İSTANBUL ÇEŞMELERİ (1808-1876): CEPHE TASARIMLARI ve SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Doktora Tezi

Tülay KESMEZ

Eskişehir 2025

İSTANBUL ÇEŞMELERİ (1808-1876): CEPHE TASARIMLARI ve SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Tülay KESMEZ

DOKTORA TEZİ

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Haziran 2025

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 2111E200 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tülay KESMEZ'in "İstanbul Çeşmeleri (1808-1876): Cephe Tasarımları ve Süsleme Özellikleri" başlıklı tezi 25/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalında, Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Üye: Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN

Üye: Dr.Öğr.Üy. Nilgün ÇÖL

Üye: Dr.Öğr.Üy. Ebru BİLGET FATAHA

Üye: Dr.Öğr.Üy. Mehmet Çağlayan ÖZKURT

ÖZET

İSTANBUL ÇEŞMELERİ (1808-1876): CEPHE TASARIMLARI VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Tülay KESMEZ

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Haziran 2025

Danışman: Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Çalışmanın konusunu 1808-1876 yılları arasında inşa edilmiş İstanbul çeşmeleri oluşturmaktadır. Bu döneme ait çeşmelerin cephe tasarımları ve süsleme özellikleri incelenmiş, söz konusu çeşmeler dönemin genel eğilimleri içinde sanat tarihi disiplini açısından değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yirmi dört, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde on altı ve Sultan Abdülaziz Dönemi'nde ise dört olmak üzere toplamda kırk dört çeşme tespit edilmiştir. Fatih, Beşiktaş, Sarıyer, Eyüpsultan, Üsküdar, Kadıköy ve Silivri ilçelerinde yer alan bu çeşmeler yerinde incelenmiş, detaylı olarak fotoğrafları çekilmiş, rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleriyle birlikte kataloglama yöntemiyle analizleri yapılmıştır. Çeşmelerin; cephe tasarımları, süsleme özellikleri, tipolojileri, teknik-malzemeleri, yapı elemanları, konumları, sanatçıları, banileri, tuğraları, kitabeleri ve tarihlendirmeleri ayrıntılı bir şekilde incelenerek tasarım süreçleri bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Çeşmelerin arasında tamamen özgünlüğünü koruyanlar olduğu gibi kısmen değişikliğe uğramış olan çeşmeler de bulunmaktadır. Çalışmada söz konusu değişim ve onarımlar ortaya çıkarılmış, tasarımlar ayrıntılı olarak yorumlanmış, tarihlendirme sorunlarına ışık tutularak bazı tarihi bilinmeyen çeşmelerin dönemi tespit edilmiştir. Bulundukları yerlere ve yapılış amaçlarına göre sınıflandırılan çeşmelerde; Ampir, Barok, Rokoko ve Seçmeci (Eklektik-Karma) gibi üsluplarının yansımaları irdelenmiştir. Cephe tasarımları ve süsleme özelliklerinin ayrıntılı incelenmiş olması, çeşme tipolojisinin sunulması, üslup analizlerinin ortaya konulması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, 19. Yüzyıl, Çeşme, Cephe Tasarımı, Süsleme

ABSTRACT

ISTANBUL FOUNTAINS (1808-1876): FACADE DESIGNS AND ORNAMENTAL FEATURES

Tülay KESMEZ

Department of Art History

Anadolu University, Postgraduate Education Institute, July 2025

Adivisor: Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

The subject of the study is the fountains constructed in Istanbul between the years 1808 and 1876. The facade designs and ornamental features of the fountains belonging to this period were examined, and the fountains in question were evaluated in terms of the discipline of art history within the general trends of the period.

Within the scope of the study, a total of forty-four fountains were identified, twenty-four from the reign of Sultan Mahmud II, sixteen from the reign of Sultan Abdulmecid, and four from the reign of Sultan Abdulaziz. These fountains located in the districts of Fatih, Beşiktaş, Sarıyer, Eyüpsultan, Üsküdar, Kadıköy and Silivri were examined on site, their photographs were taken in detail, and their analyses were carried out using the cataloging method along with surveying, restoration and restitution projects. The design processes of the fountains were evaluated holistically by examining their facade designs, ornamental features, typologies, technical materials, structural elements, locations, artists, patrons, tughras, inscriptions and dating in detail. Among the fountains, there are those that have preserved their originality completely, while there are also fountains that have been partially altered. In the study, the changes and repairs in question were revealed, the designs were interpreted in detail, and the period of some fountains with unknown dates was determined by shedding light on dating problems. Reflections of styles such as Empire, Baroque, Rococo and Eclectic (Mixed) were examined in the fountains, which were classified according to their location and purpose of construction. Detailed examination of facade designs and ornamental features, presentation of fountain typology and stylistic analysis make this study original.

Keywords: Istanbul, 19th Century, Fountain, Facade Design, Ornamental

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Tülay KESMEZ

ÖNSÖZ

Çok emek verdiğim ve özveri ile hazırladığım doktora tezimi tamamlamanın heyecanını ve haklı gururunu yaşıyorum. Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, engin bilgi birikimi, tecrübesi ve vizyonu ile her zaman yol gösteren, bilimsel eleştirileri ile önümü aydınlatan, sistematik çalışmamı ve bilimsel düşünceyi içselleştirmemi sağlayan, tezimin her aşamasında yanımda olan samimi ve içten yaklaşımını her fırsatta hissettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nurdan Küçükhasköylü'ye teşekkürü bir borç bilirim. Beni benden daha iyi tanıyan hocamın, her anlamda cesaretlendirmesi ile güzel bir çalışma ortaya çıkmıştır, her şey için çok teşekkür ediyorum.

Tez izleme komitemde yer alan, bu uzun süreçte beni yalnız bırakmayan ve değerli görüşleri ile araştırmanın şekillenmesini sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Melek Sarı Güven ve Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Korkmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tez jürimde bulunan ve sundukları fikirlerle çalışmaya katkı sağlayan hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Çöl, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Bilget Fataha ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Çağlayan Özkurt hocalarıma teşekkür ederim.

Tezimin tamamlanması ve sanat tarihi disiplini kapsamında yazılmış olan katalog bölümü için oldukça önem arz eden çeşmelerin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerini temin etmemi sağlayan Sayın Fatih Yasin Köroğlu'na minnettarım.

Çeşmelerin rölöve, restorasyon ile restitüsyon projelerini temin ettiğim Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi, Eyüpsultan Belediyesi, Beşiktaş Belediyesi, Sarıyer Belediyesi, Kadıköy Belediyesi, Üsküdar Belediyesi ve Silivri Belediyesi'ne teşekkürlerimi sunuyorum. Kurumlarda bulunan bilgi ve belgelere ulaşmamı sağlayan Avukat Atilla Kart, Uzm. Dr. Ali Sütçü ve kuzenim Asiye Kesmez'e; AutoCAD programının kullanımında yardımını aldığım Mimar Reyhan Başalioğlu'na; arşivini paylaşan Dr. Ahmet Hamdi Bülbül'e; Osmanlıca metinleri okumada yardım aldığım dostum Kevseray Abdülkerim ve Ali Osman Dilekoğlu'na teşekkür ederim. Lisansüstü eğitimim boyunca hep yanımda olan ve arazi çalışmalarımda beni hiç yalnız bırakmayan kadim dostum Merve Kılınç'a müteşekkirim.

Tüm emekleri için ablalarım Elife Kesmez ve Ayten Paksoy'a; maddi olarak desteğini hiç esirgemeyen kardeşim Kemal Kesmez'e; sürekli yanımda olup beni hep destekleyen kardeşim Ahmet Kesmez'e ne kadar teşekkür etsem az, iyi ki varsınız. Son olarak kıymetlim, canım annem her şey için çok ama çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ vi
ÖNSÖZ vii
ÇİZİM LİSTESİ xiii
FOTOĞRAF LİSTESİ xxxiii
HARİTA LİSTESİ xli
KISALTMALAR DİZİNİ xlii
GİRİŞ 1
2. ÇEŞME MİMARİSİNE GENEL BİR BAKIŞ 8
2.1. Çeşme 8
2.2. XIX. Yüzyıl Çeşme Mimarisinde Görülen Sanat Akımları 13
3. KATALOG 20
3.1. Sultan II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) İnşa Edilmiş Çeşmeler 20
3.1.1. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi 20
3.1.2. Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi 31
3.1.3. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi 39
3.1.4. Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi 46
3.1.5. Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi 54
3.1.6. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) 61
3.1.7. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi 74
3.1.8. Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi 83
3.1.9. Nefise Hanım Çeşmesi 92
3.1.10. Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi 102
3.1.11. Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi 114
3.1.12. Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi 123
3.1.13. Hacı İsmail Ağa Çeşmesi 131
3.1.14. Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi 138
3.1.15. İhsaniye Çeşmesi 149
3.1.16. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) 157

3.1.17. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi 168
3.1.18. Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi 178
3.1.19. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy 185
3.1.20. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) 197
3.1.21. Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi 207
3.1.22. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)..... 216
2.1.23. Ali Bey Çeşmesi 229
3.1.24. Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi 243
3.2. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1839-1861) İnşa Edilmiş Çeşmeler 253
3.2.1. Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi 253
3.2.2. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Divanyolu) 272
3.2.3. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi 279
3.2.4. Baba Oğul Çeşmesi 288
3.2.5. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) 297
3.2.6. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) 307
3.2.7. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Serencebey Yokuşu) 315
3.2.8. Musahip Besim Ağa Çeşmesi 324
3.2.9. Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi 332
3.2.10. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi..... 339
3.2.11. Hacı Arif Ağa Çeşmesi 349
3.2.12. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş)..... 357
3.2.13. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 364
3.2.14. Reşid Paşa Çeşmesi..... 380
3.2.15. Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi 389
3.2.16. Damad İbrahim Paşa Çeşmesi..... 404
3.3. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) İnşa Edilmiş Çeşmeler..... 409
3.3.1. Sultan Abdülaziz Çeşmesi 409
3.3.2. Ramiz Ağa Çeşmesi..... 426
3.3.3. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi..... 438
3.3.4. Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi..... 449
4. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA 460
4.1. TİPOLOJİ 460
4.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler 460

4.1.1.1. Tek Kemerli Çeşmeler 460
4.1.1.1.1 Yuvarlak Kemerli Çeşmeler 460
4.1.1.1.2. Düz Atkı Kemerli Çeşmeler 461
4.1.1.1.3. Basık Kemerli Çeşmeler 462
4.1.1.1.4. Dalgalı Kaş Kemerli Çeşmeler 462
4.1.1.1.5. Nişleri Silme ile Örtülü Çeşmeler 463
4.1.1.2. Tek Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler 463
4.1.1.3. İki Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler 464
4.1.1.4. Üç Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler 465
4.1.1.5. Dört Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler 465
4.1.1.6. Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler 466
4.1.2. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler 466
4.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler 467
4.1.2.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler 467
4.1.2.1.2. Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler 468
4.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler 468
4.1.2.2.1. Meydan Çeşmeleri 468
4.1.2.2.2. Su Depolu Çeşmeler 469
4.1.2.2.3. Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri 470
4.1.2.2.4. Köşe Çeşmeleri 471
4.1.2.2.5. Sütun Çeşmeleri 471
4.1.2.3. Menzil Çeşmeleri 472
4.2. MALZEME 472
4.3. YAPI ELEMANLARI 475
4.3.1. Örtü Öğeleri 475
4.3.2. Saçak 476
4.3.3. Çörten 477
4.3.4. Su Terazisi 478
4.3.5. Taç (Alınlık) 478
4.3.6. Pilastrlar, Sütunlar, Sütunceler ve Ayaklar 480
4.3.7. Kemerler 487
4.3.8. Silmeler 488
4.3.9. Tas Yuvaları (Maşrapalık) 488

4.3.10. Ayna Taşları 488
4.3.11. Su Tekneleri (Yalak) ve Dinlenme Sekileri 490
4.3.12. Suluklar 493
4.3.13. Su Depoları 494
4.3.14. Kitabe 494
4.3.15. Tuğra 498
4.5. SÜSLEME 499
4.5.1. Bitkisel Süsleme 499
4.5.2. Nesneli Süsleme 503
4.5.3. Geometrik Süsleme 504
4.5.4. Figürlü Süsleme 504
4.5.5. Kalemişi Süsleme 505
4.5.6. Yazı 505
4.6. BANİLER 506
5. SONUÇ 508
KAYNAKÇA 511
İNTERNET KAYNAKLARI 516
EKLER 517

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 2a: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)
Çizim 2b: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Tavan Planı (Restitüsyon Projesi)
Çizim 3: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)
Çizim 4: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)
Çizim 5: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 6: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 7: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi
Çizim 8: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)
Çizim 9a: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Kesiti (Restitüsyon Projesi)
Çizim 9b: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 10: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kitabesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 11a: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 11b: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)
Çizim 11c: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 11d: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 11e: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)
Çizim 11f: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 12a: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 12b: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)
Çizim 12c: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 12d: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 12e: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)
Çizim 12f: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)
Ç**izim 12g:** Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)
Çizim 13a: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 13b: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)
Çizim 13c: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 13d: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 13e: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)
Çizim 13f: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)
Çizim 13g: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 14: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 15a: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 15b: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 15c: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 16: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 17: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 18: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 19: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 20: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 21: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 22: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Yazı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 23: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 24: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 25a: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 25b: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 26: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 27a: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 27b: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 28: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi ve Türbesinin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 29: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 30: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi ve Türbesinin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 31: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 32: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin ve Türbesinin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 33: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Tuğra ve İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 34a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 34b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 35: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) +1.60 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 36: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 37: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 38: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 39: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Haydar Aliyev Caddesi) Bulunan Suluğun Ayna Taşı (Rölöve Projesi)

Çizim 40: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 41: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 42: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 43a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) (Rölöve Projesi)

Çizim 43b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ayna Taşı (Restorasyon Projesi)

Çizim 44a: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 44b: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 44c: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 45a: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 45b: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 45c: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 46: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 47a: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Zemin Katı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 47b: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 47c: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Zemin Katı Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 47d: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 48a: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin BB Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 48b: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin BB Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 49a: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 49b: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 49c: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 49d: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 50: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 51a: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 51b: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 52a: Nefise Hanım Çeşmesi'nin +260 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 52b: Nefise Hanım Çeşmesi'nin +85 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 53a: Nefise Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi

Çizim 53b: Nefise Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 54: Nefise Hanım Çeşmesi (Rölöve Projesi)

Çizim 55: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 56: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 57: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin +0.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 58: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 59: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 60: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 61: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 62: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 63: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 64a: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Saçak Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 64b: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Saçağının Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 65: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Köşesinde Yer Alan Niş Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 66: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Akant Yaprağı (Rölöve Projesi)

Çizim 67a: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 67b: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 67c: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 68: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Nişi Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 69a: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 69b: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 70a: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 70b: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 71a: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 71b: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 72: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 73: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 74: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 75: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 76a: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 76b: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 77: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 78a: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 78b: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 79a: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 79b: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 80a: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 80b: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 3-3 Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 81a: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 2-2 Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 81b: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 82a: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 82b: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşı (Restorasyon Projesi)

Çizim 83: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 84: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 85: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Vaziyet Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 86a: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 86b: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 87a: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 87b: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 87c: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 87d: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 88: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 89: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 90a: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 90b: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 91a: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 91b: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 92a: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Rozeti (Rölöve Projesi)

Çizim 92b: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Lüle Deliğinin Açıldığı Rozet (Restitüsyon Projesi)

Çizim 93a: İhsaniye Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 93b: İhsaniye Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 94a: İhsaniye Çeşmesi'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 94b: İhsaniye Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 95a: İhsaniye Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 95b: İhsaniye Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 95c: İhsaniye Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 96a: İhsaniye Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 96b: İhsaniye Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 96c: İhsaniye Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 97a: İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 97b: İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 98: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 99: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Feyziyye Külliyesi) Bulunan Tuğra (Rölöve Projesi)

Çizim 100a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 100b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 101a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 101b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 101c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Arka Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 102a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 102b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 102c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 103: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 104: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 105: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 106: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 107a: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 107b: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 108: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 109a: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 109b: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 110a: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 110b: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 110c: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 111: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 112: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 113a: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı ve Saçağının Kesiti

Çizim 113b: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşı Detayı

Çizim 114: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 115a: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 115b: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 116a: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 116b: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 117: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 118: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Tuğralı İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 119: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Namazgah Taşının Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 120: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy)Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 121: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 122: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 123a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Güney Cephe) (Rölöve Projesi)

Çizim 123b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Görünüşü (Kuzey Cephe) (Rölöve Projesi)

Çizim 124a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Güney Cephe) (Restorasyon Projesi)

Çizim 124b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Görünüşü (Kuzey Cephe) (Restorasyon Projesi)

Çizim 125a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Sağ Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 125b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Sol Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 126: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 127a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 127b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Arka Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 127c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 128: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 129: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 130: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 131: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 132: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) +1.30 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 133: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Üst Görünüş Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 134a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 134b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 135a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 135b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 135c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 135d: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 136a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 136b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 136c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 136d: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 137a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 137b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 137c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 137d: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 138: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 139a: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin +1.21 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 139b: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 140: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin B-B Kesit Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 141: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin B-B Kesit Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 142a: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 142b: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 142c: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 143a: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 143b: Sultan II. Mahmud (Kuru)Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 143c: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 144a: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 144b: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 144c: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 145: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 146: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 147: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 148: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Tuğrası (Rölöve Projesi)

Çizim 149: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 150: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +4.20 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 151: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 152a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 152b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +4.25 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 152c: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +5.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 152d: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kısmi Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 153: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 154a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 154b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 155: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 156a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan)A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 156b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 157a: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesindeki Çeşme (Restitüsyon Projesi)

Çizim 157b: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)

Çizim 158a: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)

Çizim 158b: Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)

Çizim 159: Ali Bey Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 160: Ali Bey Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 161: Ali Bey Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 162: Ali Bey Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 163a: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 163b: Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 164a: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 164b: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 165a: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 165b: Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 166a: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 166b: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 167a: Ali Bey Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 167b: Ali Bey Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 168: Ali Bey Çeşmesi'nin Saçağı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 169: Ali Bey Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Rozet (Restitüsyon Projesi)

Çizim 170a: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +0.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 170b: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 171: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 172a: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +0.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 172b: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 173a: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 173b: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 174a: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 174b: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 175: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşme'nin Kemer, Pilastr Başlığı ve Ayna Taşının Süsleme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 176: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Pilastr Kaidesinin Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 177: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 178: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 179: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Tuğra (Rölöve Projesi)

Çizim 180: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 181: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 182: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'ndeki Kuzey Cephesinde Bulunan Madalyon (Rölöve Projesi)

Çizim 183: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 184: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 185: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Tavan Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 186a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 186b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 187a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 187b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 188: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Saçak, Çörten ve Saçak Altı Silmelerin Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 189a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 189b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 190a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 190b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 191: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Bordürün Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 192: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Çeşme (Rölöve Projesi)

Çizim 193: Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Vaziyet Planı

Çizim 194: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 195a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 195b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 196a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 196b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Sağ Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 197: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 198: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 199: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 200: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 201: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Sol ve Sağ Yan Cepheleri (Rölöve Projesi)

Çizim 202: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 203: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 204: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Perde Motifi (Rölöve Projesi)

Çizim 205: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Saçağı (Restorasyon Projesi)

Çizim 206: Baba Oğul Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 207: Baba Oğul Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 208: Baba Oğul Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 209a: Baba Oğul Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 209b: Baba Oğul Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 210: Baba Oğul Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 211a: Baba Oğul Çeşmesi'nin Güneş Motifi, Saçak ve Pilastr Başlığı (Rölöve Projesi)

Çizim 211b: Baba Oğul Çeşmesi'nin Bezeme ve Oval Madalyonu (Rölöve Projesi)

Çizim 212: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 213: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Üçgen Tacı ve Tuğrası (Restitüsyon Projesi)

Çizim 214: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 215a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Arka Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 215b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 216a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 216b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 217: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 218a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 218b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 219: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ayna Taşı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 220: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kitabesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 221: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) 19.50 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 222: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Üst Örtü Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 223: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kesitleri (Restorasyon Projesi)

Çizim 224a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 224b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 224c: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 225a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 225b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 225c: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 226: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 227: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 228: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Tamir Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 229: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) 1.76 Kot Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 230a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 230b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 231a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 231b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 232: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 233: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 234: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 235a: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 235b: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 236a: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ (Güney) Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 236b: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sol (Kuzey) Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 237a: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ (Güney) Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 237b: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sol (Kuzey) Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 238a: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Arka (Doğu) Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 238b: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Arka (Doğu) Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 239a: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 239b: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 240: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 241a: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 241b: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 241c: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 241d: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 241e: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 241f: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 242a: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 242b: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 242c: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 243: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 244a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 244b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesinin Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 245a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin +1.13 Kot Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 245b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin +1.13 Kot Tavan Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 245c: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Dam Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 246: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 247: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Dam Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 248a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 248b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 248c: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 249: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 250a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 250b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Rölöve Projesi)

Çizim 251a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 251b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 252a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 252b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 253a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı (Restorasyon Projesi)

Çizim 253b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi Pilastr Başlığı (Restorasyon Projesi)

Çizim 254: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı ve İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 255a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 255b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin +0.82 Kot Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 256a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 256b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 257a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 257b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 257c: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 258: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 259: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 260a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kısmi A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 260b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kısmi Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 261: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Saçak Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 262a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 262b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin Doğu (Beşiktaş) Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 263a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) +1.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 263b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 264: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) +0.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 265a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 265b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 266a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 266b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Güney Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 267a: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 267b: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 268: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Besmele-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 269: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 270: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 271: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Hadîs-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 272a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 272b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 0.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 273a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 273b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 2-2 Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 274a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 274b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 274c: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 275: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 276a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Bulunan Tepeliğin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 276b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Bulunan Tepeliğinin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 277a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pano Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 277b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Üzerindeki Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 278a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 278b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 278c: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 279a: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Kemer Köşeliğinin Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 279b: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşının Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 280: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Su Teknesinin Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 281: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Dinlenme Sekisinin Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 282: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 283: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 284a: Reşid Paşa Çeşmesi'nin A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 284b: Reşid Paşa Çeşmesi'nin B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 285: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Parapet ve Su Deposunun Saçağı (Restorasyon Projesi)

Çizim 286a: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 286b: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 287a: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 287b: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 288a: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Saçağı (Restorasyon Projesi)

Çizim 288b: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kitabenin alt tarafında Bulunan Silmeler Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 288c: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 289: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 290: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Plan (Rölöve Projesi)

Çizim 291: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Çatı Plan (Rölöve Projesi)

Çizim 292: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 293: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 294: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 295: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Üçgen Tacı (Rölöve Projesi)

Çizim 296: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Pilastrı (Rölöve Projesi)

Çizim 297: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi ve Nişi (Rölöve Projesi)

Çizim 298: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 299: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin +0.87 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 300a: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Üst Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 300b: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 301a: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 301b: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 301c: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 301d: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 302: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin +1.80 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 303a: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 303b: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 303c: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 304: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 305: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Tuğrası (Restitüsyon Projesi)

Çizim 306: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Tepelik (Restorasyon Projesi)

Çizim 307: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ tarafında Bulunan Saçak ve Sütunçe Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 308: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Yan Kanadının Detay (Restorasyon Projesi)

Çizim 309: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Lüle Deliğinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 310: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Su Teknesinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 311: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Dinleme Sekisinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)

Çizim 312: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin +1.80 Planı (Restitüsyon Projesi)

Çizim 313: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 314a: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin A-A (Restitüsyon Projesi)

Çizim 314b: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 315a: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 315b: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 316: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 317: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Yer Alan Âyet-i Kerîme Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 318: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sol Tarafında Yer Alan Hadîs-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 319: Ramiz Ağa Çeşmesi'nde Yer Alan Tuğra ve Besmele-i Şerîf Yazısı (Rölöve Projesi)

Çizim 320a: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin +1.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 320b: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 321: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin +1.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 322a: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)

Çizim 322b: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 322c: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 323a: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 323b: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 323c: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 324: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 325: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 326a: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Saçak Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 326b: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 326c: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 327a: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Yuvarlak Kemerin Profil Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 327b: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Kemer Kilit Taşındaki Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 327c: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlık Detayı (Rölöve Projesi)

Çizim 328: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 329: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin +0.53 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 330a: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin +0.53 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 330b: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Restorasyon Projesi)

Çizim 331a: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 331b: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 331c: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 331d: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 332a: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 332b: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 332c: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 332d: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)

Çizim 333: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 334a: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

Çizim 334b: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti (Restorasyon Projesi)

Çizim 335: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

Çizim 336: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 337: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)

Çizim 338a: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 338b: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

Çizim 339a: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)

Çizim 339b: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)

Çizim 340a: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Silme Kuşakları (Rölöve Projesi)

Çizim 340b: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Silme Kuşakları ve Pilastr Başlığı (Rölöve Projesi)

Çizim 340c: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Pilastr Kaidesi (Rölöve Projesi)

Çizim 341: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Niş Planı (Rölöve Projesi)

Çizim 342a: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşı (Rölöve Projesi)

Çizim 342b: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşının Kesiti (Rölöve Projesi)

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 2: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 3: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi

Fotoğraf 4: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri

Fotoğraf 5: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 6: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 7: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 8: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi

Fotoğraf 9: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi

Fotoğraf 10: Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi

Fotoğraf 11: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 12: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 13: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Arka Cephesi

Fotoğraf 14: Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 15: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 16: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 17: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Arka Cephesi

Fotoğraf 18: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi

Fotoğraf 19: Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 20: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Tuğrası ve İnşa Kitabesi

Fotoğraf 21a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 21b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 22: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ön Görünüşü

Fotoğraf 23: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Yan Görünüşü

Fotoğraf 24: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 25: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 26: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 27: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 28: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 29: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri

Fotoğraf 30: Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 31: Nefise Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi
Fotoğraf 32: Nefise Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 33: Nefise Hanım Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri
Fotoğraf 34: Nefise Hanım Çeşmesi'nin 1980 Yılındaki Görünüşü
Fotoğraf 35: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi
Fotoğraf 36: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı
Fotoğraf 37: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 38: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi
Fotoğraf 39: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan ve Arka Cepheleri
Fotoğraf 40: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlıkları
Fotoğraf 41: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Niş ve Ayna Taşı
Fotoğraf 42: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi
Fotoğraf 43: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü
Fotoğraf 44: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi
Fotoğraf 45a: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Pilastr Başlığı
Fotoğraf 45b: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Pilastr Başlığı
Fotoğraf 46: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı
Fotoğraf 47: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı
Fotoğraf 48: Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri
Fotoğraf 49: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi
Fotoğraf 50: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 51: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü
Fotoğraf 52: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Arka ve Yan Cepheleri
Fotoğraf 53: Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Rozetler
Fotoğraf 54: İsmail Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi
Fotoğraf 55: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 56: İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 57: Hacı İsmail Ağa Çeşmesi
Fotoğraf 58: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin İnşa Kitabesi
Fotoğraf 59: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü
Fotoğraf 60: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Sol Yan Cephesi
Fotoğraf 61: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Su Deposunun Üst Görünüşü
Fotoğraf 62: Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi
Fotoğraf 63: İhsaniye Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 64: İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 65: İhsaniye Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 66: İhsaniye Çeşmesi

Fotoğraf 67: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) İnşa Kitabesi

Fotoğraf 68a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Tarafında Bulunan Tuğra

Fotoğraf 68b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Tarafında Bulunan Tuğra

Fotoğraf 69a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü

Fotoğraf 69b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 70: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 71a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Yan Yüzünde Bulunan Bezeme Detayı

Fotoğraf 71b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Yan Yüzünde Bulunan Suluk ve Bezeme Detayı

Fotoğraf 72: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi)

Fotoğraf 73: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 74: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 75: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri

Fotoğraf 76: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri

Fotoğraf 77: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi (Fatih Belediyesi'nin Arşivinden)

Fotoğraf 78: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 79: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 80: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 81: Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Arka Cephesi

Fotoğraf 82: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) İnşa Kitabesi

Fotoğraf 83: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) İnşa Kitabesi

Fotoğraf 84: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Namazgah Taşının Kitabesi

Fotoğraf 85: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Genel Görünüşü

Fotoğraf 86: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü

Fotoğraf 87: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Cephesi

Fotoğraf 88: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy)

Fotoğraf 89a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 89b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 90a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 90b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 91: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 92: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Genel Görünüşü

Fotoğraf 93: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya)

Fotoğraf 94: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Üç Kademeli Düzenlemesi

Fotoğraf 95: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 96: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 97a: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 97b: Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 98: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Tuğralı İnşa Kitabesi

Fotoğraf 99: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri

Fotoğraf 100: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri

Fotoğraf 101: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Genel Görünüşü

Fotoğraf 102: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Genel Görünüşü

Fotoğraf 103: Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)

Fotoğraf 104a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 104b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 105: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 106: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan İnşa Kitabe

Fotoğraf 107: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 108: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 109: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 110: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 111: Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Tuğra ve Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 112: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 113: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı ve Güney Cepheleri

Fotoğraf 114: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 115: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü ve Sağ Yan Cephesi

Fotoğraf 116: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri

Fotoğraf 117: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşme Kemeri, Pilastr Başlığı ve Ayna Taşının Bezeme Detayı

Fotoğraf 118: Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi ve Ayna Taşının Bezeme Detayı

Fotoğraf 119: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 120: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 121: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Tuğrası

Fotoğraf 122: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerifi Yazısı

Fotoğraf 123: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 124: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 125: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Bordüründe Bulunan Süsleme Detayı

Fotoğraf 126: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Bordüründe Bulunan Süsleme Detayı

Fotoğraf 127: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 128: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 129: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 130a: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Genel Görünüşü

Fotoğraf 130b: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Ön Görünüşü

Fotoğraf 131: Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Orijinal Küresi

Fotoğraf 132: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 133: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 134: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 135: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Sağ Yan Görünüşü

Fotoğraf 136: Baba Oğul Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 137: Baba Oğul Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 138: Baba Oğul Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 139: Baba Oğul Çeşmesi'nin Sağ Yan ve Arka Cephesi

Fotoğraf 140: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) İnşa Kitabesi

Fotoğraf 141: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sol Yan Görünüşü

Fotoğraf 142a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü

Fotoğraf 142b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı)

Fotoğraf 143: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Arka Cephesi

Fotoğraf 144: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kitabesi

Fotoğraf 145: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü

Fotoğraf 146: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 147: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Tamir Kitabesi

Fotoğraf 148: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Genel Görünüşü

Fotoğraf 149: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Bezeme Detay

Fotoğraf 150a: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Sol Tarafının Detayı

Fotoğraf 150b: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Sağ Tarafının Detayı

Fotoğraf 151: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 152: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 153: Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi

Fotoğraf 154: Musahip Besim Ağa Çeşmesi

Fotoğraf 155: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 156: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 157: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri

Fotoğraf 158: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri

Fotoğraf 159a: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi

Fotoğraf 159b: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Üzerinde Yer alan Ay-Yıldız Kapağı ve Latin Alfabeli Onarım Levhası

Fotoğraf 159c: Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Latin Alfabeli Onarım Levhası

Fotoğraf 160: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 161: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 162: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 163: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi

Fotoğraf 164a: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi

Fotoğraf 164b: Kethüda Halid Efendi Çeşmesi

Fotoğraf 165: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı ve İnşa Kitabesi

Fotoğraf 166: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 167: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Görünüşü

Fotoğraf 168: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 169: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 170: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 171: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı ve Güney Cepheleri

Fotoğraf 172: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesi

Fotoğraf 173: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 174: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Besmele-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 175: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 176: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı

Fotoğraf 177: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 178: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 179: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 180: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Üçgen Tacı

Fotoğraf 181: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pano ve Pilastrların Detayı

Fotoğraf 182: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Nişi ve Ayna taşı

Fotoğraf 183: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 184: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 185: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 186: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 187: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 188: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 189: Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri

Fotoğraf 190: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 191: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri

Fotoğraf 192: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön Görünüşü ve Sağ Yan Cephesi

Fotoğraf 193: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 194: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Üçgen Tacı

Fotoğraf 195: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Pilastrı

Fotoğraf 196: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi Bezeme Detayı

Fotoğraf 197: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Lüle Detayı

Fotoğraf 198: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 199: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 200: Damad İbrahim Paşa Çeşmesi

Fotoğraf 201: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 202: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 203: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Arka Cephesi

Fotoğraf 204: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Tacı ve Kitabe Panosu

Fotoğraf 205: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Saçak ve Sütunçe Başlığının Süsleme Detayı

Fotoğraf 206a: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Yan Kanadının Süsleme Detayı

Fotoğraf 206b: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sol Yan Kanadının Süsleme Detayı

Fotoğraf 207: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Orta Kanadı

Fotoğraf 208: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Su Teknesinin Süsleme Detayı

Fotoğraf 209: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Dinlenme Sekilerini Süsleme Detayı

Fotoğraf 210: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 211: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 212: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 213: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 214: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 215: Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 216: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 217: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 218: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri

Fotoğraf 219: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tacı

Fotoğraf 220: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Restorasyon Öncesi Görünüşü

Fotoğraf 221: Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tacı

Fotoğraf 222a: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 222b: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 223: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Âyet-i Kerîme Yazısı

Fotoğraf 224: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi ve Ön Görünüşü

Fotoğraf 225: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 226: Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Pervititch Haritası 1931

Harita 2: XIX. Yüzyıl İstanbul Haritası

Harita 3: Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Orijinal Yerini Gösteren Harita

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k. : Adı geçen kaynak

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Ed. : Editör

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İSKİ : İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi

m. : Metre

M. : Miladi

No. : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TC. : Türkiye Cumhuriyeti

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

"*İstanbul Çeşmeleri (1808-1876): Cephe Tasarımları ve Süsleme Özellikleri*" adlı doktora tez çalışmasında eserlerin mimari ve tasarım özellikleri, süslemeleri, yapı elemanları, konumları, sanatçıları, malzemeleri, türleri, süsleme karakterleri, kitabeleri ve tarihlendirmeleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İstanbul'da XIX. yüzyılda inşa edilen çeşmeler sadece su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmemiş; plan, boyut, malzeme ve bezemeleriyle adeta Avrupa meydanlarını süsleyen heykeller gibi İstanbul semtlerinde yerlerini almıştır. İstanbul'da 1808-1876 yılları arasında inşa edilmiş yüze yakın çeşme tespit edilmiştir. Bu çalışmada başta Fatih olmak üzere Sarıyer, Beşiktaş, Eyüpsultan, Kadıköy, Üsküdar ve Silivri ilçelerinde bulunan toplam kırk dört çeşme ele alınmıştır. Ele alınan bu çeşmeler daha önce tamamının çok yönlü ele alınmadığı ve kapsamlı bir kataloğunun olmadığı görülmektedir. Cephe tasarımları ve süsleme özelliklerinin ayrıntılı incelenmiş olması, çeşme tipolojisinin sunulması, üslup analizlerinin ortaya konulması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Araştırma konusuna dâhil ettiğimiz bu çeşmeler, tek tek yerinde incelenmiş ve sanat tarihi disiplini kapsamında çok yönlü olarak ele alınmıştır. Çeşmelerin arasında tamamen özgünlüğünü koruyanlar olduğu gibi kısmen değişikliğe uğramış olan çeşmeler de bulunmaktadır. Çalışmada söz konusu değişim ve onarımlar ortaya çıkarılmış, tasarımlar ayrıntılı olarak yorumlanmış, tarihlendirme sorunlarına ışık tutularak bazı tarihi bilinmeyen çeşmelerin dönemi tespit edilmiştir. Bulundukları yerlere ve yapılış amaçlarına göre sınıflandırılan bu çeşmelerde; Ampir, Barok, Rokoko ve Seçmeci (Eklektik-Karma) üsluplarının yansımaları da irdelenmiş, bu kapsamda yine gruplamalar yapılarak, üslupların etki yolları araştırılmıştır.

Çeşme tasarımlarının nasıl yapıldığı, üslup sorunsalı, süsleme özellikleri ve bu bağlamda bani rollerinin olup olmadığı konusunun aydınlatılması, çeşmelere farklı bir bakış açısıyla bakılmasını gerektirmektedir. Osmanlı çeşme mimarisinde genellikle baniler öne çıkarken, mimar ve tasarımcılarının isimlerinin bilinmemesi tasarım süreçlerinin ve etki alanlarının ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda söz konusu araştırma çok yönlü araştırmalarla irdelenmiş ve bazı çeşme örnekleri üzerinden bu konu bütüncül bir bakışla ele alınmıştır. Dolayısıyla tasarım sorunsalı üzerinde de düşünülmüştür.

Erken dönemlerde çeşmeler genellikle fonksiyonel amaçlarla inşa edilmişken XIX. yüzyılda sokak ve meydanları süsleyen birer baş yapıt / anıt olarak inşa edilmiş olmaları her zaman göz önünde tutulmalıdır. Bu açıdan daha çok meydan çeşmesi özelliği taşıyan bu çeşmeler plan, hacim, bezeme, boyut, süsleme ve malzeme değişimlerini yansıtırken toplumsal yaşamın/değişimin içinde okunmaları özgün bir çalışma için gerekli olmuştur.

Araştırma konusu olarak İstanbul çeşmelerinin seçilmesinin en önemli nedeni çeşme tipolojisinde ilk prototiplerin başkentte görülmüş olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bize bıraktığı, kültürel miras içerisinde yer alan çeşmeler, artan nüfus, değişen dünya, kültürel yozlaşma, bilgisizlik ve daha sayabileceğimiz birçok nedenden dolayı ciddi tahribatlara uğramış veya yok olmakla karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı sanatının geçirdiği evreleri simgeleyen çeşmeler ne yazık ki araştırmacıların pek fazla ilgisini çekmemiştir. Halbuki su mimarisinde oldukça önemli olan bu eserlerin tanıtılıp, önemi vurgulanarak bilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da yer alan, su mimarisi alanında seçkin eserler olan, özellikle 1808-1876 arasında zengin bir süsleme çeşitliliğe sahip olan çeşmelerle ilgili bir doktora tezinin yapılması uygun görülmüştür.

Çalışmaya başlarken ilk önce kütüphane, arşiv ve internet çalışması yapılarak konu ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmış, dönemin yazılı ve görsel kaynakları araştırılmış ve üniversitelerin ilgili bölümlerinde yüksek lisans ile doktora tezleri, makale, vakıf ile dergi yayınları taranmıştır. İkinci aşama olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü, İstanbul 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi, Eyüpsultan Belediyesi, Beşiktaş Belediyesi, Sarıyer Belediyesi, Kadıköy Belediyesi, Üsküdar Belediyesi ve Silivri Belediyesi ile iletişime geçilmiş çeşmelerin envanter listeleri, rölöve, restorasyon ile restitüsyon projeleri ve geçmiş yıllara ait fotoğraf ile haritaları temin edilmiştir. Üçüncü aşamada bölgede saha çalışması yapılmış, çeşmelerin yerleri saptanmış ve ayrıntılı bir şekilde fotoğrafları çekilmiş ve çizim projeleri için ölçüleri alınmıştır. Son aşama olarak da tüm bilgi, belge ve veriler derlenerek metin yazımına geçilmiştir.

"*İstanbul Çeşmeleri (1808-1876): Cephe Tasarımları ve Süsleme Özellikleri*" başlıklı doktora tezi beş temel bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm olan "*Giriş*" bölümünde çalışmanın amacı ve erişilmek istenen sonuç açık olarak yazılmakta, konusu ile kapsamı net olarak tanımlanmakta ve amaç ile ilişkisi açıklanmaktadır. Araştırmanın amaç ve kapsamla uyumlu olması gereken parametrelerin incelenmesi için uygulanacak yöntem ile kullanılacak materyal tanımlanmıştır. Araştırma konusunun literatürdeki önemi ve doldurulması gereken bir boşluk olduğunun ortaya koyulması, literatüre nasıl bir katkısı olacağı açıklanmıştır. Bilimsel birikime yapılabilecek katkılar ve sağlanabilecek yararlar ve elde edileceği umulan sonuçlardan kimlerin ne şekilde yararlanabileceği belirtilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde; çeşme kavramı tanımlanmış, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen çeşmelerin mimari gelişimi açıklanarak tipoloji ortaya koyulmuştur. XIX. yüzyılda çeşme mimarisinde görülen Avrupa sanat akımlarının Osmanlı sanatına etkileri ele alınmıştır

Araştırmanın üçüncü ve en önemli bölümünü "*Katalog*" kısmı oluşturmuştur. Katalogda yer alan çeşmelerin cephe tasarımları, mimari ve süsleme özellikleri, üslupları, konumları, banileri, malzeme-teknikleri, şair-hattat-sanatçıları, kitabeleri ve tarihlendirmeleri ayrıntılı bir şekilde incelenerek tasarım süreçleri bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Eserlerin hangi yollarla inşa edildiği, cephe tasarımların nasıl yapıldığı, cephe tasarımında ve süslemelerde Avrupa sanat akımların etkili olup olmadığı gibi soruların cevabı yanıtlanmıştır. Eserler katalog bölümünde tipolojiye göre değil kronolojiye göre bir sıralama esas alınarak tanıtılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünü "*Değerlendirme ve Karşılaştırma*" kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde; katalogda ayrıntılı olarak tanıtılan çeşmeler tipoloji, malzeme, yapı elemanları, süsleme ve bani-sanatçı gibi alt başlıklarla değerlendirilmiştir. Çeşme tipolojisi ortaya koyulmuş, türlerin nasıl meydana geldiği açıklanmış, cephe düzenlemesi ve süsleme unsurları açısından değerlendirilmeler yapılmış, tasarımların neye göre yapıldığı tartışılmış, bu konuda örneklemeler yapılarak, yapılar bulundukları yer ve yapılış amaçlarına göre sınıflandırılmıştır. Diğer yandan banilerin, tasarımcıların, mimarların ve sanatçıların kim olduğunu konusu araştırılmış, dönemin sanat akımları yansımalarını çeşmeler üzerinden incelenmiş ve İstanbul ve Anadolu'da bulunan benzer örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünü oluşturan "*Sonuç*" kısmında

ise "*Katalog*" ile "*Değerlendirme ve Karşılaştırma*" bölümlerinden elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

Bu çalışmada, konuyla ilgili hem ulusal hem de uluslararası literatür taranmıştır. Sanat tarihi araştırmalarına bakıldığında, genelde XIX. yüzyıl İstanbul çeşmelerinin tamamının çok yönlü ele alınmadığı ve kapsamlı kataloglara yer verilmediği tespit edilmiştir. Diğer yandan çeşmelerle ilgili hatırı sayılır yayınlar yapıldığı görülmektedir. Bu noktada XIX. yüzyıl çeşmeleri ile ilgili belli başlı kaynaklardan bazılarını tanıtmak faydalı olacaktır:

Kâzım Çeçen tarafından yazılmış "*İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*"[1], "*Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*"[2], "*II. Bayezid Suyolu Haritaları*"[3], "*Halkalı Suları*"[4], "*İstanbul'un Vakıf Sularında Taksim ve Hamidiye Suları*"[5], "*Üsküdar Suları*"[6], "*Süleymaniye Suyolları*"[7] ve "*İstanbul'da Osmanlı Devrinde Su Tesisleri*"[8] isimli eserleri İstanbul'un suyolları, haritaları, fotoğrafları, köprüleri, kemerleri ve çeşmeleri gibi konularda başvurulması gereken birincil kaynaklardandır.

Hilmi Tanışık'ın iki cilt olarak hazırlanan "*İstanbul Çeşmeleri I-II*" adlı eseri İstanbul çeşmeleriyle ilgili yazılmış en eski araştırmalardandır. Bu eserde mimari ve süsleme özelliklerine hemen hemen hiç değinilmemiş olsa da kitabelere yer verilmiş olması açısından önemli bir kaynak olduğunu vurgulamak gerekir. Ayrıca çizimlere yer verilmemesine rağmen çeşmelerin genel görünüşlerini gösteren fotoğraflara yer verilmesi önemlidir[9].

Affan Egemen tarafından yazılmış olan "*İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*" adlı yayında çeşmelerin kitabe ve fotoğraflarına yer verilmiş, özellikle tahribata uğrayan ve günümüze ulaşmayan çeşmeler için önemli bir kaynak olarak literatürde yer almıştır[10].

---

[1] K. Çeçen (1999). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi suyolları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[2] K. Çeçen (1988). *Mimar Sinan ve Kırkçeşme tesisleri*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[3] K. Çeçen (1997). *II. Bayezid suyolu haritaları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[4] K. Çeçen (1991). *Halkalı suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[5] K. Çeçen (1992). *İstanbul'un vakıf sularında Taksim ve Hamidiye suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[6] K. Çeçen (1991). *Üsküdar suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.
[7] K. Çeçen (1986). *Süleymaniye Suyolları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Araştırma Merkezi Yayınları.
[8] K. Çeçen (1979). *İstanbul'da Osmanlı devrinde su tesisleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
[9] İ. H. Tanışık (1943). *İstanbul çeşmeleri*. C.I.-II., İstanbul: Maarif Matbaası.
[10] A. Egemen (1993). *İstanbul'un çeşme ve sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Yine; Necdet Ertuğ'un editörlüğünü yaptığı "*İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı I-II-III*" adlı çalışma, İstanbul'daki çeşmeleri tanıtması ve kitabelerinin transkripsiyonları vermesi açısından önemlidir[11]. Nurullah Delibaş, Mehmet Samsakçı ve Murat Ali Karavelioğlu tarafından hazırlanan "*Kitabelerin Kitabı Fatih/ Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*" adlı araştırma ise, Fatih İlçesi'nde yer alan çeşme kitabelerinin transkripsiyonları ve günümüz Türkçelerini vermesi açısından yine başvuru kaynaklarından biri olmuştur[12]. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından basılan "*Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I-II*" adlı çalışmada Fatih İlçesi'nde bulunan ve günümüze ulaşamayan çeşmeler hakkında bilgiler verilmiştir[13].

Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu tarafından kaleme alınan "*Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*" adlı eserde XV.-XX. yüzyıllar arasında İstanbul'da inşa edilen çeşmeler ve bu çeşmelerin yüzyıl özellikleri konusunda genel bilgiler veren bir kaynaktır. Burada çeşmelerin listesi çıkarılmış ve bazı çeşmelerin çizimleri sunulmuştur[14].

Engin Özdeniz'in "*İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*" adlı çalışması önemli bir diğer çalışmadır. Eserde, çeşme ve sebillerin mimari özellikleri, inşa yılları, konumları hakkında bilgilere verilmiş, kitabelerinin transkripsiyonlarına yer verilmiştir[15]. Yılmaz Önge tarafından yazılmış olan "*Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*" adlı kitap, XI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Anadolu'da inşa edilmiş çeşme, sebil ve şadırvan gibi su yapıları hakkında oldukça detaylı bilgiler veren bir kaynaktır[16]. Doğan Kuban tarafında yazılmış olan "*Osmanlı Mimarisi*" adlı çalışma da Erken Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan Osmanlı mimarisi hakkında geniş kapsamlı bilgiler sunan, aynı zamanda Osmanlı mimarisi ile Avrupa mimarisinin karşılaştırıldığı, Avrupa sanat akımlarının mimariye

[11] R. Karakuş vd. (2006). İstanbul tarihi çeşmeler külliyatı C.I.-II.-III. İstanbul: Forart Basımevi.
[12] N. Delibaş, M. Samsakçı ve M. A. Karavelioğlu (2016). *Kitabelerin kitabı Fatih/ Fatih İlçesi Türk-İslam devri kitabeler envanteri*. İstanbul: Bayem Ajans.
[13] ……. (2010). *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri-I-II*. (Haz. Nazlıgül Bulut), İstanbul: İBB Yayınları.
[14] N. Kara Pilehvarian, N. Urfalıoğlu ve L. Yazıcıoğlu (2004). *Osmanlı başkenti İstanbul'da çeşmeler*. (2. Baskı), İstanbul: Yapı Yayınları.
[15] E. Özdeniz (1995). *İstanbul'daki kaptan-ı derya çeşmeleri ve sebilleri*. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları.
[16] Y. Önge (1997). *Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde su yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

etkilerinin incelendiği önemli bir çalışma olarak yararlandığımız kaynaklardan biri olmuştur[17].

İzzet Kumbaracılar'ın "*İstanbul Sebilleri*" adlı eseri İstanbul bulunan sebillerin listesi verilmiş ve bu sebilleri hakkında kısa bilgiler vermiştir[18]. Burhan Oğuz tarafından kaleme alınan "*Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları*" adlı eserinde Bizans sarnıçlarından başlayarak ve İSKİ'ye kadar suyun yolculuğundan bahsedilmiş, su şebekeleri, çeşmeler, hamamlar ve sakalar gibi konularda bilgiler sunulmuştur[19]. Gülşen Kılınçer'in "*Kaybolan Çeşmeler*" adlı eserinde İstanbul'da yüzlerce çeşmenin birçoğunun yok olduğu veya orijinal yerlerinden taşındığını nakletmiş ve bazı çeşmelerin künyelerini yazmıştır[20]. H. Besim Çeçener'in "*Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri*" isimli çalışmasında çizim ve fotoğraflarla birlikte tarihi çeşmeler hakkında kısa envanter bilgileri verilmiştir[21]. H. Örcün Barışta, küçük kitapçıklarda İstanbul'da bulunan bazı çeşmeleri tek tek ele almıştır[22]. Bu kitapçıklarda çeşmeleri tüm yönleri ile ele alınmış ve fotoğraf ile çizimlerine yer vermiştir. Nilay Köse ve Mesut Meyveci tarafından yazılan "*İstanbul'un 100 Hanım Çeşmesi*" adlı eserde, kadın banileri yaptırdığı çeşmelere yer verilmiştir[23].

Fazilet Koçyiğit'in "*Değişimin İzinden Geç Dönem İstanbul Çeşmeleri (1731-1923)*" isimli kitabında ise İstanbul'da inşa edilmiş belli başlı çeşmelere yer verilmiş ve bu çeşmelerin mimari tanımları yapılmıştır[24]. Mehmet Nermi Haskan tarafından yazılmış olan "*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar I-II-III*" isimli eserde, Üsküdar'ın tarihi, kültürel yapısı ve tarihi eserleri incelenerek değerlendirilmiştir[25]. Hasan Özgen ve Görkem Kızılkayak

---

[17] D. Kuban (2016). *Osmanlı Mimarisi*. (2. Baskı), İstanbul: YEM Yayınları.
[18] İ. Kumbaracılar (1938). *İstanbul sebilleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.
[19] B. Oğuz (1998). *Bizans'tan günümüze İstanbul suları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
[20] G. Kılınçer (2007). *Kaybolan çeşmeler*. İstanbul: Kuveyt Türk Yayınevi.
[21] H. B. Çeçener (2007). *Üsküdar merkez mahalleleri Osmanlı Dönemi su uygarlığı eserleri*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
[22] H. Ö. Barışta (1993). *İstanbul çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. H. Ö. Barışta (1992). *İstanbul çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları. H. Ö. Barışta (1989). *İstanbul çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. H. Ö. Barışta (1991). *İstanbul çeşmeleri (Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler), Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. H. Ö. Barışta (1995). İstanbul çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
[23] N. Köse ve M. Meyveci (2017). *İstanbul'un 100 Hanım Çeşmesi*. İstanbul: İBB Yayınları.
[24] F. Koçyiğit (2018). *Değişimin izinden geç dönem İstanbul çeşmeleri (1731-1923)*. Lambert Academic Publishing.
[25] M. N. Haskan (2001*). Yüzyıllar boyunca Üsküdar C.I.-II.-III*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

tarafından hazırlanan "*Kadıköy Çeşmeleri-Kaynaktan Mahalleye Ab-ı Hayat*" kitapta Kadıköy İlçesi'nde yer alan çeşmelerin mimari özellikleri kısaca anlatılmış, geçirdiği onarımlar yazılmış, fotoğraf ve çizimlere yer verilmiştir[26].

Axa Oyak Holding için Tarih Vakfı tarafından hazırlanmış ve 2000 yılında yayınlanan "*Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*" adlı eser, 1922-1945 yılları arasında İstanbul'un sigorta haritaları olarak Jacques Pervititch tarafından çizilmiş haritalardan oluşmaktadır[27]. İstanbul ilçelerin yapılaşma planlarının, tarihi yapılarının, yeşil alanlarının ve sokak isimlerinin görüldüğü bu haritalar; sanat tarihçiler, tarihçiler, mimarlar ve şehir plancıları için önemli birer kaynak olmuştur. Çeşmelerin orijinal mimarisi ve konumu hakkında bilgiler sunan söz konusu renkli haritalar restitüsyon projeleri için de önemli bir referans olmuştur. İrfan Dağdelen'in hazırladığı "*Alman mavileri, 1913-1914. 1. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları I-II-III*" adlı çalışma da, "*Deutsch Syindikat für Staebaliche Arbeiten*" adlı şirket tarafından hazırlanan, şehrin kentsel dokusunun gözle önünde seren haritalardan meydana gelmiştir[28]. İmar faaliyeti açısından önemli olan bu eserden çeşmelere ilişkin bazı bilgiler edinmek de mümkündür.

[26] G. Kızılkayak ve H. Özgen (2011). *Kaynaktan mahalleye ab-ı hayat Kadıköy çeşmeleri*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Yayınları.
[27] J. Pervititch (2000). *Jacques Pervititch sigorta haritalarında İstanbul*. (Haz. S. Ersoy, Ç. Anadol), İstanbul: Tarih Vakfı / AXA OYAK Holding.
[28] …… (2016). *Alman mavileri, 1913-1914. 1. Dünya Savaşı öncesi İstanbul haritaları*. (Haz. İ. Dağdelen), İstanbul: İBB Yayınları.

2. ÇEŞME MİMARİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Çeşme

Genel kanı çeşme kelimesinin Farsça'da "*göz*" anlamına gelen "*çeşm*" sözcüğünden türediğidir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere "*çeşm*" sözcünün kullanılmasında dolayı çeşme yapıları bu ismi almıştır[29]. XIII-XIV. yüzyıllarında Arapça'da "*göz*" anlamına gelen "*ayn*" ile "*sikaye*" kelimeleri çeşme kelimesinin yerine kullanılmıştır[30]. Ayn kelimesine Sivas'ta 1271 tarihli Gök Medrese Çeşmesi ile Bolvadin'de 1278 tarihli Alaca Çeşmesi'nin kitabelerinde yer almaktadır. Osmanlı Dönemi çeşme kitabelerinde "*çeşme-i âb-ı zülâl*", "çeşme-i *kevser*", "*çeşme-i dilküşâ*" vb. olarak sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir[31].

Anadolu'da günümüze ulaşabilmiş en eski çeşmeler, Urartu Kalesi içerisinde bulunan ve M.Ö. IX.-VII. yüzyıla tarihlenen çeşmelerdir[32]. İlkçağ'da abidevi çeşme binalarına nymphaeum denilmekte ve Roma Dönemi'nde Anadolu'nun bütün şehirlerinde bu çeşmeler inşa edildiği bilinmektedir. Su yolları ile getirilen akarsu nymphaeum deposunda biriktirilmiş ve çeşme yapısının mermerden yapılmış ön cephesinde bulunan oldukça süslü çeşme gözlerinden akıtılmıştır. Roma Dönemi'nde varlıklı kişilerin evlerinin bahçesinde, yuvarlak kemerli, mozaiklerle bezenmiş, niş içerisinde yer alan oluktan suyu akan çeşmeler inşa edilmiştir. Türk mimarisindeki selsebilleri anımsatan bu çeşmelerin haricinde Pompei şehrinde yapılan kazılarda, herkesin faydalanması için devamlı akarsulu olan sokak çeşmelerinin de inşa edildiği tespit edilmiştir[33].

İslâmiyet suya büyük önem verdiğinden dolayı Müslümanlar suyla ile ilgili hayırlar yapmayı önemsemişlerdir. Hz. Peygamber'e zaman zaman sadakanın en faziletlisinin hangisi olduğu sorulduğunda, kişinin veya toplumun ihtiyacına uygun olan cevaplar verdiği, bir defasında "*Sadakanın en faziletlisi su teminidir*" dediği belirtilmiştir. Türkler hayır işi olarak şehir, kasaba yerleşme yerlerine ve ana yolların kenarlarına, açıklık ve kırlık yerlere çeşmeler yapmıştır[34]. Selçuklu Dönemi'nde cami, medrese ve han

[29] S. Eyice (1993). Çeşme. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, s. 277-287.
[30] Önge, 1997, **a.g.k.**, 5.
[31] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 277-287.
[32] N. Sinemoğlu (1985). Tarihi İstanbul çeşmeleri. *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır, I. Seminer Bildirileri*, s.89-91.
[33] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 277-287.
[34] Eyice, 1993, **ag.k.**, 277-287.

gibi eserlerin ana yola bakan ön cephelerine veya iç avlularına açılan cümle kapısına yakın bir eyvan içerisine çeşme inşa edilmiştir. Aynı zaman müstakil olarak yapılmış çeşmeler de tespit edilmiştir. Ağzıkara Han (1239) ve Kızılören Kervansarayı (1204) çeşmeleri en basit çeşme örneklerindedir. Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271) ise Selçuk devrinin en süslü çeşmelerinden biri olup üzeri geometrik ve bitkisel bezemeli profilli silme kuşakları ile çerçevelenmiş örneklerden biridir[35].

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da Sultan IV. Murad Dönemi'ne ait tahrir-i emlâkde 10.390 çeşme bulunduğu tespit edilmiştir. İstanbul Davud Paşa Çeşmesi (1485) bilinen en eski kitabeli çeşme olup sivri kemerli bir nişle, mermer bir su teknesinden oluşmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan su yoluna bağlı sayısız çeşme inşa edilmiştir[36]. Hasköy'de bulunan ve Mehlisedek oğlu Yasef adında bir Mûsevî'nin inşa ettirdiği çeşme de en eski çeşmelerden biri olup kitabesine göre H.931 (M.1524-25) yılında yapılmıştır. Erken Osmanlı Dönemi'nin günümüze kadar orijinal halinde gelmiş olan çeşme Küçükçekmece gölünün kuzeyinde bulunmaktadır. Farsça kitabesine göre H.945 (M.1538-39) yılında Ayas Paşa'nın kethüdası Mustafa Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[37]. İstanbul'da XV. yüzyılda inşa edilmiş çeşmeler genellikle küfeki taşından yapılmış, sivri kemerli olarak inşa edilmiş olup yapı/duvar yüzeylerine ve köşelerine konumlandırılmıştır[38]. XV. yüzyılda şehirlerde artan su ihtiyacından dolayı yeni bir tip olan su depolu çeşmeler inşa edilmeye başlanmıştır[39]. XVI. yüzyıl çeşmeleri su deposu, sivri kemerli derin bir niş içerisine yerleştirilmiş ayna taşı, tas yuvaları, kimi zaman niş üzerinde, genellikle de niş kemeri altında bulunan kitabe, su teknesi ve sekilerinden oluşan bir tasarıma sahiptir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış çeşmelerin ayna taşlarının üzerine selvi, palmet, lale ve karanfil gibi motifler betimlenmiş, bazı örneklerde kemerli nişin tam ortasına bazı örneklerde ise kemer üstüne rozetler yerleştirilmiştir. Konumlarına göre genellikle tek yüzlü duvar çeşmesi veya köşe çeşmesi olarak inşa edilmiştir[40]. Bu yüzyılda çeşme mimarisine birtakım yenilikler meydana getirilmiş ve suluklar, sıra abdest musluklar, namazgâhlı

[35] Önge, 1997, **a.g.k.**, 5.
[36] O. Aslanapa (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*. (2. Baskı), İstanbul: İnkılâp Yayınları, s. 622.
[37] Eyice, 1993, **ag.k.**, 277-287.
[38] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 31.
[39] Önge, 1997, **a.g.k.**, 15.
[40] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 35.

çeşmeler ve meydan çeşmeleri gibi yeni çeşme türleri ortaya çıkmıştır[41]. XVII. yüzyıl çeşmeleri sivri kemerli niş, ayna taşı, tas yuvaları, su teknesi ve dinlenme sekileri gibi karakteristik özelliklere sahiptir. Bazı çeşmelerde sivri kemer iki renkli taş ile örülmüş ve bazı çeşmelerde ise mermer malzeme kullanılmıştır. Sivri kemerlerde Klasik Dönem oranları yükselmiş ve çeşme yüzeyinin sekiler hizasında yükselen silmelerle çerçevelenmiş ve böylelikle daha anıtsal bir görüntüye kavuşmuştur. Bu dönemde ayna taşının dışında kemer üzerinde ve kitabe çerçevesinde de bezemelere yer verilmiştir[42]. XVIII. sivri kemerle birlikte istiridye kabuğu şeklinde yarım daire kemer ve dalgalı kaş kemerlerde kullanılmıştır. Bütün kenarlarında çeşmeler bulunan, çatısı özel bir itina ile tasarlanan büyük meydan çeşmeleri inşa edilmiştir. Cepheler mermer kaplanarak kemerlere değişik biçimler verilmiş, bazı çeşmelerin yüzeyleri çiçek ve meyveler başta olmak üzere çok zengin motiflerle bezenmiştir[43]. Yeni bezeme öğeleri bazen stilize edilerek kullanılmış bazen de üçüncü boyut denemeleriyle doğalcı üslup abartılmıştır. Yüzyılın ortalarında çeşme cephesinde değişim hızlanmıştır. Cepheler yatay ve düşey şeklinde geometrik bölünmelere meydan gelmiş, çeşme nişlerinde "C" kıvrımlı kemerler "S" kıvrımlı kemerler yapılmış ve iri gövdeli sütunları baştabanda yivli gövdeli ve volütlü başlıklı pilastrlar kullanılmıştır[44]. XIX. yüzyıl çeşmeleri hem tasarım hem de bezemelerinde kullanılan motiflerle klasik formlardan belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Avrupalı benzerleri ile yarışabilecek nitelikteki anıtsal İstanbul çeşmeleri, devletin yeniden güçlenme isteği ile temellenen Tanzimat ideolojisini yansıtmaktadır. Çeşmelere sadece su ihtiyacını karşılamamış aynı zamanda kentsel tasarımda yeri olan, yapı yüzeyinde kopmuş, mimari bir anlam taşıyan neredeyse bağımsız yapılar konumuna gelmiştir. “S ve C” kıvrımlı kemerlerin yanı sıra kemersiz çeşmeler yapılmıştır. Çeşme cepheleri çoğu zaman Antik Yunan kökenli dor, iyon, korent düzenlemelerindeki pilastrlar/sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Ampir karakterli çelenkler, girlandlar, meşaleler, ok, tüfek gibi motifler, Barok-Rokoko çiçekler, yapraklar, perdeler ve püskül gibi motiflerle bezenmiştir. Zengin bezeme repertuarlarına karşın özellikle yüzyılın ortalarına doğru önceki yüzyıla göre daha yalı formlarla biçimlenen kütlelere dönüşmüştür. Bu

[41] Önge, 1997, **a.g.k.**, 15.
[42] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 50.
[43] Eyice, 1993, **ag.k.**, 277-287.
[44] A. Ödekan (1994). Çeşmeler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s.488-491.

yüzyılda inşa edilen sütun çeşmeler çoğu zaman bitkisel motiflerle sonlandırılmıştır[45]. Bu yüzyılda tuğra cephe tasarımının yeni bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır[46].

Araştırmacılar, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş çeşmeleri konumları ve cepheleri temel alarak farklı sınıflandırmalara tabii tutulmuşlardır. H. İ. Tanışık çeşmeleri; meydan çeşmeleri, köşe başı çeşmeleri, sokak çeşmeleri, sebilli çeşmeler ve abidevi çeşmeleri olmak üzere beş gruba ayırmıştır[47]. C. E. Arseven İstanbul çeşmelerini; mahalle çeşmesi, cami çeşmesi, şadırvan, oda çeşmesi, musluklar ve abidevi çeşmeler şeklinde gruplara ayırmıştır[48]. Ö. Barışta mimariyle bağlantılı, mimariyle bağlantısız ve namazgâh çeşmeleri olmak üzere çeşmeleri üç temel başlık altında gruplandırmış ve mimariyle bağlantılı çeşmeleri, yapı içi, yapı dışı ve çeşme olarak üç bölüme ayırmıştır. Yapı içi çeşmeleri, konut, hamam, cami; yapı dışı çeşmeleri, avlu, dış duvar, portal; çeşme ise, hazire, bahçe, çayır, sokak ve meydan olarak alt başlıklar altında sınıflandırmıştır[49]. S. Eyice Osmanlı çeşmelerini; şadırvan çeşmeler, sütun çeşmeler, meydan ve iskele çeşmeleri, duvar çeşmeleri olmak üzere dört ana başlık altında ele almıştır[50]. A. Ödekan, konum ve fiziksel biçimlenişine göre çeşmeleri iki ana başlık altında değerlendirmiştir[51].

Klasik Osmanlı mimarisinde çeşmeler sivri veya yuvarlak kemer ile örtülü olup sade bir ayna taşı, kitabe, su teknesi, dinlenme sekileri ve su deposu gibi öğelerden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Yüzyıllara göre yapı malzemesi, tasarım ve üslup olarak değişiklikler göstermektedir. Klasik bir çeşme mimarisinde yer alan cephe öğeleri şunlardır:

a) Saçak: Çatı ile cepheyi birbirine bağlayan, yağmur, kar, güneş gibi faktörlerinden koruyan mimari bir öğedir. Taş, ahşap veya metalden yapılmış saçaklar kimi zaman dekoratif bir görünüme sahip olup kalemişi, altın yaldız, kabartma ve oyma gibi teknikler ile elde edilmiş bezemelerle süslüdür[52].

---

[45] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 130-132.
[46] Ödekan, 1994, **a.g.k.**, 488-491.
[47] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, V.
[48] C. E. Arseven (1983). Çeşme. *Sanat Ansiklopedisi*, C.I., s. 388-390.
[49] H. Ö. Barışta (2002). Başkent İstanbul'dan örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi çeşmeleri. *Türkler Ansiklopedisi*, C.XII, s. 242-246
[50] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 277-287.
[51] Ödekan, 1994, **a.g.k.**, .488-491.
[52] Özdeniz, 1995, **a.g.k.**, 52.

b) Kemer: Yan yana getirilen yapı öğeleri birilerine dayanarak bir açıklığı örtmekte ve bu strüktür öğeye kemer denilmektedir. Kemerin biçimi, üzerine yüklenen kuvvetlerin kemerin üzengilerinde, kemerin dayanaklarına iletilmesini sağlamaktadır[53]. Çeşme mimarisinde cephe tasarımının en belirleyici özelliklerinde biri kemerdir.

c) Niş: Kendisinden geniş bir mekâna açılan ve duvar içine oyulmuş, genellikle kemer veya mukarnas ile örtülü girinti veya hücreye niş denir[54].

d) Kitabe: Arapça'da yazmak anlamındaki "*ketben*" kökünden türeyen ve yapının kimliği hakkında bilgi veren, eserin niteliği, kimin tarafından hangi devir ve tarihte ne için yaptırıldığını belirten yazı levhalarına kitabe denilmektedir[55]. Genellikler niş içinde veya kemer üzerinde yer alan kitabeler mermer veya taş malzemeyle yapılmıştır. XIX. yüzyılda çeşme kitabelere; su ile ilgili ayetler ile hadisler, kelime-i tevhidi, bani, çeşmenin yapım ve onarım tarihleri ile birlikte çeşmenin yapılış amacını, dönemin padişahı veya baniyi övgüler içeren metinler yazılmıştır. Bazı kitabelerde şair ve hattat imzaların bulanmaktadır.

e) Musluk: Arapça "*maslûk*" sözcüğünden türeyen ve takıldığı boru veya kabın içindeki akışkanı, istenildiğinde akıtabilecek bir düzende yapılmış açılır kapanır alete musluk denir[56].

f) Lüle: Osmanlılarda su ölçme birimidir. Suyun istenen miktarda akmasını sağlamak için boruların ağzına yerleştirilen pirinç veya tunç gibi malzemelerle yapılmış küçük borudur[57].

g) Ayna Taşı: Üzerinde muslukların veya lülelerin bulunduğu, çoğunlukla mermer veya taş malzeme ile yapılmış tek parça şeklindeki levhaya ayna taşı

[53] D. Kuban (2019). *Mimarlık kavramları, tarihsel perspektif içinde mimarlığın kuramsal sözlüğüne giriş*. (15. Baskı), İstanbul: YEM Yayınları, s. 44.
[54] M. Sözen ve U. Tanyeli (1992), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s.173.
[55] H. Önkal (1989). Osmanlı türbelerinin kitabeleri hakkında. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.VI. s. 307-343.
[56] https://sozluk.gov.tr/
[57] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 683.

denilmektedir[58]. Çeşmelerin en gösterişli bölümlerinden biri olan ayna taşları, saraydan en ücra mahallelere kadar ulaşan estetik beğeninin göstergesidir[59].

h) Tas Nişi (Maşrapa Yuvası/Maşrapalık): Su içmek için kullanılan maşrapa veya tasları koyulduğu oyuktur. Tas nişi, genellikle simetrik olarak ayna taşlarının yanlarında veya hemen üst kısmında yer almaktadır[60].

i) Suluk (Çeşmecikler): Genellikle çeşmelerin iki yanında veya su depoların köşelerine yüksekçe bir yere yerleştirilmiş, su tekneleri de bulunan küçük çeşmelere suluk denilmektedir. İnsanların yere eğilmeden rahat bir şekilde su içmeler sağlayan suluk aynı zamanda çeşmelere estetik bir görünüm kazandırmış ve bezeme programının içerisinde yer almıştır[61].

j) Su Teknesi (Yalak/Kurna): Genellikle mermer veya taş malzeme ile yapılan su teknesi, çeşmelerde akan suyun toplandığı ve boşaltıldığı bölümdür[62]. Su teknesi suyun insanların üzerine sıçramasını ve çeşmenin etrafında çamur oluşumunu engellemektedir.

k) Dinlenme Sekisi: Su teknesinin her iki yanında yer alan taş veya mermer malzeme ile yapılmış yüksekçe yatay düzleme dinlenme sekisi denir[63]. Çeşmeler yalnızca suyundan yararlanılmamış aynı zamanda insanların oturduğu, dinlendiği, gölgelendiği, serinlendiği ve sosyalleştiği mekanlardır[64].

2.2. XIX. Yüzyıl Çeşme Mimarisinde Görülen Sanat Akımları

Osmanlı mimarlığında batılı etkilerin görülmesi ile birlikte ticari ve sosyal hayatın yoğun olduğu şehrin güzel ve önemli yerlerine ve külliyelerin yanına veya törenlerin yapıldığı büyük meydanlara, batılı mimari modalara uygun cepheleriyle batılı örnekleri ile yarışan çeşmeler inşa edilmiştir. Osmanlı mimarlığının çağdaşlığı ile gücünün mimari

[58] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 56.
[59] Ö. Barışta (2009). Osmanlı Dönemi Üsküdar çeşmelerinden bazı ayna taşları ve sorunları. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, (6-9 Kasım 2008 Bildiriler)*, C.I., s.281-290.
[60] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 58.
[61] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 60.
[62] Özdeniz, 1995, **a.g.k.**, 50.
[63] Özdeniz, 1995, **a.g.k.**, 50.
[64] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 58.

alandaki göstergesi olan çeşmeler aynı zaman külliyelerin birer parçası olarak cephelere zenginlik katarak mimarlık tarihindeki yerlerini almışlardır[65].

Osmanlı çeşmeleri XV., XVI., XVII., yüzyıllarda klasik kemer içinde sade bir ayna taşı, kitabe, su teknesi, dinlenme sekileri ve su haznesinde oluşan bir tasarıma sahip iken XVIII. yüzyılda çeşitli dekoratif kemerlerin içinde gül, vazodan yükselen çiçek ve tabakta buluna meyve motifleri ile bezenmiş, istiridye kabuğu biçiminde kemer içi süslemeye sahip, cephe içinde bir bölüme oluşturan kitabe ve kimi zaman Barok üsluba uygun gölgelikleri olan çeşmeler olarak tasarlanmıştır. XVIII. yüzyılda, -ilk örnekleri XVII. yüzyılda görülen- sebil ve çeşmelerin birlikte tasarlandığı, bağımsız birer eser olarak öne çıkan Sultan III. Ahmed Çeşmesi gibi köşk şeklinde anıtsal meydan çeşmeleri inşa edilmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise teknolojik gelişmeler sonucunda çeşme düzeninde birtakım yenilikler yaşanmıştır[66]. Bu dönem çeşmelerine; Ampir, Barok, Rokoko, Neoklasik, Seçmeci (Eklektik-Karma), Art Nouveau ve Oryantalizm gibi üslupların özellikleri yansımıştır.

"*Baroque*" kelimesinin Portekizce'de düzensiz inciler anlamına gelen "barroco" kelimesinden veya Barok sanatın öncülerinden olan İtalyan ressam Federigo Baroccio'nun (ö. 1612) soyadından alındığını düşünülmektedir. Barok üslubu, Osmanlı resim sanatı üzerinde hemen hemen yok denecek kadar az etki yapmasına karşın mimari ve dekoratif sanatlarda etkisi güçlü olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı mimarisi ve dekoratif sanatlarında görülen değişikliklere bakıldığında bu üslubun Türk zevk ve sanat geleneği ile birleştiği ve tamamen kendine has bir karaktere sahip olan Türk Barok üslubunu meydana getirdiği görülmüştür[67]. Türk baroğu temelde bir başkent üslubu olmakla birlikte Anadolu'da daha çok bezemesel bir üslup olarak varlığını sürdürmüştür[68]. III. Ahmed, Tophane, Üsküdar ve Azapkapı çeşmeleri gibi eserlerde dalgalı ve geniş saçakların olması Türk baroğunun Türk sanatına kazandırdığı yeni görüntülerdendir. Barok üslubun kendini hissettirdiği istiridye kabuğu motifi, çiçek demeti, rozet, çiçekli

[65] N. K. Pilehvarian (2000). Osmanlı çeşme mimarisinde XIX. yüzyıl değişimleri. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüb Sultan Sempozyumu*, s. 68-75.
[66] Pilehvarian, 2000, **a.g.k.**, 68-75.
[67] N. Atasoy (1992). Barok. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.V, s. 81-83.
[68] D. Kuban. (1994). Barok Mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s. 61-65.

vazo ve meyve doldurulmuş ayaklı kap motifler Türk baroğunun dikkati çeken özelliklerindendir[69].

Kemerler dairesel biçimli bir yapıya dönüşmüş, mukarnaslı ve baklavalı sütun başlıkların yerine iyonik sütun başlıklarından esinlenmiş ve farklı türlerde başlıklar yapılmıştır. "S" ve "C" kıvrımları ve onları birbirlerine birleştiren düz çubuklar, akant yapraklı küçük sütun başlıkları ve kartuşlarla birleşerek özellikle çeşme aynalarında 1735'ten sonra, bezemenin temel öğelerini oluşturmuştur Bu dönemde deniz kabuğu motifleri ortaya çıkmıştır. Çeşmelerin tüm yüzeyleri 1780'lerde çizgiler ve motiflerle bezenmiştir. Bu dönemde akant yaprakları ve deniz tarağı birbirlerine benzemeye başlamıştır. Batılı bir motif olan akant yaprağının kullanıldığı ilk örneklerden biri Lale Devri'nde inşa edilen III. Ahmed Çeşmesi'nin saçağı altındaki frizdir[70]. Nuruosmaniye Camisi dış avlusunun Kapalıçarşı çıkışının iki yanında yer alan Nuruosmaniye Çeşmesi-Sebili (1755) uç boyutlu bir Barok uygulamasıdır. Eğri yüzeylerden oluşan ve uyumlu bir saçağı olan Nusretiye Sebili (1825) Barok mimarisinin önemli bir örneğidir. Barok üslup XIX. yüzyılda Ampir üslubun etkileriyle karışarak II. Mahmud Dönemi'nde seçmeci üslubuna yol açmış ve XIX. yüzyıl boyunca diğer üsluplarla birlikte varlığına devam etmiştir[71].

Barok ve Rokoko üsluplarının bezeme çeşitleri birbirine benzediği için birbirinden ayırmak oldukça güçtür[72]. XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başlarında sanata, bezemesel niteliği ağır basan ve bazen Barok, bazen de Rokoko olarak tanımlanan bir üslup egemen olmuştur[73]. Türk Rokoko bezemesi, Fransız Rokokosu'nun bir uzantısı olmuş, ilk uygulamalar bazı motiflerin kopya edilmesi ile başlamıştır. Rokoko ve Barok eğilimlerin ortak etkisi; eğrisel biçimler, büyük içbükey profiller, zengin silme takımlar, kemer biçimleri ve ikili, üçlü sütun grupları kullanılması ile Rokoko'nun Osmanlı mimarisindeki etkisi artmıştır. Akant motifleri, "S" ve "C" kıvrımları, deniztarağı motifleri, değişik kemer biçimleri, silme değişikleri, sütun başlıklarında yeni biçimler gibi bezemelerin desenleri Türkiye'ye girmiş ve bunlar hassa mimar ve taşçıları arasında dağılmıştır. III. Ahmed Çeşmesi'nin saçakları altında ve Hakimoğlu Çeşme ve sebilinin

[69] Atasoy, 1992, **a.g.k.**, 81-83.
[70] Kuban, 1994, **a.g.k.**, 61-65.
[71] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 517-521.
[72] Kuban,1994, **a.g.k.**, 61-65.
[73] D. Kuban (1994). Rokoko. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 339-340.

bezemeleri daha sonra gelecek olan Rokoko üslubunun ilk işaretlerindendir. Başkentte Rokoko bezemenin bütün aşamaları çeşmelerin bezemeli ayna taşlarından izlenebilir[74]. Örneğin ayna taşlarında bu bezemenin en temel unsurlarında biri olan çubuklarla birleşen "S" ve "C" kıvrımlarından kemerler örnek verilebilir. Erken Rokoko bezemesinde bir madalyon ve madalyonu çerçeveleyen, "S" ve "C" kıvrımlar yapan yapraklardan oluşan kartuşlar öne çıkar. Rokoko bezemenin bir diğer önemli motifi ise deniz tarağı olup XVIII. yüzyılın birinci yarısındaki örneklerde pek işlenmemiştir. Yüzyılın ikinci yarısında kartuşların yerini almış ve bazen akant yaprağı stilizasyonu ile karışan çok yaygın bir motif olarak eserlerin üzerinde betimlenmiştir. Bu temel bezemelerin dışında Barok için de karakteristik olan gömme sütunlar, küçük sütunların ikileme ve üçlemeleri, akant yaprakları, küçük volütlerle süslü yivli sütun başlıkları, zengin silme takımları, yüzeyleri küçük parçalara bölmek, eğrisel yüzeylerin ve çizgiler gibi motif ve tasarım özellikleri Rokoko üslubunda yer almaktadır. Rokoko üslup, Barok etkilerle birlikte Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemlerinde etkisini sürdürmüş ve bu dönemde Ampir üslubun etkileriyle karışarak başka bir görüntüye kavuşmuştur[75].

İsmini Fransa'da Napoleon'un kurduğu imparatorluktan alan Ampir üslup; Fransa'da ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde Napoleon Dönemi'nden daha önce ortaya çıkmış fakat Napoleon hâkimiyetinin olduğu yıllarda daha çok yaygınlaşmıştır. Ampir üslup esasında Antikçağ sanatından alınan biçim ve motiflere dayandığından dolayı batı sanatında "*Neoklasik üslup*" olarak da adlandırılmıştır[76]. Fransa'da 1800-1830 yılları arasında Ampir üslubu etkin olmuş, diğer ülkelerde ise daha uzun süre varlığını korumuştur[77]. Batı'da XVIII. yüzyıl ortalarında eskiye, antik sanata doğru bir yöneliş başlamış ve Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin yapıları ilgi duyulmuştur[78].

Ampir üslup Sultan III. Selim'in saltanatının son yıllarında ve Sultan II. Mahmud'un saltanatında kesin bir şekilde benimsenmiş olan Ampir üslupta -yerli sanatçılar yorumlamadan- doğrudan Fransız modelleri taklit edilmiştir. Bu yeni üslup Barok motiflerinden tümüyle kopmadan Napolyon Fransa'sından ithal edilmiştir[79]. XX.

[74] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 517-519.
[75] Kuban, 1994, **a.g.k.**, C.VI, 339-340.
[76] S. Eyice (1995). Empire. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XI, s. 159-163.
[77] A. Ödekan (1993). Ampir üslubu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, s. 247-249.
[78] Eyice, 1995, **a.g.k.**, 159-163.
[79] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 605.

yüzyılın başlarına kadar varlığı devam ettiren Ampir üslup, bir dönem olarak kendinin gösterememiş olsa da yüzyılın sonlarında çıkan Seçmeci (Eklektik-Karma) üslup içinde kendine ait özgü bezeme öğeleri kullanmaya devam etmiştir. Antik Yunan ve Roma biçimleri daha yalın olarak kullanmış, bezemeler kendinden önceki Barok ve Rokoko üsluplarına göre daha sınırlı kalmış, öğeler birbirlerinden kopuk işlenmiş ve çoğunlukla bezemede simgesel öğeler seçilmiştir. Eserlerde yer alan öğelerin yönelimi arasında hem görsel hem de strüktürel bir denge bulunmaktadır. Bezeme bütününde boş bırakılan alanlar azalmış, daha dolu ve dolgun yapılan duvarlar vurgulanmıştır[80].

Ampir üslubunun tasarım ilkelerini en iyi yansıtan eserler XIX. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş çeşmelerdir. Yuvarlak kemer, madalyon çevresinde ışınsal çizgiler, üçgen alınlık, simetri, yalın silmeler, rozet, kargı, top, meşale, müzik aletleri, vazo içinden çıkan çiçek, uçları sivriltilmiş akant yaprağı, tüy, perde, gülbezek, defne dalı gibi öğeler Osmanlı mimarlığında kendilerine uygulama alanları bulmuştur. Akant yaprakları yaprakla tüy arası bir motife dönüşmüş, “S" ve "C' kıvrımlar yaprak şeklinde tasarlanmış, tepeliklerde yelpaze gibi açılıp ve ortadaki motifin yükselmesiyle üçgen alınlık şeklini almıştır. Yivli, düz ve gömülü sütunlar, köşe sütunları; kare kesitli, gövdeleri yivli ve iyon başlıklı pilastrlar, yuvarlak ve düz kemerler kullanılmış, yalın silmeler ve kemerlere kilit taşı yapılmıştır. Cephe tasarımına yeni bir öğe olarak tuğralar katılmıştır[81].

Neoklasik üslup, yoğun bezemeli Barok ve Rokoko üslupların abartılı tasarımlarına tepki olarak doğmuş, Yunan veya Roma mimarlığının kütle anlayışı ve öğeleri yeniden canlandırmayı, yalın ve anıtsallığı vurgulamayı amaç edinmiştir[82]. Barok üslubun hakimiyeti devam ederken 1820-1880 yılları arasında Osmanlı sanatında görülen Neoklasik üslupta özellikle birkaç sütun tarafından taşınan üçgen şeklinde yükselen alınlık öne çıkmıştır[83]. Bu üslupta ilkçağın antik mimarisinden alınan mimari motifler işlenmiştir[84]. XIX. yüzyıl Türk sanatına geri dönüş yapmak için de çeşme mimarisinde Türk Neoklasiği üslûbu uygulanmıştır[85].

---

[80] Ödekan, 1993, **a.g.k.**, 247-249.
[81] Ödekan, 1993, **a.g.k.**, 247-249.
[82] A. Ödekan (1994). Neoklasik mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 65-66.
[83] S. Eyice (1981). XVIII. yüzyılda Türk sanatı ve Türk mimarisinde Avrupa Neoklasik üslup. *Sanata Tarihi Yıllığı IX-X*, s. 163-189.
[84] Eyice, 1995, **a.g.k.**, 159-163.
[85] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 277-287.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl yabancı ve gayrimüslim mimarların çağı olmuştur. Fransız Beaux Arts geleneği ile abartılmış seçmeci süslemeciliği birleştiren Balyan ailesi mimarları, Fossati Kardeşler, Alexandre Vallaury gibi isimler şehri Avrupa seçmeciliğinin belki de en karmaşık olduğu bir yere dönüştürmüşlerdir. Barok, Rokoko, Ampir ve Neoklasik gibi her türlü değişik üslubun ayrıntılarının aynı eserde kullanılması gibi bir tutum Seçmeci (Karma, Eklektik) üslubu ortaya çıkmıştır[86].

Art Nouveau; XIX. yüzyılın sonu ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde, dünyanın her yerinde görülen bezemesel modern diye nitelendirebileceğimiz bir üsluptur. Secession, Liberty, Modernismo, Jugendstil gibi adlarla da anılan bu üslubu Osmanlı başkentine getiren İtalyan mimarı Raimondo D'Aronco'dur. Art Nouveau üslubu, Birinci Ulusal Mimari diye adlandırılan üslup ile birlikte 1930'lara kadar mimari tasarıma hâkim olmuştur[87]. İstanbul'da tarihi bilinen en eski Art Nouveau eseri İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanana Maison Botter yapısıdır[88]. Art Nouveau üslubunda taş, alçı, ahşap, demir gibi her malzeme kullanılmıştır. Art Nouveau motifleri; Rokoko, Barok, Ampir gibi üslupların motifleri ile birlikte kullanılmıştır[89]. Geometrik disiplin içerisine işlenmiş bezemeler, çiçek desenli vitraylarla iç mekânı aydınlatan metal strüktürlü cam çatı örtüleri, asma katlarla zenginleştirilmiş eğrisel çizgili giriş katları, simetrik cephe düzenlemeleri konut mimarisinde ustalıkla uygulanmıştır. Bezemeler, çoğunlukla pencere, kapı, balkon gibi mimari öğelerde yer almıştır[90]. Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen Laleli Çeşme Art Nouveau üslubunda inşa edilen örneklerden biridir[91].

Oryantalizm, XIX. yüzyılda mimarlığında Doğu kökenli biçim ve motifleri kullanan seçmeci bir üslup olarak yer almıştır[92]. Avrupa mimarisinde Oryantalizm bir üslup çağı değil sadece bir modadır. Osmanlılar, mimarideki Oryantalist modaya, biraz farklı bakmış, bir tür İslam'a dönüş gibi algılamıştır[93]. Oryantalist anlayış Sultan Abdülaziz Dönemi'nde oldukça benimsenmiştir. Eserlerde; at nalı, dilimli ve soğan biçimli kemerler, moresk sütun başlıkları, mukarnaslı saçaklar, geometrik motifli

[86] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 606.
[87] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 606.
[88] A. Batur (1993). Art Nouveau. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, s. 327-333.
[89] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 617.
[90] Batur, 1993, **a.g.k.**, 327-333.
[91] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 277-287.
[92] A. Batur (1994). Oryantalist Mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 148-149.
[93] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 607.

korkuluk gibi öğeler yer almıştır[94]. Kağıthane'de Aziziye Cami, Yıldız'da Hamidiye Camii, Harbiye Nezareti, Taksim Topçu Kışlası, Sirkeci Garı gibi yapılar Oryantalizm etkisinde inşa edilmiştir[95].

[94] Batur, 1994, **a.g.k.**, 148-149.
[95] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 608.

3. KATALOG

3.1. Sultan II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) İnşa Edilmiş Çeşmeler

3.1.1. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Eyüpsultan İlçesi, İslam Bey Mahallesi, Tahta Minare Caddesi ile Tahta Minare Bostan Sokak'ın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesinde yer almaktadır. 190 Ada / 23 Parsel

Yapım Yılı: H.1223 / M.1808-09

Banisi: Alemdar Mustafa Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 1-9

Fotoğraf No: 1-4

Tarihçesi: Eser, üzerinde bulunan inşa kitabesine göre; H.1223 (M.1808-09) yılında Alemdar Mustafa Paşa[96] tarafından inşa ettirilmiştir[97]. İnşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş olup Şair Fâzıl tarafından yazılmıştır (Fotoğraf 1) (Çizim 1). Kabartma tekniği ile yazılmış olan Tâlik hatlı kitabenin transkripsiyonun şöyledir:

"*Sadr-ı a'zâm Mustafa Paşa-yı hayrât-iktisâb*

[96] Babası Rusçuk yeniçerilerinden Hacı Hasan Ağa olan Alemdar Mustafa Paşa 1765 yılında Hotin'de dünyaya gelmiştir. Yeniçeri Ocağı'na ve daha sonrasında Rusçuk ayanlarından Tirsinikli İsmâil Ağa'nın hizmetine girmiştir. Sultan III. Selim Han Osmanlı-Rus savaşı sırasında Tuna boyunun bölgedeki gücü bilindiği için faydalı olacağını düşündüğü Alemdar Mustafa Paşa'ya 1807 yılında vezirlik rütbesi vermiş ve Tuna seraskerliği ile Silistre valiliğine atamıştır. Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilen Sultan III. Selim Han'ı tekrar padişah yapmak istemiş fakat Sultan III. Selim Han'ın şehit edilmesi üzerine Sultan IV. Mustafa Han zorla tahttan indirilmiş ve yerine 1808 yılında Sultan II. Mahmud Han getirilmiştir. Kendisi de sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa Sened-i İttifak'ın imzalanmasını sağlamıştır. Reformlardan yana olan tavrı ve uygulamalarından rahatsız olan Yeniçeri Ocağı bir isyan başlatmış ve bu isyan sırasında 16 Kasım 1808 tarihinde cephaneliğini ateşe vererek hayatına son vermiştir. K. Beydilli (1989). Alemdar Mustafa Paşa (1765-1808). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.II, s. 364-365. M. Bayrak Ferlibaş (2009). Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.21, s. 63-120.

[97] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 650.

Fî sebîlillâh ne ra'nâ çeşme bünyâd eyledi

Bu mahal sükkânı âb-ı himmete muhtac iken

Teşnegânı lutf ile sîr-âb ü dilşâd eyledi

Katresi ta'dâdı üzre hak vere cüz-i sevâb

Çeşme ihsân ile bu semti âbâd eyledi

Bir akar su gibi Fâzıl söyledim târîhini

Mustafa Paşa yerinde çeşme bünyâd eyledi

Sene 1223"[98]

Kitabenin üstünde yer alan oval madalyonun içine kabartma tekniği ile istiflenmiş bir şekilde "*Maşallah*" kelimesi yazılmıştır[99]. İnşa tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimarı ve tasarımcısı ise bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Yol ağlarının gelişmesiyle günümüzde sokak arasında kalan orijinalinde su depolu ve tek yüzlü bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 2a-2b-3) (Fotoğraf 2-3-4). Eserin arka tarafında tamamen kesme taştan inşa edilmiş, genişliği 6.10 m. ve derinliği sağ tarafta 7.02 m., sol tarafta ise 6.68 m. ölçülerinde olan bağımsız bir su deposu yer almaktadır. Yol kotunun yükselmesinde dolayı kısmen yol seviyesinin altında kalmış olan deponun yüksekliği ön cephede takriben 1.86 ve arka cephede ise takriben 0.81 m.dir. Depo kesme taşla döşenmiş düz dam ile örtülüdür ve damın sağ alt tarafında kare formlu bir açıklık bulunmaktadır.

[98] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 42.
[99] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 42.

Çeşmenin bağımlı bulunduğu su deposu ise bir sıra kesme taş – iki sıra tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş olup içten beşik tonoz ile, dıştan ise konstrüksiyon üzerine alaturka kiremit ile kaplanmış kırma çatı ile örtülüdür (Çizim 4-5-6-7). Çatısı ile birlikte takriben 5.05 m. yüksekliğine sahip su deposunun yol kotunun yükselmesinde dolayı arka tarafının bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Su deposunun ön cephesi 3.98 m., arka cephesi ise 4.05 m. genişliğinde ve sağ tarafı 4.25 m., sol tarafı ise 4.45 m. derinliğindedir. Çatı cepheden taşırılarak, deponun üzerinde ahşap ile kaplanmış, 0.15 m. yüksekliğinde bir saçak elde edilmiştir. Ahşabın alt kısmı yan yan dizilmiş yarım daire şeklinde kesilerek bir hareketlilik kazandırılmıştır. Saçağın hemen altında bezemesiz düz-kavisli bir silme bulunmaktadır. Batı cephesinde 0.76 m. yüksekliğinde, günümüzde metal bir kapak ile kapatılmış yuvarlak kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Yuvarlak kemerin üzerinde bulunan yaklaşık olarak 0.21 m. yüksekliğindeki tuğlalar merkezden çıkan ışın şeklinde dizilmiştir.

Su deposunun çeşmenin de bulunduğu doğu cephesinin iki köşesi pahlanarak birer sütun yerleştirilmiştir. Dairevi gövdeli, mermerden yapılmış olan sütunlar yaklaşık olarak 2.67 m. yüksekliğindedir. Sütunların dairevi kaideleri ile başlıklar aynı şekilde tasarlanmış olup sırasıyla düz, dış bükey, düz ve kavisli ve dışbükey silmeler ile oluşturulmuştur.

Tamamen mermer malzemeden inşa edilmiş olan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, su deposunun doğu cephesinin tam ortasına konumlandırılmıştır ve üzerinde bulunan tacı ile birlikte 3.72 m. yüksekliğinde ve 2.19 m. genişliğindedir (Çizim 8-9a-9b). Silmeler üzerine oturan tacın yüksekliği 0.83 m. ve genişliği ise takriben 1.30 m. ölçülerinde olup üst kısmını istiridye kabuğu görünümünde oldukça büyük bir akant yaprağının oluşturduğu yarım daire şeklinde bir düzenlemeye sahiptir. Yüksekliği 0.50 m. olan akant yaprağının sağ ve sol alt tarafları “C” kıvrımı yapmakta ve bu kıvrımların alt uçlarına kıvrımlı birer akant yaprağı motifi işlenmiştir. Tacın her iki dış kenarında ayaklı bir kaide üzerinden akant yaprağına kadar uzanan, sapları volütlü, “S” kıvrımı yapan birer akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Bu iki motif arasına küçük bir oval madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun içinde yeşil zemin üzerine altın yaldız ile boyanmış “*Maşallah*” yazısı bulunmaktadır. Taçta tasvir edilen Barok hatlı bezemeler yüksek kabartma tekniğinde yapılarak plastik bir görünüm kazanmışlardır. Tacın üzerine

oturduğu 0.15 m. yüksekliğindeki yatay silme kuşaklarındaki üstteki düz yüzeyli ve alttaki ise içbükey formda tasarlanmıştır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme yan kanatların üzerine yerleştirilen iki kademeli pilastrları ile sınırlandırılmıştır. İlk kademedeki kaidesiz üçüz pilastlar alttaki pilastrların üzerinden yükselmektedir. Üçüz pilastrların başlıkları dışbükey, kavisli ve düz silmelerle elde edilmiş ve takriben 0.15 m. yüksekliğindedir. Bu silmeler yanlara doğru genişleyerek ortadaki silmelerle birleşmektedir. Gövdeleri 0.44 m. yüksekliğinde ve takriben 0.20 m. genişliğinde olup üzerinde yüksek kabartma tekniği ile kenarları "C" kıvrımı yapan stilize edilmiş akant yaprağı motifleri işlenmiştir. İki pilastr arasındaki yatay düzleme takriben 0.44 x 1.25 m. ölçülerindeki eserin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Mermer kitabenin zemini yeşil renge ve harfleri ile çerçevesi ise altın yaldız ile boyanmıştır.

Çeşme nişini sınırlandıran alt kademedeki üçüz pilastrlar ise dinlenme sekilerin üzerinden itibaren yükselmektedir. Üçüz pilastrların yüksekliği 1.82 m. ve genişliği ise 0.18 m. ölçülerin olup gövdelerinin yüzeylerine birer daire motifi işlenmiştir ve bu motifin üstünde ve altında üçer düşey oluklu yivler yer almaktadır. Pilastrların altında ve üstünde taşkın silmeleri olan düşey dikdörtgen kaideler bulunmaktadır. Dikdörtgen kaidelerin üzerinde de üç oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur. Üçüz başlıklar ise stilize edilmiş akant yapraklarından meydana gelmiştir.

Pilastr arasına yerleştirilen çeşme nişi 1.94 m. yüksekliğinde ve takriben 1.30 m. genişliğindedir. Çeşme nişine geçiş kademeli bir şekilde yerleştirilen düz ve içbükey-dışbükey silmelerle sağlanmıştır. Nişe bir derinlik kazandıran bu silmelerden düz yüzeyli olan 0.03 m. ve içbükey-dışbükey formda tasarlanan ise 0.23 m. genişliğindedir.

Çeşme nişinin alt kısmında 1.45 m. yüksekliğinde ve takriben 0.58 m. genişliğindeki, iki kademeli, mermer malzeme ile yapılmış bir ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının ilk kademesi yüksek kabartma tekniği ile yapılmış istiridye kabuğu görünümündeki bir akant yaprağından meydan gelmiştir. Barok hatlı akant yaprağının yüksekliği 0.49 m. ve genişliği ise takriben 0.65 m. ölçülerinde olup ortasına bir inci tanesi işlenmiştir. Akant yapraklı bu taç rokoko hatlı uçları "C" kıvrımlı olan iki tane düz çubuk tarafından taşınmaktadır. İkinci kademe ise oyma tekniği ile yapılmış, kenarları "C" kıvrımı yapan yuvarlak bir kemer ile örülmüş dikdörtgen formludur. Yüksekliği 0.84 m. ve genişliği ise 0.32 m. ölçülerindeki ayna taşının alt tarafında musluğu takılı olan bir

lüle deliği bulunmaktadır. Çeşmenin önünde bezemesiz dikdörtgen şekilli bir su teknesi ve teknenin iki yanında birer dinlenme sekisi bulunmaktadır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş çeşmenin kurgusu Ampir üslup ve süsleme karakterleri ile elemanlarının biçimlenişi ise Ampir ve Barok üslupların etkisi altında şekillenmiştir. Yoğun bezemeli eserde istiridye görünümlü akant yapraklar, kıvrımlar yapan akant yaprakları, "C" kıvrımlar, uçları "C" kıvrımlı çubuklar ve inci tanesi ustalıkla işlenmiştir. Hem çeşmenin yuvarlak daire formlu tacında hem de ayna taşında akant yaprağı ile istiridye kabuğu motifleri bir kompozisyon içinde bütünleştirilmiştir. Yaprak ortasına inci tanesi yerleştirme, içbükey yaprak, çizgili-yivli doku gibi düzenlemelerle bir tür kabuksu yapraklar elde edilmiştir. Akant yapraklarıyla birlikte kullanılan "C" kıvrımların konturları belirginleştirilerek süslemede üçüncü boyut etkisi arttırılmıştır. Çeşmede yer alan üçüz pilastrlar ile düz, içbükey, dışbükey, içbükey-dışbükey ve kavisli silmeler hem elemanların oluşumunu sağlayan hem de yüzeyi hareketlendiren unsurlarıdır. Kitabe ve madalyon yeşil renge ve altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır.

Su deposunun doğu cephesinin iki köşesine yerleştirilen mermer sütunların olmadığı ve su teknesi ile dinlenme sekilerinin tamamen yol seviyesinin altında kaldığı esere ait eski fotoğraflarda görülmemektedir. Fotoğrafta çeşmenin yuvarlak formlu tacın sağ ve sol taraflarında günümüzde mevcut olmayan birer tane tepeliğin yer aldığı ve deponun beden duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir[100]. Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'nde elde edilen bilgi ve belgelerden eserin restitüsyon projesinin hazırlandığını ve son dönemlerde restore edildiği öğrenilmiştir. Restorasyon kapsamında beden duvarlarındaki sıvalar sökülmüş, yeni bir tekne ile sekiler yapılmış, doğu cephesinin köşelerine birer tane mermer sütun eklenmiş, eserde hasar görülen yerler tespit edilmiş ve bu doğrultuda onartılmıştır. Günümüzde işlevine devam eden çeşmenin suyu akmaktadır.

[100] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 650-651.

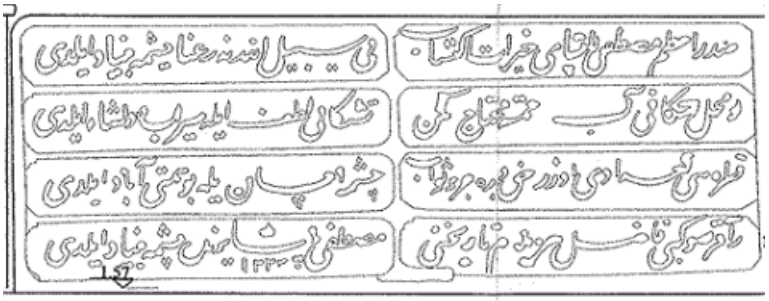

Çizim 1: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)*

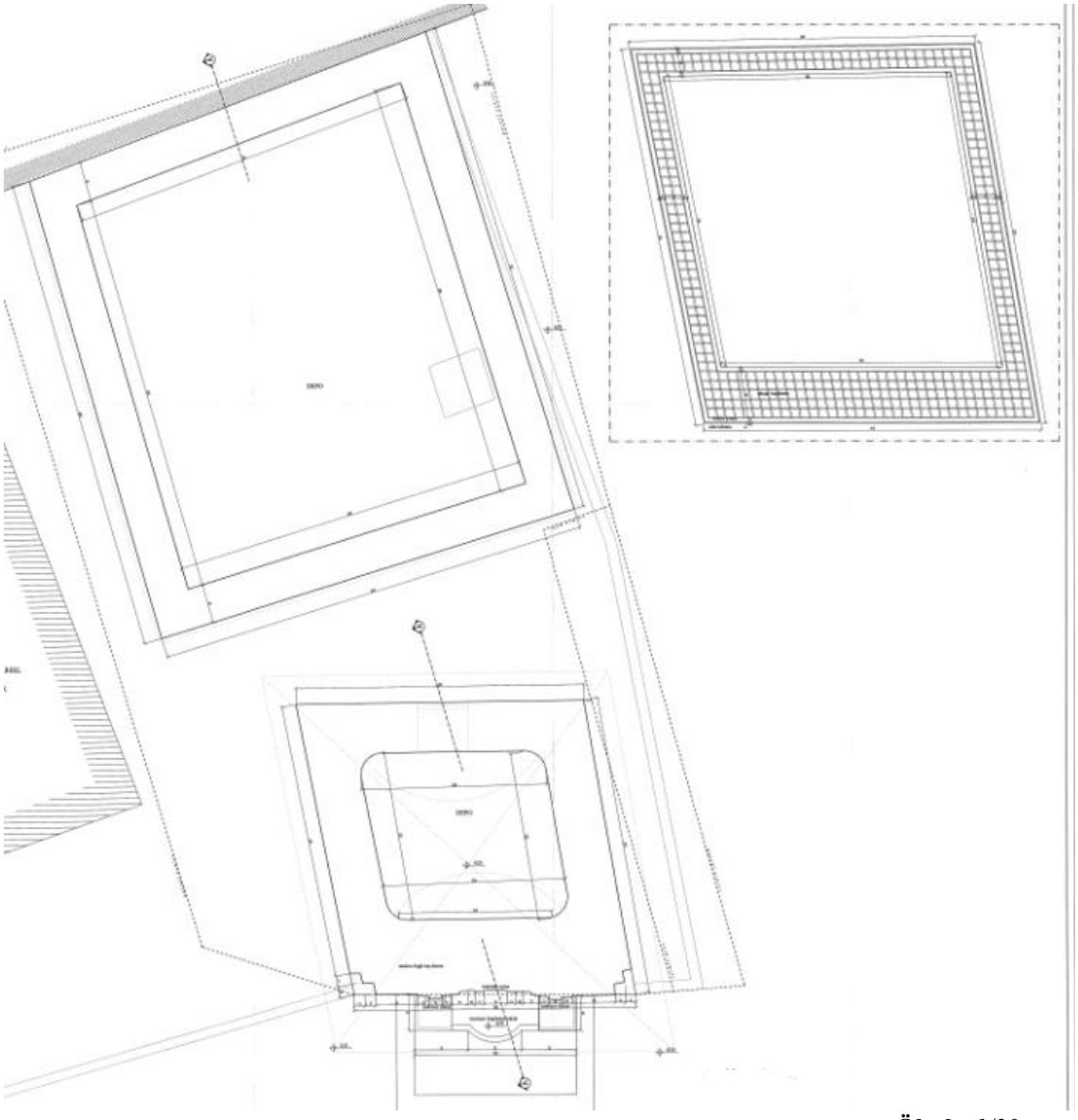

Ölçek: *1/20*

Çizim 2a: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 2b: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Tavan Planı (Restitüsyon Projesi)*

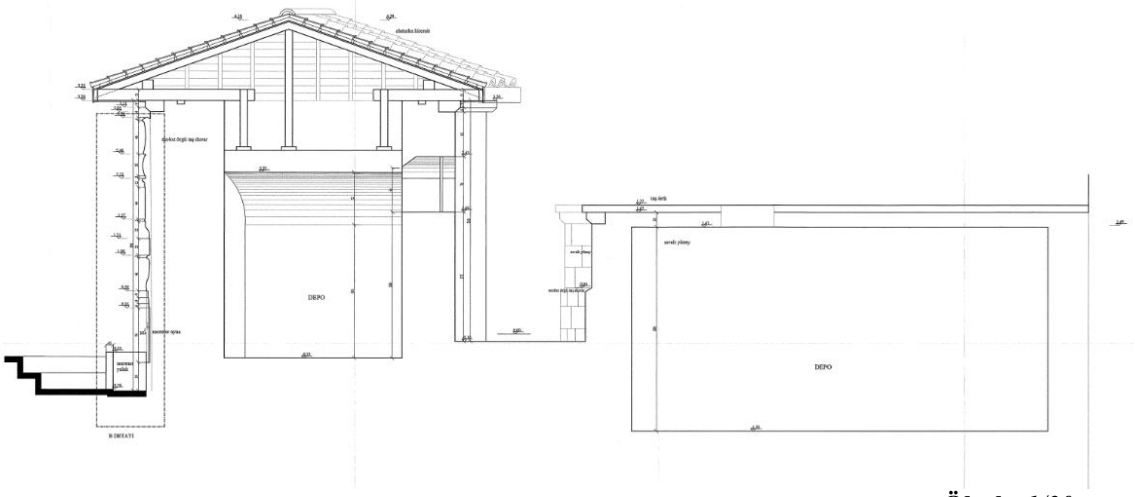

Ölçek: *1/20*

Çizim 3: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

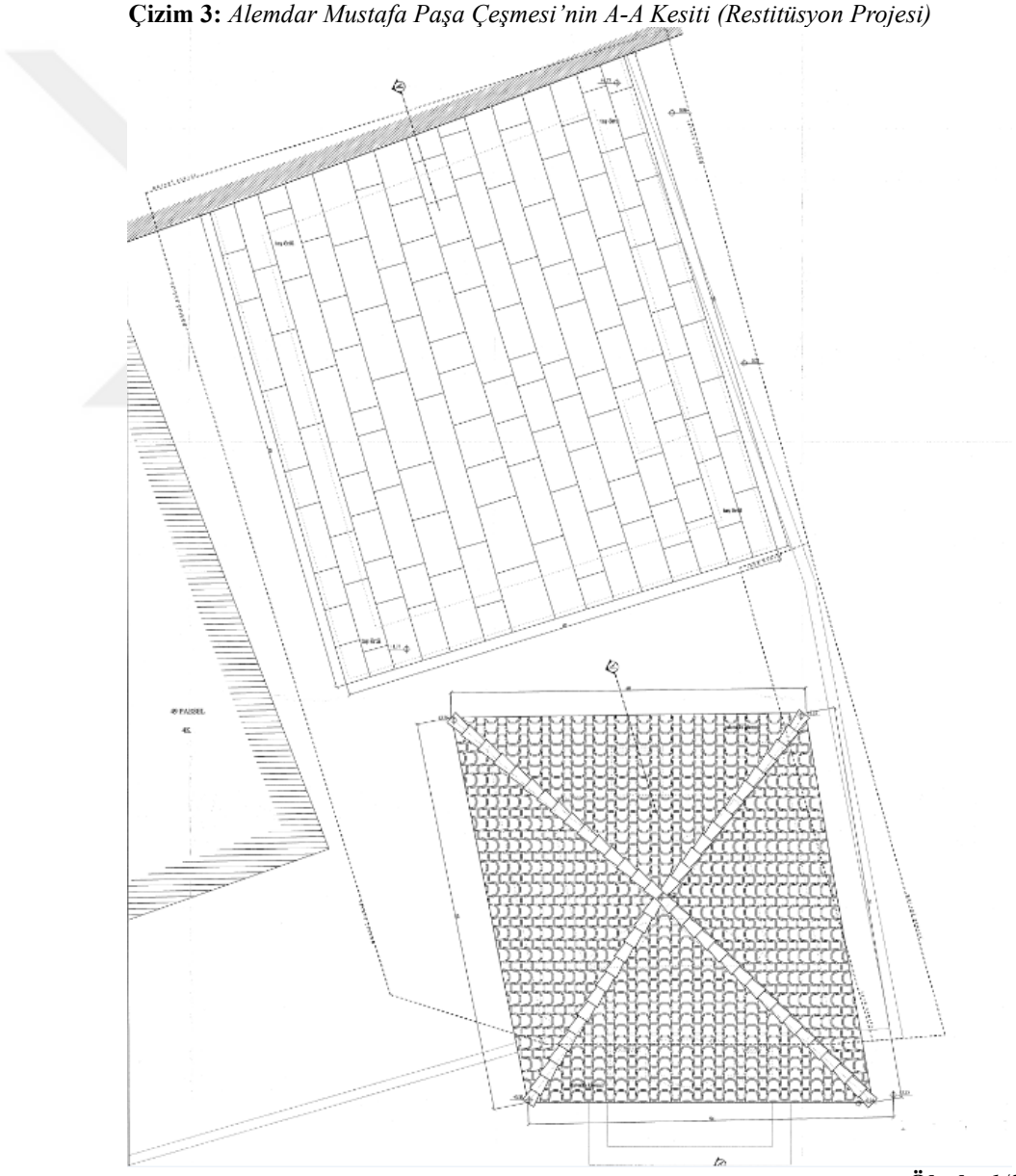

Ölçek: *1/20*

Çizim 4: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)*

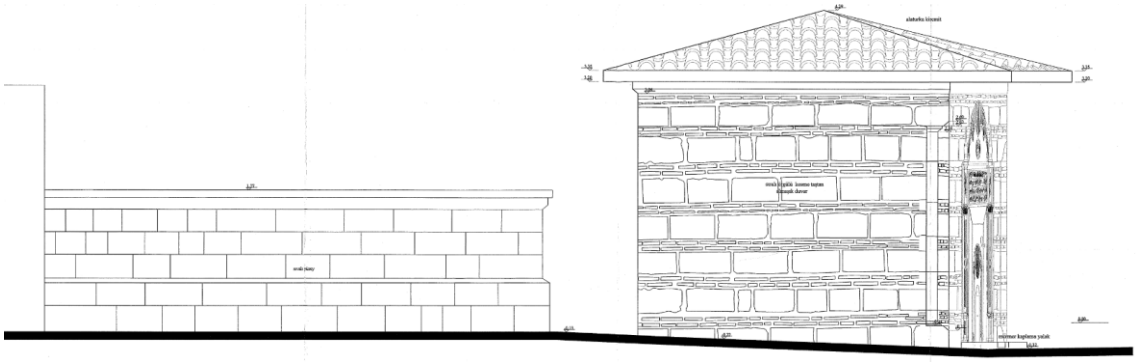

Ölçek: *1/20*

Çizim 5: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

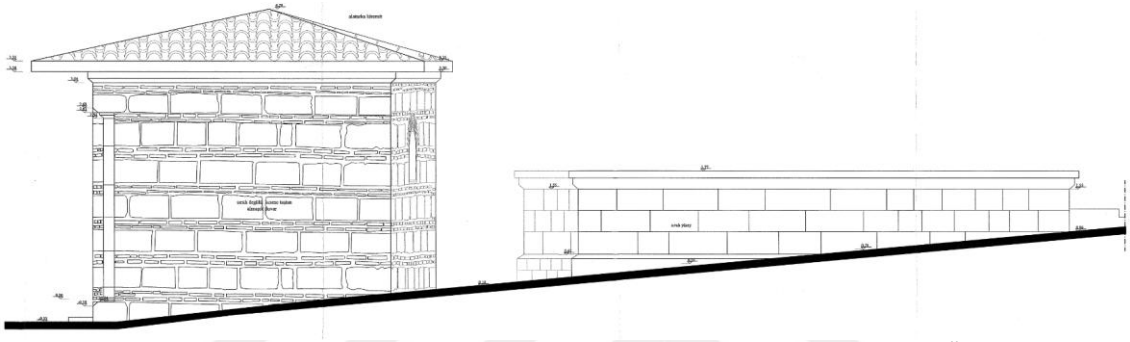

Ölçek: *1/20*

Çizim 6: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

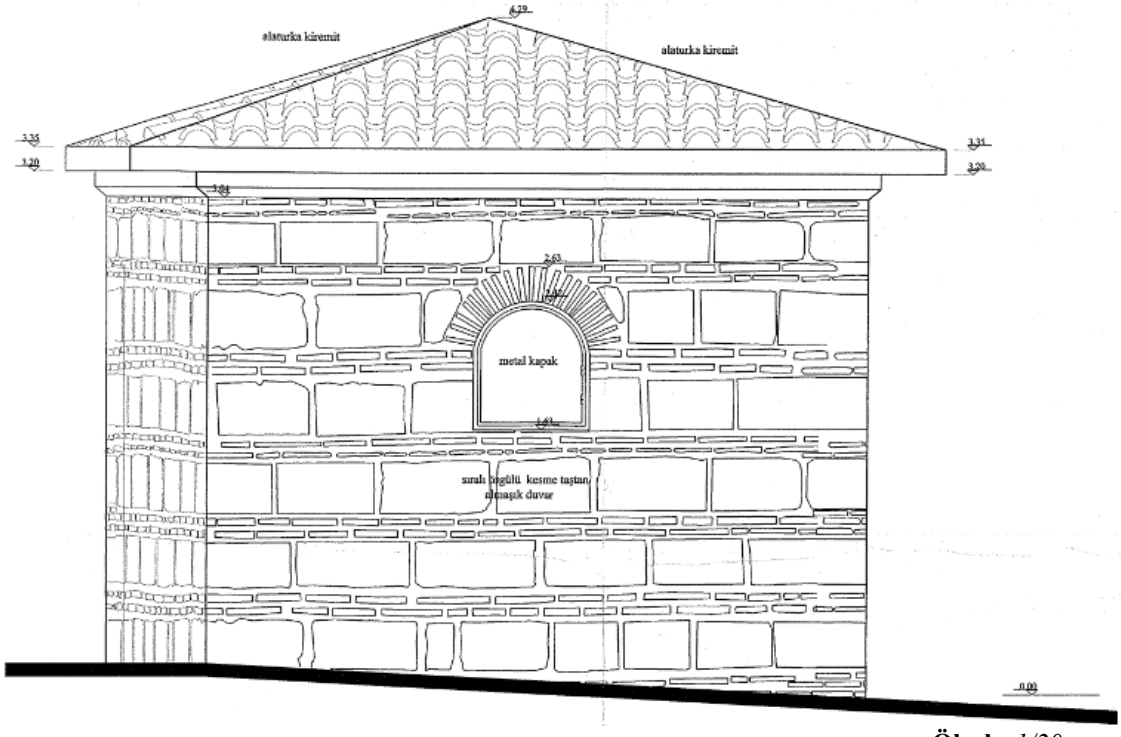

Ölçek: *1/20*

Çizim 7: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

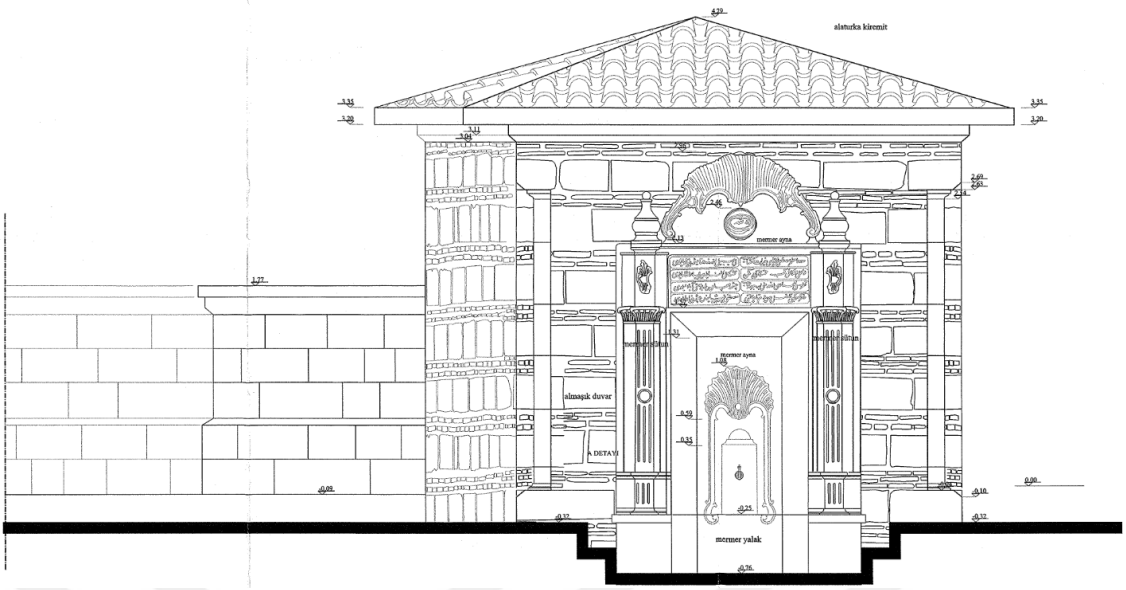

Ölçek: *1/20*

Çizim 8: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

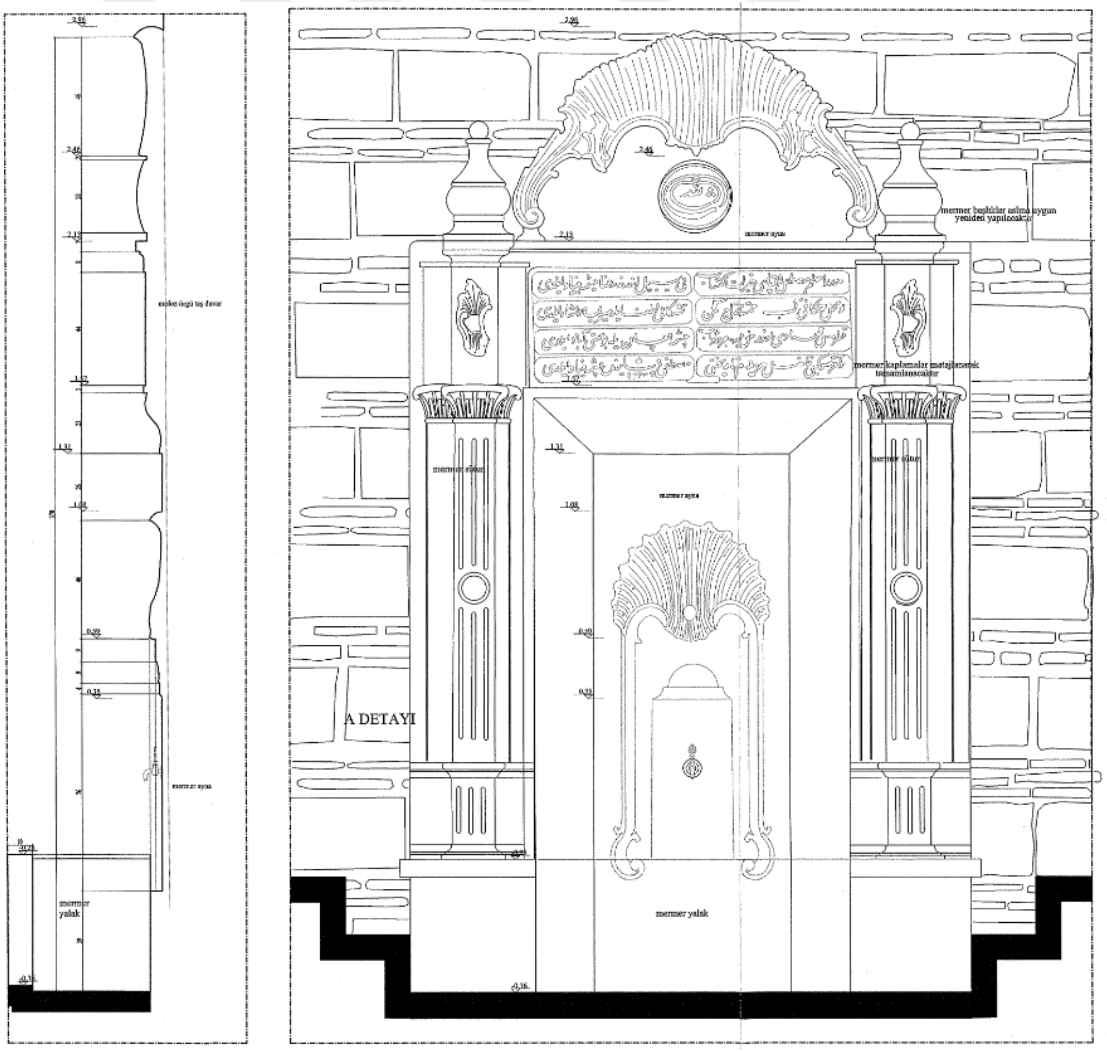

Ölçek: *1/10*

Çizim 9a: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Kesiti (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 9b: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Restitüsyon Projesi)*

Fotoğraf 1: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 2: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 3: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi*

Fotoğraf 4: *Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri*

3.1.2. Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Kadıköy İlçesi, Caferağa Mahallesi, Yoğurtçu Parkı Caddesi'nde Yoğurtçu Park'ın köşesinde yer almaktadır. 41 Pafta / 73 Ada / 32 Parsel

Yapım Yılı: H.1226 / M.1811-12

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 10-16

Fotoğraf No: 5-8

Tarihçesi: İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin banisi bilinmemektedir. Çeşmenin tacının üzerinde yer alan dairevi madalyon üzerinde Celi Sülüs hatla "*Ve sekahüm Rabbühüm şeraben tahura*[101]*sene 1226*" âyet-i kerimesi yazılmıştır[102] (Çizim 10) (Fotoğraf 5). Çeşmenin cephe tasarımı ve süsleme özelliği de dikkate alınarak, eser kuvvetle muhtemel H.1226 (M.1811-12) yılında inşa edilmiştir.

Mehmet Kökrek; Karacahmet Kabristanı, 4. ada envanterine 2009 numarayla kayıtlı mezar taşının kitabesinde çeşmeyle ilgili bilgiler verildiğini belirtmiştir. Osman Ağa'ya ait mezar taşının kitabesine göre; Osman Ağa'nın babası Hacı Halil Ağa, Yoğurtçu Çeşmesi'nin sahibidir. Mezar taşının kitabesi H.1282 (M.1865) tarihlidir ve bu tarihten yola çıkarak 53-54 sene öncesi olan H.1226 (M.1811-12) yılında çeşmenin inşa edilmiş olabileceğini ifade etmiştir[103].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği Günümüzde bir park içerisinde bulunan çeşme; tek yüzlü ve su depolu olarak inşa edilmiştir (Çizim 11a-11b-11c-11d-11e-11f-12a-12b-12c-12d-12e-12f-12g-13a-13b-13c-13d-13e-13f-13g) (Fotoğraf 5-6-7-8). Su deposunun beden duvarları düzgün, kesme küfeki taşı ile örülmüş olup üzeri dört yöne

[101] "*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*" İnsan 76/21.
[102] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 830.
[103] M. Kökrek (2020). Yoğurtçu Çeşmesi'nin meçhul tarihini aydınlatan mezar taşı. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, s. 34-37.

meyilli kırma çatı ile örtülüdür. Su deposu üst örtüsü ile birlikte 2.66 m. yüksekliğinde, 2.27 m. genişliğinde ve 2.27 m. derinliğindedir. Su deposunun üzerine kademeli olarak yerleştirilmiş düz, dışbükey ve iç bükey silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak bir saçak elde edilmiştir. Taş malzemeden yapılmış olan saçak batı cephesi hariç üç cephede de bulunmaktadır. Doğu cephesine metal kapaklı, dikdörtgen formlu bir pencere açılmıştır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun batı cephesine yer alan çeşme, mermer malzemeden inşa edilmiştir. Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, tacı ile birlikte 3.06 m. yüksekliğine ve 2.27 m. genişliğine sahiptir. Saçak üzerinde yükselen üçgen formuna yakın taç, 0.75 m. yüksekliğinde ve 1.52 m. genişliğinde olup üzerinde yüksek kabartma tekniğiyle bitkisel bezemeler yapılmıştır. Tacın merkezine, 0.52 m. yüksekliğinde ve 0.60 m. genişliğinde, içerisinde İnsan Suresi'nin 76/21 âyet-i kerimenin bir bölümünün yazılı olduğu dairevi bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun tepe noktasından, 0.23 m. yüksekliğine ve 0.62 m. genişliğine sahip stilize edilmiş akant yaprağı motifi yükselmektedir. Sapı volütlü bu akant yaprağın iki yanında bulunan "S ve C" kıvrımlar yapan dallar, aşağı doğru uzayarak tacı iki yandan kuşatmaktadır. Simetrik olarak yapılmış bu dallar alt uçları dıştan içe doğru kıvrılmıştır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin mermerden yapılmış dar bir saçağı bulunmaktadır. Çeşme, dinlenme sekilerin üzerinden saçağa kadar uzanan iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Pilastrların, üst kısmında dışbükey formlu bir silme bulunan, iki kademeli dikdörtgen kaideleri 0.20 m. yüksekliğindedir (Çizim 14). Bezemesiz düz yüzeyli pilastrların gövdeleri 1.20 m. yüksekliğinde ve 0.12 m. genişliğinde olup dikdörtgen şekilli başlıklara sahiptirler. Pilastrlardan sonra, ayna taşının iki yanında altışar silme kuşakları yerleştirilmiştir. Dinlenme sekilerin üzerinde saçağa kadar uzanan silme kuşakları yaklaşık olarak 0.48 m. genişliğindedir. Silme kuşakları dıştan içe doğru birinci, üçüncü ve dördüncü sıradakiler düz yüzeyli, ikinci ve beşinci sıradakiler içbükey ve altıncı sıradaki ise dışbükey formda tasarlanmıştır.

Çeşmenin 1.08 m. genişliğindeki orta kısmında, iki kademeli olarak yapılmış ayna taşı yer almaktadır. Kademelerden dışta olan, yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş, Barok nitelikli bitkisel bezemelerden oluşmuş kemer formundadır. Kemer, 0.35 m. yüksekliğinde ve 0.79 m. genişliğinde olup yan kısımları aşağı doğru sarkan stilize

edilmiş bir akant yaprağı olarak tasarlanmıştır (Çizim 15a). Kemer, "S ve C" kıvrımlar yapan dallar tarafından taşınmaktadır (15b-15c). İçte yer alan kademe ise oyma tekniği ile yapılmış ve üzerinde de 0.32 m. yüksekliğinde, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış bitkisel bir kemer ile örtülmüştür. (Çizim 16). Kemer, aynı saptan çıkan biri düz, diğer ise baş aşağı şeklinde betimlenmiş, yaprak görünümlü stilize edilmiş istiridye kabuğu motiflerden oluşmaktadır. Bu kemer, üst kısımları "S ve C" kıvrımlar yapan çubuklar tarafından taşınmaktadır. Çubuklar arasında kalan ve 0.26 m. genişliğindeki iç kısmında, lüle deliği bulunmaktadır. İki kemer arasına, üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan, dairevi şeklinde bir madalyon yerleştirilmiştir.

Çeşmenin mermer malzemeden yapılmış su teknesi 1.08 m. genişliğinde ve 0.54 m. derinliğindedir ve üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Yine bezemesiz olan dinlenme sekilerinden sağ tarafta bulunan 0.77 m., sol tarafta bulunan ise 0.78 m. genişliğinde olup 0.56 m. derinliğine sahiptir.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş olan çeşmenin kurgusu Ampir ve elemanlarının biçimlenişi ile süsleme karakterleri ise Barok ve Ampir üslupları çerçevesinde yorumlanmıştır. Çeşmenin tacı ve iki kademeli ayna taşında Barok hatlı stilize edilmiş akant yaprakları, stilize edilmiş istiridye kabuğu ve bu motiflerle birlikte kullanılan yine Barok hatlı "S ve C" kıvrımlı dalların konturları belirginleştirilerek süslemede üçüncü boyut etkisi verilmiştir. Dinlenme sekilerinin üzerinde saçağa kadar uzanan farklı formlardaki silme kuşakları cepheye bir hareketlilik kazandırmıştır.

Çeşmenin mülkiyeti 1991 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Kadıköy Belediyesi'ne geçmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1993-1994 yıllarında çeşmenin ilk restorasyonu gerçeklemiştir. Bu restorasyon sırasında, 1994 yılında çeşme yerinde sökülerek bugünkü yeri olan Yoğurtçu Park'ın köşesine yerleştirilmiştir[104]. Kadıköy Belediyesi tarafından 2004-2005 yıllarında çeşmenin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır. Rölöve projesinde çeşmenin su deposunun dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu görülmektedir. Yine rölöve projesinde çeşmenin üçgen tacının mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Kadıköy Belediye tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen geniş kapsamlı restorasyon ile çeşme bugünkü halinin halini almıştır. Restitüsyon projesi dikkate alınarak yapılan restorasyon kapsamında, 2005

[104] Kızılkayak ve Özgen, 2011, **a.g.k.**, 128-130.

yılında çalınan mermer kitabe orijinale uygun malzeme ile tekrar yapılmış ve yerine yerleştirilmiştir. Özgünlüğünü kaybeden su deposunun beden duvarları küfeki taşı ile örülmüştür. Tahrip olan su teknesi tekrardan yapılmıştır. Çeşmenin temizliği yapılmış, bitki oluşumlarında arındırılmış, sprey boya ile yazılmış yazılar silinmiş ve çeşmenin kırık ve çatlak onartılmıştır[105]. Günümüzde ise çeşmenin üzerinde kırıklar, çatlaklar ve aşınma gibi tahribat meydana gelmiştir. Günümüzde işlevine devam eden çeşmenin suyu akmaktadır.

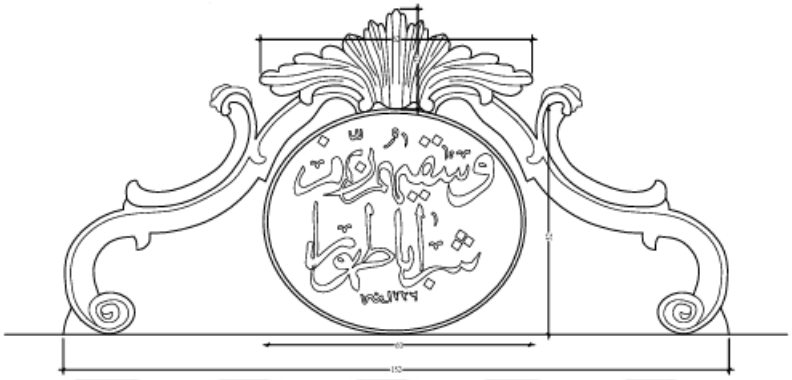

Ölçek: *1/5*

Çizim 10: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kitabesi (Restorasyon Projesi)*

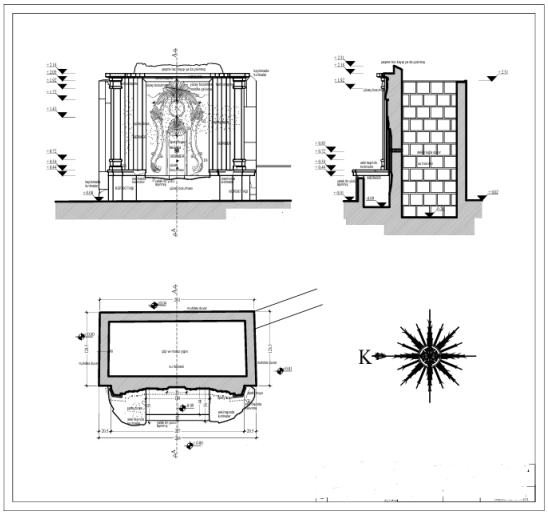

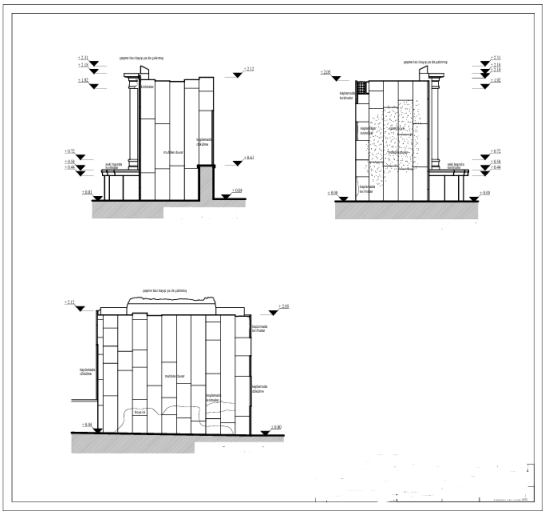

Ölçek: *1/20*

Çizim 11a: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 11b: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 11c: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 11d: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 11e: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 11f: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

[105] Kızılkayak ve Özgen, 2011, **a.g.k.**, 130-131.

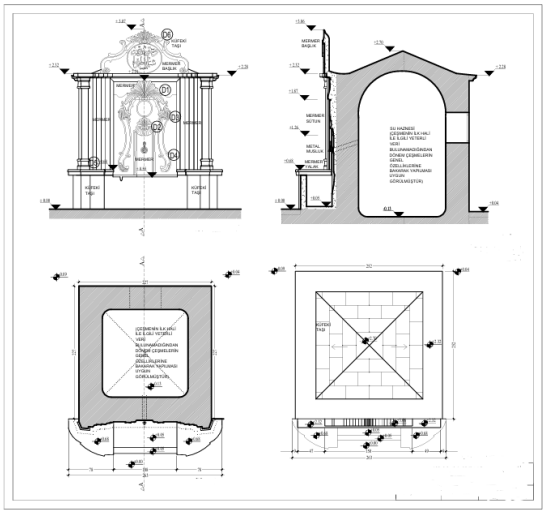

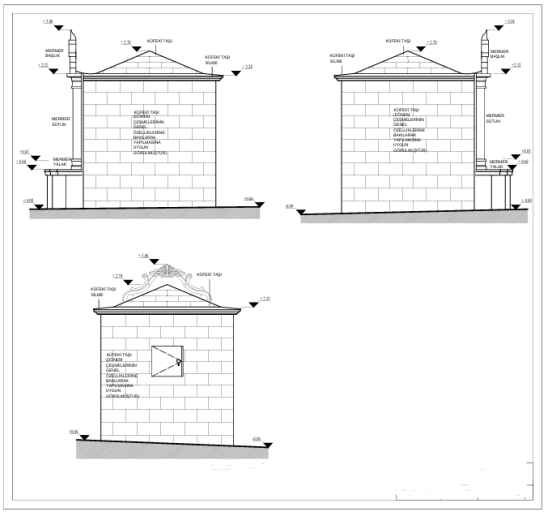

Ölçek: *1/20*

Çizim 12a: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12b: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12c: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12d: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12e: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12f: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 12g: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

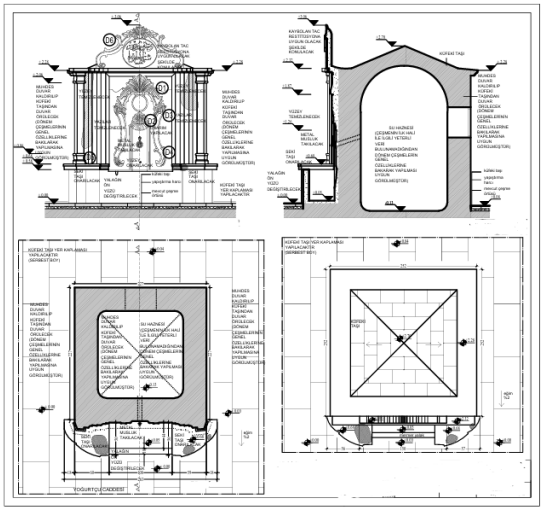

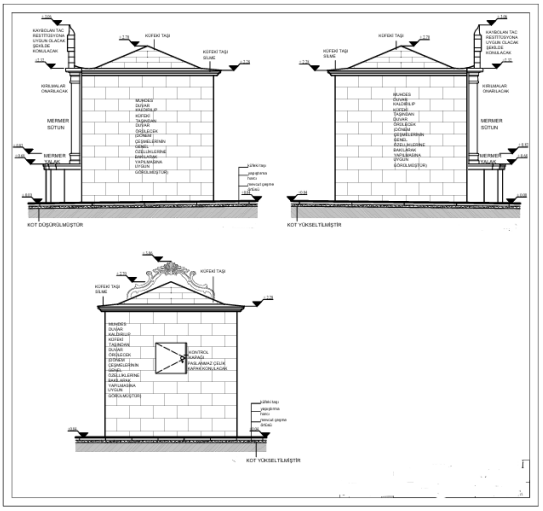

Ölçek: *1/20*

Çizim 13a: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13b: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13c: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13d: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13e: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13f: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 13g: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

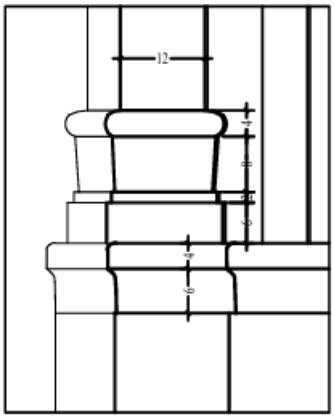

Ölçek: *1/5*

Çizim 14: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)*

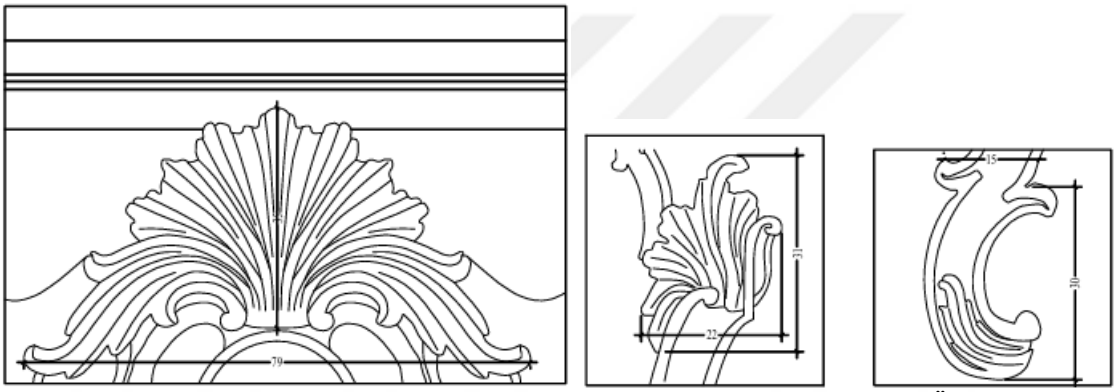

Ölçek: *1/5*

Çizim 15a: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 15b: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 15c: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)*

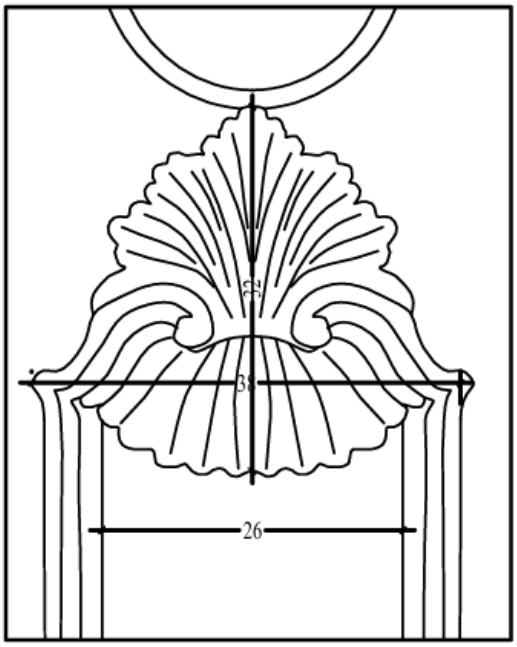

Ölçek: *1/5*

Çizim 16: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 5: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 6: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 7: *Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 8: Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi (G. Kızılkayak ve H. Özgen, 2011, Kaynaktan mahalleye ab-ı hayat Kadıköy çeşmeleri, s. 129)

3.1.3. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Ahırkapı Semti, Cankurtaran Meydanı, Cankurtaran Mahallesi'nde yer almaktadır. 59 Pafta / 71 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1226 / M.1811-12

Banisi: Hazine-i Hassa Kethüdası Seyyid Mehmed Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 17-20

Fotoğraf No: 9-10

Tarihçesi: İnşa kitabesinden çeşmenin H.1226 (M.1811-12) yılında Hazine-i Hassa Kethüdası Seyyid Mehmed Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[106]. Tuğralı inşa kitabesi kartuşlarla bir sütun ve tarih paftasının yer aldığı satır ile birlikte beş satır şeklinde düzenlemiştir. Kabartma tekniği ile Sülüs hatla yazılmış olan inşa kitabesi Şair Enderunlu Vâsıf tarafında kalem alınmıştır[107]. İnşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Kethüdâ-yı genc-i şeh Seyyîd Mehemmed Ağanın*

Oldu dîl-cû-ter binâ bu çeşme-sâr-ı muhkemi

Geldi bir leb-teşne Vâsıf söyledi târîhini

Sıhhat olsun bu güzîde çeşmeden iç Zemzemi

H.1226"[108]

İnşa kitabesinin üstünde yer alan oval madalyonun içerisine Sami Efendi imzalı Sultan V. Murad'ın tuğrası işlenmiştir. Tuğrada "*Murad Han bin Abdülmecid el-muzaffer*

[106] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 546.
[107] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 230.
[108] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 82.

daima / Ketebehû Sami 293" yazısı yazılmıştır[109]. Tuğradan hareketle çeşmenin H.(1)293 yılında onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Banisi ve yapım yılı bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Duvar çeşmesi olarak inşa edilen çeşme, sivil bir yapının duvarına bağımlıdır (Fotoğraf 9-10) (Çizim 17-18-19-20). Sivil yapının güney cephesinin doğu yönünde yer alan duvar çeşmesinin su deposu 4.03 m. genişliğinde ve 3.39 m. derinliğinde olup üzeri tonoz ile örtülüdür

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme üstünde yer alan oval madalyon ile birlikte yaklaşık olarak 3.70 m. yüksekliğine sahiptir. İnşa kitabesinin üzerinde yükselen oval madalyon etrafında yer alan bezelerler birlikte 0.44 m. yüksekliğindedir. İçerisine Sultan V. Murad'un tuğrası işlenen oval madalyon silme ile çerçeve içerisine alınmış olup büyük bir istiridye kabuğu motifinin üzerine yerleştirilmiştir. Madalyonun alt kısmında ise iki yana doğru uzayan "S" kıvrımlar yapan iki akant yaprağı motifi betimlenmiştir. Bezemeler ve tuğra altın yaldızla, tuğranın bulunduğu zemin ise yeşil renge boyanarak vurgulanmıştır. Çeşmenin üzerinden hemen üzerinde yer alan inşa kitabesi üç yönden kuşatan Barok karakterli bezemelerle birlikte 0.88 m. yüksekliğinde olup mermer kitabenin zemini yeşil renge, yazıları ile çerçevesi ise altın yaldız ile boyanmıştır. İnşa kitabesinin her iki yanına, pilastr görünümlü birer bezeme yerleştirilmiştir. Üst kısmı dıştan içe doğru kıvrımlar yapan yivli gövdelerin üzerine oturduğu kaideler, yüzeyine birer akant yaprağı işlenen "C" kıvrımlarından meydan getirilmiştir. Başlıklar ise üç kademeli silmelerden oluşmaktadır ve başlıkların üzerine yaprak sırtlı birer "C" kıvrımı oturmaktadır. Bu "C" kıvrımlarından uzayan yapraklı "C" kıvrımlar birbirine eklenerek "S" kıvrımlar oluşturmaktadır. "S" kıvrımlar istiridye görünümlü stilize edilmiş akant yaprağı ile birleşerek kitabeyi kuşatmaktadır. Baş aşağı olarak işlenen akant yaprağın ortasına inci tanesi yerleştirilmiştir. Hem oval madalyonun hem de kitabenin etrafında betimlenen bezemeler mermer malzeme ile yapılmış ve yüksek kabartma tekniği ile plastik bir etki verilmiştir.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme 2.38 m. yüksekliğinde ve 2.05 m. genişliğinde olup takriben 0.29 m. genişliğine sahip mermerden yapılmış iki kademeli silme kuşağı ile çerçeve içerisine alınmıştır. Dıştan içe doğru birinci sıradaki silme kuşağı düz yüzeyli ve

[109] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 626.

ikinci sıradaki silme içbükey-dışbükey formda tasarlanmıştır. Çeşme nişine geçişi sağlayan bu içbükey-dışbükey silme nişe bir derinlik kazandırmıştır. Çeşme nişinin duvarı 1.57 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 1.47 m. genişliğinde olup üzeri mermer taklidi sıva ile sıvanmıştır. Niş duvarının üzerine 1.39 m. yüksekliğinde bitkisel bezemelerden oluşan Barok-Rokoko kompozisyonlu bir ayna taşı yerleştirilmiştir. Mermer malzeme ile yapılmış olan ayna taşının taç kısmı, yanlarda bulunan dörder eğri çubuk tarafından taşınmaktadır. Tacın merkezinde stilize edilmiş istiridye kabuğu motifi yer almaktadır. Bu motifin iki yanında "C" kıvrımı yapan birer akant yaprağı bulunmaktadır. Alt kısmına ise yanlara doğru uzayan bir ucu volütlü diğer ucu ise akant yaprağı ile sonlanmış iki "S" kıvrımı işlenmiştir ve bu motifin akant yaprağı ile sonlanan kısmı çubukların üzerine oturmaktadır. "S" kıvrımların arasında yer alan bezemelerin üzerinde meydana gelen aşınmalardan dolayı tam algılanamamakla birlikte bezemelerin stilize edilmiş iri bir akant yaprağı motifi ile bu motifin alt kısmında baş aşağı şeklinde işlenmiş yine stilize edilmiş küçük bir akant yaprağı motifi olduğu görülmektedir. İri olan akant yaprağı iki yanında yer alan birer "C" kıvrımı vasıtasıyla çubukları üzerine oturan akant yaprakları ile birleşmektedir. Küçük akant yaprağın iki yanında uzayan "C" kıvrımların birbirine eklenmesi ile oluşan "S" kıvrımlar içte bulunan çubukların üzerine oturmaktadır. Ayna taşının alt kısmında yer alan bezemelerin üzerinde de mermer erimesi nedeniyle büyük oranda aşınmalar meydana gelmiş ve betimlenmesi güçleşmiştir. Alt kısmında kenarları "C" kıvrımlı ayaklı kaide üzerinde yer alan "C" kıvrımlar ve akant yaprakları gibi motiflerden oluşmuş bitkisel bezemeli bir kompozisyonun olduğu anlaşılmaktadır. Çubuklarla birleşmiş olan bezmelerin üzerinde lüle deliği açılmıştır.

Çeşmenin önünde mermer malzeme ile yapılmış su teknesi ve iki de dinlenme sekisi yer almaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan su teknesini 0.41 m. yüksekliğinde, 1.02 m. genişliğinde ve 0.66 m. derinliğinde olup dış duvarının üst kısmı içbükey kıvrımlıdır. Yine bezemesiz olan dinlenme sekileri 0.59 m. yüksekliğinde, sağ tarafta bulunan seki 0.50 m., sol tarafta bulunan seki ise 0.53 m. genişliğinde ve 0.66 m. derinliğindedir.

Çeşmenin süsleme karakteriler Barok-Rokoko üslubun etkisiyle şekillenmiştir. Çeşme nişine geçişi sağlayan içbükey-dışbükey silme çeşmeye bir derinlikli ve haraketlilik kazandırmıştır. Hem kitabenin üzerinde hem de ayna taşında akant yaprağını istiridye kabuğu motifiyle birleştirme ve bu iki öğeyi bir kompozisyon içinde

bütünleştirme uygulaması görülmektedir. Akant yaprağı motifinin "C ve S" kıvrımlarının sırtında, pilastr kaidesinde, çubuk birleştirme ve geçiş öğesi görevinde kullanılmıştır. Yine Barok üslupta sıkça kullanılan "C" kıvrımın birbirine eklenmesi ile oluşan "S" kıvrımı ayna taşında ve inşa kitabesinde üzerinde yer almaktadır. Rokoko üslubunda en dikkat çeken öğelerinde olan eğri çubuklar ayna taşının tasarımında hem çerçeveleme hem de motifler arası geçiş ve birleştirme öğesi olarak kullanılmıştır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan çeşmenin Eminönü Belediyesi tarafından rölöve ve restorasyon projesi yapıştırılmıştır. Rölöve projesinde tuğralı madalyon ve inşa kitabesinin arasında bir tane kapaklı bir pencerenin olduğu görülmektedir. Restorasyon projesinde ise tuğranın üstüne yerleştirilen pencere günümüzde mevcut değildir. Rölöve projesinde kötü bir vaziyette olduğu görülen çeşmenin restore de edildiği de anlaşılmaktadır. Günümüzde de restorasyon yapılması planlana çeşme koruma altına alınmış ve bu yüzden eserin incelenmesi yapılamamıştır. Çeşmenin tanımlanması projeler ve eski görselleri dikkate alınarak yapılmıştır.

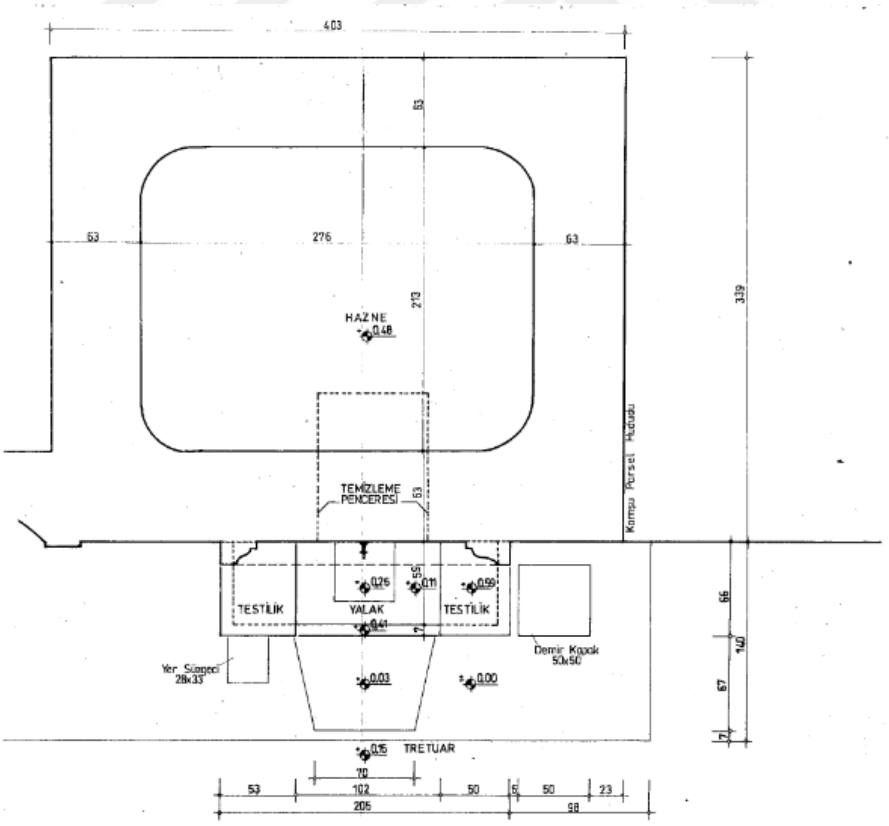

Ölçek: *1/20*

Çizim 17: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

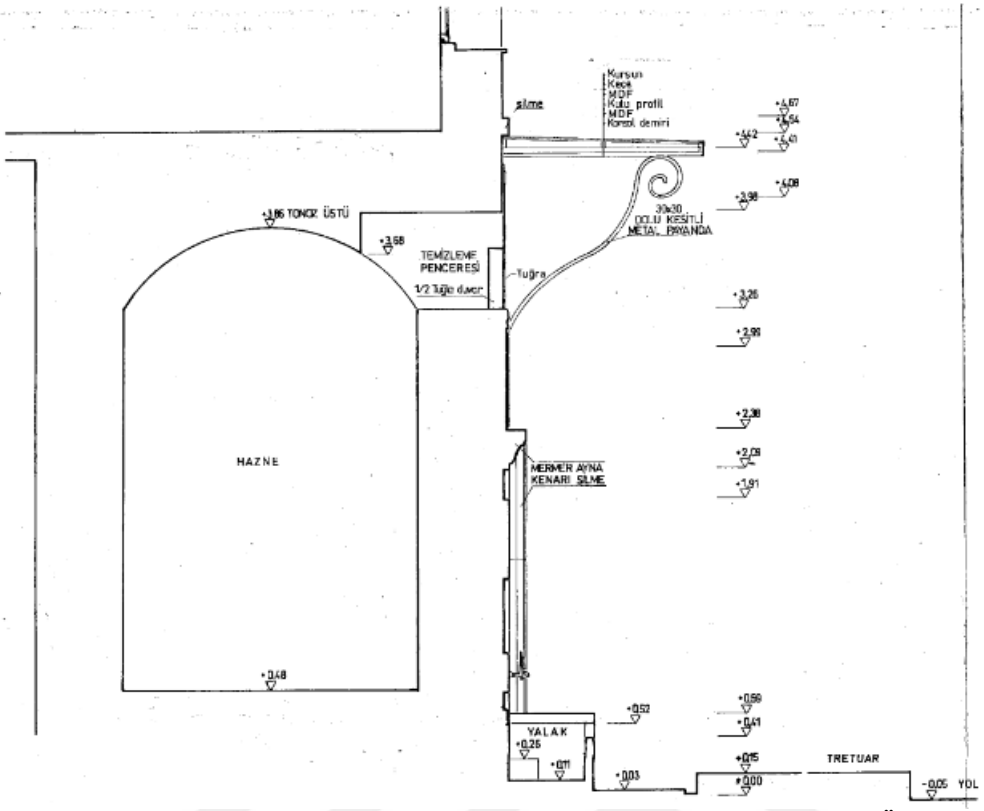

Ölçek: *1/20*

Çizim 18: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*

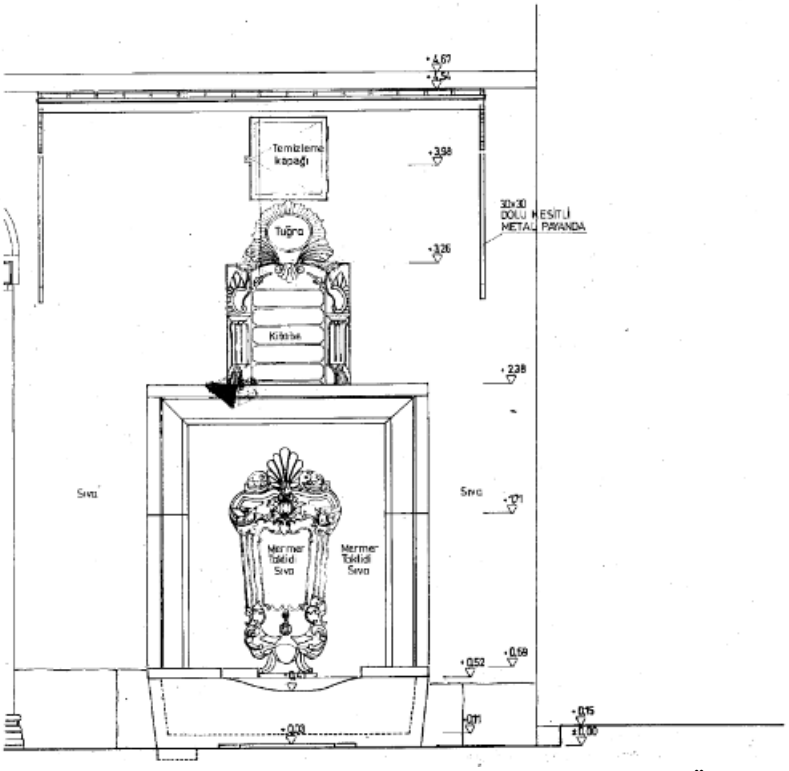

Ölçek: *1/20*

Çizim 19: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

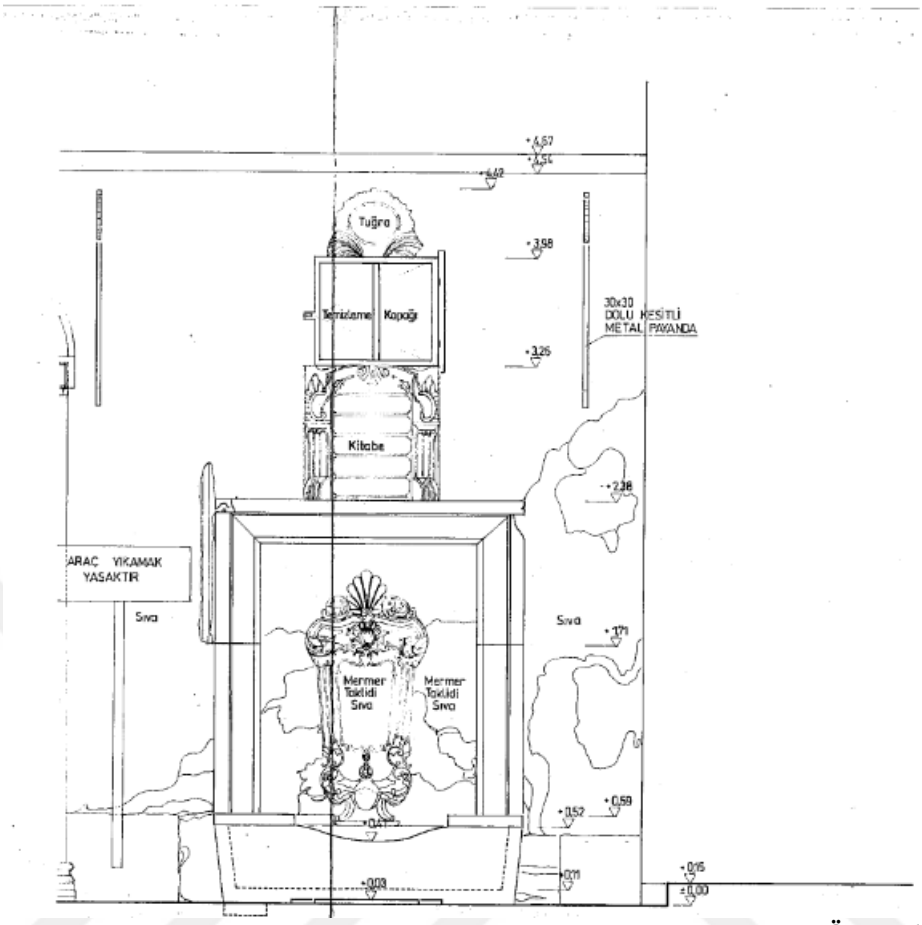

Ölçek: *1/20*

Çizim 20: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

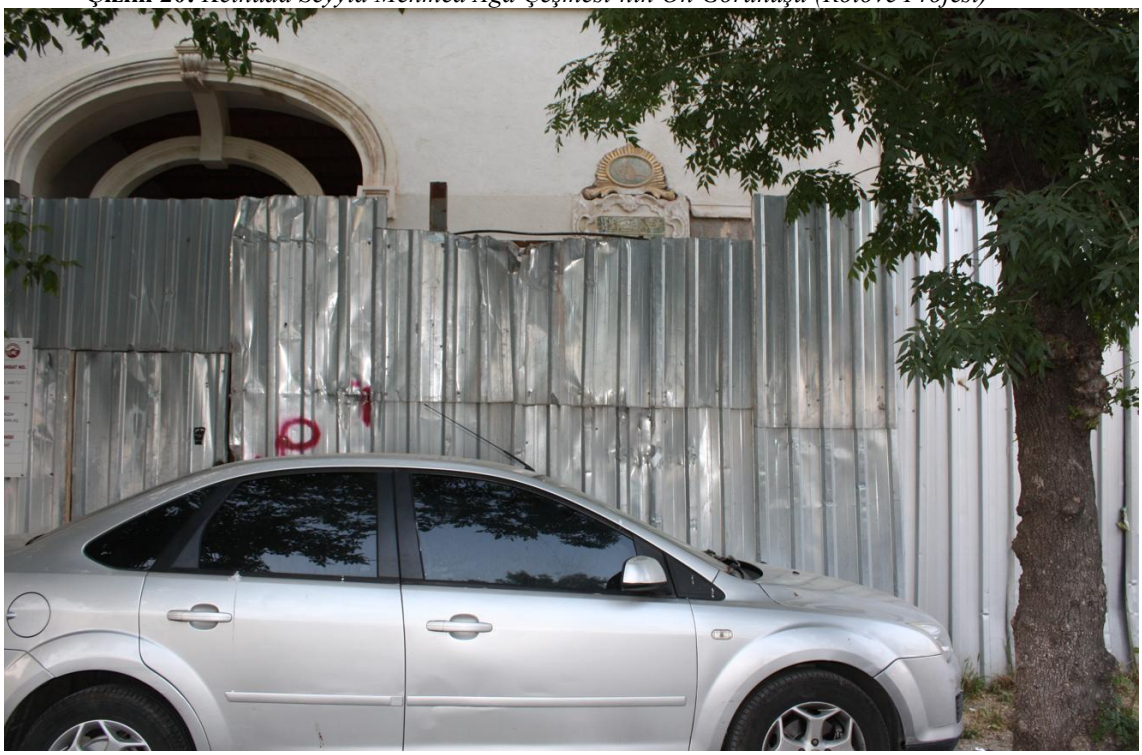

Fotoğraf 9: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi*

Fotoğraf 10: *Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi*

3.1.4. Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Yedikule Mahallesi'nde Hacı Evhaddin Caddesi üzerinde yer almaktadır. 1074 Ada / 46 Parsel

Yapım Yılı: H.1228 / M.1813-14

Banisi: Kayış Mustafa Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 21-27

Fotoğraf No: 11-14

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesine göre; Babüssaade ağalarından merhum Kayış Mustafa Ağa için H.1228 (M.1813-14) yılında inşa ettirilmiştir[110]. Sülüs hatlı kitabe bir sütun ve üç satır şeklinde düzenlenmiş olup ilk iki satırı çeşmenin inşa kitabesine son satırı ise onarım kitabesi aittir (Çizim 21) (Fotoğraf 11). Üçüncü satırın alt tarafına ise onarım kitabesinin tarihi yazılmıştır. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Bâbüssaâde*

Ağası sâbık merhûm Kayış Mustafa Ağa H.1228

Efendim âfiyet olsun cümle geçmişler ruhuna Fâtiha

H.1289"[111]

Eserin kitabesinde H.1289 (M.1874) yılında onarım gördüğü anlaşılmakta fakat onarımı yapanın kim olduğu belirtilmemiştir. Kitabenin üzerinde yarım daire biçiminde bir güneş motifinin ortasına, kabartma tekniği ile "*Mâşâallâh kân*" yazısı yazılmıştır[112] (Çizim 22). İnşa tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

[110] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 234.
[111] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 176.
[112] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 264.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Yuvarlak kemerli, tek yüzlü bir çeşme olarak inşa edilen eserin su deposunun derinliği sağ tarafta 0.90 m., sol tarafta ise 0.91,5 m.dir (Fotoğraf 12-13). Su deposunun arka cephesi 3.08 m. yüksekliğine ve 2.58 m. genişliğine, ön cephesi ise 3.13 m. yüksekliğine ve 2.59,5 m. genişliğine sahiptir (Çizim 23-24-25a-25b). Bir yapının sonradan yapılan avlu duvarında yer alan eserin alt ve üst kısmı düzgün kesme taş, orta kısım ise iki sıra tuğla ve bir sıra düzgün kesme taş almaşıklığı ile inşa edilmiş olup arka cephesi sıvanmıştır. Düz dam ile örtülü olan su deposunun üzerinde, öne ve yanlara doğru taşıntı yapan, alnı bezemesiz bırakılmış düz bir saçağı bulunmaktadır.

Su deposunun ana cephesi olan batı cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme nişinin üzeri, yığma ayaklar üzerine oturan tuğla malzeme ile örülmüş yuvarlak kemerle örtülü olup 1.35 m. yüksekliğinde ve takriben 1.10,5 m. genişliğindedir. (Çizim 26). Nişin alt kısmında mermer malzeme ile yapılmış ve taç ile gövde olmak üzere iki bölümden oluşan bir ayna taşı yer almaktadır (Fotoğraf 14). Ayna taşının tacı, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış, silmeyle çerçeve içerisine alınmış yarım daire üzerinden çıkan on sekiz ışın kollu ile elde edilmiş, yarım daire şeklindeki güneş kursu motifiyle oluşmaktadır. Yüksekliği 0.25 m. ve alt tabanı ise takriben 0.57 m. genişliğinde ve "*Sultan Mahmud Güneşi*" olarak da adlandırılan bu güneş kursu motifinin ortasında yeşil zemin üzerine altın yaldız ile boyanmış "*Mâşâallâh kân*" yazısı bulunmaktadır. Ayna taşının dikdörtgen şekilli gövde kısmı ise 0.84 m. yüksekliğinde ve 0.57 m. genişliğindedir. Gövdenin yüzeyi iki tane dalgalı silme ile yanlarda, alt ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Bu dikdörtgen yüzeylerin kesişim noktalarına ise birer rozet yerleştirilmiştir. Rozet üzerine yapılmış birer adet dört yapraklı çiçek motifi işlenmiştir. Gövdenin üzerine çeşmenin kabartma tekniği ile yazılmış 0.27 x 0.43 m. ölçülerinde çeşmenin üç satırdan oluşan inşa ve onarım kitabesi yerleştirilmiştir. Onarım kitabesinin tarihi kısmı ise 0.06 m. yüksekliğindeki kartuş içerisinde yazılmıştır. Kitabenin zemini yeşil rengine, çerçeve ve yazılar ise altın yaldızla boyanmıştır. Ayna taşının alt kısmında ise ince belli vazo görünümünde bir motif tasvir edilmiştir ve bu motifin hemen üstünde, tam ortasında lüle deliği bulunan daire şekillinde bir kabartma yer almaktadır. Daire şekilli kabartmanın üzerinde bir yaprak motifi yükselmektedir. Yaprak motifinin her iki yanında, simetrik bir şekilde işlenmiş "S" kıvrımlar yapan, uçları

dıştan içe doğru kıvrılmış ikişer dal motifi bulunmaktadır. Ayna taşında betimlenen tüm bezemeler yüksek kabartma tekniği ile işlenerek plastik bir etki kazandırılmıştır.

Çeşme nişinin tam önünde 0.81 m. yüksekliğine ve 1.10,5 m. genişliğine sahip, mermer malzeme ile yapılmış, bezemesiz bir su teknesi yer almaktadır. Su teknesinin her iki yanında birer dinlenme sekisi bulunmaktadır. Bezemesiz olan sekiler düzgün kesme taştan, üst kısmı ise mermer malzeme ile yapılmıştır. Dinlenme sekileri 0.87 m. yüksekliğinde, 0.36 m. derinliğinde ve sağdaki seki 0.74 m., soldaki seki ise 0.75 m. genişliğindedir.

Klasik özellikleri taşıyan çeşmenin ayna taşı Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akım Ampir üslubun etkisi altında yapılmıştır. Son derece sade olan eserin süsleme olarak bahsedilecek tek yeri taç ve gövde olmak üzere iki bölümde oluşan ayna taşındadır. Taç yarım daire şekildeki güneş kursu motifinden, gövde kısmı dikdörtgen formunda olup üzeri, dalgalı silmeler, dört yapraklı çiçek motifli rozetler, vazo, daire şekilli kabartma, yaprak motifi ve "S" kıvrımlı dal motiflerle bezelidir. Çeşme nişinin üzerini örten yuvarlak kemerdeki tuğla dizimi cepheye bir hareketlilik vermiştir.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan eser, 2007-2008 yılında Fatih Belediyesi tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır (Çizim 27a-27b). Affan Egemen'in "*İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*" adlı eserinde çeşme ait bir fotoğraf bulunmaktadır[113]. Fotoğraftan çeşmenin harap bir vaziyette olduğu, yol kotunun yükselmesinden dolayı eserin bir kısmı yol seviyesinin altında kaldığı, su teknesi ve dinlenme sekilerin mevcut olmadığı ve üzerindeki sıvanın döküldüğü anlaşılmaktadır. Proje kapsamında yol seviyesinin altında kalan kısım gün yüzüne çıkarılmıştır. Su teknesi ve dinlenme sekileri yapılmış, yüzeydeki kirlenmeler temizlenmiş, özgün olmayan taş örgü kaldırılmış, aşınmış yerler sağlamlaştırılmış, çatlayan ve dökülen yerler onartılmıştır. Eserin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte büyüyen bitkiler kesilmiş, yosunlar temizlenmiştir. Yine Fatih Belediyesi tarafından 2024 yılından basit bakım onarım yapılmış, yüzeyi temizlenmiş, kitabesi boyanmış ve çeşme suyuna kavuşturulmuştur.

[113] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 632-634.

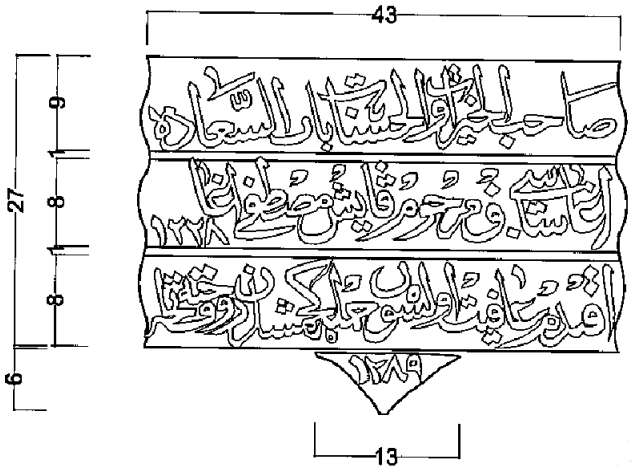

Ölçek: *1/5*

Çizim 21: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)*

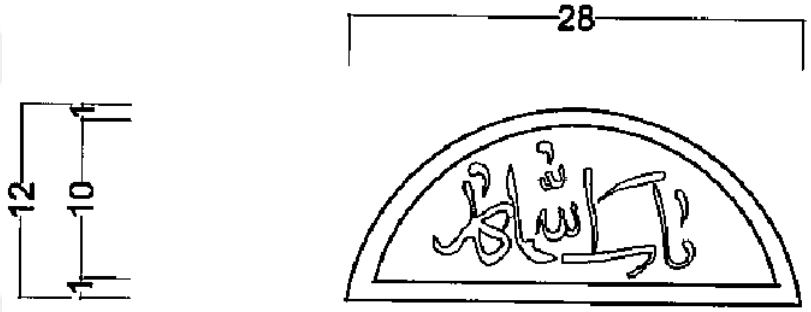

Ölçek: *1/5*

Çizim 22: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Yazı (Restitüsyon Projesi)*

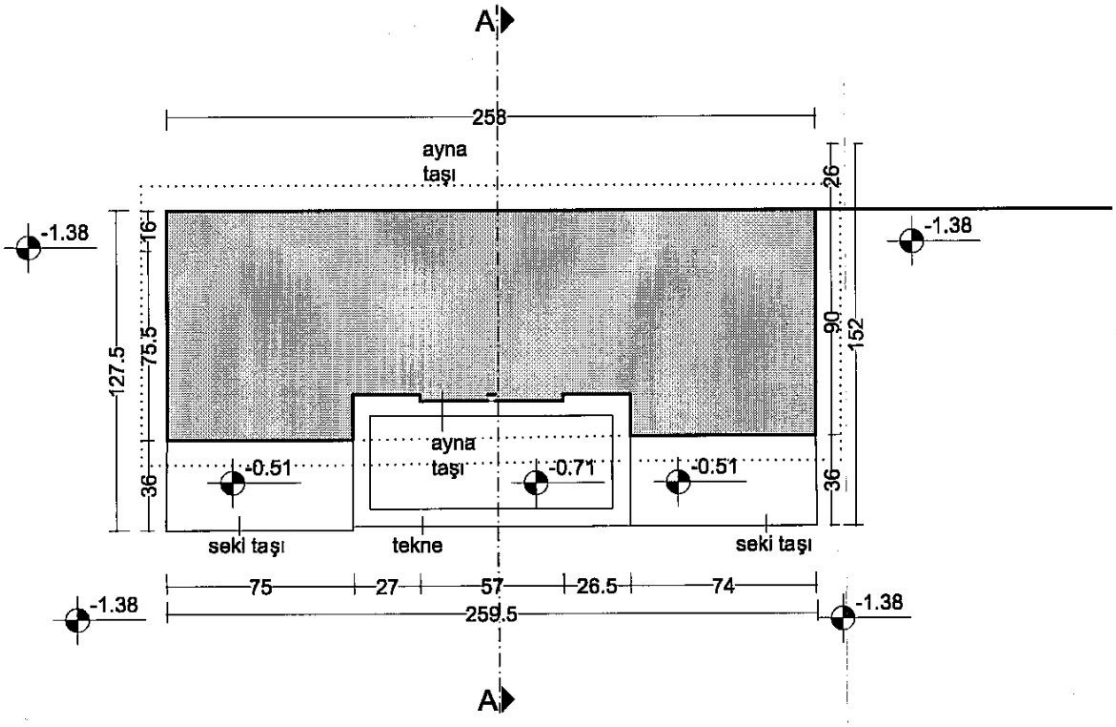

Ölçek: *1/20*

Çizim 23: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)*

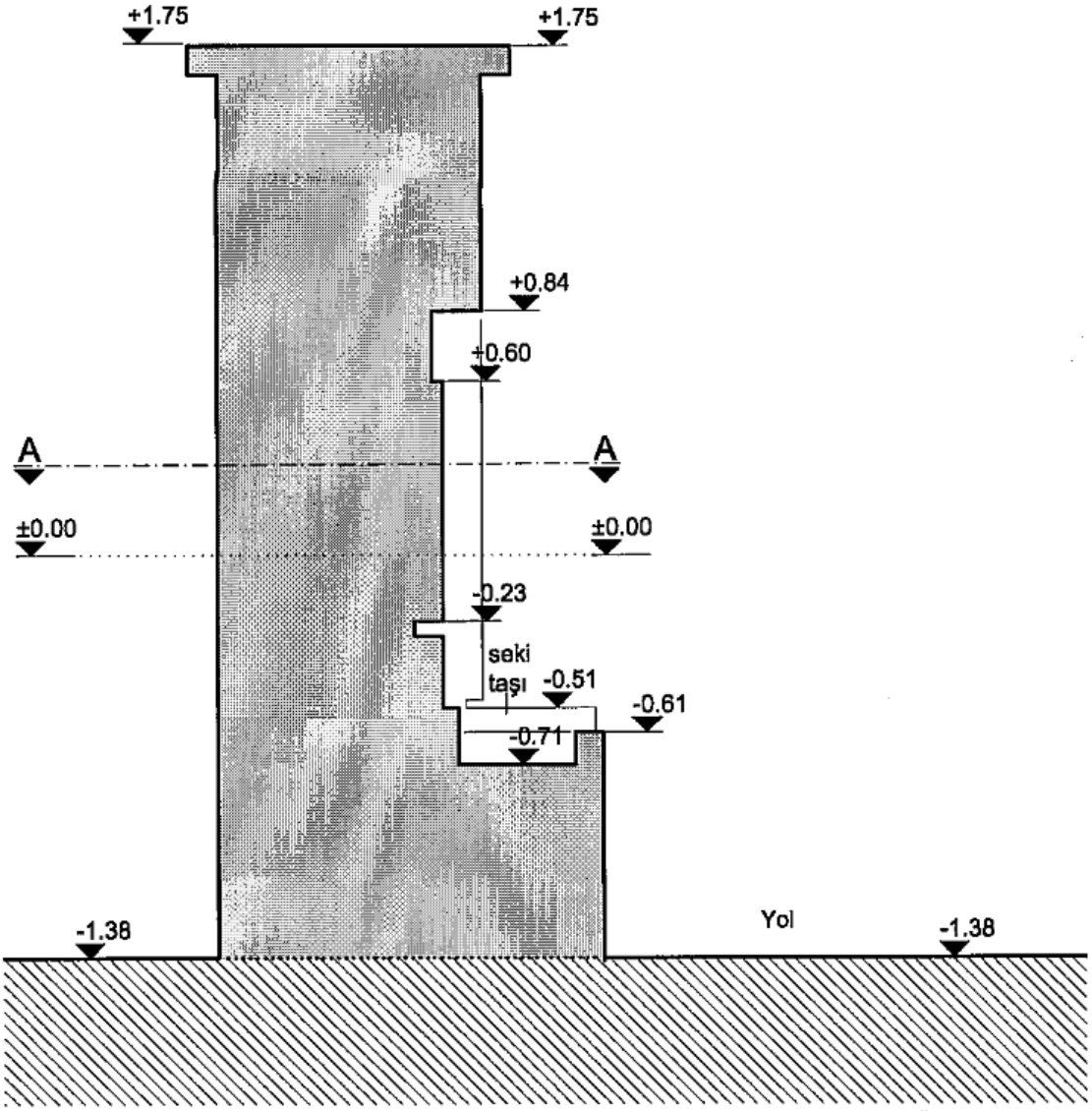

Ölçek: *1/20*

Çizim 24: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

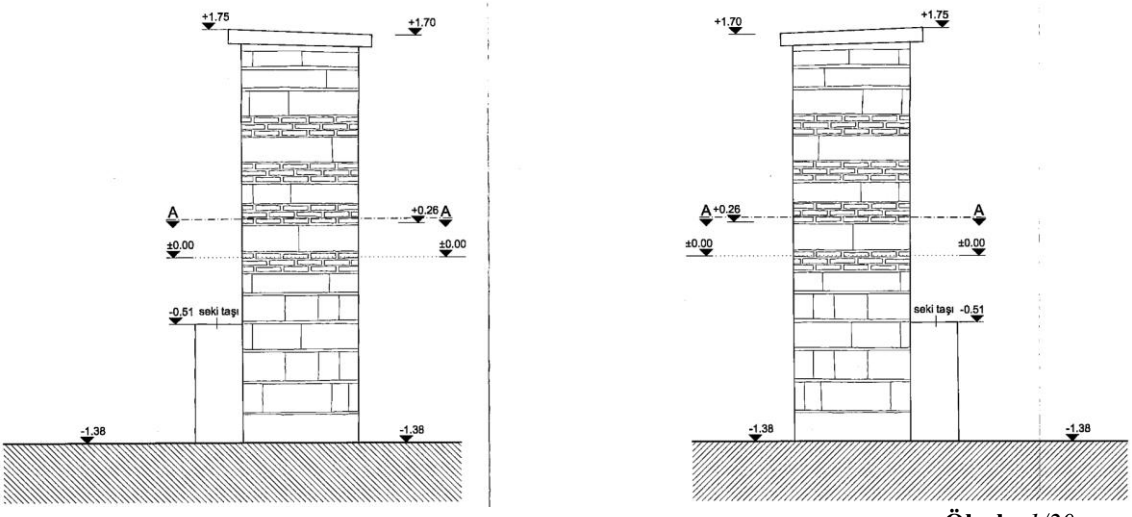

Ölçek: *1/20*

Çizim 25a: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 25b: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

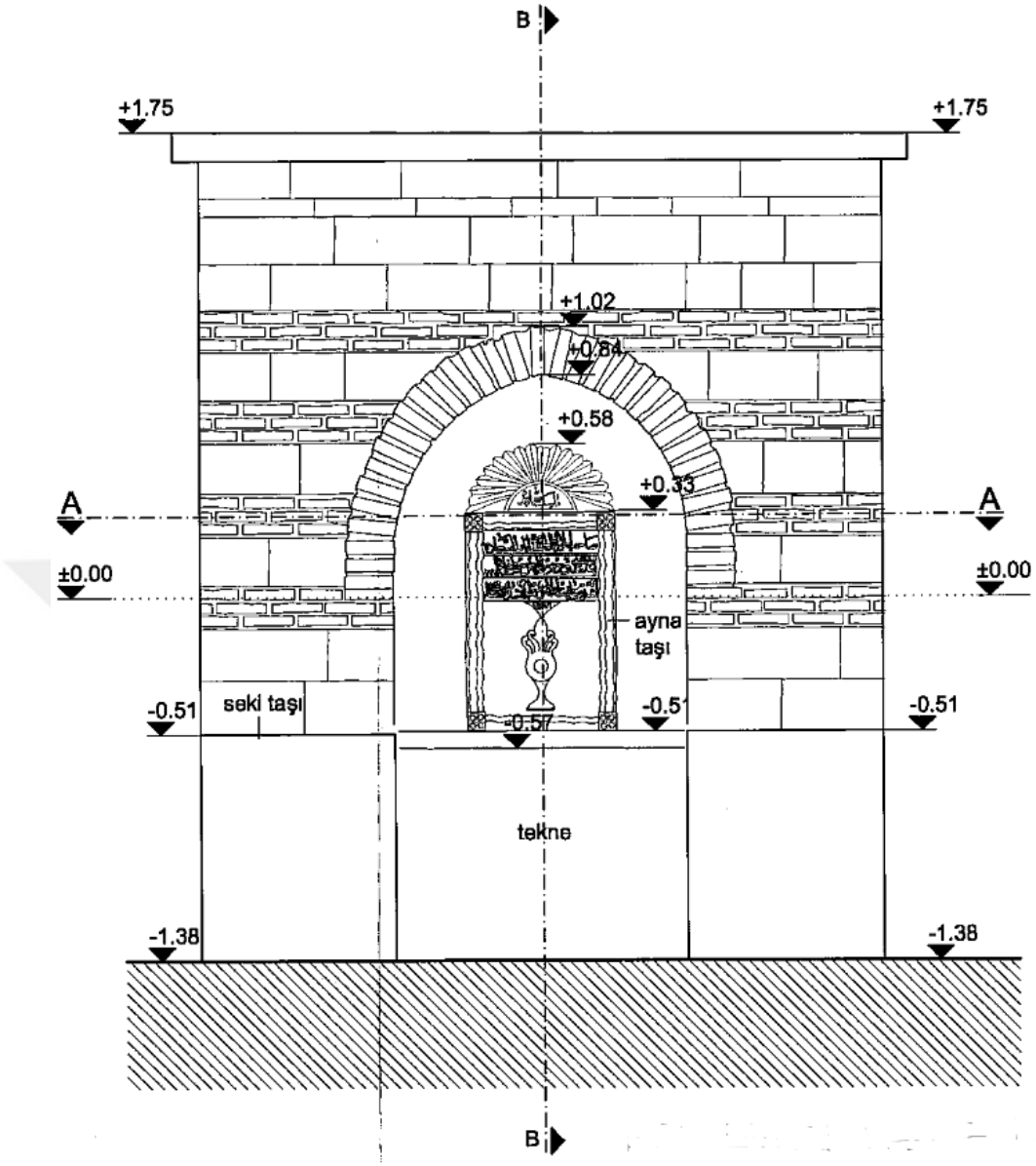

Ölçek: *1/20*

Çizim 26: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

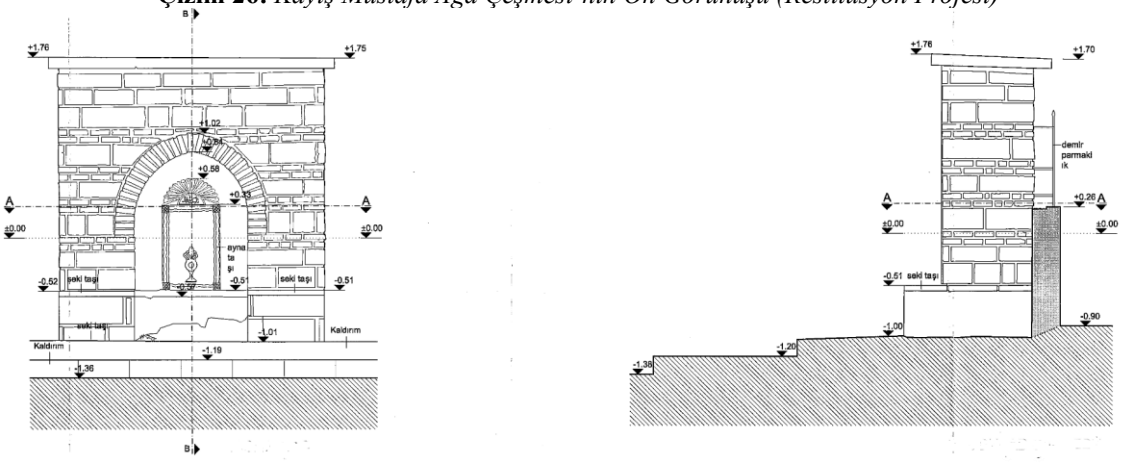

Ölçek: *1/20*

Çizim 27a: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 27b: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 11: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 12: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 13: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Arka Cephesi*

Fotoğraf 14: *Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşı*

3.1.5. Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Hoca Gıyasettin Mahallesi, Tavanlı Çeşme Sokağı ile Mehmet Paşa Camii Sokağı'nın kesiştiği köşede yer almaktadır. 501 Ada / 8 Parsel

Yapım Yılı: H.1228 / M.1813-14

Banisi: Ruznâmeci Ali Efendi

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 28-32

Fotoğraf No: 15-19

Tarihçesi: Büyük ruznâmeci kalemi baş halifesi olan merhum Ali Efendi adına H.1228 (M.1813-14) yılında yaptırıldığı çeşmenin inşa kitabesinden anlaşılmaktadır[114]. Eserin inşa kitabesi kartuşlarla bir sütun ve üç satır şeklinde düzenlenmiş olup kitabenin altında ayrıca bir de tarih paftası bulunmaktadır (Fotoğraf 15). Sülüs hatlı ve kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Hüve'l-hayyü'l-bâkî*[115]

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Büyük Ruznâmeci Kaleminin sâbıkâ başhalifesi merhûm ve mağfûr Ali Efendi Vakfının hayrâtıdır. Rûh-ı şerifi için Fâtiha

Sene Cemaziyelevvel 1228"[116]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Tek yüzlü ve su depolu olan çeşme bir yapıya bitişik olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 16-17). Çeşmenin güney cephesine yer alan bu yapının çeşmenin banisi olan Ali Efendi'ye ait bir türbe olduğu düşünülmektedir. Bitişik olduğu yapı ile birlik eser takriben 2.75 m. yüksekliğinde, ön cephede 4.60 m., arka cephede 4.40 m. genişliğinde, sağ tarafta 5.30 m. sol tarafta ise 4.85 m. derinliğindedir (Çizim 28-29-30-31). Üzerinde düz, bezemesi dar bir saçağı bulunan su

[114] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 234.
[115] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 44.
[116] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 257.

deposu içten beşik tonozla, dıştan ise düz damla örtülü olup beden duvarlarının üzeri sıvanmıştır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun batı cephesinde yer alan çeşme takriben 1.85 m. yüksekliğinde, takriben 1.75 m genişliğindedir. (Çizim 32). Sağ üst tarafında metal kabaklı bir açıklık bulunmaktadır. Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin 1.13 m. genişliğine ve takriben 0.30 m. derinliğine sahip nişi yuvarlak kemer ile örtülüdür. İki kademeli kemer yanlarda bulunan ayakların üzerine oturmaktadır. Çeşme niş duvarının üzerinde eserin mermer malzemeden yapılmış inşa kitabesi yer almaktadır. İnşa kitabesinin altında çeşmenin mermer malzemeden yapılmış dikdörtgen formunda ve yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki kazandırılmış bezemeli bir ayna taşı yerleştirilmiştir (Fotoğraf 18). Takriben 1.15 m. yüksekliğindeki ayna taşının üzerinde bir sıra şeklinde yan yana dizilmiş, stilize edilmiş bitkisel motifler işlenmiştir. Bu motiflerden sonra yer alan bir bordür ayna taşını üç yönden dolanmaktadır. Bordürün yüzeyi Barok-Rokoko karakterli "C" kıvrımları ve bağlantı çubuklarıyla yapılan yaprak motifli dolamadallar ile bezelidir. Bezemeli bu bordür arasında kalan yüzey dışbükey formlu silmeyle üç bölüme ayrılmıştır. Üst bölüme oyma tekniği ile işlenmiş yüzeyi boş bir kartuş, orta bölüme kareye yakın dikdörtgen formlu bir çerçeve ve alt bölümde ise dekoratif bir yuvarlak kemer yer almaktadır. Çerçevenin içerisine oyma tekniği ile bir kartuş yapılmıştır. Kartuşunun içerisine herhangi bir bezeme unsuru veya yazı bulunmamaktadır. Dekoratif yuvarlak kemerin kenarlarındaki yatay uzantıları, aşağıdan yukarıya doğru incelenen iki çubuk üzerine oturmaktadır. Çubukların başlıkları lale motifine benzeyen birer bitkisel motiften oluşmaktadır. Ayna taşının üzerinde musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır. Çeşmenin günümüzde su teknesi ve dinlenme sekileri bulunmamaktadır.

Klasik özelliklere sahip çeşmenin nişinde yer alan mermer ayna taşının üzerinde Barok-Rokoko karakterli bitkisel bezemeler yer almaktadır. Ayna taşında yapılan "C" kıvrımlı ve bağlantı çubuklarıyla yapılmış yaprak motifli dolamadallar Fransız Rokokosu'nun önemli bileşenlerindendir. Dekoratif yuvarlak kemer ve kemeri taşıyan düz çubukları yine Barok-Rokoko üslubunun bir yansımasıdır. Çubukların başlıklarında işlenen çiçek motifi bitkisel bezeme ifadesi içinde dal olarak da algılanabilmektedir. Katalogda incelenen çeşmeler içerisinde bir türbe ile birlikte inşa edilen tek eser olması açısından oldukça önemlidir.

Mülkiyeti Fatih Belediyesi'ne ait olan çeşmenin 2021 yılında belediye tarafından restorasyonu yapılmıştır. Harap bir vaziyette olan çeşmenin temizliği ve plastik onarımları yapılmış ve cephe yüzeylerindeki çimentolu sıvalar sökülmüş yerine özgün malzeme ile yeniden sıvanmıştır. Çeşme günümüzde işlevini kaybetmiş ve suyu akmamaktadır.

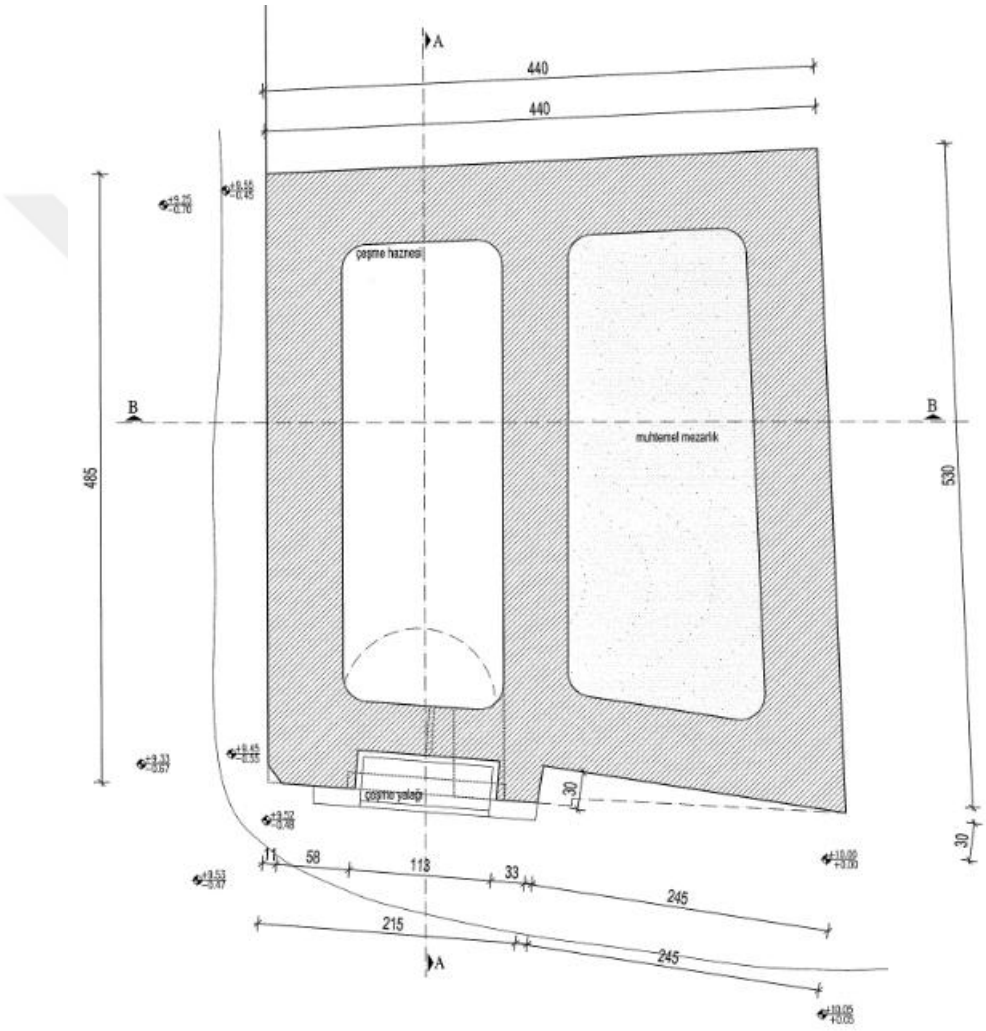

Ölçek: *1/20*

Çizim 28: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi ve Türbesinin Planı (Restorasyon Projesi)*

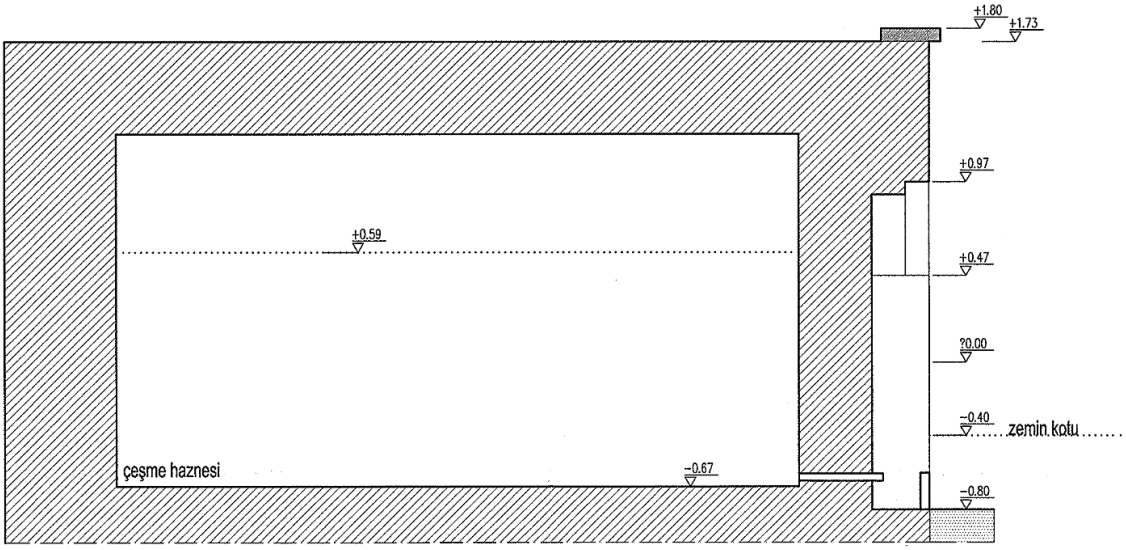

Ölçek: *1/20*

Çizim 29: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*

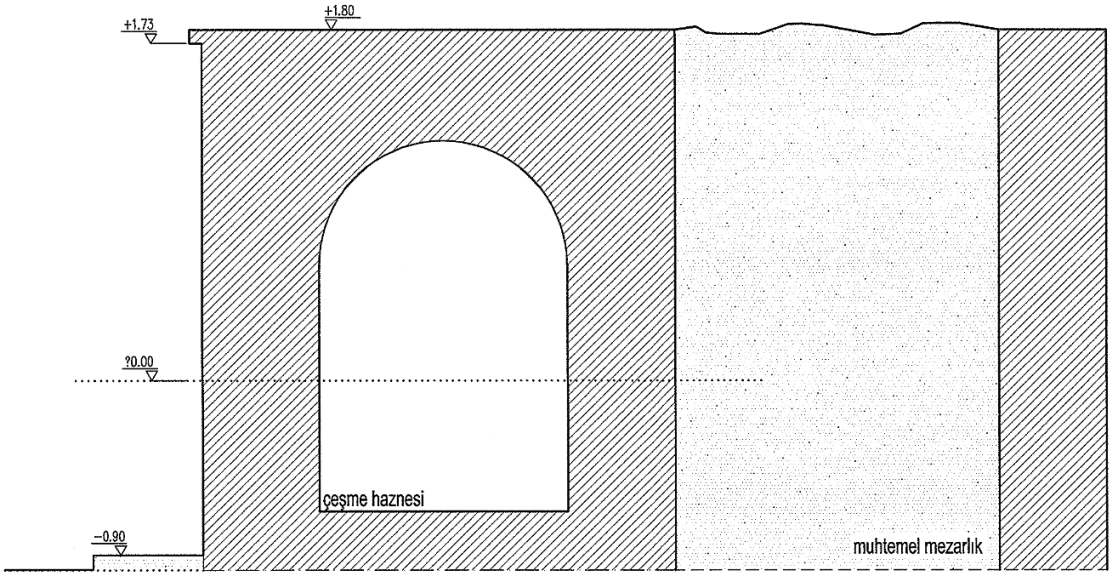

Ölçek: *1/20*

Çizim 30: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi ve Türbenin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)*

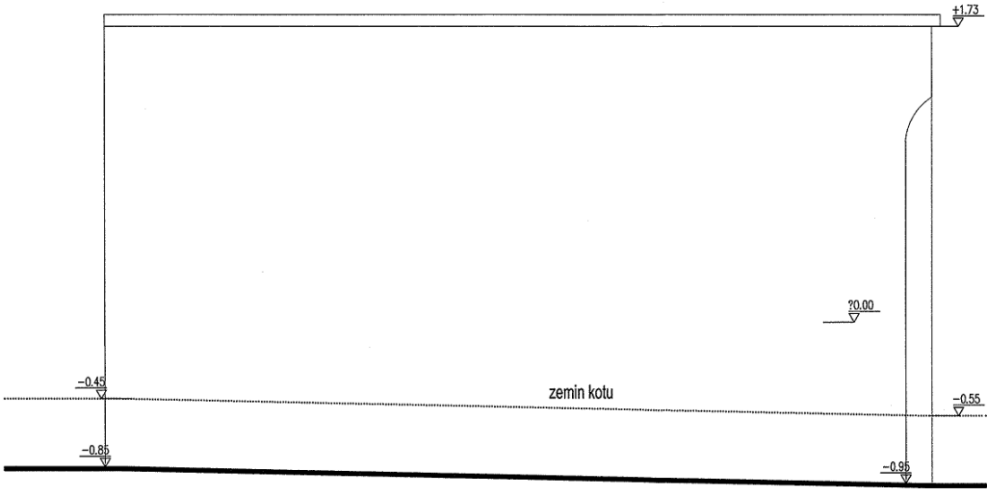

Ölçek: *1/20*

Çizim 31: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)*

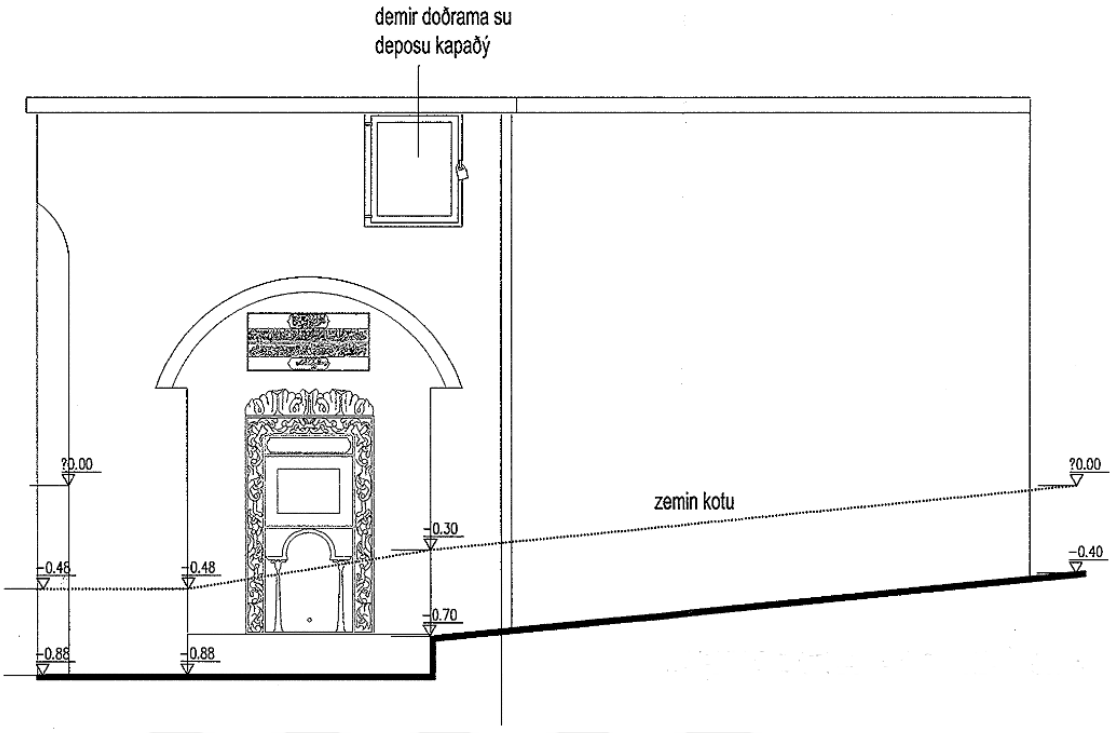

Ölçek: *1/20*

Çizim 32: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi ve Türbesinin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 15: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 16: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 17: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Arka Cephesi*

Fotoğraf 18: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi*

Fotoğraf 19: *Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin Ayna Taşı*

3.1.6. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi)

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi, Tarabya Semti, Haydar Aliyev Caddesi, İstanbul Vilayet Evi'nin bitişiğinde yer almaktadır. 1030 Ada / 43 Parsel

Yapım Yılı: H.1230 / M.1814-15

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2023 - 08.06.2023

Çizim No: 33-43

Fotoğraf No: 20-23

Tarihçesi: Çeşmenin üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; H.1230 (M.1814-15) yılında Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir[117]. Çeşmenin tuğralı inşa kitabesi, düz çizgilerle elde edilmiş dikdörtgen şekilli kartuşlarla iki sütun ve on satır şeklinde düzenlenmiş olup İzzet Mustafa Efendi tarafından kaleme alınmıştır[118] (Çizim 33) (Fotoğraf 20). Kabartma tekniği ile Talik hatla yazılmış inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Dâver-i deryâ - nevâlin meşreb-i şâhânesi*

Eylemekdir hayr-i cârîden mesûbat-ı iktisâb

Mihver-i bâlâ-yi kerûn-i evvelîn mikyâsıdır

Pür-hurûş oldukca Nîl-i lutf-i şâh-ı cem-i Cenâb

Öyle şeh kîm âb-ı lütfiyle serâbı bahr eder

[117] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 516.
[118] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 516.

Âteş-i kahriyle isterse eder bahri serâb

Fahr eder olsa Tarabya Karyesi subaşısı

Yol bulub nûş-i revân etse o şâha intisab

Çeşme bünyâd eyleyince ol şeh-i kalzüm-atâ

Şevkile kühsârdan düşdü yola bu âb-ı hayat

Kıldı istikbal o şehd-i cenneti âb-ı hayat

Mezc olub birbirine oldu bu sûye râ niyâb

Buldu Hızır himmeti mâü'l-hayat envâını

Eyledi İskender-i devrân bu âbı intihâb

Ebr-i rahmettir o şâhın üstümüzde sâyesi

Reşha-i bârân gibi Hak ömrün etsün bî-hesâb

Rehneverd-i vâdi hızlân olup düşmanları

Eylesinler bir içim su cüst u cû su içün şitâb

Teşnegâne müjde ettim İzzetâ tarihle

Cûdîn icrâ eyledi Mahmûd Han mânend-i âb

1230"[119]

Kitabenin üstünde bulunan Sultan II. Mahmud tuğrasının bazı kısımları kazındığı için bozulmalar meydana gelmesine rağmen "*Mahmûd Han b. Abdülhamîd el-Muzaffer dâimâ, el-Adlî*" yazısı okunabilmektedir[120].

Çeşmenin sağ tarafında yer alan düşey oval madalyona "*Vesekâhum Rabbuhum şerâben tahûrâ,*[121] *1237*" (Çizim 34a) (Fotoğraf 21a) sol tarafındaki düşey oval madalyona ise "*Aynen fîha tusemmâ selsebîlâ*[122]*, 1237*" (Çizim 34b) (Fotoğraf 21b) âyet-i kerimeleri[123] Celî Sülüs hatla yazılmıştır. H.1237 tarihinden eserin inşasından yedi yıl sonra tamir edildiği anlaşılmaktadır[124]. Banisi ve yapım yılı bilinen eserin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; su depolu bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 35-36-37) (Fotoğraf 22-23). Çeşmenin su deposu, yol kotunun yükselmesinde dolayı bir kısmı yol seviyesinin altında kalmış ve günümüzde zeminden saçağa kadar 2.31 m. yüksekliğindedir. Su deposu oval prizmatik gövdeli olup üzeri 0.51 m. yüksekliğine sahip altı yüzeyli tonoz ile örtülü olup tonozun yüzeyleri taş tozlu, yalıtım malzeme katkılı imitasyon sıva yapılmıştır. Tonoz cepheden taşırılarak, 0.10 m. yüksekliğinde bezemesiz düz bir saçak oluşturulmuştur. Su deposunun beden duvarları sekiz cepheli olarak inşa edilmiş ve her bir cephesi farklı genişlikte olup çeşmenin bulunduğu ön cepheden başlayarak sağdan sola doğru birinci cephe 1.74 m., ikinci cephe 1.11 m., üçüncü cephe 0.91 m., dördüncü cephe 1.01 m., beşinci cephe 1.92 m., altıncı cephe 1.02 m., yedinci cephe 0.95 m. ve sekizinci cephe ise 1.11 m. genişliğindedir. Cephelerin üzerine horasan sıvası yapılmış ve arka ve ön cepheler hariç diğer altı cephenin nişleri üzeri düz lento ile örtülüdür. Cephelerin yan taraflarında 2.08 m. yüksekliğinde ayaklar yer almakta ve ayakların üst kısımlarına, 0.23 m. yüksekliğinde çıkmalar yerleştirilmiştir.

---

[119] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 224.
[120] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 223.
[121] "*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*" İnsan 76/21.
[122] "*Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir.*" İnsan 76/18.
[123] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 224.
[124] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 176.

Kuzeydoğunda yer alan arka cephe, saçak ile birlikte 2.80 m. yüksekliğinde ve 1.92 m. genişliğinde olup tüm cephelerden daha geniş ve çeşmenin bulunduğu cephe hariç diğer cephelerden daha yüksek tutulmuştur (Çizim 38). Orta bölümünde üzerinde takriben 0.23 m. yüksekliğinde dalgalı kıvrım yapan Barok bir alınlık bulunmaktadır. Su deposunun üstünde bulunan saçak bu alınlığın üzerinde kesintisiz olarak devam ettirilmiş ve dalgalı alınlık saçakla birlikte iki kademeli bir görüntüye sahip olmuştur. Bu cephede su deposuna giriş sağlayan 0.75 x 0.57 m. ölçülerine sahip yuvarlak kemerli bir açıklık yer almaktadır. Arka cephenin iki yanında bulunan dar, hafif içbükey cephelerden soldaki cepheye bir suluk yerleştirilmiş iken sağdaki cephede suluk veya herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Suluğun mermer malzemeyle yapılmış, bitkisel ile nesneli kompozisyonlu ayna taşı, 0.81 m. yüksekliğine ve 0.44 m. genişliğine sahiptir (Çizim 39). Ayna taşının üst kısmına, yüksek kabartma tekniğiyle, vazo içerisinde yükselen Barok hatlı, stilize edilmiş bir akant yaprağı motifi işlenmiştir. Barok-Rokoko karakterli ve "S ve C" kıvrımlar yapan iki çubuk tarafından taşınan bu akant yaprağının iki yana doğru açılan kısımları "C" kıvrımlar yaparak aşağı doğru sarkmaktadır. Geniş ayaklı, şişkin gövdeli ve yayvan ağızlı vazo, alt tarafında bulunan iki "C" kıvrımının üzerine oturmaktadır.

Eserin güneybatı cephesine yerleştirilen çeşmenin iki yanında bulunan hafif iç bükey cephelerin üzerinde düşey oval şekilli birer madalyon yer almaktadır. (Çizim 40-41). Sağ tarafta bulunan madalyon 0.65 m. sol tarafta bulunan madalyon ise 0.64 m. yüksekliğinde olup 0.50 m. genişliğine sahiptirler. Mermer malzeme ile yapılmış bu çelenk çerçeveli madalyonların iç tarafı 0.01 m. genişliğinde birer tane silme dolanmaktadır. Yaprak motiflerin birbirine eklenmesi ile oluşan 0.04 m. genişliğindeki çelenklerin üzerine birer fiyonk motifi işlenmiş ve fiyonkların alt kısmında uzayan uçları iki yana doğru açılmaktadır. Madalyonların içerisine ise kabartma tekniği ile tarih ve âyet-i kerimeler yazılmıştır. Madalyonların çelenk çerçeveleri ile zeminleri yeşil rengine ve silmeleri ile yazılar ise altın yaldız ile boyanmıştır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, üzerinde bulunan alınlığı ile birlikte 2.97 m., yüksekliğinde ve 1.74 m. genişliğinde olup eserin diğer cephelerinden daha yüksek, ileri ve arka cephe hariç daha geniş tutularak vurgulanmıştır (Çizim 42). Su deposunun üstünde bulunan saçak, arka cephenin alınlığında olduğu gibi bu alınlığın üzerinde de kesintisiz olarak devam ettirilmiş ve böylelikle dalgalı alınlık saçakla birlikte 0.40 m.

yüksekliğine ve üç kademeli bir görüntüye sahip olmuştur. Çeşmenin nişi 2.57 m. yüksekliğinde, 1.24 m. genişliğinde ve 0.06 m. derinliğinde olup üzeri iki ayak tarafından taşınan yuvarlak kemer ile örtülüdür. Sağdaki 0.26 m. ve soldaki ise 0.22 m. genişliğinde olan ayaklar 2.08 m. yüksekliğindedirler. Niş duvarının üzerine, mermer malzemeyle yapılmış, 2.35 m. yüksekliğinde ve 0.91 m. genişliğinde, yüksek kabartma tekniği ile üstü yuvarlak kemer formu yapılmıştır (Çizim 43a). Yaprak motiflerin birbirine eklenmesi ile elde edilmiş, 0.07 m. genişliğine sahip bir çelenk çerçeve ile çevrelenmiştir. Yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış yeşil renkli çelenk çerçevenin tepe noktasına ve yan yüzlerinin ortasına, altın renkli, birer adet fiyonk motifi işlenmiştir. Çerçevenin iç ve dış taraflarını, takriben 0.02 m. genişliğinde, altın yaldızlı boyanmış ve üzeri bezemesiz olan birer tane silme dolanmaktadır. Kemerin üst bölümüne, 0.47 m. yüksekliğinde, mermer malzemeden yapılmış ve yapraklı motifli bir çelenk ile çerçevelemiş bir oval madalyon yerleştirilmiştir. Madalyon iç tarafını 0.01 m. genişliğinde, bezemesiz ve düz yüzeyli bir silme dolanmaktadır. Madalyonun içerisinde, kabartma tekniği ile yapılmış Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Çelenk çerçeve ile zemin yeşil rengine ve silme ile tuğra ise altın yaldızla boyanmıştır. Madalyonun hemen altında mermer malzemeden yapılmış, takriben 0.84 x 0.73 m. ölçülerine sahip olan eserin inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabenin zemininde turkuaz rengi, harflerinde ve dikdörtgen şekilli kartuşların çerçevelerinde ise altın yaldız kullanılmıştır. Kemerin alt kısmında yer alan ayna taşının alt tarafına çeşmenin lüle deliği açılmış ve lüle deliğine pirinç Osmanlı tipi musluk takılmıştır. Fazla derin olmayan bir şekilde oyma tekniği ile yapılmış ayna taşının üzerine, yüksek kabartma tekniğiyle işlenmiş bir akant yaprağı motifi bulunmaktadır (Çizim 43b). Altın yaldız ve yeşil renk ile boyanmış, Barok hatlı, stilize edilmiş akant yaprağının iki yana doğru açılan kısımları "C" kıvrımları yaprak aşağı doğru sarkmakta ve bu motiflerin üzerine oturduğu "C" kıvrımlı dallar su teknesine kadar uzanmaktadır. Mermerden yapılan ayna taşının bir kısmı yol kotunun yükselmesinden dolayı yol seviyesinin altında kalmış ve yol seviyesinin altında kalan kısımla birlikte 1.04 m. yüksekliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Çeşmenin önünde yer alan mermer malzemeden yapılan su teknesi 0.53 m. yüksekliğinde, takriben 0.91 m. genişliğinde ve 0.68 m. derinliğinde olup tamamen yol seviyesinin altında kalmıştır. Dinlenme sekileri ise günümüzde mevcut değildir.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş çeşmenin genel kurgusu, Barok tasarım anlayışına uygun olarak yapılmış, süsleme özelliği ise Ampir ve Barok üslupların etkise altında şekillenmiştir. Barok etkisi altında gelişen "C" kıvrımlı dallar, akant yapraklı motifler ve vazo motifi ayna taşlarının bezeme programında görülmektedir. Çelenk çerçeveli madalyonlar, tuğralı oval madalyon, çelenk çerçeveli yuvarlak kemer, kemer ile madalyonlarda kullanılan fiyonk motifleri Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Eserin hafif içbükey cepheleri, arka cephenin ve çeşmenin üzerinde yer alan kademeli dalgalı alınlıklar, ayna taşı ve suluklar Barok üslubun özelliklerini yansıtmaktadır.

Mülkiyeti Sarıyer Belediyesine ait olan eserin, 2006-2008 yıllarında İSKİ Su İsale Dağıtım Daire Başkanlığı Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri yaptırılmıştır. Proje çalışmalarında yüzey kaybı, çatlak, muhdes elemanlar, bitkilenme, kirlenme, yosunlaşma, derz boşalması, kötü onarım ve boya dökülmesi gibi hasar tespiti yapılmış ve bu tespitler doğrultusunda onarımlar gerçekleşmiştir. Restorasyon sırasında tonozda ve alınlıkların kaplama malzemesinde taş tozlu imitasyon sıva kullanılmıştır. Su deposunun beden duvarlarında mevcut badana ve sıva tabakası raspa edilerek, yerine özgün horasan sıvası yapılmıştır. Çeşmeye ve suluğa İSKİ'nin tarihi çeşmeler için yaptırdığı pirinç Osmanlı tipi musluklar takılmış ve tamamen yol seviyesini altında kalan su teknesinin ölçüleri yapılan kazılar sonucunda tespit edilmiştir. Ayna taşları, madalyonlar, tuğra, kitabe ve çelenk çerçeveli kemer turkuaz rengi ve altın yaldız ile boyanmıştır. Günümüzde eserin beden duvarlarında çatlaklar, dökülmeler ve yüzey aşınmalar meydana gelmesine rağmen iyi durumda olup çeşmenin suyu akmaktadır.

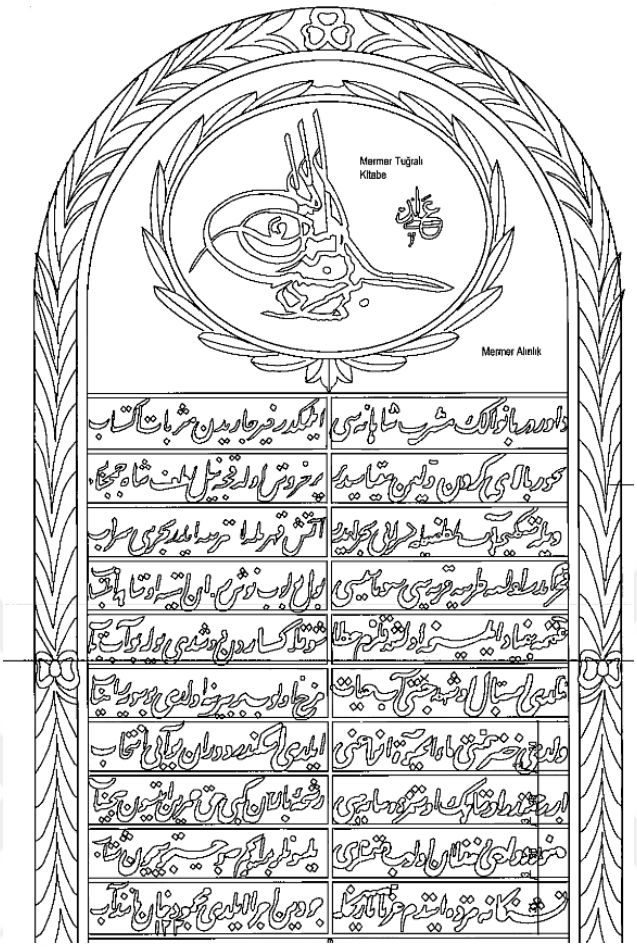

Çizim 33: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Tuğra ve İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

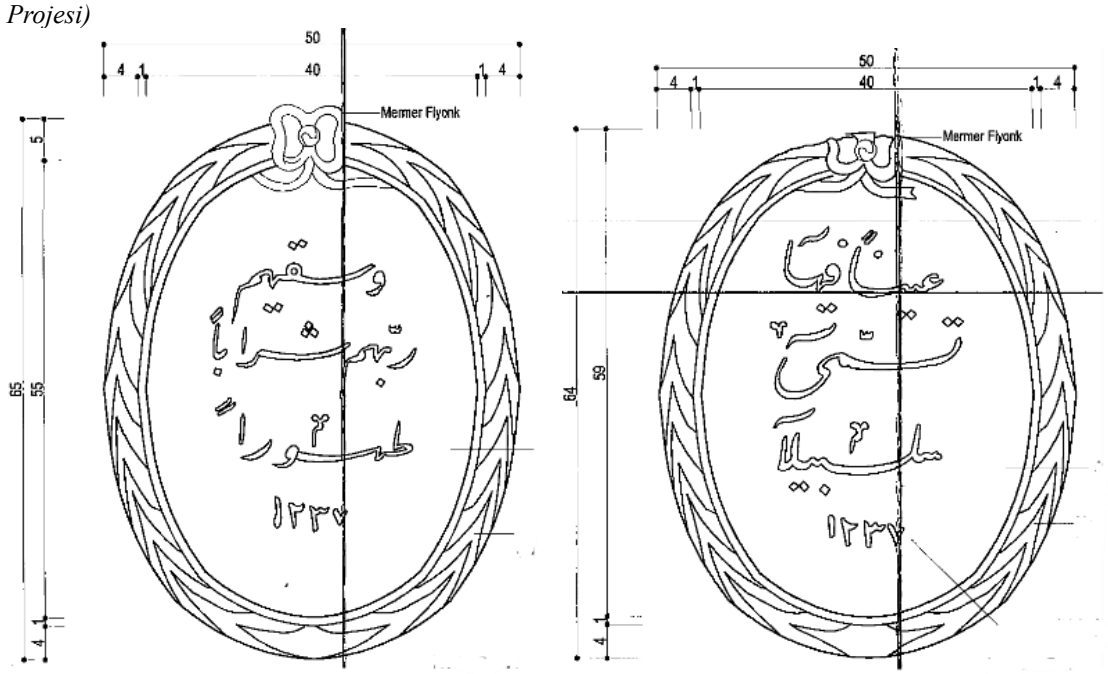

Ölçek: *1/5*

Çizim 34a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)*

Çizim 34b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)*

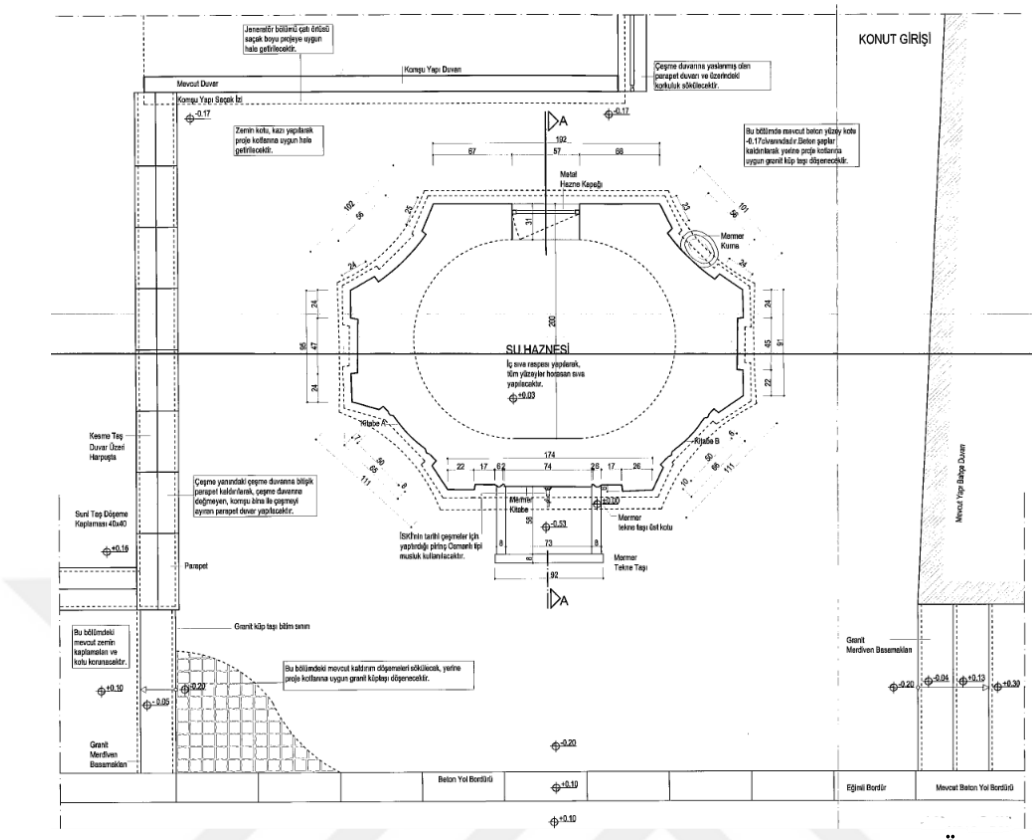

Ölçek: *1/20*

Çizim 35: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) +1.60 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*

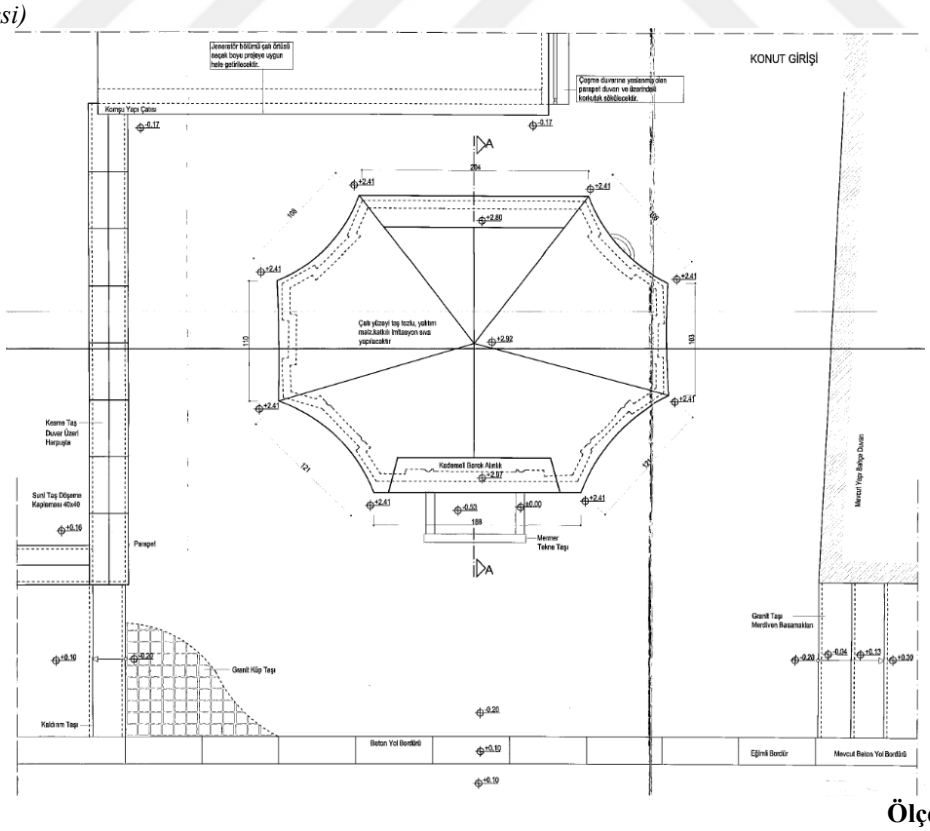

Ölçek: *1/20*

Çizim 36: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Çatı Planı (Restorasyon Projesi)*

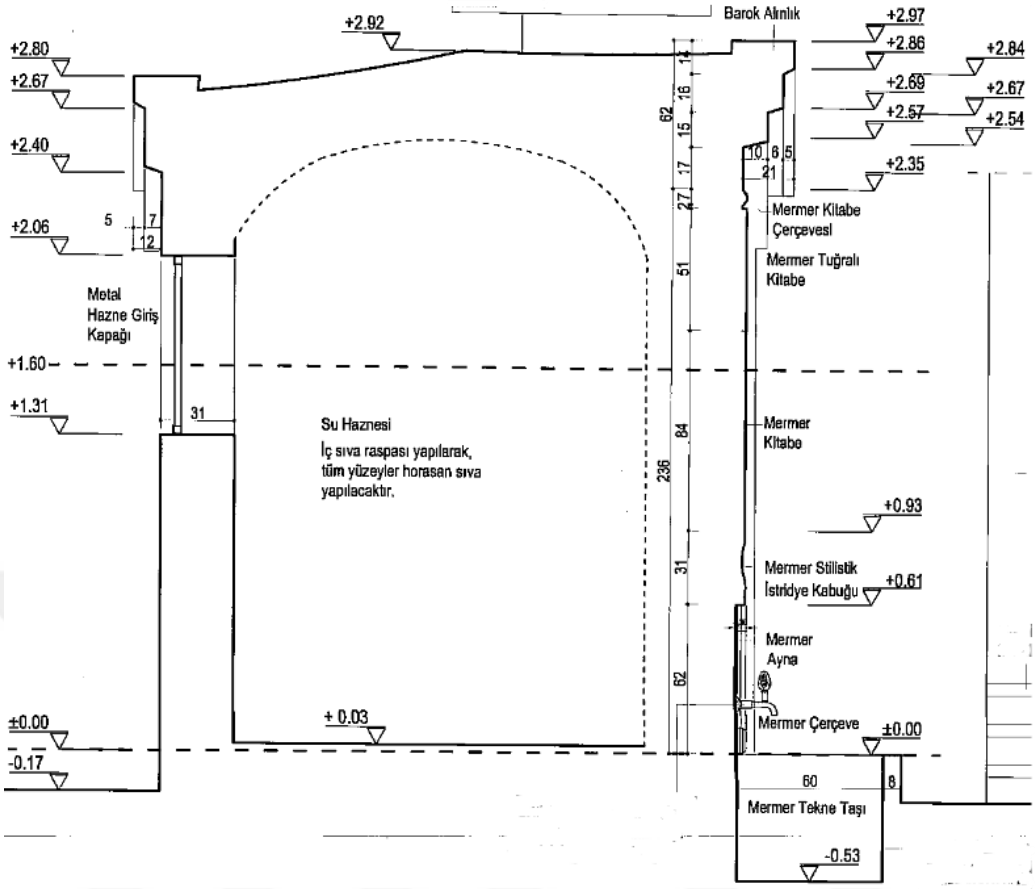

Ölçek: *1/20*

Çizim 37: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*

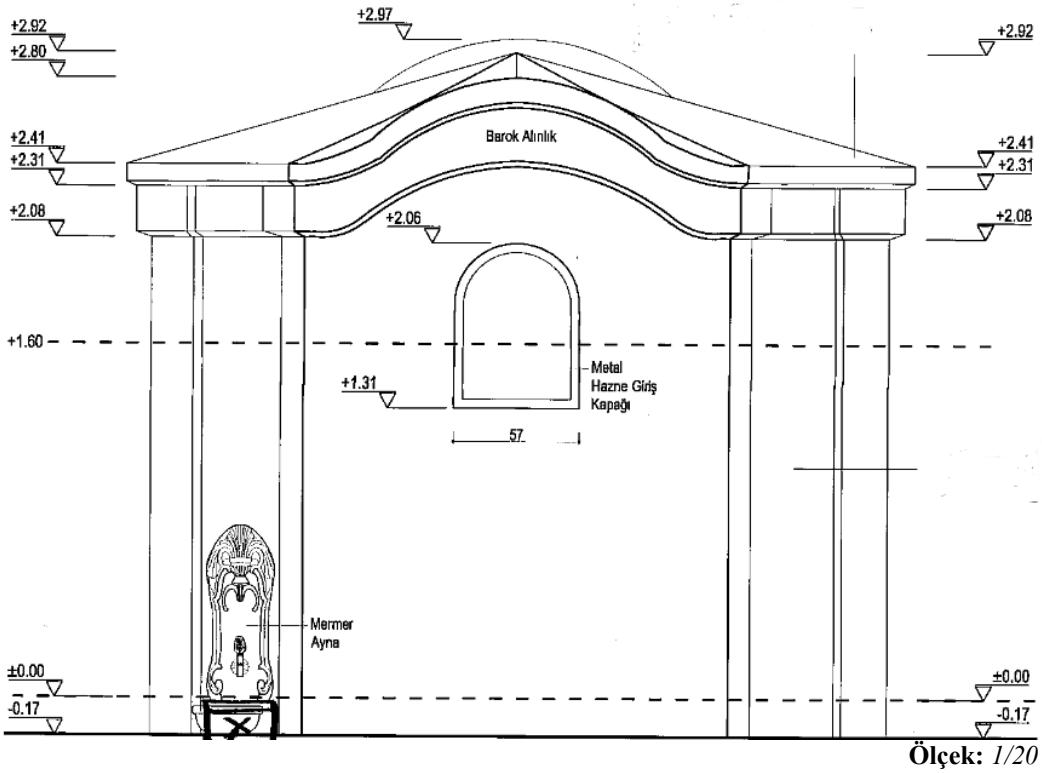

Ölçek: *1/20*

Çizim 38: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)*

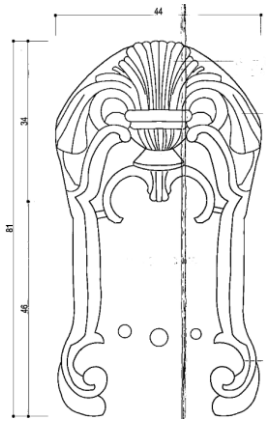

Ölçek: *1/5*

Çizim 39: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Haydar Aliyev Caddesi) Bulunan Suluğun Ayna Taşı (Rölöve Projesi)*

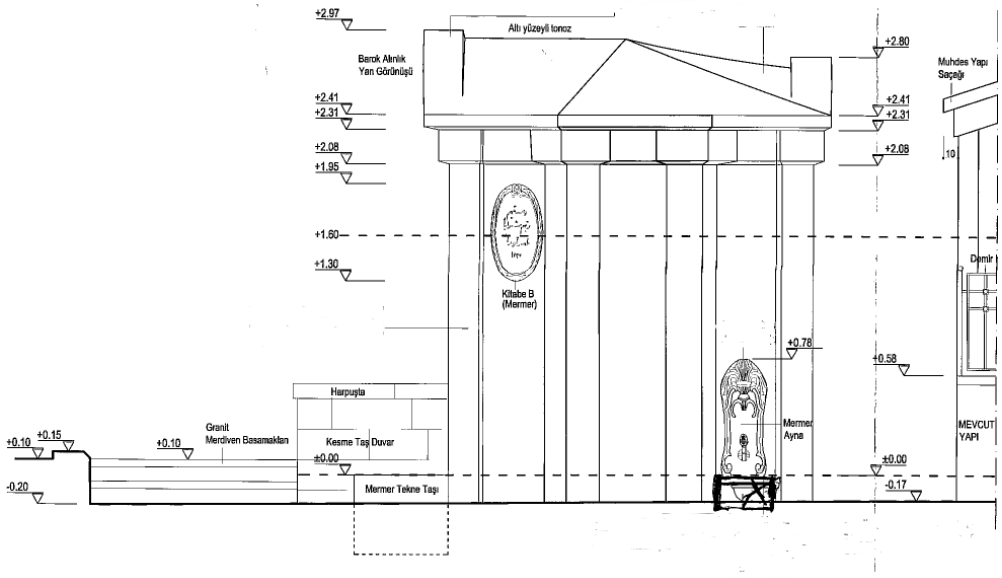

Ölçek: *1/20*

Çizim 40: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

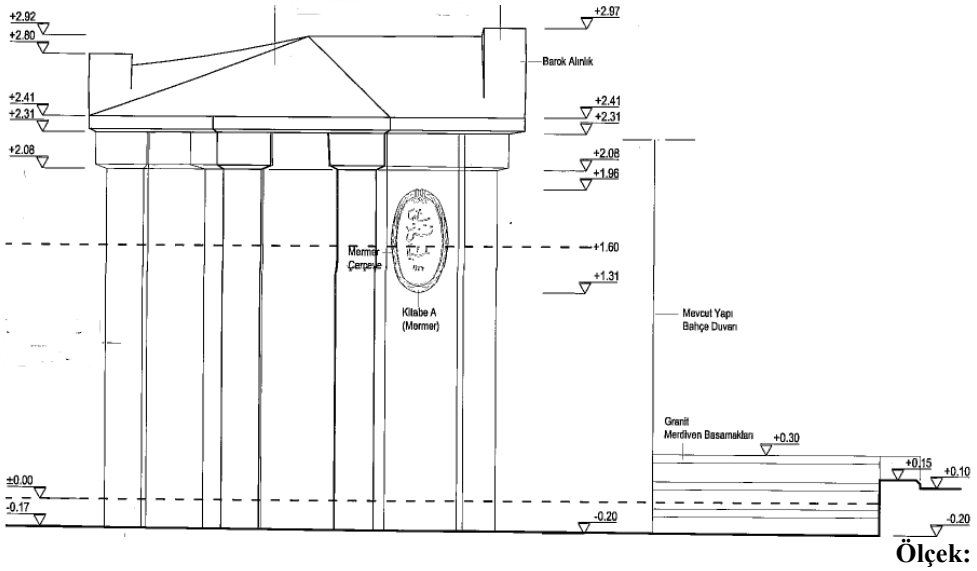

Ölçek: *1/20*

Çizim 41: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

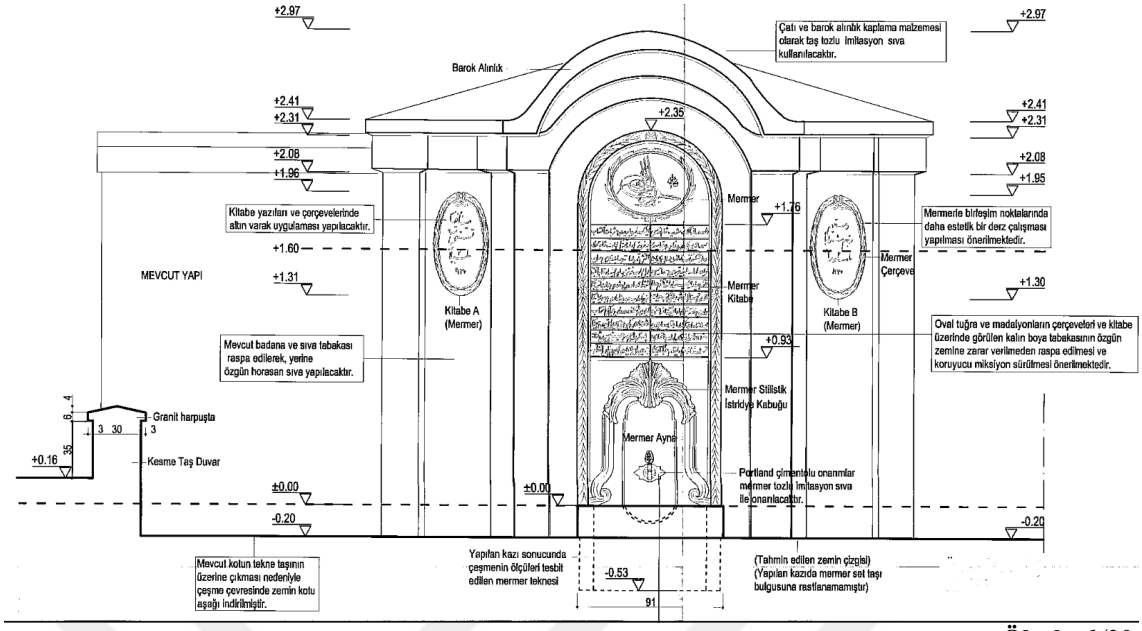

Ölçek: *1/20*

Çizim 42: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

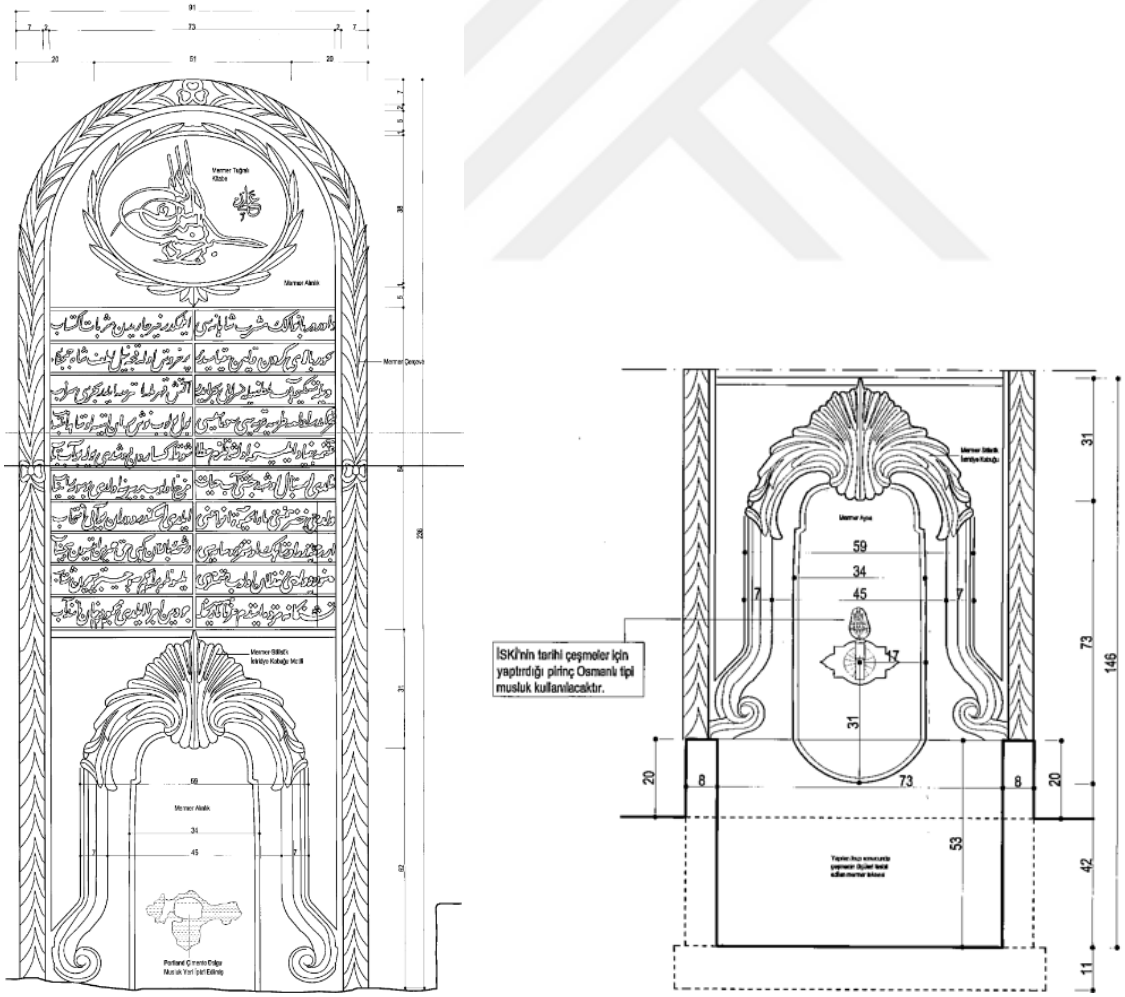

Çizim 43a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) (Rölöve Projesi)*
Çizim 43b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ayna Taşı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 20: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Tuğra ve İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 21a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 21b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sol Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 22: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Ön Görünüşü*

Fotoğraf 23: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) Sağ Yan Görünüşü*

3.1.7. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Alemdar Mahallesi, Zeynep Sultan Cami Sokak'ta yer almaktadır. 89 Pafta / 54 Ada / 25 Parsel

Yapım Yılı: H.1230 / M.1814-15

Banisi: Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 14.06.2023

Çizim No: 44-45

Fotoğraf No: 24-26

Tarihçesi: Çeşmenin üzerinde yer alan inşa kitabesinden H.1230 (M.1814-15) yılında Sultan II. Mahmud'un başçuhadarı olan Ömer Ağa'nın eski bir çeşmeyi yeniden inşa ettirdiği anlaşılmaktadır[125]. Kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesi kartuşlarla üç sütun ve dört satır şeklinde düzenlenmiştir (Fotoğraf 24). Enderunlu Vâsıf tarafından kaleme alınmış olan inşa kitabesi Hattat Mustafa Râkım Efendi tarafından Celî Tâlik hatla yazılmıştır[126]. İnşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Gâzî Hân-ı Mahmûd-ı adlî şân-ı âlî-himmetin*

Meşreb-i şâhânesinden âlem oldu vâye-dâr

Baş çukadârı kulu Seyyid Ömer Ağa dahi

Sû-yı hayra meyl idüp sular gibi leyl ü nehâr

Eyleyip tecdîd ez cümle bu zîbâ çeşmeyi

Sâye-i şâhîde kıldı bu mahalle yâdigâr

[125] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 65. Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 236.
[126] Aslanapa, 2004, **a.g.k.**, 623.

Nâsdan celb-i duâ idüp hidîv-i âleme

Bu eserle eyledi sıdk u hulûsun âşikâr

Âb-ı lütfu gülşen-i hayrâta oldukca revân

Gonca-i âmâlini handân ide Perverdigâr

Vâsıfâ yaz şu suda târîh-i cevher-mâyesin

Oldu bir asâr-ı dil-cû bir bu âlî çeşme-sâr 1230"[127]

Kitabenin altına yer alan kartuşta ise meşhur hattat Mustafa Râkım Efendi'nin "*El-Fakîr Mustafa Râkım gufira zünûbuhu*" şeklinde yazılmış imzası bulunmaktadır[128]. Banisi ve yapım tarihi bilinen çeşmenin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Mermer malzemeden inşa edilmiş olan çeşme, Lala Hayreddin Paşa Camii'nin kuzeydoğuya bakan avlu duvarına bağımlıdır (Çizim 44a-44b-44c-45a-45b-45c) (Fotoğraf 25-26). Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme takriben 3.38 m. yüksekliğinde ve 2.26,5 m. genişliğinde olup yatay düzlemde iki, dikey düzlemde bir olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir.

Eserin üzerinde bulunan iki kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak çeşmenin yaklaşık olarak 0.16 m. yüksekliğine sahip saçağı oluşturulmuştur. Silme kuşaklarından üst kısımdaki düz yüzeyli, alt kısımdaki ise içbükey-dışbükey formda tasarlanmıştır. Saçağın altında bulunan 0.50 m. yüksekliğindeki yatay düzlemin iki yanında birer pilastr yer almaktadır. Düz ve bezemesiz gövdeleri, üzerinde birer silme bulunan dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Pilastrların üzerinden kesintisiz bir şeklinde devam eden çeşmenin saçağın daha ileri tutularak pilastrların başlıklarının meydan

[127] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 65.
[128] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 65.

getirmiştir. Pilastrlar arasında kalan düzleme altın yaldız ile boyanmış, 0.50 m. yüksekliğine sahip çeşmenin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kitabenin altındaki Mustafa Râkım Efendi'nin imzası bulunan kartuş ise 0.13 m. yüksekliğindedir. İnşa kitabesi gibi bu kartuşta altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır.

Çeşmenin üst tarafında yer alan yatay düzlem ile dikey düzlem iki kademeli silme kuşağıyla birbirinden ayırılmaktadır. Yüksekliği 0.05 m. olan silme kuşaklardan üst kısımdaki düz yüzeyli, alt kısımdaki ise içbükey formda tasarlanmıştır. Dikey düzlem üç kanattan oluşmaktadır. Yan kanatlar 2.09 m. yüksekliğinde ve 0.57 m. genişliğinde olup kanatların orta kısmına dinlenme sekilerin üzerinde kanatların üstünde bulunan silmelere kadar uzanan birer tane sütun yerleştirilmiştir. Sütun gövdelerinin üzerine oturduğu kaideleri düşey dikdörtgen formunda olup bilezik ile birlikte yaklaşık olarak 0.42 m. yüksekliğindedir. Dikdörtgen kaidenin üst ve alt kısımlarında silmeler bulunmakta ve ön yüzeyinde iki oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur. Yüksekliği 1.45 m. ve çapı ise 0.13 m. olan gövdelerin üzerinde de oluklu silmelerle oluşturulmuş yivler vardır. Gövdeler; 0.22 m. yüksekliğinde, volütlü ve akant yaprakları ile bezeli antik etkili başlıklarla son bulmuştur.

Çeşmenin yer aldığın orta kanat 2.09 m. yüksekliğinde ve 1.12,5 m. genişliğinde ve çeşme nişi ise 181,5 m. yüksekliğinde ve 1.12,5 m. genişliğindedir. Çeşme nişine geçiş üç yönden iki kademeli olarak yerleştirilen ve 0.15,5 genişliğine sahip silme kuşakları vasıtasıyla sağlanmıştır. Üzerinde herhangi bir benzeme unsuru bulunmayan silme kuşaklarından üst kısımdaki dışbükey, alt kısımdaki ise içbükey formda tasarlanmıştır. Çeşme nişinin duvarı 1.66 m. yüksekliğinde ve 0.81,5 m. genişliğinde olup üzerinde yüksek kabartma tekniği ile yapılmış ayna taşı yer almaktadır. Yüksekliğin 1.52,5 m. olan ayna taşı bitkisel ve nesneli motiflerle oluşan bir kompozisyondan meydan gelmektedir. Kompozisyonun en üst bölümüne yanlara doğru açılıp yayvanlaşmış dolgun, katmerli ve oldukça büyük bir görünümüne sahip stilize edilmiş akant yaprağı motifi işlenmiştir. Barok hatlı bu akant yaprağın iki yandan aşağı doğru sarkan kısımları "C" kıvrımı yapmaktadır. Akant yaprağın sap kısmından aşağı doğru uzanan, katmanlar halinde toplanmış bir perde motifi tasvir edilmiştir. Perdenin her iki yanından simetrik bir şekilde aşağı doğru sarkan perde motifleri ise toplanmış bir vaziyette ve uçları volanlı olarak betimlenmiştir ve bu perdeler iki noktada akant yaprağının "C" kıvrımlı kısmı ile yan taraflarında bulunan "C" kıvrımların uçlarında geçirilerek tutturulmuştur. Yan taraflarda

bulunan simetrik bir şekilde yapılmış olan bu iki "C" kıvrımının bir ucu volütlü olup sırtlarında stilize edilmiş yaprakları uzanmaktadır. Aşağı doğru uzanan bu yapraklarından simetrik bir şekilde ikişer kıvrık, ince ve zarif dal çıkmaktadır. Dallardan ikisi dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapmakta ve uçları stilize edilmiş birer çiçek motifi ile sonlanmaktadır. Stilize edilmiş çiçeklerin yaprakları beş adet olup yapraklar ince, uzun ve aşağı doğru açılmış olarak betimlenmiştir. Sarmal kıvrımlar yapan bu dallar dikdörtgen şekilli ve üzerinde yukarı doğru daralan ikinci bir kısmı bulunan kaidelerin üzerine oturmaktadır. Diğer iki kıvrık dalların ise bir kısmı kırılmış ve üzerlerinde mermer erimeler meydan gelmiştir. Dalların uçlarında bulunan motifler deformasyona uğradığı için tam olarak betimlenememektedir. Ayna taşının alt kısmında musluğu takılı olmayan bir lüle deliği bulunmaktadır. Sağ tarafında bulunan delik ise çeşme tası zincirinin bağlandığı nokta olmalıdır.

Çeşmenin alt bölümünde yer alan yatay düzlemde ise mermer malzemeden yapılmış su teknesi ve su teknesinin iki yanından birer dinlenme sekisi bulunmaktadır. Yol kotunun yükselmesinden dolayı toplam genişliği 2.26,5 m. olan su teknesi ile dinlenme sekilerin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Çeşmenin tam önünde yer alan su teknesinin günümüzde ölçülebilen yüksekliği yaklaşık olarak 0.40 m. ve derinliği ise 0.66,5 m.dir. Su teknesinin ön yüzeyinde oyma tekniğinde dikdörtgen şekilli bir pano yapılmış ve panonun içerisine yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş bir kartuş yerleştirilmiştir. İki kademeli kartuş 0.25 m. yüksekliğinde olup uçları yuvarlatılmış ve köşeleri ise içbükey şeklinde pahlanmıştır. Kartuşun yuvarlatılmış uçları, üç yapraklı palmet motifi ile sonlandırılmıştır. Su teknesinin iki yanında yer alan dinlenme sekilerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmaktadır. Dinlenme sekilerinin içe bakan kenarları "C" kıvrımı yaparak çeşmeye bir hareketlilik kazandırmışlardır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) inşa edilmiş olan çeşmenin kurgusu ve elemanlarının biçimlenin Ampir, süsleme özelliği ise ağırlıklı olarak Barok ve Ampir üslubun etkisiyle şekillenmiştir. Çeşmede yer alan içbükey-dışbükey, içbükey ile dışbükey silme kuşakları, sütunlar ve pilastrlar hem elemanın meydana gelmesinden hem de dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Antik etkili volütlü ve akant yapraklarla dengeli bir bitkisel görünümüne sahip sütun başlıkları dönemin sanat anlayışına uygun olarak biçimlenmiştir. Dinlenme sekilerinin "C" kıvrımı şekillinde tasarlanan kenarları cepheye bir hareketlilik vererek Barok etkisi arttırmıştır. Ayna taşında yer alan motifin üsluplaştırılmasıyla akant yaprağı

Barok tasarım anlayışının bir ürünü olarak değerlendirilebilinir. Ayna taşında Barok nitelikli "C" kıvrımların, stilize edilmiş çiçeklerin, perdelerin ve kıvrık dalların konturları belirginleştirilerek süslemede üçüncü boyut etkisi yaratılmıştır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan çeşmenin 1990'lı yıllarda Eminönü Belediyesi tarafından rölöve ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve günümüzde ise Fatih Belediyesi tarafında eserin proje, restorasyon ve ihyası planlanmaktadır. Rölöve projesinde eserin harap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Çeşmenin sağ üst köşesinin kırıldığı, mermer yüzeylerde büyük oranda çatlakların oluştuğu ve üzerinde esere zarar verici nitelikte bitkilerin büyüdüğü görülmektedir. Projeler hazırlandıktan sonra bir onarım görmüş olmalıdır. Bu onarım kapsamında kırılan kısımlar onarılmış, bitkiler temizlenmiş ve çeşmeye bir saçak yapılmıştır. Sütun başlıkların birbirinin aynısı olmaması çeşmenin çok daha önceleri de bir onarım geçirdiğini akla getirmektedir. Günümüzde çeşmenin üzerinde kırıklar, çatlaklar, mermer erimeler, kirlenmeler ve kararmalar meydana gelmiştir. Günümüzde musluğu bulunmayan çeşme işlevini kaybetmiştir.

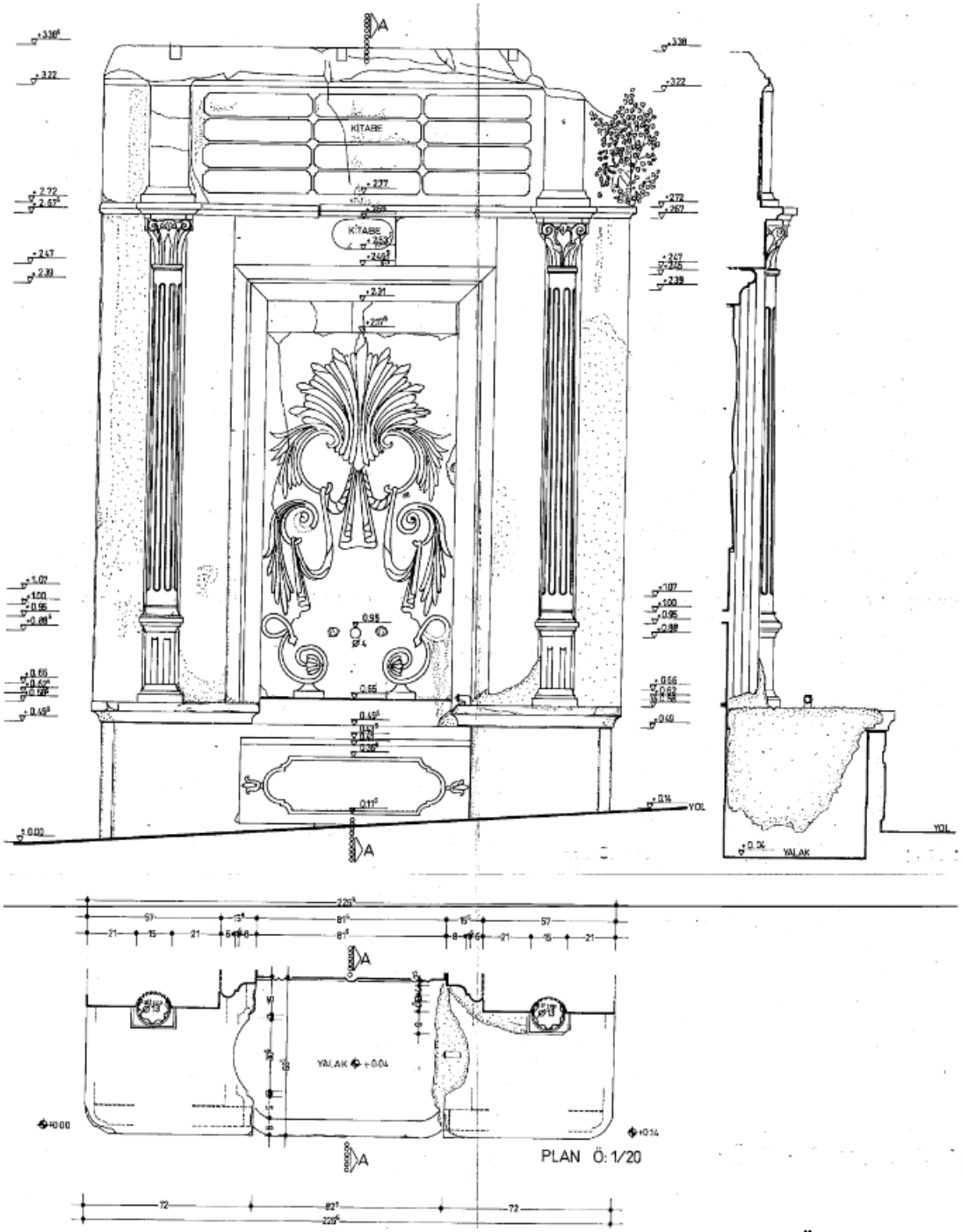

Ölçek: *1/20*

Çizim 44a: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 44b: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 44c: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

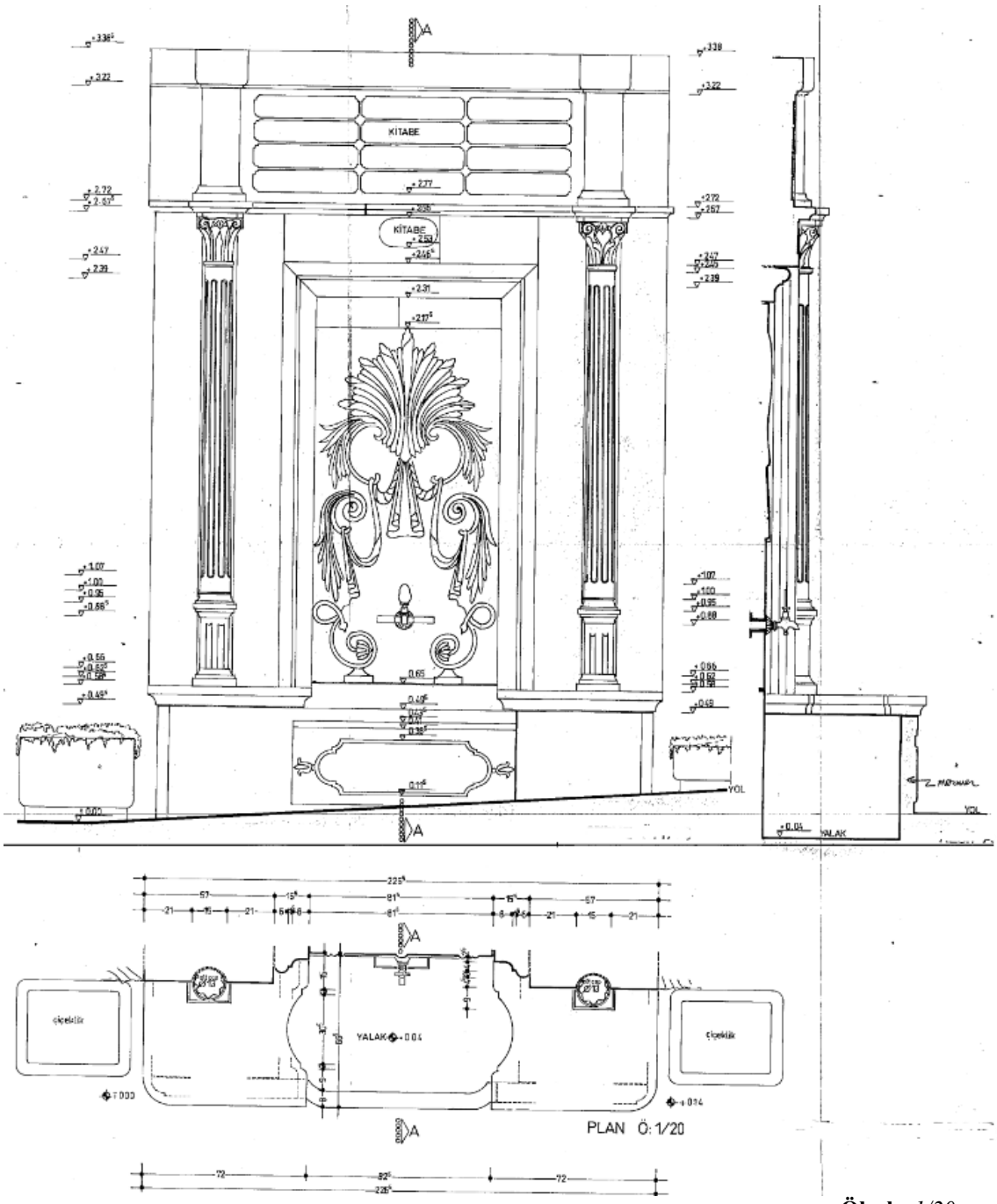

Ölçek: *1/20*

Çizim 45a: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 45b: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 45c: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 24: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 25: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 26: *Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

3.1.8. Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Eyüpsultan İlçesi, Topçular Mahallesi, Edirnekapı'da sur dışında, Topkapı'ya giden Beylerbeyi Caddesi'nin solundaki yol kenarında yer almaktadır. 163 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1231 / M.1815-16

Banisi: Kasapbaşı Hasan Efendi

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07/08.06.2023

Çizim No: 46-51

Fotoğraf No: 27-30

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesine göre; H.1231 (M.1815-16) yılında Kasapbaşı Hasan Efendi tarafından inşa ettirilmiştir[129]. Sülüs hatlı inşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş olup kabartma tekniği ile yazılmıştır (Çizim 46) (Fotoğraf 27). Şair Hayrî tarafından kaleme alınan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Sâhibü'l-hayrât şerîf-neseb eşref-i Hacegân*

Hasan Efendi Kassâbbaşı-i hûb-hısâl

Yapdı bu çeşme-i dil-cûyu rızâ'en li'llâh

Haşre dek defterine yazıla ahsen-i a'mâl

Nice hayrâta muvaffak ide lutfiyle anı

Ecrini eyleye makbûl Hüdâ-yı müte'âl

[129] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 339.

Hayriyâ verdi safâ teşnelere târîhin

Hasaneyn aşkına mâ-i çeşmeden iç âb-ı zülâl"[130]

Kitabenin üzerinde yer alan oval madalyonun üzerinde Celî Sülüs hatlı, kabartma tekniğiyle yazılmış "*Maşallahu teala kan 8 Ra sene 1231*" yazısı bulunmaktadır[131].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü, su deposuna bağımlı bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 47a-47b-47c-47d-48a-48b-49a-49b-49c-49d-50-51a-51b) (Fotoğraf 28-29). Düzgün kesme taş ile inşa edilen su deposu 2.34 m. genişliğinde ve 2.32 m. derinliğine sahiptir. Eğimli bir arazide yer aldığı için su deposunun güneydoğu cephesi saçakla birlikte 2.77 m. ve kuzeybatı cephesi ise saçakla birlikte 3.42 m. yüksekliğindedir. Su deposunun üstünde bulunan taştan yapılmış iki kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak bir saçak oluşturulmuştur. Üstteki silme kuşağı 0.05 m. yüksekliğinde ve düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Alttaki silme kuşağı ise takriben 0.09 m. yüksekliğinde olup içbükey-dışbükey formda yapılmıştır. Düz damlı olan su deposunun üstünde sonradan yapıldığı düşünülen, takriben 0.21 m. yüksekliğinde betonarme bir kapak yer almakta ve bu kapağın üzerinde metal kapaklı bir açıklık bulunmaktadır.

Çeşme, bağımlı bulunduğu su deposunun kuzeybatı cephesinin orta bölümüne yerleştirilmiştir. Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin genişliği 1.62 m. ve derinliği ise 0.15 m.dir. Su deposunun üstünde yer alan saçak kesintisi bir şekilde çeşmenin üzerinde de devam ettirilmiştir. Çeşmenin etrafı üç yönden farklı ölçülerdeki, bezemesiz üç sıra kademeli profilli silme kuşağı ile çerçeve içerisine alınmıştır. Toplamda takriben 0.40 m. genişliğinde olan silme kuşaklardan dıştan içe doğru birinci sıradaki düz yüzeyli, ikinci sıradaki dışbükey ve üçüncü sıradaki ise içbükey olarak tasarlanmış fakat birinci sıradaki silme kuşağı, çerçevenin uzun kenarlarında dışbükey formda olduğu anlaşılmaktadır. Taştan yapılmış olan bu silmeler aracılıyla çeşme nişine geçiş sağlanmıştır. Tamamen mermer malzemeden yapılmış olan çeşme nişi 2.10 m. yüksekliğinde, 0.84 m.

[130] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 196.
[131] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 196.

genişliğinde ve 0.05 m. derinliğinde dışa taşıntı yapmaktadır. Çeşme nişi üç yönden toplamda takriben 0.06,5 m. genişliğindeki, mermerden yapılmış iki sıra silme kuşağı ile çerçeve içerisine alınmış olup üstteki silme kuşağı düz yüzeyli ve alttaki ise içbükey formdadır. Eserin yaklaşık olarak 0.51 x 0.71 m. ölçüsündeki, mermerden yapılmış inşa kitabesi çeşme nişinin üst kısmına yerleştirilmiştir. Kitabenin altında bulunan 0.02 m. yüksekliğindeki oluklu silmeden sonra nişinin üzerinde yer alan mermer kemere geçilmektedir. Kemer, iki yanda bulunan dikdörtgen gövdeli iki adet pilastrın üzerine oturmaktadır. Mermer pilastrların, üzerleri yivli, alt kısımları şişkin, üst kısımları dar ve kısa, başlıkları ise geniş olan vazo görünümlü kaideleri bulunmaktadır. Genişliği 0.03,6 m. olan gövdelerinin üzerine, üst üste gelecek şekilde üçer tane düşey dikdörtgen formlu motifler işlenmiş ve dikdörtgenlerin arasına birer tane yumurta formlu motifler yapılmıştır. Sağ tarafındaki gövdeni üzerinde bulunan yumurta motiften biri tahribata uğrağı için günümüzde mevcut değildir. Başlıkları ise lale motifini benzeyen çiçek formunda düzenlenmiştir. Üç silmeyle kademelendirilmiş yuvarlak kemerin uçları "S ve C" kıvrımlı olup kemer köşeliklerine silme ile çerçevelenmiş birer üçgen işenmiştir. Kemerin altında iki silme ile kademelendirilmiş dekoratifi yuvarlak kemer bulunmaktadır. "S ve C" kıvrımlı uçları pilastrların gövdelerinin üzerinden geçmektedir. İki kemer arasındaki boşluğa iki silmeyle çerçevelenmiş, mermerden malzemeden yapılmış 0.23,2 m. yüksekliğine sahip oval bir madalyon yerleştirilmiş ve 0.02 m. genişliğindeki çerçevesi ile üzerinde bulunan yazıları kahverengine boyanmıştır. Madalyonun iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş, alttaki dekoratif kemerin üzerine oturmuş ayaklı bir kaide üzerinde yükselen, sap kısımları volütlü olan ve "S" kıvrımı yapan birer adet akant yaprağı motifi yer almaktadır. Yüksek kabartma tekniği ile plastik bir etki verilen bu akant yaprakları madalyonun iki ucunu tutar bir vaziyette işlenmiştir. Mermer malzeme kullanılarak yapılan akant yaprakların üzeri kahverengine boyanmıştır.

Çeşme nişinin alt kısmında mermerden yapılmış, 1.18,5 m. yüksekliğinde ve takriben 0.55 m. genişliğinde, iki kademeli bir ayna taşı yer almaktadır (Fotoğraf 30). Ayna taşının ilk kademesi 0.47,3 m. yüksekliğinde ve takriben 0.55 m. genişliğinde olup bitkisel ve nesneli bezemelerin bir arada kullanılması ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Üst kısmında dolgun ve katmerli bir görüntüye sahip, orta kısmı kahverengine boyanmış stilize edilmiş büyük bir akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Yanlara doğru yayvanlaşmış bu etli görünüm ışık-gölge oyunlarıyla beraberinde getirerek

Barok bir etki verilmiştir. Ortasına inci tanesi yerleştirilmiş olan akant yaprağın iki yandan aşağı doğru uzayan kısmı “S ve C” kıvrımlar yapmaktadır. Bu aşağı doğru sarkan kısımların kıvrık uçların dört noktasından iki kademeli kurdele motifi geçmektedir. Simetrik bir şekilde grift geçmeler yapan kurdelenin iki yana doğru açılan kısmı ayna taşının yanlarında bulunan 0.01,6 m. genişliğinde ve takriben 0.74 m. yüksekliğine sahip uçları dıştan içe doğru kıvrık çubukların üzerine oturmaktadır. Kurdele tam ortada bir düğüm oluşturmuş ve baş aşağı şeklinde işlenmiş bir palmet motifi ile sonlanmıştır. Ayna taşının ikinci kademesi ise, oyma tekniği ile yapılmış kenarları “C” kıvrımı yapan yuvarlak bir kemer formundan oluşmaktadır. Genişliği 0.46.2 m. yüksekliği ise yaklaşık olarak 0.74 m. olan ayna taşının alt tarafında musluğu takılı olmayan bir lüle deliği bulunmaktadır.

Çeşmenin tam önünde bir su teknesi ve teknenin iki yanında birer dinleme sekisi yer almaktadır. Bir kısmı kot altında kalan tekne ile sekiler taş malzemeden yapılmış ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Su teknesinin genişliği 1.17 m. ve derinliği ise takriben 0.74 m. olup teknenin ön yüzünde su tahliye deliği açılmıştır. Sağdaki seki 0.53 m. genişliğinde ve 0.81 m. derinliğinde, soldaki seki ise 0.52 m. genişliğinde ve 0.83 m. derinliğindedir.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş çeşmenin süsleme özelliği ağırlıklı olarak Barok ve Ampir üslupların etkisi altında şekillenmiştir. Saçak, silme kuşakları ve pilastlar cepheye hareketlendiren unsurlardandır. Çeşmeni sinişine geçişi sağlayan silme kuşakları ayı zamanda çeşmeye bir derinlik kazandırmıştır. Çeşme nişinin üzerinde bulunan kenarları “S ve C” kıvrımlı yuvarlak kemerler, akant yapraklar, oval madalyon, ayna taşının taç kısmının meydan getiren, Barok hatlı inci taneli yanlara doğru yayvanlaşmış bu etli görünümlü akant yaprağı motifi, kurdele ve palmet motifi, ayna taşın gövde kısmına yerleştirilen kenarları “C” kıvrımı yapan yuvarlak kemer çeşmenin başlıca bezeme ögeleridir.

Eyüpsultan Belediye Başkanlığı Etüt Proje Müdürlüğü tarafından 2020 yılında eserin rölöve ve restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Günümüze çok iyi durumda gelemeyen eserin yüzeyinde ciddi aşınmalar, kırılmalar, çatlamalar ve dökülmeler meydan gelmiştir. Oldukça kirli olan eserin su teknesi harap bir vaziyette olup çeşmenin yüzeyinde metal

parçalar bulunmaktadır. Günümüzde işlevini kaybeden çeşmenin musluğu bulunmamakta ve suyu akmamaktadır.

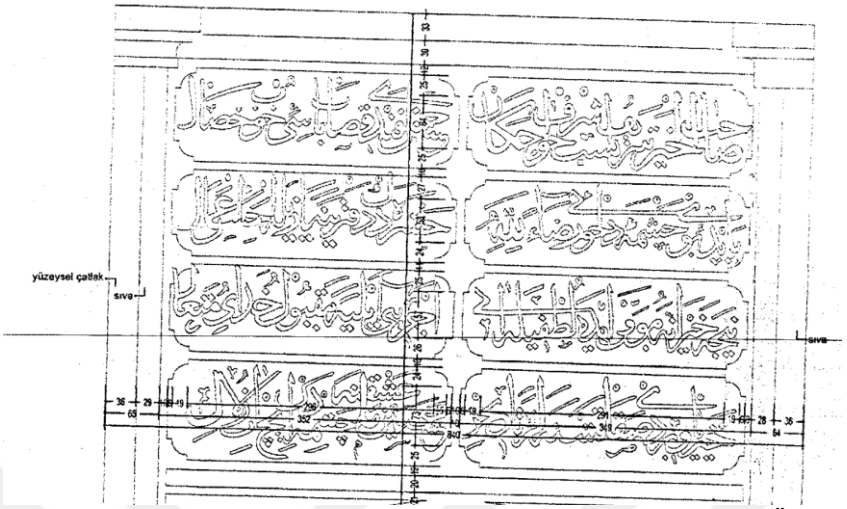

Ölçek: *1/5*

Çizim 46: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)*

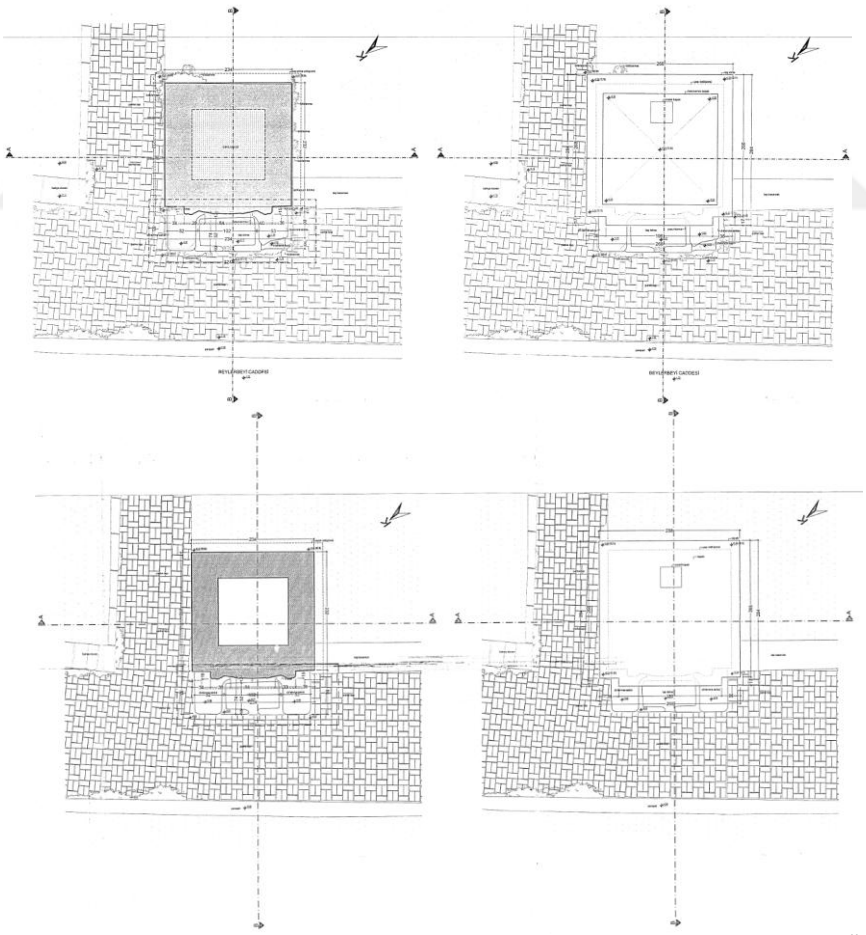

Ölçek: *1/20*

Çizim 47a: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Zemin Katı Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 47b: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 47c: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Zemin Katı Planı (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 47d: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Restitüsyon Projesi)*

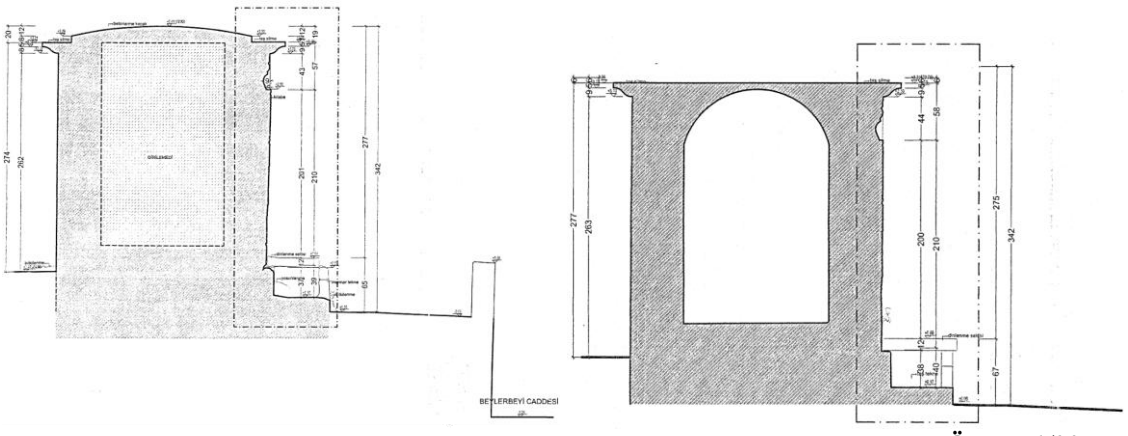

Ölçek: *1/20*

Çizim 48a: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin BB Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 48b: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin BB Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

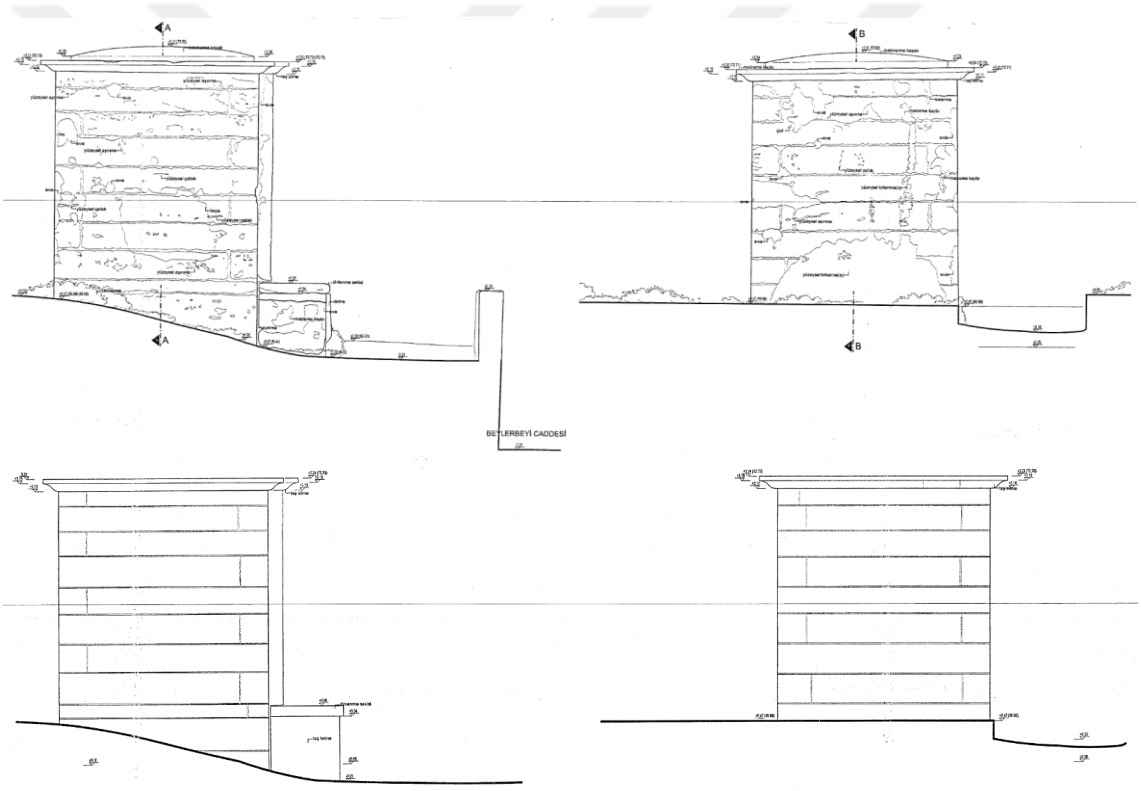

Ölçek: *1/20*

Çizim 49a: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 49b: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 49c: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 49d: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

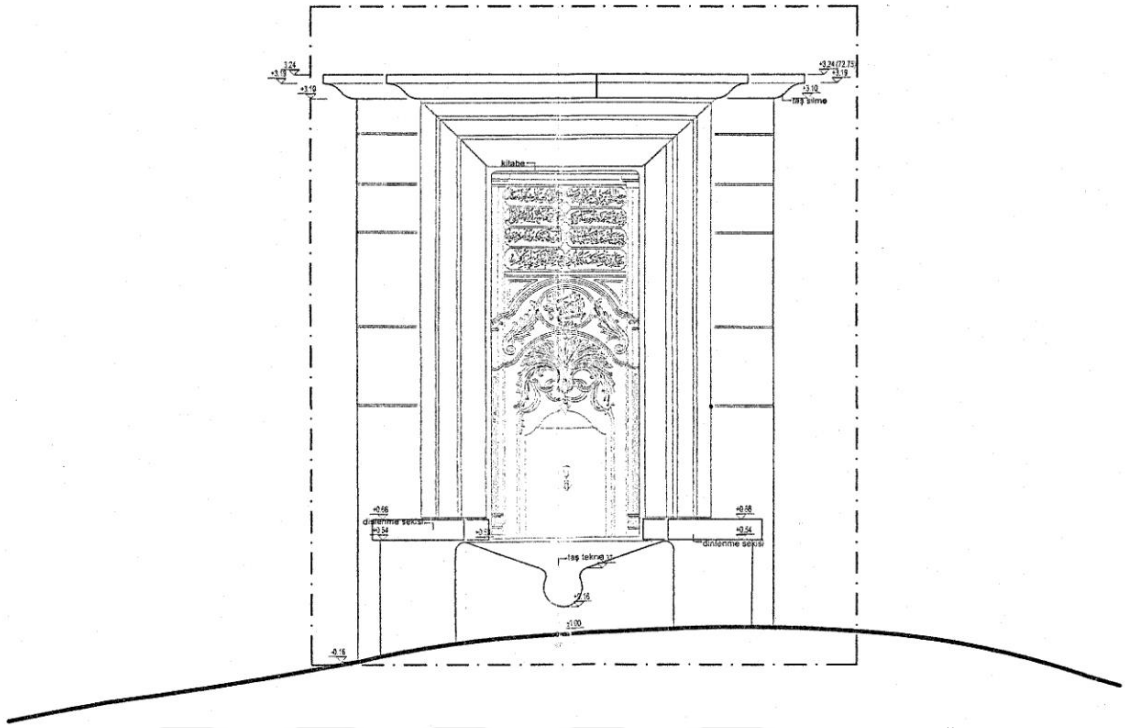

Ölçek: *1/20*

Çizim 50: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

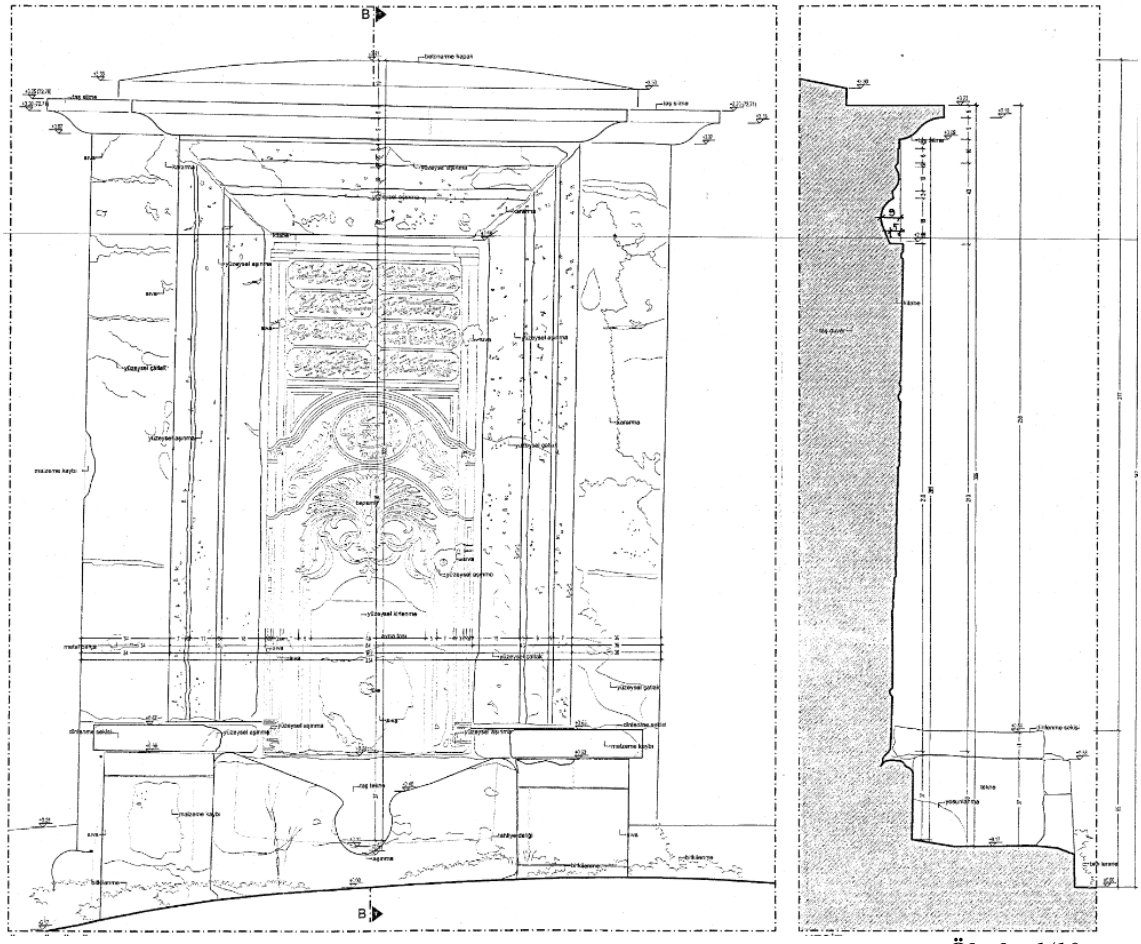

Ölçek: *1/10*

Çizim 51a: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 51b: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 27: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

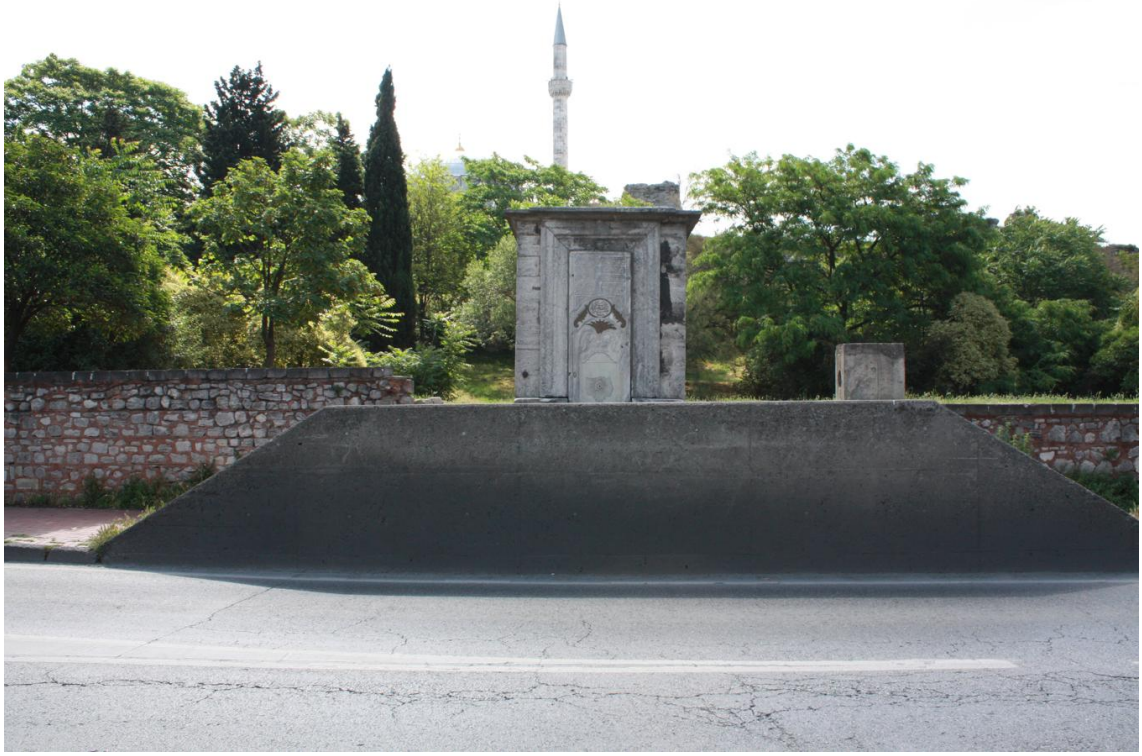

Fotoğraf 28: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 29: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri*

Fotoğraf 30: *Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin Ayna Taşı*

3.1.9. Nefise Hanım Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Org. Abdurrahman Nafiz Gürman Caddesi üzerinde, Kademi Şerif Tekkesi'nin yanında, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin arka bahçe duvarında yer almaktadır. 1144 Ada / 17 Parsel

Yapım Yılı: H.1233 / M.1817-18

Banisi: Nefise Hanım

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 52-54

Fotoğraf No: 31-34

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesinden Yeniçeri Ocağı serçavuşlarından Ali Ağa'nın eşi Nefise Hanım tarafından H.1233 (M.1817-18) yılında inşa ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır[132] (Fotoğraf 31). Celî Sülüs Hatlı kitabe metni, kartuşlarla üç sütun ve dört satıra ayrılmıştır. Necati tarafından kalem alınan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Sâbıkâ ser-çavuşân-ı dergeh-i arş-ı âstân*

Nâmdaş-ı fâtih-i Hayber ağa-yı kâm-bîn

Banû-yı ismet-serâyı ol ulüvv-i himmetin

Menba'ü'l-hayrât Nefise Hanım ol iffet-karîn

Nakd-i cûd u himmetin hep birr ü hayra sarf edip

Mevki'inde yapdı böyle çeşme-i zîbâ-metîn

[132] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 238.

Dense vasfında sezâ "aynen tüsemmâ Selsebîl"

Çâh-ı Zemzem havz-ı Kevser menba'-ı mâ'-i ma'în

Hayrın o zeynü'n-nisânın eyleyip makbûl ede

Ömrün efzûn sa'yini meşkûr Rabbü'l-âlemîn

Dedi bir câmın Necâtî nûş edip târîhini

Gel al iç bu çeşme-sâr-ı nûrdan mâ'-i ma'în

H. 1233 - Muharrem"[133]

Çavuşbaşı Ali Ağa Çeşmesi olarak da adlandırılan eserin yuvarlak kemer formundaki tacın üzerinde yer alan oval madalyonun içerisinde "*Maşallah*" yazısı bulunmaktadır[134]. İnşa tarihi ve banisi bilinen eserin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Tek yüzlü olarak inşa edilen dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, günümüzde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin arka bahçe duvarında yer almaktadır (Çizim 52a-52b-53a-53b) (Fotoğraf 32-33-34). Orijinal olmayan su deposunu düzgün kesme taş ile örülmüş olup üstünde bezemesiz düz bir saçağı bulunmaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güney cephesinde yer alan çeşme tacı ile birlikte, su teknesine kadar takriben 3.00,5 m. yüksekliğinde ve 2.25,5 m. genişliğindedir. Tamamen mermer malzemeden yapılmış olan çeşmenin en üst bölümünde yer alan tacı 0.53 m. yüksekliğindedir. Yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki verilmiş olan bu bitkisel bezemelerle yarım daire formunda bir kompozisyon oluşturulmuştur. Saçağı üzerine oturan tacın ortasına, içinde "*Maşallah*" kelimesinin yazılı olduğu çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Defne yaprakların birbirine eklenmesi ile oluşan bu çelenk çerçevenin iç tarafını bir silme dolanmakta ve çelengin tepe noktasında

[133] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 192.
[134] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 85.

bir fiyonk motifi tasvir edilmiştir. Uçlarına üç yapraklı birer palmet motifi işlenen madalyonun içi kırmızı renge, silme ile harfler ise altın yaldız ile boyanmıştır. Madalyonun üzerinden görünümünde stilize edilmiş, büyük bir akant yaprağı motifi yükselmektedir. Bu motifin yanlara doğru açılan kısımları ise sivri uçlu akant yaprakları şeklindedir. Yanlara doğru uzayan akant yaprakların hemen bitiminde üst kısmı yuvarlak kemerli olarak tasarlanmış dikdörtgen formunda küçük birer kaide bulunmaktadır. Kaidelerin üstünden istiridye kabuğu görünümünde yüzeyleri yivli yapraklar yükselmekte ve iç tarafa bakan kenarlarının alt kısmında çıkan yaprakları da yukarı doğru uzanmaktadır. Yüksek kabartma tekniği ile yapılmış olan bu süslemelerin yüksekliği 0.33,2 m.dir. Tacın sağ ve sol kenarında 0.40,7 m. yüksekliğine sahip, kenarları "C" kıvrımlı bir tabanlık üzerinde istiridye kabuğu motifi işlenmiş olan birer tepelik yer almaktadır. İstiridye kabuğunun alt kısmında hafif dalgalı bir kıvrım yapan üç tane çizgi geçmektedir. Çeşmenin üstünde bulunan iki kademeli profilli silme kuşakların öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.07 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturmuştur. Silme kuşaklardan üstteki bezemesiz düz yüzeyli iken alttaki ise içbükey-dışbükey formda tasarlanmıştır. İçbükey-dışbükey silme üçgen prizma şeklinde, dönemin özelliklerini yansıtan mukarnas dizisi ile bezelidir. Saçak, çeşmenin yan kanatların üzerinde daha ileri tutulmuştur.

Eserin orta bölümünde yer alan dikey düzleme asıl kullanım alanı olan çeşme yerleştirilmiştir. Dinlenme sekilerinin üzerinde saçağa kadar uzanan çeşmenin yan kanatların yüksekliği takriben 2.32,5m. ve genişliği ise 0.45,2 m. olup kanatların iç kısmı sütunceye benzeyen yarım daire formunda yapılmıştır. Yarım daire şeklindeki kısmın üzeri sivri uçlu stilize yaprakların birbirine eklenmesi ile oluşan bitkisel motiflerle kaplıdır. Kanatlardan sonra çeşme nişine geçiş yapılmaktadır. Çeşme nişinin üzerini örten kemerin üzerinde ve saçağın hemen altında eserin 0.44,7 m. yüksekliğindeki inşa kitabesi yer almaktadır. Kabartma tekniği ile yazılmış olan kitabe dört yönden farklı ölçülerdeki silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış olup zemini kırmızı renge ve çerçevesi ile harfleri altın yaldız ile boyanmıştır.

Çeşme nişi takriben 1.93 m. yüksekliğinde, 0.92,1 m. genişliğinde ve 0.07,4 m. derinliğine sahiptir (Çizim 54). Nişin üzeri iki pilastr tarafından taşınan, uç kısımları "S ve C" kıvrımlar yapan, beş kademeli bir yuvarlak kemer ile örtülmüştür. Dinlenme sekileri üzerinde yükselen pilastrların dikdörtgen kaideleri ve gövdeleri 0.21,5 m.

genişliğinde olup kaideler 0.16,6 m. gövdeler ise 1.21,4 m. yüksekliğindedir. Gövdelerin ön yüzeyinde üst üste konumlandırılmış, silme geçişleriyle oluşturulmuş ikişer düşey dikdörtgen bulunmaktadır. Kısa kenarları "C" kıvrımlı olan dikdörtgenlerin arasına kabartma şeklinde yapılmış, birer daire motifi işlenmiştir. Pilastrların başlıkları 0.18,5 m. yüksekliğinde olup üzeri stilize edilmiş, sivri uçlu yapraklar ile bezelidir. Kemer kilit taşı noktasında bulanan bezmenin yüzeyinde erimeler meydana geldiğinden dolayı detayı tam olarak algılanmaktadır fakat kalıntılardan akant yaprağı motifi olduğu düşünülmektedir. Kemer köşeliklerine simetrik olarak yerleştirilmiş ve kıvrımlı bir şekilde birbirlerine doğru eğilmiş, stilize edilmiş akant yapraklı motiflerle tezyin edilmiştir. Yüksek kabartma tekniği ile plastik bir etki verilen akant yapraklar üçgen formunda, vazoya benzeyen bir kaide üzerinde yükselmekte ve sap kısımları sarmal bir şekilde işlenmiştir. Kemer köşeliklerin yanlarında iç içe düşey dikdörtgenlerin oluşturduğu birer pano yer almaktadır. Kısa kenarları "C" kıvrımlı olan dikdörtgenlerin içerisinde yüksek kabartma tekniğiyle, simetrik olarak vazodan yukarıya doğru uzayan natüralist çiçek motifleri ile bitkisel bir kompozisyon oluşturulmuştur. Dikdörtgen kaideli, aşağıdan yukarı doğru genişleyen boyunsuz bu vazolardan yapraklı zarif dallar üzerinde sivri yapraklı üçer lale motifi yükselmektedir. Çeşme nişinin içerisinde yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki kazandırılmış yoğun bezemeli, oldukça büyük bir ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşında dikdörtgen düz gövdeli iki sütunce tarafından taşınan bitkisel bezemelerden elde edilmiş bir kemer bulunmaktadır. Kemerin tepe noktasına oldukça dolgun, katmerli bir görünümüne sahip stilize edilmiş büyük bir akant yaprağı motifi işlenmiş ve bu motifin iki yanında bulunan ve aşağı doğru uzanan Barok hatlı "S ve C" kıvrımlı akant yapraklar sütunce başlıklarının üzerine oturmaktadır. Simetrik bir şekilde yapılmış olan "S ve C" kıvrımlı akant yaprakların üzerinde yine biri düz ve biri ters olmak üzere ikişer adet palmet motifi yer almaktadır. Palmet motiflerinin yüzeyinde erimeler meydana geldiğinden dolayı detayı tam olarak algılanmaktadır ancak kalıntılardan simetrik olduğu anlaşılmaktadır. Kemerin tepe noktasında yer alan akant yaprağın alt tarafında bulunan halkanın içinden üç parça halinde bir perde motifi geçmektedir. İki yana doğru uzayan kısımları iki halka ile tutturulmuş ve üzeri zigzag çizgiler ile bezeli perdenin üzerine birer tane dört yapraklı çiçek işlenmiştir. Ortada bulunan perde motifi ise palmet motifi ile sonlandırılmış ve aşağı doğru sarkmaktadır. Kemerdeki palmet motifi ile sonlanan kıvrımlı akant yaprakların ile yana doğru açılan perde motiflerin oluşturduğu boşlukta yüksek kabartma tekniği ile yapılmış, bitkisel bir kompozisyon görülmektedir. Bezeme

öğelerinin üzerinde erimeler meydana gelmiş olmasından dolayı bezeme detaylarının net bir şekilde tanımlanmasında güçlükler yaşanmaktadır. Simetrik olarak yerleştirilmiş, kıvrımlı bir şekilde birbirlerine doğru eğilmiş, grift geçmeli yapraklı zarif dallar üzerinde birer tane büyük çiçek motifi tasvir edilmiştir. Ayna taşının alt tarafında bulunan lüleye musluk takılmıştır. Lülenin her iki yanında buluna dairevi izler mevcuttur.

Eserin alt bölümündeki yatay düzlemde ise mermerden yapılmış su teknesi ile dinlenme sekileri yer almaktadır. Çeşmenin önünde yer alan su teknesinin ön yüzünde dışbükey bir silme ile sınırlandırılmış dikdörtgen bir pano bulunmaktadır. Panonun üst tarafına üç kademeli dekoratif bir dalgalı kaş kemer yerleştirilmiştir. Kemerin alt orta kısmına kabartma tekniği ile yapılmış bir adet gülbezek motifi işlenmiştir. Gülbezeğin merkezinde altı yapraklı çiçek motifi yaprakları iki kat şeklinde tekrar edilmiştir. Panonun en alt yerine de suyun tahliyesi için bir delik açılmıştır. Dinlenme sekilerinin üzerinde ise herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslubun özelliklerini taşıyan çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Barok ile karışık Ampir üslubun etkisi altında şekillenmiştir. Nişin üzerini örten uç kısımları “S ve C” kıvrımlar yapan, beş kademeli bir yuvarlak kemer Barok etkisi altında yapılmıştır. Oldukça yoğun bezemeli olan eserde görülen süslemeler şunlardır: Akant yapraklardan oluşan yarım yuvarlak formundaki tacın üzerinde istiridye kabuğu şeklindeki tepelik, çelenk çerçeveli madalyon ve yaprakları ile bezelidir. Düz ve içbükey-dışbükey silmeden oluşan saçakta dönemin özelliklerini yansıtan mukarnas dizisi bulunmaktadır. Çeşmenin dikey düzlemde yer alan yan kanatlar yuvarlatılmış kısmın üzeri sivri uçlu stilize yaprakların birbirine eklenmesi ile oluşan bitkisel motiflerle ile kaplıdır. Gövdesi dikdörtgenler ve daire motifleri süslü, başlıkları stilize edilmiş yapraklı motiflerle bezeli pilastrlar tarafından taşınan uç kısımları “S ve C” kıvrımlı kademeli bir yuvarlak kemerin köşelikleri akant yaprağı motifleri tezyin edilmiştir. Kemer köşeliklerin yanlarında yer alan kademeli düşey dikdörtgenlerden oluşan panoların içerinde natüralist üslupta yapılmış çiçek motifleri ile bitkisel bir kompozisyon görülmektedir. Ayna taşı iki tane sütunce tarafından taşınan bitkisel bezemelerden oluşmuş bir kemerden meydan gelmiştir. Burada stilize edilmiş bir akant yaprağı motifi, “S ve C” kıvrımlı akant yapraklar ve palmet motifleri işlenmiştir. Kemerin altı perde motifi ile bezelidir. Perde motifinin ile kemer arasında bulunan alana ise yapraklı zarif dallar üzerinde birer büyük çiçek motifi tasvir edilmiştir. Su teknesinde

ön yüzünde Klasik Dönem özelliklerini yansıtan dikdörtgen bir pano içine dekoratif bir dalgalı kaş kemer ve gülbezek motifi yapılmıştır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü ait olan eserin 2002 yılında İSKİ Su İsale ve Dağıtım Daire Başkanlığı Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından rölöve projesi hazırlanmıştır. Fatih Belediyesi tarafından da rölöve projesi yapılmış ve 2023 yılında çeşmenin eski fotoğrafları dikkate alınarak restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Çeşmenin eski fotoğraflarda arka cephesinde görülen moloz örgülü duvarın zamanla kaldırıldığı ve yerine binaların inşa edilerek çeşmenin arada bırakıldığı görülmektedir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin arka bahçe duvarına bağımlıdır. Restorasyon öncesi 17.06.2023 tarihinde yapılan incelemede eserin harap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Eserin tacın bir kısmının kırıldığı, tepeliklerin yerinde olmadığı, çeşme nişinin her iki yanında yer alan mermer blokların yıkıldığı, su teknesi ve dinlenme sekilerinin yol seviyesinin altına kaldığı görülmektedir. Çeşmenin arka ve yan ceplerinde yer alan taştan örülmüş ve betonarme sıvanın büyük oranda yıkılmış ve çeşmenin mermer yüzeyinde kırıklar, çatlaklar ve erimeler meydan gelmiştir. Restorasyon kapsamında yerinden hareket eden ve bağlantıları kopan yapı parçaları sökülerek onarımları yapılmış ve sonra yerine yerleştirilmiştir. Çeşme arka ve yan cephelerinde bulunan betonarme ek kaldırılmış ve yerine düzgün kesme taştan bir su deposu yapılmıştır. Kırılan, çatlayan yıkılan yerler onartılmış, temizlik çalışmaları yapılmış, eksik mermer parçalar tamamlanmış, kitabesi boyanmış ve çeşme suyuna kavuşturulmuştur fakat son incelemelerde çeşmenin musluğu sökülmüştür.

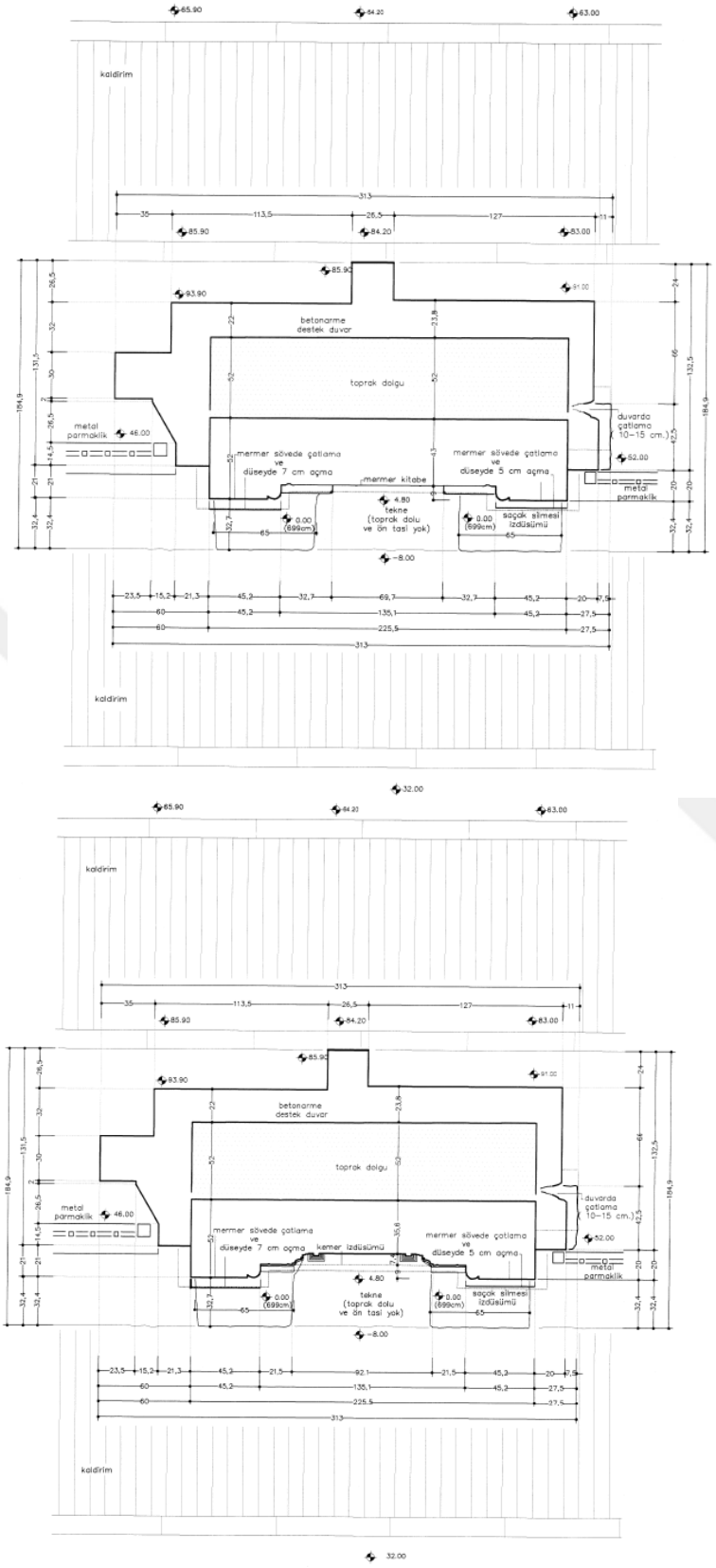

Ölçek: *1/20*

Çizim 52a: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin +260 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 52b: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin +85 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

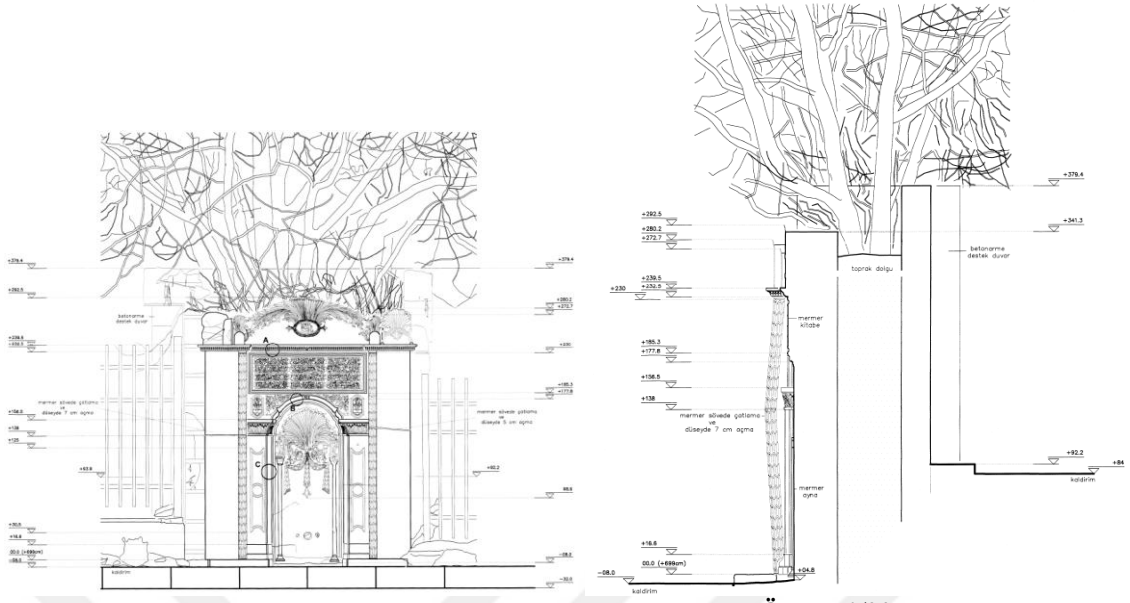

Ölçek: *1/20*

Çizim 53a: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 53b: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

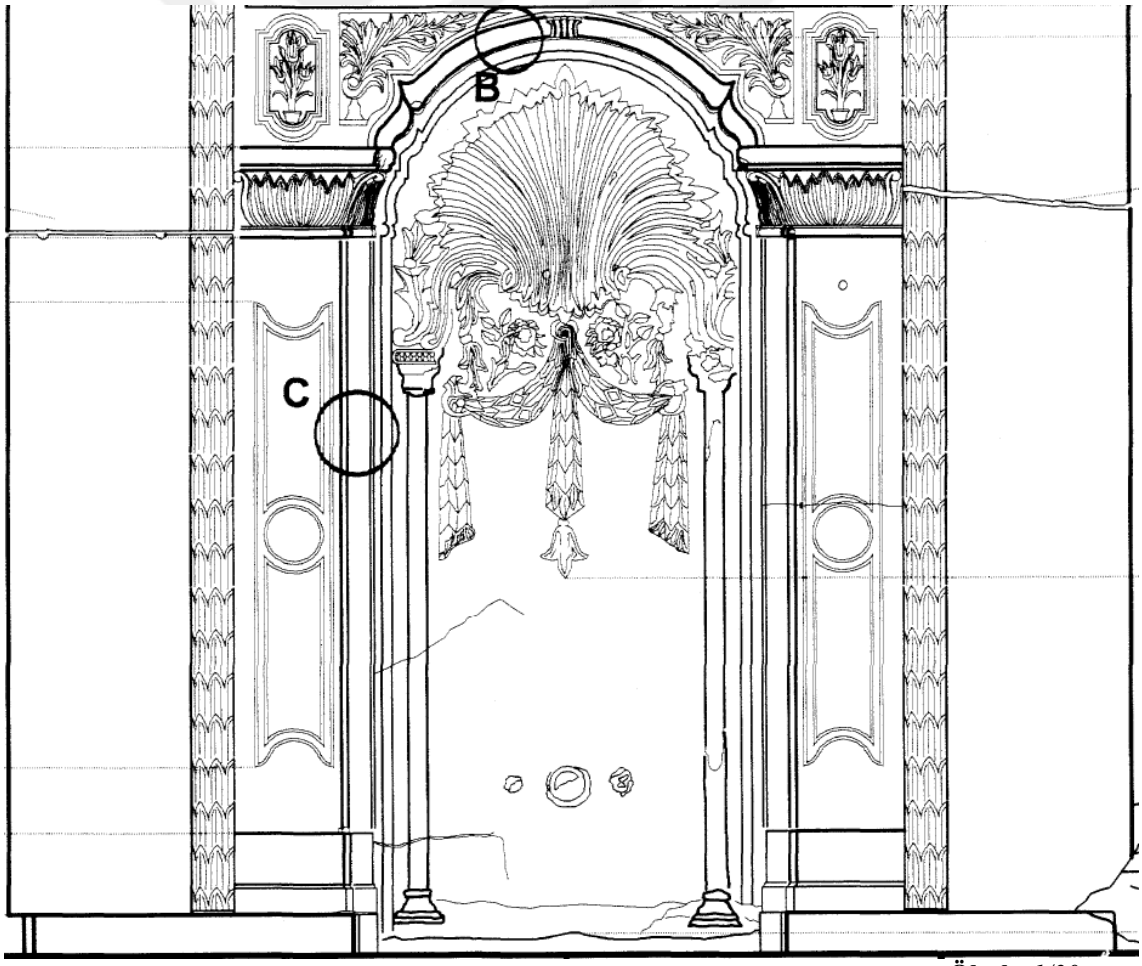

Ölçek: *1/20*

Çizim 54: *Nefise Hanım Çeşmesi (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 31: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 32: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 33: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri*

Fotoğraf 34: *Nefise Hanım Çeşmesi'nin 1980 Yılındaki Görünüşü (https://kulturenvanteri.com/yer/nefise-hanim-cesmesi-2/#17.1/41.0033/28.941753)*

3.1.10. Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Unkapanı Semti, Sarıdemir Mahallesi, Ragıp Gümüşpala Caddesi'nde yer almaktadır. 2709 Ada / 4 Parsel

Yapım Yılı: H.1233 / M.1817-18

Banisi: Kapanî Hacı Hâfız Ahmed Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 55-68

Fotoğraf No: 35-41

Tarihçesi: Eser, inşa kitabesine göre Kapanî Hacı Hâfız Ahmed Ağa tarafından H.1233 (M.1817-18) yılında yaptırılmıştır[135]. Şair Kenzî[136] tarafından kaleme alınan inşa kitabesi, kartuşlarla iki sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş olup alt kısmında bir de tarih paftası bulunmaktadır (Çizim 55) (Fotoğraf 35). Sülüs hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bi-hamdillâh muvaffak etdi Bârî*

Bu câ-yı dil-küşâyı kıldı âbâd

Rızâenlillâh için sâhibü'l-hayrât

İmâmeyn aşkına eyledi îcâd

Kapanî Hacı Hâfız Ahmed Ağa

[135] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 240.
[136] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 60.

İlâ yevmi'l-kıyâm nâmı ola yâd

Bu tâm târîhi görüp dedi Kenzî

Kıl ervâh-ı şehîd-i Kerbelâ şâd

1233"[137]

Eserin batı cephesinin her iki köşesinde yer alan oval madalyonların içerisinde bulunan kartuşlara Celî Tâlik hat ile "*Maşallah*" yazısı yazılmıştır (Çizim 56) (Fotoğraf 36). İnşa tarihi ve banisi bilinen eserin mimari ve tasarımcı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Yuvarlak kemerli, tek yüzlü, su depolu bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiş olan eser, günümüzde Süleyman Subaşı Camii'nin avlusunda yer almaktadır (Çizim 57-58-59-60-61-62-63) (Fotoğraf 37-38-39). Düzgün, kesme küfeki taşından inşa edilmiş su deposunun üzeri düz dam ile örtülü olup saçakla birlikte 4.22 m. yüksekliğinde, ön cephesi 6.57 m., arkada cephesi ise 6.50 genişliğinde ve sağ tarafta 5.55 m., sol tarafta ise 5.51 m. derinliğindedir. Su deposunun üzerinde yer alan beş kademeli profilli silme kuşakları hem öne hem yanlara doğru taşırılarak, 0.43 m. yüksekliğinde ve 0.34 m. derinliğinde bir saçak oluşturulmuştur (Çizim 64a-64b). Yukarıdan aşağı doğru silme kuşaklarından birinci sıradaki içbükey-dışbükey, ikinci ve üçüncü sıradakiler düz, dördüncü sıradaki içbükey ve beşinci sıradaki ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan saçak, çeşmenin bulunduğu kuzeybatı cephesinde mermerden, diğer cephelerde ise taştan yapılmıştır. Eserin arka cephesinde küfeki taş malzemeden yapılmış bir çörten vardır. Su deposunun arka cephesinde küfeki taşından ve sağ ve ile sol yan cephelerinde ise biri mermerden diğerleri ise küfeki taşından yapılmış ve takriben 3.06 m. yüksekliğine sahip dörder pilastr yerleştirilmiştir. Zemin üzerinde yükselen kaidesiz pilastrların bezemesiz gövdeleri 0.61 m. yüksekliğine sahip başlıklarla sonlanmaktadır. Başlıklar ilk önce beş sıra silme ile gövdeyi kesintiye uğramakta sonrasında düz, dışbükey-içbükey ve dışbükey formda tasarlanmış üç adet silme ile yukarıya doğru genişlemektedir. Yaklaşık olarak 0.20 m. genişliğindeki bu üç silme kuşağı kesintisiz bir şekilde yan doğru devam ederek su

[137] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 139.

deposunun tüm cephelerini dolanmaktadır. Takriben 0.41 m. genişliğindeki beş sıra silmeler ise yukarıdan aşağı doğru birinci düz, ikinci ile dördüncü sırdakiler dışa doğru açılan kavisli ve üçüncü ve beşinci sıradakiler ise dışbükey formda tasarlanmıştır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güneybatı cephesinde yer alan çeşme tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir. Çeşmenin yüksekliği 4.22 m. ve genişliği 6.57 m. olup köşeleri takriben 1.02 m. genişliğinde yuvarlatılmıştır. Saçak ile silme kuşakların arasında bulunan yatay düzlem 0.73 m. yüksekliğindedir ve orta kısmına kabartma tekniği ile yazılmış eserin inşa kitabesi yer almaktadır. İnşa kitabesi 0.49 x 1.69 m. ölçülerinde olup zemini yeşil renge, harfleri ve çerçeveleri ise altın yaldız ile boyanmıştır. Yatay düzlemin yuvarlatılmış köşelerine ise 0.50 x 0.85 ölçülerinde çelenk çerçeveli birer oval madalyon yerleştirilmiştir. Yüksek kabartma tekniğinde yapılan oval madalyonların çelenkleri, yaprak motiflerin birbirine eklenmesi ile elde edilmiştir. Madalyonların içerisinde yuvarlatılmış uçları stilize edilmiş üç yapraklı palmet motifi ile sonlanmış birer kartuş bulunmakta ve bu kartuşların üzerine kabartma tekniği ile "*Maşallah*" yazısı yazılmıştır. Harfler, kartuşların çerçeveleri ile palmet motifleri altın yaldızla ve zemin ise yeşil renk ile boyanmıştır.

Çeşmenin yuvarlatılmış köşeleri iki pilastr ile sınırlandırılmış ve bu köşelere birer niş yapılmıştır (Çizim 65). Nişler üç yönden 0.08 m. genişliğindeki dışbükey formlu bir silme ile çerçeve içerisine alınmıştır. Yarım daire planlı nişler 1.87 m. yüksekliğinde ve 0.55 m. genişliğinde olup üzerleri yuvarlak bir kemer ile örtülmüşlerdir. Nişlerin gövdeleri ile kemerleri birbirinden iki silme kuşağı ile ayrılmaktadır. Kemerlerin kilit taşı noktasına, yüksek kabartma tekniği ile birer akant yaprağı işlenmiştir (Çizim 66). Uçları dıştan içeriye doğru kıvrılmış sol tarafta bulunan akant yaprağı 0.28 m. yüksekliğinde ve 0.35 m. genişliğindedir. Sağ tarafta bulunan akant yaprağı ise son yıllarda yapılan restorasyonda yapılmıştır.

Çeşmenin ön yüzeyi, 3.06 m. yüksekliğine sahip dört tane üçüz pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. Zeminden yükselen, kaidesiz pilastrların bezemesiz gövdeleri, 0.28 m. genişliğinde ve 2.45 m. yüksekliğindedir. Yüksekliği 0.61 m. olan pilastr başlıklar, su deposunun arka ve yan cephelerinde bulunan pilastr başlıkları ile aynı özelliklere sahiptirler (Çizim 67a-67b-67c) (Fotoğraf 40). Pilastrların başlıkları, gövdeleri 0.41 m. yüksekliğindeki beş sıra silme ile kesintiye uğratmakta ve sonrasında ise başlıkların üst

kısmını oluşturan düz, dışbükey-içbükey ve dışbükey formda tasarlanmış üç adet silme yukarıya doğru genişlemektedir. Yukarıya doğru genişleyen, 0.20 m. yüksekliğindeki bu üç adet silme kesintisizi bir şekilde çeşmenin üzerinde de devam etmektedir. Çeşmenin masif bırakılan yan bölümleri 0.61 m. genişliğindedir ve üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Daha geniş tutularak vurgulanan orta bölüm 1.81 m. genişliğindedir ve bu bölüme asıl kullanım alanı olan çeşme yerleştirilmiştir. Çeşme nişinin üzeri dışbükey-içbükey ve dışbükey formlu iki silme ile elde edilmiş yuvarlak kemer ile örtülü olup 2.53 m. yüksekliğinde, 1.54 m. genişliğinde ve 0.20 m. derinliğindir (Çizim 68) (Fotoğraf 41). Çeşme nişine geçiş, takriben 0.25 m. genişliğine sahip dıştaki dışbükey-içbükey ve içteki ise dışbükey formlu olan iki kademeli silme kuşakları vasıtasıyla sağlanmıştır. Çeşme nişinin 1.05 m. genişliğindeki duvarının üzerinde yer alan dikdörtgen formunda ve üst kısmı yuvarlak kemerli tasarlanmış üç mermer blok şeklinde olan ayna taşı, 2.22 m. yüksekliğinde ve 0.87 m. genişliğindedir. Üzerinde herhangi bir bezme öğesine rastlanmayan ayna taşının alt tarafında musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır. Lüle deliğin her iki yanında alçı ile kapatılmış, dairevi şeklinde birer tane iz mevcuttur.

Çeşmenin önünde, orijinal olmayan, mermer malzemeden yapılmış dikdörtgen şekilli bir su teknesi yer almaktadır. Eserin dinlenme sekileri ise günümüzde mevcut değildir.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslubun özelliklerini taşıyan eser, Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampirle karışık Barok üslubunda inşa edilmiştir. Çeşmenin köşelerin yuvarlatılması, yuvarlak kemerlerin silme geçişleri hareketlendirilmesi ve geniş saçaklar Barok üslubun bir yansımasıdır. Silme kuşakları, pilastrlar, yuvarlatılmış köşelerde yer alan yuvarlak kemerli nişler ve silmelerden meydana gelen yuvarlak kemerli çeşme nişi ve yuvarlak kemerli ayna taşı çeşmenin cephe tasarımında etkili olan unsurlardır. Çeşme nişine geçiş sağlayan silme kuşakları, esere hem hareketlilik hem de derinlik kazandırmıştır. Bezeme açısından oldukça sade olan çeşmende süsleme olarak, çelenk çerçeveli madalyon, palmet ile sonlandırılmış "*Maşallah*" yazılı kartuşlar ve çeşmenin köşelerinde bulunan nişlerin kemer kilit noktasında yer alan akant yapraklı motiflerden bahsedilebilir.

Alin Talasoğlu 1965 yılında İstanbul Gıda Toptancıları Çarşısı inşaatı sırasında ortan kaldırıldığını ve 1968 yılında yeni çarşı blokları arasında yeniden inşa edildiğini belirtmiştir[138]. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan çeşmenin, 2005 yılında, İSKİ, Su İsale Dağıtım Daire Başkanlığı, Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından rölöve projesi hazırlatılmıştır. Eserin yüzeyinde kirlenmeler, sararmalar, yosunlaşmalar ve çatlaklar gibi hasarlar meydana gelmiş olmasına karşın günümüzde iyi durumdadır. Günümüzde mevcut olan su teknesi, rölöve projesinde bulunmamaktadır. Rölöve projesinde eserin köşesinde yer alan nişin kemer kilit noktasında akant yaprağı motifinin de olmadığı görülmektedir. Mevcut izlerden özgün bezemesinde sol taraftaki gibi bir akant yaprağı motifinin olduğu anlaşılmaktadır ve günümüzde aslına yakın bir şekilde bu motifi tekrar işlenmiştir.

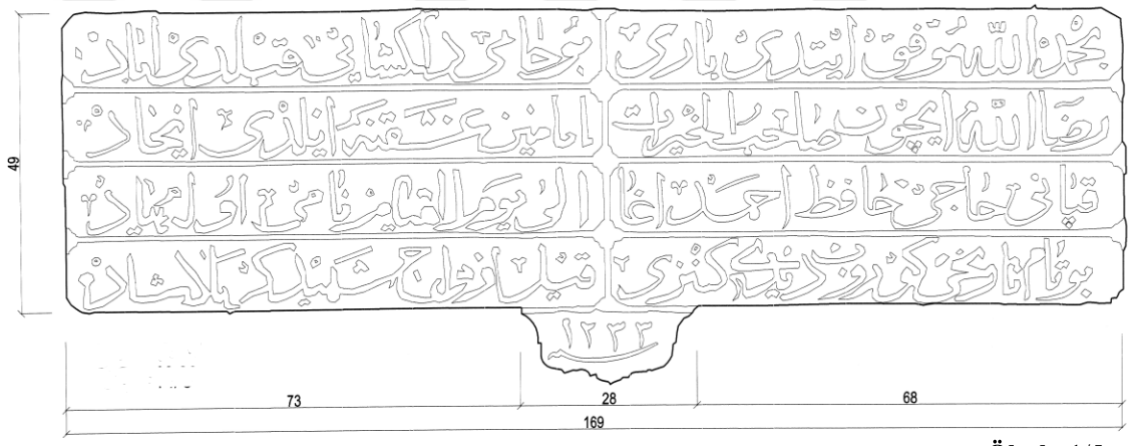

Ölçek: 1/5

Çizim 55: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

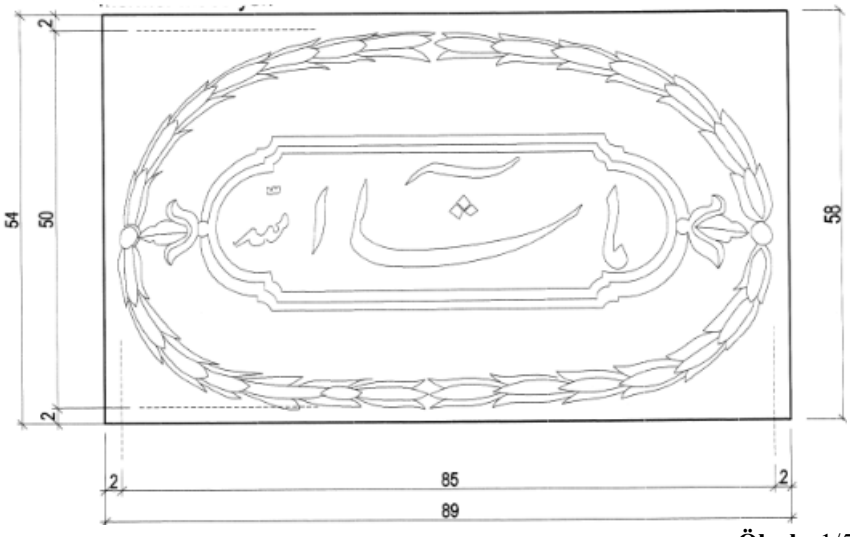

Ölçek: 1/5

Çizim 56: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı (Rölöve Projesi)

[138] A. Talasoğlu (1994). Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.III, s. 491.

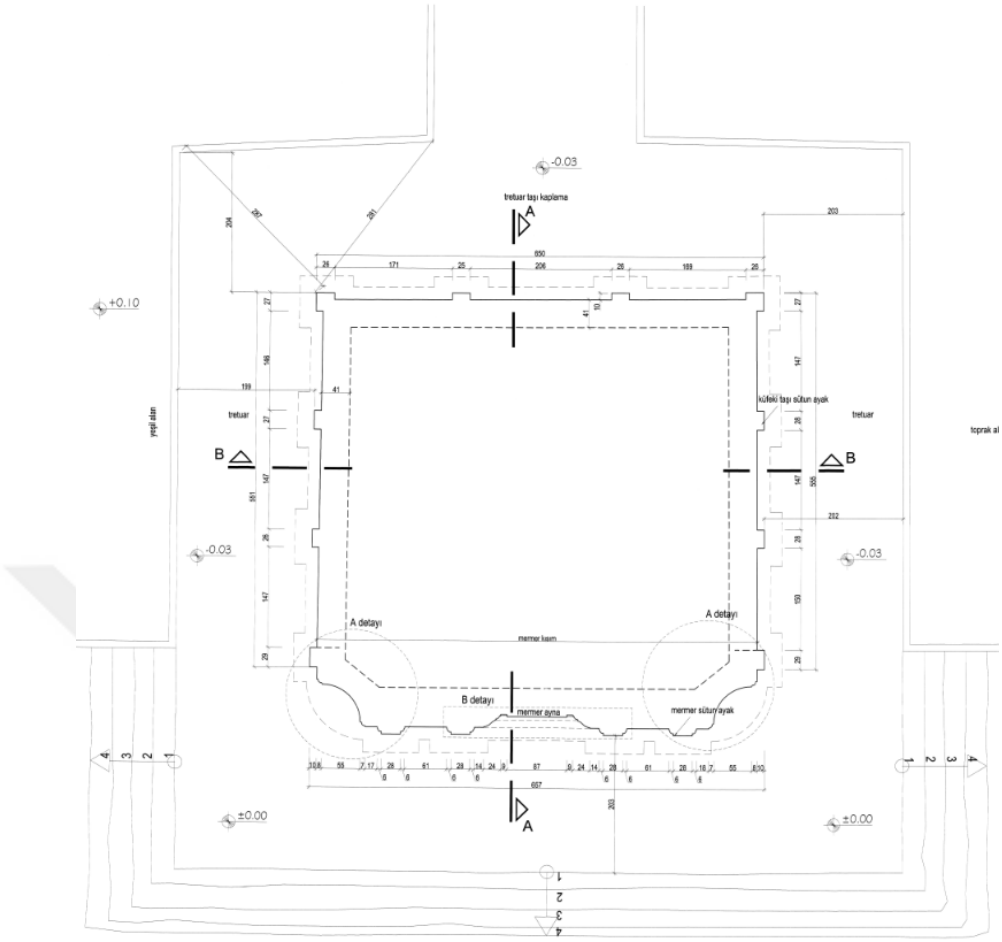

Ölçek: 1/20

Çizim 57: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin +0.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)

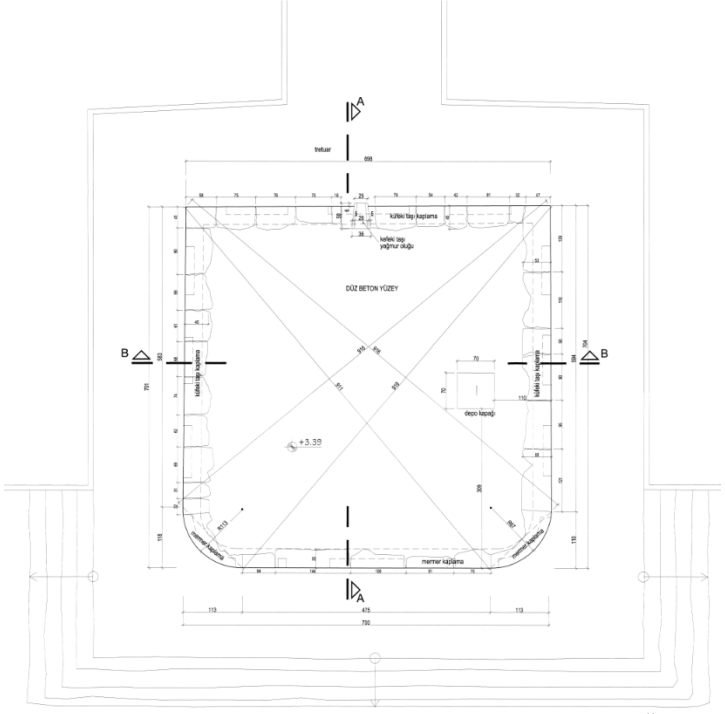

Ölçek: 1/20

Çizim 58: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Rölöve Projesi)

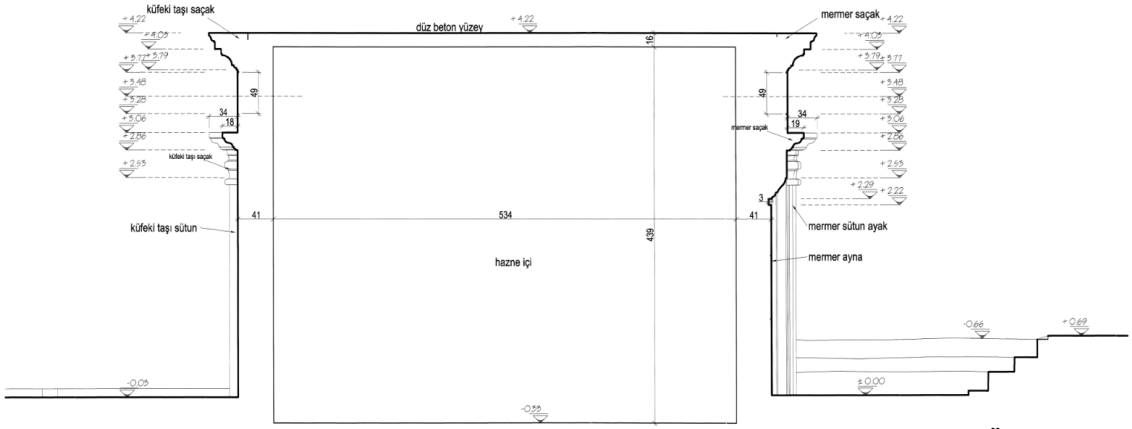

Ölçek: 1/20

Çizim 59: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)

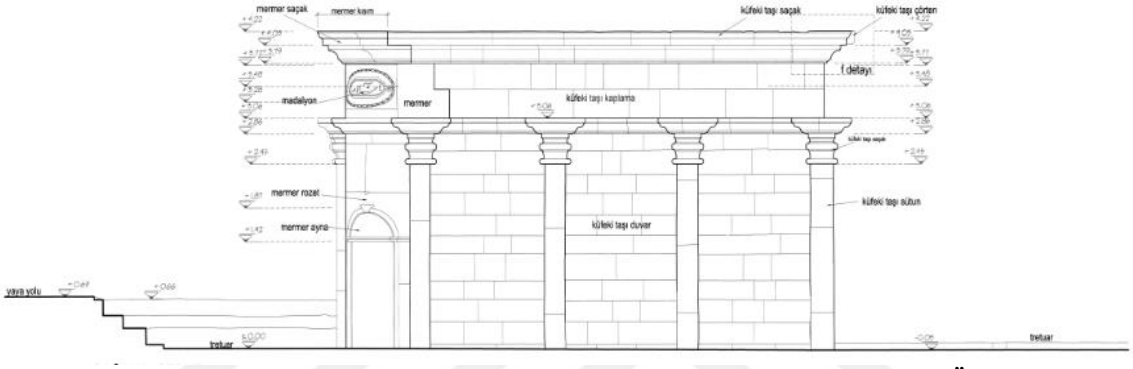

Ölçek: 1/20

Çizim 60: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

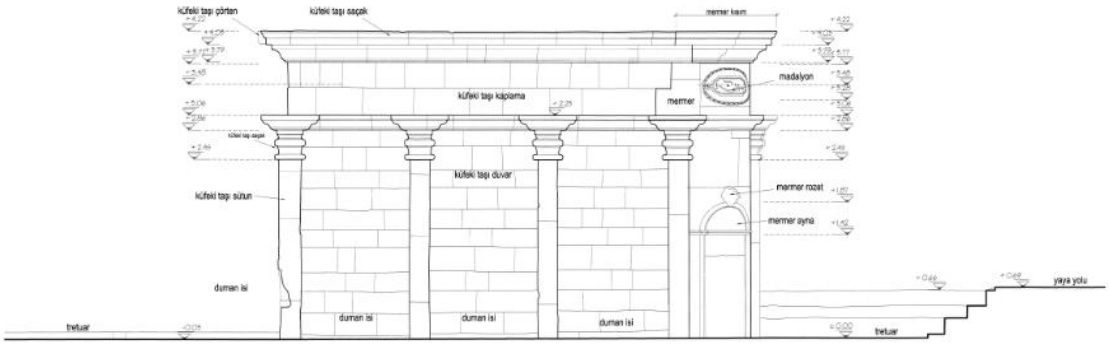

Ölçek: 1/20

Çizim 61: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

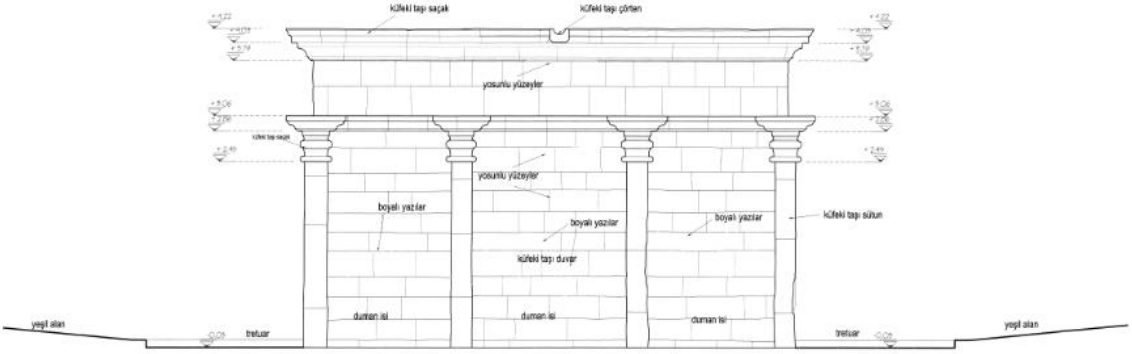

Ölçek: 1/20

Çizim 62: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)

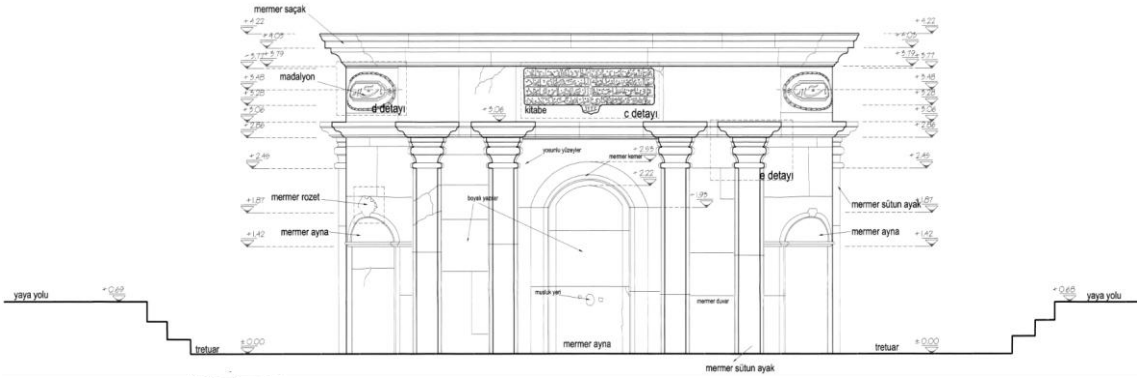

Ölçek: 1/20

Çizim 63: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

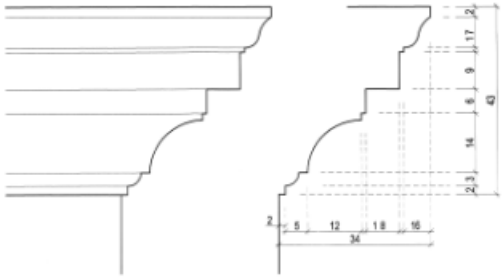

Ölçek: 1/5

Çizim 64a: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Saçak Görünüşü (Rölöve Projesi)
Çizim 64b: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Saçağının Kesiti (Rölöve Projesi)

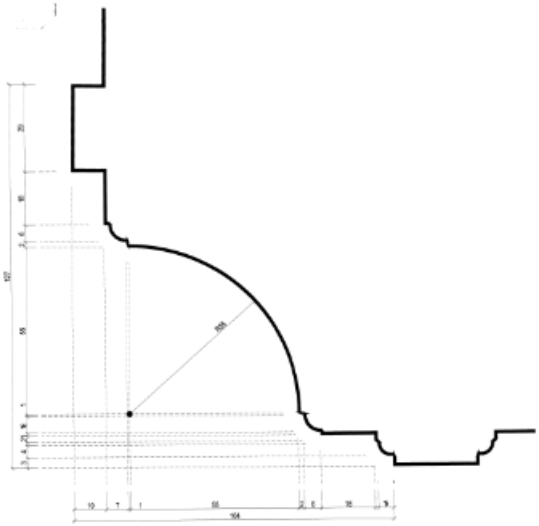

Ölçek: 1/5

Çizim 65: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Köşesinde Yer Alan Nişin Planı (Rölöve Projesi)

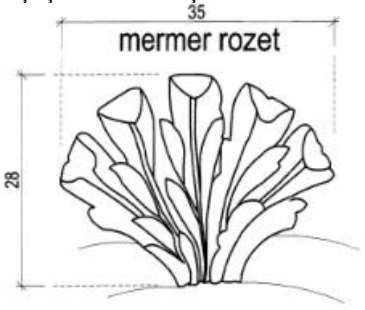

Ölçek: 1/5

Çizim 66: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Akant Yaprağı (Rölöve Projesi)

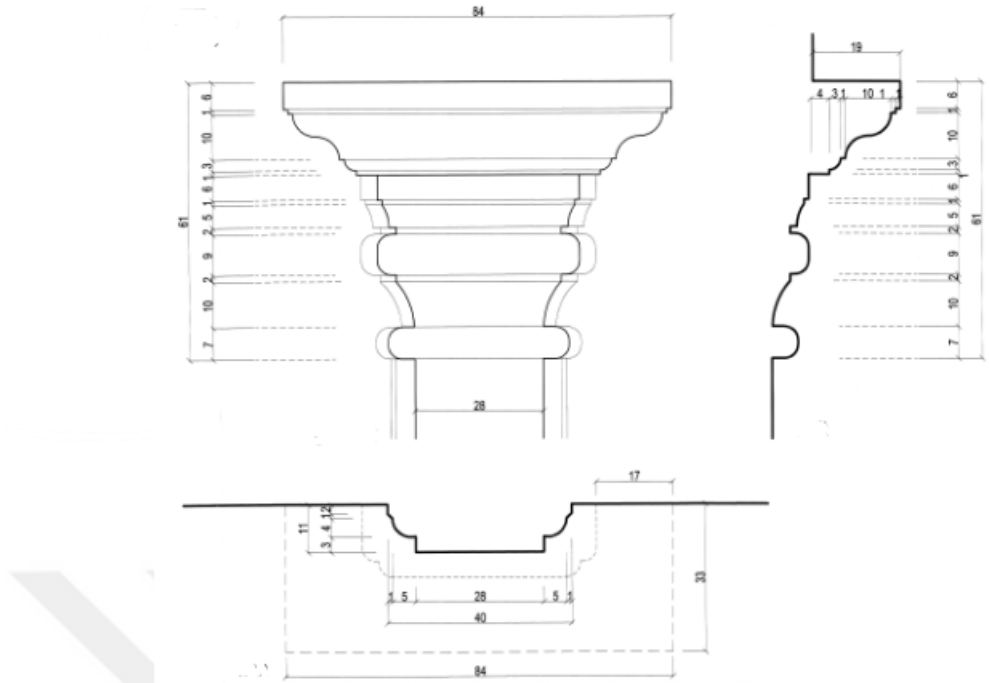

Ölçek: 1/5

Çizim 67a: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)
Çizim 67b: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Kesiti (Rölöve Projesi)
Çizim 67c: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Planı (Rölöve Projesi)

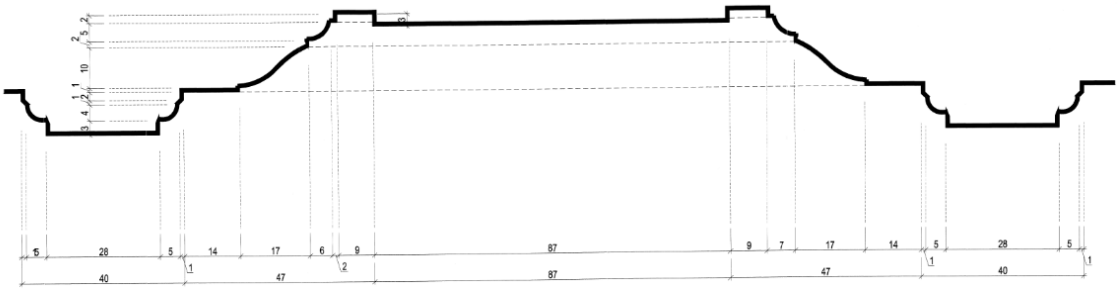

Ölçek: 1/20

Çizim 68: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Niş Planı (Rölöve Projesi)

Fotoğraf 35: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 36: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı

Fotoğraf 37: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Ön Cephesi

Fotoğraf 38: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi

Fotoğraf 39: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan ve Arka Cepheleri

Fotoğraf 40: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlıkları

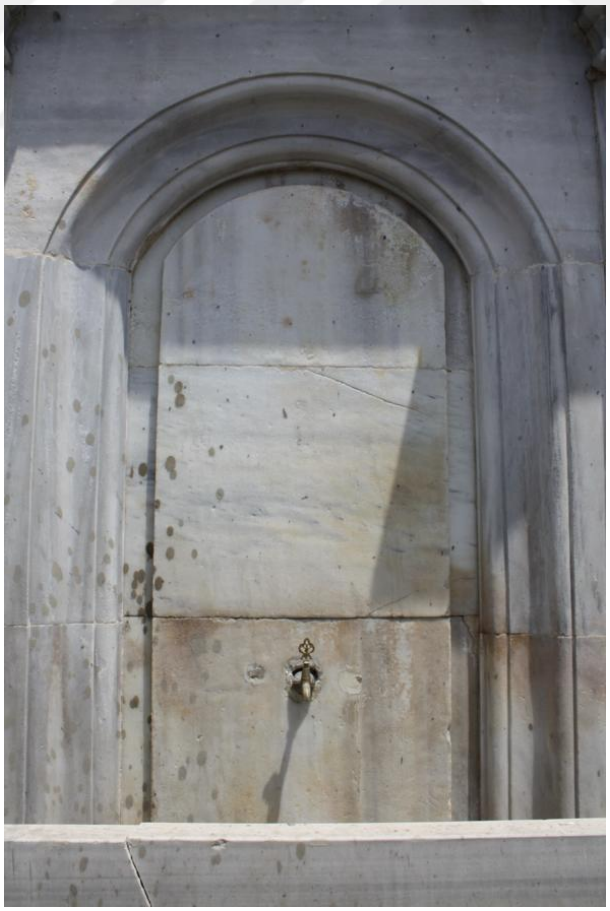

Fotoğraf 41: Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin Niş ve Ayna Taşı

3.1.11. Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Alemdar Mahallesi, Divan Yolu Caddesi'nde yer almaktadır. 41 Pafta / 40 Ada / 6 Parsel

Yapım Yılı: H.1235 / M.1819-20

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 21.06.2023

Çizim No: 69-71

Fotoğraf No: 42-48

Tarihçesi: Eserin üzerinde bulunan inşa kitabesinden H.1235 (M.1819-20) yılında, Sultan II. Mahmud tarafından Cevri Kalfa'nın[139] ruhu için yaptırdığını anlaşılmaktadır[140]. Tuğralı inşa kitabesi kartuşlarla dört sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş olup günümüzde altı paftası mevcut değildir (Fotoğraf 42). Birçok tarihi eserin kitabesi, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1057 sayılı "*Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilcümle Mebânî-i Resmiyye ve Milliyye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun*"un yayınlanması ile birlikte kırılmış, kazınmış veya sökülmüştür. Cevri Kalfa Çeşmesi'nin kitabesi de bu kanundan dolayı zarar gördüğü

[139] Osmanlı tarihinde önemli bir sahip olan Cevri Kalfa, H.1223 (M.1808) yılında Şehzade Mahmud'u öldürmeye gelen cellatların gözlerine kül serperek şehzadenin kaçmasını sağlamıştır. Bu cesaretinden dolayı Sultan II. Mahmud Cevri Kalfa'ya çok saygı duymuş ve padişah olunca da onu hazinedarbaşı olarak göreve getirmiştir. Sultan II. Mahmud Han, Cevri Kalfa için üç tane vakfiye hazırlatmıştır. 19 Rebiülahir 1237 (13 Ocak 1822) tarihli ek vakfiyede, sıbyan mektebinin vakfını kendi vakfına kattığı görülmektedir. Vakfiyede mektebin alt katında bulunan sebil için sebilciye, senelik 50 kuruş kömür parası, 20 kuruş peştamal ve nalın parası verilmesi yazılmıştır. Mektep ve çeşmeye ulaşan suyolları için görevlendirilmiş olan suyolcuya günlük 30 akçe, suyolu anahtarcısına da günlük 10 akçe verileceği belirtilmiştir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.: S. Eyice (1993). Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.VII, s. 461-462. S. Eyice (1994). Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 423. O. M. Çolak (2009). Sultan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Kalfa ve vakıfları. *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağan*, (Haz. İ. Keskin, M. H. Kutluoğlu, S. S. Kurbanoğlu), İstanbul, Pamuk Yayıncılık, s. 117-153.

[140] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 232.

bilinmektedir[141]. Tâlik hatla yazılmış olan kitabe Keçecizade İzzet Molla tarafından kaleme alınmıştır[142]. İnşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Deryâ-yı şân u şevket Mahmûd Hân-ı ekrem*

Mecrâ-yı âb-ı re'fet şâhenşeh-i mükerrem

Mânend-i âb-ı bârân cûdûn edince rîzân

Nehreyn-i lûtf ü ihsân her sûda buldu maksem

Cû-yı adâletinden mülk oldu hem-çü gülşen

Dünyâyı gülşen sükkânın etdi hürrem

Ez-cümle bendegânı bezl eyleyip cihânı

Her biri bî-müdânî yapdırdı hayr-ı a'zem

Merhûme Usta hattâ etmişdi azm-i ukbâ

Kevserle nâsı irvâ eyler yine dem-â-dem

Divânyolunda cârî görse bu çeşme-sârı

Gülşende cûy-bârı ister mi görmek âdem

Gel bundan eyle iz'ân can vermek oldu âsân

Mevtâya eyler ihsân zîrâ ki Şah-ı âlem

Târîhi ile İzzet atşânı kıldı da'vet

[141] Eyice, 1993, **a.g.k.**, 461-462.
[142] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 242-244.

Merhûme Ustanın iç rûhu için âb-ı Zemzem

H. 1235 / M. 1819-20"[143]

Kitabenin ortasında, üzerindeki tuğrası kazınmış olan bir oval madalyon yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2023 yılında tuğranın kazınan kısmının üzeri makine ile taranarak bir kopyası çıkarılmıştır. Bu çalışmada orijinalinde madalyonun üzerinde adli mahlaslı Sultan II. Mahmud'un tuğrası ve tuğranın sol alt köşesinde ise Mustafa Râkım Efendi'nin imzası bulunduğu anlaşılmaktadır.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Sıbyan mekteplerinin çeşme ve sebil ile birlikte, tek yapıda birleşme geleneği bu eserde de görülmektedir. Eser, Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nin güney duvarına bağımlı bir duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin su deposu; takriben 4.56 m. yüksekliğinde, 3.13 m. genişliğinde ve sağ tarafı 4.56 m., sol tarafı ise 4.60 m. derinliğinde olup içten tonoz ile örtülüdür (Çizim 69a-69b-70a-70b). Su deposunun üstünde 0.34 m. çapında bir açıklık yer almaktadır.

Mermer malzemeden inşa edilmiş olan eser, 3.75 m. genişliğinde ve üzerinde yer alan kitabe ile birlikte orijinalinde 5.18 m. yüksekliğinde olup günümüzde çok az bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır (Çizim 71a-71b) (Fotoğraf 43-44). Çeşmenin saçağın üzerinde yer alan 0.76 m. yüksekliğindeki yatay düzleme inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Yatay düzlemin üzeri, bezemesiz olarak yapılmış, iki kademeli profilli silme kuşakları ile düzenlenmiştir. Silme kuşaklarından üst kısımdaki düz yüzeyli, alt kısımdaki ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Düzlemin sağ yan tarafında, mermer malzemeden yapılmış, ikiz pilastlar yer almaktadır. Pilastrların bezemesiz, düz yüzeyli gövdeleri, üzerinde dışbükey silmenin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Başlıkları ise iki kademeli düz ve dışbükey silmelerle elde edilmiştir. Kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesinin zemini yeşil rengine ve çerçeve ve yazıları ise altın yaldız ile boyanmıştır. İki parça halinde düzenlenen kitabenin arasına, silme ile çerçeve içerisine alınmış bir oval madalyon yerleştirilmiştir. İçerisinde, Sultan II. Mahmud'un tuğrası yerleştirilen oval madalyonun bulunduğu zemin daha ileri tutularak vurgulanmıştır. Orijinal olmayan tuğra altın yaldız ve tuğranın yer aldığı zemin ise yeşil renge boyanmıştır.

[143] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 245.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin üzerinde yer alan üç kademeli profilli silme kuşakları bulunduğu bölümde öne doğru taşırılarak, 0.22 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur. Üç kademeli tasarlanan bu saçağın yukarıdan aşağıya doğru birinci silme kuşağı düz, ikinci silme kuşağı dışbükey ve üçüncü silme kuşağı ise içbükey formdadır. Çeşmenin bulunduğu dikey düzlem, mektebin cephelerini simetrik bir biçimde her katta kesen birer pilastr tarafından sınırlandırılmaktadır. Sağ tarafta bulunan pilastrın bezemesiz, düz yüzeyli gövdesi 3.06 m. yüksekliğinde ve 0.38 m. genişliğindedir. Sol tarafta bulunan pilastrın yine bezemesi ve düz yüzeyli gövdesi ise takriben 3.40 m. yüksekliğine ve 0.31 m. genişliğine sahiptir. Çıkmaların üzerinden yükselen ve kaideleri bulunmayan pilastrların iyon tarzında yapılmış başlıkları 0.20 m. yüksekliğindedir (Fotoğraf 45a-45b). Saçak, pilastrların başlıkları üzerinden geçerken daha ileri tutularak hem çeşmeyi hareketlendirmiş hem de ikinci bir başlık görüntüsü vermiştir.

Pilastrlar arasında bulunan çeşmenin üzeri dışbükey silme kuşakları ile elde edilmiş yuvarlak kemer ile örtülüdür. Yuvarlak kemerin kilit taşının olduğu yerde meşaleye benzeyen bir kabartma mevcuttur ve yüksekliği yaklaşık 0.44 m. olan bu kabartma yüksek ve ileri tutularak vurgulanmıştır. Çeşme nişi, 3.16 m. yüksekliğinde, 2.09 m. genişliğinde ve yaklaşık olarak 0.39 m. derinliğindedir. Çeşme nişine geçiş, takriben 0.36 m. genişliğindeki içbükey-dışbükey silme vasıtasıyla sağlanmıştır. Yuvarlak kemer formundaki niş duvarı yaklaşık olarak 2.62 m. yüksekliğinde ve 1.37 m. genişliğinde olup üzerinde taç ve gövde olmak üzere iki bölümden oluşan bir ayna taşı yer almaktadır. Bir silme ile elde edilmiş ayna taşının yarım daire formundaki taç kısmı takriben 0.54 m. yüksekliğinde ve takriben 0.97 m. genişliğinde olup yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş, vazodan yükselen akant yaprağı motifleri ile bezelidir (Fotoğraf 46). Ayaklı, gövdesi şişkin, ağız kısmı dar bir şekilde tasvir edilen vazonu kulpları “S ve C” kıvrımlar yapmaktadır. Vazoda çıkan, stilize edilmiş akant yaprakların iki yanında bulunan yapraklı dallar simetrik bir şekilde aşağı doğru sarkmaktadır. Ayna taşının gövde kısmı, takriben 1.92 m. yüksekliğinde ve 0.97 m. genişliğinde olup düz silmelerle, yanlarda, alt ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Genişliği 0.11 m. olan bu dikdörtgen yüzeylerin kesişim noktalarına ise birer tane çiçek motifli birer rozet yerleştirilmiştir. Gövdenin 0.75 m. genişliğine sahip iç kısmında, yüksek kabarma tekniği ile perde, madalyon ve yaprak motiflerden oluşmuş bir kompozisyon işlenmiştir (Fotoğraf 47). Oval madalyon, üst kısmında iki tane silme bulunan, dikdörtgen

bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin üzerinde yüzeyi aşınmış bir madalyon ortasında yer alan bir lüle deliği ve lüle deliğinin iki yanında birer tane alçı ile kapatılmış daire şeklinde izler mevcuttur. İç bombeli olan madalyonun çerçevesi, kıvrımlı hatlar oluşturan ve üzeri yivli bir şerit ile hareketlendirilmiştir. Madalyonun üzerinde bir orta bağdan çıkan ve uçları dıştan içe doğru kıvrılan üç tane büyük yaprak betimlenmiştir. Stilize olarak işlenmiş ve "S" kıvrımlar yapan bu yapraklardan ortadaki yukarı ve diğer ikisi ise yanlara doğru uzanmaktadır. Yaprak motiflerin hemen üst kısmında pileli bir şekilde inen perde motifi tasvir edilmiştir. Perdenin iki yana toplanan kısımların uçları dalgalı olup birer noktadan tutturulmuştur. Ayna taşının sağ tarafında bulunan madeni halkalar çeşme tası için tasarlanan zincirlerin bağlandığı nokta olması muhtemeldir.

Çeşmenin önünde yer alan su teknesi ve dinlenme sekileri, yol kotunun yükselmesinden dolayı yol seviyesinin altına kalmıştır (Fotoğraf 48). Mermer malzemeden yapılmış olan oval şekilli su teknesinin ön yüzü "S ve C" kıvrımlar yapmaktadır.

Sebilli çeşmeler grubunda yer alan Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin sebilleri, diğer sebilli çeşmelerden farklı olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin iki yanında yer alan sebiller dikdörtgen bloklar şeklinde tasarlanmış ve zemin katlarına yerleştirilmiştir. Fakat günümüzde yol kotunun yükselmesinden dolayı bu bloklar zemin altında kalmıştır.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'ne damgasını vuran Ampir üslubun etkisi ile şekillenmiştir. Çeşmede işlenen oval madalyon, vazo, akant yaprakları, yapraklar, yapraklı dallar, rozetler ve perde motifi yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış ve böylelikle plastik etki kazandırılmıştır. Çeşmenin iki yanında yer alan antik etkili pilastr başlıkları, Ampir üslubun yansımalarıdır. Çeşme nişine geçişi sağlayan ve çeşmeye hareketlilik ve derinlik kazandıran içbükey-dışbükey silme ve oval şekilli su teknesi Barok üslubun etkisinin devamı olarak değerlendirilebilir. Genellikler duvar çeşmeleri, bağımlı bulunduğu yapıların cephelerinde taşırılmış olarak inşa edilmiş iken bu eserde bağımlı bulunduğu yapının cephesiyle aynı düzlemde devam etmiştir.

Günümüzde Türk Edebiyat Vakfı olarak kullanılan Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nin duvar çeşmesi olan eserin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Eminönü Belediyesi tarafında çeşmenin rölöve ve restorasyon projeleri yaptırılmıştır.

Eserin üzerinde çatlak, kararma ve aşınma gibi hasarlar meydan gelmesine rağmen iyi bir durumdadır. Çeşme ile kaynaklarda ve eski fotoğraflarında Sultan II. Mahmud Han'ın tuğrasının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yakın tarihte tuğranın yerine yerleştirildiği görülmektedir. Günümüzde işlevini kaybetmiş olan çeşmenin musluğu bulunmamakta ve suyu akmamaktadır.

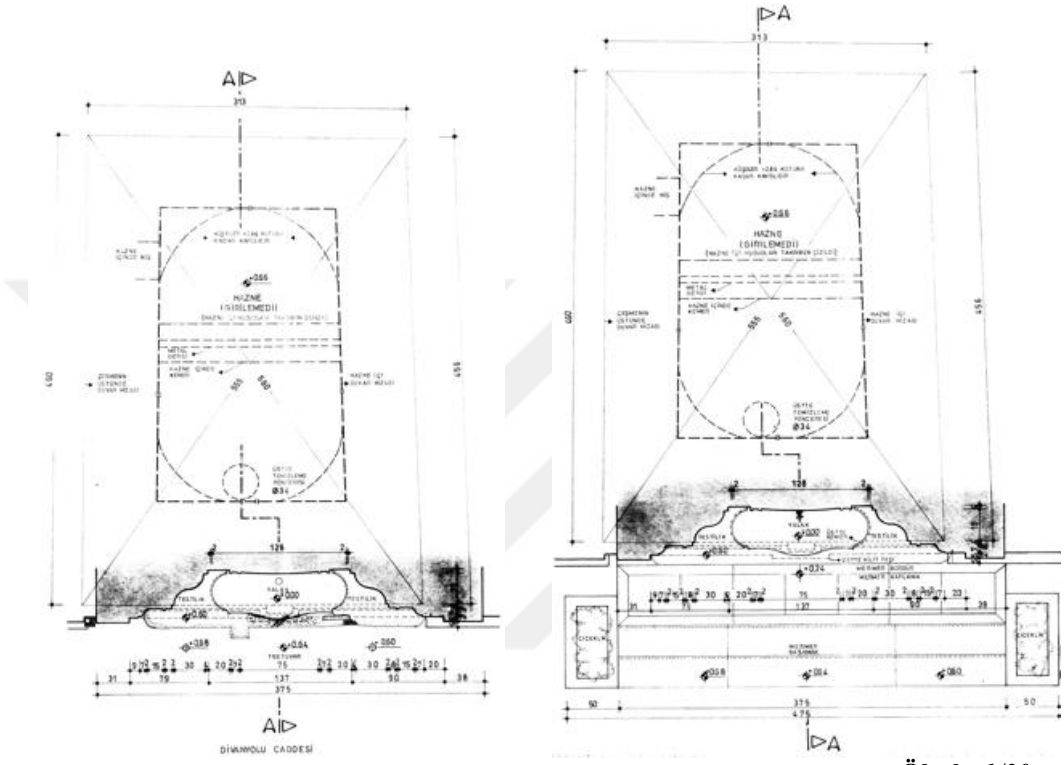

Ölçek: *1/20*

Çizim 69a: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 69b: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

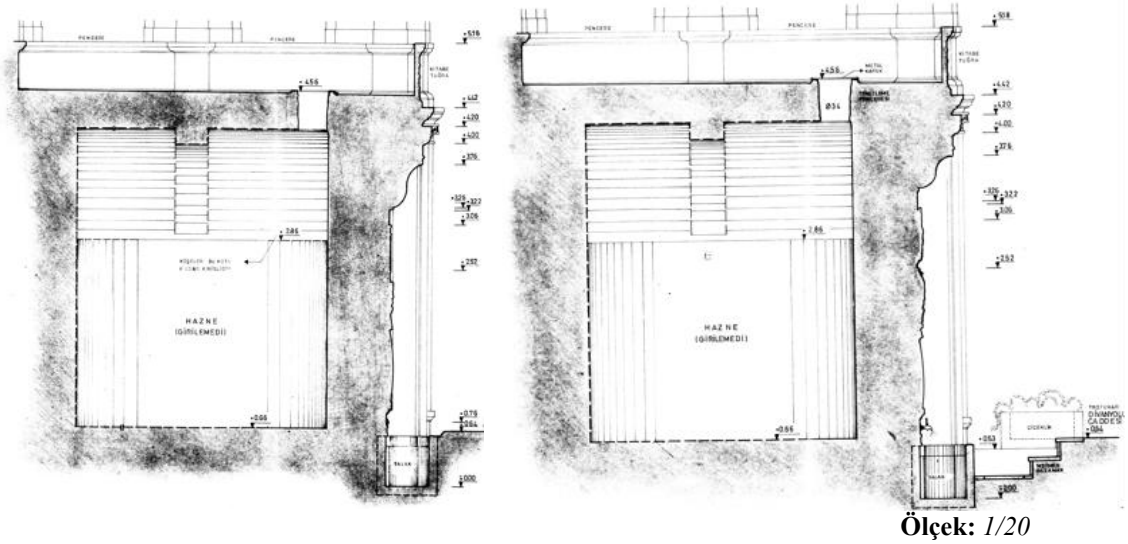

Ölçek: *1/20*

Çizim 70a: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 70b: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*

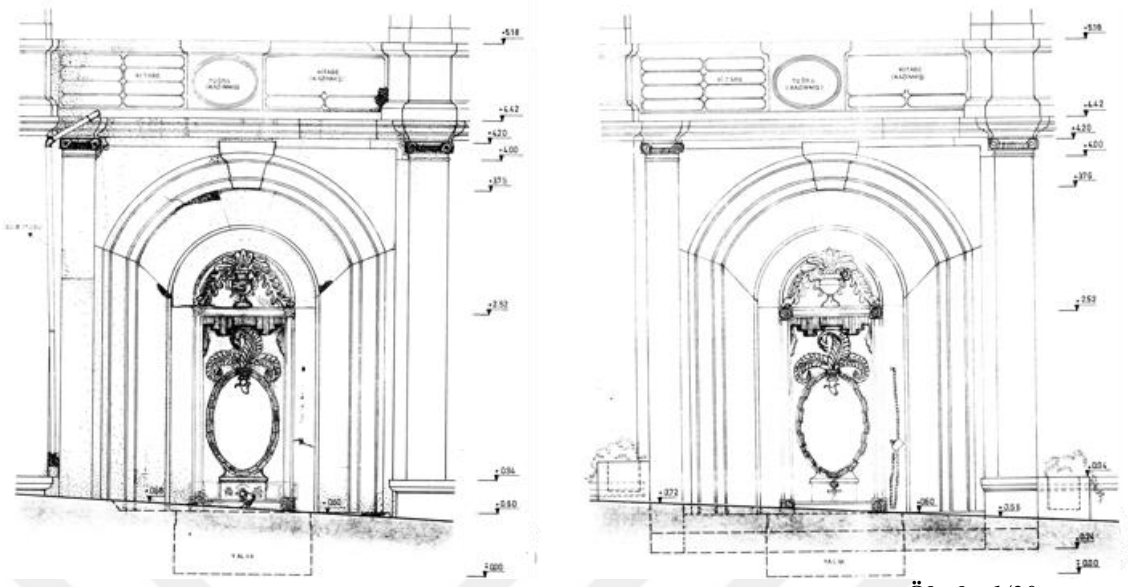

Ölçek: *1/20*

Çizim 71a: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 71b: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 42: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 43: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 44: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 45a: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Pilastr Başlığı*
Fotoğraf 45b: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Pilastr Başlığı*

Fotoğraf 46: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı*

Fotoğraf 47: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı*

Fotoğraf 48: *Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri*

3.1.12. Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Emin Sinan Mahallesi, Gedikpaşa Arkası Sokak'ta yer almaktadır. 81 Pafta / 213 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1235 / M.1819-20

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 11.06.2023

Çizim No: 72-76

Fotoğraf No: 49-53

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan inşa kitabesinden, çeşmenin H.1235 (M.1819-20) yılında, Sultan II. Mahmud tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[144]. Tuğralı inşa kitabesi, iki parça halinde, kartuşlarla iki sütun ve beş satır olarak düzenlenmiş olup Tâlik hatla yazılmıştır (Fotoğraf 49). Yesarizade Mustafa İzzet Efendi tarafından kaleme alınan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Yâd edip Mahmûd Hânın kulzüm-i eltâfını*

And içerler cûdına deryâlar etdikçe kasem

Mevce sanma duhter-i ihsânının bir aynını

Safha-i dehre sabâ zencîr edip eyler rakam

Kulzümü meyl etdirir her sûya cebr-i rûzgâr

Sû-be-sû cûş eyler isterse o deryâ-yı kerem

[144] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 336.

Şimdi âb-ı lûtfu meyl etdi bu semt irvâsına

Râh-ı Hakda bî-terâzu eyleyip sarf-ı direm

Böyle işrâb et atâşa İzzetâ târîhini

Çeşme-i vâlâ bînâ-yı şâh Mahmûdü'ş-şiyem

1235"[145]

Kitabenin iki sütunun arasına bulunan oval madalyonda Adlî mahlası Sultan II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır[146]. Banisi ve yapım yılı bilinene eserin, mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Emin Sinan Camii'nin arka avlu kapısının hemen bitişiğinde yer alan eser, tek yüzlü, su depolu bir duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 72-73-74-75) (Fotoğraf 50-51). Su deposunun arka cephesi 4.75 m., ön cephesi ise 4.85 m. genişliğinde, sağ tarafı 8.25 m. sol tarafı 8.20 m. derinliğindedir. Yol kotunun yükselmesinden dolayı günümüzde bir kısmı yol seviyesinin altında kalan su deposunun orijinalde üst örtüsü ile birlikte takriben 5.03 m. yüksekliğine sahiptir. Moloz taş ve tuğla ile almaşık duvar örgüsü ile inşa edilen su deposu içten tonoz ve dıştan ise alaturka kiremit ile kaplı, çift yöne meyilli kırma (beşik) çatı ile örtülüdür. Su deposunun üst kısmında, önden ve yanlardan hafif taşıntı yapan, takriben 0.10 m. yüksekliğinde ve bezemesiz bir saçağı bulunmaktadır ve bu saçak, kırma çatının arka ve ön cephelerde oluşturduğu üçgen alınlıkların üzerinde kesintisiz bir şeklide devam etmektedir. Sol yan cephesinde 0.72 m. yüksekliğinde ve 0.60 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir açıklık yer almaktadır (Fotoğraf 52). Yuvarlak kemerli açıklığın her iki yanında yatay olarak dizilen tuğlalar kemer kısmında kırılarak kemerin üzerinde ışın şeklini almıştır. Sağ yan cephe günümüzde bir yapının eklentisi ile bitişik vaziyettedir. Arka cephenin saçağın hemen altında, mermer malzemeden yapılmış iki çörten bulunmaktadır (Fotoğraf 52).

[145] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 24.
[146] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 228.

Bağımlı bulunduğu su deposunun batı cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, üst tarafından 1.12 m., sol tarafından ise 0.95 m. kalacak şekilde cephenin sağ tarafına çeşme yerleştirilmiştir (Çizim 76a-76b). Çeşme, 398 m. yüksekliğinde ve 390 m. genişliğinde olup çeşmenin ana cephesi düzgün kesme küfeki taşı ile inşa edilmiş ve asıl kullanım alanı ise mermerden yapılmıştır. Çeşmenin üzerinde bulunan, taştan yapılmış, üç kademeli profilli silme kuşakları, öne ve yanlara doğru taşırılarak takriben 0.36 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur. Yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü silme kuşakları düz yüzeyli ve ikinci silme kuşağı ise dışbükey formda düzenlenmiştir. Çeşmenin iki tarafında, dinlenme sekilerinin hizasında yer alan silmeler üzerinde saçağa kadar uzanan birer tane pilastr bulunmaktadır. Çeşmenin 0.43 m. kadar içerden yükselen pilastrların bezemesiz gövdeleri 2.85 m. yüksekliğinde olup dikey dikdörtgen şekilli taş bloklarla örülmüştür. Başlıkları bulunmayan pilastrları dikdörtgen formlu kaideleri 0.10 m. yüksekliğindedir.

Saçağın hemen altında 0.62 m. yüksekliğine sahip bir mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmış olan eserin inşa kitabesi yer almaktadır. İnşa kitabesinin iki sütundan oluşmakta ve bu iki sütun arasına çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Defne yaprakların birbirine eklenmesi ile oluşan çelengin tepe noktasında fiyonk motifi ve alt kısımdaki birleşim noktasında ise üzüm motifi işlenmiştir. İçi bombeli olan madalyonun içerisinde kabartma tekniği ile yazılmış Sultan II. Mahmud'un tuğrası vardır. İnşa kitabesinin çerçevesi ile yazıları ve madalyonun çelenk çerçevesi ile tuğra altın yaldız ile boyanmıştır.

Eserin asıl kullanın alanı olan çeşme, iki yanında bulunan iki pilastr ile sınırlandırmıştır. Dinlenme sekilerin üzerinde yükselen pilastrlar, taş bloklarla örülmüş, bezemesiz gövdeleri 2.12 m., gövdelerin oturduğu dikdörtgen kaideleri ise 0.10 m. yüksekliğindedir. Düz ve dışbükey-içbükey formlu, iki kademeli silme kuşakları ile elde edilmiş pilastr başlıkları 0.11 m. yüksekliğinde olup mermer malzemeden yapılmıştır. Başlıkları oluşturan silmeler kesintisiz bir şekilde çeşmenin üzerinde de devam etmektir. Çeşme, üç yönden 0.39 m. genişliğinde olan mermer bloklarla çerçeve içerisine alınmıştır. Ayna taşı 1.86 m. yüksekliğinde ve 0.90 m. genişliğinde olup yüzeyi bezemesiz düz silmelerle, yanlarda, alt ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Mermer malzeme ile yapılmış ve takriben 0.13 m. genişliğine sahip dikdörtgen yüzeylerin kesişim noktalarına ise güneş kursuna benzeyen birer rozet

işlenmiştir (Fotoğraf 53). Ayna taşı üzerinde madeni bir musluğu bulunan bir de lüle deliği vardır. Musluğun hemen üzerinde 0.31 m. yüksekliğine sahip, üzeri yuvarlak kemer formunda yatay dikdörtgen şekilli bir tas yuvası yer almaktadır.

Çeşmenin önünde, mermerden yapılmış bir su teknesi ve su teknesinin iki yanında birer dinlenme sekisi bulunmaktadır. Günümüzde yol kotunun yükselmesinden dolayı eğimli bir arazi üzerinde kalan çeşmenin önüne demir bir korkuluk yapılmış ve sol tarafta bulunan merdiven ile çeşmeye inilmektedir. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan su teknesi takriben 0.45 m. yüksekliğinde ve 1.26 m. genişliğindedir. Yine bezemesiz dinlenme sekileri ise takriben 0.60 m. yüksekliğinde 0.67 m. genişliğinde ve takriben 0.70 m. derinliğindedir.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'ne damgasını vuran Ampir üslupta yapılmıştır. Çeşmede süsleme olarak ayna taşına işlenmiş güneş kursuna benzeyen rozetlerden ve Ampir karakterli çelenk çerçeveli oval madalyondan bahsedebiliriz. Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmelerden sadece Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nde tas yuvası bulunmaktadır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan eser, Emin Sinan Camii'nin arka avlu kapısının hemen bitişiğinde yer aldığı için bazı internet kaynaklarında, İSKİ'nin bazı belgelerinde ve halk arasında Emin Sinan Camii Çeşmesi diye de adlandırılmaktadır. Eser, 1990'lı yıllarda Eminönü Belediyesi tarafından restorasyon projesi hazırlatılmıştır. Çeşmenin pilastr başlığının hemen altında yer alan metal levhanın üzerinde, Temmuz 2001 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü tarafından restore edildiği yazılmıştır.

Haluk Kargı tarafından 1994 yılında kaleme alınan makalede, çeşmenin su teknesinin ve dinlenme sekilerinin olmadığı fakat bağlantı yerlerinde anlaşıldığı üzere daha öncesinde mermerden yapıldığı, küfeki taşından yapılmış ve harap vaziyette olan ayna taşının sağ ve sol üst köşelerinde güneş kursunu andıran küçük birer rozettin bulunduğu, çeşmenin suyunun akmadığı anlaşılmaktadır[147]. Makaleden edinilen bu bilgilerle eserin birtakım değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Mermer malzeme ile

[147] H. Kargı (1994). Mahmud H Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 261.

yapılmış su teknesi ile dinlenmesi sekileri yeniden yapılmış olup orijinal değildir. Ayna taşı küfeki taşından değil mermer malzeme ile yapılmıştır ve sağ ve sol alt köşelerinde bulunan rozetler sonradan işlenmiştir. Günümüzde işlevini devam ettirmekte olan çeşmenin musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır.

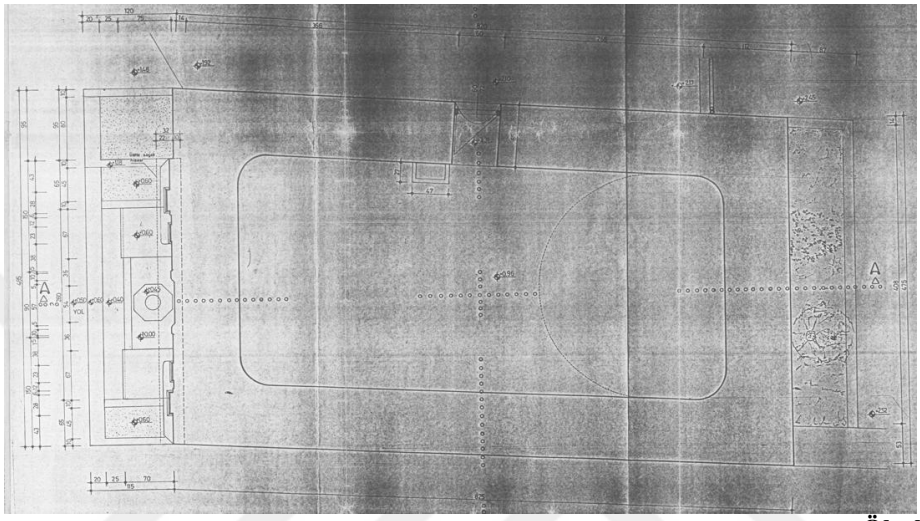

Ölçek: *1/20*

Çizim 72: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

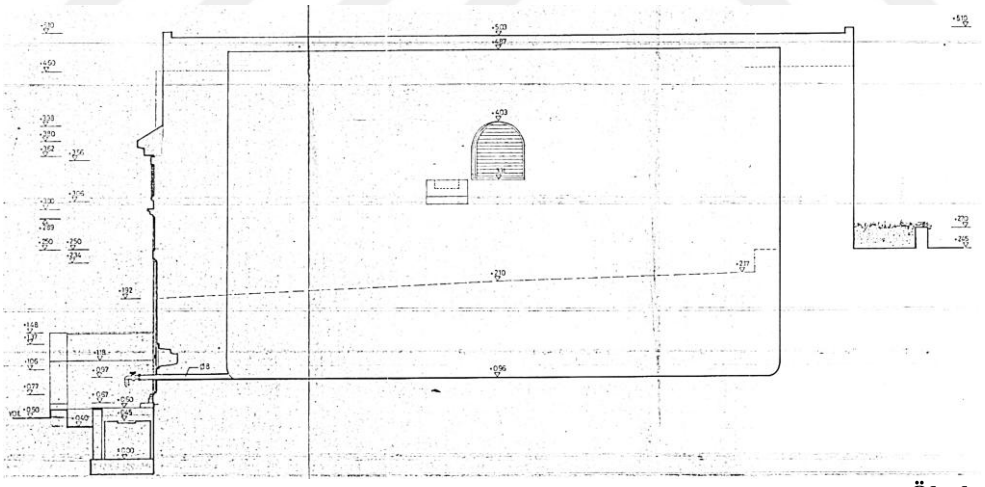

Ölçek: *1/20*

Çizim 73: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*

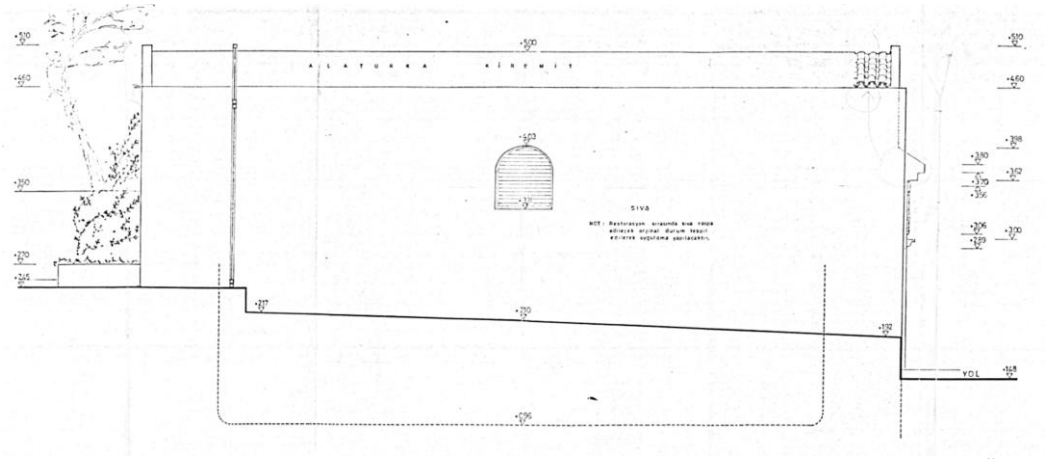

Ölçek: *1/20*

Çizim 74: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*

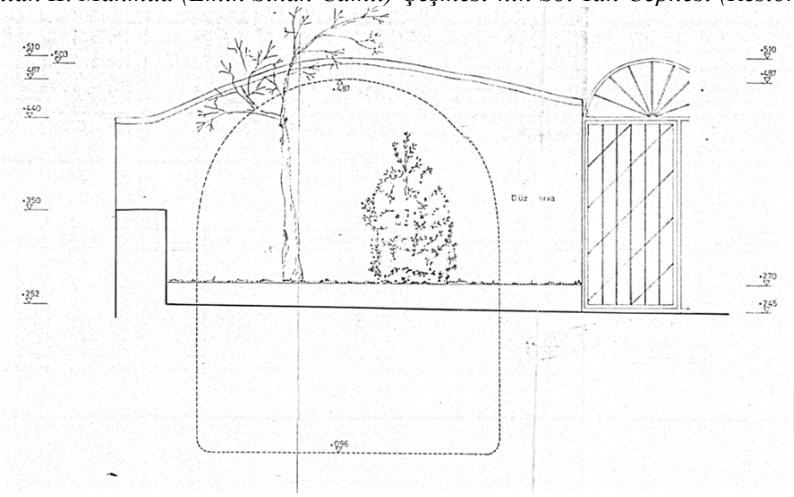

Ölçek: *1/20*

Çizim 75: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)*

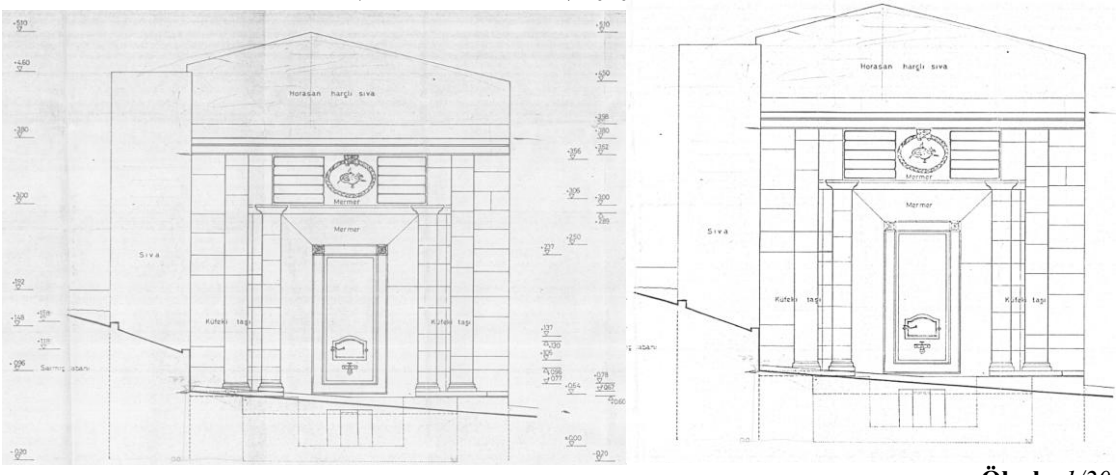

Ölçek: *1/20*

Çizim 76a: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 76b: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 49: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 50: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 51: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 52: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Arka ve Yan Cepheleri*

Fotoğraf 53: *Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Rozetler*

3.1.13. Hacı İsmail Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Zeyrek Mahallesi, Yesarizade Caddesi üzerinde yer almaktadır. 2440 Ada / 7 Parsel

Yapım Yılı: H.1235 / M.1819-20

Banisi: Kapıcıbaşı ve Surre Emini Hacı İsmail Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 77-82

Fotoğraf No: 54-57

Tarihçesi: İnşa kitabesinden eserin H.1235 (M.1819-20) yılından Yeniçeri Ocağı kapıcıbaşılarından Surre Emini Hacı İsmail Ağa tarafından yaptırılmıştır olduğu anlaşılmaktadır[148] (Çizim 77) (Fotoğraf 54). Bir sütun ve üç satırdan oluşan inşa kitabesi uçları yuvarlatılmış bir kartuş üzerinde kabartma tekniğiyle yazılmış ve satırları birbirinden düz çizgilerle ayrılmaktadır. Celi Sülüs hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât*

Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî emîn-i surre-i (Saîd, Sene 1235)

Hümâyûn el-Hâc İsmail Ağa"[149]

Yapım tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Sağ tarafı Fatih Külliyesi'nin Baş Tetimme Medresesi'ne bitişik olan çeşme; su depolu, tek yüzlü bir eser olarak inşa edilmiştir (Çizim 78a-78b-79a-79b-80a-80b-81a-81b-82a) (Fotoğraf 55-56-57). Çeşmenin bağımlı olduğu su deposunun beden duvarları moloz taş – tuğla almaşıklığı ile örülmüş olup üzeri

[148] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 244.
[149] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 184.

düz dam ile örtülüdür. Düz damın üzerinde dikdörtgen şekilli bir hazne kapağı yerleştirilmiştir. Su deposunun yüksekliği 3.57 m., genişliği ön cephesinde 3.60 m., arka cephesinde 3.45 m., derinliği ise sağ tarafında 2.82 m., sol tarafında 2.87 m.dir. Kuzeydoğu cephesine üzerine 0.03 m. yüksekliğinde ve 0.05 m. derinliğinde olan taştan yapılmış, bezemesiz, düz yüzeyli, dar bir saçak bulunmaktadır.

Su deposunun kuzeydoğu cephesinin orta kısmına takriben 2.80 m. yüksekliğine ve yaklaşık olarak 1.73 m. genişliğine sahip dikdörtgen prizma gövdeli çeşme yerleştirilmiştir. Çeşmenin üzerinde bulunan iki kademeli profilli silme kuşakları ön ve yanlara taşırılarak 0.16 m. yüksekliğindeki çeşmenin saçağı oluşturulmuştur. Taştan yapılmış silme kuşaklarından üst sıradaki düz yüzeyli, alt sıradaki ise içbükey-dışbükey formda tasarlanmıştır. Saçaktan sonra çeşme en dışta, üç yönden takriben 0.18 m. genişliğinde olan taş bloklarla çerçeve içerisine alınmıştır. Çeşme nişi ise üç yönden farklı ölçülerdeki iki kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır ve bu silmelerle çeşme nişine geçiş sağlanmaktadır. Genişliği takriben 0.15 m. olan dıştaki silme dışbükey-içbükey formda, içteki silme ise 0.02 m. genişliğinde ve düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Mermerden yapılmış çeşme nişinin duvarı 1.77 m. yüksekliğinde, takriben 1.03 m. genişliğindedir. Niş duvarının üzerine yerleştirilen mermer kitabe yaklaşık olarak 0.36 x 0.85 m. ölçüsünde olup zemini yeşil renge ve çerçevesi ile harfleri altın yaldızla boyanarak vurgulanmıştır. Yüksekliği 1.17 m. olan ayna taşı yüksek kabartma tekniği ile yapılmış, dekoratif bir kemerden meydan gelmektedir (Çizim 82b). Dekoratif kemer yanlara doğru açılıp yayvanlaşmış, oldukça dolgun, katmerli bir görünümüne sahip bir akant yaprağı motifinden oluşmaktadır. Akant yaprağın sapında baş aşağı şeklinde betimlenmiş bir palmet motifi bulunmaktadır. Barok hatlı bu akant yaprağı üçer "C" kıvrımın üst üste birbirine eklenmesiyle oluşmuş iki çubuk tarafından taşınmaktadır. Birer kaide üzerinden yükselen çubukların alt kısım yaprak motifi ile sonlanmıştır. Kaide dikdörtgen şeklinde olup üzerinde yukarı doğru inceleşen ikinci bir kısım bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde musluğu takılı olan bir lüle deliği açılmıştır. Lüle deliğinin hemen her iki yanında, üzerin kapatılmış birer dairevi iz bulunmaktadır.

Yol kotunun yükselmesinden dolayı su teknesi ile dinlenme sekilerinin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Çeşmenin önünde yer alan su teknesi 0.91 m. genişliğinde ve 0.63 derinliğindedir. Dinlenme sekilerinde takriben 0.54 m. derinliğinde olup sağ tarafta bulunan seki 0.44 m. yüksekliğinde ve 0.56 m. genişliğinde, sol tarafta

bulunan seki ise 0.57 m. yüksekliğinde ve 0.55 genişliğindedir. Su teknesi ve dinlenme sekilerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Oldukça sade olan çeşmenin ayna taşı, Barok üslubun etkisi altında şekillendiği görülmektedir. Saçağı meydan getiren düz ve içbükey-dışbükey formlu silmeler ile çeşme nişine geçişi sağlayan dışbükey-içbükey ve düz yüzeyli silmeler cepheyi hareketlendiren unsurlardır. Bu hareketlenme dönemin çeşme tasarımlarında benimsenen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Dekoratif kemerli ayna taşının kemer kısmını oluşturan akant yaprağı etli dolgun görünümü ışık-gölge oyunlarını beraberinde getirerek barok bir etki kazanmıştır. Akant yaprağının sap kısmında işlenen palmet motifi Klasik Osmanlı sanatında çok sık kullanılan bir bezeme öğesidir.

Mülkiyeti Fatih Belediyesine ait çeşmenin rölöve ve restorasyon projeleri belediye tarafından hazırlanmıştır. Çeşmenin üzerinde yer alan bilgilendirme tabelasından yine Fatih Belediyesi tarafında 2022 yılında restore edildiği anlaşılmaktadır. Restore çalışmasında eserde meydana gelen hasarlar tespit edilmiş ve bu doğrultuda eserin kırılan, dökülen ve çatlayan kısımların onarımları gerçekleşmiştir. Plastik onarımları yapılmış olan eserin mermer yüzeyler temizlenmiş ve kitabesi boyanmıştır. Eserin üzerine yapıya zarar verecek nitelikte büyüyen bitkiler temizlenmiştir. Su deposunun ön cephesinde yer alan çimento esaslı sıva sökülmüş ve özgün almaşık duvar dokusu gün yüzüne çıkarılmıştır. Çeşmede mermer ve taşın bir arada kullanılması eserin daha öncelerinde de bir onarım gördüğünü akla getirmektedir. Dönemin malzeme özellikleri dikkate alındığında çeşme mermerden yapılmış ve daha sonrasında taş malzeme ile onarım görmüş olmalıdır. Günümüzde işlevini devam ettiren çeşmenin musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır.

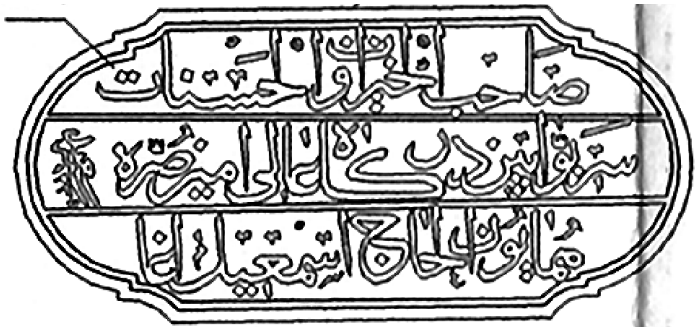

Çizim 77: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)*

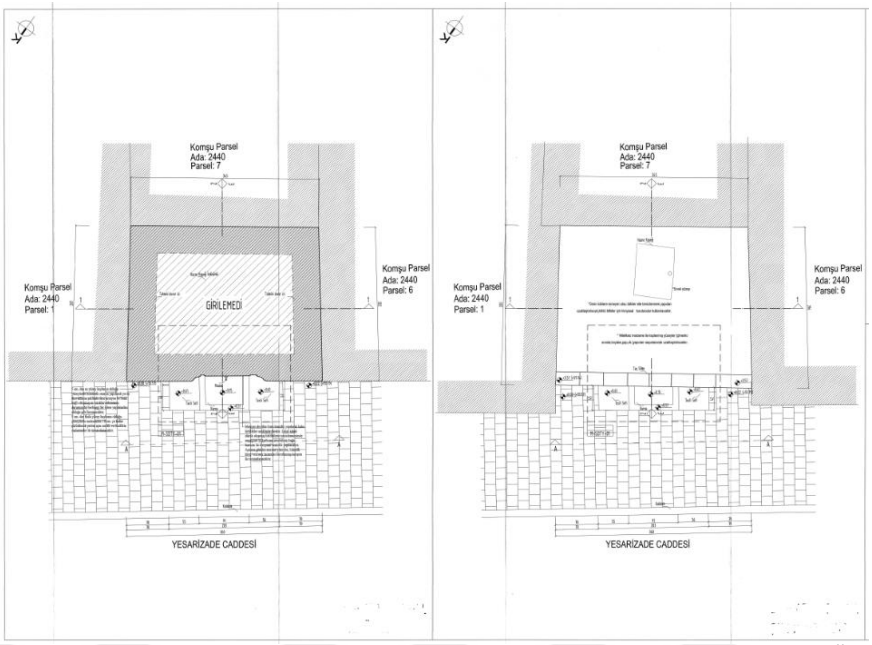

Ölçek: *1/20*

Çizim 78a: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 78b: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)*

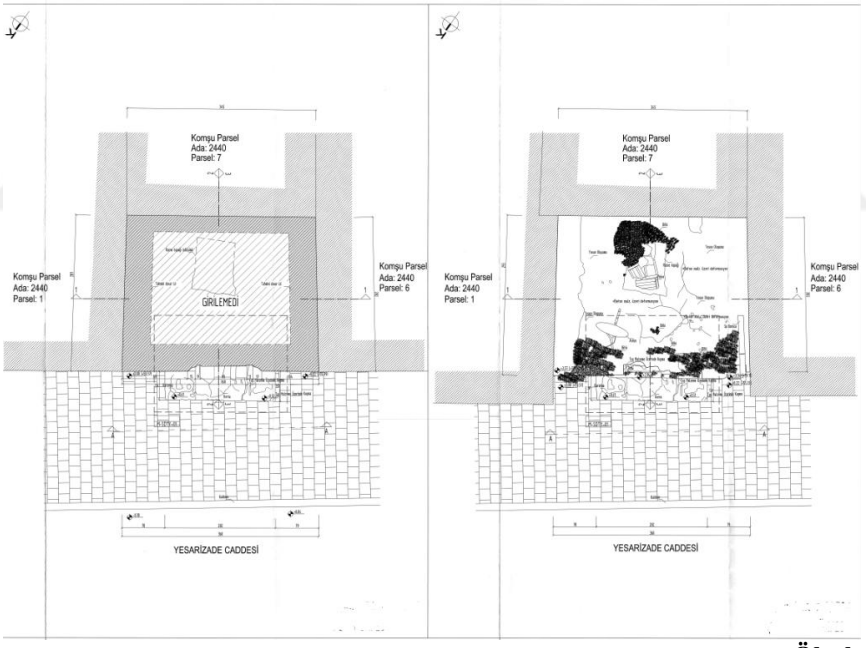

Ölçek: *1/20*

Çizim 79a: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 79b: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

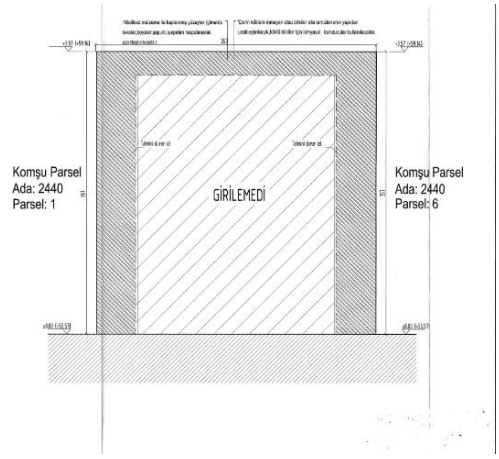

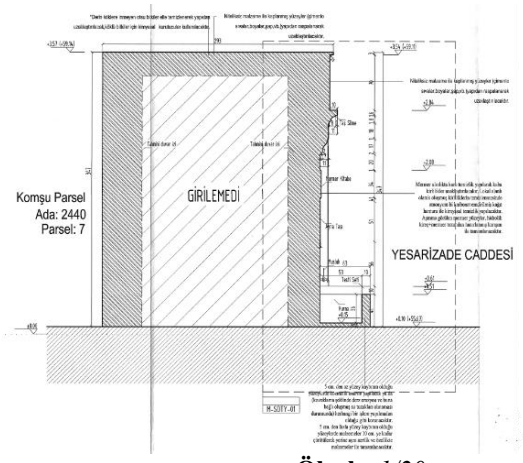

Ölçek: *1/20*

Çizim 80a: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 80b: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 3-3 Kesiti (Restorasyon Projesi)*

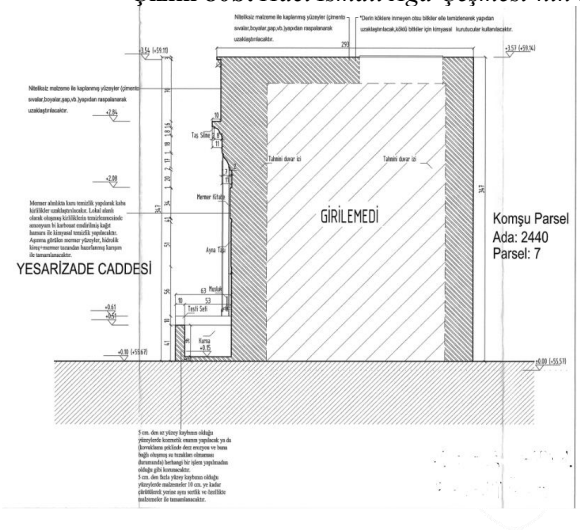

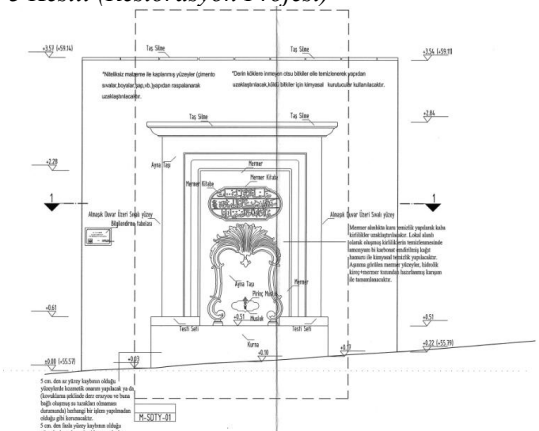

Ölçek: *1/20*

Çizim 81a: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 2-2 Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 81b: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

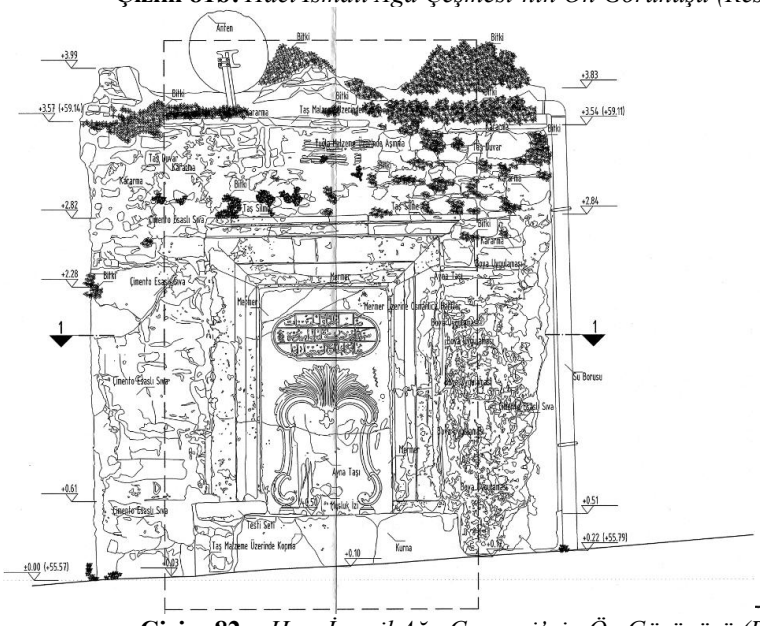

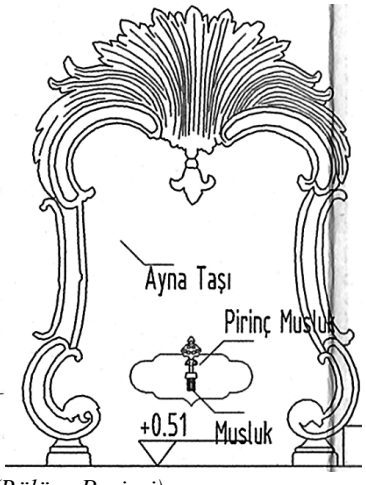

Çizim 82a: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 82b: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ayna Taşı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 54: *İsmail Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 55: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 56: *İsmail Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 57: *Hacı İsmail Ağa Çeşmesi*

3.1.14. Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Üsküdar İlçesi, Salacak Semti, İhsaniye Mahallesi, İhsaniye İskele Sokak ile İhsaniye Cami Sokak'ın kesiştiği köşede yer almaktadır. 11 Pafta / 346 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1238 / M.1822-23

Banisi: Dârüssaâde Ağası Hâfız İsa Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 83-92

Fotoğraf No: 58-62

Tarihçesi: Eser, H.1238 (M.1822-23) yılında, Dârüssaâde Ağası Hâfız İsa Ağa Gazanfer Ağa için yaptırdığının çeşmenin inşa kitabesinden anlaşılmaktadır[150] (Fotoğraf 58). İnşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve sekiz satır olarak düzenlenmiş olup ayrıca alt kısımda bir de tarih paftası bulunmaktadır. Şair Hâtif tarafından kaleme alınan Tâlik hatlı kitabenin transkripsiyonun şöyledir:

"*Hazreti Sultan Mahmud Adlî dâdın kemteri*

Ya'ni İsâ Ağa ki ol zât-ı pâk-i eshiyâ

Hâliyâ Dârussaâde Ağası âl-i cenâb

Hâzin-i Rabb-i kerîm ma'den-i cûd-i atâ

Nef' için bu çeşmeyi yapdı umûma bî-garez

[150] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 416.

Hâl u şânı merhametdir cümle nâsa dâimâ

Kemâl-i sarf-ı himmet eyleyib tekmîl-i hayr etdi

Ola şâyân-ı dergâh-ı kabûl-i Hazret-i Mevlâ

Gazanfer Ağa için edib bu çeşmeyi inşâ

Vere lutf-i amîminden ana ecr-i lâ-yuhsâ

Bi-hamdillâh vücûd-ı masdar-ı âsâr-ı hayr oldu

Kime tevfik olur böyle eser bu çeşme-i zîbâ

İlâhi devlet u ikbâl u ömrün ber-devâm eyle

Yazılsın defter-i hayrı müdâm oldukça bu dünyâ

Dalı zamla Hâtif-i gayb söyledi târihini

Çeşme-i aynu'l-hayattan iç suyu eyle duâ

1238"[151]

Çeşmenin tacı üzerinde bulunan oval madalyonun üzerine "*Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy*"[152] âyet-i kerimesi yazılmıştır[153].

[151] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 123.
[152] "*Ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdik.*" Enbiyâ 21/30.
[153] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 123.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Su depolu, tek yüzlü bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 83-84-85-86a-86b-87a-87b-87c-87d-88-89) (Fotoğraf 59-60-61-62). Beden duvarları moloz taş – tuğla almaşıklığı ile örülmüş su deposu günümüzde 2.21 m. yüksekliğine ve 5.72,5 m. genişliğine sahiptir[154]. Yol kotunun yükselmesinde dolayı büyük kısmı yol seviyesinin altında kalmış su deposunun üzerinde üst sıradaki düz yüzeyli, alt sıradaki ise içbükey-dışbükey formlu olmak üzere iki kademeli silme kuşaklarından oluşmuş bir saçak bulunmaktadır ve saçakların üzerine metal malzemeden korkuluk yapılmıştır. Orijinal mimarisinde su deposu içten tonoz, dıştan ise düz damlı ile örtülü olup düz damı günümüzde bitişiğinde olan apartmanın bahçesi olarak kullanılmaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun batı cephesinde yer alan çeşme takriben 2.57 m. yüksekliğinde, 91,4 m. genişliğinde ve takriben 0.50 m. derinliğinde olup tamamen mermer malzemeden yapılmıştır (Çizim 90a-90b-91a-91b). Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin üzerinde saçak üzerine oturan bir taç yer almaktadır. Tacın ortasında oval bir madalyon bulunmakta ve stilize edilmiş akant yapraklarla üçgen formunda yakın bir düzenlemeye sahiptir. Ayaklı bir kaideden yükselen, silmelerle çerçeve içerisine alınmış oval madalyonun bombeli yüzeyinin üzerine kabartma tekniği ile Enbiyâ Sûresi 30. âyet-i kerimesi yazılmıştır. Üçgen kompozisyonun en tepesine madalyonun üzerinde yükselen stilize edilmiş bir akant yaprağı işlenmiştir. Akant yaprağından uzayan uçları dıştan içe doğru kıvrılmış akant yaprakları tacın iki kenarından sarkarak tacı sınırlandırmaktadır. Taçta betimlenen motifler yüksek kabartma tekniği ile yapılmış ve böylelikle plastik bir etki elde edilmiştir.

Çeşmenin üzerinde bulunan iki kademeli profilli silme kuşaklarından öne ve yanlara taşırılarak 0.13 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur. Üst sıradaki silme kuşağı düz yüzeyli, alt sıradaki silme kuşağı ise içbükey-dışbükey formlu olup düz silme 0.03 m. içbükey-dışbükey silme ise 0.10 m. yüksekliğindedir.

Ayna taşı, yanlardan iki sütünce, alt ve üst tarafları ise silme kuşakları ile sınırlandırılmıştır. Yüksekliği 1.45,3 m., genişliği ise takriben 0.10 m. olan sütunçeler cepheden 0.03,5 m. dışarı taşıntı yapmakta ve üzerleri üst üste verev şeklinde münavebeli olarak dizilmiş düz silme ile iç içe geçmiş yaprak motifleri ile bezelidir. Çeşmenin saçağı

[154] Ersan, 2022, **a.g.k.**, 468.

sütuncelerin üzerinden geçerken daha ileri tutularak vurgulanmıştır. Yatay silme kuşaklarından üst kısımdaki 0.12,2 m., alt kısımdaki ise 0.12,5 m. yüksekliğinde ve tüm silmeler düz yüzeyli olarak tasarlanmamıştır. Sütunce ile silme kuşakların kesişim noktalarına 0.12,2 x 0.12,2 m. ölçülerinde ve üzerine işlenmiş birer çiçek motifi işlenmiş birer tane rozet motifi yerleştirilmiştir (92a). Ayna taşı 1.45,3 m. yüksekliğinde ve 0.71,4 m. genişliğinde olup üzerine eserin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. İnşa kitabesi 0.56 x 0.64.4 m. ölçüsüne sahiptir ve tarih paftası ise 0.07,6 m. yüksekliğindedir. Kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesinin zemini yeşil renk, kartuşların çerçeveleri ile harfler altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır. Ayna taşı alt tarafında lüle deliği bulunmakta ve bu lüle deliği 0.20 x 0.20 m. ölçüsünde yapılmış üzerinde bulanan çiçek motifi bulunan rozet motifinin üzerine açılmıştır (92b).

Çeşmenin önünde mermer malzemeden yapılmış bir su teknesi ile su teknesinin iki yanında birer dinlenme sekisi yer almaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan dairesel şekilli su teknesi 0.36 m. yüksekliğinde, 0.99.5 m. genişliğinde ve 0.62 m. derinliğindedir. Bezemesiz olan sekilerden sağ taraftaki 1.45 m. genişliğinde ve 0.50 m. derinliğinde, sol taraftaki ise takriben 0.77 m. genişliğinde ve 0.44,5 m. derinliğindedir.

Çeşmenin genel kursusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Ampir üslupların etkisiyle şekillenmiştir. Saçak, silme kuşakları, bezemeli sütunçeler ve dairevi su teknesi hem elemanların oluşumunda hem de yüzeylerin hareketlendirilmesi için kullanılmıştır. Taç betimlenen stilize edilmiş akant yaprakları, sütunce üzerindeki verev şeklinde düz silme ile iç içe geçmiş yaprak motifleri ve rozetler üzerine bulanan çiçek motifleri eserde görülen bezemelerdendir.

Çeşmenin üzerinde yer aldığı arsa Üsküdar Belediyesi'ne ait olup 2000 yılında Üsküdar Belediyesi tarafından eserin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projesi hazırlatılmıştır. Çeşmenin yarısında fazlası toprak altında kalmış ve su deposu harap bir vaziyette iken Üsküdar Belediyesi tarafından eserin restorasyonu yapılmıştır. Su deposunun onarımı yapılmış ve çeşme toprak altından çıkarılmıştır. Çeşmeye ait eski fotoğraflarda âyet-i kerimenin farklı olduğu görülmekte ve aynı âyet-i kerime restore sırasında aslına benzetilmeye çalışarak yeniden yazılmış olmalıdır. Su deposunun beden duvarlarının daha yüksek olduğu, eserin üzerinde harpuştanın yer aldığı, çeşmenin sağ

tarafında bir açıklığın ve çeşmenin iki tane su teknesi ile bir tane dinlenme sekisinin bulunduğunu restitüsyon projesinden anlaşılmaktadır.

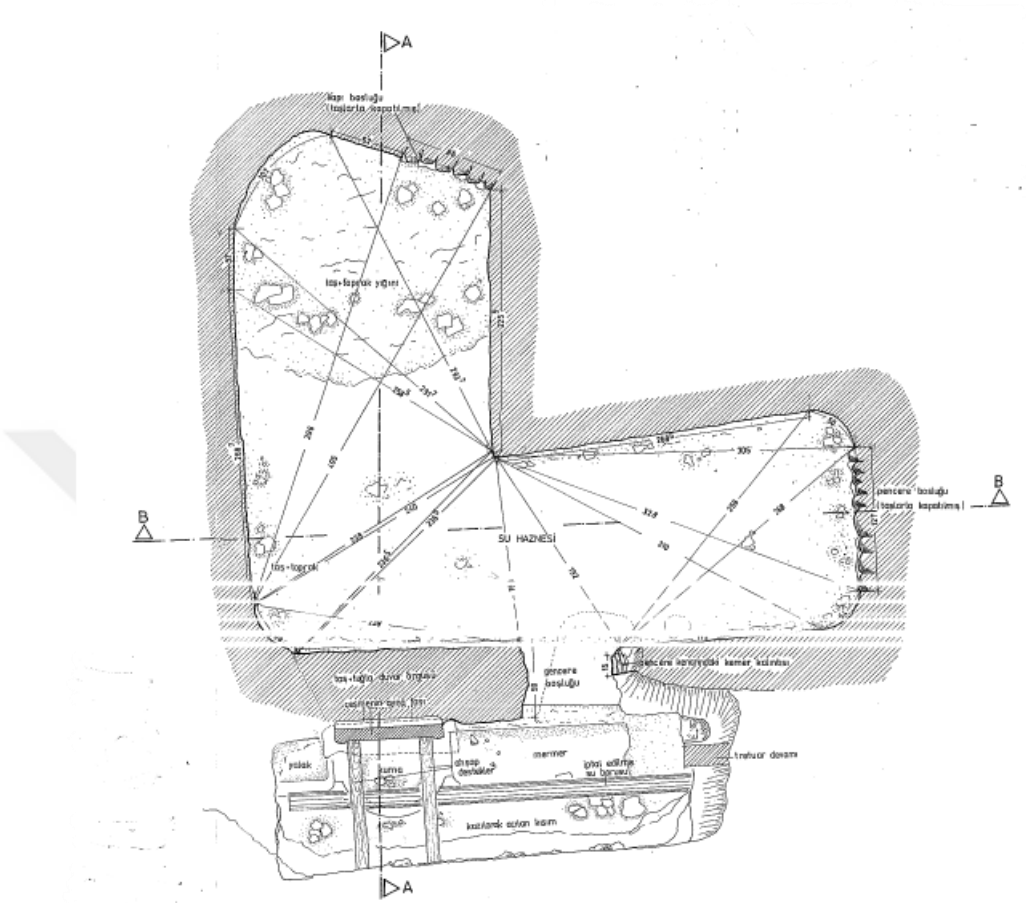

Ölçek: *1/20*

Çizim 83: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Planı (Rölöve Projesi)*

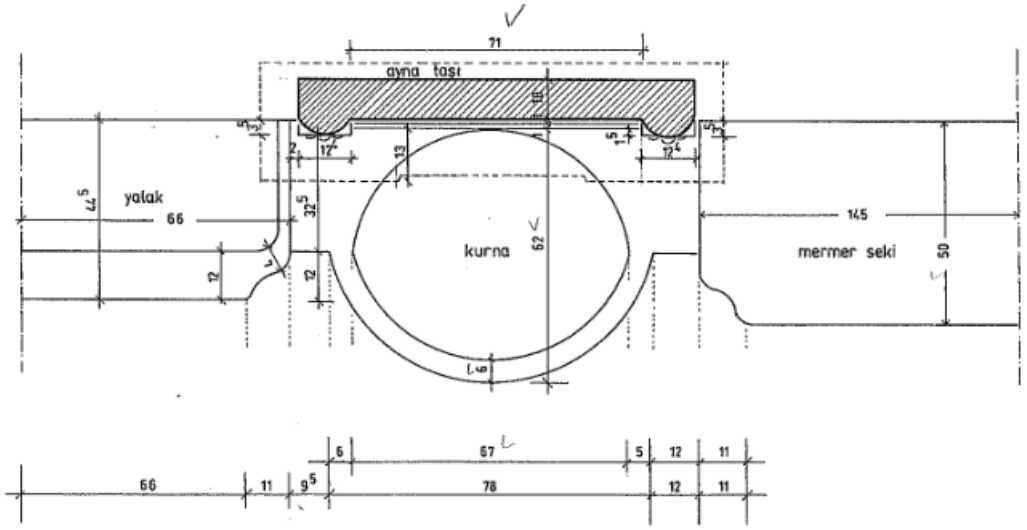

Ölçek: *1/10*

Çizim 84: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Planı (Rölöve Projesi)*

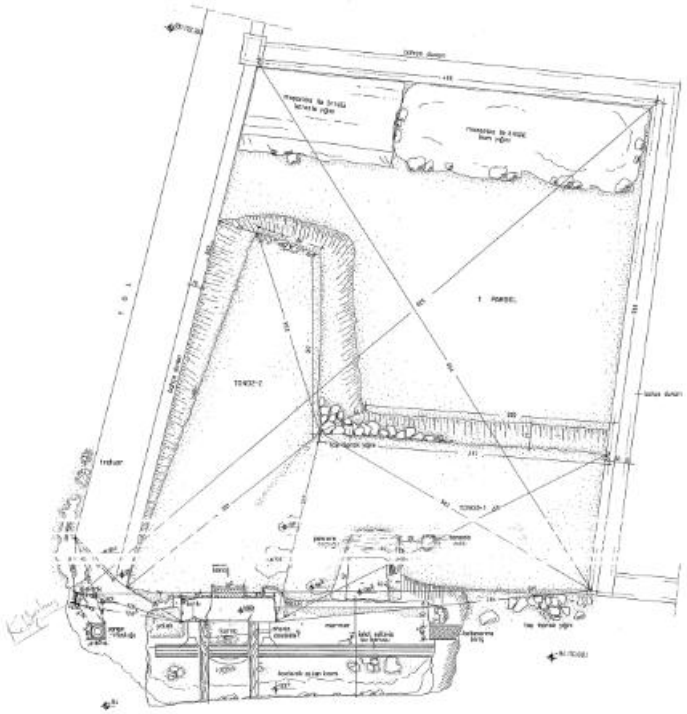

Ölçek: *1/20*
Çizim 85: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Vaziyet Planı (Rölöve Projesi)*

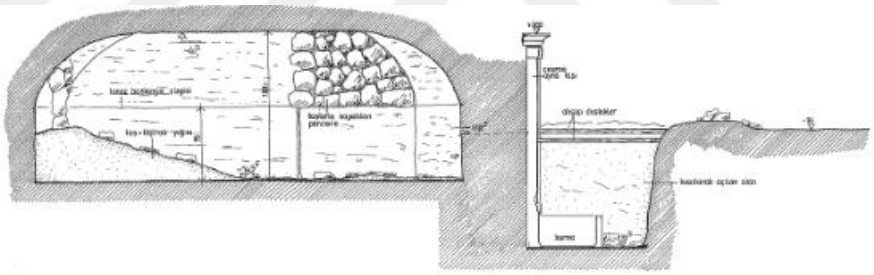

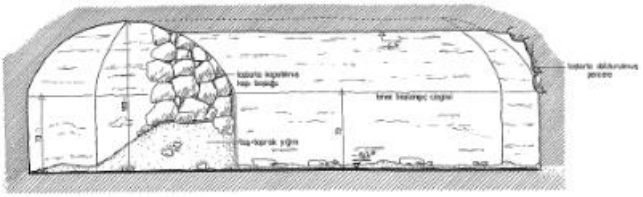

Ölçek: *1/20*
Çizim 86a: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 86b: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

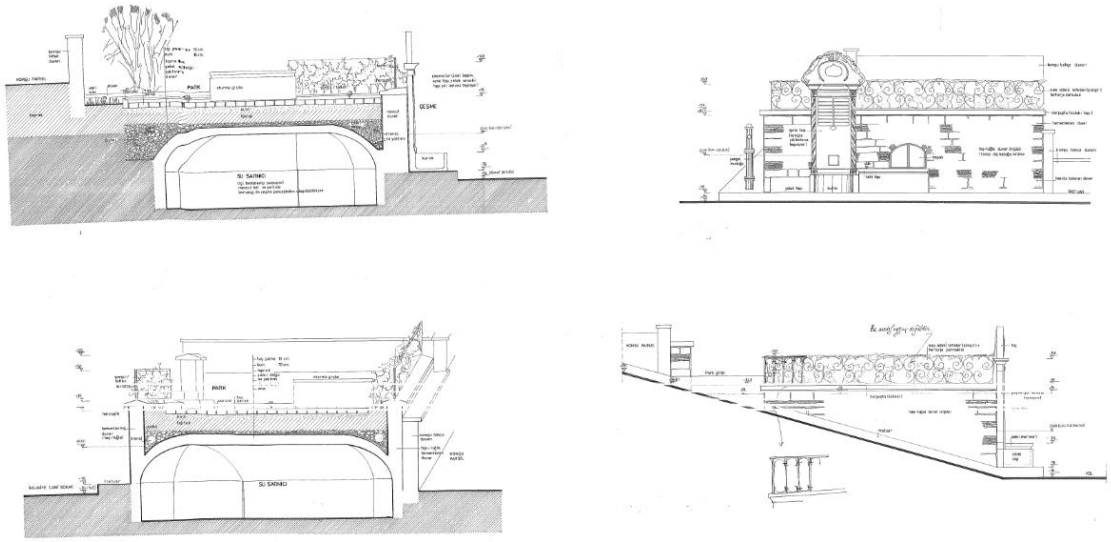

Ölçek: *1/20*

Çizim 87a: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 87b: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 87c: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 87d: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)*

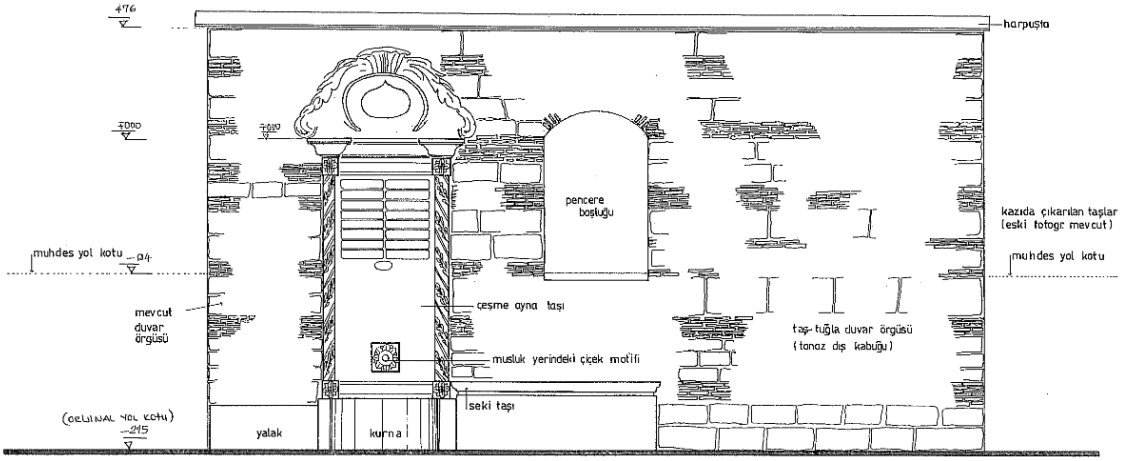

Ölçek: *1/20*

Çizim 88: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

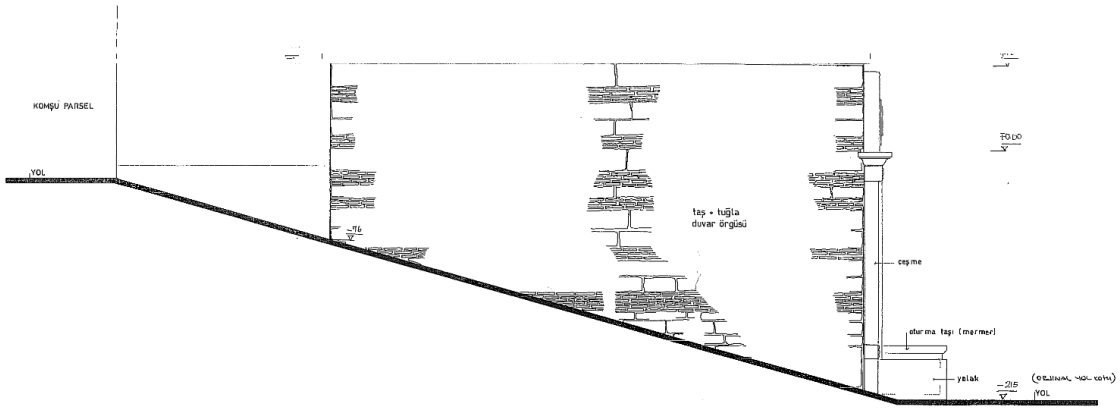

Ölçek: *1/20*

Çizim 89: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

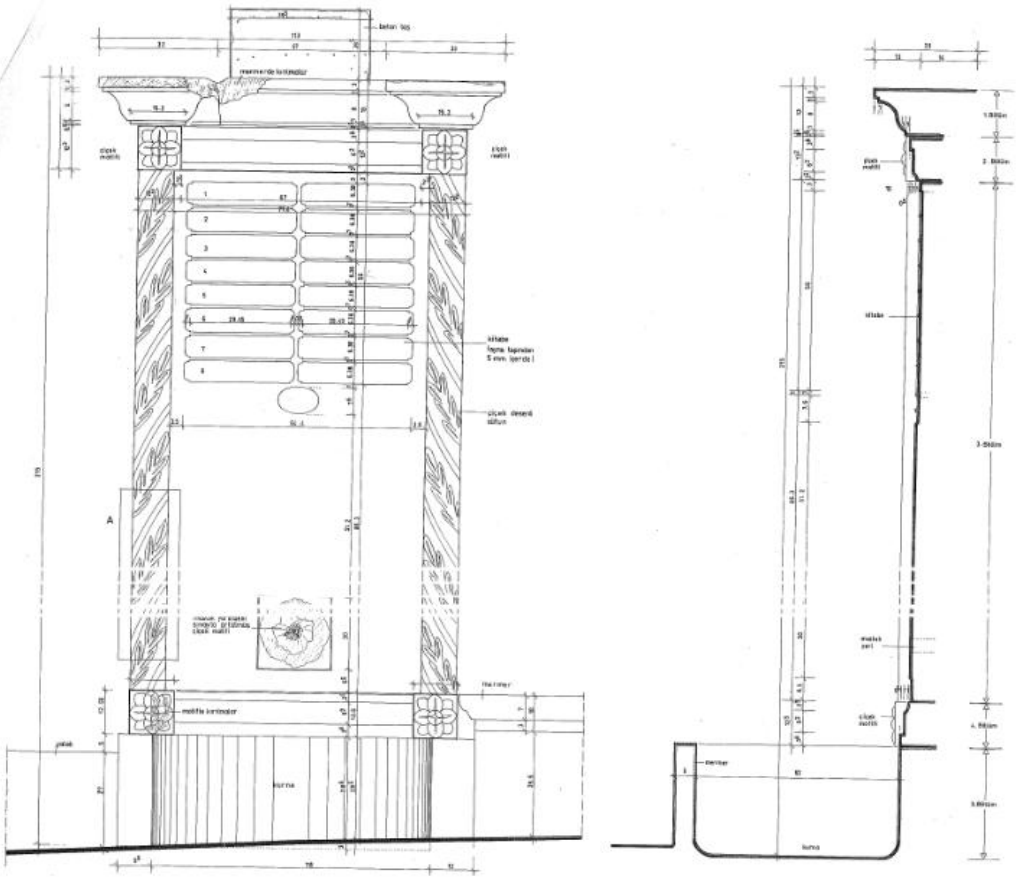

Ölçek: *1/5*

Çizim 90a: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 90b: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

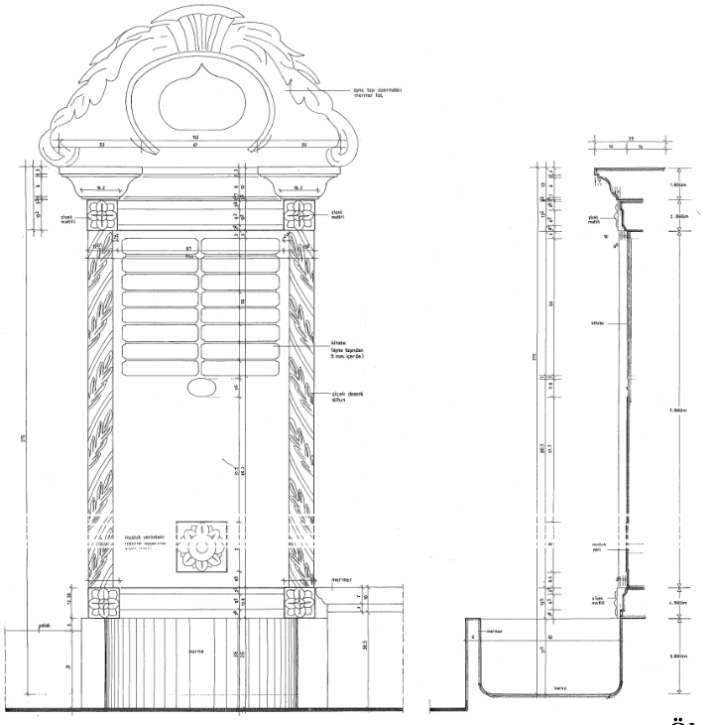

Ölçek: *1/5*

Çizim 91a: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 91b: *Hâfiz İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)*

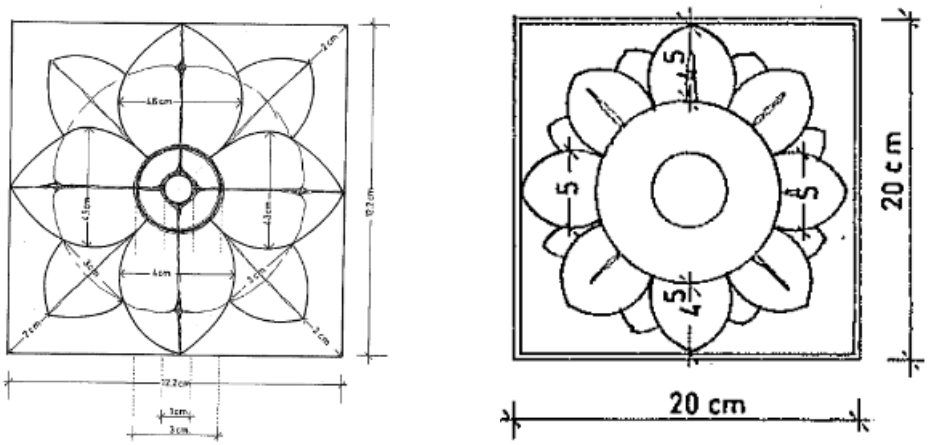

Çizim 92a: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Rozeti (Rölöve Projesi)*
Çizim 92b: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Lüle Deliğinin Açıldığı Rozet (Restitüsyon Projesi)*

Fotoğraf 58: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 59: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 60: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Sol Yan Cephesi*

Fotoğraf 61: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşme'nin Su Deposunun Üst Görünüşü*

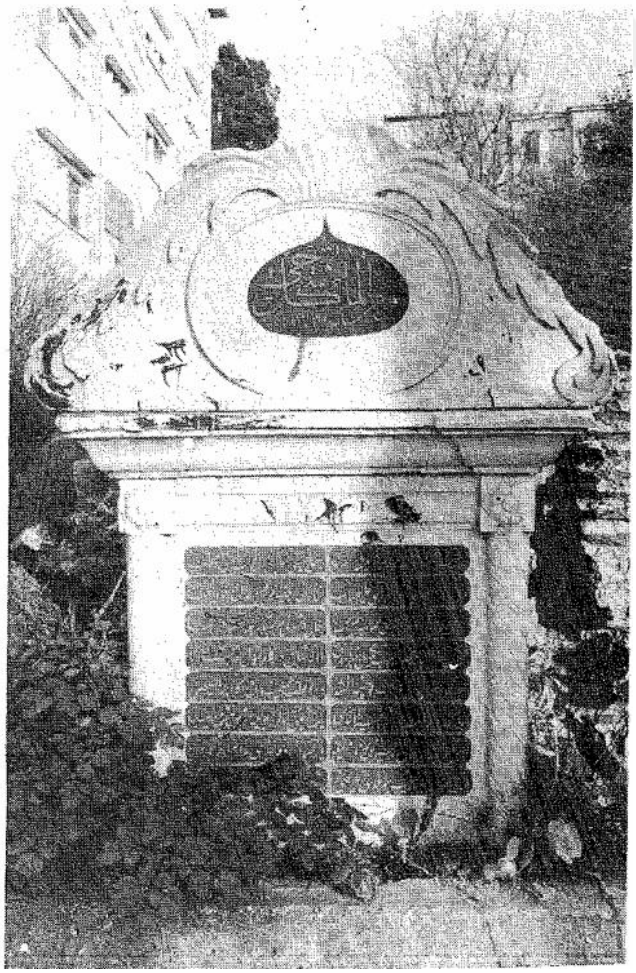

Fotoğraf 62: *Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi (Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s. 429.)*

3.1.15. İhsaniye Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Üsküdar İlçesi, Salacak Semti, İhsaniye Mahallesi, Neyzenbaşı Halil Can Sokak'ta yer almaktadır. 12 Pafta / 352 Ada / 34 Parsel

Yapım Yılı: H.1240 / M.1824-25

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 93-97

Fotoğraf No: 63-66

Tarihçesi: İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekte ve "*İhsaniye Çeşmesi*" adı ile anılmaktadır[155]. Mehmet Nermi Haskan, eserin arkasında ve İhsaniye Camii'nin avlusunda büyük hazneli ve dokuz musluklu bir abdest mahallinin (Hâfız İsa Ağa Çeşmesi) bulunduğunu ve bu eserin Hâfız İsa Ağa tarafından H.1240 (M.1824-25) yılında inşa ettirildiğini belirtmiştir. İhsaniye Çeşmesi'nin suyu bu eserin haznesinde geldiğini ve bundan dolayı banisini Hâfız İsa Ağa olabileceğini yazmıştır[156].

İhsaniye Çeşmesi'nin üzerinde kabartma tekniğiyle, Celi Sülüs istifli kitabesinde "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*[157] *1240*"[158] âyet-i kerimesi yazılmıştır (Fotoğraf 63). Süleyman Berk'in doktora tezinde kitabenin Hattat Mustafa Râkım tarafından yazıldığını belirtmektedir[159].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü, su depolu bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 64-65-66). Küçük boyutlu su deposunun beden duvarları moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüş olan eser, üst örtüsü dâhil takriben 4.44 m.

---

[155] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 426.
[156] Haskan, 2001, **a.g.k.**, s. 1087.
[157] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık*." Enbiyâ 21/30.
[158] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 108.
[159] S. Berk (1999). *Hattat Mustafa Râkım'da celî sülüs ve tuğra estetiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 38.

yüksekliğinde, arka cephesi 3.37 m., ön cephesi ise 3.60 m. genişliğinde ve sağ tarafı 1.36 m., sol tarafı ise 1.34 m. derinliğindedir (Çizim 93a-93b-94a-94b-95a-95b-95c-96a-96b-96c). Su deposunun üzeri dıştan iki yöne meyilli kırma çatı ile örtülü olup arka cephe, ön cepheden farklı olarak üçgen çatı alınlığına sahiptir.

Eserin ana cephesi olan batı cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin üzerinde takriben 0.60 m. yüksekliğinde, kademeli olarak yerleştirilmiş düz yüzeyli ve içbükey formlu silme kuşaklarıyla elde edilmiş dalgalı ve oldukça geniş bir saçak bulunmaktadır. Sarı renkli alçıyla sıvanmış saçağın içbükey girinti yapan kısmın üzeri, siyah ve koyu renkler kullanarak yazı, bitkisel ve geometrik motifli kalemişleriyle bezenmiştir. Merkezde bulunan madalyon içerisine "*Allah*" ismi kalemişi olarak yazılmıştır. Madalyonun iki yanında saçak boyunca uzanan, sarmaşık dallarından elde edilmiş birer bordür işlenmiştir. Üst kısmında kısa kenarları "C" kıvrımı şeklinde pahlanmış dikdörtgen ve küre motiflerin münavebeli bir şekilde dizilmesi ile oluşmuş bir kuşak yer almaktadır.

Çeşme, içbükey eğrisel girintiler yapan bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Niş, takriben 3.54 m. yüksekliğinde, 2.52 m. genişliğinde ve 0.42,5 m. derinliğinde olup üzeri yuvarlak kemer ile örtülmüştür. Saçağa kadar uzanan ve tuğla ile örülmüş yuvarlak kemerin alın kısmı 0.30 m. yüksekliğindedir. Yuvarlak kemer, mermer malzemeden yapılmış iki sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların gövdeleri takriben 2.00 m. yüksekliğindedir ve üzerlerinde herhangi bir bezeme öğesi bulunmaktadır. Gövdeleri dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta ve sonrasında 0.27 m. yüksekliğine sahip, dikdörtgen şeklinde impost ve altında kare kaideli başlıklar yerleştirilmiştir.

Nişin üzerine, tuğla kemerini taklit eden tuğla dizisi görünümlü kalemişi süslemeler işlenmiştir. Bu motifin yan tarafında yer alan sarmaşıklı dallı kalemişi, nişi duvarını üç yönden dolanmaktadır. Çeşmenin hemen üzeri, nesneli ve bitkisel motiflerden oluşan Rokoko kompozisyonlu kalemişleriyle bezenmiştir. Bezemelerde krem, sarı, kahverengi, siyah ve yeşil gibi renkler kullanılmıştır. Kompozisyonda hayali bir mekan tasarlanmıştır. Merkezinde yüksek bir yerden yükselen ve buket şeklinde işlenmiş stilize edilmiş akant yaprakları bulunmaktadır. Sağ tarafında antik yapı ve uçları volütlü olarak işlenmiş iki tane uzantı işlenmiştir. Antik yapının üzerinde ağaç ve uzantıların birinin ucunda ise stilize edilmiş akant yaprağı (ya da ağaç) motifi bulunmaktadır. Sol tarafın

yüzeyinde meydana gelen aşınmalardan dolayı net bir tanımlama yapılamamaktadır ancak mevcut izlerden sağ tarafta bulunan bezemeler, simetrik bir şekilde burada da işlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sağ ve sol taraflarda bulunan uzantıların ikisinde uzayan sarmaşıklı dallar dinlenme sekilerine kadar uzanmaktadır. Çeşmenin sağ yan kenarına, siyah renk ile kontur yapılmış ve böylelikle esere, gölge ve derinlik kazandırılmıştır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, takriben 3.12 m. yüksekliğinde, 1.40 m. genişliğinde ve takriben 0.07 m. derinliğinde olup tamamen mermer malzemeden yapılmıştır (Çizim 97a-97b). Çeşmenin üst bölümünde yer alan yatay düzlem 0.66,5 m. yüksekliğinde olup iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Kaideleri bulunmayan pilastrların gövdeleri, alt bölümde bulunan pilastr başlıkların üzerine oturmaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan gövdeler, 0.59,5 m. yüksekliğindedir. Yüksekliği 0.07 m. olan pilastrların başlıkları, düz ve içbükey-dışbükey silmelerden elde edilmiştir. Silmeler, yatay düzlemin üzerinden kesintisizi bir şekilde devam etmiştir. Bu iki pilastr ile sınırlandırılmış düzleme çeşmenin Enbiyâ sûresinin yazıldığı kitabe yerleştirilmiştir. Çerçevesi ve yazıları altın yaldız ile boyanmış kitabe, yaklaşık olarak 0.47 x 1.01 m. ölçüsündedir.

Çeşmenin dikey düzlemi, dinlenme sekilerin üzerinde yükselen iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Armudi kaidelere oturan pilastrların gövdeleri 1.66,5 m. yüksekliğinde ve 0.11 m. genişliğindedir ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Düz ve içbükey-dışbükey silmelerle elde edilmiş pilastr başlıkları ise 0.07 m. yüksekliğindedir. Başlıkları üzerinde yer alan silmeler kesintisiz bir şekilde çeşmenin üzerinde devam etmektedir. Derinliği çok az çeşme nişinin üzeri, kademeli olarak yerleştirilmiş, dış bükey ve içbükey silme kuşaklarından elde edilmiş yuvarlak kemerle örtülmüştür. Çeşme nişi, 1.00 m. genişliğinde ve yaklaşık olarak 0.10 m. derinliğine sahiptir. Genişliği 0.88 m. olan niş duvarının üzerinde 0.68 m. genişliğinde bir ayna taşı yer almaktadır Ayna taşı; ayaklı bir kaide üzerinde yükselen, 0.04 m. genişliğine sahip, iki kademeli silmelerle çerçevelenmiş oval madalyon formundadır. Çerçevenin tepe noktasına, yüksek kabartma tekniğiyle, yan taraflara aşağı doğru uzanan, stilize akant yaprağı motifi işlenmiştir. Oval madalyonun bombeli iç yüzeyi 0.60 m. genişliğinde olup üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Ayna taşının hemen alt tarafında yer alan düşey dikdörtgen formlu bir pano yerleştirilmiştir. Üst kısmı basık yuvarlak kemerli olan panonun üzerinde musluğu takılı olmayan bir lüle deliği yer almaktadır.

Su teknesi, takriben 1.08 m. genişliğine ve 0.61 m. derinliğine, dinlenme sekileri ise takriben 0.76 m. genişliğine ve 0.56,5 m. derinliğine sahiptir. Yol kotunun yükselmesinden dolayı su teknesi ve dinlenme sekilerinin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Mermer malzemeden yapılmış su teknesi ile dinlenme sekilerin üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme karakterleri Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun etkisiyle şekillenmiştir. Genel kurgusunu meydana getiren yuvarlak kemerli çeşme nişi ve pilastrlar ile silmelerin kullanımları Ampir üslubun özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepe noktasında akant yaprağı bulunan oval madalyon formlu ayna taşı, Ampir üslubun yoğun hissedilmesini sağlamaktadır. Çeşmenin yer aldığı nişin duvarının üzerinde yer alan kalemişi süslemeler Rokoko karakterlidir.

Eserin bulunduğu yere ilişkin Alman Mavileri'nden ve Pervititch Haritası'ndan bilgi alınmaktadır[160]. Bu haritalardan ve esere ait eski fotoğraflardan çeşmenin iki ahşap yapı arasından kaldığı görülmektedir[161]. Çeşmenin hemen iki yanında yer alan ahşap evler 1970'lı yıllarda yakılmış ve yerlerine geriye çekik apartmanlar yapıldığı için çeşme ortada tek olarak kalmıştır[162]. Üsküdar Belediyesi tarafından 1995-1996 yıllarında çeşmenin rölöve restorasyon projesi hazırlatılmıştır. Rölöve projesinde çeşmenin su teknesi ve dinlenme sekilerin kırık olduğu, çeşmenin üzerinde çatlakların olduğu ve eserin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte bitkiler büyüdüğü anlaşılmaktadır. Günümüzde çeşmenin üzerinde aşınmalar, derin çatlaklar, kararmalar gibi hasarların meydan gelmiştir. Çeşmenin yer aldığı nişin üst örtüsünü taşıyan pilastrların kaidelerinin büyük bir kısmı günümüzde yol seviyesinin altında kalmıştır. Çeşmenin iki yanında yer alan pilastrların armudi kaidelerin alt kısmında mevcut değildir. İşlevini kaybetmiş olan çeşmenin musluğu bulunmamakta ve suyu akmamaktadır.

[160] N. Ç. Akçıl (2008). *Üsküdar'da İhsaniye Çeşmesi*. (Ed. Çoşkun Yılmaz), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*. C.I, s. 291-296.
[161] Akçıl, 2008, **a.g.k.**, 291-296. Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 418.
[162] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 426.

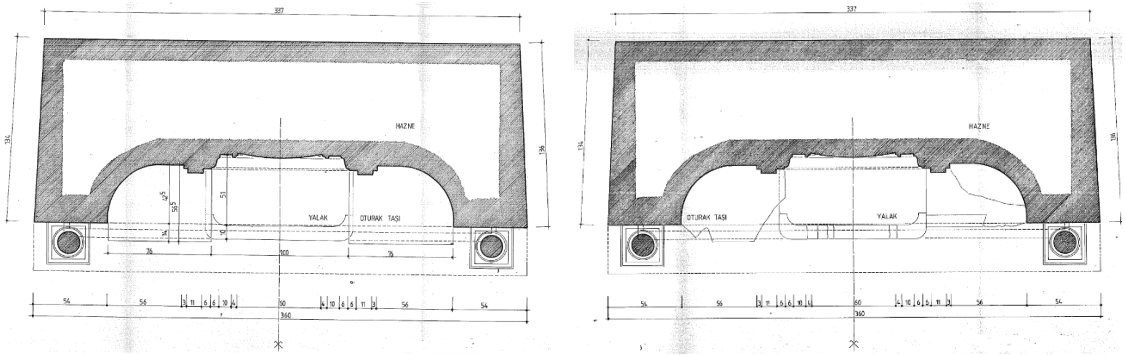

Ölçek: *1/10*

Çizim 93a: *İhsaniye Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 93b: *İhsaniye Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

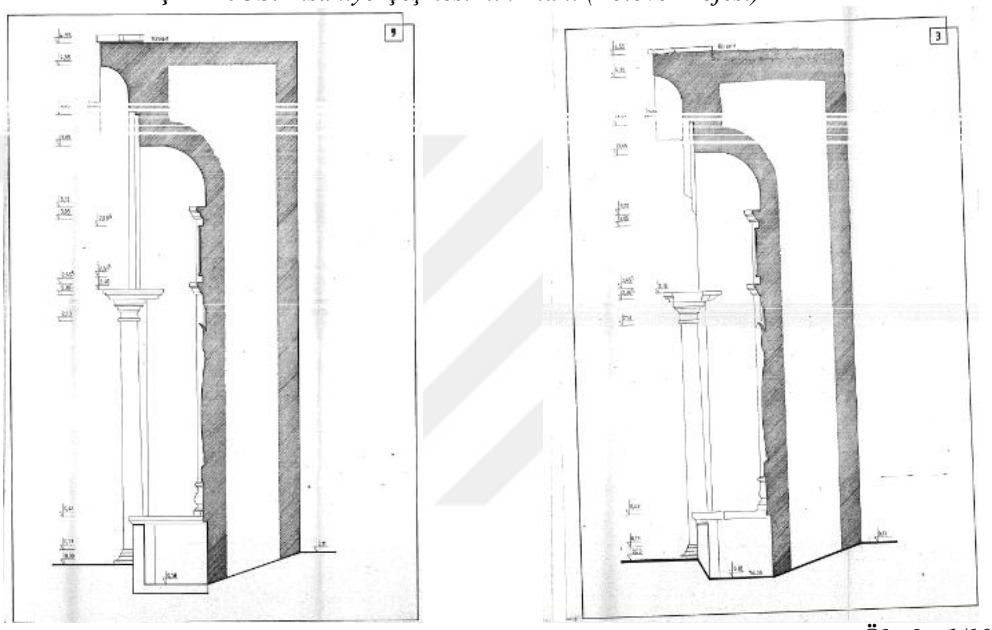

Ölçek: *1/10*

Çizim 94a: *İhsaniye Çeşmesi'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 94b: *İhsaniye Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

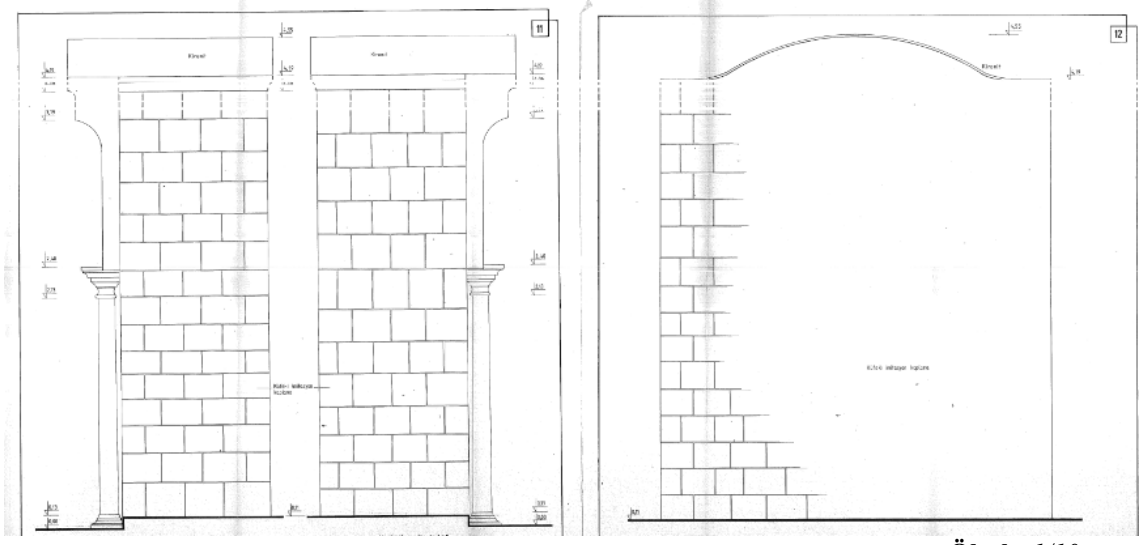

Ölçek: *1/10*

Çizim 95a: *İhsaniye Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 95b: *İhsaniye Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 95c: *İhsaniye Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Restorasyon Projesi)*

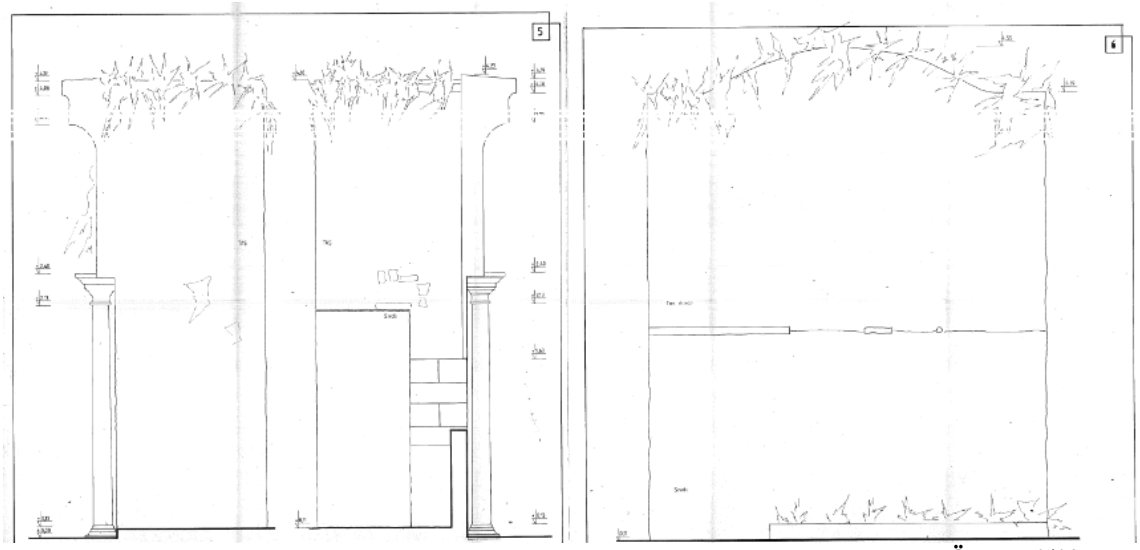

Ölçek: *1/10*

Çizim 96a: *İhsaniye Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 96b: *İhsaniye Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 96c: *İhsaniye Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)*

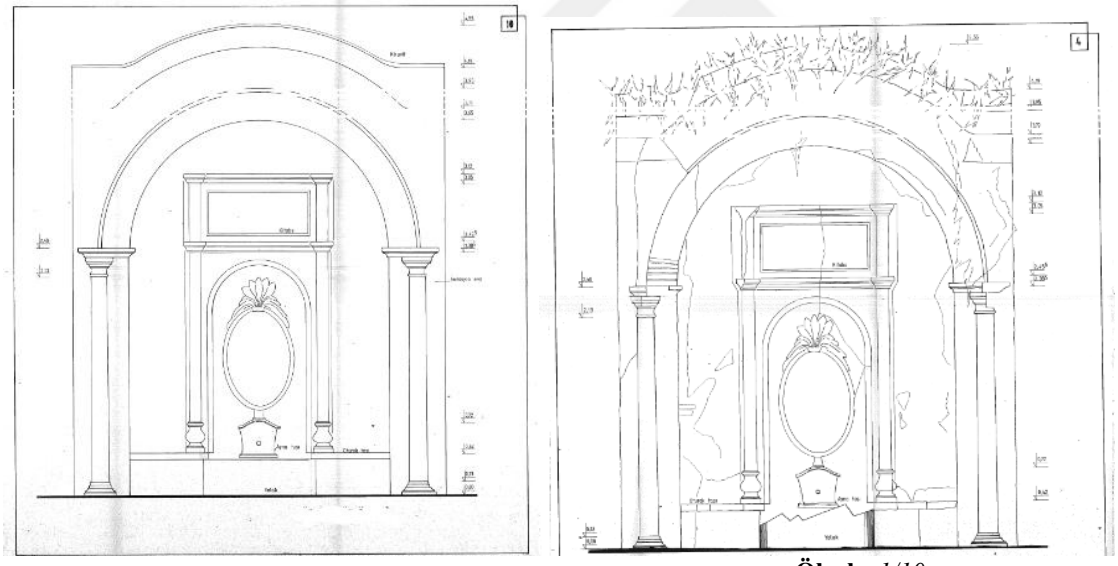

Ölçek: *1/10*

Çizim 97a: *İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 97b: *İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 63: *İhsaniye Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 64: *İhsaniye Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 65: *İhsaniye Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

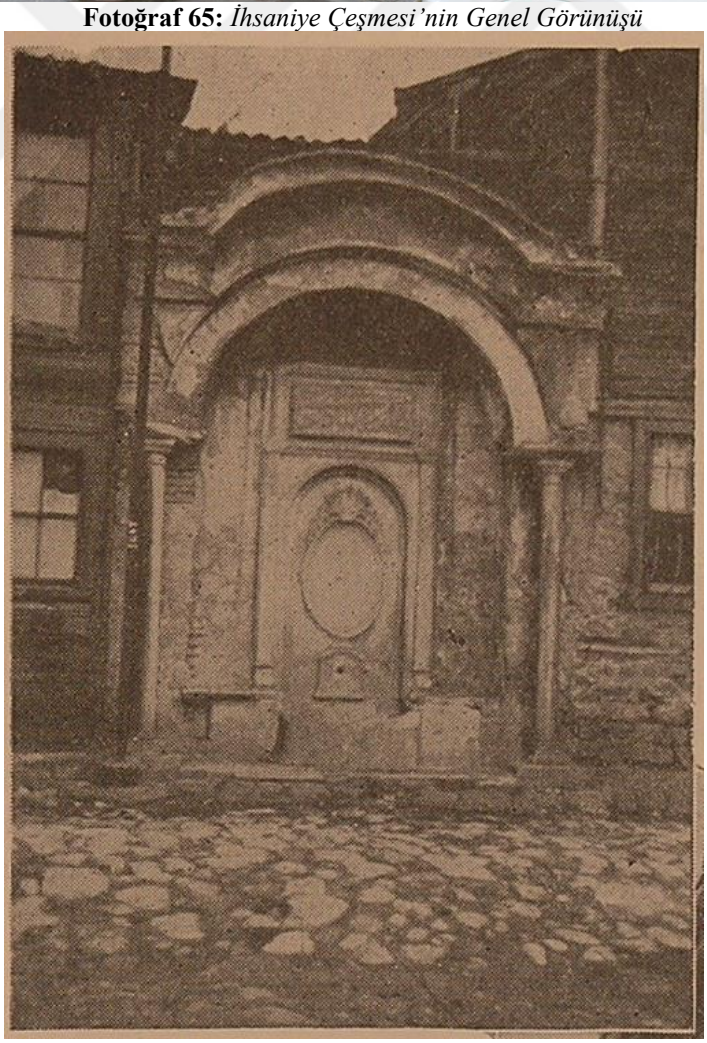

Fotoğraf 66: *İhsaniye Çeşmesi (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C.II, s. 419)*

3.1.16. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi)

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Seyit Ömer Mahallesi, Hüseyin Kazım Sokağı, Hacı Evhaddin Caddesi'nde yer almaktadır. 1294 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1241 / M.1825-26

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 20.06.2023

Çizim No: 98-105

Fotoğraf No: 67-72

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesinde, H.1241 (M.1825-26) yılında Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirildiğini öğrenilmektedir[163]. İnşa kitabesi, kartuşlarla iki sütun ve beş satır olarak düzenlenmiştir (Çizim 98) (Fotoğraf 67). Şair Pertev tarafından iki kez tarihi düşürülen inşa kitabesi Tâlik hat ile yazılmıştır[164]. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bahr-ı zehhâr-ı kerem şâhenşeh-i deryâ-nevâl*

Menba'-ı feyz-i mehâmid Hazret-i Mahmud Hân

Çeşme yapdı pîşgâh-ı câmi-i Feyziyye'de

Eyledi gûyâ metâf-ı Ka'be'ye zemzem revân

Eyleye dünyâyı reyyân-ı zülâl-i hayr u cûd

[163] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 255.
[164] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 250.

Ömr ü ikbâlin idüp efzûn Rabb-i müste'ân

Kilk-i ter verdi iki târîh-i gevher-tâba âb

Bendesi Pertev olup bu beyt ile ratbü'l-lisân

Çeşme yapdırdı civâr-ı câmi-i Feyziyye'de (1241)

Kulzüm-i birr ü sehâb-ı âtıfet-i Mahmud Hân (1241)"[165]

Sulukların üzerinde yer alan madalyonların içerisine, Sultan II. Mahmud'un Adlî mahlaslı tuğrası işlenmiştir[166]. Tuğraların transkripsiyonu şöyledir: "*Mahmûd bin Abdülhamîd Hân el-muzaffer dâimâ*" (Çizim 99) (Fotoğraf 68a-68b). Banisi ve yapım yılı bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Küçük Efendi (Feyziyye) Külliyesi'nin kuzey çevre duvarının batı tarafında yer alan çeşme, yarım daire planlı, üç yüzlü, bağımlı bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 100a-100b-101a-101b-101c-102a-102b-102c-103) (Fotoğraf 69a-69b-70). Çeşmenin taştan yapılmış hafif iki yöne meyilli damı, kiremit ile kaplı olup kiremit ile çeşmenin üst kısmı arasında kalan boşluklar ahşap ile doldurulmuştur. Moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüş olan arka cephede bir niş yer almaktadır. Niş, günümüzde 2.62 m. yüksekliğindedir ve üzeri tuğla ile yapılmış yuvarlak bir kemerle örtülü olup kemer yığma ayaklar tarafından taşınmaktadır. Nişin içinde, yaklaşık olarak 0.56 m. yüksekliğinde bir seki bulunmaktadır.

Eserin batı cephesinde yer alan çeşme, yol kotunun yükselmesinde dolayı bir kısmı yol seviyesinde altında kalmış ve günümüzde takriben 4.83 m. yüksekliğine ve 3.38 m. genişliğine sahiptir (Çizim 104-105). Çeşme, iki yanında bulunan üç kademeli, yarı daire formunda çıkmalarla sınırlandırılmıştır. Eserin bulunduğu duvarın harpuştası

[165] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 232.
[166] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 232.

arasındaki köşeler, taştan yapılmış, "S" kıvrımı biçiminde köşebentler yumuşatılmış[167] ve 0.74 m. yüksekliğine bu köşebentler en üst kademedeki çıkmalara dayanmaktadır. Üç yüzlü ve dalgalı Barok hatlara sahip olan çeşme, mermer malzemeden inşa edilmiştir. Orta bölümdeki ana yüz, yan yüzlerden daha ileri tutularak çeşme kütlesinde dışbükey bir eğim elde edilmiştir.

Yan yüzler, aynı tasarım ve süsleme özelliklerine sahip oldukları için tek bir tanımlaması yapılacaktır. Dikey doğrultuda iki oluk silme ile sınırlandırılan yan bölümler, cephe boyunca uzanan dalgalı hatlara sahip yatay silme kuşaklar vasıtasıyla üçer bölüme ayrılmaktadır. Üstte bulunan üç kademeli silme kuşakları 0.12 m. yüksekliğinde ve düz, içbükey ve dışbükey olarak düzenlenmiştir. Altta bulunan iki kademeli silme kuşakları ise 0.10 m. yüksekliğinde olup düz ve dışbükey formda tasarlanmıştır.

Yan yüzlerin, yukarıdan aşağı doğru birinci bölümleri, takriben 0.79 m. yüksekliğindedirler (Fotoğraf 71a). Üzerlerinde, yüksekliği 0.67,5 m. olan birer stilize edilmiş akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Akant yaprakları, yüksek kabartma tekniğiyle, sap kısmı volütlü, kıvrımlı hatlara sahip ve asimetrik olarak işlenmiştir. Bu bölümlerin üzerinde üstünde takriben 0.14 m. yüksekliğinde, dalgalı hatlara sahip, iki kademeli silme kuşakları yerleştirilmiştir. Silme kuşaklardan üstteki düz yüzeyli, alttaki ise içbükey-dışbükey formlarda tasarlanmış olup düz yüzeyli silmelerin orta bölüme bakan uçları volütlüdür. Yüksekliği 0.78 m. olan ikinci bölümlerin üzerlerinde yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış, Asimetrik, sap kısımları volütlü ve “S” kıvrımlar yapan stilize edilmiş akant yaprağı motifleri yer almaktadır (Fotoğraf 71a). Üçüncü bölümler ise yaklaşık olarak 2.28 m. yüksekliğinde olup üzerinde suluklar, perde motifleri ve madalyonlar yer almaktadır (Fotoğraf 71b). En üst kısmında yüksek kabartma tekniği ile perde motifleri tasvir edilmiştir. Alt kısımlarında dalgalı şeritler geçen, katmanlı ve yüksekliği 0.35 m. olan perdeler üç noktadan tutturulmuştur. Perdelerin üst kısmı yaklaşık olarak 0.08 m. yüksekliğinde, dalgalı hatlara sahip ve pileli olarak işlenmiştir. Perdelerin arasından ise uçları püsküllü, birer dalgalı kordon sarkmaktadır. Bu motiflerden sonra yüksekliği 0.21 m. ve genişliği ise 0.30 m. ölçüsünde olan madalyonlar gelmektedir. Yanları tarafları yuvarlatılmış, üst ve alt kısımları hafif dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmış madalyonların içerisinde kabartma tekniği ile yazılmış ve altın yaldız ile

[167] M. B. Tanman (1994). Küçük Efendi Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 150-152.

boyanmış Sultan II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Sulukların nişleri, yarım daire planlı olup 0.29 m. genişliğindedir. Nişlerin üzerinde, yüksek kabartma tekniği ile asimetrik şeklinde yapılmış, stilize edilmiş akant yaprağı formunda dekoratif birer kemer bulunmaktadır. İki yana doğru açılan akant yaprakların sağ tarafı 0.36 m., sol tarafı ise 0.33 m. yüksekliğinde, genişlikleri ise takriben 0.36 m.dir. Akant yaprakları, üst kısımları "C" kıvrımı yapan, 0.02,5 m. genişliklerinde, düz yüzeli çubuklar tarafından taşınmaktadır[168]. Nişlerin içerisinde birer lüle deliği açılmış ve bu deliklerin her iki yanlarında küçük birer dairevi şeklinde kalıntılar bulunmaktadır. Sulukların yarım daire şeklindeki kurnalarının dış kenarları dalgalı, gövde kısmı, yüksek kabartma tekniği ile dilimli olarak yapılmış ve en alt kısmı ise baş aşağı şeklinde betimlenmiş birer püskül motifiyle sonlandırılmıştı.

Eserin, oluklu silmelerle sınırlandırılan ve takriben 1.41 m. genişliğinde olan orta bölümde yer alan ana yüz, yan yüzlerden daha yüksek, geniş ve ileri tutularak vurgulanmıştır. Yan yüzleri kendi içinde bölümlere ayıran yatay silme kuşakları cephe boyunca kesintisiz bir şekilde devam ederek, ana yüzü de üç bölüme ayırmaktadır. Yukarıdan aşağı doğru birinci bölüm iki kademeli silme kuşaklarıyla birlikte 1.17 m. yüksekliğindedir. Düz ve içbükey-dışbükey formda tasarlanmış silme kuşakların tepe noktası kilit taşı gibi düzenlemiş, daha yüksek ve ileri tutularak vurgulanmıştır. Bu bölüm iki kenarında yer alan iki düz silmeyle sınırlandırılmış ve silmelerin üzerine, iç içe geçmiş yaprak motifleri işlenmiştir. Orijinalinde tam merkezde çelenk çerçeveli, içerisinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunan oval şekilli bir madalyon yer almaktaydı. İkinci bölüm 0.79 m. yüksekliğinde sahiptir ve üzerine 0.75 x 1.38 m. ölçüsüne sahip çeşmenin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kabartma tekniği ile yazılmış olan kitabenin çerçevesi ve harfleri altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır. Yüksekliği 2.28 m. olan üçüncü bölümde eserin asıl kullanım alanı olan çeşme yer almaktadır. Çeşme, 2.16 m. yüksekliğinde ve takriben 1.38 m. genişliğinde olup üç yönden 0.10,5 m. genişliğine sahip içbükey ve dışbükey silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Çeşme duvarının üzeri, yüksek kabartma tekniği ile betimlenmiş perde motifleri ile kaplıdır. Motifin üst kısmı pileli olup buradan uzayan perde kanatları iki kenardan tutturulmuştur ve katmanlı ve dolgun görünümlü perdelerin alt kısımlarında dalgalı şeritler geçmektedir. Perde kanatların ikiye bölündüğü noktadan volanlı bir yaşmak uzamakta ve bu yaşmaktan

[168] Sulukların ölçülendirmesi, sağ tarafta yer alan suluk dikkate alınarak verilmiştir.

uçları püsküllü, dalgalı bir kordon sarkmaktadır. Perdelerin iki yanda toplanan kısımları ikişer dalgalı kurdele ile bağlanmıştır. Çeşmenin ayna taşında, yüksek kabartma tekniği ile yapılmış, içe içe geçmiş yaprak motiflerden oluşan çelenk çerçeveli, düşey doğrultuda, oval şekilli bir madalyon yer almaktadır. Çelengin tepe noktasına, dalgalı kurdele ile üç düğümden oluşan bir fiyonk motifi işlenmiştir. Madalyonun bombeli iç yüzeyinde ise herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Madalyonun hemen altında, dikdörtgen kaideler üzerinden yükselen "S" kıvrımlı, stilize edilmiş iki yaprak motifi bulunmaktadır. Bu iki motifin arasına açılan lüle deliğin etrafında dairevi şeklinde izler, her iki yanında ise deforme olmuş, küçük birer delik mevcuttur. Dairevi şeklindeki izler gülbezek, kabara veya madalyon gibi motiflerin kalıntıları olabilir.

Yol kotunun yükselmesinden dolayı, mermer malzeme ile yapılmış su teknesi ile dinlenme sekilerin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Çeşmenin önünde yer alan su teknesinin dış yüzü dışbükey yapılarak ovalimsi bir görünüm elde edilmiştir ve üzerine yüksek kabartma tekniği ile kartuş motifi işlenmiştir. Kartuşun kısa kenarları yuvarlatılmış ve birer üç yapraklı palmet motifi ile sonlandırılmıştır. İçbükey ve dışbükey kıvrımlar yapan dinlenme sekileri, sulukların hizasına kadar ilerlemektedir. Dinlenme sekilerin ön ve yan yüzlerine yüksek kabartma tekniği ile perde motifi betimlenmiştir. Alt kısımlarında dalgalı şeritler geçen, katmanlı perdeler üç noktadan tutturulmuştur. Perdelerin arasından ise uçları püsküllü olan birer dalgalı kordon sarkmaktadır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta yapılan çeşmenin genel kurgusu ile elemanlarının biçimlenişi Barok üslubun özelliklerini taşımakta ve süsleme karakterleri ise ağırlıklı olarak Ampir ve Barok üslupların çerçevesinde yorumlanmıştır. Bezeme programının ve mimari elemanların hareketli ve dalgalı bir hatta sahip olması, Barok üslubun getirdiği bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde işlenen çubuklar ve "S" kıvrımlı yapraklar Barok karakterli iken perde motifleri, çelenk çerçeveli madalyon ve yaprak motifleri Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir ve Barok üslubun özelliklerini taşımaktadır. Bezemeler yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış ve böylelikle üçüncü boyut kazandırılarak plastik etki verilmiştir. Kıvrımlı hatlara sahip dinlenme sekileri, dalgalı ve dilimli kurnalar ve ovalimsi su teknesi cepheyi hareketlendirmektedir.

Mülkiyeti Feyzullah Efendi Vakfı'na ait olan çeşme, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2008-2009 yıllarında rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri

hazırlatılmıştır. Son yıllarda çeşmenin çok geniş kapsamlı olmayan restorasyonu yapılmıştır. Çeşmenin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte büyüyen bitkiler temizlenmiş ve basit-bakım onarımı yapılmıştır. Büyük kısmı yol seviyesinin altında kalmış olan su teknesi ve dinlenme sekilerinin büyük kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır ve içi kapatılmış olan su teknesinin içi boşaltılmıştır. Bu onarımlara rağmen günümüzde eserin üzerinde kararma, çatlak, kırık ve aşınma gibi hasarlar bulunmaktadır. Su teknesinin üzerinde ciddi kırıklar meydan gelmiştir. Restitüsyon projesinde ve çeşmeye ait eski fotoğraflardan çeşmenin üzerinde içerisinde Sultan II. Mahmud Han'ın tuğrası bulunan çelenk çerçeveli bir madalyon yer aldığı görülmektedir (Fotoğraf 72). Çeşme günümüzde işlevini kaybetmiş olup musluğu bulunmamakta ve suyu da akmamaktadır.

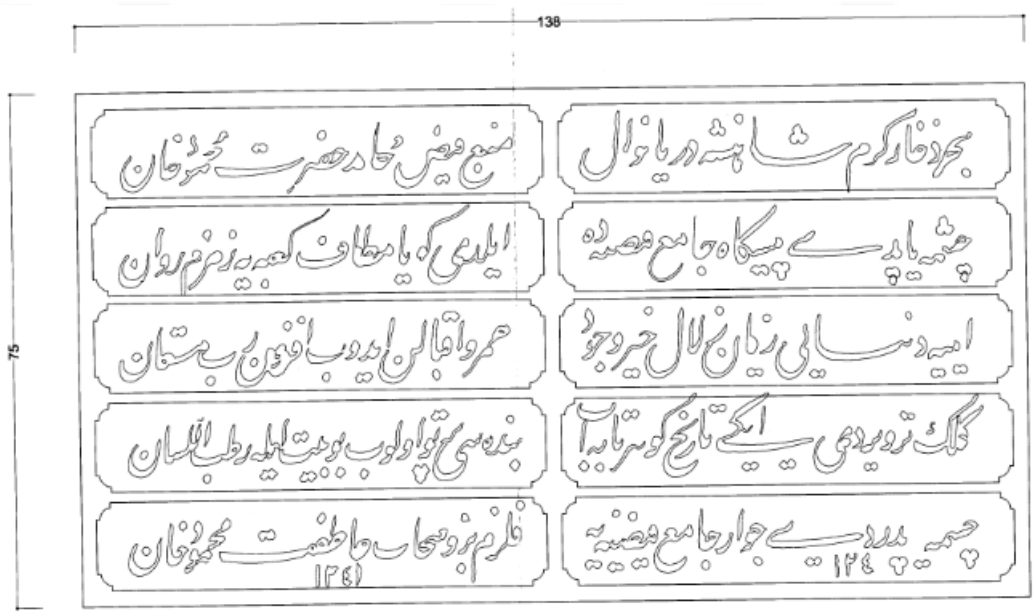

Ölçek: *1/5*

Çizim 98: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

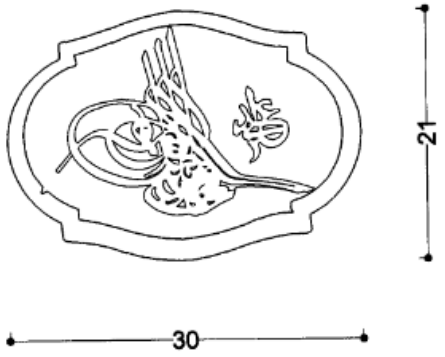

Ölçek: *1/5*

Çizim 99: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Tuğrası (Rölöve Projesi)*

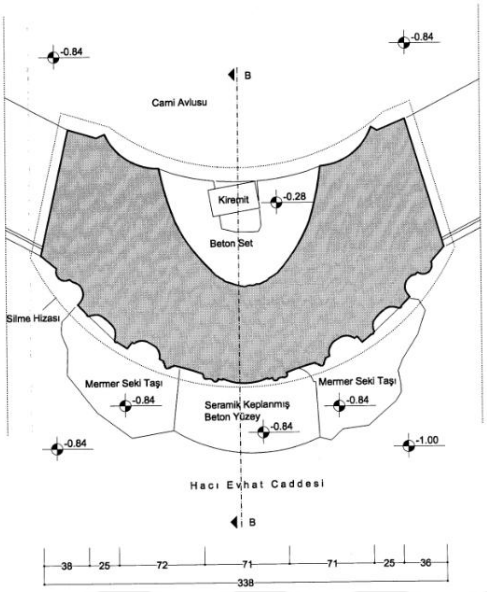

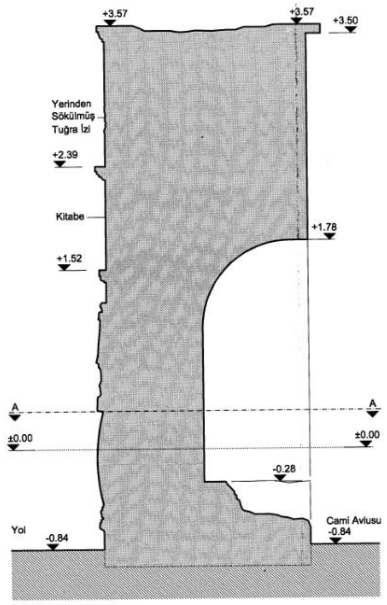

Ölçek: *1/20*

Çizim 100a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 100b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

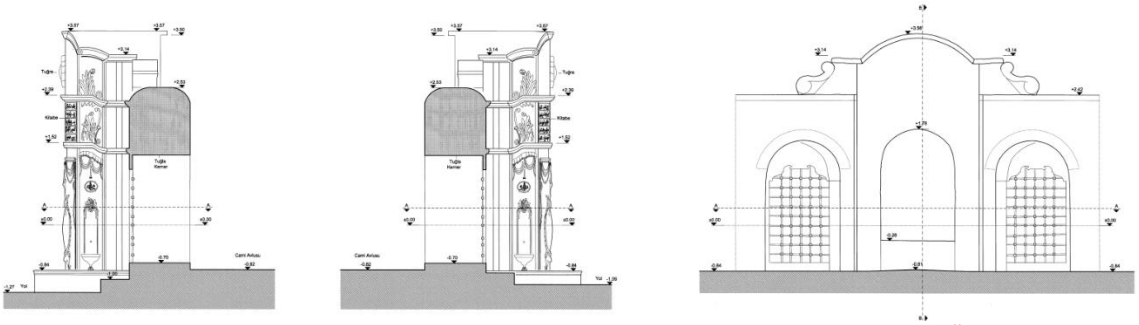

Ölçek: *1/20*

Çizim 101a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 101b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 101c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Arka Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

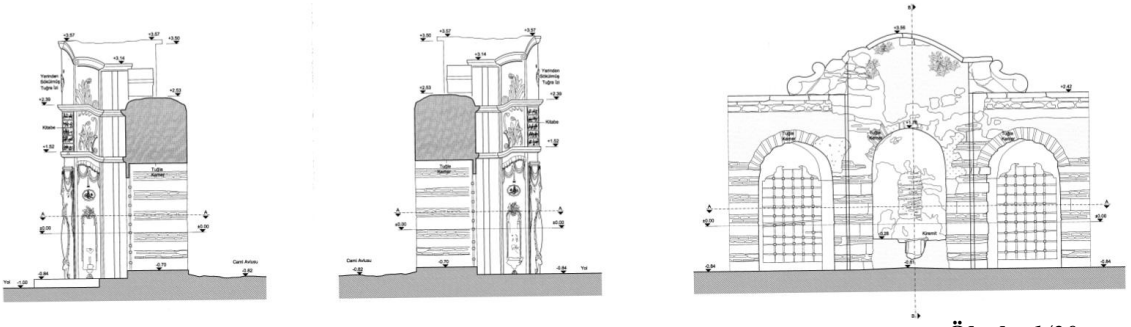

Ölçek: *1/20*

Çizim 102a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 102b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 102c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Arka Cephesi (Rölöve Projesi)*

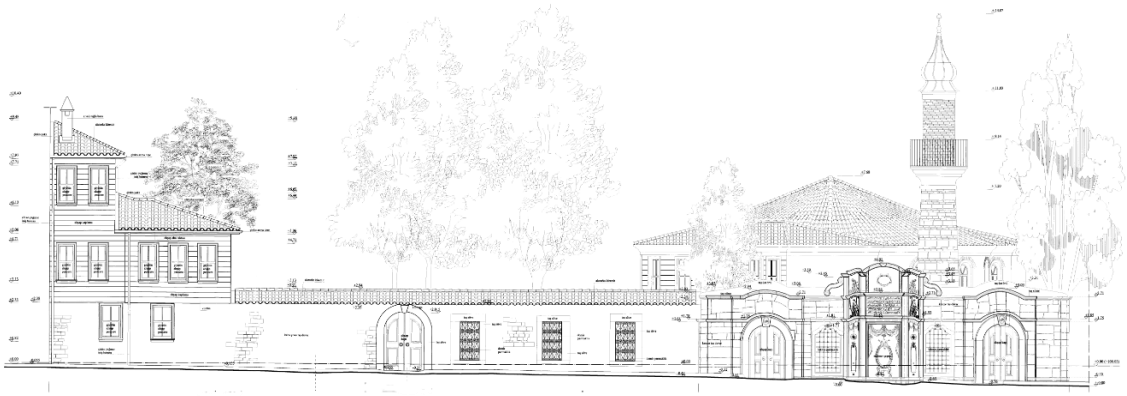

Ölçek: *1/50*

Çizim 103: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

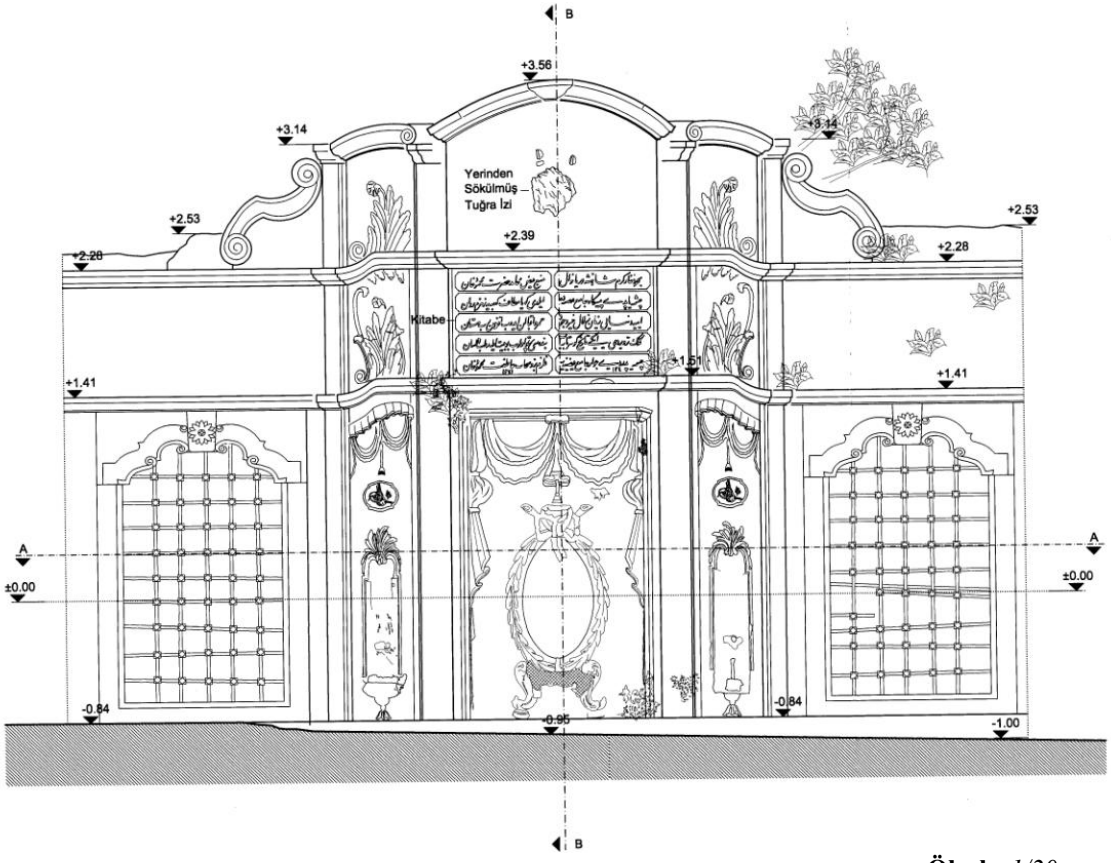

Ölçek: *1/20*

Çizim 104: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

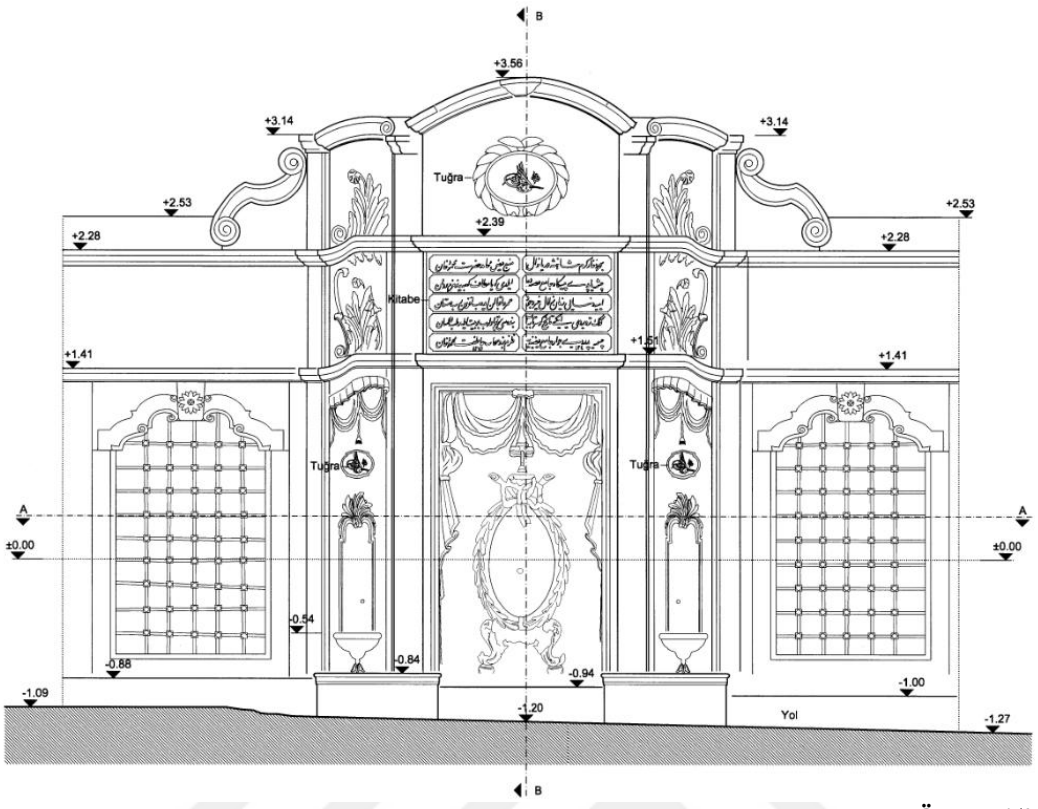

Ölçek: *1/20*

Çizim 105: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

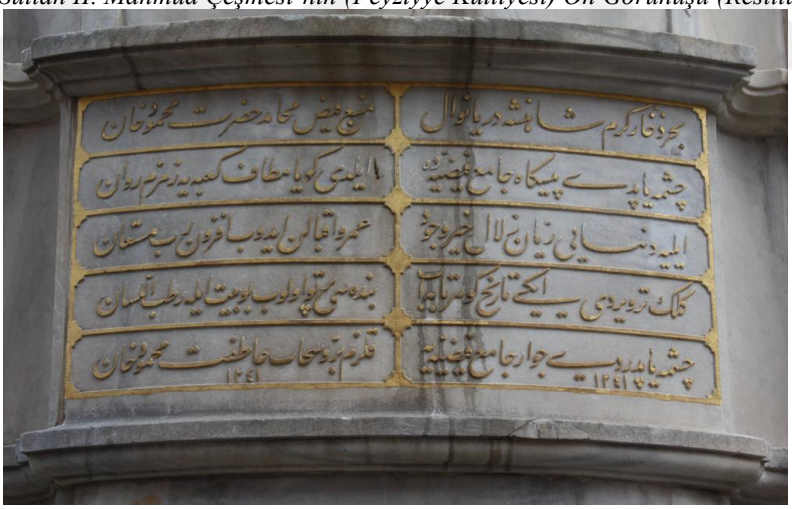

Fotoğraf 67: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 68a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sağ Tarafın Bulunan Tuğra*
Fotoğraf 68b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Sol Tarafında Bulunan Tuğra*

Fotoğraf 69a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Ön Görünüşü*
Fotoğraf 69b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 70: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 71a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Yan Yüzünde Bulunan Bezeme Detayı*
Fotoğraf 71b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) Yan Yüzünde Bulunan Suluk ve Bezeme Detayı*

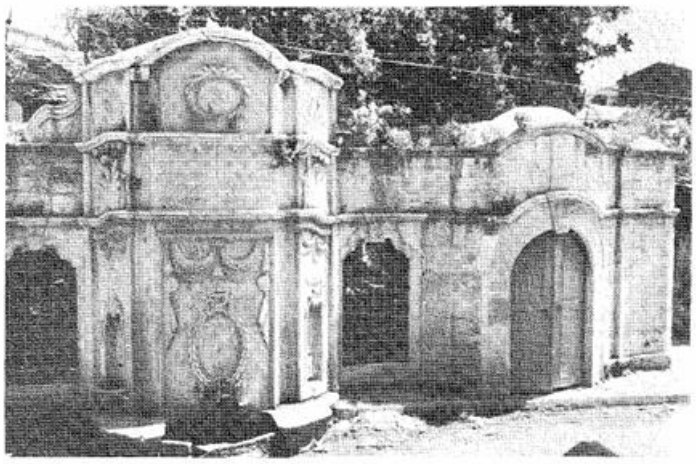

Fotoğraf 72: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) (Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.518)*

3.1.17. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Eski Ali Paşa Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 178 Pafta / 1528 Ada / 47 Parsel

Yapım Yılı: H.1241 / M.1825-26

Banisi: Ayşe Sineperver Valide Sultan

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 106-113

Fotoğraf No: 73-78

Tarihçesi: Eserin üzerindeki inşa kitabesine göre; H. 1241 (M.1825-26) yılında Sultan I. Abdülhamid Han'ın eşlerinde, Sultan IV. Mustafa Han'ın annesi olan Ayşe Sineperver Valide Sultan tarafından inşa ettirilmiştir[169] (Çizim 106) (Fotoğraf 73). Çeşmenin Sülüs hatlı inşa kitabesi kartuşlarla bir sütun ve dört satır şeklinde düzenlenmiş olup üzerinde Hattat İbrahim Sükûtî Efendi'nin imzası bulunmaktadır[170].Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât merhûm*

Ve mağfûrun leh Sultan Mustafâ Hân vâlideleri

İsmetlü Sîne-perver Vâlide Sultan-ı aliyyü'ş-şân

Hazretlerinin eser-i hayrâtıdır"[171] "*Fi-sene 1241 Harrerehû Sükûti*"[172]

[169] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 250.
[170] K. Arpacı (2020). *İstanbul mimarisinde sanatkâr imzaları (1800-1923)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, s. 396.
[171] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 148.
[172] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 396.

Çeşme, akan suyunun acısı olmasından dolayı halk arasında "*Kanlı Çeşme*" diye de adlandırılmıştır[173]. Banisi ve inşa tarihi bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü ve su depolu bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 107a-107b-108-109a-109b-110a-110b-110c-111-112) (Fotoğraf 74-75-76-77). Su deposunun beden duvarları moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüş olup günümüzde üzeri sıvanmış ve badana edilmiştir. Su deposunun üzeri taş ile döşenmiş, tuğla eğrisel bir örtüye sahiptir. Yol kotunun yükselmesinde dolayı bir kısmı yol seviyesinin altında kalan su deposu, günümüzde takriben 3.30 m. yüksekliğinde, 4.37 m. genişliğinde ve sağ tarafı 3.62 m., sol tarafı ise 3.51 m. derinliğindedir. Kuzeybatı cephesine takriben 0.60 m. yüksekliği olan bir hazne kapağı yerleştirilmiştir.

Bağımlı bulunduğu su deposunun kuzeydoğu cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme düzgün kesme küfeki taşından ve ayna taşı ile kitabesi ise mermer malzemeden yapılmıştır. Eser, üzerinde yer alan alınlığı ile birlikte takriben 4.50 m. yüksekliğinde ve 4.42 m. genişliğindedir. Eserin üst kısmını taçlandıran üçgen formuna yakın alınlık, kavisli bir şekilde yükselmekte ve üzerinde bulunan tepeliğiyle birlikte 1.50 m. yüksekliğindedir. Oval ve dairesel formlu iki motif ile elde edilen tepelik ise 0.35 m. yüksekliğine sahiptir. Çeşmenin üzerinde yer alan iki kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.15 m. yüksekliğinde ve 0.10 m. derinliğinde bir saçak oluşturulmuştur (Çizim 113a). Silme kuşaklarından üst kısımdaki düz yüzeyli ve alt kısımdaki ise içbükey formda tasarlanmıştır.

Çeşme, dinlenme sekilerinin üzerinde cephe boyunca uzanan dört pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. Pilastrların gövdelerinin üzerine oturduğu armudi kaideler, takriben 0.39 m. yüksekliğindedir. Dikey dikdörtgen taş bloklarla örülmüş pilastr gövdeleri, 1.78 m. yüksekliğinde ve 0.19 m. genişliğinde olup 0.05 m. kadar cephenden dışarı taşıntı yapmaktadır. Pilastrlar, takriben 0.38 m. yüksekliğine sahip başlıklarla son bulmaktadır (Çizim 113a). Başlıklar üç sıra silme ile gövdeyi kesintiye uğratmakta ve sonrasında düz ve içbükey-dışbükey formda tasarlanmış iki silme ile yukarıya doğru genişlemektedir. Üç

[173] D. Yavaş (1994). Sineperver Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, s. 9-10.

sıra silmeler ise yukardan aşağı doğru birinci sıradaki düz, ikinci sıradaki içbükey-kavisli ve üçüncü sıradaki ise dışbükey olarak düzenlenmiştir.

Çeşmenin sağ kenarı 0.41 m. ve sol kenar ise 0.39 m. genişliğinde, bezemesi ve düz alanlar bulunmaktadır. Kenarlardan sonra gelen yan bölümlerden sağ taraftaki 0.74 m., sol taraftaki ise 0.78 m. genişliğinde olup üzerinde herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır. Yan bölümler, düz yüzeyli, yatay birer silme ile ortadan ikiye bölünmüştür. Sağ tarafta bulunan yan bölümün alt tarafında yan yana dizilmiş, dairevi şeklinde, üç delik bulunmaktadır.

Orta bölüm ise 0.85 m. genişliğindedir ve bu bölüme asıl kullanım alan çeşme yerleştirilmiştir. Çeşmenin en üst kısmına, mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmış, eserin inşa kitabesi konumlandırılmıştır. İnşa kitabesi, 0.72 x 0.83 m. ölçülerinde olup zemini yeşil renge, harfleri ile çerçevesi ise altın yaldızla boyanarak vurgulanmıştır.

İnşa kitabesinin hemen altında mermer malzeme ile yapılmış ve iki bölümden oluşan ayna taşı yer almaktadır (Çizim 113b) (Fotoğraf 78). Ayna taşının birinci bölümü, takriben 0.55 x 0.85 m. ölçülerinde, oyma tekniği ile yapılmış, yatay bir dikdörtgen bir çerçeveden oluşmaktadır. Çerçeve, kademeli olarak yerleştirilmiş düz ve içbükey-dışbükey formda düzenlenmiş silmelerle çerçeve içerisine alınmıştır. İçerisine, yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş, vazodan yükselen stilize edilmiş akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Vazo; dikdörtgen kaideli, şişkin gövdeli, kısa boyunlu ve geniş ağızlı olarak betimlenmiştir. Vazo 0.19 m. yüksekliğindedir ve kaidesi, ayna taşının ikinci bölümünde yer alan kemerin tepe noktasına oturmaktadır. Dolgun ve katmerli bir görüntüye sahip, 0.29 m. yüksekliğindeki, Barok karakterli akant yaprağı motifinin yan kısımları kıvrımlar yaparak iki yana doğru uzamaktadır. Ayna taşının ikinci bölümü takriben 1.20 m. yüksekliğinde ve 0.85 m. genişliğinde olup üç yönden kademeli olarak yerleştirilmiş düz ve içbükey-dışbükey formda tasarlanmış profilli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Üst tarafına, yüksek kabartma tekniğiyle, 0.39 m. yüksekliğine sahip, üç kademeli dekoratif bir Bursa kemeri yapılmıştır. Bursa kemerini oluşturan silmeler “S ve C” kıvrımlar yapmaktadır. Yüksek kabartma tekniğiyle, kemerin kilit taşı noktasında, 0.28 m. yüksekliğinde, aşağı doğru sarkan pileli bir perde motifi tasvir edilmiştir. Ayna taşının alt tarafına musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır.

Çeşmenin ve yan bölümlerin önünde birer su teknesi ve toplamda dört dinlenme sekisi bulunmaktadır. Yol kotunun yükselmesinden dolayı su teknelerinin ve dinlenme sekilerinin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan su tekneleri takriben 0.36 m. yüksekliğinde, sağ tarafta bulunan 0.80 m. diğer ikisi ise 0.92 m. genişliğindedirler. Sağdan sola doğru birinci dinlenme sekisi 0.17 m., ikinci dinlenme sekisi 0.26 m., üçüncü dinlenme sekisi 0.21 m. ve dördüncü dinlenme sekisi ise 0.16 m. genişliğindedir.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş çeşme, Barok ile karışık Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Ayna taşında bulunan akant yaprağı yanlara doğru açılıp yayvanlaşmaktadır ve böylece daha dolgun, katmerli bir görünüm kazanmıştır. Akant yaprağı, "S ve C" kıvrımlar yapan Bursa kemeri ve perde motifleri, yüksek kabartma tekniği ile işlenerek ışık-gölge oyunlarını beraberinde getirilmiştir. Saçak, pilastrlar, alınlık ve ayna taşının çevreleyen farklı formlardaki silme kuşakları çeşmeye hareketlendiren unsurlarındandır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan çeşme Fatih Belediyesi tarafından rölöve ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Eserin, 2022 yılında İSKİ, Planlama ve Yatırım Dairesi Başkanlığı tarafından da bir rölöve projesi yaptırılmıştır. Fatih Belediyesi tarafından çeşmenin basit-bakım onarım çalışmaları gerçekleşmiştir. Harap bir durumda olan çeşmenin cephe ve bitki temizliği yapılmış, tesisatı onartılmış ve suyuna kavuşturulmuştur. Çeşmeye ait eski fotoğraflarda, eserin güneydoğu cephesinin sivil bir yapı ile bitişik olduğunu anlaşılmaktadır.

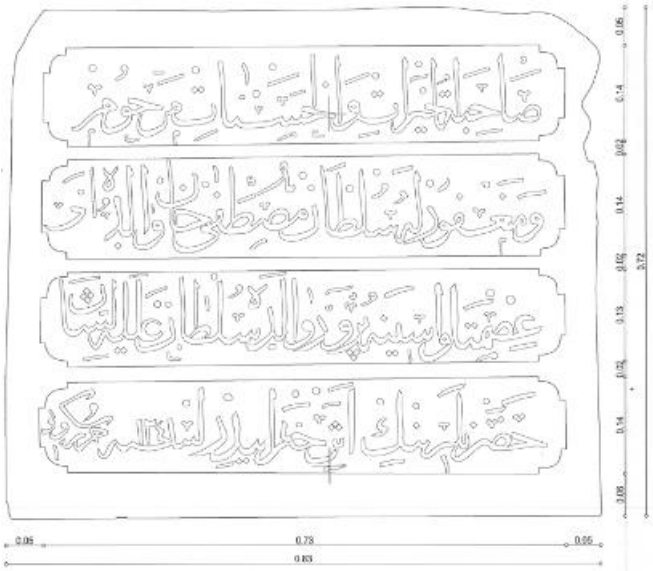

Ölçek: *1/5*

Çizim 106: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi* (Rölöve Projesi)

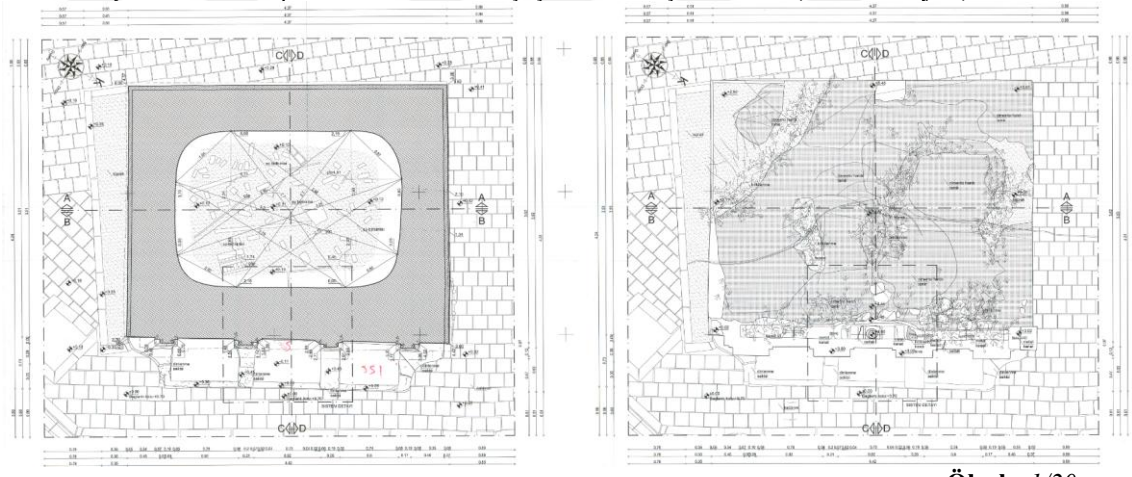

Ölçek: *1/20*

Çizim 107a: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 107b: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

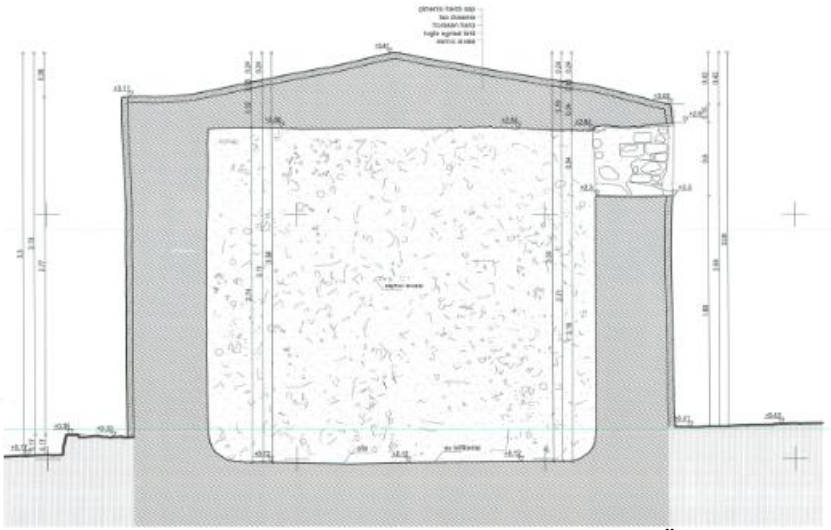

Ölçek: *1/20*

Çizim 108: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

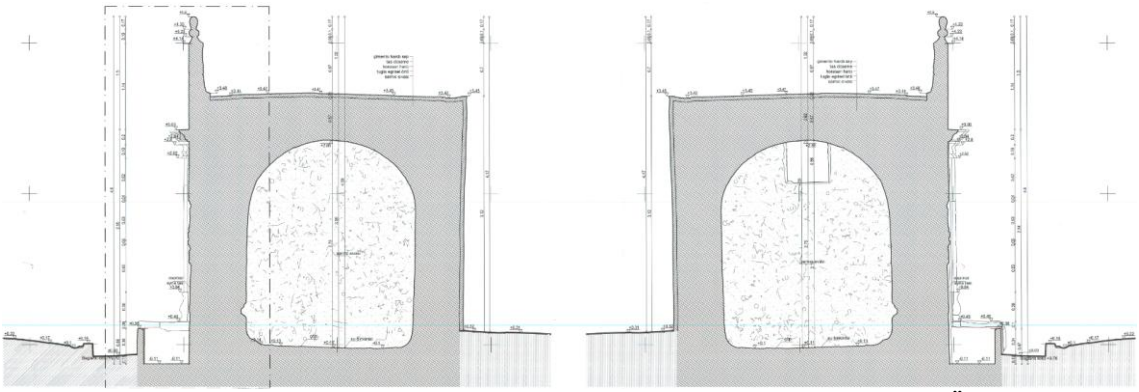

Ölçek: *1/20*

Çizim 109a: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 109b: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Rölöve Projesi)*

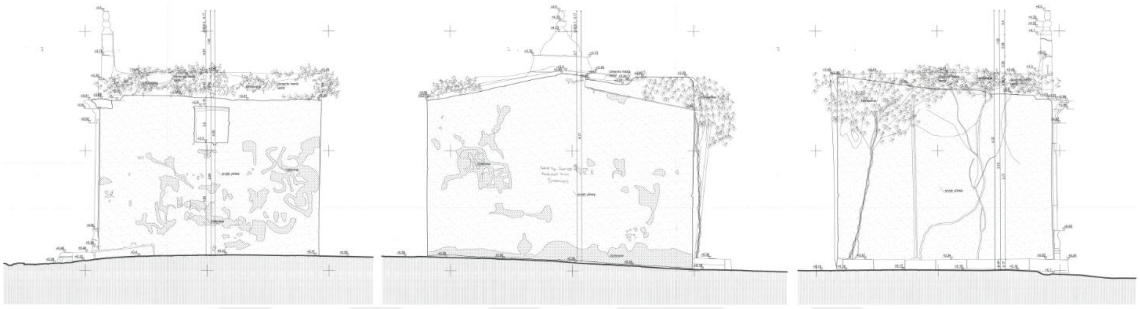

Ölçek: *1/20*

Çizim 110a: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 110b: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 110c: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

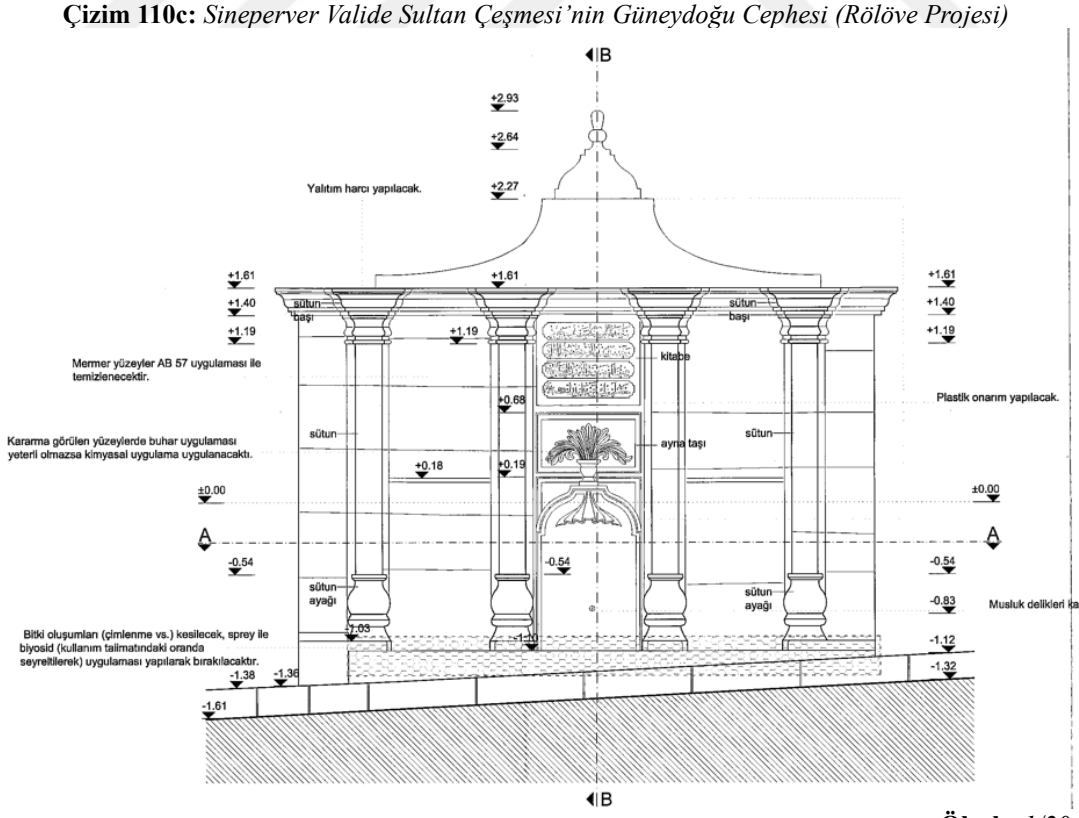

Ölçek: *1/20*

Çizim 111: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

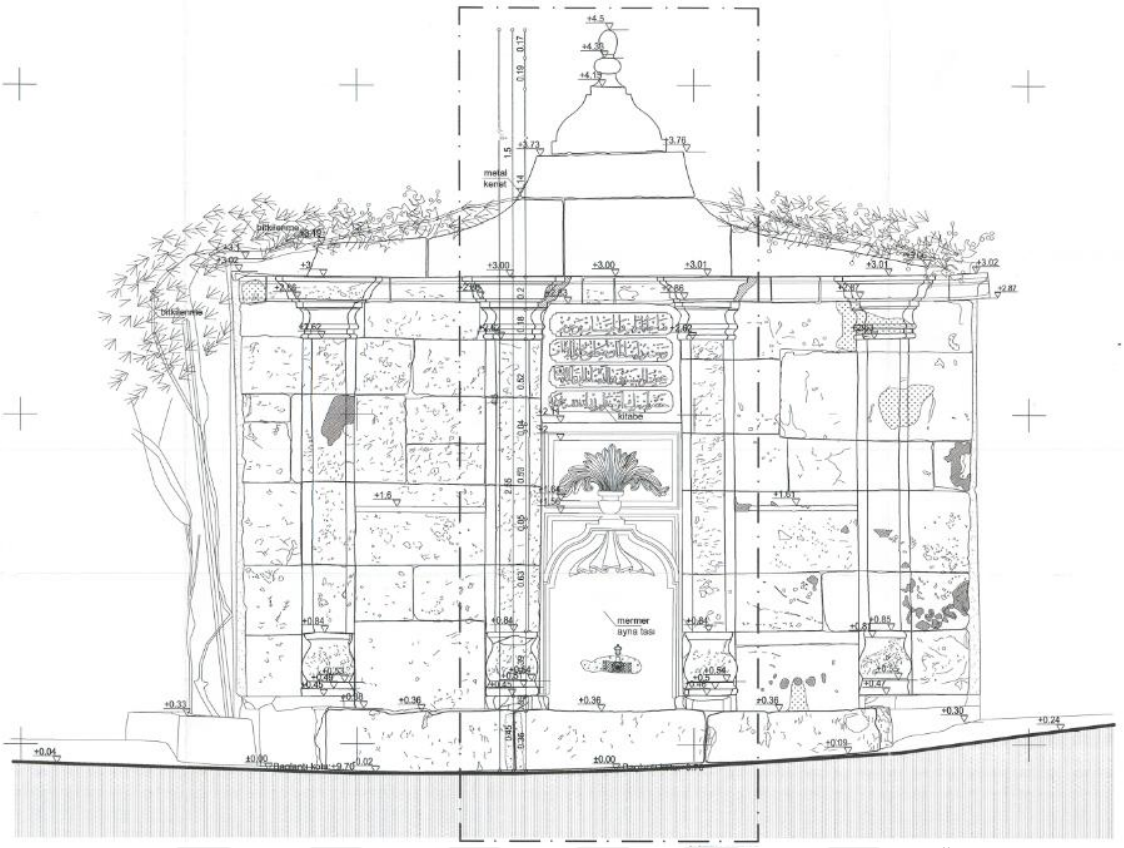

Ölçek: *1/20*

Çizim 112: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

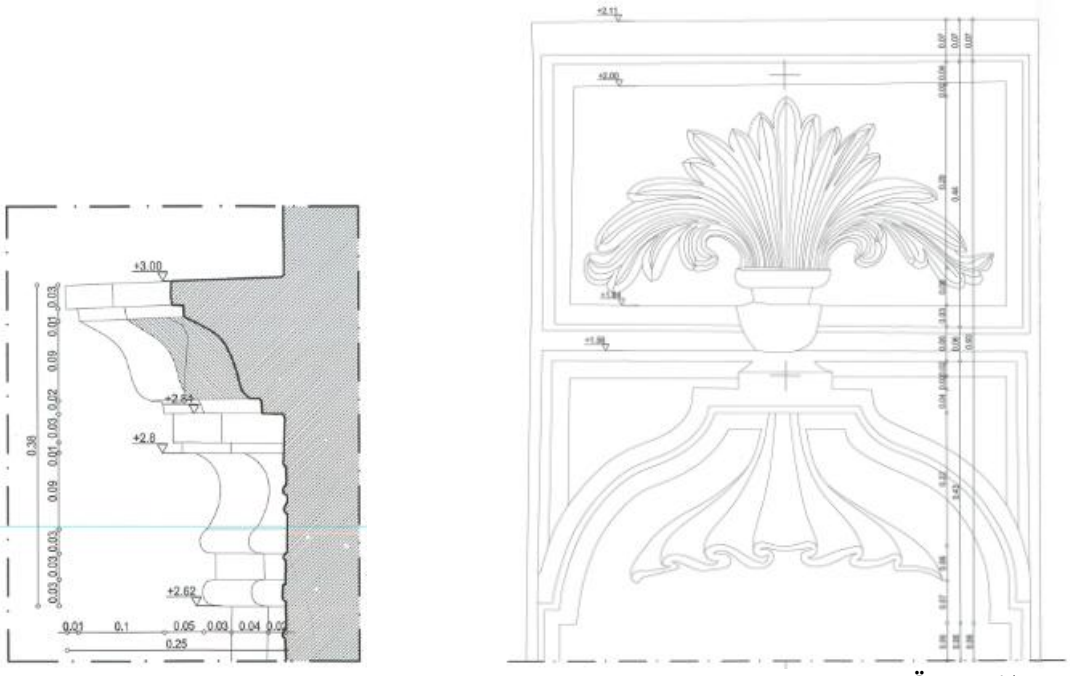

Ölçek: *1/5*

Çizim 113a: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı ve Saçağının Kesiti*
Çizim 113b: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşının Detayı*

Fotoğraf 73: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 74: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 75: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri*

Fotoğraf 76: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri*

Fotoğraf 77: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi (Fatih Belediyesi'nin Arşivinden)*

Fotoğraf 78: *Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşı*

3.1.18. Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Silivri İlçesi, Selimpaşa Mahallesi, İzzet Gürçay Caddesi'nde yer almaktadır. 7019 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1244 / M.1828-29

Banisi: Mehmed Selim Sırrı Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 12.06.2025

Çizim No: 114-117

Fotoğraf No: 79-81

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; H.1244 (M.1828-29) yılında, Sultan II. Mahmud Han'ın sadrazamlığını yapan Mehmed Selim Sırrı Paşa[174] tarafından inşa ettirilmiştir[175] (Fotoğraf 79). Tâlik hatlı inşa kitabesi, kartuşlarla iki sütun ve üç satır olarak düzenlenmiştir. Şair Esad tarafından kaleme alınan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Semiyy-i fahr-ı âlem sadr-ı vâlâ kadr-ı sâbık kim*

Bogados'da o âlî-câh icrâ itdi bu mâyı

Duâ-yı hayr-ı ebnâ-yı sebîli itmeğe ihrâz

Muvaffak-ı maksad u dil-hâh icrâ itdi bu mâyı

[174] Mehmed Selim Sırrı Paşa, 1771 yılında Bender'de dünyaya gelmiş ve babası Cebecibaşı Mustafa Ağa'dır. Sarayda birçok görevinin ardından 1819 yılında vezir ve 1824-1828 yıllarında sadrazamlık yapmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulması onun döneminde olmuştur. Şam beylerbeyliği görevinde iken eşkıya tarafından 1831 yılında öldürülmüştür. H. Selçuk (2019). *Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa'nın hayatı, idari ve siyasi faaliyetleri (1771-1831)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.8. ….. (1995). Mehmed Selim Paşa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 301. N. Sakaoğlu (1994). Vaka i Hayriye. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 357-359.

[175] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 44.

Terâviş eyledi târîh-i dil-cû kilk-i Es'addan

Selim Paşa li-vechillâh icrâ itdi bu mâyı

1244"[176]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Yarım daire şeklinde bezemeli bir tacı bulunan eser, bağımsız, su depolu, tek yüzlü bir meydan çeşme olarak inşa edilmiştir. Eser, üzerinde yer alan tacı dâhil 3.35 m. yüksekliğine, 1.96 m. genişliğine ve 0.89 m. derinliğine sahiptir (Çizim 114-115a) (Fotoğraf 80). Su deposunun arka ve yan cephelerin yüzeyi sıvanmış ve kiremit rengine boyanmıştır (Çizim 115b-116a-116b) (Fotoğraf 81).

Eserin ana cephesi olan batı cephesine yerleştirilen dikdörtgen prizma gövdeli çeşme tamamen mermer malzemeden yapılmıştır (Çizim 117). Eserin üzerinde yer alan tacın yüksekliği 0.70 m. derinliği ise takriben 0.89 m. olup ön yüzü bezemeli iken arka yüzü bezemesiz olarak yapılmıştır. Tacın tepe noktasında bulunan kurdele ile bağlanmış akant yapraklı dal iki yandan aşağı doğru uzanarak, tacı her iki yönden de kuşatmaktadır. Fiyonk şeklinde bağlanmış olan kurdelenin uçları kıvrımlar yaparak aşağı doğru sarkmaktadır. Tacın merkezine ise ay ile sekiz kollu yıldız motifleri işlenmiştir. Taçta betimlenen bezemeler yüksek kabartma tekniği ile yapılarak plastik bir görünüm kazanmışlardır.

Çeşmenin üst bölümünde yer alan yatay düzlem iki ikiz pilastr ile sınırlandırılmış ve bu bölüme inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Alt tarafta yer alan pilastrların başlıkları oturan kaidesiz pilastrların gövdeleri 0.58 m. yüksekliğinde ve takriben 0.24 genişliğinde olup üzerlerinde üç sıra oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur. Pilastrlar, takriben 0.13 m. yüksekliğinde, üç kademeli silmelerle elde edilmiş başlıklarla son bulmuşlardır. Yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme düz, ikinci sıradaki silme kavisli ve üçüncü sıradaki silme ise dışbükey formda tasarlanmış ve bu silmeler kesintisiz bir şekilde kitabenin üzerinde devam etmiştir. Kabartma tekniği ile yazılmış inşa kitabesi yaklaşık olarak 0.58 x 1.39 m. ölçülerine sahiptir.

[176] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 44.

Eserin ikinci yatay düzleminde asıl kullanım alanı olan çeşme yer almaktadır. Ayna taşı, dinlenme sekilerin üzerinde yükselen iki ikiz pilastr ile sınırlandırılmıştır. Kaideleri bulunmayan pilastrların gövdelerinin üzerinde üç sıra oluk silme ile yivler elde edilmiş yivler bulunmakta ve bu yivlerin ortasına bezemesiz dairevi şeklinde bir kabartma yapılmıştır. Sağ tarafta bulunan gövde 0.23 m. sol tarafta bulunan gövde ise 0.24 m. genişliğinde ve 1.06 m. yüksekliğindedirler. Pilastrlar, takriben 0.10 m. yüksekliğinde sahip ve silmeler oluşmuş başlıklarla sonlandırılmıştır. Yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme düz, ikinci sıradaki silme kavisli ve üçüncü sıradaki silme ise dışbükey formda düzenlenmiş ve bu silmeler kesintisiz bir şekilde çeşmenin üzerinde devam etmiştir. Ayna taşı 1.18 m. yüksekliğinde ve 1.39 m. genişliğinde olup üzeri üç noktadan halkalar içinden geçirilmiş perde motifiyle bezelidir. Yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş perde motifinin iki yana toplanan kısımların uçları dalgalıdır. Perdenin geçirildiği ortadaki halkanın içinden geçirilmiş kordona bağlı püskül motifi aşağı doğru uzanmaktadır. Ayna taşının alt tarafında, dairevi şeklinde çiçek bezemelerin üzerine lüle delikleri açılmıştır. Burada bulunan bezemelerin üzerinde meydana gelen aşınmalar nedeniyle motiflerin detayları net bir şekilde algılanamamaktadır.

Eserin alt bölümünde yer alan yatay düzlemde ise mermer malzeme ile yapılmış su teknesi ile dinlenme sekileri bulunmaktadır. Çeşmenin tam önünde bulunan su teknesinin 0.66 m. yüksekliğinde ve 1.13 m. genişliğinde olup ön yüzeyi dışbükey bir eğimle dışa meyilli olarak yapılmıştır. Su teknesinin ön yüzü, üst ve alt kısmında yer alan iki kademeli düz yüzeyli silme kuşakları ile sınırlandırılmış ve üzerine yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış bir kartuş işlenmiştir. Kartuşun tam merkezine bezemesiz dairevi şeklinde bir kabartma bulunmakta ve yuvarlatılmış uç kısımları ise birer püskül motifi ile sonlandırılmıştır. Dinlenme sekileri 0.78 m. yüksekliğinde, 0.40 m. genişliğinde ve 0.75 m. derinliğine olup sekilerin ön yüzü üç sıra oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur ve yivlerin üst ve alt kısımların üzerinden iki kademeli düz yüzeyli silme kuşakları geçmektedir.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme karakterleri Sultan II. Mahmud döneminin hâkim akımı Ampir üslubuna uygun biçimde tasarlanmıştır. Taçta işlenen akant yapraklı dal, fiyonk ve ay-yıldız motifleri, ayna taşında betimlenen perde, kordonlu püskül motifler ve lüle deliklerin açıldığı çiçekler, su teknesinin ön yüzeyinde yer alan kartuş ve dinlenme sekileri üzerindeki yivler eserde bulunan bezeme süsleme

unsurlardır. Pilastrlar ve silme kuşakları hem yapı elemenin meydan gelmesinde hem de dekoratif amaçlı düzenlenmesinde kullanılmıştır.

Silivri Belediyesi tarafından eserin rölöve projesi hazırlanmıştır. Çeşme günümüze son derece harap bir vaziyette ulaşabilmiştir. Eserin beden duvarlarında ciddi bozulmalar meydana gelmiştir. Mermerden yapılan çeşmenin yüzeyinde yer yer kırıklar ve çatlaklar oluşmuş ve mermer erimesinden dolayı yüzeyde aşınmalar gerçekleşmiştir. Oldukça kirli ve yosunlaşmış olan eserin üzerinde çeşmeye zarar verecek nitelikte bitkiler büyümüştür. Su teknesi ve dinlenme sekileri kırılmış ve büyük tahribatlar oluşmuştur. Günümüzde işlevini kaybeden çeşmenin suyu akmamaktadır.

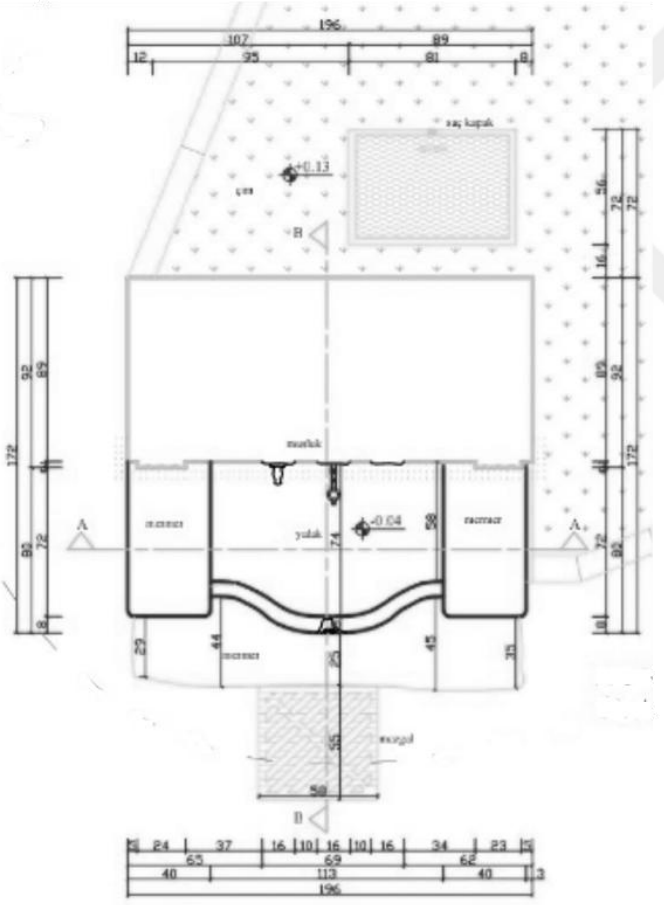

Ölçek: *1/20*

Çizim 114: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

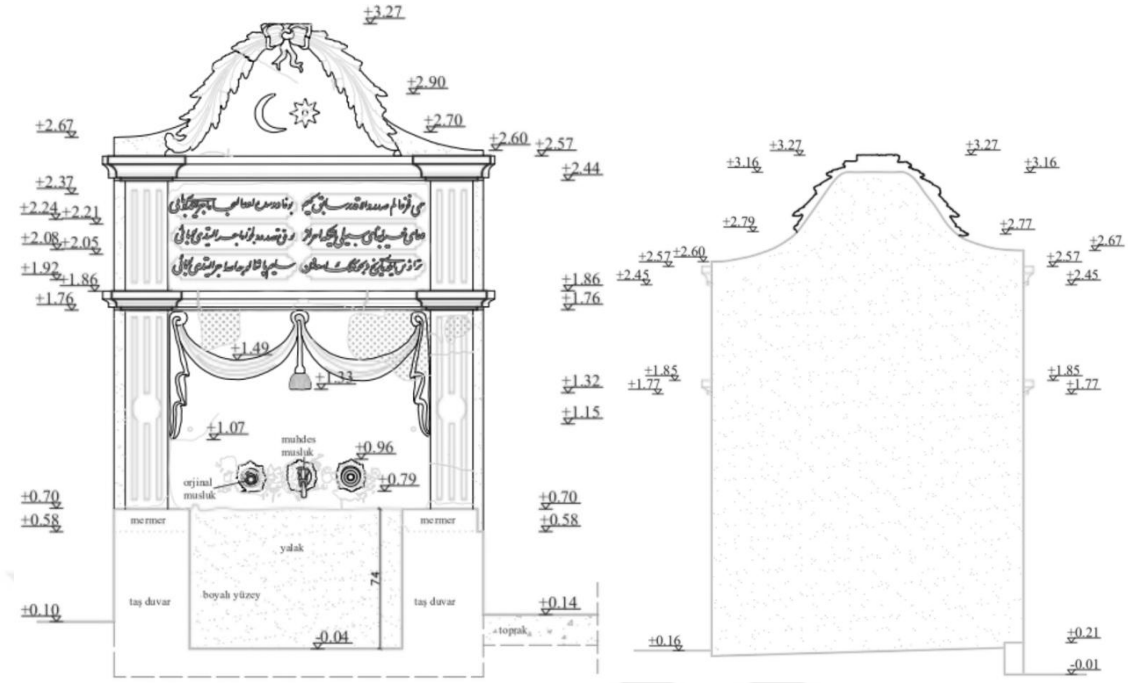

Ölçek: *1/20*

Çizim 115a: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 115b: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)*

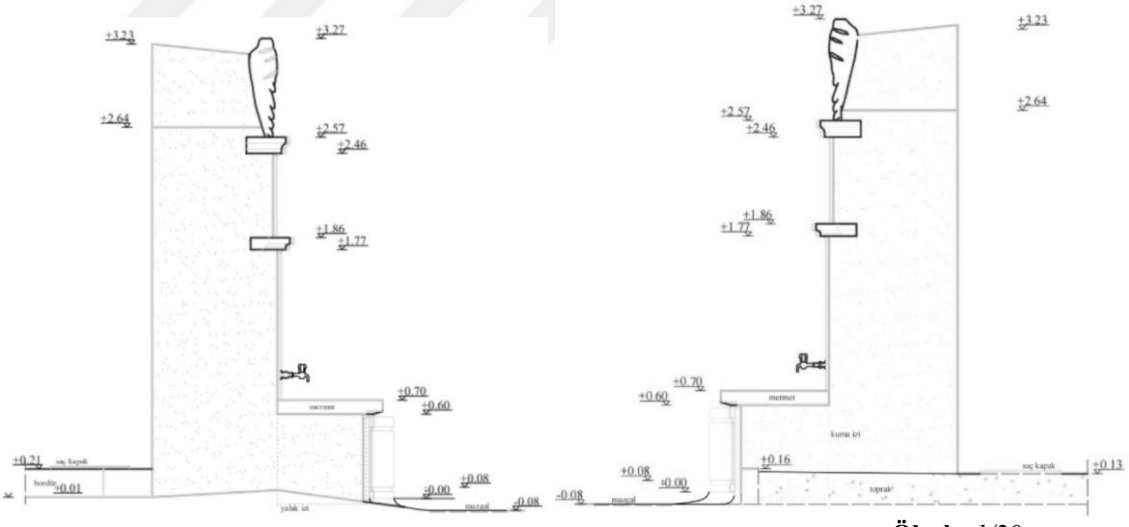

Ölçek: *1/20*

Çizim 116a: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 116b: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*

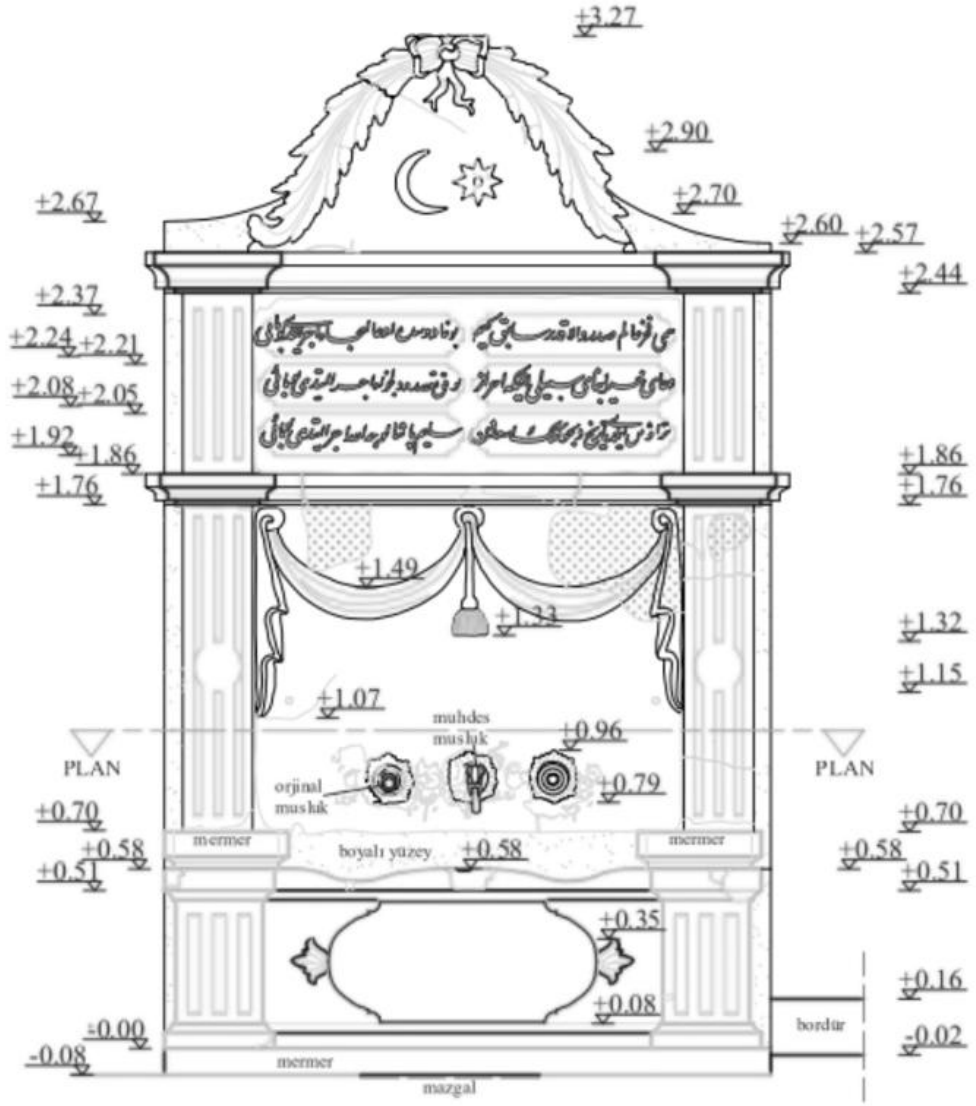

Ölçek: *1/20*

Çizim 117: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

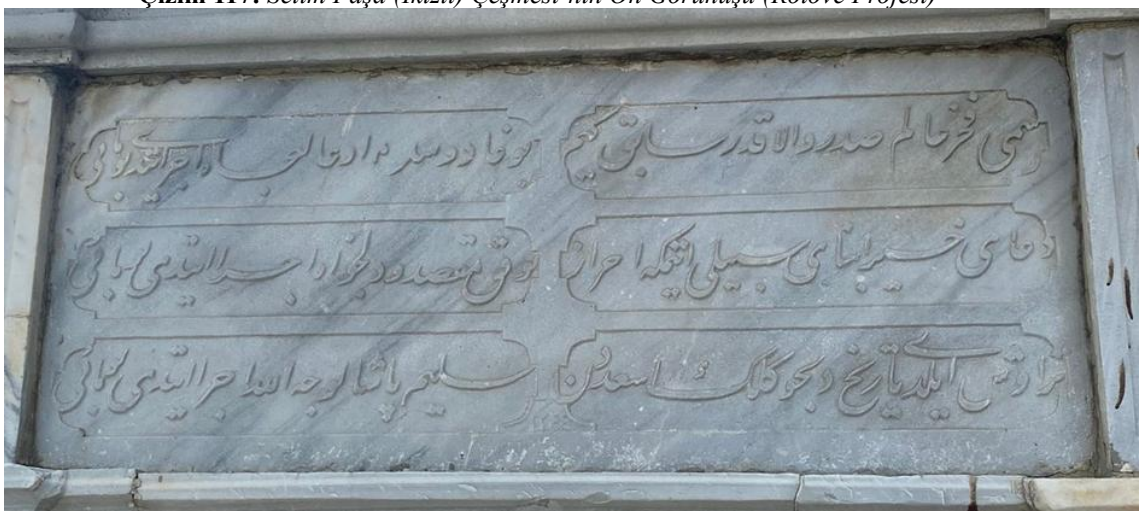

Fotoğraf 79: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 80: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 81: *Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin Arka Cephesi*

3.1.19. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy)

Bulunduğu Yer: Kadıköy İlçesi, Bostancı Mahallesi, Bağdat Caddesi'nde yer almak almaktadır. 61 Pafta / 294 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1247 / M.1831-32

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 118-127

Fotoğraf No: 82-88

Tarihçesi: İnşa kitabesine göre eser; H.1247 (M.1831-32) yılından Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir[177]. Tuğralı inşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve beş satır olarak düzenlenmiş ve kitabenin altında ayrıca inşa tarihinin yazılı olduğu bir kartuş yer almaktadır (Çizim 118) (Fotoğraf 82). Şair Rı'fat tarafından kaleme alınmış olan Tâlik hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bâis-i ihyâ-yı dehr oldu vücûd-i devleti*

Kıldı âb-ı cûdin icrâ sû-be-sû Şâh-ı cihan

Ni'met-i adli bütün dünyayı dil-sîr eyledi

Teşnegâne virdi hıdr-ı himmeti bir tâze can

Cisr-i Derbende hususâ yapdı bu nev çeşmeyi

Nûş idüb âbın duâ itsün o şâha reh-revân

[177] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II. 430.

Tarhı dil-keş âbıdır mânende-i âb-ı hayat

Tâk-ı zîbâsı müzeyyen hemçü tâk-ı âsuman

Cevherîn târih-i dil-cû yazdı Rıf'at bendesi

Kıldı Han Mahmûd-ı Adlî çeşmeden cûdin revân

(1247)"[178]

İnşa kitabesinin üçüncü satırında yer alan "*yeni çeşme*" ifadesinden eskiden bulunduğu yerde başka bir çeşmenin olduğu anlaşılmaktadır. Kitabenin üstüne oval madalyon içerisinde bulunan Sultan II. Mahmud'un "*adlî*" unvanlı tuğrası yerleştirilmiştir[179] fakat günümüzde mahlas kısmının üzeri kazanmıştır. Çeşme başlığının üzerinde bulunan eserin bir diğer kitabesi ise bir sütun ve iki satır olarak düzenlenmiştir. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir (Fotoğraf 83):

"*Bânîsi Mahmûd-ı adlî Gâzî Hân*

Bendesi binâ-i şeref kıl bi-yed-i ihsân

1247"[180]

Çeşmenin sol tarafında bulunan namazgah taşın üzerinde kartuş içerisine bir sütun ve bir satır şeklinde düzenlenmiş bir kitabe yer almaktadır. Celî Sülüs hatlı kitabenin üzerinde "*Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâb*"[181] yazısı bulunmaktadır[182] (Çizim 119) (Fotoğraf 84). Banisi ve inşa tarihi bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

---

[178] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 525.
[179] R. E. Koçu (1963). Bostancıbaşı Derbendi Çeşmesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 2999-3000.
[180] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 234.
[181] "*Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu.*" Âl-i İmrân 37.
[182] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 235.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Orijinalinde tek yüzlü, bağımsız bir menzil çeşmesi olarak inşa edilmiş olan çeşme günümüzde orijinal yerinden taşınmış bir sokak çeşmesidir (Çizim 120-121-122-123a-123b-124a-124b) (Fotoğraf 85-86-87-88). Güney cephede yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, karo granit ile kaplanmış bir platform üzerine yerleştirilmiştir. Mermerden malzemeden yapılmış olan çeşme başlığı ile birlikte 3.30 m. yüksekliğine ve 1.51 m. genişliğine sahiptir. Eserin arka tarafında düzgün kesme küfeki taş ile örülmüş, yüksekliği takriben 2.35 m. genişliği ise 1.51 m. olan bir destek duvarı bulunmaktadır (125a-125b).

Çeşmenin üzerine mermerden yapılmış, yüksekliği 0.48 m., genişliği 0.58 m. ve derinliği ise 0.18 m. olan bir başlık yerleştirilmiştir (Çizim 126-127a-127b-127c). Dikdörtgen prizma şeklindeki başlığın üstüne bulunan iki kademeli profilli silme kuşakları dört yönde de dolanmaktadır. Üstteki silme dışbükey, alttaki silme ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Başlığın ön yüzü, üç yönden dışbükey silmeyle çerçeve içerine alınmıştır. Çerçevenin içerisine kabartma tekniğiyle yazılmış, iki satırdan oluşan kitabe yerleştirilmiştir. Kitabenin zemini yeşil rengine, harfler ise altın yaldıza boyanmıştır. Arka yüzey yine üç yönde dışbükey silme ile çerçeve içerisine alınmış ve bu çerçeveni içerisine iki delik açılmıştır. Yan yüzler eğimli bir şekilde aşağı doğru kıvrılmakta ve burada oluşan volütler abartılarak tomar haline dönüştürülmüş. Arka ve yan yüzlerin altında dört kademeli profilli silme kuşakları yer almaktadır. Dikdörtgen prizma şeklindeki başlığın en üstüne yerleştirilen topuzumsu bir ek ile sonlandırılmıştır.

Çeşmenin gövdesi 2.22 m. yüksekliğinde, 1.51 m. genişliğinde ve 0.10 m. derinliğinde olup sağ üst ve sol üst köşeleri yuvarlatılmıştır. Çeşmenin gövdesi üç yönden takriben 0.19 m. genişliğine sahip bezemesiz, düz bir bordür ile çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeve içerisine alınmış olan kısım 2.03 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 1.13 m. genişliğinde olup üzerinde genişliği 0.56,5 m. ve yüksekliği ise 0.49 olan çelenk çerçeveli oval bir madalyon yer almaktadır. Yüksek kabartma tekniği ile yapılan, yaprakların birbirine eklenmesi ile elde edilen çelengin üst kısmının birleşim noktasında üç düğümlü bir fiyonk motifi bulunmaktadır. Oval madalyonun içerisine yeşil renkli zemin üzerine altın yaldız ile boyanmış Sultan II. Mahmud Han'ın tuğrası yerleştirilmiştir. Madalyonun sağ ve solunda oyma tekniğinde yapılmış, birer tane dikey oval madalyonlar işlenmiştir. Bu madalyonların içerisine kabartma tekniği ile yapılmış hilal ve sekiz yapraklı çiçek motifleri tasvir edilmiştir. Ay-yıldız görünümündeki bu

motifler altın yaldıza, zemini ise yeşil rengine boyanmıştır. Kabartma tekniği ile yazılmış ve 0.54 x 1.09 m. ölçüsündeki çeşmenin inşa kitabesi madalyonların altında yer almaktadır. Kitabenin zemininde yeşil renk, harfleri ve çerçevesinde altın yaldız kullanılmıştır. Çeşmenin alt tarafında musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır. Sağ tarafta bulunan demir halka, çeşme tası zincirinin bağlandığı nokta olmalıdır.

Çeşmenin önünde mermer malzemeden yapılmış, bezemesiz bir su teknesi yer almaktadır. Su teknenin 0.60 m. yüksekliğinde, 1.51 m. genişliğinde ve 0.73 m. derinliğindedir. Eserin dinlenme sekisi bulunmaktadır.

Eserin sol tarafında mermer bir kaide üzerinden yükselen bir namazgah taşı yer almaktadır. Mermer kaide 0.60 m. yüksekliğinde, 0.80 m. genişliğinde ve 0.43 m. derinliğindedir. Dikdörtgen formunda ve üst kısmı yuvarlak kemerli tasarlanmış mermer bir blok şeklinde olan namazgah taşının yüksekliği 1.55 m., genişliği 0.49 m. ve derinliği ise 0.11 m.dir. Namazgah taşın üst bölümünde kartuş içerinde yer alan kitabe bulunmaktadır. Kabartma tekniği ile yazılmış olan kitabenin zemini yeşil renge ve harfler ile çerçeve ile altın yaldız ile boyanmıştır. Kitabenin üstünde volütle oluşturulmuş tomardan çıkan akant yaprağı motifi ile iki yandan aşağı doğru uzayan akant yapraklarından meydana gelen bitkisel bir kompozisyon yer almaktadır. Kitabenin altından geçen bir silme ile orta bölüme geçiş yapılmıştır. Orta bölüm her iki yanında yer alan iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Pilastrların arasında dekoratif iki kademeli yuvarlak kemer işlenmiştir. Kemerin ortasında sarkan zincirin ucundan üç yana bağlı bir kandil motifi tasvir edilmiştir. Geniş ağızlı ve gövdeli kandilin üzerindeki bezemeler erimeler nedeniyle tam olarak algılanamamakla beraber zikzak çizgiler ve oval formlu şekliler görülmektedir. Kandilin altında ise bir palmeti motifli bir püskül motifi sarkmaktadır. Pilastrların kaideler arasından dışbükey bir çizgi uzanmaktadır. Namazgahın alt bölümünde pilastrların altından geçen yatay bir çizgiyle 0.24 x 0.49 m. ölçüsünde, bezemesiz, dikdörtgen şekilli bir form oluşturulmuştur.

Oldukça sade eserin üzerinde yer alan bezemeler Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Mermer başlık, çelenk çerçeveli fiyonk motifli tuğra ve ay-yıldız görünümlü hilal ve sekiz yapraklı çiçek motifleri ile bezeli dikey oval madalyonlar çeşmede görülen bezemelerdir. Çeşmenin sol tarafında oldukça bezemeli bir namazgah taşı yer almaktadır.

Akant yapraklı motifler, zincire bağlı palmet püsküllü kandil ve dekoratif kemer ve pilastrlar bezelidir.

Bostancıbaşı Derbendi Çeşmesi olarak da adlandırılan çeşme Bostancıbaşı Derbendin'de bulunan polis karakolun önünde bulunmaktaydı. Şubat 1962 yılında suyunun akmadığı bilinen çeşme, hayvanların sulanması için uzun üç su teknesi olan bir menzil çeşmesi olarak inşa edilmiştir[183]. Çeşme, Sultan II. Mahmud devrinde yapılan çeşmelerin özelliklerine benzemekle beraber menzil çeşmesi olması bakımından da şehir içi çeşmelerinden farklı bir özelliktedir[184].

Çeşme ve namazgah taşı 1982 yılında Bostancı meydan düzenlenmesi nedeniyle bugünkü yerine taşınmıştır[185]. Kadıköy Belediyesi tarafından 2005-2007 yıllarından çeşmenin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmış ve 2007 yılında restore edilmiştir. Çeşmenin üzerine yerleştirildiği betonarme platform kaldırılmış ve yerine karo granit kaplama ile bir platform yapılmıştır. Mermer çeşmeyi destekleyen betonarme eki alınmış ve yerine küfeki taşından bir destek duvarı inşa edilmiştir. Eserde bulunan ek sıvalar kaldırılmış, mermer yüzey temizlenmiş, tahrip olan yerler onartılmıştır. Madalyonlar ve kitabeler yeşil renk ve altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır. Namazgah taşı için mermer bir kaide yapılmış, tahrip olan yerleri onartılmış ve yüzey temizliği yapılmıştır.

Çeşme günümüzde iyi durumda olmakla beraber yüzeyinde çatlaklar ve erimeler meydan gelmiştir. Mermer yüzeyi oldukça kirli olan çeşmenin su teknesinde kırıklar mevcuttur. Günümüzde işlevini devam ettiren çeşmenin musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır.

[183] Koçu, 1963, **a.g.k.**, 2999-3000.
[184] S. Eyice (1958). İstanbul-Bağdad-Şam yolu üzerindeki mimarî eserler. *Tarih Dergisi*, C.9, S.13, s. 81-110.
[185] Özgen ve Kızılkayak, 2011, **a.g.k.**, 105.

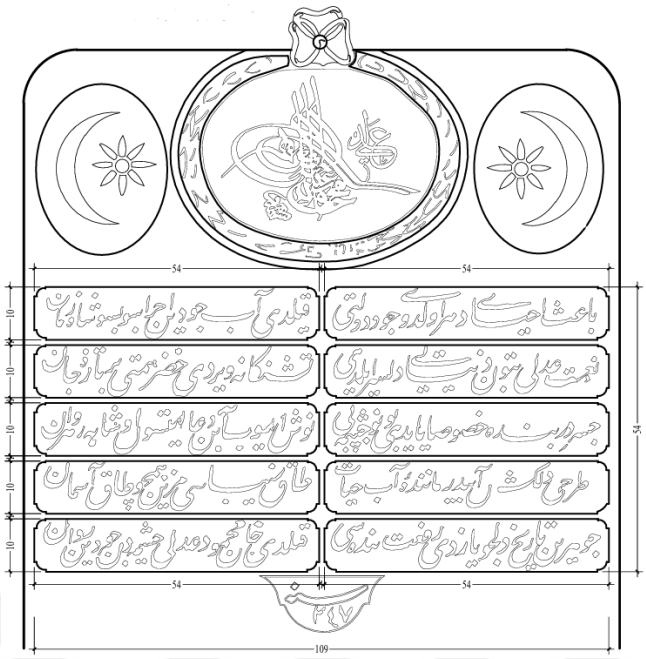

Ölçek: *1/5*

Çizim 118: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Tuğralı İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)*

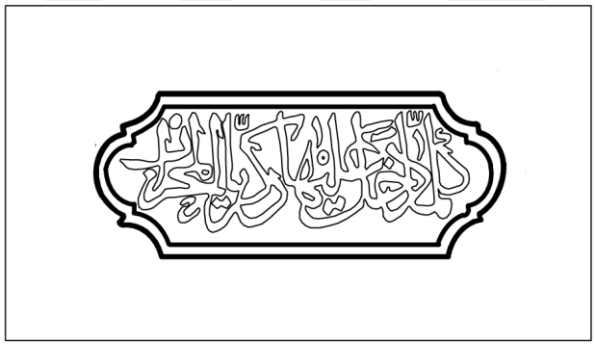

Ölçek: *1/5*

Çizim 119: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Namazgah Taşının Kitabesi (Rölöve Projesi)*

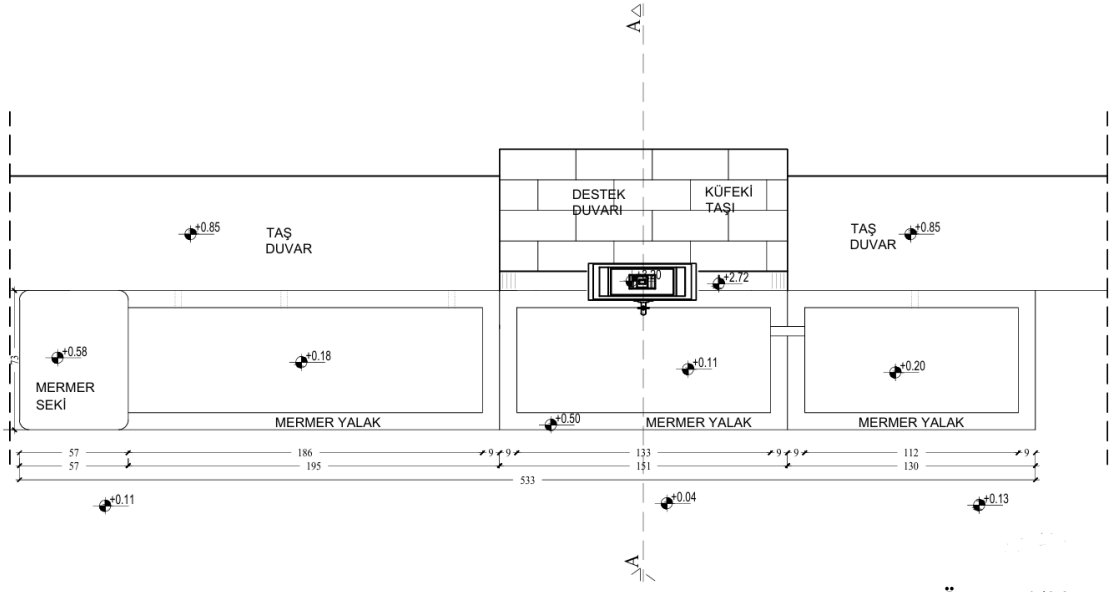

Ölçek: *1/20*

Çizim 120: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy)Planı (Restitüsyon Projesi)*

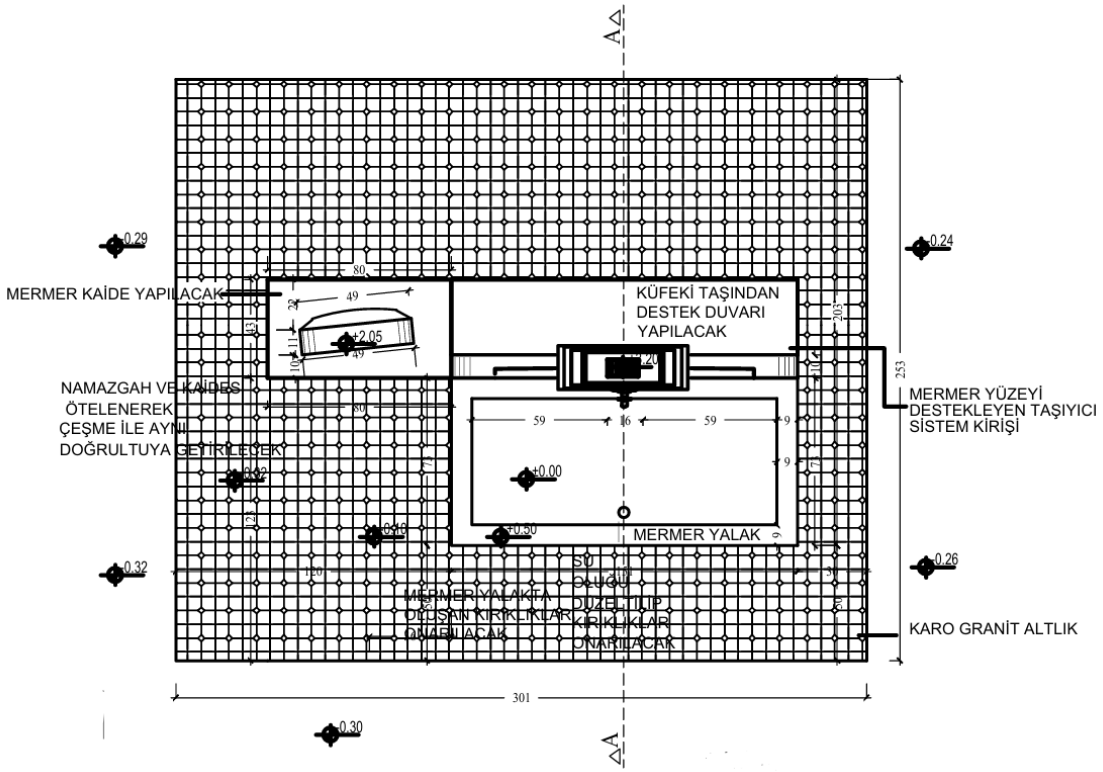

Ölçek: *1/20*

Çizim 121: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Planı (Restorasyon Projesi)*

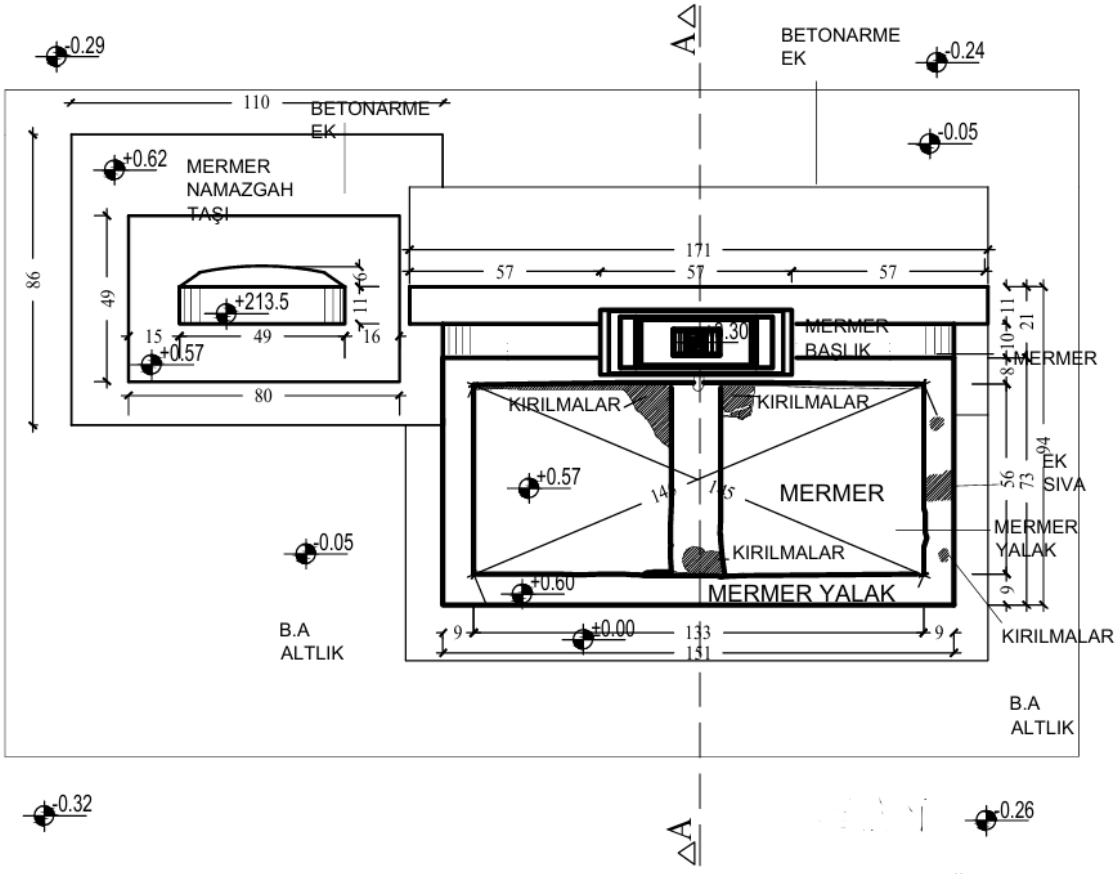

Ölçek: *1/20*

Çizim 122: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Planı (Rölöve Projesi)*

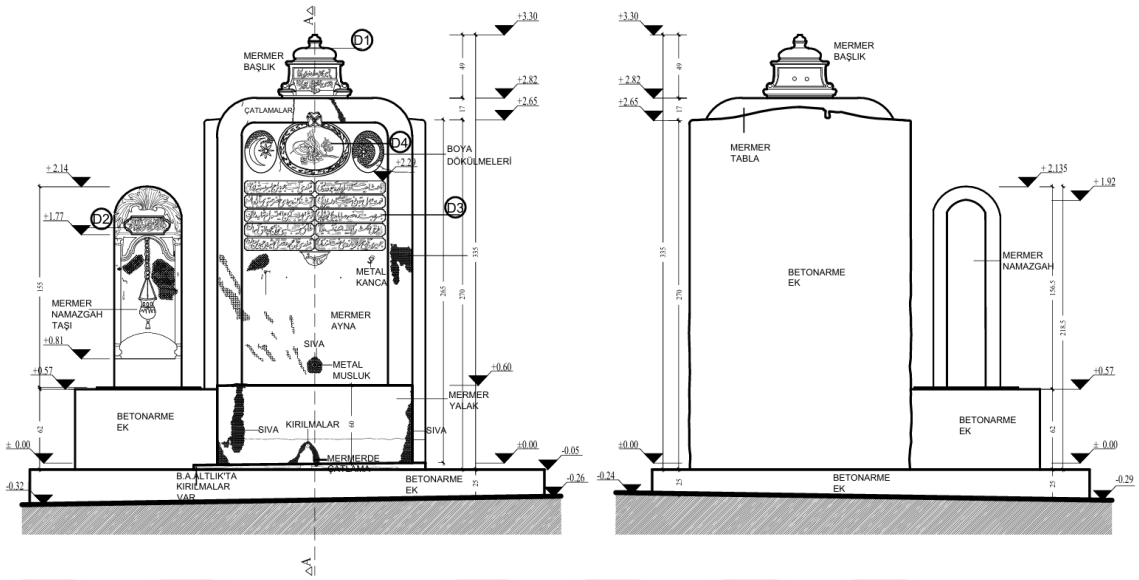

Ölçek: *1/20*

Çizim 123a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Güney Cephe) (Rölöve Projesi)*
Çizim 123b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Görünüşü (Kuzey Cephe) (Rölöve Projesi)*

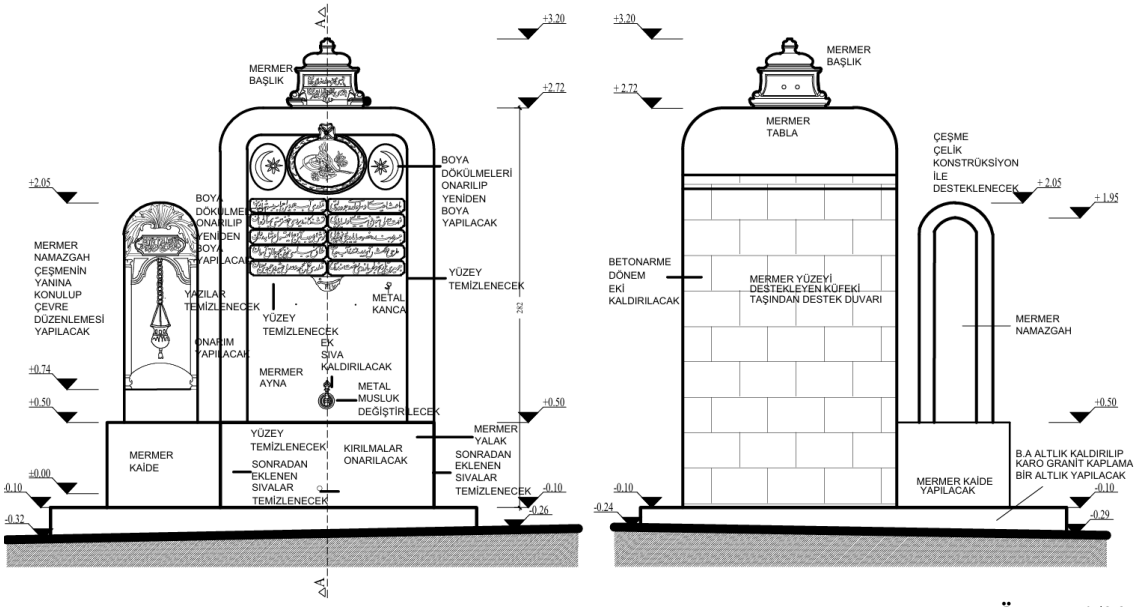

Ölçek: *1/20*

Çizim 124a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Güney Cephe) (Restorasyon Projesi)*
Çizim 124b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Görünüşü (Kuzey Cephe) (Restorasyon Projesi)*

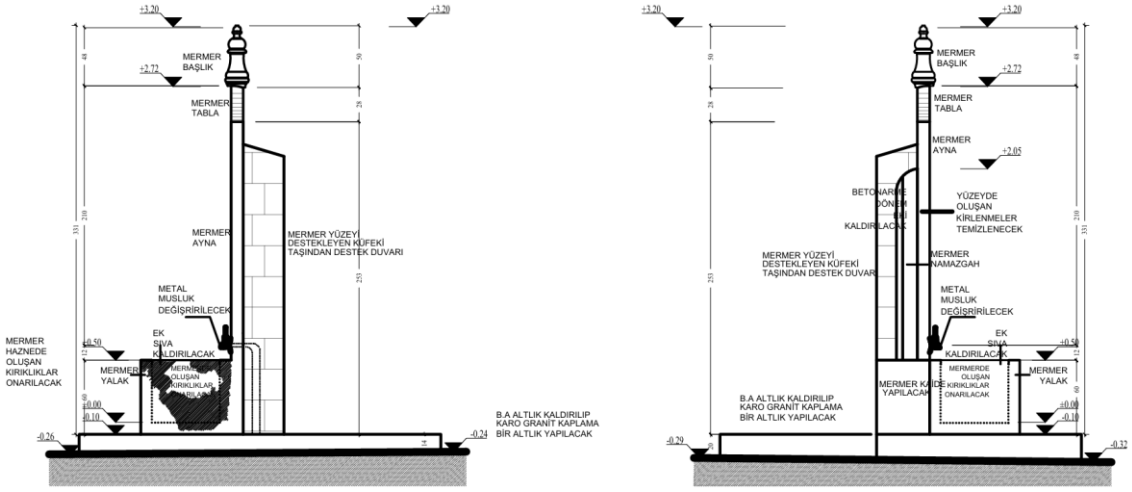

Ölçek: *1/20*

Çizim 125a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Sağ Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 125b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Sol Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

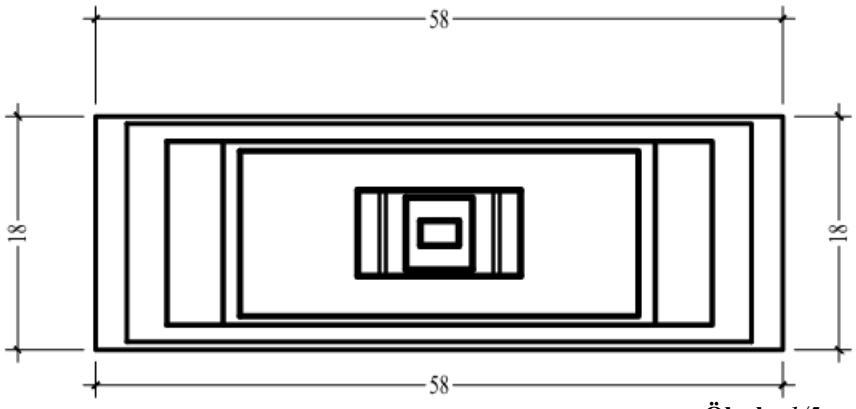

Ölçek: *1/5*

Çizim 126: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Planı (Restorasyon Projesi)*

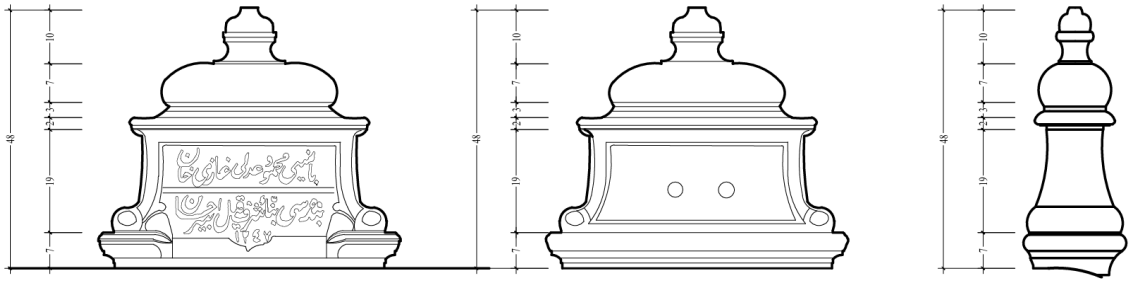

Ölçek: *1/5*

Çizim 127a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 127b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Başlığının Arka Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 127c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy)Başlığının Yan Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 82: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 83: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 84: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Namazgah Taşının Kitabesi*

Fotoğraf 85: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 86: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü*

Fotoğraf 87: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) Arka Cephesi*

Fotoğraf 88: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy) (https://kulturenvanteri.com/yer/ii-mahmut-han-cesmesi-bostanci/#17.1/40.953249/29.0956)*

3.1.20. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya)

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi, Tarabya Mahallesi, Haydar Aliyev Caddesi'nde bulunan deniz kenarındaki parkın içerisinde yer almaktadır. 408 Ada / 4 Parsel

Yapım Yılı: H.1247 / M.1831-32

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07/08.06.2023

Çizim No: 128-137

Fotoğraf No: 89-94

Tarihçesi: İnşa kitabesinden H.1247 (M.1831-32) yılında Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[186]. Kartuşlarla düzenlenmiş inşa kitabesi, çeşmenin her bir cephesine birer sütun ve ikişer satır olacak şekilde yerleştirilmiştir (Çizim 128-129-130-131) (Fotoğraf 89a-89b-90a-90b). Şair Rı'fat tarafında kaleme alınan Tâlik hatlı inşa kitabesi kabartma tekniği ile yazılmıştır.

Kuzeybatı cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Şâh-ı İskender haşem hakan-ı deryâ-himmetin*

Sû be sû dünyâyı lütf u cûdu âbâd eyledi"[187]

Güneydoğu cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bildi ez cümle Tarabya âbâ muhtâc olduğun*

Emr idüp bu çeşmesâr-ı cûdu îcâd eyledi"[188]

[186] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 180.
[187] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 237.
[188] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 237.

Kuzeydoğu cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Ni'met-i adliyle dil-sîr olmadık yer kalmadı*

Âb-ı lutfu cümle-i atşânı dil-şâd eyledi"[189]

Güneybatı cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bende Rif'at görüp târîh-i dil-cû söyledi*

Hân-ı Mahmûd âba zîbâ çeşme bünyâd eyledi 1247"[190]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Bir sütun çeşmesi olan eser, 4.42 m. yüksekliğinde olup tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir (Çizim 132-133-134a-134b-135a-135b-135c-135d-136a-136b-136c-136d-137a-137b-137c-137d) (Fotoğraf 91-92-93). Çeşmenin üst kısmında yer alan iki kademeli silme kuşakları hem öne hem de yanlara doğru taşırılarak takriben 0.14 m. yüksekliğine sahip bir saçak oluşturulmuştur. Üst kısımdaki silme kuşağı düz yüzeyli alt kısımdaki ise içbükey kavisli olarak tasarlanmıştır. Saçağı üzerinde üç kademeli bir düzenleme görülmektedir (Fotoğraf 94). Aşağıdan yukarıya doğru ilk kademe yukarıya doğru genişleyen, dört yüzlü bir vazo görünümündedir. Takriben 0.13 m. yüksekliğine sahip dikdörtgen kaide üzerine oturan vazo 0.26 m. yüksekliğine sahiptir. Her bir dört yüzü de yan yana dizilmiş ortasında bir sap geçen simetrik akant yaprakları ile bezelidir. İkinci kademe de aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, dört yüzlü bir vazo görünümünde olup 0.24 m. yüksekliğinde ve en üst kısmı 0.25 x 0.25 m. ölçüsündedir. Vazonun gövdesi bezemesiz iken dışa doğru genişleyen ağız kısmının yüzeyine yine yan yana dizilmiş ortasında bir sap geçen simetrik akant yaprakları işlenmiştir. Üçüncü kademede ise ortasında bir sap geçen simetrik dört akant yaprağının buluşması ile oluşan bir tepelik yer almaktadır. Dikdörtgen bir kaide üzerine oturan tepeliğin yüksekliği 0.26 m.dir.

Çeşmenin gövdesi su teknesinden saçağa kadar takriben 2.86 m. yüksekliğinde olup gövdenin her bir köşesi takriben 2.42 m. yüksekliğine kadar pahlanmıştır. Kareye

[189] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 237.
[190] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 237.

planına yakın gövdenin kuzeybatı ve güneydoğu cepheleri 0.43 m., kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri ise 0.44 m. genişliğindedir. Gövdenin üst kısmının her bir cephesine inşa kitabesinin birer sütunu yerleştirilmiştir. Kuzeybatı cephesindeki kitabe 0.32 x 0.48 m., güneydoğu cephesindeki kitabe 0.34 x 0.49 m., kuzeydoğu cephesindeki kitabe 0.33 x 0.49 m. ve güneybatı cephesindeki kitabe ise 0.33 x 0.48 m. ölçüsündedirler. İnşa kitabesinin çerçeveleri ile harfleri altın yalnız ile boyanmış ve böylelikle vurgulanmıştır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan gövdenin kuzeybatı ve güneydoğu cephelerin alt kısmına musluğu takılı olan birer lüle deliği bulunmaktadır. Lüle deliklerin iki yanlarında da birer tane dairevi şekline benzeyen birer kalıntı bulunmakta ve kalıntılardan her iki cephede de üçer lüle deliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Cephelerin önlerinde mermer malzemeden yapılmış birer su teknesi yer almaktadır. Bezemesiz olan su teknelerin iç yan kenarları dış bükey yapılarak oval bir görüntü elde edilmiştir. Kuzeybatıda bulunan su teknesi takriben 0.54 m. yüksekliğinde ve dış duvarı 1.52 m. genişliğindedir. Güneydoğuda yer alan su teknesi ise 0.57 m. yüksekliğine ve dış duvarı 1.51 m. genişliğine sahiptir. Kuzeydoğu ve güneybatı tarafta yer alan dinlenme sekilerin genişlikleri ise 1.49 m.dir.

Çeşme, Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliğini taşımaktadır. Çeşmenin üzerinde yer alan parçalı ve kademeli kurgusu Ampir esaslarına dayanarak hazırlanmış olduğu söylenebilinir. Bu bezemeler yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki verilmiştir. Saçağın silme kuşaklarından meydan gelmesi, sütun çeşmesinin köşelerinin pahlanmış olması ve teknelerin oval yapılması esere bir hareketlilik kazandırmıştır.

Mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan çeşmenin 2016-2017 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Varlıkları Daire, Başkanlığı Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır. Eserinde üzerinde çatlaklar, erimeler ve karamalar gibi hasarlar meydana gelmesine rağmen günümüzde iyi bir durumdadır. Çeşmenin en hasar gördüğü yer su teknesi olup üzerinde derin çatlaklar mevcuttur.

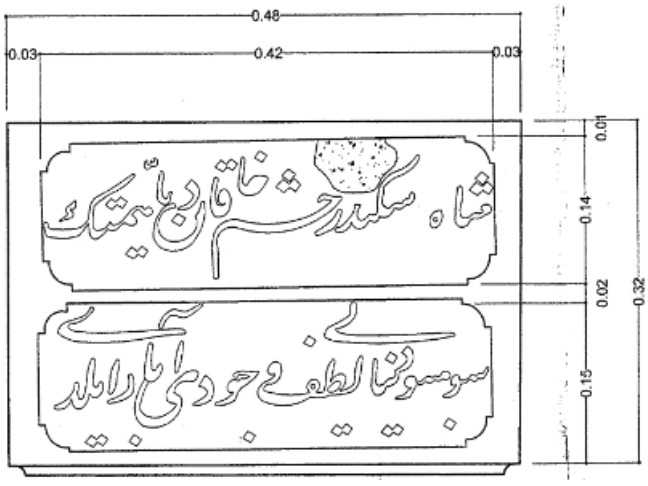

Ölçek: *1/5*

Çizim 128: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

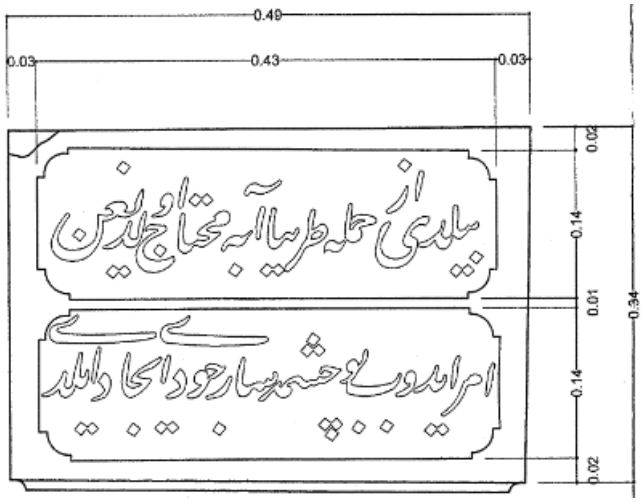

Ölçek: *1/5*

Çizim 129: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

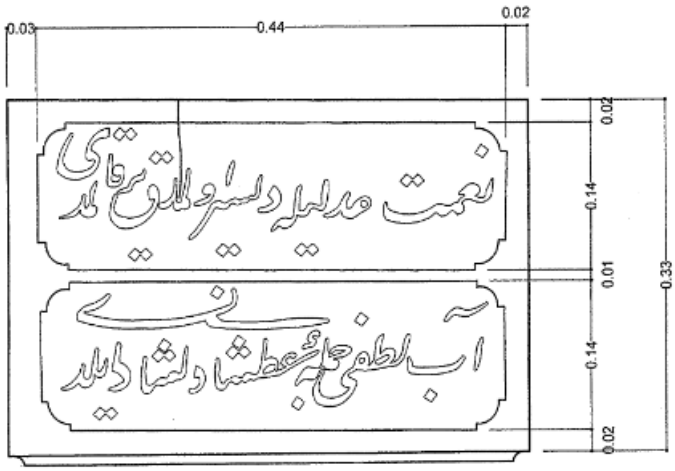

Ölçek: *1/5*

Çizim 130: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

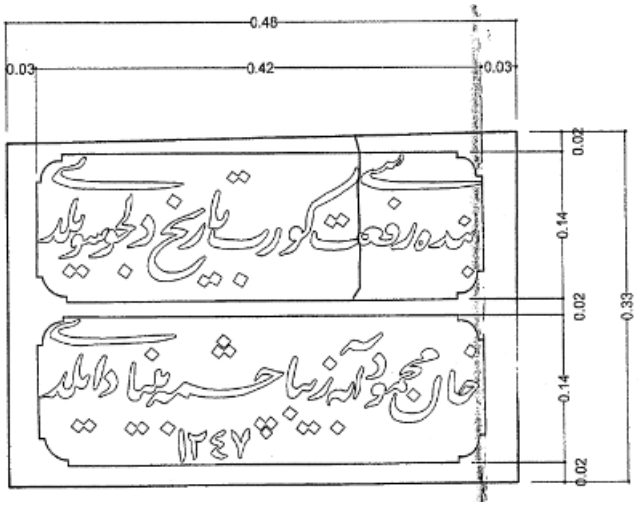

Ölçek: *1/5*

Çizim 131: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

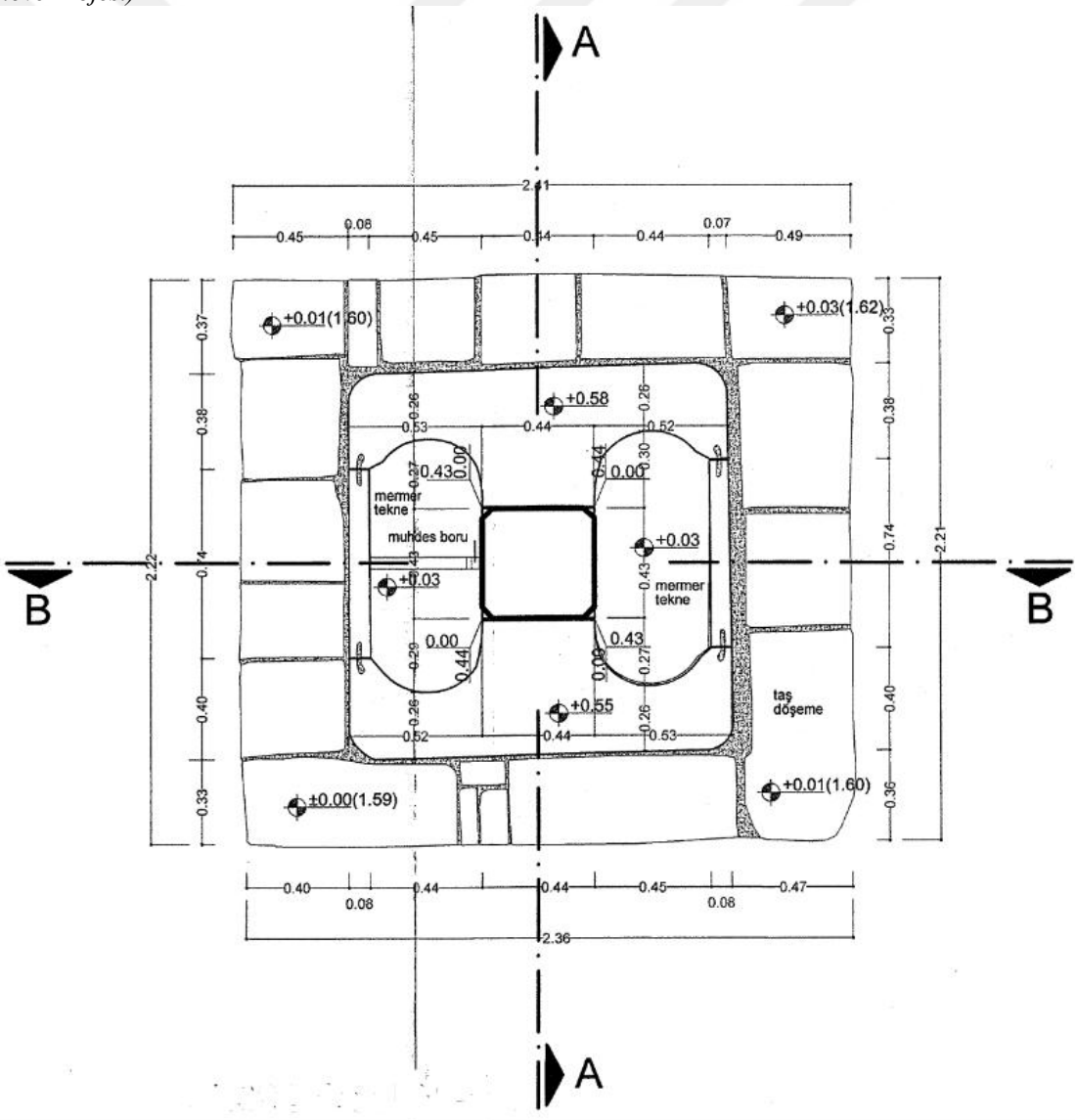

Ölçek: *1/20*

Çizim 132: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) +1.30 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

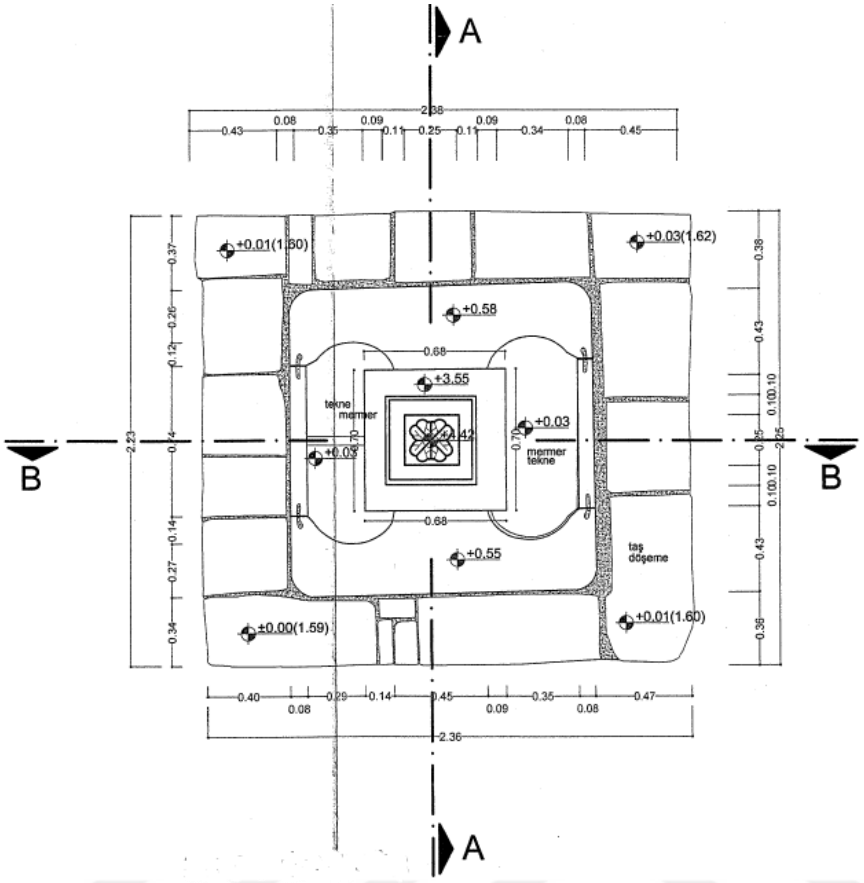

Ölçek: *1/20*

Çizim 133: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Üst Görünüşünün Planı (Rölöve Projesi)*

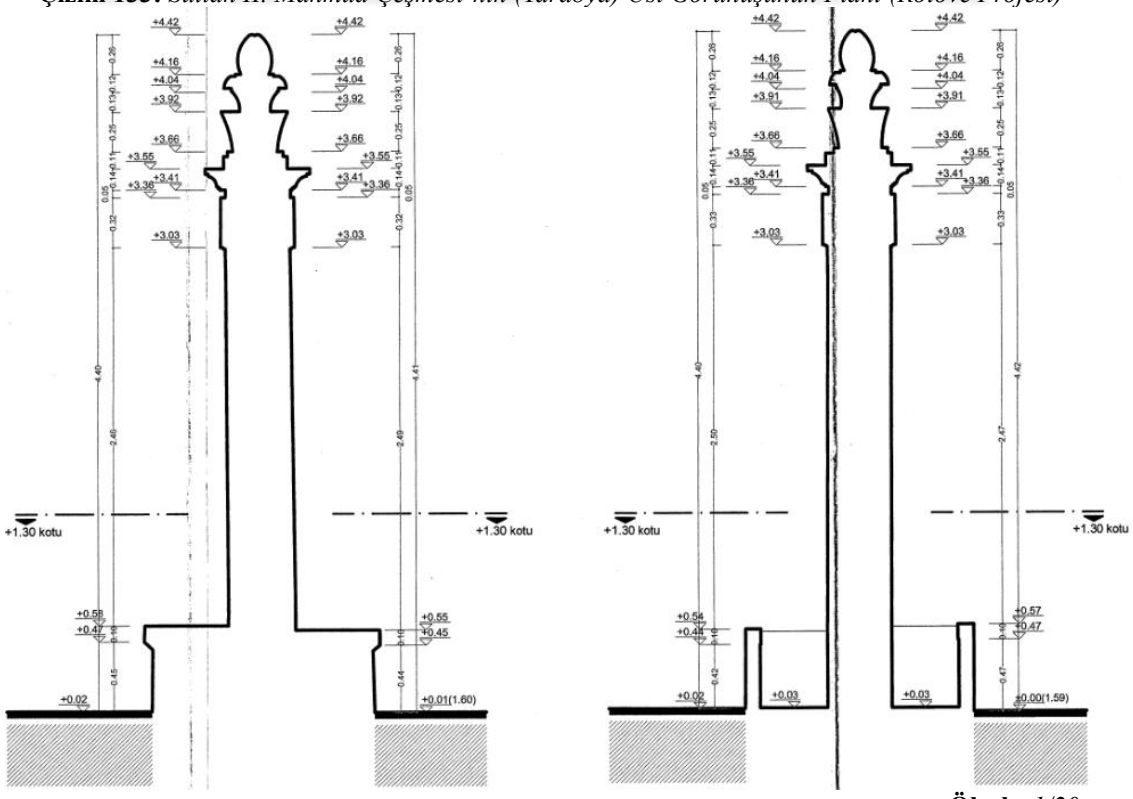

Ölçek: *1/20*

Çizim 134a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

Çizim 134b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

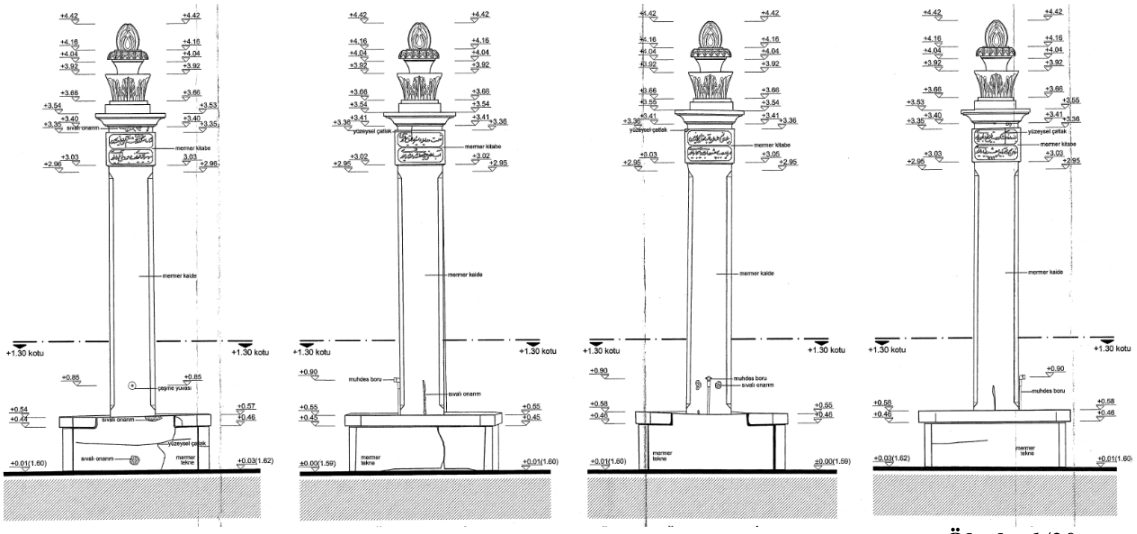

Ölçek: *1/20*

Çizim 135a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 135b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 135c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 135d: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*

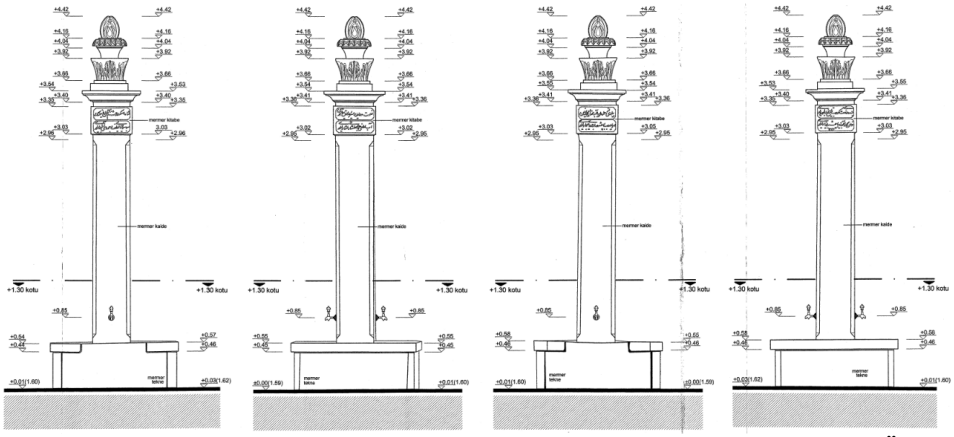

Ölçek: *1/20*

Çizim 136a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 136b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 136c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 136d: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*

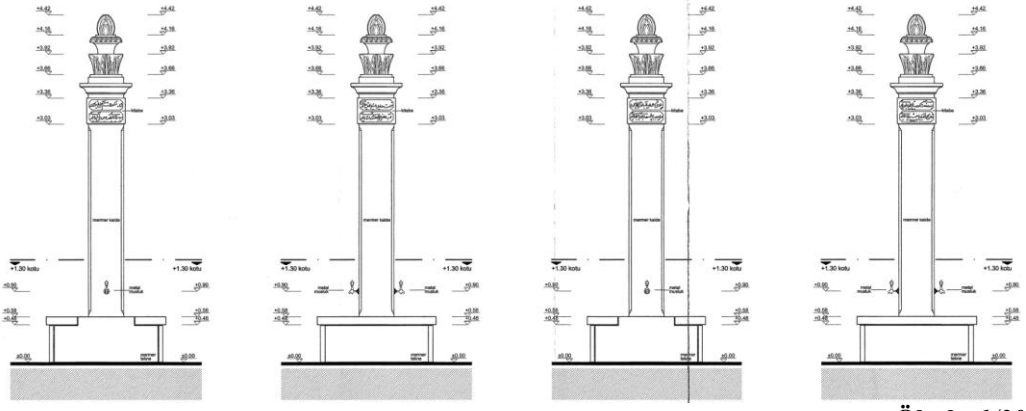

Ölçek: *1/20*

Çizim 137a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 137b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 137c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 137d: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

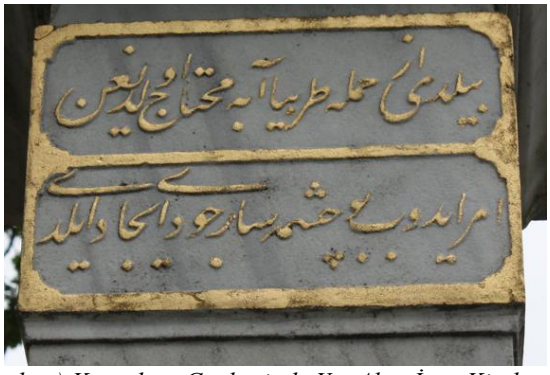

Fotoğraf 89a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi*
Fotoğraf 89b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi*

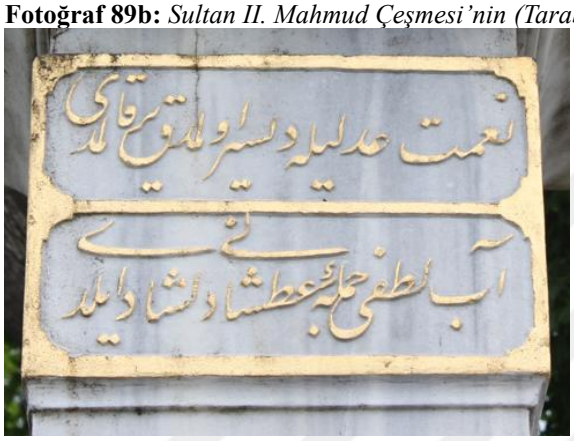
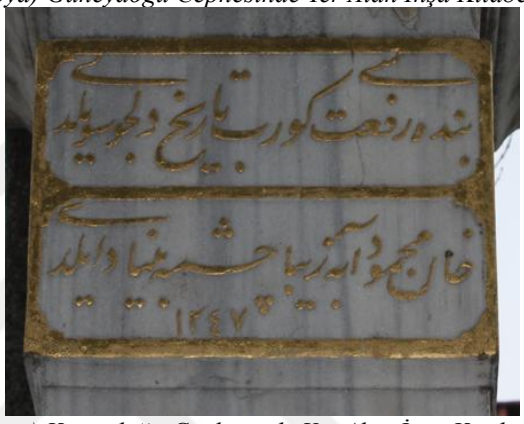

Fotoğraf 90a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Kuzeydoğu Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi*
Fotoğraf 90b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Güneybatı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 91: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) Kuzeybatı Cephesi*

Fotoğraf 92: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Genel Görünüşü*

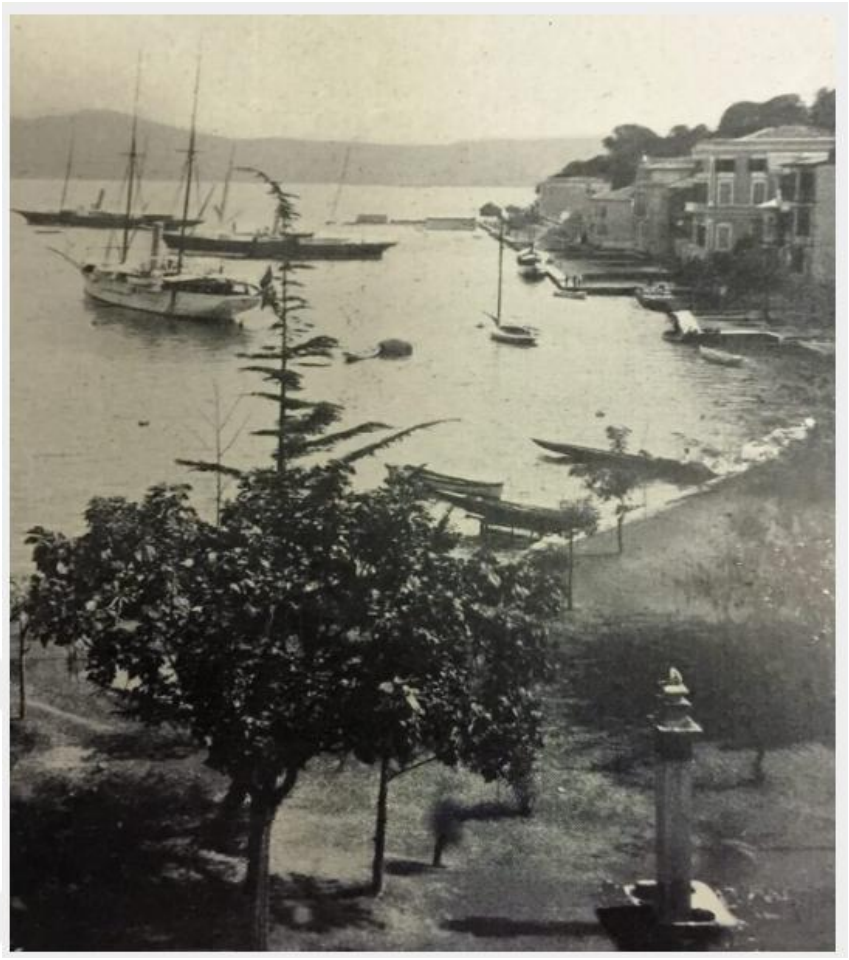

Fotoğraf 93: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) (https://www.eskiistanbul.net/4349/sultan-iimahmut-han-cesmesi-tarabya)*

Fotoğraf 94: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Tarabya) Üç Kademeli Düzenlemesi*

3.1.21. Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Üsküdar İlçesi, İcadiye Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde, Kuru Çeşme Parkı'nın içinde yer almaktadır. 118 Pafta / 669 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1248 / M.1832-33

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 138-146

Fotoğraf No: 95-97

Tarihçesi: Uzun yıllar suyu akmadığından dolayı halk arasında Kuru Çeşme olarak adlandırılan eser üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1248 (M.1832-33) yılında Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir[191] (Çizim 138) (Fotoğraf 95). Kartuşlarla beş satırdan oluşan inşa kitabesinin ilk dört satırı üç sütun ve son satırı ise dört sütun olarak düzenlenmiştir. Mehmed Lebîb Efendi tarafından kaleme alınan inşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmıştır[192]. Hatta Yesarizade Mustafa İzzet Efendi imzalı Tâlik hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Mu'allâ âb-ı rû-yı saltanat şâhenşeh-i âlem*

Cihân müstağrak-ı bahr-ı sehâ vü lutfıdır hâlâ

Demâdem cûy-bâr-ı cûdu cârî oldu devrâna

İhâta itdi deryâ-yı atâsı âlemi hakkâ

O Şâh-ı mâlik-i bahreyn himmet menba'ıdır kim

[191] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 528.
[192] K. Ersan (2022). *Üsküdar çeşme ve sebil kitâbeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, s. 515.

Nice âsâr ve hayrâtıyla ma'mûr oldu bu dünya

Nev âsârın biri de işte bu âb-ı zülâl ancak

Yerinde sû be sû hayrı o Şâhın olmada icrâ

Bu etrâfın küll-i ihtiyâcı var idi suya

Hayât-ı tâze geldi bu mahallin halkına mahzâ

Kıla ömrün hemân Hakk bahr-ı bî pâyândan efzûn

Muvaffak her zamân âsâra ol Şâh'ı ide Mevlâ

Ketebehu ed-dâ'î Yesârî

Lebîbâ akdı âb-ı sâfî târîhin ider işrâb

Mücedded Hân-ı Mahmûd eyledi bu çeşmeyi ihyâ 1248

zâde Mustafa gufira lehumâ"[193]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Ampir üslubun özelliklerine sahip olan eser; tek yüzlü ve su depolu olarak inşa edilmiştir (Çizim 139a-139b-140-141-142a-142b-142c-143a-143b-143c-144a-144b-144c) (Fotoğraf 96-97a-97b) (Harita 1). Moloz taş – tuğla almaşıklığı ile inşa edilen su deposu üst örtüsü dâhil takriben 5.70 m. yüksekliğinde, 6.30 m. genişliğinde ve doğu cephesi 8.01 m., batı cephesi ise 8.14 m. derinliğindedir. Su deposunun üzeri beşik tonoz ile örtülü olup deponun üzerinde 0.35 m. yüksekliğinde sahip iki kademeli bir saçak yer almaktadır. Üst kademesi düz, alt kademe ise şevli olarak yapılmış olan saçağın üzerinde herhangi bir benzeme unsuru bulunmamakta ve üzeri sıvanmış ve kiremit rengine boyanmıştır. Doğu cephesinde 0.86 m. açıklığında, basık

[193] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 214.

yuvarlak kemerli bir açıklığın bulunmaktadır. Metal kapak ile kapatılan yuvarlak kemerli açıklığın her iki yanında yatay olarak dizilen tuğlalar kemer kısmında kırılarak kemerin üzerinde ışın şeklini almıştır. Su deposunun kuzey, batı ve doğu cephelerinde birer tane çörten yer almaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güney cephesinin tam ortasına yerleştirilen dikdörtgen prizma gövdeli çeşme takriben 3.98 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 2.16 m. genişliğindedir. Tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiş olan çeşme yatay düzlemde iki, dikey düzlemde ise bir olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Çizim 145-146). Çeşmenin en üst kısmında yer alan iki kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak, 0.17 m. yüksekliğine sahip bir saçak oluşturulmuştur. Silme kuşaklarından üst kısımda bulunan düz yüzeyli ve alt kısımda yer alan ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Çeşmenin üzerinde yer alan yatay düzlem üst kısmı saçak alt kısmı ise dışbükey silme kuşağı ile sınırlandırılmıştır. Yatay düzlemin üzerine harfleri ve çerçevesi altın yaldız ile boyanmış ve takriben 0.57 x 2.15 m. ölçülerine sahip inşa kitabesi yerleştirilmiştir.

Eserin dikey düzleminde yer alan çeşme nişi 2.30 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 1.64 m. genişliğinde olup üzeri iki pilastr ile taşınan düz lento ile örtülüdür. Dinlenme sekilerinin üzerinde yükselen pilastrların gövdeleri, 0.10 m. yüksekliğine sahip üzerinde iki silme bulunan dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan gövdeler 2.04 m. yüksekliğinde ve 0.26 genişliğindedir. Gövdeler dışbükey bir silme kesintiye uğramakta ve sonrasında 0.16 m. yüksekliğindeki başlıkları sonlandırılmıştır. Başlıklar; düz ve dışbükey formda düzenlenmiş iki silme ile elde edilmiştir. Niş duvarının üzerinde yer alan, ayna taşı dikdörtgen şekilli mermer bir bloktan oluşmaktadır. Mermer blok 1.57 m. yüksekliğinde ve 0.79 m. genişliğinde olup üzerinde hafif öne ve yanlara taşırılmış iki kademeli profilli silme kuşağı bulunmaktadır. Yatay olarak yerleştirilmiş 0.09 m. yüksekliğindeki silme kuşakların üst kısımda yer alan düz, alt kısımda yer alan ise dışbükey formda düzenlenmiştir. Ayna taşının üzerine oyma tekniği ile 06.08.1994 tarihi ve "*Bu çeşmeye zarar veren Allah'ından bulsun*" cümlesi yazılmıştır. Ayna taşın alt tarafında köşeleri pahlanmış dikey dikdörtgen formlu mermer bir pano bulunmakta ve panonun üzerine günümüzde musluğu takılan olan lüle deliği açılmıştır.

Çeşmenin alt bölümde yer alan yatay düzlemede bulunan su teknesi ve dinlenme sekileri mermer malzeme ile yapılmış ve üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Çeşmenin genel kurgusu ve elemanlarının biçimlenişi Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun etkisi altında şekillenmiştir. Doğu cephesinde yer alan yuvarlak kemerli açıklığı üç yönden çevreleyen tuğla dizileri, farklı formlarda olan silmeler, ayna taşında bulunan dikey dikdörtgen pano ve pilastrlar eseri hareketlendiren unsurladır.

Üsküdar Belediyesi tarafından 2008 – 2009 yıllarında eserin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri yapılmıştır. Esere ait eski fotoğraflarda çeşmenin harap bir vaziyette olduğu görülmektedir[194]. Su deposunun üst kısmının büyük oranda yıkılmış olduğu ve üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte olan bitkilerin büyüdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca su deposunun saçağı ve çeşmenin yalak ile dinlenme sekilerinin mevcut olmadığı da görülmektedir. Hem bu fotoğraflarda hem de restitüsyon projesinde su deposu orijinalde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Eser, 2021 yılında da Üsküdar Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Restore sırasında çeşmenin kırılan, çatlayan ve dökülen yerler onartılmış, su deposunun cepheleri temizlenmiş ve eserin üzerine yazılan yazılar silinmiştir. Ayrıca cepheler yapıya zarar verecek nitelikte olan bitkilerden temizlenmiş, cephelere yapıştırılan afiş ile ilanlar kaldırılmış ve inşa kitabesinin yazıları ve kartuşları altın yaldız ile boyanmıştır.

[194] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 527. Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 431.

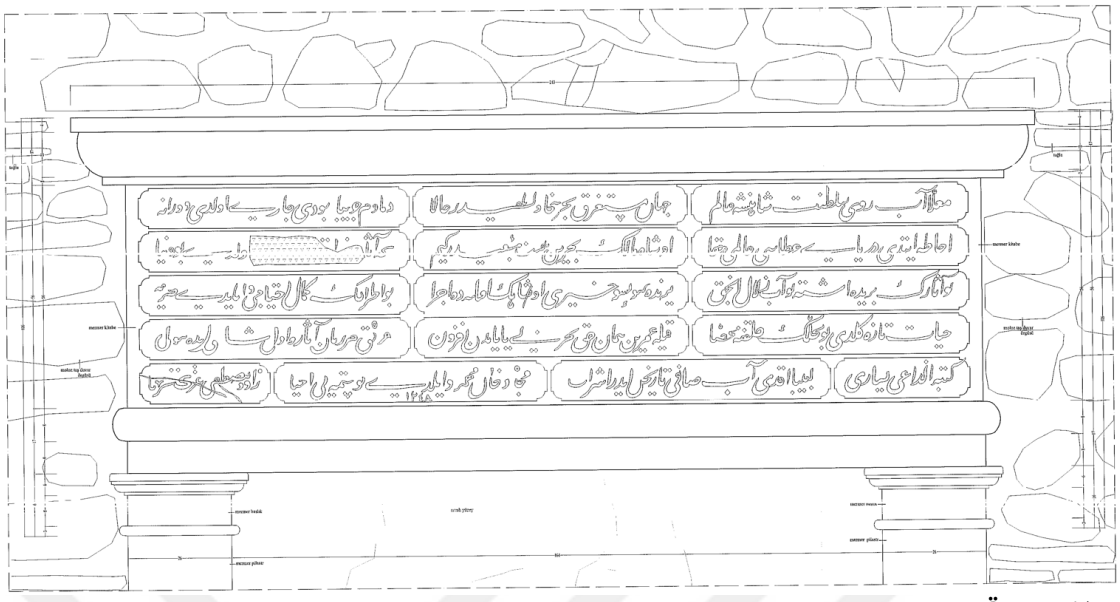

Ölçek: *1/5*

Çizim 138: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

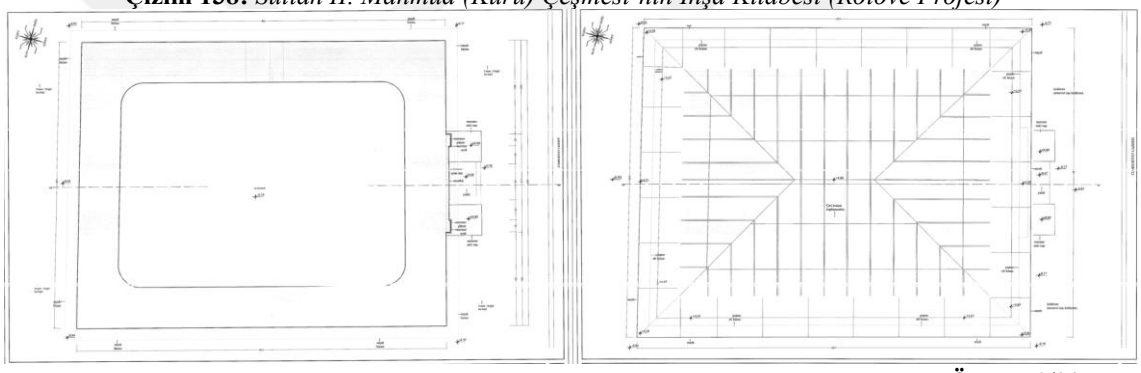

Ölçek: *1/20*

Çizim 139a: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin +1.21 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 139b: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)*

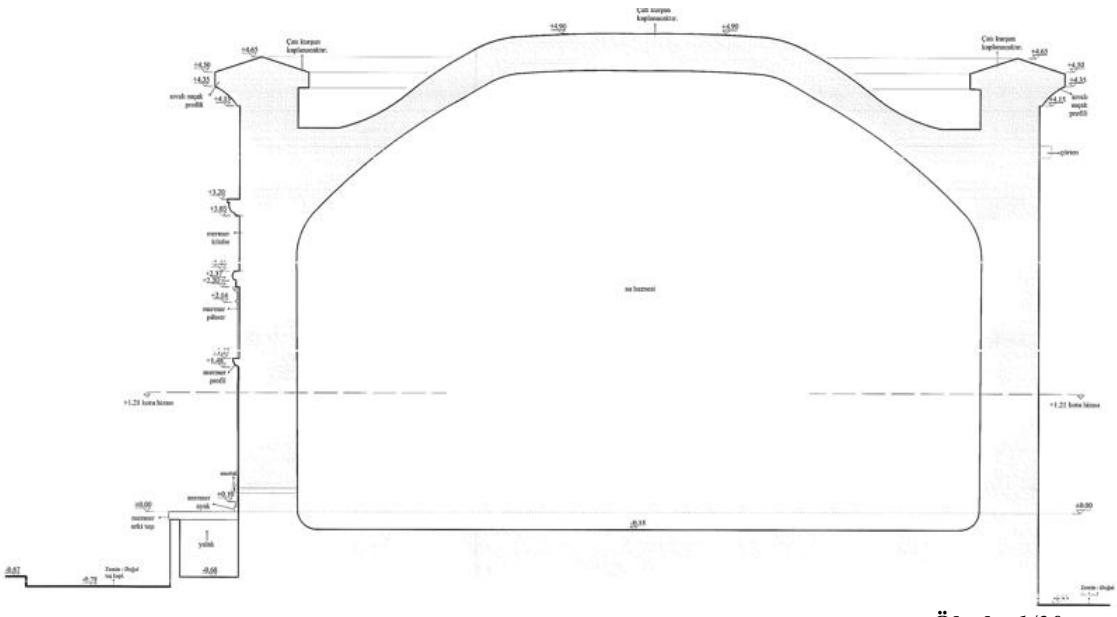

Ölçek: *1/20*

Çizim 140: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin B-B Kesit Planı (Restorasyon Projesi)*

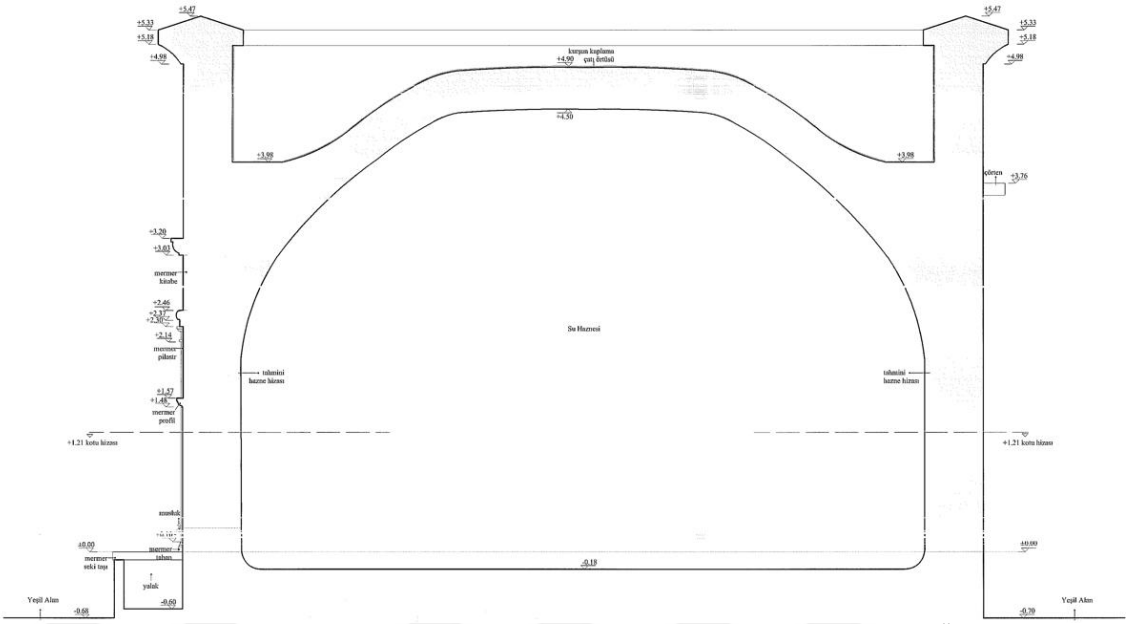

Ölçek: *1/20*

Çizim 141: *Sultan II. Mahmud (Kuru)Çeşmesi'nin B-B Kesit Planı (Restitüsyon Projesi)*

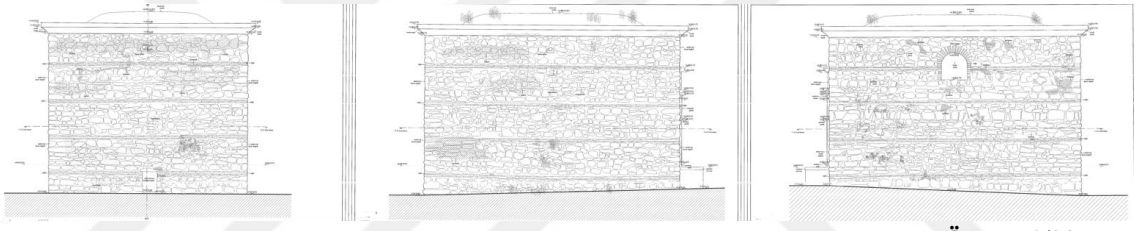

Ölçek: *1/20*

Çizim 142a: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 142b: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 142c: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

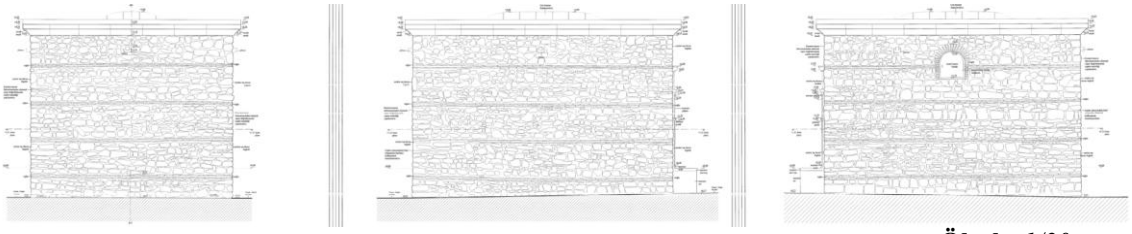

Ölçek: *1/20*

Çizim 143a: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 143b: *Sultan II. Mahmud (Kuru)Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 143c: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

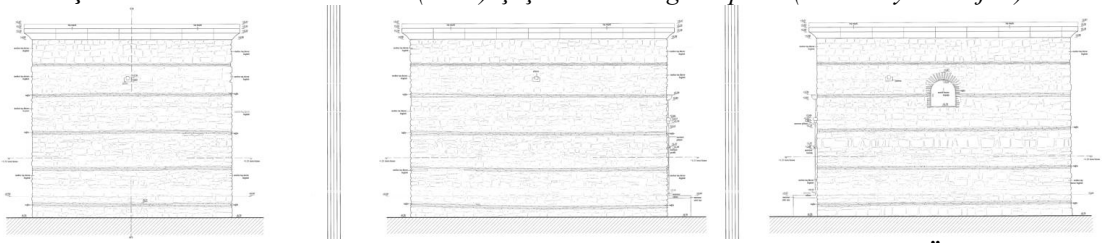

Ölçek: *1/20*

Çizim 144a: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 144b: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 144c: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

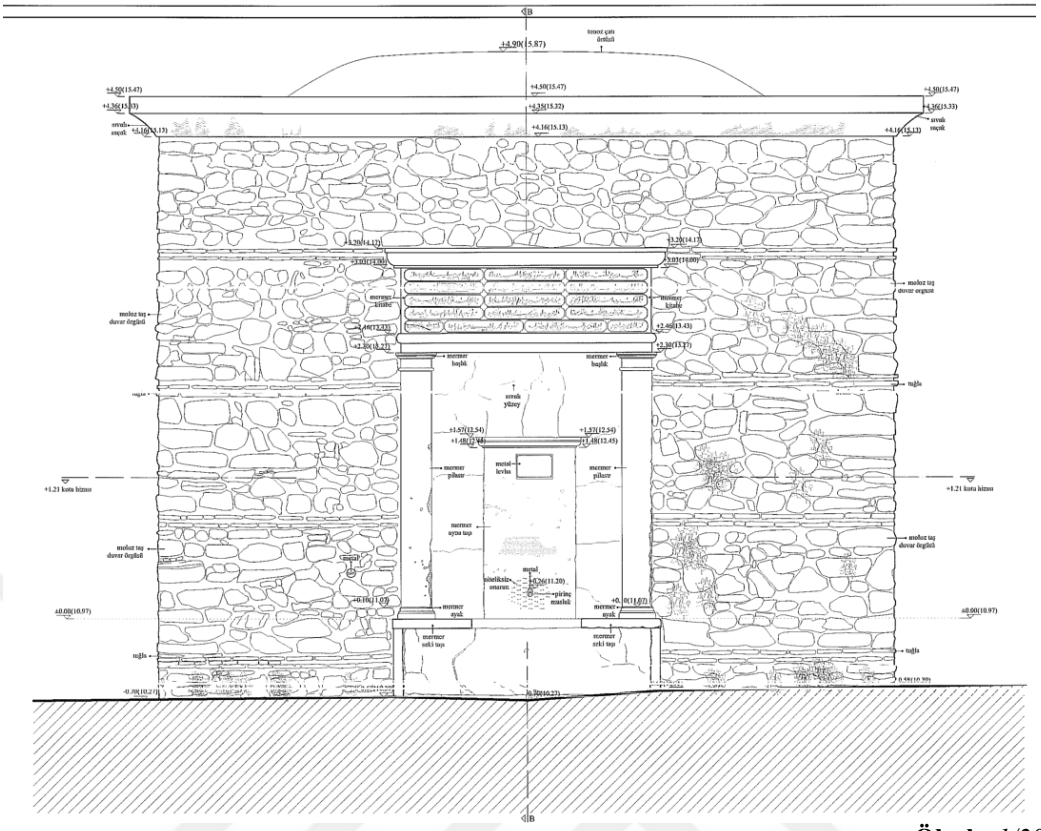

Ölçek: *1/20*

Çizim 145: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)*

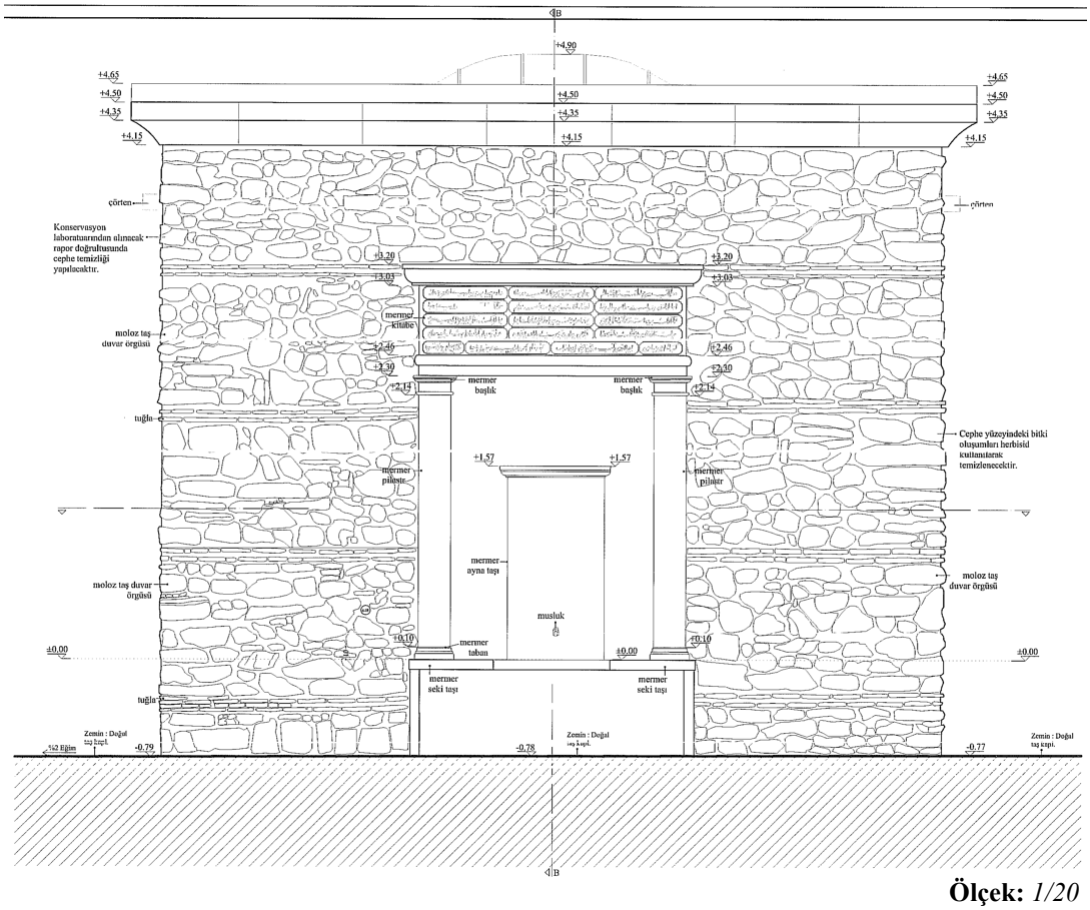

Ölçek: *1/20*

Çizim 146: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 95: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 96: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 97a: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi*
Fotoğraf 97b: *Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi*

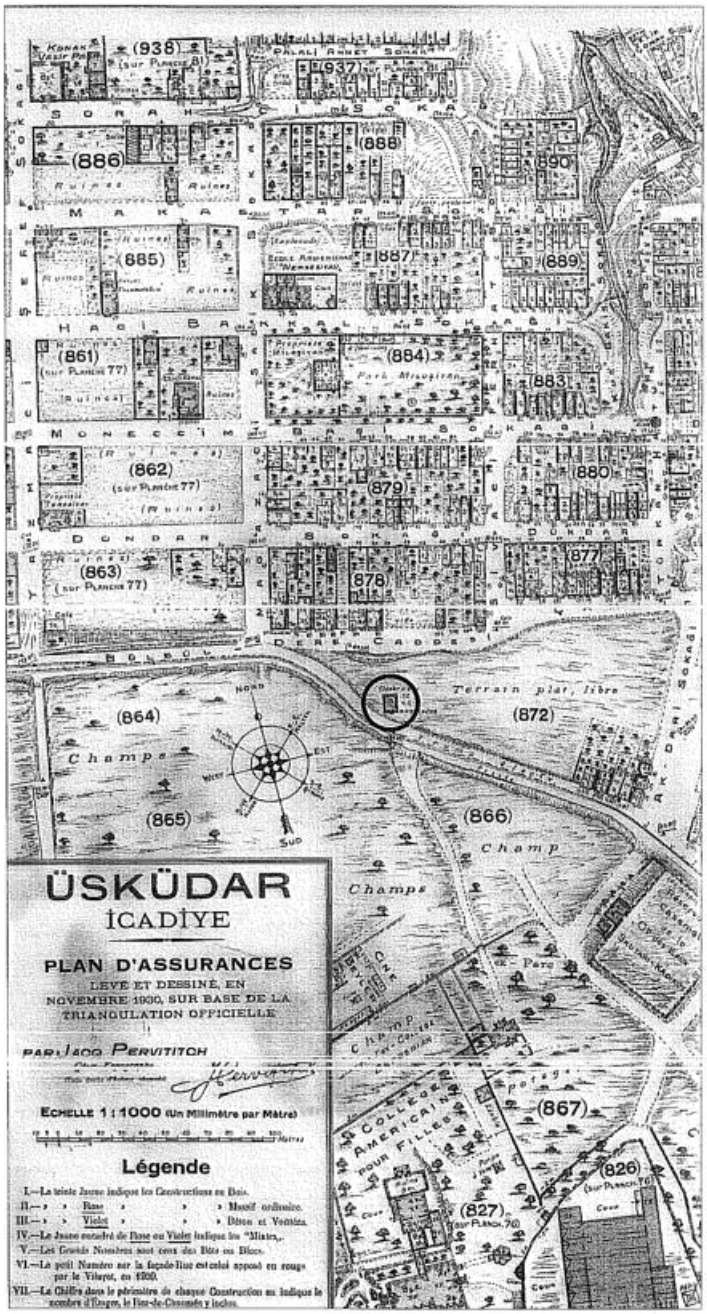

Harita 1: Pervititch Haritası 1931 (Üsküdar Belediyesi Arşivinden)

3.1.22. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi, Emirgan Semti, Hekim Ata Caddesi ile Boyacı Çeşme Sokak'ın kavşağındaki meydanda yer almaktadır. 36 Pafta / 102 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1253 / M.1837-38

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 31.05.2023

Çizim No: 147-156

Fotoğraf No: 98-104

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; H.1253 (M.1837-38) yılında, Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir[195]. Kabartma tekniği ile yazılmış olan tuğralı inşa kitabesi, kartuşlarla dört sütun ve beş satır şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 147) (Fotoğraf 98). Tâlik hatlı inşa kitabesi, Akif Mehmed Paşa tarafından kaleme alınmış ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır[196]. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Pâdişâh-ı Cem-şiyem hakân-ı İskender alem*

Dâver-i dârâ-haşem şâhenşeh-i sâhib-kıran

Hazret-i Sultân Mahmûd Hân-ı Gâzî kim odur

Melce-i cümle enâm ve mefhar-i devr ü zamân

Cûy-bâr-ı kudreti cârî cihâna sû be sû

Afitâb-ı re'feti şâmil be gark-ı ins ü cân

[195] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 532.
[196] D. Yavaş (1994). Mahmud II Meydan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 262.

Bahr-ı cûdundan bulundu gevher-i ümîd ü kâm

Yümn-i ahdinde bilindi mâ'nî-i emn ü emân

Sâyesinde ehl-i İslâm ve reâya cümleten

Oldu dilsîr-i gam sîr-âb-ı lütf-ı râygân

İşte icrâ eyleyüp bu karyeye yâr-ı mu'în

Oldu hep reyyân-ı ihsân-ı hümâyûn teşnegân

Ömr ü şân u şevketi efzûn olup günden güne

Tâ ebed olsun serîr-i saltanatda kâmrân

Akifâ târîh-i inşâsın ederken cüst ü cû

Nüsha-i efkârda bâ feyz-i Rabb-i müste'ân

Ketebehu Yesârî-zâde

Su gibi bir mısra'-ı berceste akdı hâmeden

Yapdı bu nev çeşme-i pâkîzeyi Mahmûd Hân 1253

Mustafa İzzet gufira lehumâ"[197]

Kitabenin hemen üzerinden yükselen oval madalyon içerisinde Adli mahlaslı Sultan II. Mahmud'un tuğrası yerleştirilmiştir (Çizim 148). Tuğranın sol alt köşesinde ise Abdülfettah Efendi'nin imzası yer almaktadır. Yapım tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

[197] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 231.

Cephe tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü ve su depolu bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 149-150-151-152a-152b-152c-152d-153) (Fotoğraf 99-100-101). Eğimli bir arazi üzerine konumlandırıldığından dolayı bir kısmı kot altında kalan su deposu üzerinde yer alan parapet ile birlikte 6.45 m. yüksekliğinde, 6.58 m. genişliğinde ve 6.78 m. derinliğindedir (Çizim 154a-154b). Beden duvarları düzgün kesme taş ile örülmüş su deposunun üst örtüsü, düz dam olup damın üzerinde dört yönden çevreleyen bir parapet bulunmaktadır. Taş malzemeden yapılmış parapet, 0.47 m. yüksekliğinde ve üzerinde 0.05 m. yüksekliğinde iki kademeli düz yüzeyli silme kuşakları dolanmaktadır. Su deposunun üzerinde yer alan dört kademeli profilli silme kuşakları hem öne hem yanlara doğru taşırılarak, 0.26 m. yüksekliğinde ve 0.24 m. derinliğinde bir saçak oluşturulmuştur. Yukarıdan aşağıya doğru birinci silme kuşağı içbükey-dışbükey, ikinci ve dördüncü silme kuşakları düz ve üçüncü silme kuşağı ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Silme kuşakları; kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı cephelerinde taş malzemeden, çeşmenin bulunduğu güneydoğu cephesinde ise mermer malzemeden yapılmıştır. Eserin arka cephesinde her iki köşesine zemin üzerinden yükselen, üçüz pilastrlar yerleştirilmiştir. Taş bloklarla yapılmış pilastrların gövdeleri, dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta sonrasında 0.19 m. yüksekliğindeki toskana düzenindeki başlıklarla sonlanmaktadır. Başlıkların hemen üstünde, eserin tüm cephelerinin üzerinde dolanan, 0.11 m. yüksekliğine sahip, üç kademeli profilli silme kuşakları yer almaktadır. Bezemesiz yapılan silme kuşaklarından üst kısımda bulunan dışbükey, diğer ikisi ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Profilli silme kuşakları güneydoğu cephesinde mermerden diğer cephelerde ise taş malzemeden yapılmıştır. Güneybatı cephenin sağ alt tarafında su giriş noktası bulunmakta ve kuzeybatı cephesi sivil bir yapının bahçe duvarı ile birleşmiş vaziyettedir.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güneydoğu cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir (Çizim 155-156a-156b) (Fotoğraf 102-103). Su deposunun üzerinde yer alan saçak ile beden duvarların üzerinde dolanan silme kuşakları kesintisiz bir şekilde bu cepheden de devam etmektedir fakat burada bulunan saçak ile silme kuşakları mermer malzemeden yapılmıştır. Çeşmenin her iki köşesinde, zeminden silme kuşaklarına kadar yükselen üçüz pilastrlar yerleştirilmiştir. Pilastrların düz ve bezemesiz olan gövdeleri 4.62 m. yüksekliğinde ve 0.41 m. genişliğinde olup dikdörtgen kaidelere oturmaktadırlar. Yüksekliği 0.42 m. ve

genişliği ise 0.54 m. olan dikdörtgen kaidelerin üzerinde dışbükey ve kavisli formda yapılmış iki adet silme bulunmaktadır. Pilastrların gövdeleri, dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta ve sonrasında 0.19 m. yüksekliğinde sahip toskana düzenindeki başlıklarla sonlanmaktadır.

Cephenin tam ortasına konumlandırılmış çeşmenin en üst kısmında, silme kuşakların üzerine oturmuş dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen, 0.97 m. yüksekliğine ve 1.20 m. genişliğinde sahip oval bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun içerisine kabartma tekniğiyle yazılmış ve altın yaldız ile boyanmış Sultan II. Mahmud Han'ın tuğrası yerleştirilmiştir. Oval madalyonun iç tarafı dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmış ve etrafı ise yüksek kabartma ve ajur tekniğinin birlikte kullanılması ile adeta bir dantel gibi işlenmiş, nesneli bir kompozisyon ile bezelidir. Alt tarafında, uçları birbirine bakan ve iki yandan yukarıya doğru uzayarak madalyonu alttan kuşatan, simetrik olarak yapılmış iki hançer motifi bulunmaktadır. Hançer motiflerinden sonra, yan taraflarda başlayarak sırasıyla önce ikişer trompet, sonrasında üçer sancak motifleri tasvir edilerek madalyonun tepe noktasına gelinmiştir. Madalyonun tam tepe noktasında ise bir davul ve davulun üzerinde zile benzeyen bir motif betimlenmiştir.

Madalyondan sonra yerleştirilen çeşmenin inşa kitabesi üst ve alt kısımları silme kuşakları vasıtasıyla sınırlandırılmıştır. Üst kısımda yer alan dört kademeli profilli silme kuşakları 0.15 m. yüksekliğinde ve 2.55 m. genişliğinde olup bezemesiz silme kuşaklarından yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki içbükey-dışbükey, ikinci ile dördüncü sıradaki düz ve üçüncü sıradaki ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Alt kısımda bulunan üç kademeli profilli sime kuşakları da 0.15 m. yüksekliğindedir. Üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan silme kuşaklarından üstteki dışbükey, diğer ikisi ise düz yüzeylidir. Silme kuşakların üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Kabartma tekniği ile yazılmış ve yazıları altın yaldız ile boyanmış inşa kitabesi 1.18 x 2.37 m. ölçülerindedir.

Nişsiz olan çeşmenin ayna taşı; her iki yanında bulunan ikişer pilastr ile sınırlandırılmıştır ve dış tarafta yer alan pilastrlar ikiz pilastr olarak tasarlanmıştır. Dinlenme sekilerin üzerinde inşa kitabesin alt kısmında buluna silme kuşaklarına kadar uzanan pilastrların gövdeleri dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Üzerlerinde dışbükey ve kavisli silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaideler 0.12 m. yüksekliğinde ve 0.27 m.

genişliğindedir. Pilastrların bezemesiz ve düz gövdelerin yüksekliği 1.76 m. ve genişliği 0.19 m. ölçülerinde olup yüksekliği 0.15 m. olan toskana düzeninde yapılmış başlıklar son bulunmuştur. Ayna taşı; 2.03 m. yüksekliğine sahip, dikdörtgen şekilli, mermer bir bloktan oluşmaktadır. Ayna taşının alt tarafında bulunan ve musluğu takılı olan lüle deliği yüksek kabartma tekniğinde yapılan oval şekilli bir kabartma üzerine açılmıştır. Oval kabartma, her iki ucu birer palmet motifi ile sonlanmıştır.

Çeşmenin önünde mermer malzemeden yapılmış su teknesi ve dinlenme iki dinlenme sekisi yer almaktadır (Fotoğraf 104a-104b). Yüksekliği 0.62 m., genişliği 1.15 m. ve derinliği ise 0.68 m. olan su teknesinin ön yüzü "S ve C" kıvrımı yapmaktadır. Ön yüze, oyma tekniği ile bir pano yapılmış ve panonun içerisine yüksek kabartma tekniği ile büyük bir eşkenar dörtgen ve köşelerine ise birer dik üçgen işlenmiştir. Dinlenme sekileri 0.69 m. yüksekliğinde, sağ tarafta bulunan 0.43 m., sol tarafta bulunan ise 0.40 m. genişliğinde ve 0.72 m. derinliğinde olup yan yüzleri "S ve C" kıvrımı yapmaktadır. Yan yüzlere, yüksek kabartma tekniği ile birer tane kare şekilli yapılmış ve karenin alt ve üst tarafında yatay, yanlarda ise dikey doğrultuda, oyma tekniği ile işlenmiş dikdörtgen şekiller bulunmaktadır.

Anıtsal ölçülere sahip olan çeşmenin genel kurgusu, elemanların biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Eserin üzerinde farklı formlarda yapılmış silme kuşakları ve pilastrlar hem elemanların oluşumunda hem de cephelerin hareketlendirilmesinde kullanılmıştır. Eser, Ampir üslubunun özelliklerine sahip olmasına rağmen su teknesi ve dinlenme sekileri "S ve C" kıvrımlar yaparak dalgalı bir hat oluşturması, Barok üslubun bir yansımasıdır. Su teknesi ve dinlenme sekilerinin "S ve C" kıvrımlar yapması ve üzerlerinde iri bir şekilde işlenen geometrik motifler, çeşmenin ana kütlesine bir hareketlilik kazandırmıştır. Üzerinde Sultan II. Mahmud Han tuğrası bulunan ve etrafında nesneli bir kompozisyon ile bezeli oval madalyon, araştırma konusuna dâhil edilen çeşmeler arasında tek örnektir. Ampir karakterli hançer, trompet, sancak, davul ve zile motifleri yüksek kabartma ve ajur teknikleri birlikte kullanılarak betimlenmiştir. Ayna taşı üzerinde bulunan tek süsleme unsuru, üzerinde lüle deliğinin açıldığı ve her iki ucu yerleştirilen palmet motifi ile sonlanmış oval şekilli bir kabartmadır.

Su deposunun güneybatı cephesinde 2008 yılında onarım gördüğüne dair bir levha bulunmaktadır. Levhanın üzerinde şunlar yazılıdır: "*Bu çeşme Sarıyer Belediye Başkanlığı işbirliği ile Türkân Sabancı tarafından annesi Pakize Civelek ve Babası Mehmet Civelek anısına onarılmıştır. 1995-2008 – 1 Mayıs 2008*". Son yıllarda, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü, Planlama ve Yatırım Dairesi Başkanlığı tarafından eserin rölöve projesi hazırlatılmıştır.

Günümüzde iyi durumda olmakla beraber, hem çeşmenin yüzeyinde hem de su deposunun beden duvarlarında yosunlaşmalar, renk değişimi, kararma, boya dökülmesi, kırıklar, çatlaklar ve aşınma gibi hasarlar meydana gelmiştir. Su deposunun beden duvarlarının üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte bitkiler büyümeye başlamıştır. Çeşmenin üzerinde hem boya hem de kazıyarak yazılmış yazılar bulunmaktadır.

Ölçek: *1/5*

Çizim 147: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

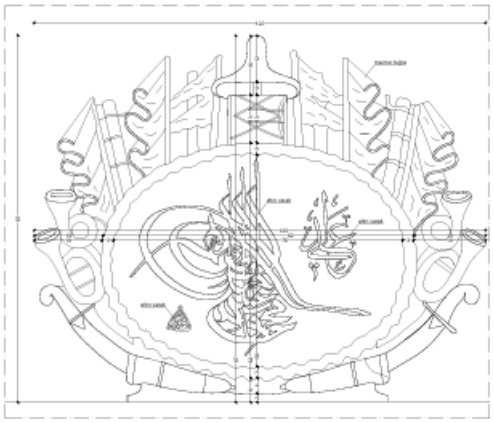

Ölçek: *1/5*

Çizim 148: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Tuğrası (Rölöve Projesi)*

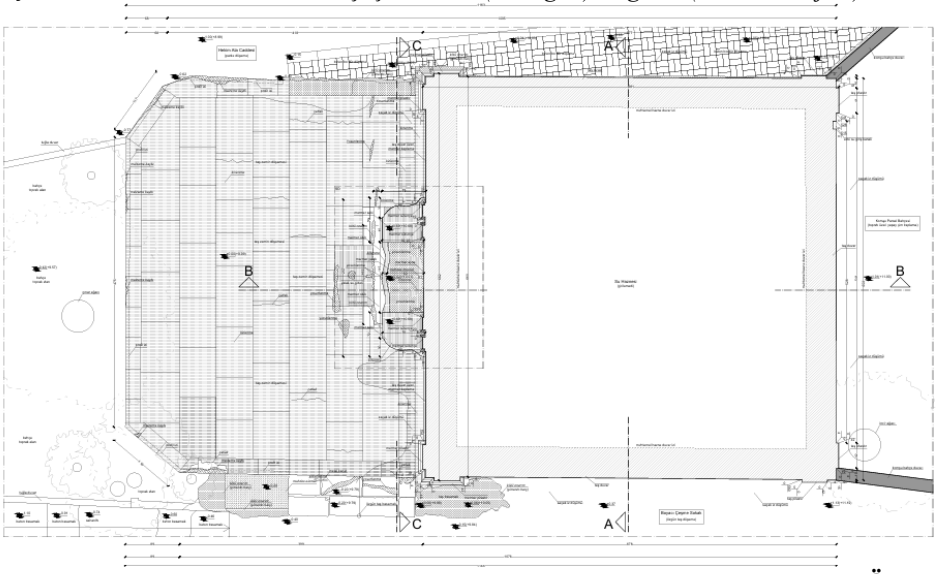

Ölçek: *1/20*

Çizim 149: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

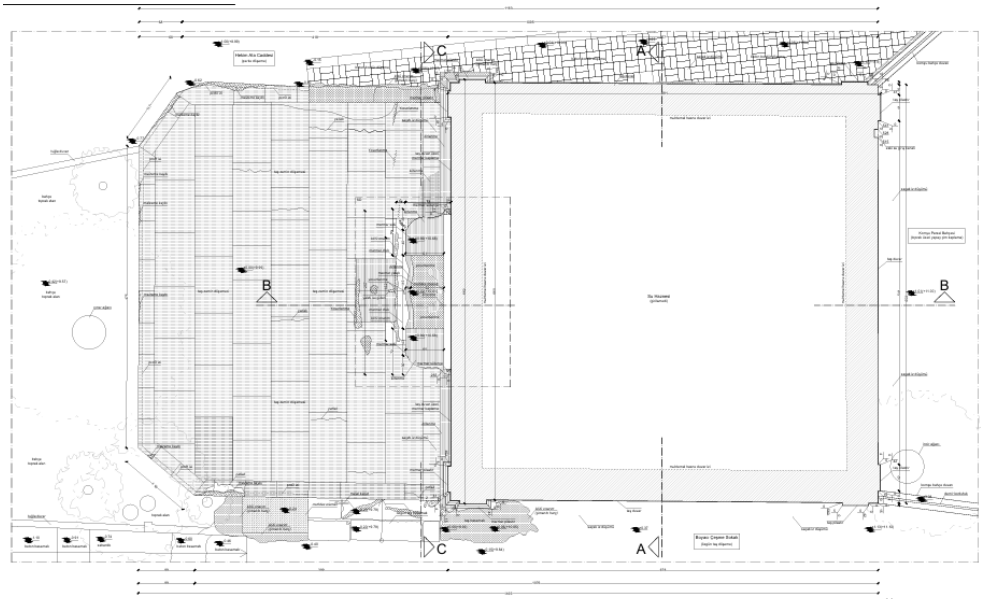

Ölçek: *1/20*

Çizim 150: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +4.20 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

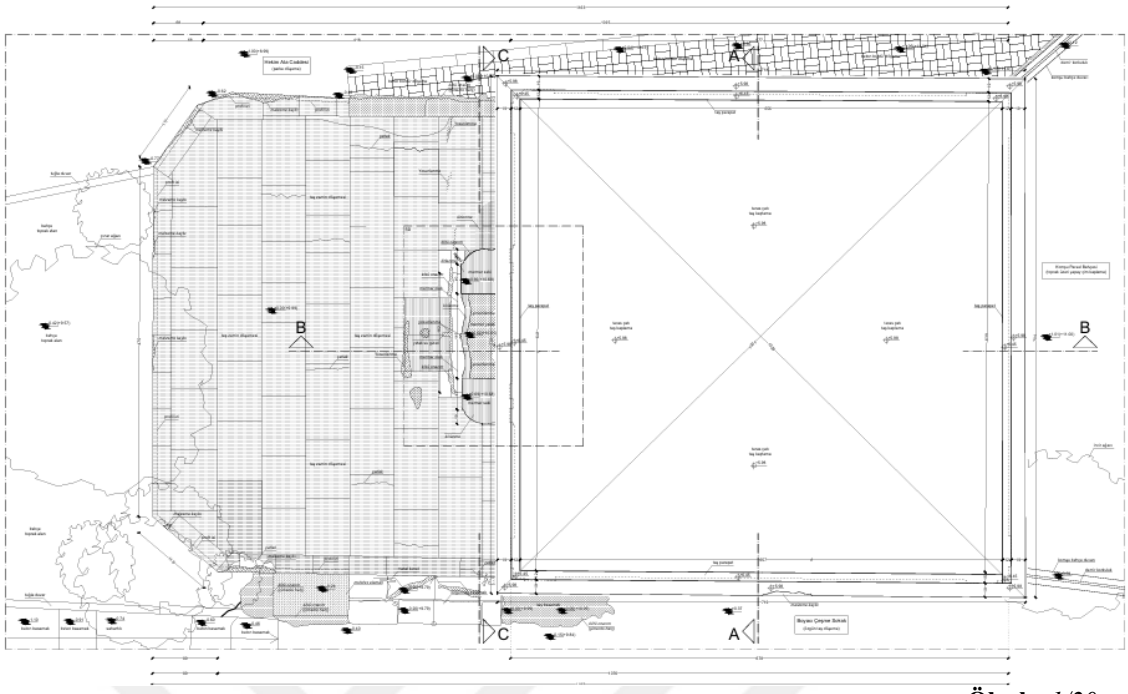

Ölçek: *1/20*

Çizim 151: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

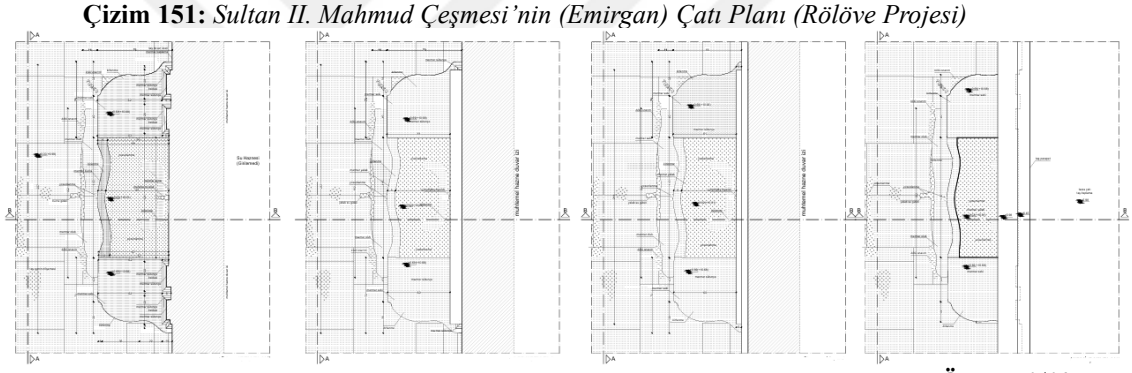

Ölçek: *1/10*

Çizim 152a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 152b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +4.25 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 152c: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) +5.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 152d: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kısmi Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

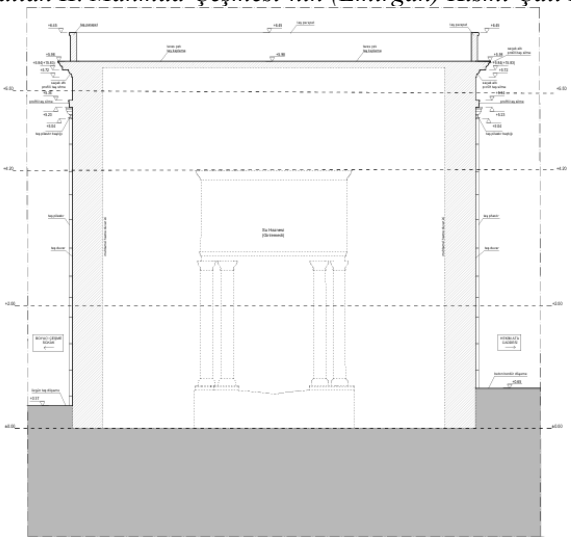

Ölçek: *1/20*

Çizim 153: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

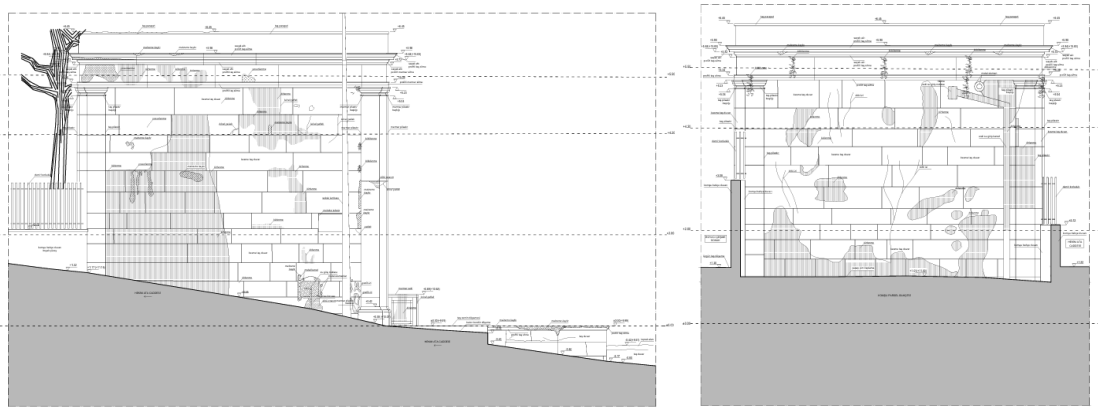

Ölçek: *1/20*

Çizim 154a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 154b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*

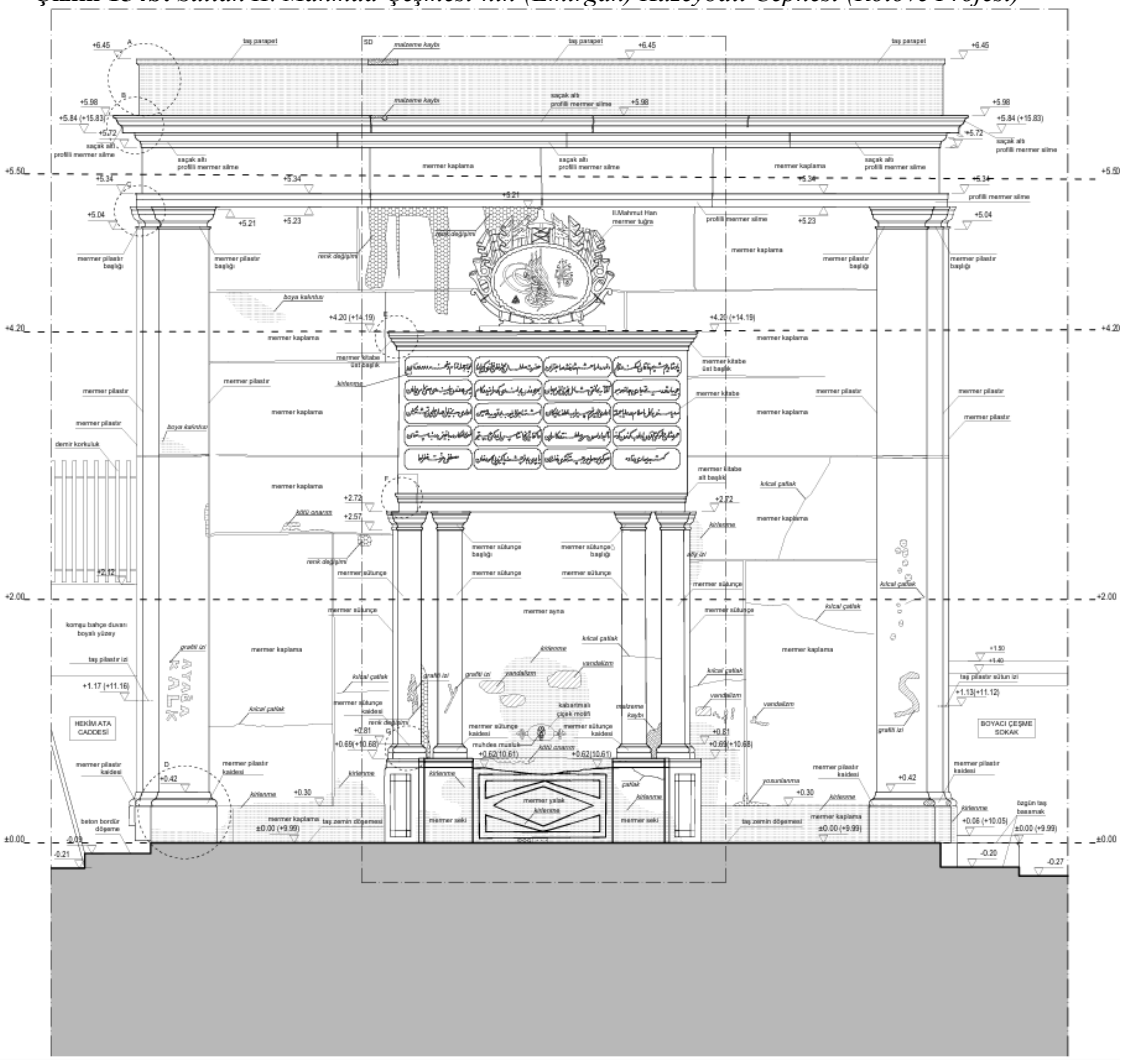

Ölçek: *1/20*

Çizim 155: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

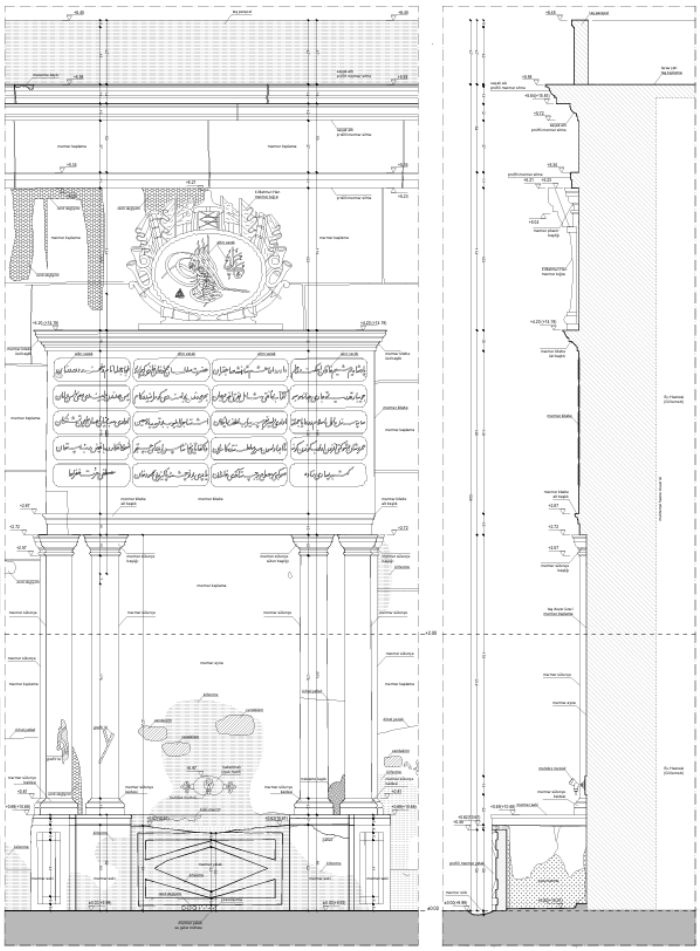

Ölçek: *1/10*

Çizim 156a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan)A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 156b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 98: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Tuğralı İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 99: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri*

Fotoğraf 100: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri*

Fotoğraf 101: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 102: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 103: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)*

Fotoğraf 104a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri*
Fotoğraf 104b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri*

2.1.23. Ali Bey Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi'nde, Cihannüma Semti'nde, Yıldız Posta Caddesi yakınlarında, Dört Yüzlü Çeşme Sokak ve Fırın Sokak'ının kesiştiği yerdeki meydanın ortasında yer almaktadır. 50 Pafta / 496 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1253 / M.1837-38

Banisi: Ali Bey

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 26.05.2023

Çizim No: 157-169

Fotoğraf No: 105-113

Tarihçesi Necdet Ertuğ'un editörlüğünü yaptığı "*İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı*" adlı eserde, çeşmenin yapım yılı olarak H.1253 (M.1837-38) tarihi verilmiş ve eserin banisinin Mehmed Ali Bey olduğu yazılmıştır[198]. Egemen[199] ve Tanışık'ın[200] eserlerinde yer alan bilgiye göre ise çeşme, Ali Bey[201] tarafından H.1252 (M.1836) yılında inşa edilmiştir. Şair Pertev tarafından yazılmış Talîk hatlı inşa kitabesi kartuşlarla düzenlenmiş olup çeşmenin üç cephesine birer sütun ve dörder satır olarak yerleştirilmiştir.

Batı Cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir (Çizim 157a) (Fotoğraf 105):

"*Hazret-i şâh-ı cihânın her mukarreb bendesi*

Serbülend olsa sezâdır meşreb-i ferzânede

Biri ez cümle Ali Bey kim ulüvv-i nâm ile

[198] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 183.
[199] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 118.
[200] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 184.
[201] Ali Bey hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Gevher-i şehvâra benzer sübha-i sad dânede"[202]

Kuzey cephede yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu (Çizim 157b) (Fotoğraf 106):

"*Fi sebîlillâh yapdırdı bu âlî çeşmeyi*

Gelsin içsinler sılâ hayvâna da insâna da

Sâye-i şâhenşeh-i deryâ-himemde dâima

Cûy-bâr-ı hayr u cûd icrâ ide her yana da"[203]

Doğu cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonun şöyledir (Çizim 158a) (Fotoğraf 107):

"*San'at-i tarihe Pertev eyleriz gâhî heves*[204]

Gerçi yokdur kabiliyet tab'-ı nâçîzânede

Geldi su târîh-i dil-cû oldu doldu taşdı âb

Çeşme yapdırdı Ali Bey sâye-i şâhânede

(1253)"[205]

Batı, kuzey ve doğu cephelerinde yer alan oval madalyonların üzerinde Talîk hatla hadîs-i şerifler yazılmıştır.

Batı cephesinde yer alan hadîs-i şerif yazısının transkripsiyonu şöyledir (Fotoğraf 108):

"*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem*[206]

[202] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[203] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[204] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 118.
[205] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[206] "*Allah'ın Resûlü -salat ve selam onun üzerine olsun- dedi ki*"

Efdalü's-sadakati sakyü'l-mâ'i[207]"[208]

Eserin kuzey cephesindeki yer alan hadîs-i şerif yazısının transkripsiyonu şöyledir (Fotoğraf 109):

"*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem*[209]

Leyse sadakatün a'zamu ecren min mâ [210]"[211]

Doğu cephesinde yer alan hadîs-i şerif yazısının transkripsiyonu şöyledir (Fotoğraf 110):

"*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem*[212]

El-Mâ'ü lâ yahillü men'uhu[213]"[214]

Eserin güney cephesinde ise oval bir madalyon içerinde, Haşim Efendi imzalı, Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır[215] (Çizim 158b). Madalyonun altında kartuşlarla bir sütun ve iki satır olarak düzenlenmiş kısma Celî Sülüs hatla yazılmış âyet-i kerimenin transkripsiyonun şöyledir (Fotoğraf 111):

"*Bismillâhirrahmânirrahîm*

"*Ve sekâhüm rabbühüm şarâben tahurâ*[216]"[217].

Halk arasında Cihannüma Çeşmesi ve Dört Yüzlü Çeşme olarak da adlandırılan eserin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Ampir üslubun özelliklerine sahip olan eser; nişsiz, su depolu, dört cepheli bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 159-

---

[207] "*Sadakaların en faziletlisi su içermektir.*"
[208] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[209] "*Allah'ın Resûlü -salat ve selam onun üzerine olsun- dedi ki*."
[210] "*Sadaka için sudan daha büyük mükafat yoktur.*"
[211] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[212] "*Allah'ın Resûlü -salat ve selam onun üzerine olsun- dedi ki*."
[213] "*Önlenmesi caiz olmayan şey sudur*." Peygamber Efendimize sormuşlar: Önlenmesi caiz olmayan şey nedir? Peygamber Efendimiz sudur diye cevap vermiştir. Kitabede bu hadis-i şeriften alıntı yapılmıştır.
[214] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.
[215] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 370.
[216] "*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*" İnsan 76/21.
[217] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 184.

160-161-162-163a-163b-164a-164b-165a-165b-166a-166b) (Fotoğraf 112-113). Beden duvarları, düzgün kesme küfeki taşından örülmüş olan su deposu üst örtüsü ile birlikte 6.84 m. yüksekliğinde, 5.60 m. genişliğinde ve 5.84 m. derinliğindedir. Su deposu içten beşik tonoz, dıştan ise ahşap konstrüksiyon üzerine kiremitle kaplı, dört yöne meyilli kırma çatı ile örtülü olup çatı cepheden takriben 0.70 m. genişliğinde taşıntı yaparak, deponun üzerinde 0.22 m. yüksekliğinde, iki kademeli, alnı bezemesiz bırakılmış, ahşap bir saçak elde edilmiştir. Saçak eteğinin alt yüzeyindeki çıralı çam kaplaması kesintisiz bir şekilde saçağın alt kısmında da devem etmekte ve eserin dört cephesinde de dolanan bu kaplama 0.69 m. yüksekliğindedir. Eserin batı cephesinin sağ üst köşesinde 0.70 m. yüksekliğinde, saç kapaklı bir pencere bulunmaktadır.

Eserin her bir köşesine, dinlenme sekilerinin üzerinden ahşap kaplamaya kadar yükselen birer tane pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların küfeki taş ile örülmüş gövdeleri, mermerden yapılmış ve 0.15 m. yüksekliğine sahip dikdörtgen kaidelerin üzerine oturmaktadır (Çizim 167a) Pilastrların gövdeleri, silmelerle elde edilmiş başlıkları dâhil 3.90 m. yüksekliğindedir. Başlıkları oluşturan silmeler yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki düz, ikinci sıradaki içbükey-dışbükey, üçüncü sıradaki kavisli ve dördüncü sıradaki dışbükey formda düzenlenmiştir (Çizim 167b).

Eserin dört cephesinin ortalarına gelecek şekilde, hemen hemen aynı ölçülere, aynı tasarıma ve süsleme özelliklerine sahip, mermer malzemeden yapılmış, birer tane çeşme yerleştirilmiştir. Bu nedenle cephelerde bulunan çeşmeler için tek bir çeşme tanımı yapılacaktır.

Çeşmelerin en üst bölümünde, saçakların üzerinde yükselen ve profilli silmelerle çerçeve içerine alınmış, birer tane oval madalyon bulunmaktadır. Dikdörtgen kaidelere oturmuş bu oval madalyonların kabartma tekniği ile yazılan harflerin üzeri altın yaldız ile boyanmıştır. Dikdörtgen prizma gövdeli olan çeşmelerin üzerinde yer alan dört kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara taşırılarak, 0.15 m. yüksekliğinde ve 0.25 m. derinliğinde birer saçak oluşturulmuştur (Çizim 168). Saçağı oluşturan silme kuşakları, yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki dışbükey ikinci, üçüncü ve dördüncü sıradakiler ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Saçağın hemen altına ise mermer kitabe yerleştirilmiş ve kabartma tekniğiyle yazılmış kitabenin harfleri ve kartuşların çerçeveleri

altın yaldız boyanarak vurgulanmıştır. Kuzeydeki ve doğudaki kitabeler 0.73 x 1.35 m., güneydeki kitabe 0.71 x 1.35 m. ve batıdaki kitabe ise 0.72 x 1.35 m. ölçülerindedirler.

Çeşmeler gövde kısımları sadece ayna taşlarından ibaret olup kuzey cephedeki ayna taşı 2.05 m., güney ve batı cephelerindeki ayna taşı 2.08 m. ve doğu cephedeki ayna taşı ise 1.94 m. yüksekliğinde olup ayna taşları yaklaşık olarak 1.35 m. genişliğine sahiptirler. Ayna taşların yüzeyi silmelerle, yanlarda ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Genişlikleri 0.20 m. olan bu dikdörtgen yüzeylerin üzerine, dıştan içe doğru birinci ve dördüncü sıradakiler düz, ikinci sıradaki dışbükey-içbükey ve üçüncü sıradaki ise oluklu olarak tasarlanmış dörder silme yapılmıştır. Dikdörtgen yüzeylerin üst kısımların kesişim noktalarına sağ ve sol üst köşelerine 0.20 x 0.20 m. ölçülerine sahip, yüksek kabartma tekniğinde yapılmış ve üzerine on yapraklı çiçek motifi işlenmiş birer rozet yerleştirilmiştir (Çizim 169).

Yol kotunun yükselmesinde dolayı çeşmelerin su teknesi ve dinlenme sekilerinin bir kısmı yol seviyesinin altından kalmıştır. Çeşmelerin önlerinde yer alan su teknesi 0.75 m. yüksekliğinde ve 1.30 m. genişliğinde olup mermer malzemeden yapılmıştır. Su teknesinin iki yanında yer alan dinlenme sekileri kesintisiz bir şekilde devam ederek yan cephelerdeki dinlenme sekileri ile birleşmektedir. Yüksekliği 0.75 m. ve derinliği ise 0.57 m. olan dinlenme sekileri kesme taştan yapılmıştır. Su teknelerin ve dinlenme sekilerini üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Kitabe açısından oldukça zengin eserin üst kısmında ve saçakta ahşap kullanılması dikkat çekicidir. Ayna taşlarının sağ ve sol üst köşelerine rozet eserde görülen bezemelerdir. Çeşmenin genel tasarımım meydana getiren pilastrlar, silme kuşakları, saçaklar, oval madalyonlar ve ayna taşları Ampir üslubuna uygun biçimde tasarlanmıştır.

Eserin, 1999-2000 yıllarında İSKİ Su İsale ve Dağıtım Daire Başkanlığı, Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından rölöve ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır. Restitüsyon projesi kapsamında eserde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Su deposunun beden duvarları üst örtüsü tonozu da içine alacak şekilde yükseltilmiş ve deponun üzeri ahşap konstrüksiyon üzerine kiremitle kaplı, dört yöne meyilli kırma çatı ile örtülmüştür. Eserin her bir köşesine bulunan, dinlenme sekilerinin üzerinden yükselen, 4.05 m.

yüksekliğindeki pilastrların üzerine oturan bezemesiz, düz betonarme saçağın bu yükseltme sırasında ortadan kaldırılmış ve çatı cepheden taşıntı yaparak, kademeli, alnı bezemesiz bırakılmış, ahşap bir saçak elde edilmiştir. Beden duvarların yükseltilen kısımları çıralı çam kaplaması ile kaplanmıştır. Yol kotunun yükselmesinde dolayı su tekneleri ve dinlenme sekilerinin seviyesini altında kalan kısımları çevre düzenlenmesi ile ortaya çıkarılmıştır. Su tekneler, dinlenme sekileri, su deposunun ve çeşmelerin yıkılan, kırılan, çatlayan ve dökülen yerlere onartılmıştır.

Kesme taşından inşa edilen su deposunun beden duvarlarında yer yer mermer malzemeye rastlanılması, yine gövdesi taştan yapılan pilastrların kaidesinin mermer olması ve su teknelerinin mermerden, dinlenme sekilerinin ise kesme taştan yapılması eserin çok önceden bir onarım gördüğünü ve kısmen özgünlüğünü kaybetmiş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı dönemde inşa edilmiş çeşmeler dikkate alındığında özgün mimarisinde eserin beden duvarları, pilastrlar, tekneler ve sekiler tamamen mermerden yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ölçek: *1/10*

Çizim 157a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 157b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)*

Ölçek: *1/10*

Çizim 158a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 158b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan Çeşme (Restitüsyon Projesi)*

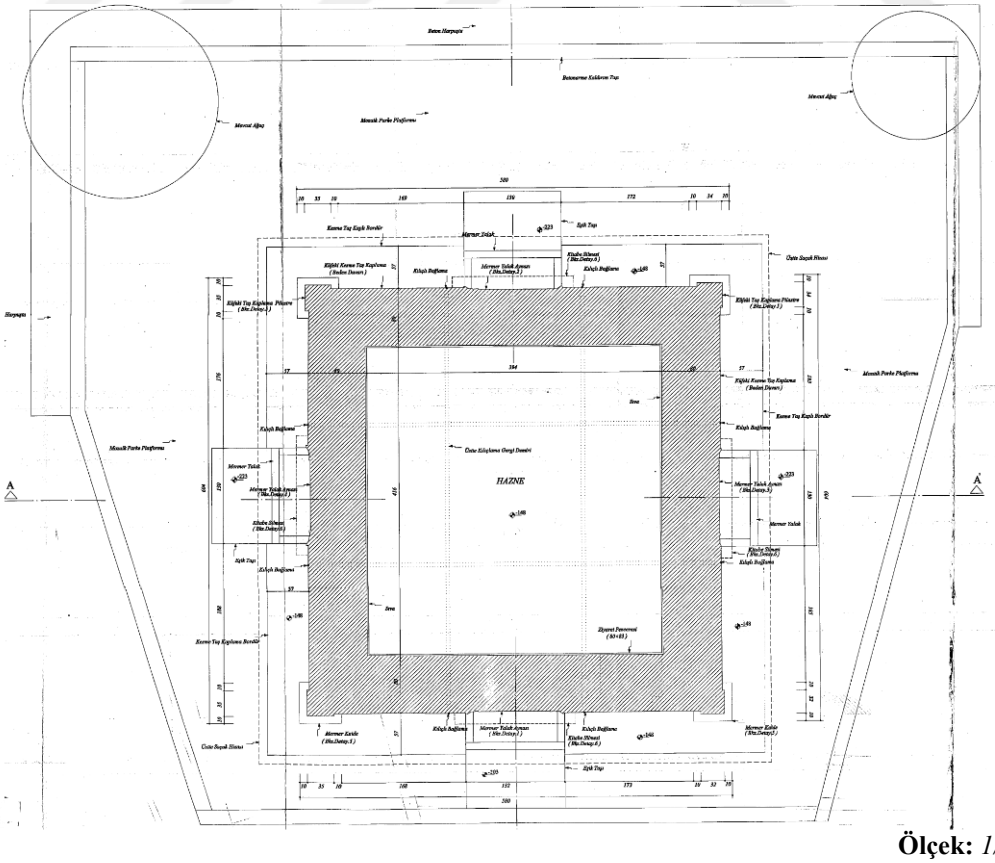

Ölçek: *1/20*

Çizim 159: *Ali Bey Çeşmesi'nin Planı (Restitüsyon Projesi)*

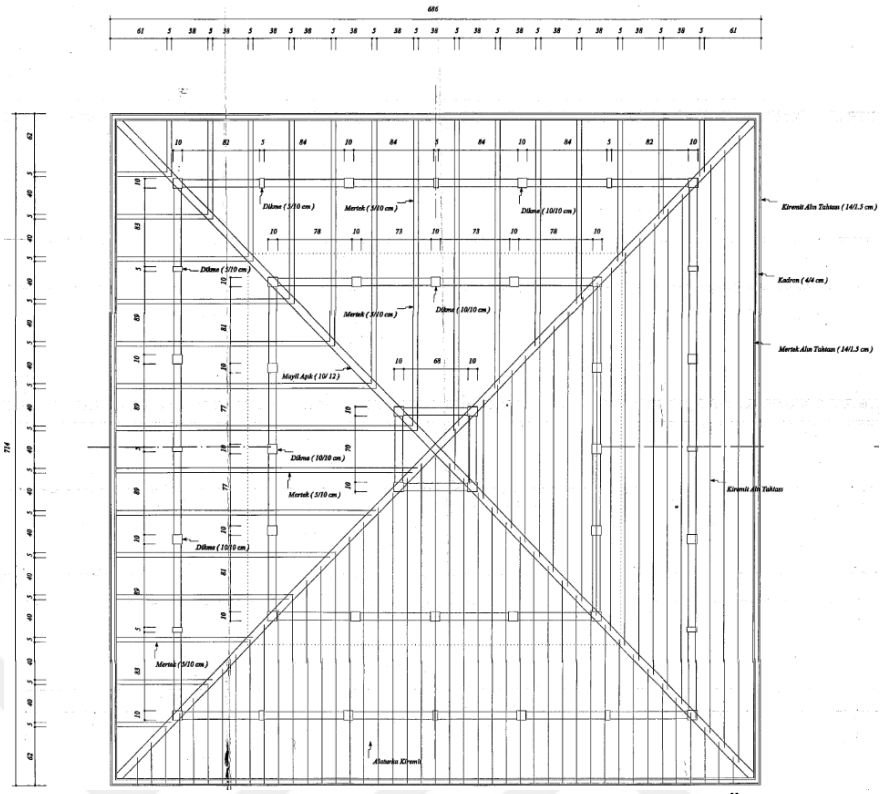

Ölçek: *1/20*

Çizim 160: *Ali Bey Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restitüsyon Projesi)*

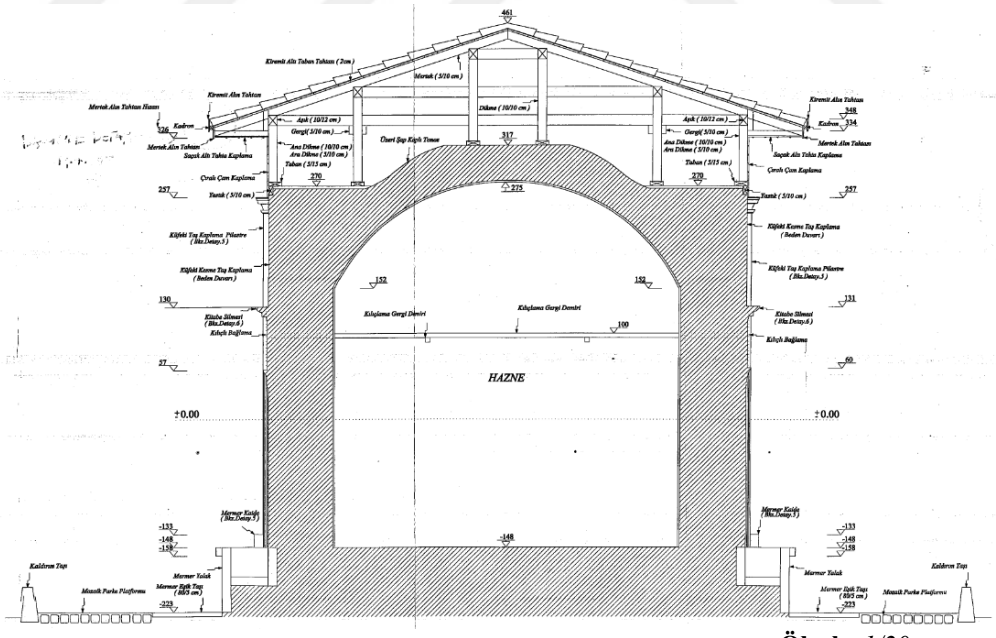

Ölçek: *1/20*

Çizim 161: *Ali Bey Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

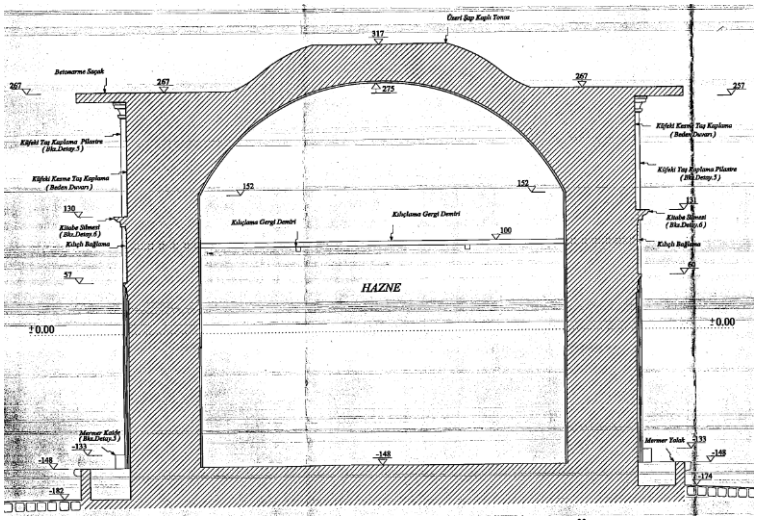

Ölçek: *1/20*

Çizim 162: *Ali Bey Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Rölöve Projesi)*

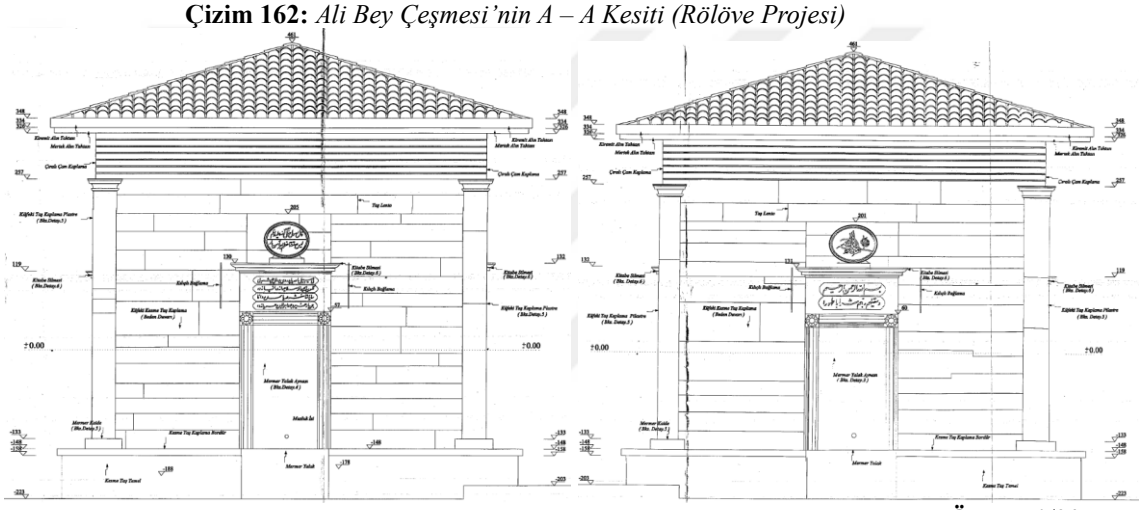

Ölçek: *1/20*

Çizim 163a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 163b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

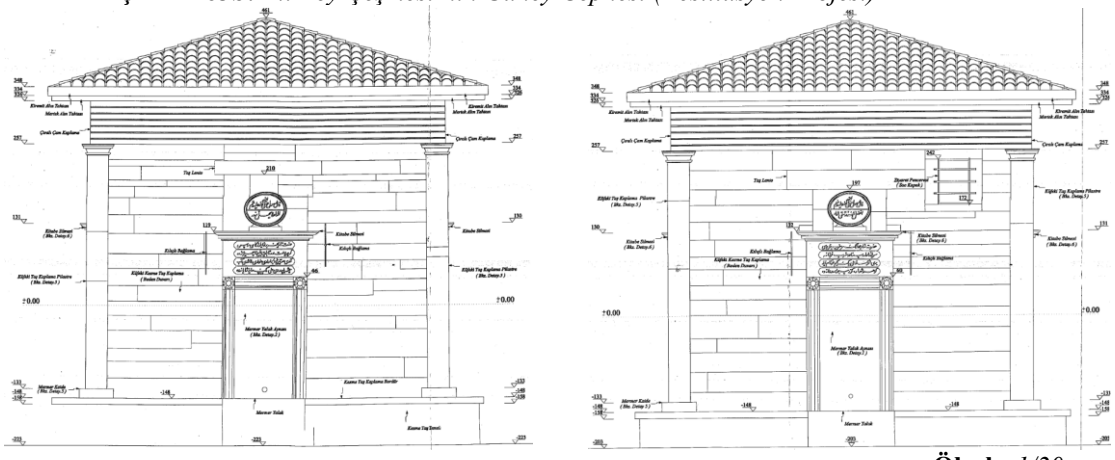

Ölçek: *1/20*

Çizim 164a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 164b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

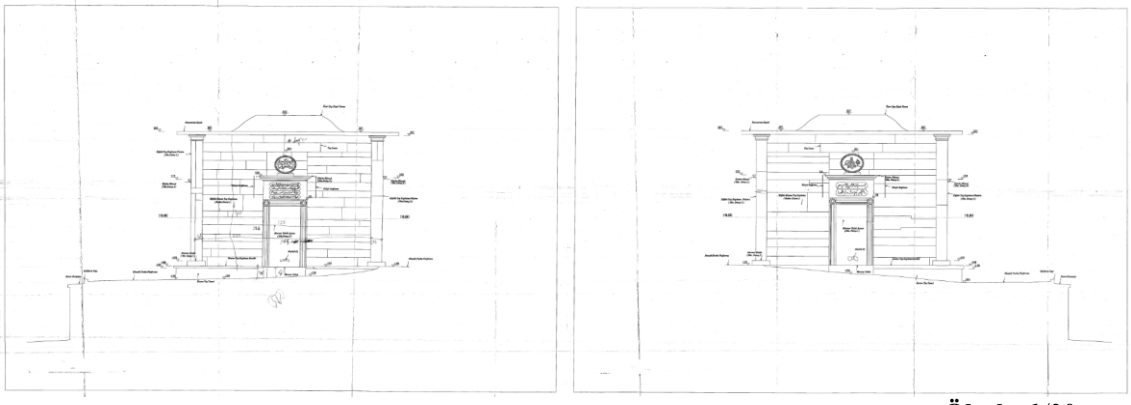

Ölçek: *1/20*

Çizim 165a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 165b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)*

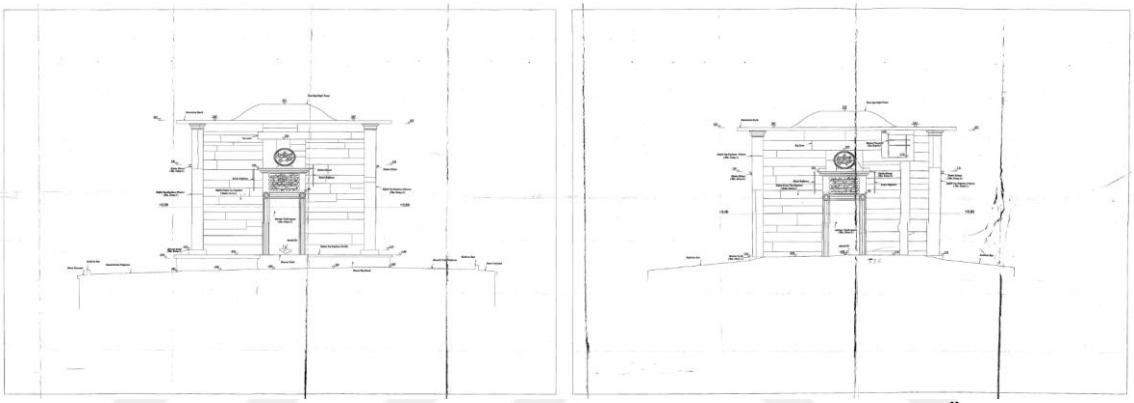

Ölçek: *1/20*

Çizim 166a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 166b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)*

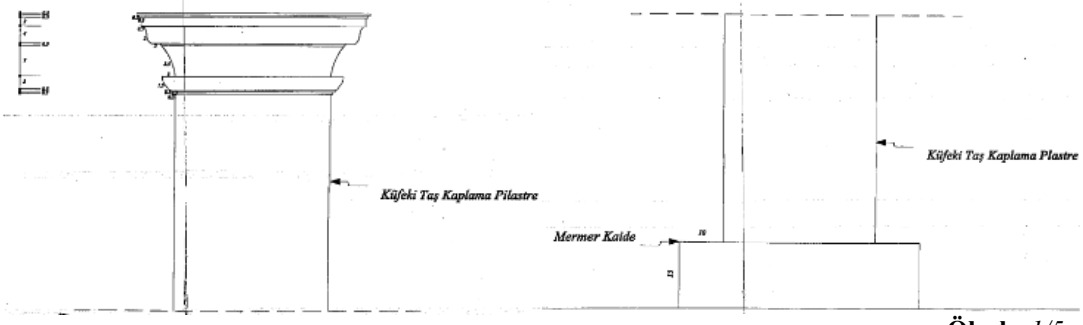

Ölçek: *1/5*

Çizim 167a: *Ali Bey Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 167b: *Ali Bey Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restitüsyon Projesi)*

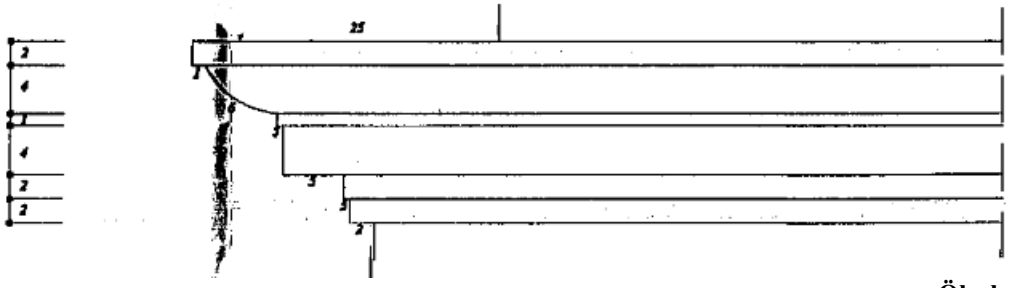

Ölçek: *1/5*

Çizim 168: *Ali Bey Çeşmesi'nin Saçağı (Restitüsyon Projesi)*

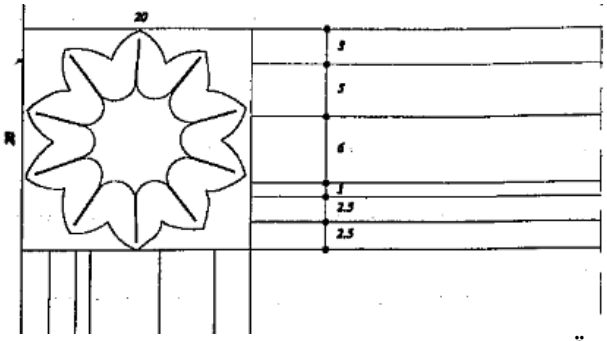

Ölçek: *1/5*

Çizim 169: *Ali Bey Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Rozet (Restitüsyon Projesi)*

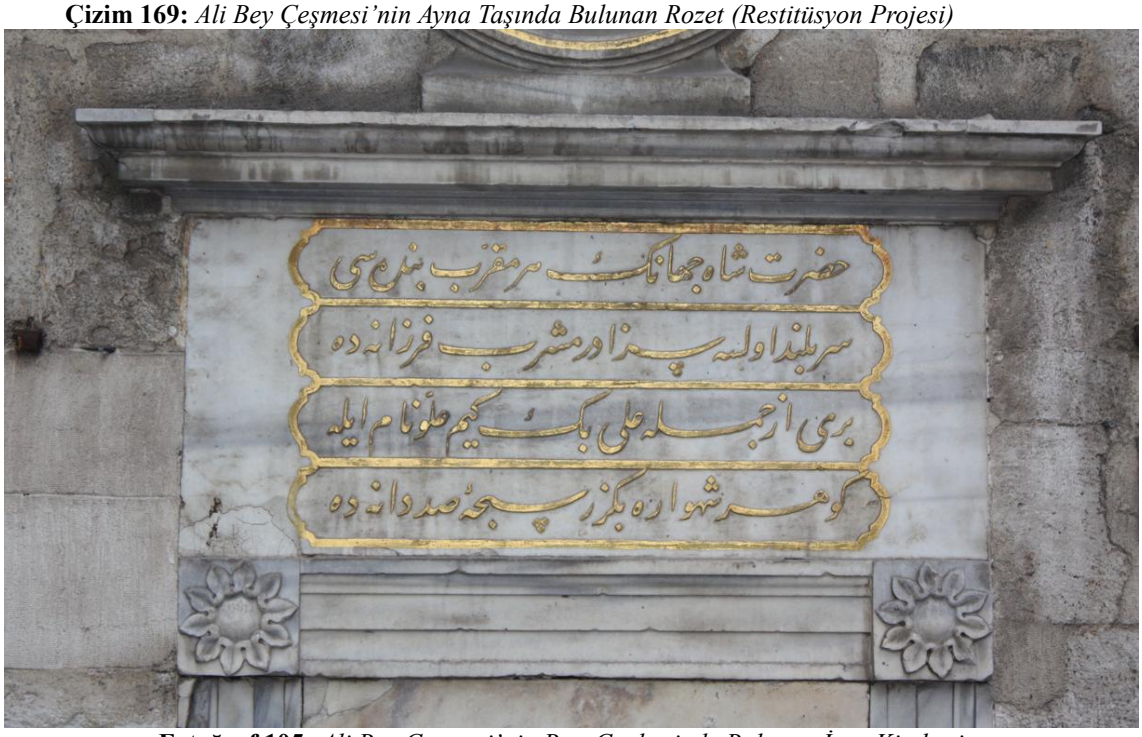

Fotoğraf 105: *Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 106: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan İnşa Kitabe

Fotoğraf 107: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 108: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 109: Ali Bey Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 110: Ali Bey Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı

Fotoğraf 111: Ali Bey Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Tuğra ve Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 112: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 113: Ali Bey Çeşmesi'nin Batı ve Güney Cepheleri

3.1.24. Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi, Boyacıköy Semti, Mirgün Mahallesi, Hekim Ata Caddesi ile Sakıp Sabancı Caddesi'nin keşişim noktasında yer almaktadır. 37 Pafta / 157 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: 19. Yüzyıl

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 31.05.2023

Çizim No: 170-176

Fotoğraf No: 114-118

Tarihçesi: Günümüzde kitabesi bulunmayan çeşme, İSKİ belgelerinde "*Boyacıköy Çeşmesi*", "*İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyatı*" adlı eserde ise "*II. Mahmud Çeşmesi*" olarak adlandırılmaktadır[218]. Sultan II. Mahmud'un ismini taşıması ve cephe tasarımı ve süsleme özellikleri açısından değerlendirildiğinde çeşme muhtemelen Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yapılmıştır. Çeşmenin sol yan cephesinde "*Merhum Ziya ve Savcı Çelikbileğin anısına onarılmıştır. 15.9.1988*" yazısının yazılı olduğu bir levha yer almaktadır.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, tek yüzlü, bağımsız bir çeşme olarak inşa edilmiştir. Tamamen mermer malzemeden yapılmış eserin yüksekliği takriben 1.60 m., genişliği 0.90 m. ve derinliği ise 0.51 m. ölçülerindedir (Çizim 170a-170b-171-172a-172b-173a-173b-174a-174b) (Fotoğraf 114-115-116). Çeşmenin üzerinde cepheden taşıntı yapan mermer bir blok yerleştirilmiştir. Eserin doğu cephesinde yer alan çeşmenin nişi 1.29 m. yüksekliğinde ve 0.58.4 m. genişliğindedir ve üzeri üç kademeli profilli silme kuşaklarından meydana gelmiş yuvarlak bir kemer ile örtülüdür (Çizim 175) (Fotoğraf 117). Silme kuşaklarında dıştan içe doğru birinci sıradaki 0.03,5 m., ikinci sıradaki 0.03 m., üçüncü sıradaki ise 0.02 m. genişliğinde olup birinci

[218] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III., 193.

ve üçüncü silmeler dışbükey, ikinci silme ise içbükey formunda tasarlanmıştır. Yuvarlak kemerin kenarlarındaki yatay uzantıları 1.05 m. yüksekliğine sahip iki pilastrın üzerine oturmaktadır. Su teknesinin üzerinde yükselen pilastrlar iki bölümden oluşan 0.36 m. yüksekliğindeki kaidelere oturmaktadır (Çizim 176) (Fotoğraf 118). Kaidelerin birinci bölümün oluşturan altlıklar 0.17 m. yüksekliğinde ve 0.12 m. genişliğindedir. Altlıkların ön yüzeyine düz birer silme ile çerçeve içerisine alınmış ve içerisine kabartma tekniği ile birer eşkenar dörtgen motifi işlenmiştir. Altlıkların üstünde yer alan 0.08 m. yüksekliğindeki farklı formdaki ve ölçülerdeki silmelerle 0.11 m. yüksekliğinde sahip akant yapraklı kaidelere geçiş yapılmaktadır. Pilastrların gövdeleri üç yivli olup 0.55 m. yüksekliğinde ve 0.09,2 m. genişliğindedir. Yüksekliği 0.14 m. olan başlıklar, uçları dıştan içe doğru kıvrılmış ve ortasında birer sap geçen akant yapraklardan meydana gelmektedir. Akant yaprakların altında bir sıra baş aşağı bir sıra düz olmak üzere iki sıra yaprak motifleri bulunmakta ve üstteki dizelerin yaprakların ucu dıştan içe doğru kıvrılmaktadır.

Çeşme nişinin 0.40 m. genişliğindeki duvarının üzerinde takriben 1.10 m. yüksekliğinde sahip bir ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşı iki yanında bulunan 0.01 m. genişliğindeki silindir şeklinde iki düz çubuk ile sınırlandırılmıştır. Çubukların üzerinde bulunan dekoratif kemer bitkisel bir kompozisyondan meydan gelmektedir. Barok-Rokoko üslubunda işlenen kompozisyonun merkezinde bir istiridye kabuğu motifi bulunmaktadır. İstiridye kabuğunun üzerinde bir tomar ve bu tomarın iki yanında çıkan dallar aşağı doğru sarkmaktadır. Tomarın üzerinde istiridye görünümlü sapları volütlü akant yaprağı motifi bulunmaktadır. İstiridye kabuğunun altında ise baş aşağı şeklinde betimlenmiş sapları volütlü bir akant yaprağı motifi vardır. Akant yaprağının volütlü saplarında çıkan kıvrımlı akant yaprakları yukarıya doğru uzanmaktadır ve bu akant yaprakların bir kısmı çubuklara dolanmakta, bir kısmı ise tomardan çıkan dal ile birleşerek istiridye kabuğunu sınırlandırmaktadır. Çubukların alt kısmında ise deformasyona uğramış dikdörtgen şekline benzeyen bir kabartma ile kabartmanın etrafında bulanan Rokoko hatlı bitkisel bir kompozisyon yer almaktadır. Genişliği takriben 0.17 m., yüksekliği ise takriben 0.10 m. olan kabartmanın üzerinde 0.05 m. çapında daire şeklinde iki delik bulunmaktadır. Kabartmanın alt ve üst taraflarına birer motif işlenmiş ve bu motiflerin yüzeyinde aşınma ve kararma gibi tahribatlar meydana gelmiş olmasından dolayı motifler net bir şekilde algılanamamakla birlikte akant

yaprağına bezemektedir. Alttaki motifin iki yanında çıkan akant yaprakları yukarıya doğru uzanmaktadır. Akant yaprakların bir kısmı çubuklara dolanmakta, bir kısmı ise üst kısımdaki motiften çıkan dallar ile birleşerek kabartmayı sınırlandırmaktır. Ayna taşın üzerinde musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır.

Çeşmenin önünde 0.85 m. genişliğinde ve 0.48 m. derinliğinde bir su teknesi yer almaktadır. Mermer malzemeden yapılmış olan su teknesinin ön yüzeyi düz, iç yüzeyi ise dilim olarak tasarlanmıştır. Teknenin sağ ve sol üst köşelerine kuşların su içmesi birer oyuk açılmıştır.

Çeşmenin elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği açısından Barok-Rokoko üslupları çerçevesinde yorumlanmıştır. Barok biçimli dışbükey ve içbükey silmeli yuvarlak kemerin üzerine oturduğu pilastr başlıklarında ve kaidelerinde Barok hatlı akant yaprakları kullanılmıştır. Ayna taşında yer alan Rokokonun en dikkat çeken özelliklerinden olan düz çubuklar çeşmenin cephe tasarımında hem çerçeveleme hem de motifler arası geçiş/birleştirme öğesi olarak kullanılmıştır. Çubukların üzerinde ve alt kısmında bulunan motifler Rokoko üslubunda ele alınmıştır. Burada işlenen istiridye kabuğu görünümdeki akant yaprağı barok tasarım anlayışına katılan rokoko yorumunun bir ürünüdür.

İSKİ Planlama ve Yatırım Dairesi Başkanlığı tarafından çeşmenin rölöve projesi hazırlanmıştır. Günümüzde iyi bir durumda olmakla birlikte çeşmenin üzerinde çatlaklar, kırıklar, mermer erimesi, derz boşalması, kir ve kararmalar mevcuttur. Arka cephede yapılan kötü onarımdan dolayı su borusu görülmektedir. Eserin beden duvarları ile çeşme nişinde kullanılan mermerler farklıdır. Kuvvetle muhtemel beden duvarlarındaki mermer kaplamaları sonradan yapılmıştır.

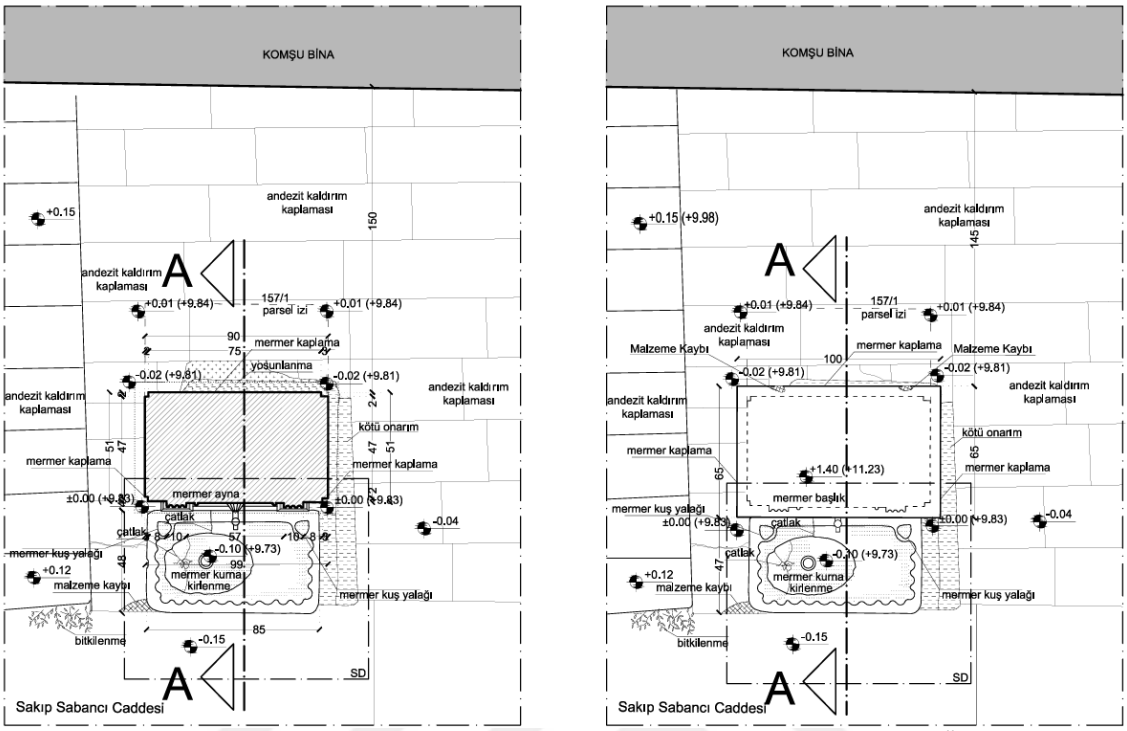

Ölçek: *1/20*

Çizim 170a: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +0.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 170b: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

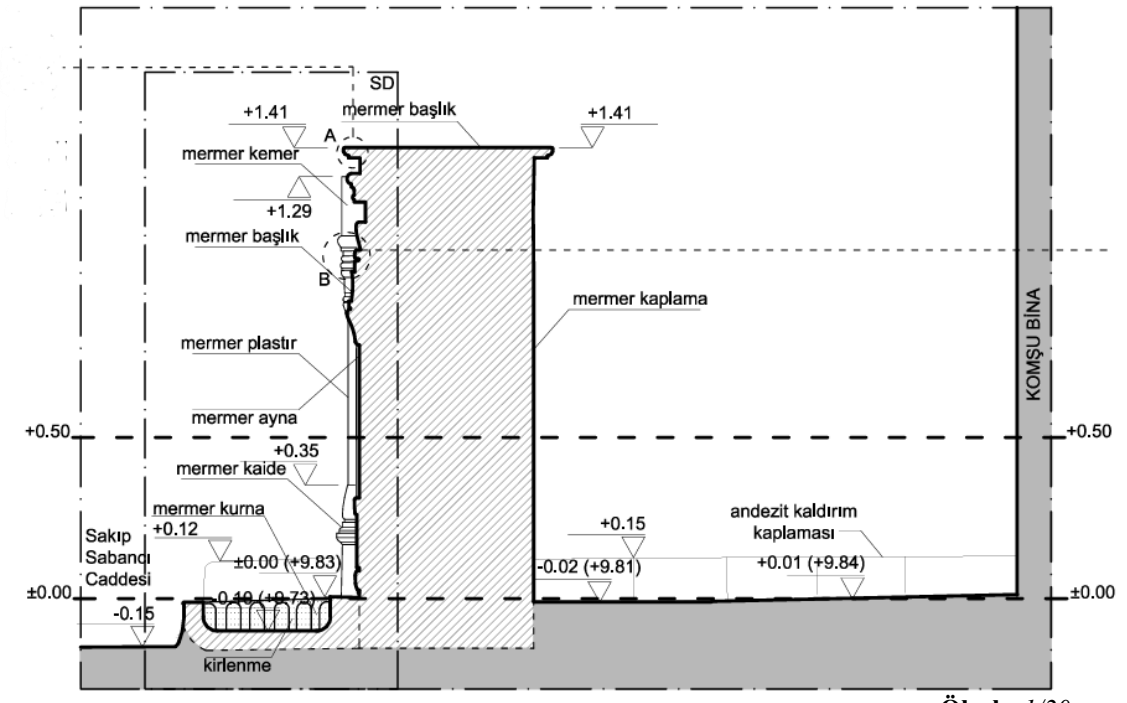

Ölçek: *1/20*

Çizim 171: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

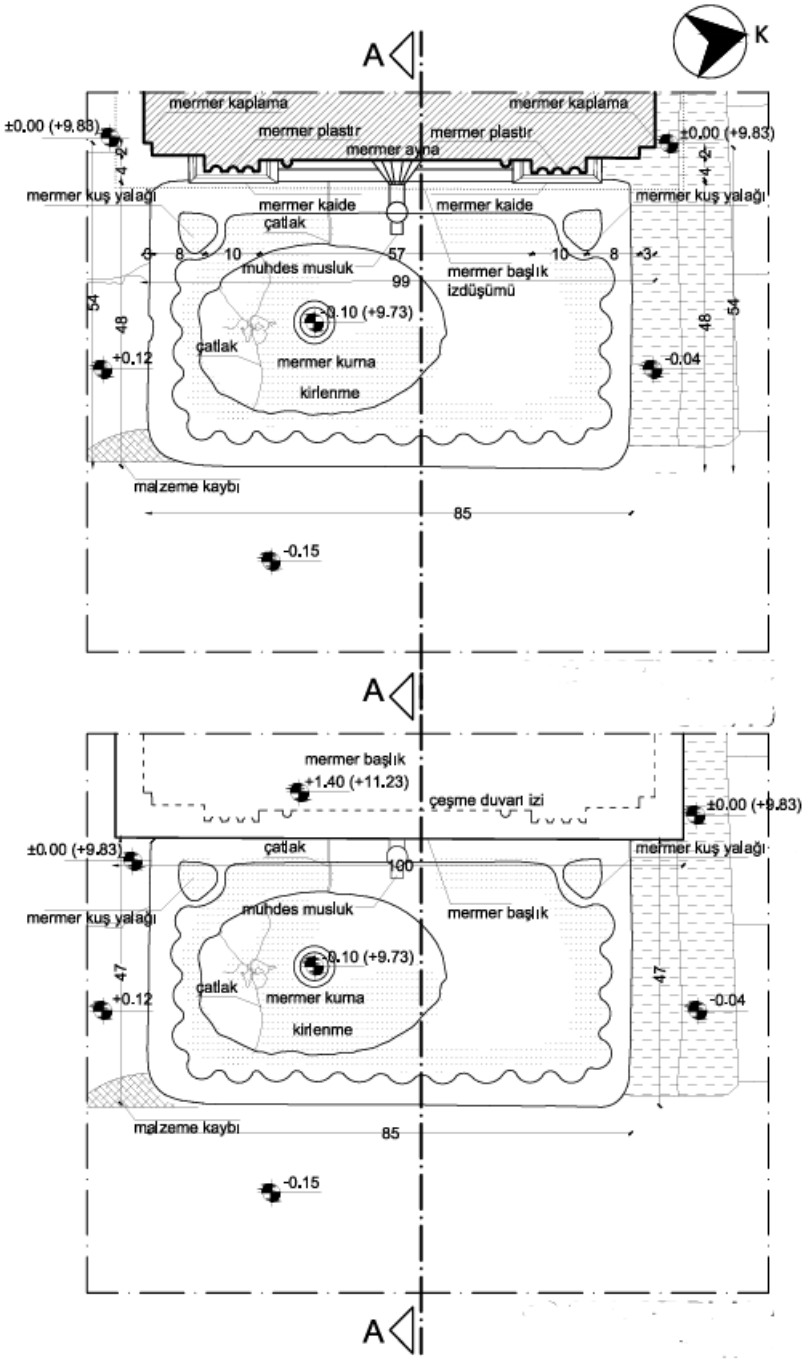

Ölçek: *1/10*

Çizim 172a: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +0.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 172b: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin +2.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

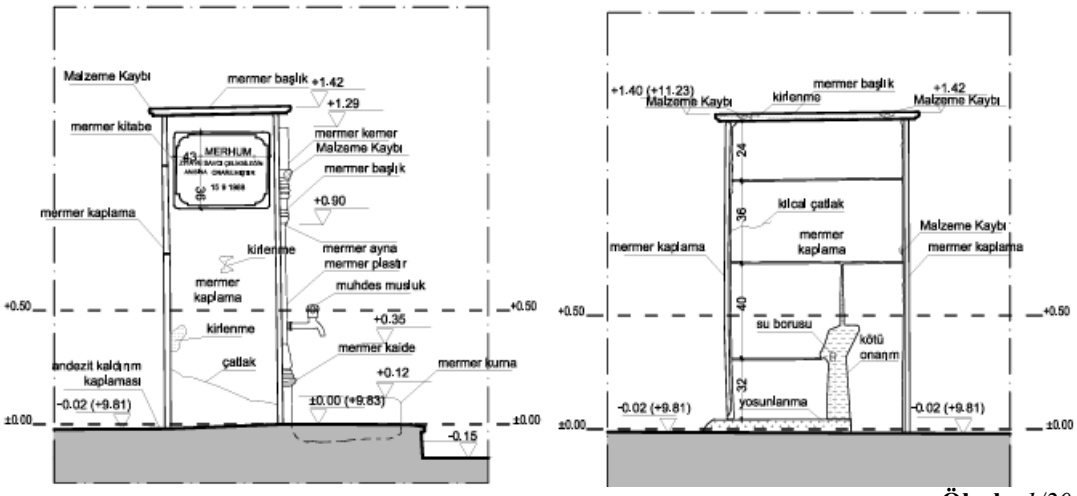

Ölçek: *1/20*

Çizim 173a: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 173b: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)*

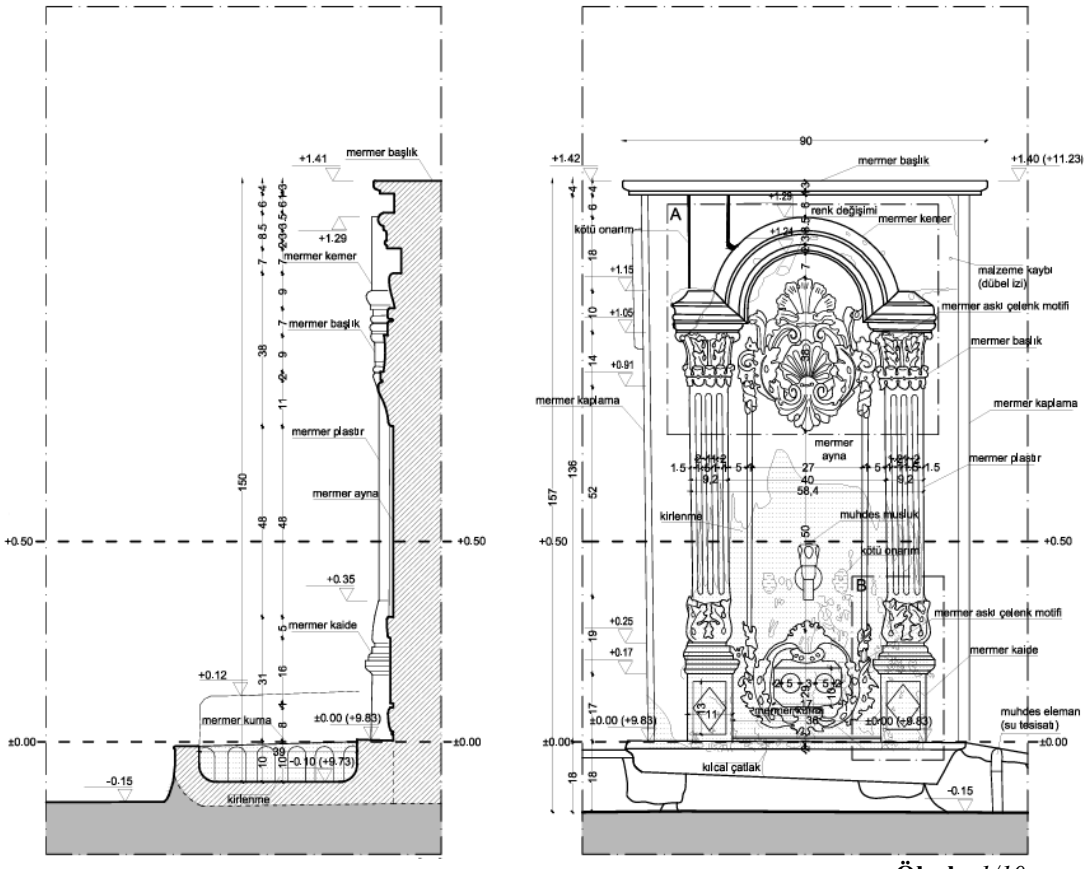

Ölçek: *1/10*

Çizim 174a: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 174b: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)*

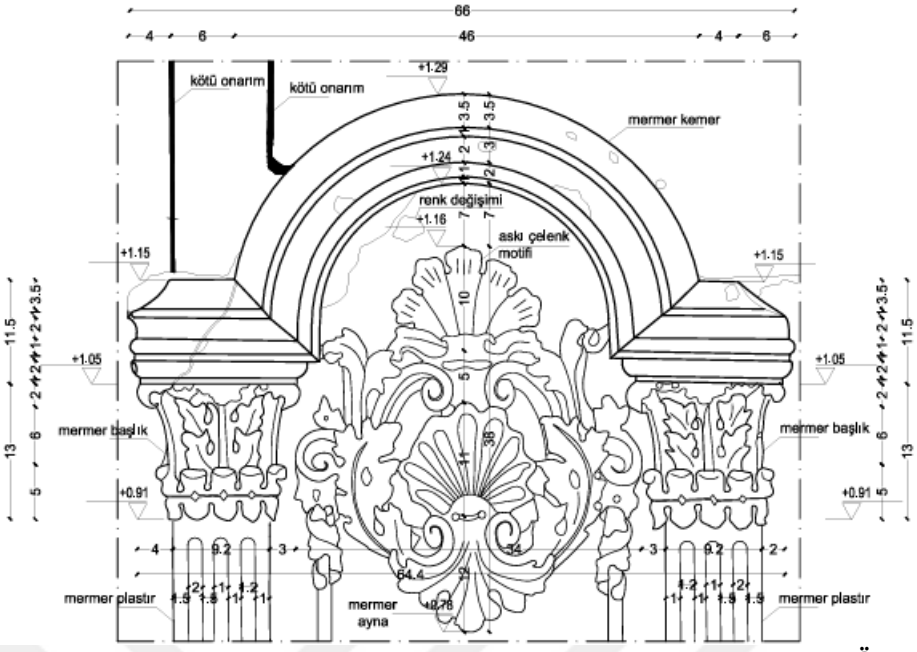

Ölçek: *1/5*

Çizim 175: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Kemeri, Pilastr Başlığı ve Ayna Taşının Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)*

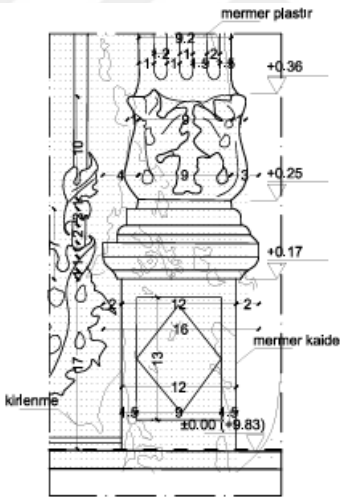

Ölçek: *1/5*

Çizim 176: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Pilastr Kaidesinin Detayı (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 114: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 115: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 116: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri*

Fotoğraf 117: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşme'nin Kemeri, Pilastr Başlığı ve Ayna Taşının Bezeme Detayı*

Fotoğraf 118: *Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi ve Ayna Taşının Bezeme Detayı*

3.2. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1839-1861) İnşa Edilmiş Çeşmeler

3.2.1. Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi, Vişnezade Mahallesi, Süleyman Seba Caddesi ve Maçka Meydanı Sokak'ta yer almaktadır. 71 Pafta / Ada 697 / Parsel 1

Yapım Yılı: H.1255 / M.1839-40

Banisi: Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 26.05.2023 / 31.05.2023

Çizim No: 177-192

Fotoğraf No: 119-129

Tarihçesi: Üzerinde bulunan inşa kitabesinden, eserin H.1255 (M.1839-40) yılında Bezmiâlem Valide Sultan tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[219]. Eserin güney cephesindeki inşa kitabesi Şair Şükrî ve batı cephesindeki inşa kitabesi ise Ziver Paşa tarafından kaleme alınmıştır[220] (Çizim 177-178) (Fotoğraf 119-120). Tâlik hatlı inşa kitabeleri kartuşlarla ikişer sütun ve beşer satır olarak düzenlenmiş olup güney ve batı cephelerine yerleştirilmiştir.

Güney cephede bulunan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Bezm-i âlem Vâlide Sultân-ı âli-şândır*

Himmetiyle hâmemiz hem-zîb-i unvân eyledi

Gördü âlem bahr-ı gamda teşnedil kalmışdı çün

Çâr cîbinden o âlî bezl-i ihsân eyledi

[219] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 208.
[220] M. H. Şentürk (1992). Bezmiâlem Vâlide Sultan. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, s. 108-113.

Sarf idüp zerîn nukûdun hasbeten lillâh hemân

Mahz-ı cûdundan tarâvet-yâb-ı atşân eyledi

Hân Mecîd'in mâder-i sertâc-ı yektâ-gevheri

Pür-fütûh-ı rûh-ı Mahmud Hân'ı şâdân eyledi

Şükriyâ târîhini al gel sâdâ-yı âbdan

Lüleden bu Kevser âbı geldi cereyân eyledi

1255"[221]

Batı cephesinde yer alan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Cenâb-ı Vâlide Sultândır ehak menba'-ı eltâf*

İder sîr-âb-ı ihsân dehri elbet ol ki hem-itâd

Cihânın âb-ı rûyu Hazret-i Abdülmecid Hâna

Duâ aldırmağ içün eyledi bu çeşmeyi bünyâd

İlâhî mâder-i feyz-âverile ol şehinşâhı

Zülâl ömr ü ikbâl ile sîr-âb eyle hem kıl şâd

[221] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 180.

Mücevher tâm iki târîh bir beyt içre bak çıkdı

O şâhın çâkeri Zîver bu nazmı idicek inşâd

Revân kılsın şeh-i âfâka cû-yı nusretin sübhân 1255

Bu semti Vâlide Sultân kıldı âb ile dilşâd 1255"[222]

Kitabelerin üstünde yer alan oval madalyonların içerisinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Hattat Haşim Efendi imzalı tuğralarda "*Abdülmecid bin Mahmud el-Muzaffer dâimâ*" yazısı yazılmıştır (Çizim 179) (Fotoğraf 121).

Eserin kuzey cephesinde "*Hayru'l-mâli mâ ünfika fi sebîlillah*"[223] hadîs-i şerîfinin yazılı olduğu, Celi Sülüs hatlı ve tek satırdan oluşan bir kitabe vardır (Çizim 180) (Fotoğraf 122). Doğu cephesine yine Celi Sülüs hatlı tek satırlık bir kitabe yerleştirilmiş ve kitabenin üzerine "*Ve ce'alnâ mine'l-mâi külle şeyin hayy*"[224] âyet-i kerimesi yazılmıştır (Çizim 181) (Fotoğraf 123). Ayrıca her iki kitabenin üstünde "*Kâlellâhu Te'âla*"[225] cümlesinin yer aldığı birer oval madalyon mevcuttur[226] (Çizim 182). İnşa tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Çeşmenin suyu Sultan II. Mahmud Bendi'nden önce iki masura daha sonra dört masura olarak alınarak bağlanmıştır. Daha sonraları ise çeşmeye önce Taksim suyu verilmiş ve Taksim suyu kesilince bu sefer Hamidiye suyu verilmeye başlanmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan her türlü bakım ile onarımın sağlanması ve görevlilere ödenecek maaşları karşılanması için birçok yerden emlak satın almış ve bunları çeşmeye vakfetmiştir[227].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Ampir üslubun hakim olduğu eser; dört cepheli bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiş ve kare bir plan üzerine oturmaktadır (Çizim 183-184-185-186-186b-187a-187b-189a-189b-190a-190b) (Fotoğraf 124).

[222] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 180.
[223] "*Malın hayırlısı Allah yolunda infak edilendir.*"
[224] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık.*" Enbiyâ 21/30.
[225] "*Allahu Teâlâ buyurdu.*"
[226] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 180.
[227] Şentürk, 1992, **a.g.k.**, C.6, s. 108-113.

Tamamen mermer malzeme ile yapılmış eserin su deposu içten kubbe ile dıştan ise düz dam ile örtülü olup yüksekliği parapet ile birlikte takriben 6.71 m., genişliği 6.43 m. ve derinliği ise 6.41 m. ölçülerindedir. Düz damı dört yönden takriben 0.49 m. yüksekliğindeki mermer parapet ile çevrili olup damın üzerinde 0.72 x 0.77 m. ölçülerinde depoya girişi sağlayan bir açıklık bulunmaktadır. Su deposunun üstünde yer alan üç kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.21 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur (Çizim 188). Farklı ölçülerdeki, bezemesiz bu silme kuşaklarından üst ve alt kısımlardaki düz yüzeyli, orta kısımdaki ise içbükey-dışbükey formda tasarlanmıştır. Kuzey cephesinin iki köşesindeki saçağın alt yüzeyine pirinçten yapılmış birer çörten yerleştirilmiştir. Çörtenler ördek ağızlı olarak tasarlanmış olup 0.11 m. yüksekliğinde ve 0.06 m. genişliğine sahiptir (Çizim 188). Saçağın hemen altında takriben 0.18 m. yüksekliğinde, üç kademeli profilli silme kuşakları yer almaktadır. Bütün cephelerde dolanan, farklı ölçülerdeki silmelerden üstteki dışbükey, ortadaki düz ve alttaki ise dışbükey-içbükey yüzeyli olarak yapılmıştır. Saçak altını hareketlendiren silmelerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Eserin tüm cepheleri kitabeleri hariç aynı ölçülere, cephe tasarımına ve süsleme özelliklerine sahip oldukları için tek bir çeşme tanımlaması yapılacaktır. Saçağın altındaki silmelerden hemen sonra takriben 0.60 m. yüksekliğine sahip düz bir bordür gelmekte ve bordür her cephede simetrik olarak yapılmış bitkisel motifler ile bezelidir (Çizim 191) (Fotoğraf 125-126). Bordürün tam ortasında 0.22 m. yüksekliğinde ve 0.29 m. genişliğinde çelenk çerçeveli birer oval madalyon bulunmaktadır. Yaprakların birbirine eklenmesi ile oluşan çelenklerin tepesindeki birleşim noktasına üzüm motifi ve altında ise çapraz biçiminde yerleştirilmiş kurdele motifi işlenmiştir. Kuzey ile doğu cephelerindeki madalyonun içerisinde "*Kâlellâhu Te'âla*" ibaresi ve güney ile batı cephelerindeki madalyonun içinde ise Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Tuğraların sol alt bölümünde Hattat Haşim Efendi'nin imzası ve sağ üst bölümünde ise yapraklı birer dal tasvir edilmiştir. Oval madalyonların sağında ve solunda yatay düzlemde simetrik olarak yapılmış, birbirine bağımlı bir şekilde ilerleyen bitkisel bezemeler betimlenmiştir. Bu bitkisel kompozisyonun içten dışa doğru birinci bezemede üç akant yaprağıyla stilize bir görüntü elde edilmiş bir çiçek motifi bulunmaktadır. Bu çiçeğin her iki yanındaki taç yapraklarından çıkan ince ve zarif dallar "S" kıvrımı yaparak aşağı doğru sarkmaktadır. Ortasında bir inci tanesi bulunan dallar bir akant yaprağı ile

sonlanmaktadır. İkinci bezemede uzun saplı üç yaprak ile meydan gelmiş stilize edilmiş bir motifi uzamaktadır. Bu motifin her iki yanına tavus kuşu kuyruğuna benzeyen uçları volütlü ve "S" kıvrımlar yapan üçer dal işlenmiştir. Üçüncü bezemede yapraklardan oluşan büyük bir çelenk yapılmıştır. Çelengin içerisinde ise uzun saplı üç yaprak ile elde edilmiş bir motif ve bu motifin içerisinden de yapraklı bir dal uzanmaktadır. Yapraklı dalın hemen bitiminde bir tane eşkenar dörtgen motifi yapılmıştır. Çelengin dış tarafının sağ ve sol yanına birer küçük boyutlu iki yaprak arasından yükselen üç yapraklı birer çiçek motifi yer almaktadır. Çelengin tepesindeki birleşim noktasında altı yapraklı bir çiçek motifi tasvir edilmiş ve çiçeğin iki yanında kıvrımlar yapan kurdele motifler uzamaktadır. Dördüncü bezemede yanlara doğru açılan yapraklı dallar bulunmaktadır. Dalların arasında stilize edilmiş palmet ve palmetten uzayan bir yaprak motif vardır. Yaprağın her iki yanından tavus kuşunun kuyruğuna benzeyen, "S" kıvrımlar yapan, uçları volütlü üçer dal betimlenmiştir. Bordür yer alan bezemeler yüksek kabartma tekniği ile yapılmış ve yer yer altın yaldızla boyanmıştır.

Eserin dört köşesine de dinlenme sekilerinin üzerinden bordüre kadar yükselen birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrlar, takriben 0.24 m. yüksekliğindeki dışbükey, içbükey ve tekrar dışbükey formlu üç silme geçişli yatay dikdörtgen kaideler üzerine oturmaktadır. Dikdörtgen blokları şeklinde bölünmüş olan gövdelerin yüksekliği 3.88 m. ve genişliği ise yaklaşık olarak 0.52 m. ölçülerindedir. Toskana düzenindeki antik etkili başlıklar ise 0.32 m. yüksekliğindedir[228]. Bu pilastrlardan sonra çeşme nişlerinin iki yanına aynı boyutlarda ve aynı özelliklerde birer pilastr daha yapılmıştır. Tek fark buradaki pilastrların gövdelerinde yedi düşey oluk silme ile yivler oluşturulmasıdır. Silmelerle çerçeve içerisine alınan çeşmenin kitabeleri bu iki pilastr arasında ve çeşme nişinin üzerinde yer almaktadır. Güney cephedeki kitabe 0.73 x 1.78 m., doğu cephedeki kitabe 0.67 x 1.73 m., batı cephedeki kitabe 0.70 x 1.78 m. ve kuzey cephedeki kitabe ise 0.70 x 1.75 m. ölçülerindedir. Çerçeveler ve harfler altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme nişleri üç yönden farklı ölçülerdeki dört kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Genişliği takriben 0.27 m. olan bu silme kuşaklarından dıştan içe doğru birinci, üçüncü ile dördüncü sıradakiler düz

[228] Pilastrlar arasındaki ölçülendirmelerde birkaç santimetre farklar olabilmektedir.

yüzeyli ve ikinci sıradakiler ise dışbükey-içbükey formda tasarlanmıştır. Çeşme nişleri çerçeveleri ile birlikte 2.14 m. genişliğinde, 2.83 m. yüksekliğinde ve 0.08 m. derinliğinde olup üzerleri düz lento ile örtülüdür[229]. Nişlerin tüm iç kısımlarını kapsayan yoğun bezemeli ayna taşları yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış ve böylelikle plastik bir etki kazandırılmıştır (Çizim 192) (Fotoğraf 127). Ayna taşların bezemesinin en üst kısmında yaprak ve rozet çiçekleri ile elde edilmiş, ters armut şeklinde birer çelenk bulunmaktadır. Çelenk motifinin üst kısmında dalgalı hatlar sahip bir kurdele üstten ve alttan geçirilerek çelengi dolanmakta ve tepe noktasında iri bir ay çiçeği motifi yerleştirilmiştir. Ay çiçeği motifinin üzerinde stilize edilmiş bir palmet motifi, palmet motifinin üzerinden de simetri ekseninde yapraklardan bir demet yükselmektir. Çelenk motifinin iç kısmında ise üç yapraktan oluşan bir motif bulunmakta ve bu motiflerin içinden yükselen simetri ekseninde uçları dıştan içe doğru kıvrılmış beş yaprak tasvir edilmiştir. Bu demet şeklindeki yaprakların arasına ikisi üç yapraklı ve diğeri ikisi ise beş yapraklı olmak üzere stilize edilmiş dört çiçek motifi yerleştirilmiştir. Çelenk, akant yapraklardan oluşmuş bir çiçek motifinin üzerinde yükselmektedir. Bu çiçeğin üzerin yükselen ve iki yana doğru simetrik olarak uzayan yemişleri olan defne yapraklı iki dal betimlenmiştir. Çelenk motifinin altında birbirinin çapraz kesen yanan iki meşale tasvir edilmiştir. Meşalelerin sap kısımları sivri uçlu yapraklardan oluşan bir çiçek motifin içinde bulunmaktadır. Gövdelerinde oluklu silmelerle yivler oluşturulmuş ve gövdelerin altından ve üstünden geçen, dalgalı hatlara sahip bir kurdele ile meşaleler birbirine bağlanmıştır. Gövdeler iki düz silmeyle kesintiye uğramaktadır. Bu silmelerin arasına birbirine bağımlı bir şekilde ilerleyen dört yapraklı çiçek motifleri işlenmiştir. Bu silmelerden sonra gelen ağız kısmı ise sivri uçlu yapraklardan oluşmaktadır. Meşalelerin alt kısmına düz yüzeyli bir silme ile dikdörtgen bir çerçeve yapılmış ve çerçevenin her bir kenarının ortasına sekiz yapraklı birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. Doğu cephesinde çiçeklerden beri günümüze ulaşamamıştır fakat kalıntıları mevcuttur. Çerçevenin iç kısmının bir madalyon bulunmakta ve madalyonun içinde de lüle deliği yer almaktadır. Madalyonun her iki yanında ise yapraklarla çevrili simetrik olarak yapılmış birer koçanı olan mısır uzanmaktadır.

Çeşmelerin önlerinde mermer malzemeden yapılmış, yaklaşık olarak 0.81 m. yüksekliğine ve takriben 1.59 m. genişliğine sahip birer su teknesi yer almaktadır. Su

[229] Nişler arasındaki ölçülendirmelerde birkaç santimetre farklar olabilmektedir.

teknelerin ön kısmı dışbükey yapılarak ovalaştırılmıştır (Fotoğraf 128-129). Ön yüzlerde dışbükey ve düz yüzeyli silmelerle oyma tekniğinde birer dikdörtgen çerçeve yapılmış ve bu çerçevelerin içinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmaktadır. Teknelerin her iki yanına yine mermer malzemeden yapılmış birer dinlenme sekisi yapılmıştır. Dinlenme sekileri takriben 0.81 m. yüksekliğinde ve takriben 1.72 m. genişliğinde olup ön yüzünde dışbükey ve düz yüzeyli silmelerle birer çerçeve içerisine alınmıştır[230]. Oyma tekniği ile yapılmış çerçevenin içerisinde yüksek kabartma tekniğiyle plastik etki verilmiş bitkisel bir kompozisyon ile bezelidir. Tam merkeze bir gülbezek yerleştirilmiş ve gülbezeğin iki yanında stilize edilmiş, üç yapraklı birer çiçek motif işlenmiştir. Bu çiçek motiflerin içinde çıkan yanlara doğru uzayan stilize edilmiş birer bitkisel motif tasvir edilmiştir. Bu motifin üzerinde kafes motifleri yapılmış ve yanlarında çıkan, uçları volütlü "S" kıvrımlar yapan dallar betimlenmiştir.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanların biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'ne damgasını vuran Ampir üslubun etkisi ile şekillenmiştir. Yoğun bezemeli çeşmede, dört cephede bulunan bordürde, ayna taşlarında ve dinlenme sekilerinde yoğun bir şekilde bezemelerin görüldüğü yerlerdir. Eserde betimlenen çelenk çerçeveli madalyonlar, palmetler, stilize edilmiş bitkisel bezemeler, meşaleler, kurdele, çelenkler, ay çiçeği, akant yaprağı, stilize edilmiş bitkisel motifler, defne yapraklı dallar, mısırlar, gülbezekler, natüralist çiçekler, yapraklar, üzümler ve inci taneleri gibi motifler Ampir üslubun etkisi altında yapılmıştır. İncelenen eserler içerisinde hayvan motifinin işlendiği tek çeşme olması dikkat çekicidir. Kuzey cephesinin iki köşesinde saçağın alt yüzeyinde bulunan çörtenler ördek ağızlı olarak tasarlanmıştır. Eserde silmelerden oluşan saçak, çok kademeli çerçeve kurgusu, silme geçişleriyle hareketlendirilen yüzeyler, yivli ve dikdörtgen bloklar şeklinde bölünmüş gövdeler sahip pilastrlar ile antik etkili pilastr başlıklar yine Ampir üslubun yansımalarıdır. Su teknelerin ön kısmı dışbükey yapılarak ovalaştırılması ve eserin mermer malzeme ile yapılması Barok üslubun yansıması olarak değerlendirilebilinir.

Eser, 1984 yılında önünde patlayan bir bomba nedeniyle hasar görmüş[231] ve 1985 yılında TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı tarafından onarımı yapılmıştır[232].

[230] Su tekneleri ve dinlenme sekileri arasındaki ölçülendirmelerde birkaç santimetre farklar olabilmektedir.
[231] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 208.
[232] A. Ödekan (1994). Valide Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 362.

Çeşme, 2005 yılında da tekrar onartılmış[233]. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan çeşmenin 2023 yılında İSKİ Planlama ve Yatırım Dairesi Başkanlığı tarafından rölöve projesi hazırlanmıştır. Eserin üzerinde yer yer çatlaklar, erimeler, dökülmeler ve kirlenmeler olmasına rağmen günümüzde iyi bir durumdadır. Güney ve batı cephelerinde yer alan lüle deliklerine musluk takılmış fakat kuzey ve doğu cephelerinde bulunan lüle deliklerine musluk takılmamıştır.

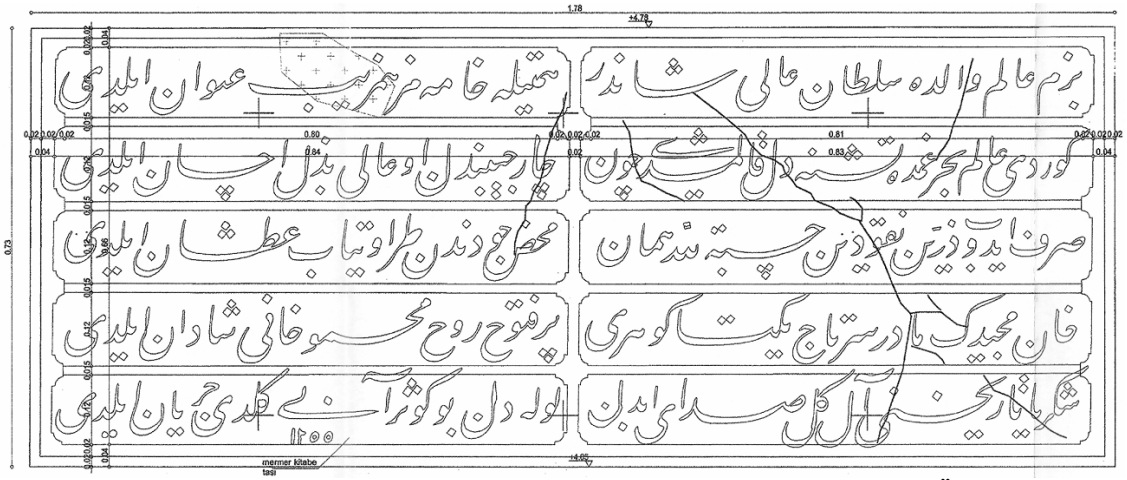

Ölçek: 1/5

Çizim 177: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

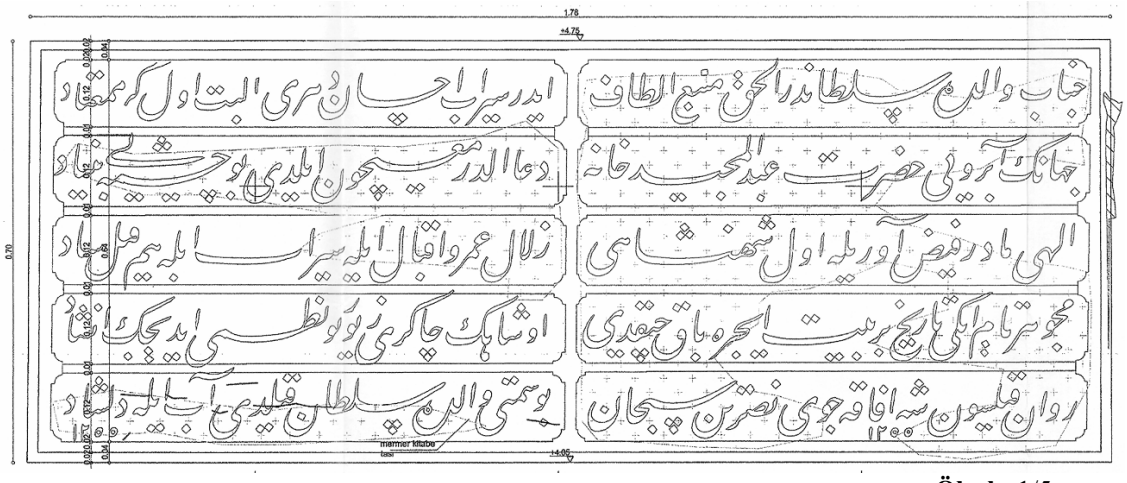

Ölçek: 1/5

Çizim 178: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

[233] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 180.

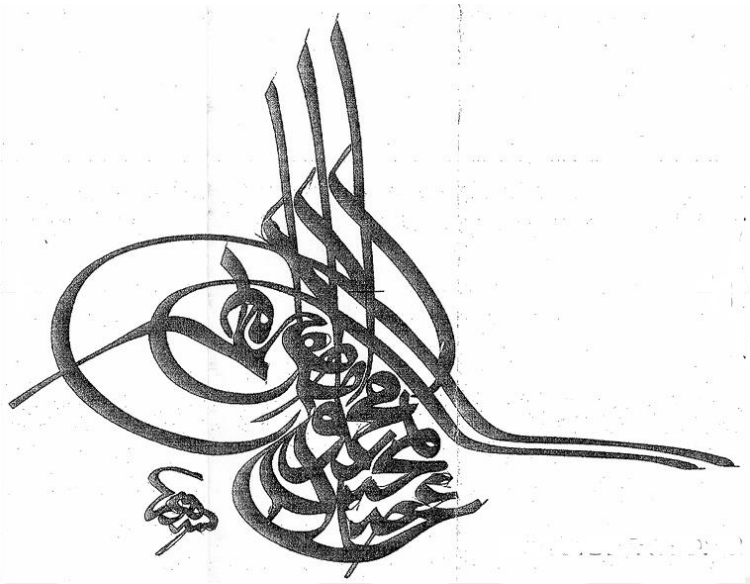

Ölçek: 1/2

Çizim 179: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Tuğra (Rölöve Projesi)

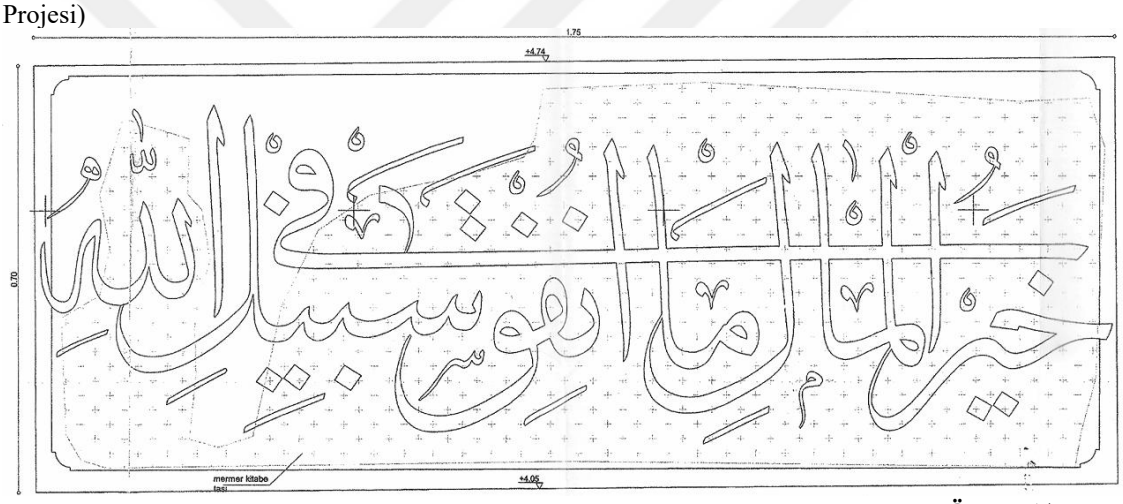

Ölçek: 1/5

Çizim 180: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)

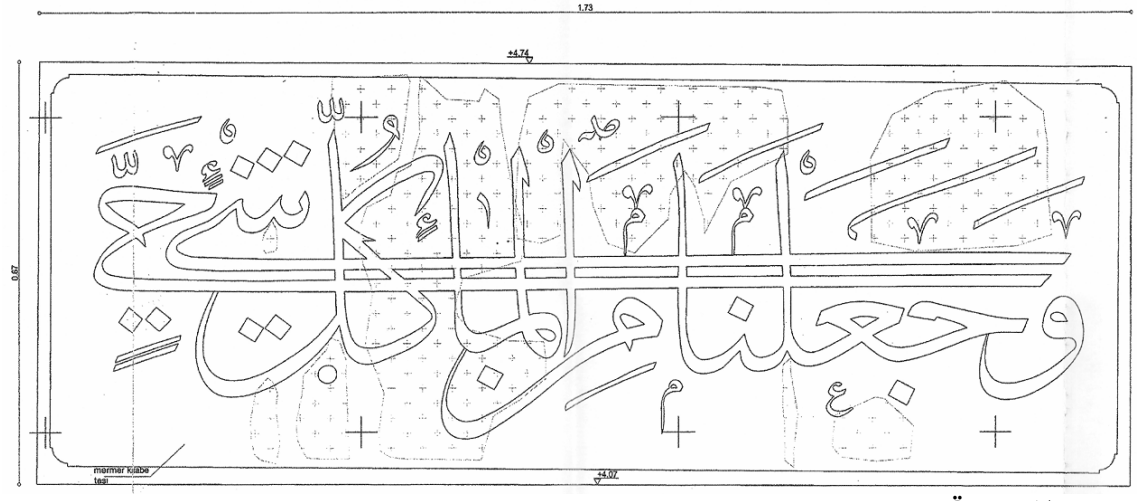

Ölçek: 1/5

Çizim 181: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı (Rölöve Projesi)

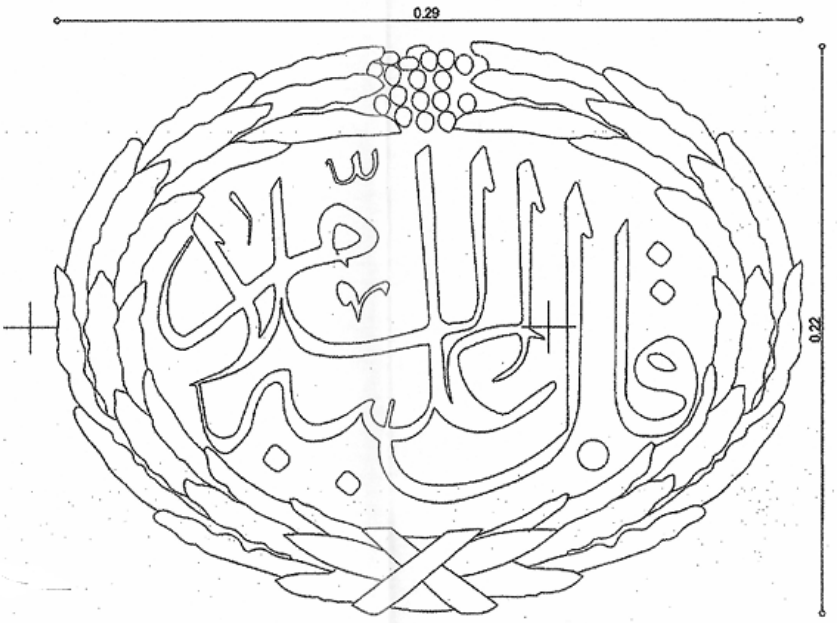

Ölçek: 1/2

Çizim 182: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Madalyon (Rölöve Projesi)

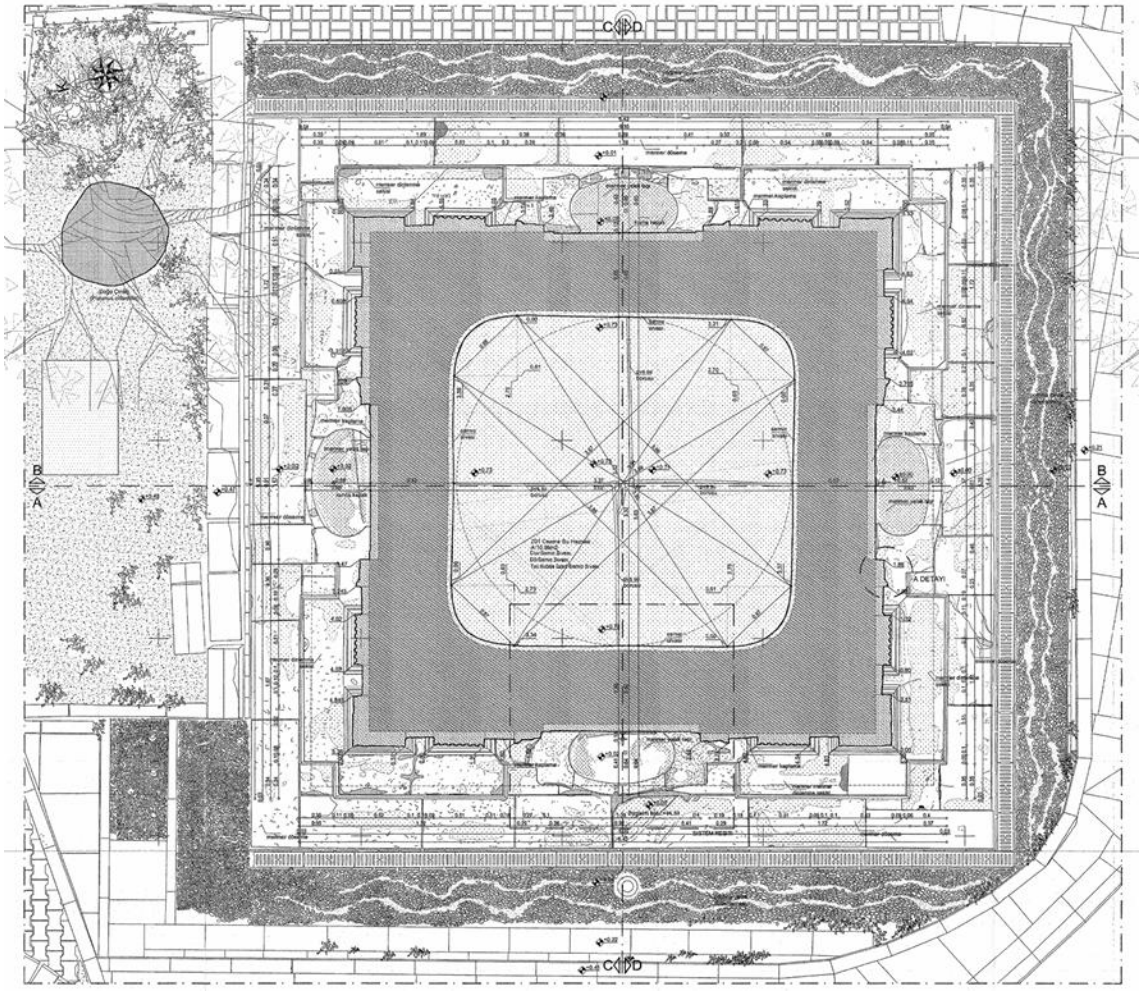

Ölçek: 1/20

Çizim 183: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

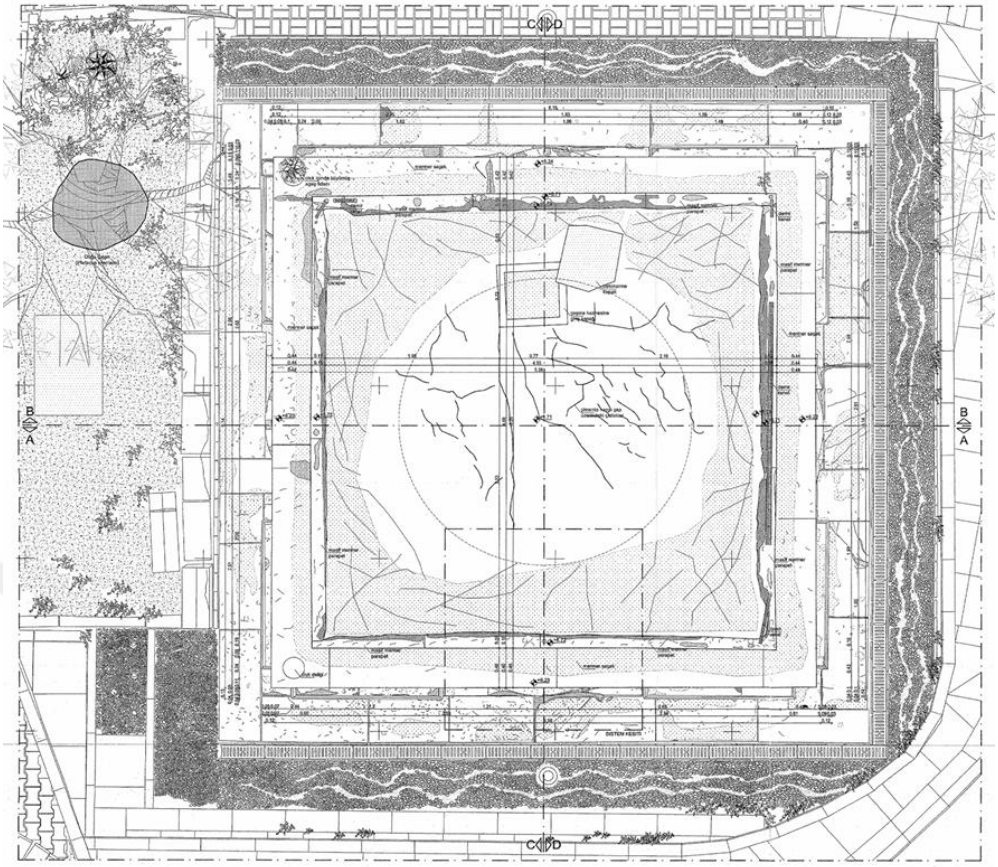

Ölçek: 1/20

Çizim 184: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)

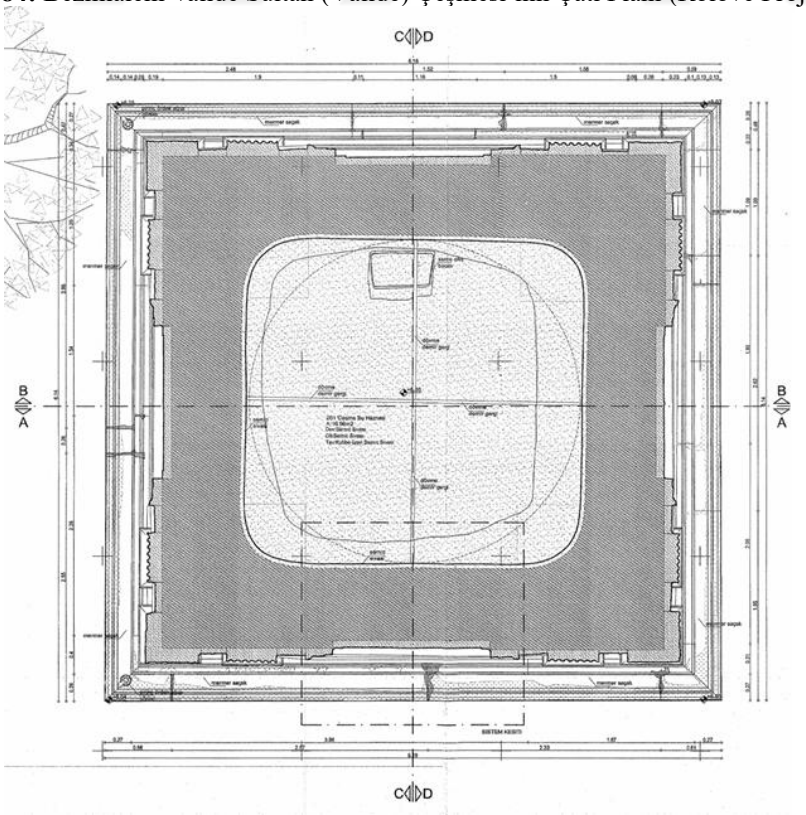

Ölçek: 1/20

Çizim 185: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Tavan Planı (Rölöve Projesi)

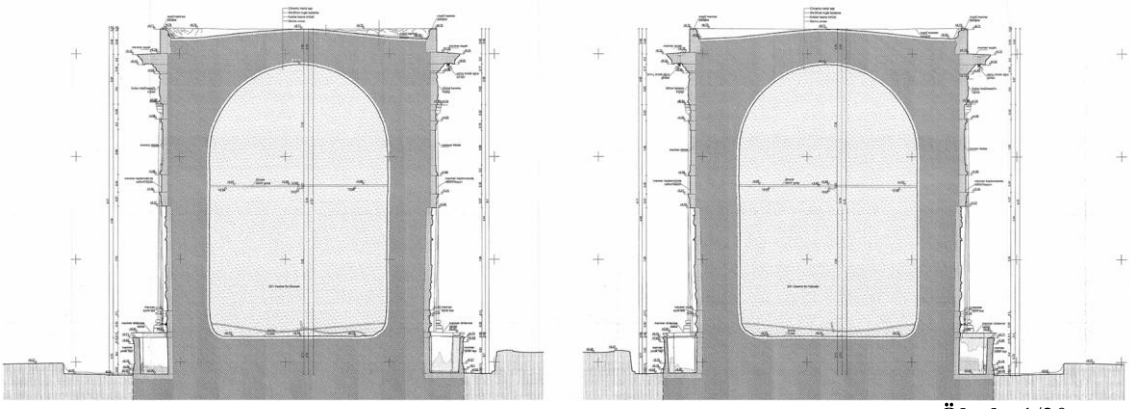

Ölçek: 1/20

Çizim 186a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)
Çizim 186b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)

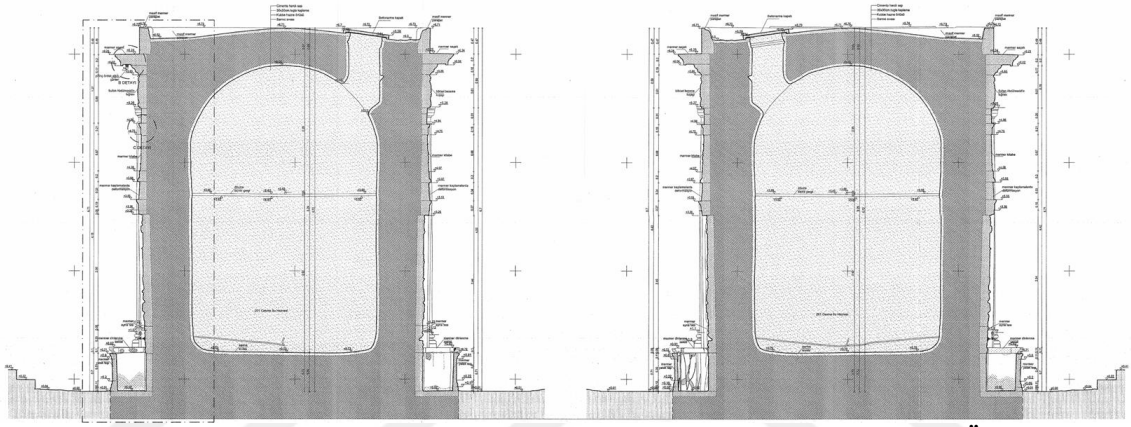

Ölçek: 1/20

Çizim 187a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Rölöve Projesi)
Çizim 187b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Rölöve Projesi)

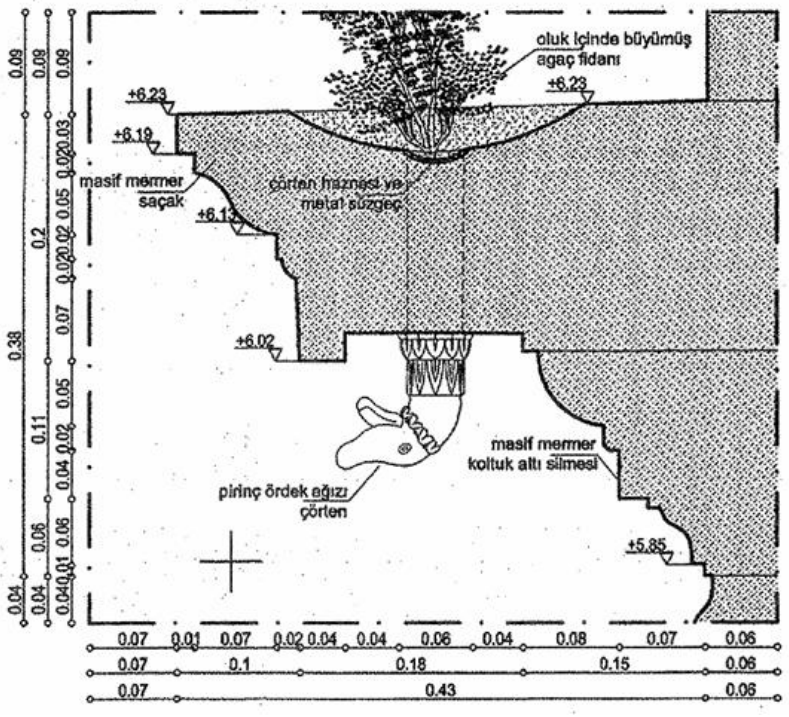

Ölçek: 1/5

Çizim 188: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Saçak, Çörten ve Saçak Altı Silmelerin Detayı (Rölöve Projesi)

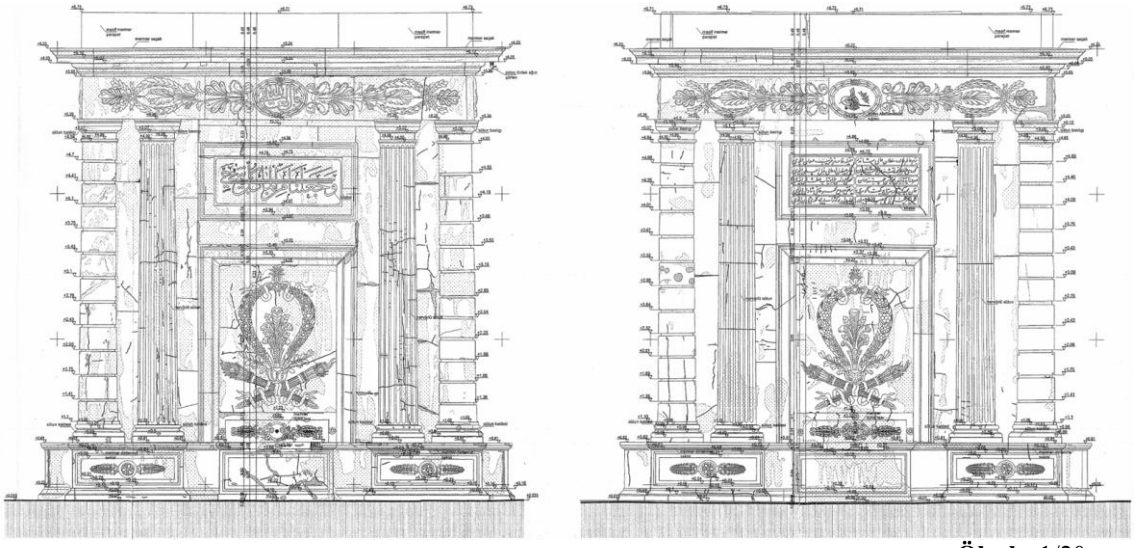

Ölçek: 1/20

Çizim 189a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 189b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Rölöve Projesi)

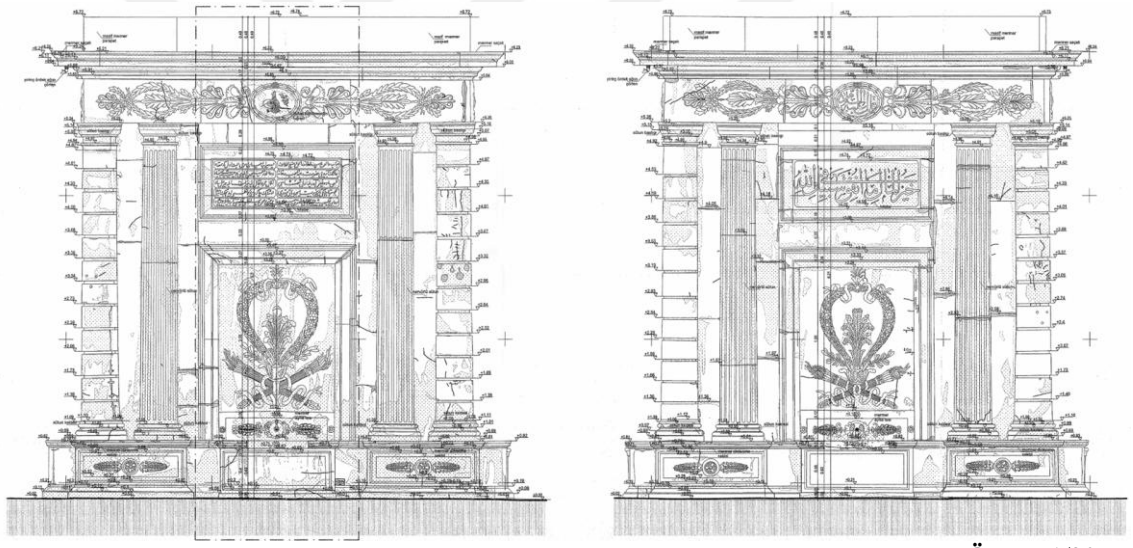

Ölçek: 1/20

Çizim 190a: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 190b: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)

Çizim 191: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan Bordürün Detayı (Rölöve Projesi)

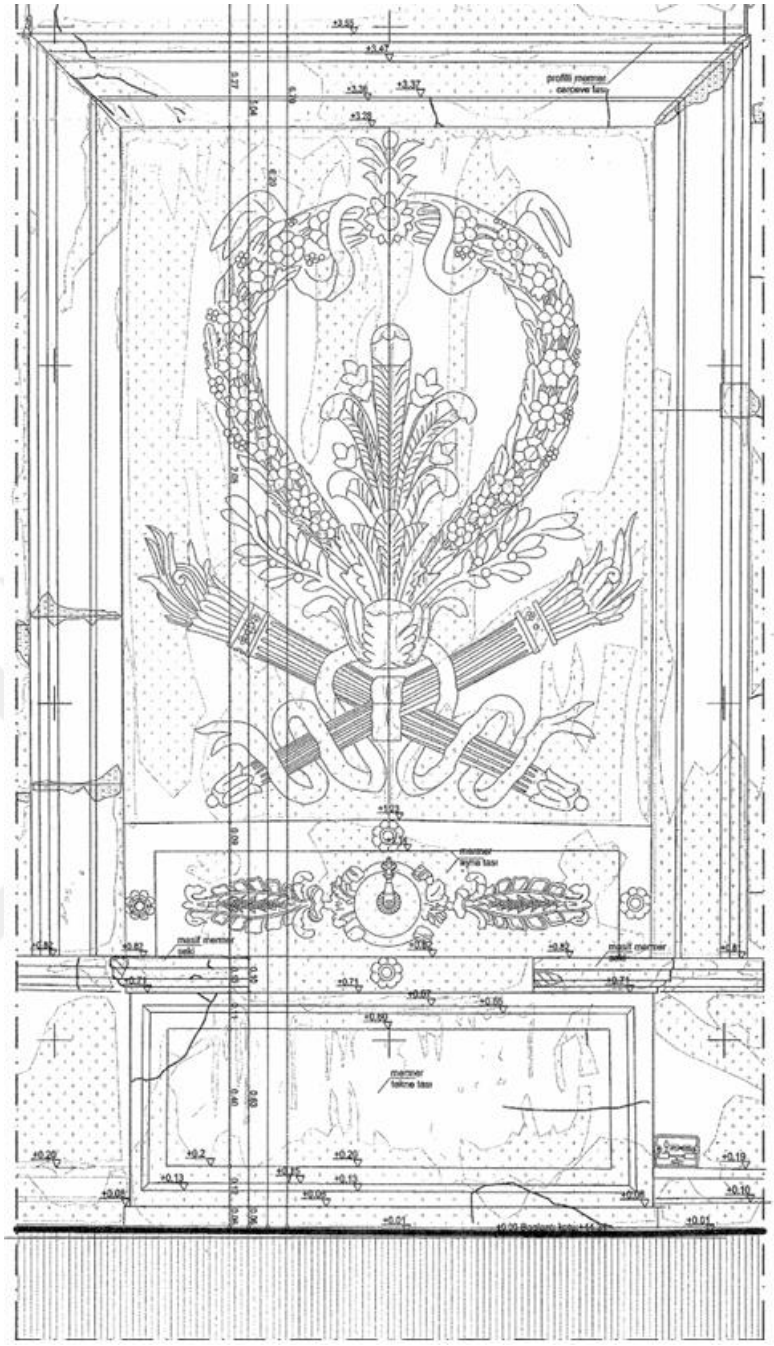

Çizim 192: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Çeşme (Rölöve Projesi)

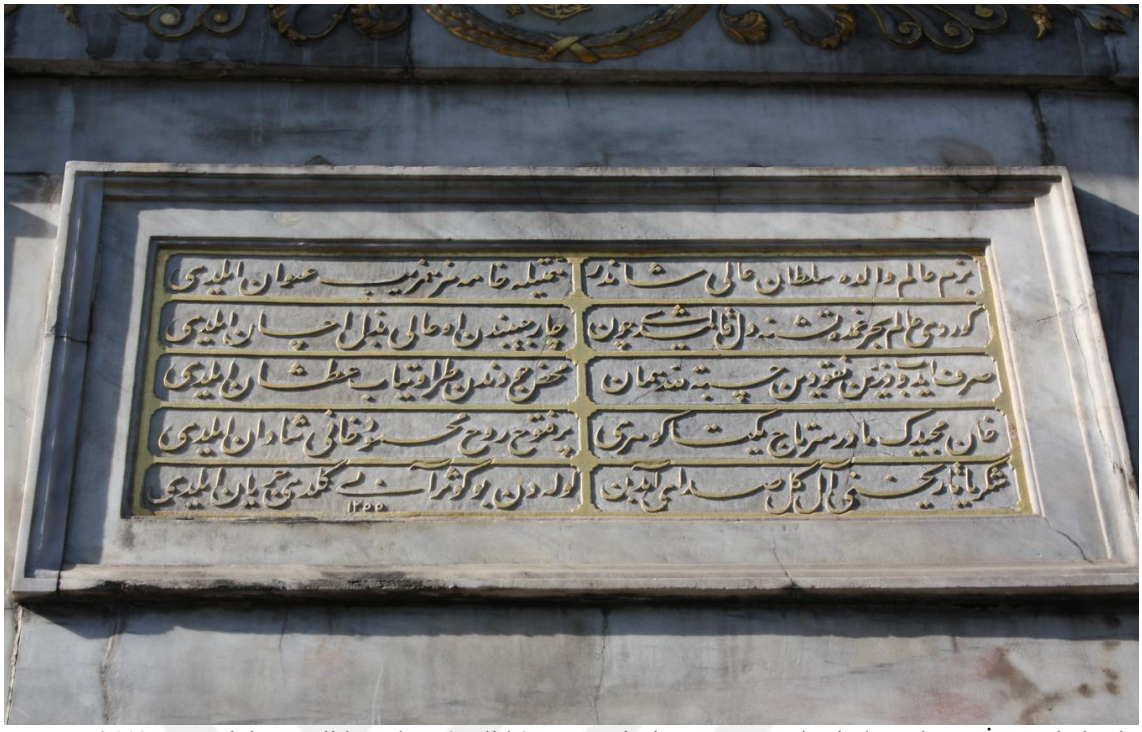

Fotoğraf 119: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Güney Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 120: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan İnşa Kitabesi

Fotoğraf 121: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Tuğrası

Fotoğraf 122: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Bulunan Hadîs-i Şerifi Yazısı

Fotoğraf 123: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Âyet-i Kerime Yazısı

Fotoğraf 124: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 125: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Bordüründe Bulunan Süsleme Detayı

Fotoğraf 126: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Bordüründe Bulunan Süsleme Detayı

Fotoğraf 127: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Ayna Taşı

Fotoğraf 128: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Fotoğraf 129: Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

3.2.2. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Divanyolu)

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Molla Fenari Mahallesi, Divanyolu Caddesi'nde yer almaktadır. 34 Pafta / 293 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1256 / M.1840-41

Banisi: Sultan Abdülmecid

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 11-12.06.2023

Çizim No: 193-197

Fotoğraf No: 130-131

Tarihçesi: Sultan II. Mahmud dinlenmek için gittiği kardeşi Esma Sultan'ın Çamlıca'daki köşkünde 1 Temmuz 1839 tarihinde vefat etmiştir[234] ve Divanyolu'da bulunan Esma Sultan Sarayı'nın bahçesine defnedilmiştir[235]. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde Ebniye-i Hâssa müdürü olan Abdülhalim Efendi türbenin inşası ile görevlendirilmiş, eserin kısa sürede tamamlayabilmesi için de müdürlük görevine son verilmiş ve yerine Seyyid Abdülhalim Efendi gelmiştir. Sultan II. Mahmud Türbesi'nin inşasına 5 Temmuz 1839 tarihinden sonra başlanmıştır ve 12 Ekim 1840 tarihinde eserin inşası sona ermiştir[236]. Türbenin yapımı tamamlandıktan sonra 11 Kasım 1840 tarihinde açılışı gerçekleşmiştir[237]. Türbenin yapımında Ebniye-i Hümâyun kalfalarından Ohannes ve Bogos kalfalar çalışmış ve türbenin yazılarını Hattat Mehmed Hâşim Efendi yazmıştır[238]. D. Kuban da türbenin Ebniye-i Hümâyun kalfalarından Ohannes ve Bogos

[234] https://ttk.gov.tr/osmanli-padisahlari/
[235] M. Bulut (2012). *Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 48.
[236] H. B. Özgüven (2003). Mahmud II Türbesi, Sebili, Çeşmesi ve Hazîresi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 357-358.
[237] G. Akın (1994). Mahmud II. Türbesi ve Sebili. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 263-265.
[238] Özgüven, 2003, **a.g.k.**, 357-358.

Dadyan kalfalar tarafından yapılmış olduğunu belirtmektedir[239]. S. Can doktora tezinde türbenin Mühendis Abdülhalim Efendi tarafında inşa edildiğini olduğunu yazmıştır[240].

Sultan II. Mahmud Türbesi'ne bağlı yapılar grubu içerisinde yer alan iki çeşme ve sebil; türbe ile birlikte inşa edildiği düşünülmektedir. Bu çalışmada hazire duvarının doğu köşesinde yer alan çeşme değerlendirilmiştir. Affan Egemen, "*İstanbul Sebilleri*" adlı eserde çeşmenin sol tarafında kalan sebile ait bir kitabeden bahsedildiğini ve kitabenin üzerine "*Cevher-i târihe su virdi Zîver feyz-i cûd / Buldu kevser rûh-i Hân Mahmûd içün zîbâ sebil (1256)*" yazısının yazılmış olduğunu nakletmektedir[241].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Divanyolu Caddesi bakan hazire duvarının doğu köşesine mermer malzemeden yapılmış çeşme konumlandırılmıştır (Çizim 193). Bir sütun çeşmesi olarak inşa edilen eser üzerine oturduğu kaidelerle birlikte 3.36 m. yüksekliğindir (Çizim 194-195a-195b-196a-196b-197) (Fotoğraf 130a-130b).

Çeşmenin gövdesinin üzerinde bulunan üç kademeli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak çeşmenin saçağının oluşturmaktadır. Üstteki silme kuşağı içbükey, ortadaki silme kuşağı düz yüzeyli ve alttaki silme kuşağı ise dışbükey formda tasarlanmıştır ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Saçağın üstünde kare planlı kaideden yükselen, 0.70 m. çapında ayaklı bir küre yer almaktadır. Hazire duvarından küçük bir boşluk ile ayrılan çeşmenin kare prizma şeklindeki gövdesi 1.34 m. yüksekliğindedir. Gövde dikdörtgen biçimli mermer bloklarla örülmüş olup derz araları oldukça belirgindir. Alt kısmında 0.12 m. yüksekliğinde dört kademeli silme kuşakları yer almaktadır. Yukarıdan aşağı doğru birinci ve ikinci sıradaki silme kuşakları dışbükey, üçüncü sıradaki silme kuşağı dışbükey-içbükey ve dördüncü sıradaki silme kuşakları ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Gövde, iki kademeli kaidelerin üzerinden yükselmektedir. Alt kısımda yer alan kaide takriben 0.22 m. yüksekliğinde, 196,5 m. genişliğinde ve 1.10,5 m. derinliğinde sahiptir. Mermer malzemeden yapılmış üst kısımda bulunan kaidenin ise genişliği 1.89,5 m., derinliği 1.07 m. ve yüksekliği ise 0.60 m.dir.

[239] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 550.
[240] S. Can (2002). *Osmanlı mimarlık teşkilatının XIX. yüzyıldaki değişim süreci ve eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.48.
[241] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 535.

Kaidenin üst ve alt kısımlarında üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan silme kuşakları yer almaktadır. Üst kısımda yer alan silme kuşakları üç kademeli olup 0.10 m. yüksekliğindedir. Yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradaki silme kuşakları düz yüzeyli ve ikinci sıradaki silme kuşağı ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Kaidenin alt kısmında ise düz yüzeyli bir silme kuşağı geçmektedir. Hazire duvarına bitişik olan kaideler ayrıca dinlenme sekilerinin işlevini görmektedir.

Gövdenin güney bakan cephesine musluğu takılı olan bir lüle deliği açılmıştır. Cephenin önünde mermer malzeme ile yapılmış bir kaide üzerine oturan bir su teknesi yer almaktadır. Genişliği 1.82,5 m. olan bu kaidenin oluşturduğu bir basamak ile çeşmeye çıkılmaktadır. Yine mermer malzemeden yapılmış olan su teknesi 0.60 m. yüksekliğinde, 1.14,5 m. genişliğinde ve 0.65 m. derinliğindedir. Su teknesin üst kısmına 0.10 m. yüksekliğine sahip, bezemesiz üç kademeli profilli silme kuşakları yapılmıştır. Üst ve alt kısmında yer alan silme kuşakları düz yüzeyli ve orta kısımda bulunan silme kuşağı ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Su teknesin alt kısmından ise düz yüzeyli bir silme kuşağı geçmektedir.

Çeşme; Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı olan Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Saçakta, gövdede, kaidede ve su teknesinde kullanılan farklı formlardaki silmeler yapıya bir hareketlilik kazandırmıştır. Eserin üzerinde yer alan küre XIX. yüzyılın ilk yarısındaki kültürel gelişmeleri yansıtması açısından ilginç bir denemedir[242]. Türben yapı grubunda çeşmenin yer alması türbe-çeşme geleneğinin devam ettirirken çeşmenin üzerinde yer alan küre dönemin yenilik hareketlerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşmenin küresi, bilimi ve ussal devrimi simgeleyen aydınları için anlamlı mesajlar iletme işlevini taşımaktadır[243]. Fransız aydınlanmasının sembolü olarak Fransız Devrim Mimari'sindeki yerini alan küre biçimi, iki ülke arasındaki kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin doğal sonucu olarak Tanzimatçılar tarafından aydınlanmanın sembolü olarak benimsenmiştir[244].

Görsel ve yazılı basında kaybolan mermer kürenin aslında orijinal olmadığı iddia edilmiştir. Orijinal kürenin üzerinde meridyen ve paralellerin bulunduğu ve kıtaların çizildiği yazılmıştır. Mustafa Bulut'un yayınlanmamış doktora tezinde *"Sultan II.*

[242] Özgüven, 2003, **a.g.k.**, 357-358.
[243] Akın, 1994, **a.g.k.**, 263-265.
[244] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 132.

Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları" adlı eserde alınan çeşmeye ait bir fotoğraftan kürenin üzerinde meridyen ve paralellerin bulunduğu ve kıtaların çizildiği net bir şekilde görülmektedir[245] (Fotoğraf 131). Yerine konulan orijinal olmayan küre defineciler tarafından yere indirilmeye çalışılırken düşürülerek iki parçaya ayrıldığı için Türbeler ve Müzeler Müdürlüğü'nde korumaya alınmıştır[246].

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan çeşmenin restorasyon projesi 1997 yılında Eminönü Belediyesi tarafından hazırlanmıştır. Günümüzde çeşmenin üzerinde kararmalar, kırıklar, çatlaklar ve mermer erimeler gibi hasarlar meydan gelmiştir.

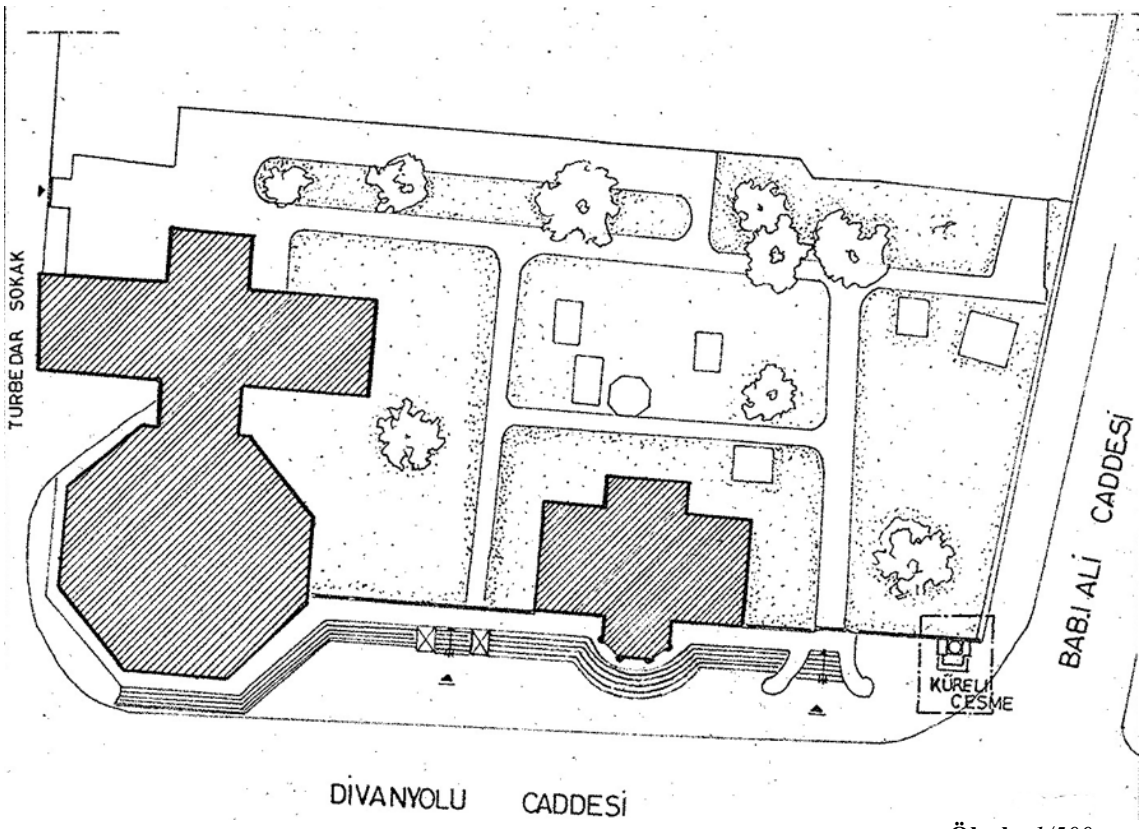

Ölçek: *1/500*

Çizim 193: *Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Vaziyet Planı*

[245]Bulut, 2012, **a.g.k.**, 64.
[246] https://tr.wikipedia.org/wiki/Divanyolu_%C3%87e%C5%9Fmesi

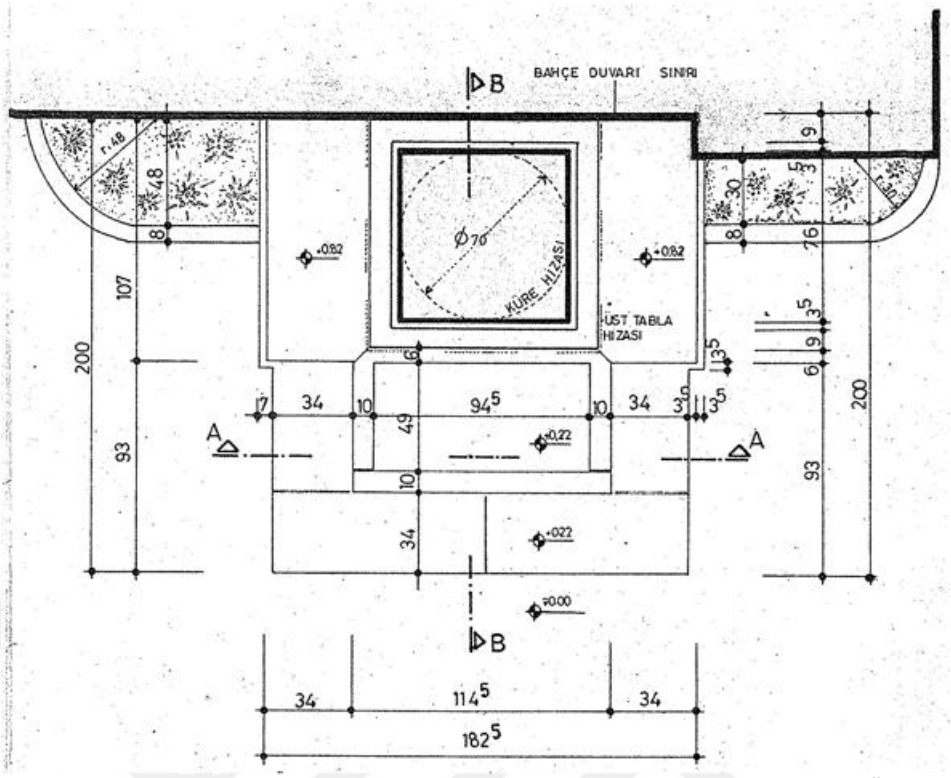

Ölçek: *1/20*

Çizim 194: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Planı (Restorasyon Projesi)*

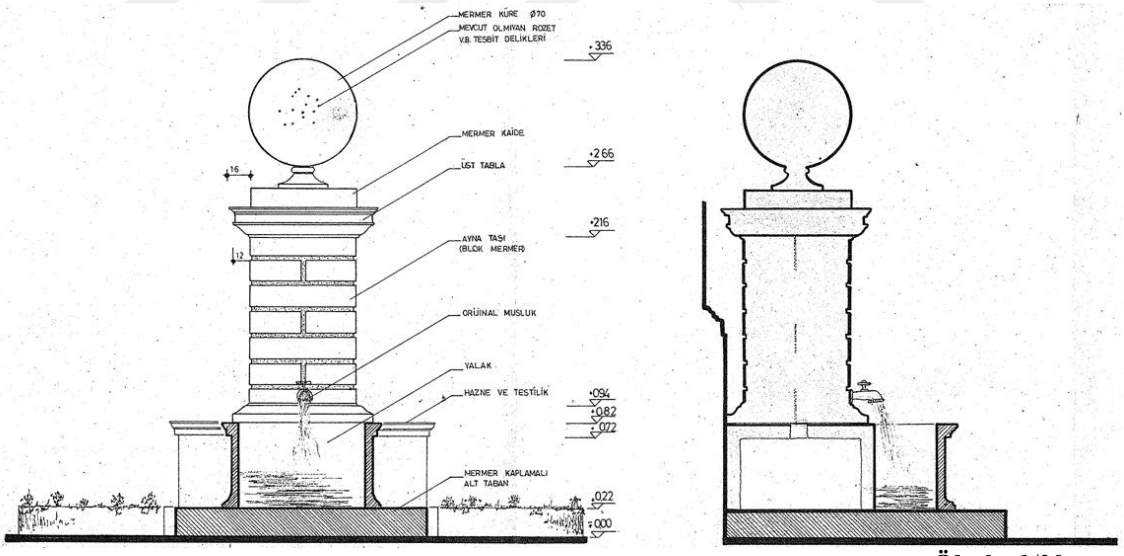

Ölçek: *1/20*

Çizim 195a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 195b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)*

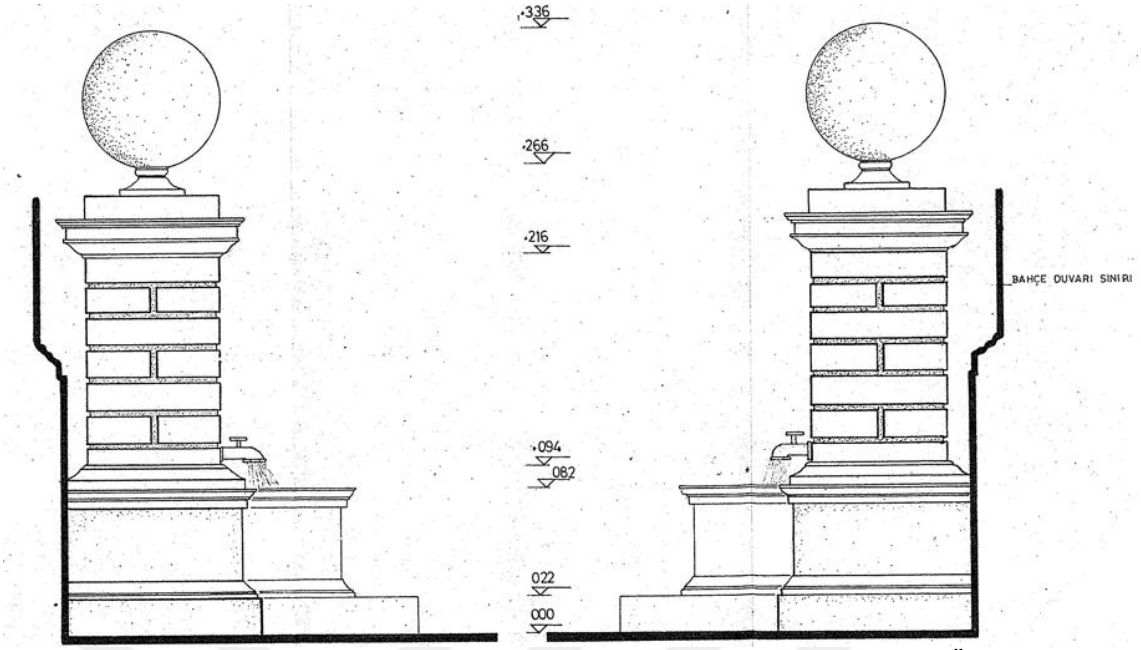

Ölçek: *1/20*

Çizim 196a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Sol Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 196b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Sağ Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*

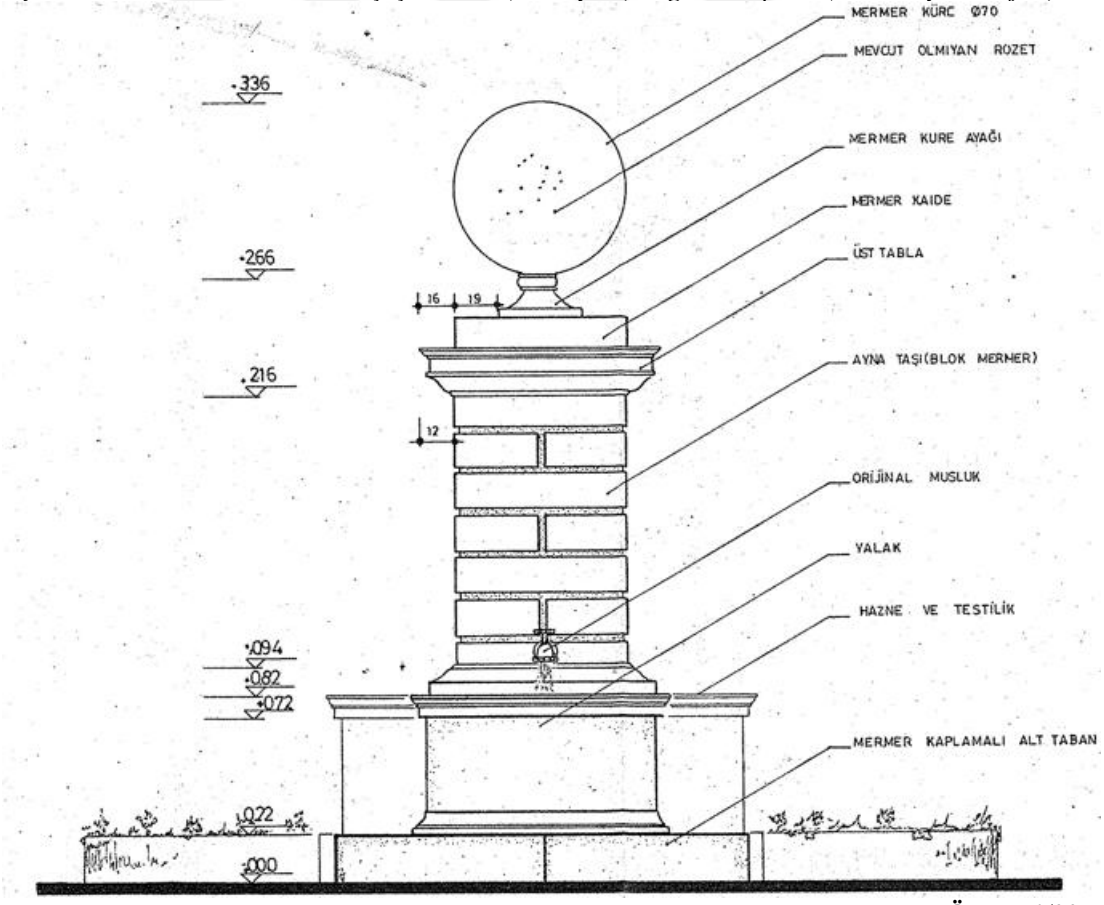

Ölçek: *1/20*

Çizim 197: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 130a: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Genel Görünüşü*
Fotoğraf 130b: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Ön Görünüşü*

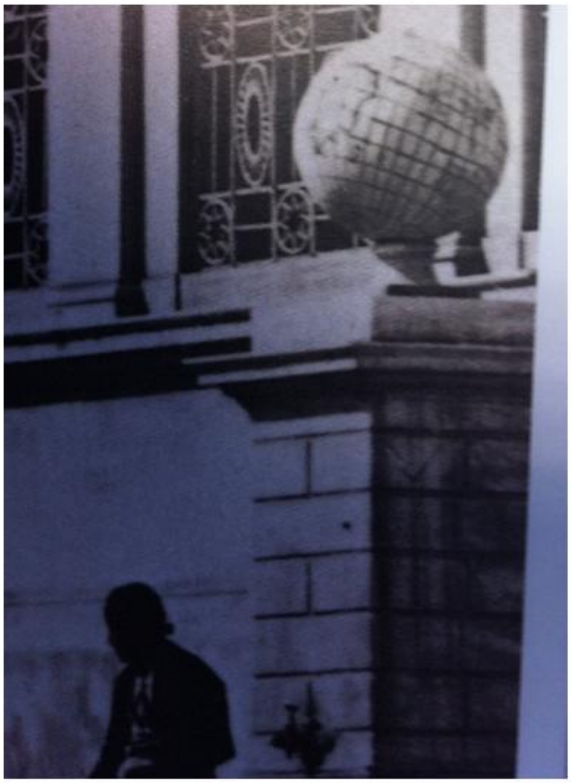

Fotoğraf 131: *Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Divanyolu) Orijinal Küresi* (*M. Bulut (2012). Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 64.)*

3.2.3. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Molla Hüsrev Mahallesi, Kirazlı Mescit Sokak ile Taş Tekneler Sokak kavşağında yer almaktadır. 568 Ada / 16 Parsel

Yapım Yılı: H.1257 / M.1841-42

Banisi: Şerife Ayşe Sıdıka Hanım

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 198-205

Fotoğraf No: 132-135

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesinde H.1257 (M.1841-42) yılında Mehmet Seyda Efendi'nin kız kardeşi Şerife Ayşe Sıdıka Hanım tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır[247]. İlk satırında İnsan Sûresi 21. âyet-i kerimenin yazılı olduğu inşa kitabesi kartuşlarla tek sütün ve üç satır şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 198) (Fotoğraf 132). Kabartma tekniği ile Tâlik hatla yazılmış inşa kitabesinin son satırında Hattat Mehmed Rıfat Efendi'nin imzası bulunmaktadır[248]. İnşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Ve sekâhum Rabbuhum şerâben tahûrâ*[249]

Sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât Mehmed Seydâ Efendi merhûmun

Hemşîre-i muhteremeleri Şerîfe Ayşe Sıddîka hanımın hayrâtıdır[250] */ 1257 Gurre-i Şaban Eser-i Hame-i Mehmed Rıf'at*"[251]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser, Kirazlı Mescit Camii'nin beden duvarına bağımlı olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin su deposunun beden duvarları düzgün

[247] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 74.
[248] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 479.
[249] "Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir." İnsan 76/21.
[250] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 74.
[251] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 480.

kesme taş ile örülmüş olup takriben 2.50 m. genişliğine ve 1.26 m. derinliğine sahiptir (Çizim 199-200-201). Deponun üzeri ahşap saçakları olan kurşun kaplamalı kırma çatı ile örtülmüştür. Saçağın alnı da kurşun ile kaplanmış olup saçak çeşmenin bulunduğu güneybatı cephesinde daha geniş tutulmuş ve saçağın ahşap yüzeyine iç içe geçmiş üç çerçeve işlenmiştir. Silmelerden meydana getirilmiş olan yatay dikdörtgen formundaki bu çerçeveler altın yaldız ile boyanmışlardır.

Su deposunun güneybatı cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir (Çizim 202-203) (Fotoğraf 133-134-135). Çeşme, saçağa kadar takriben 3.88 m. yüksekliğinde ve 2.50 m. genişliğinde olup yatay düzlemde iki ve dikey düzlemde ise bir olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Üst kısımdaki yatay düzlemin iki yanında alt kısımda yer alan pilastrların başlıkları üzerinden yükselen pilastrlar yer almaktadır. Pilastr gövdelerin üzerinde oturduğu bezemesiz dikdörtgen kaidelerin üzerinde içbükey, dışbükey silmeler bulunmaktadır. Silmeler yan taraflara doğru devam ederek su deposunun yan cephelerinin ile çeşmenin üzerinden geçmektedir. Düz yüzeyli pilastrların gövdeleri 0.64 m. yüksekliğindedir. Üzerlerinde yüksek kabartma tekniği ile betimlenmiş ve altın yaldız ile boyanmış üçer sekiz kollu yıldız yerleştirilmiştir. Silmelerden oluşan pilastrların başlıkları 0.18 m. yüksekliğindedir ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Yer yer altın yaldızla boyanmış olan bu silmeler de yan cephelere doğru devam ederek eserin üç cephesinde de dolanmaktadır. Pilastrlar ile sınırlandırılmış yatay düzleme çeşmenin 0.64 m. yüksekliğindeki inşa kitabesi yerleştirilmiştir. İnşa kitabesin zemini örnek başı yeşili rengine ve kartuşların ile harflerin üzeri ise altın yaldız ile boyanmıştır ve böylelikle kitabe vurgulanmıştır. İnsan Sûresi 21. âyet-i kerimenin yazılı olduğu kartuşun her iki yanında 0.17 x 0.26 m. ölçülerinde birer kartuş bulunmaktadır. Kartuşların içerisine kabartma tekniği ile yapılmış ve altın yaldız ile boyanmış oval şekilli birer güneş motifi vardır. Otuz iki ışın kollu olan güneş motiflerin merkezinde içten dışa doğru sarmal kıvrımlı yapraklardan oluşan birer gül motifi işlenmiştir.

Çeşmenin dikey düzlemin her iki yanında dinlenme sekilerin üzerinden yükselen üçüz pilastrlar yer almaktadır. Üçüz pilastrların gövdelerin üzerine oturduğu dikdörtgen kaideler 0.15 m. yüksekliğinde olup üstünde içbükey-dışbükey ve dışbükey silmeler

bulunmaktadır. Bezemesiz ve düz yüzeyli olan gövdeler; takriben 2.09 m. yüksekliğine ve 0.26 m. genişliğine sahiptir ve üst kısımlarında düz yüzeyli birer silme ile kesintiye uğramaktadır. Bu silmelerden sonra gelen başlıkları ise üç kademeli silmelerle elde edilmiştir. Yukardan aşağı doğru birinci sıradaki silme düz yüzeyli, ikinci sıradaki silme içbükey-dışbükey, üçüncü sıradaki silme ise dışbükey formdadır.

Ayna taşı takriben 2.35 m. yüksekliğinde ve 1.50 m. genişliğinde olup üzeri yüksek kabartma tekniği ile betimlenmiş bir perde motifi ile bezelidir (Çizim 204). Üç noktadan birer gül motifi ile tutturulmuş olan perdenin alt kısmında dalga bir şerit geçmektedir. Perdenin arasında ikisi aynı uzunlukta, diğer ise daha uzun tutulmuştur uçları püsküllü kordonlar sarkmaktadır. Perdenin iki yana toplanan kısımların uçları dalgalı olup yan tarafa doğru uzayan birer kurdele ile bağlanmıştır. Güller, perdenin uçları, dalgalı şerit, püsküllü kordonlar ve kurdele motifleri altın yaldız ile boyanmıştır. Ayna taşın alt kısmında musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır. Sağ üst tarafında yer alan metal parça muhtemelen çeşme tası zincirinin bağlandığı nokta olmalıdır.

Eserin alt tarafından yer alan yatay düzlemde mermerden yapılmış su teknesi ve dinlenme sekileri yer almaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan su teknesi 0.49 m. yüksekliğinde olup sol alt tarafına su tahliye deliği açılmıştır. Üzerinde süsleme unsuru bulunmayan dinlenme sekileri ise 0.60 m. yüksekliğinde, 0.75 m. genişliğinde ve 0.76 m. derinliğindedir.

Eserin genel kurgusu, elemanların biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'ne damgasını vuran Ampir üslubun etkisi altında şekillenmiştir. Ampir üslubun özellikleri taşıyan pilastrlar ve silmeler hem elemanların oluşumunu sağlayan hem de yüzeyi hareketlendiren unsurlarıdır. Bezeme açısından sade olan çeşmede sekiz kollu yıldız, iç içe geçmiş çerçeveler, perde ve oval şekilli güneş kursu motifleri işlenmiştir ve bu bezemelerde altın yaldızın kullanılarak bezemeler vurgulanmıştır. Ampir üslupta yapılmış ve XIX. yüzyılda sıkça işlenen perde motifi yüksek kabartma tekniği ile ışık-gölge etkisi verilmiş ve uçları püsküllü üç kordon motifiyle tamamlanmıştır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan eser Eminönü Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır. Her üç projede de saçağın yüzeyinde günümüzde mevcut olmayan kalemişi ile süslü olduğu öğrenilmektedir (Çizim 205). Kalemişi süslemelerde ortada bir

daire ve daireyi dört yönde kuşatan dört adet palmet motifi betimlenmiştir. Ayrıca saçağı üç yönden bir silme dolanmaktadır. Restorasyon projesinde mevcut durumdaki kalemişlerin raspalanarak tekrar aslına uygun olarak çizileceği not edilmiş fakat günümüzde kalemişleri mevcut değildir. Rölöve projesinde çatının şap ile kaplanmış ve restitüsyon ve restorasyon projesilerinde ise alaturka kiremit ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Rölöve projesinde saçağın betondan, restitüsyon projesinde ise ahşaptan yapılmış olduğu görülmektedir. Çeşmenin üzerinde kırıklar, çatlaklar, aşınma, kararma ve mermer erimesi gibi hasarlar olmasına rağmen iyi bir durumdadır.

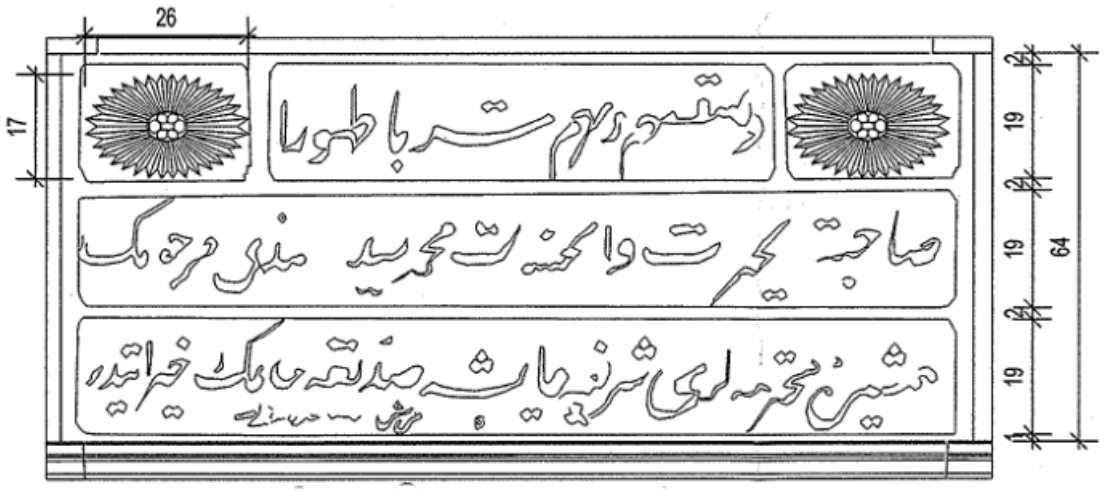

Ölçek: *1/10*

Çizim 198: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*[252]

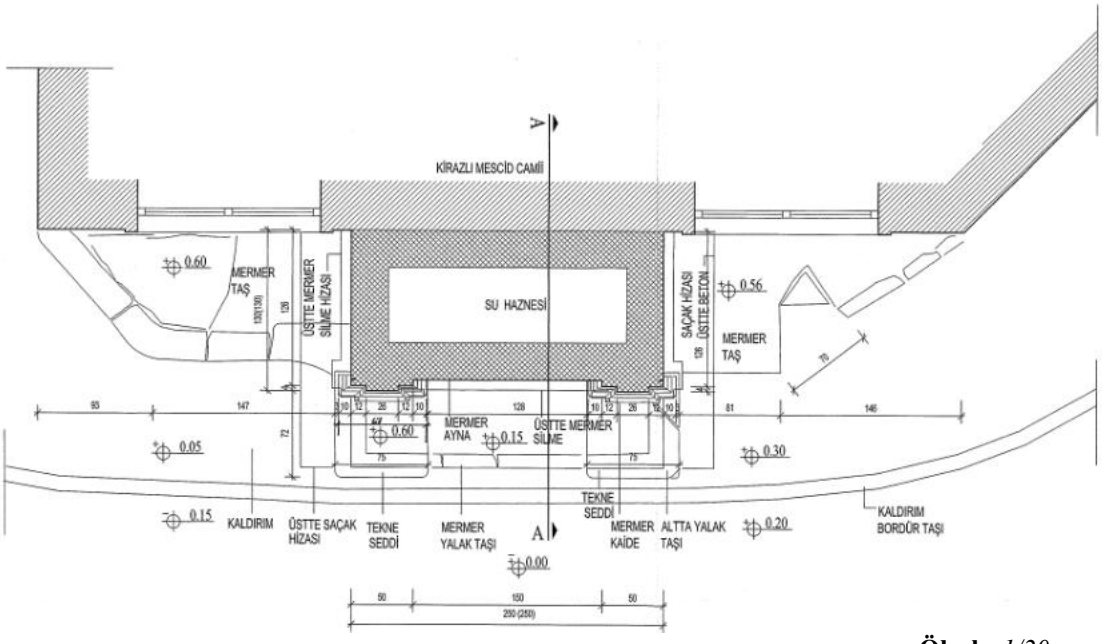

Ölçek: *1/20*

Çizim 199: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

[252] Çizim ölçülendirme için verilmiştir, kitabe metninde hatalar vardır.

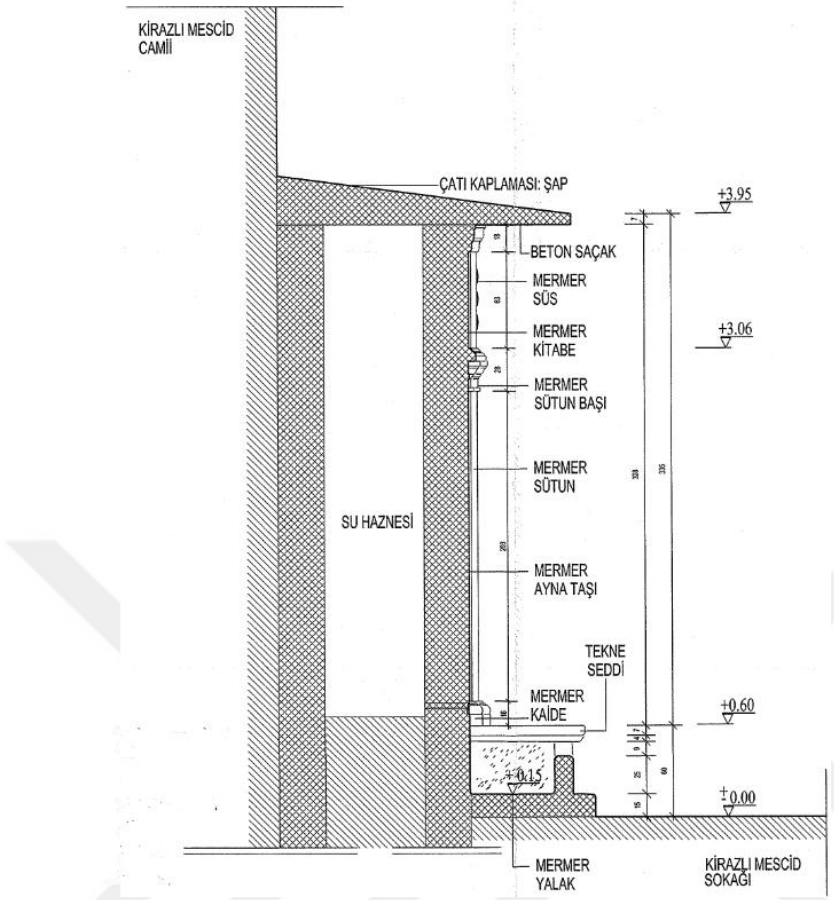

Ölçek: *1/20*

Çizim 200: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

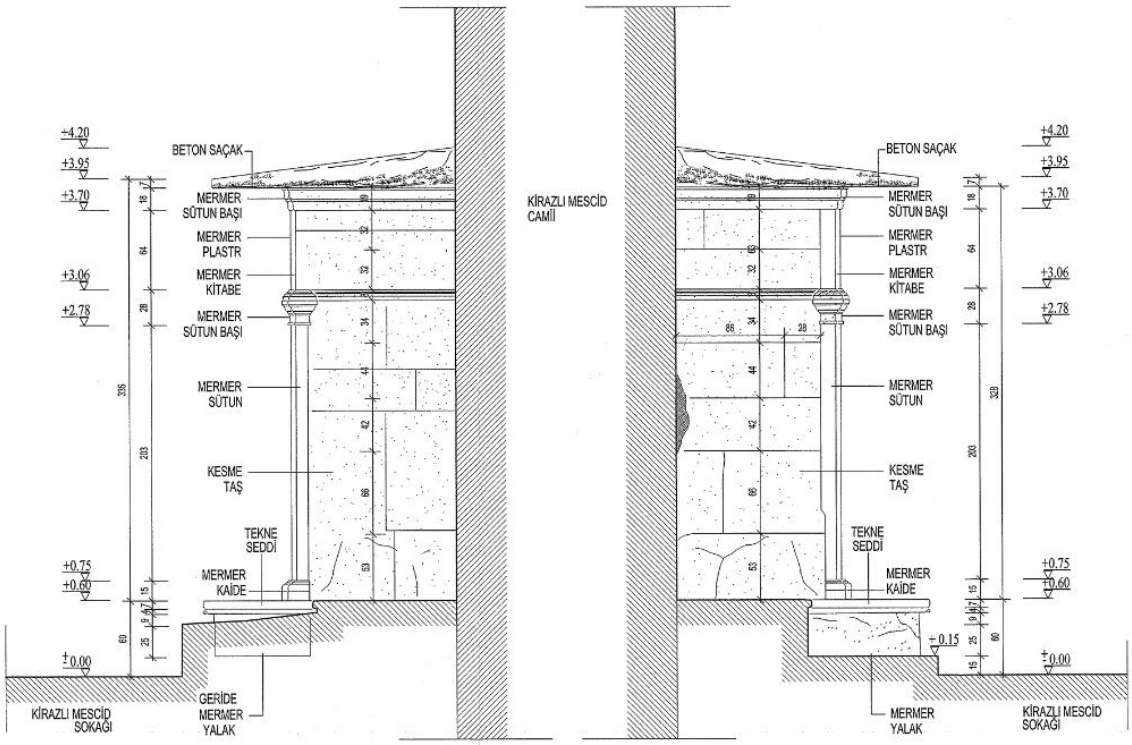

Çizim 201: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Sol ve Sağ Yan Cepheleri (Rölöve Projesi)*

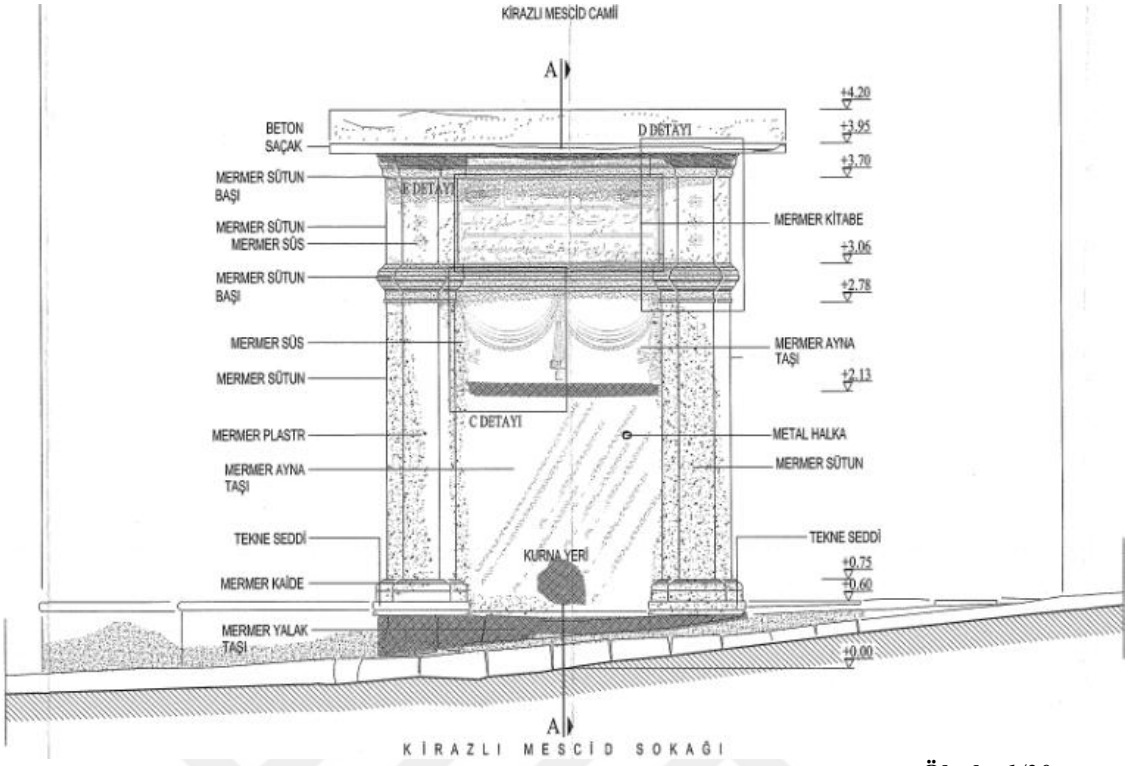

Ölçek: *1/20*

Çizim 202: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

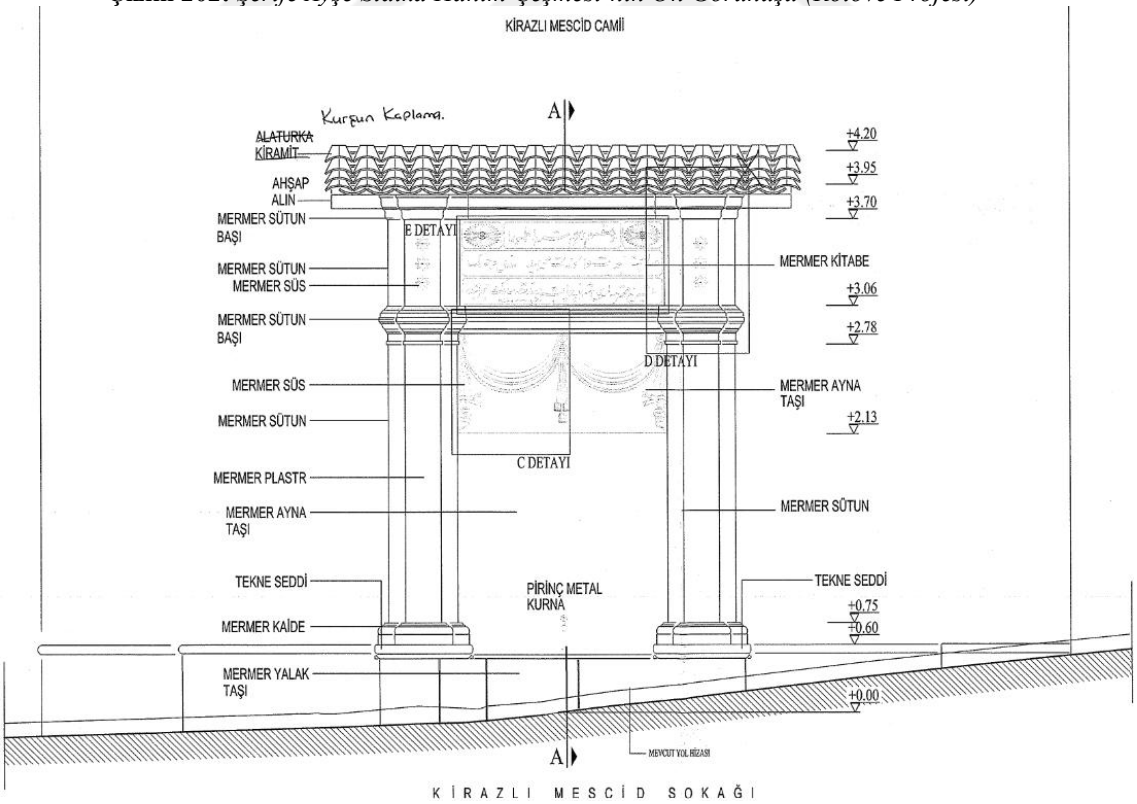

Ölçek: *1/20*

Çizim 203: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

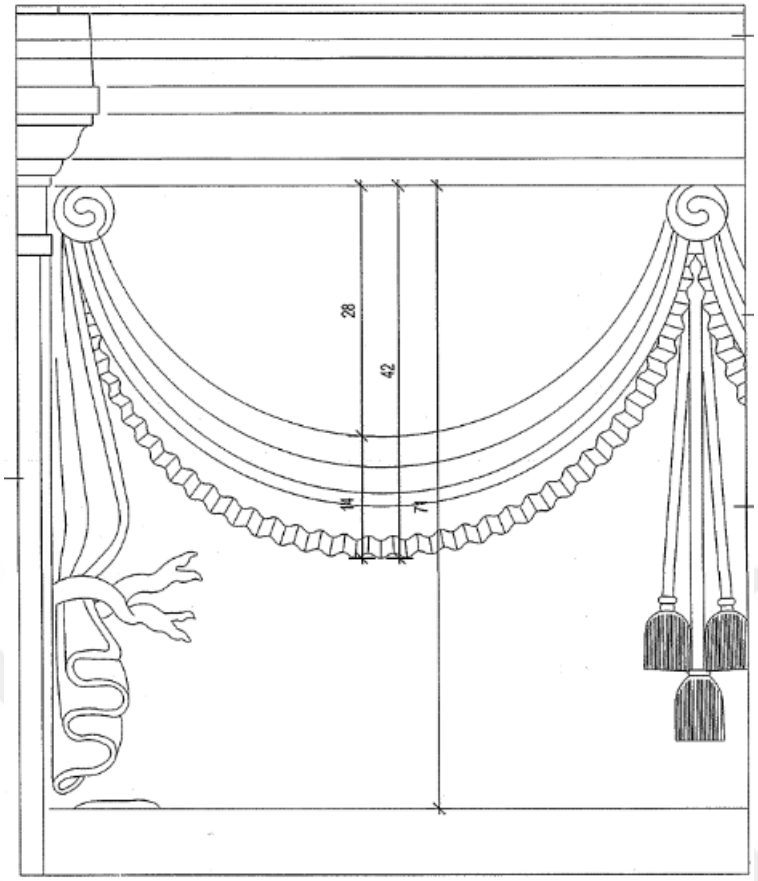

Ölçek: *1/5*

Çizim 204: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Perde Motifi (Rölöve Projesi)*

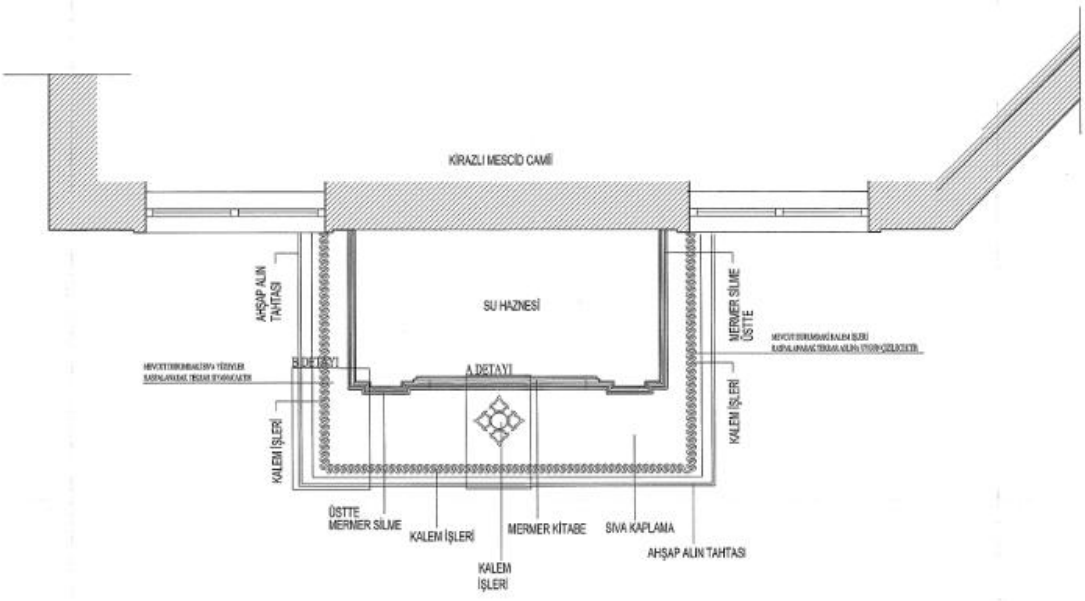

Ölçek: *1/20*

Çizim 205: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Saçağı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 132: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 133: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 134: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 135: *Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin Sağ Yan Görünüşü*

3.2.4. Baba Oğul Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Kadıköy İlçesi, Acıbadem Caddesi ile Köftüncü Sokak'ın kesişiminde yer almaktadır. 154 Pafta / 622 Ada / Parsel 16

Yapım Yılı: H.1260 / M.1844-45

Banisi: Dârüssaâde ağası Tayfur Ağa ile Sermusâhib Besim Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 206-211

Fotoğraf No: 136-139

Tarihçesi: İnşa kitabesine göre eser; H.1260 (M.1844-45) yılında Sultan Abdülmecid'in Dârüssaâde ağası Tayfur Ağa ile manevi oğlu Sermusâhib Besim Ağa tarafından inşa ettirilmiştir[253]. Sülüs hatlı inşa kitabesi, kartuşlarla beş satır ve iki sütun şeklinde düzenlenmiş ve mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmıştır (Çizim 206) (Fotoğraf 136). Nazif Mehmed Efendi tarafından kalem alınan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Hazret-i Abdülmecid Han-ı meâli menkabet*

Âl-i Osman Han-ı Gâzi'nin o şehdir ekremi

Yani kim Darussaade Ağası Tayfur Ağa

Ol veliyy-i nimetin mesrûr u şâd hürremi

Ser-musahib manevi oğlu Besim Ağa ile

[253] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 168.

Kıldılar bünyâd bu nev çeşme-i mustahkemi

Hak veliyy-i nimeti nusretle kılsın dâimâ

Hızr u İskender gibi âb-ı hayatın mahremi

Tarihin bende Nazif cevher dedim anber gibi

Kıldı irvâ yek-kadem baba oğul bu zemzemi

Fi sene 1260"[254]

İnşa tarihi ve banileri bilinen eserin mimarı veya tasarımcısı bilinmemektedir. Baba ve oğul birlikte yaptırdıkları için eserin ismi Baba Oğul Çeşmesi olarak adlandırılmıştır.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Ampir üslubun özelliklerine sahip olan eser; su depolu, nişsiz, tek yüzlü bir köşe çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 207-208-209a-209b-209c-210) (Fotoğraf 137-138-139). Su deposunun beden duvarları bir sıra düzgün kesme küfeki taşı – iki sıra tuğla almaşıklığı ile, çeşmenin bulunduğu güneydoğu cephesi ise kesme küfeki taşı ile örülmüştür. Basık kırma çatı ile örtülü olan su deposunun çatısı da dahil yüksekliği 4.76 m. yüksekliğine, 3.53 m. genişliğine ve 4.70 m. derinliğine sahiptir. Su deposunun üstünde güneydoğu cephesi hariç diğer üç cephesinde de önde ve yanlardan hafifi taşıntı yapan, 0.13 m. yüksekliğinde ve bezemesiz olan iki kademeli bir saçağı bulunmaktadır. Su deposunun arka cephesinde 0.46 x 0.61 m. ölçülerinde demir parmaklı bir açıklık yer almaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güneydoğu cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme 5.23 m. yüksekliğinde ve 3.53 m. genişliğindedir. Çeşmenin en üst bölümünde küfeki taşın ve mermer malzeme ile yapılmış dalgalı bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın iki kenarında 0.41 x 0.36 m. ölçülerinde birer tabanlık yerleştirilmiştir. Tabanlıkların üzerine yüksek kabartma tekniği ile yapılmış merkezindeki

[254] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 62.

gül goncalarından elde edilmiş bir çiçek motifinden çıkan yirmi sekiz tane ışın kollundan meydana gelmiş bir güneş kursu betimlenmiştir (Çizim 211a). Dalgalı alınlığın ortasında takriben 0.46 x 0.65 m. ölçüsünde dört yönden farklı ölçülerdeki iki kademeli silme kuşağı ile çerçeve içerisine alınan bir pano yer almaktadır. Panonun altına bezemesiz bir bordür ve içerisine ise yüksekliği 0.42 m. olan çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir (Çizim 211b). Yüksek kabartma tekniği ile yapılan, yaprakların birbirine eklenmesi ile elde edilen çelengin üst kısmının birleşim noktasında üzüm ve alt kısmında ise çapraz şeklinde yerleştirilmiş kurdele motifleri işlenmiştir. Kuvvetle muhtemel Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunan madalyonun içi kazınarak silinmiştir. Panonun üzerinde iki kademeli profilli silme kuşakların üstünden yükselen yarım daire formlu bir kompozisyon bulunmaktadır (Çizim 211b). Yaklaşık olarak 0.09 m. yüksekliğinde olan silme kuşaklarından üstteki dışbükey alttaki ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Yarım daire formlu kompozisyon yaklaşık olarak 0.39 m. yüksekliğinde olup tepeliğin altında 0.05 m. yüksekliğinde bezemesiz dikdörtgen formlu bir bordür vardır. Tepeliğin ortasında stilize edilmiş, ince uzun bir yaprak ve bu yaprağın her iki yanında da tavus kuşu kuyruğu gibi taç şekilden açılmış, uçları dıştan içe doğru kıvrılmış ve "S" kıvrımlar yapan altışar dal ile bezelidir.

Dalgalı alınlığın altında çeşmenin taştan yapılmış, 0.20 m. yüksekliğindeki saçağı bulunmaktadır (Çizim 211a). Saçak; iki kademeli profilli silme kuşaklarının bulunduğu bölümde hem öne hem yanlara doğru taşırılarak oluşturulmuştur. Aynı ölçülere sahip olan silme kuşakları dışbükey formda tasarlanmıştır.

Saçağın alt kısmında yan yana dizilmiş düzgün kesme küfeki taşlarla cepheden hafif taşıntın yapan üzeri bezemesiz bırakılmış bir platform yapılmıştır. Yüksekliği 0.36 m. olan bu platform çeşmenin iki yanında yer alan, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen iki büyük pilastr tarafından taşınmaktadır. Düzgün kesme küfeki taşından yapılan pilastrların düz bezemesiz gövdeleri 2.51 m. yüksekliğinde ve sağdaki 0.35 m. soldaki ise 0.36 m. genişliğinde olup üzerlerinde birer dışbükey silmenin bulunduğu ve 0.20 m. yüksekliğinde dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Pilastrlar gövdeleri, düz yüzeyli bir silme ile gövdeyi kesintiye uğratmakta ve sonrasında 0.21 m. yüksekliğine sahip toskana düzenine benzeyen başlıklarla son bulmaktadır (Çizim 211a).

Ayna taşının üstünde bulunan inşa kitabesi 0.49 x 0.70 m. ölçüsünde olup mermer kitabenin harfleri ve çerçevesi altın yaldız ile boyanmıştır. Bezemesiz, mermer ayna taşının üzerinde dışbükey formlu bir silme yerleştirilmiş ve ayna taşının dışbükey silme ile birlikte 1.36 m., dışbükey silme ile kitabenin arasındaki mesafe ise 0.81 m. yüksekliğindedir. Musluğu olan lüle deliğinin iki yanında içleri sıvanarak kapatılmış iki tane delik, altında içi kapatılmamış bir tane delik ve ayna taşının sağında bir delik bulunmaktadır. Musluğun altındaki delik özgün lülenin bulunduğu yer ve ayna taşının sağ tarafında bulunan delik izi ise çeşme tası için tasarlanan zincirlerin bağlandığı nokta olmalıdır.

Çeşmenin bezemesiz, dikdörtgen şekilli su teknesi 0.60 m. yüksekliğinde ve 1.99 m. genişliğinde olup sol ön tarafında kotun altına inilerek bir gider deliği açılmıştır. Su teknesinin iki yanında yer alan dinlenme sekileri 0.67 m. yüksekliğinde, 0.70 m. derinliğinde ve sağ tarafta bulunan 0.87 m. ve sol tarafta bulunan ise 0.85 m. genişliğindedir.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanların biçimlenişi ve süsleme karakterleri Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı olan Ampir üslupta yapılmıştır. Eserin süsleme açısından önemli bölümünü çeşmenin dalgalı alınlığı oluşturmaktadır. Dalgalı alınlıkta bulunan çelenk çerçeveli oval madalyon, üzeri "S" kıvrımlı dallar ile stilize edilmiş yaprak motifleriyle bezeli yarım daire formlu kompozisyon ve kare şekilli tabanlıklar üzerinde yer alan güneş motifleri Ampir üslubun yansımalarıdır. Çeşmenin genel tasarımım meydana getiren pilastrlar, silme kuşakları ve saçak kullanımı Ampir üslubun göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eser, 1980'li yılların sonlarına doğru caddenin karşından kaldırılıp şimdiki yerine yerleştirilmiştir. Mülkiyeti Kadıköy Belediyesi'ne ait çeşmenin, 2007 yılında belediyesi tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır ve aynı yıl restorasyonu gerçekleşmiştir. Restorasyon çalışmalarına eserin cephe temizliği yapılmış ve kırılmış, çatlamış ve aşınmış olan kısımları onartılmıştır. Günümüzde iyi durumda olan çeşmenin Egemen[255] ve Tanışık'ın[256] eserlerinde yer alan eski fotoğraflardan harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Fotoğraflarda çeşmenin su teknesi ve dinlenme

[255] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 169.
[256] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 443.

sekilerinin mevcut olmadığı dolayısıyla günümüzde mevcut olan su teknesi ile dinlenme sekilerin özgün olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde işlevine devam eden çeşmenin suyu akmaktadır.

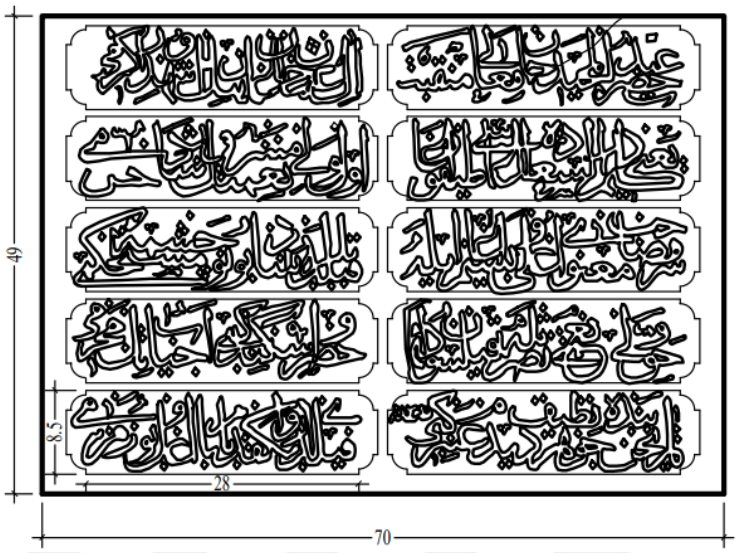

Çizim 206: Baba Oğul Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)

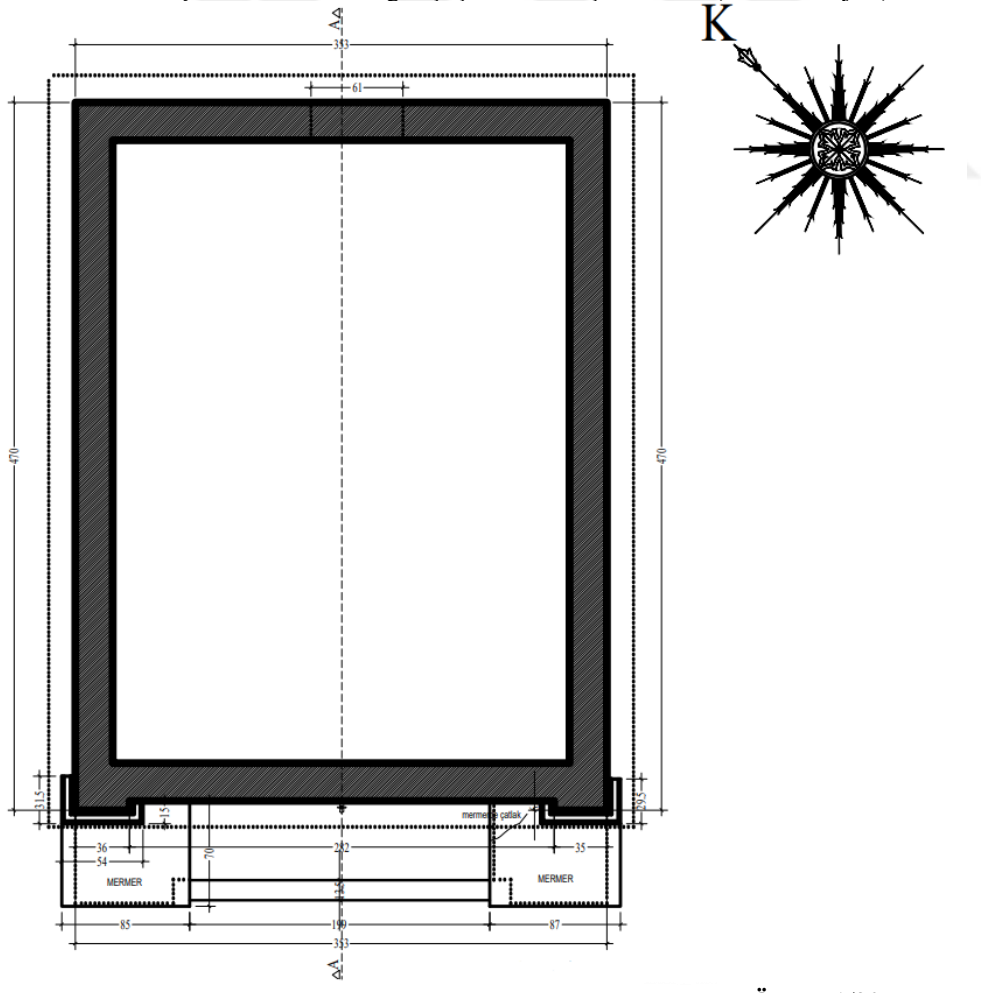

Ölçek: 1/20

Çizim 207: Baba Oğul Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)

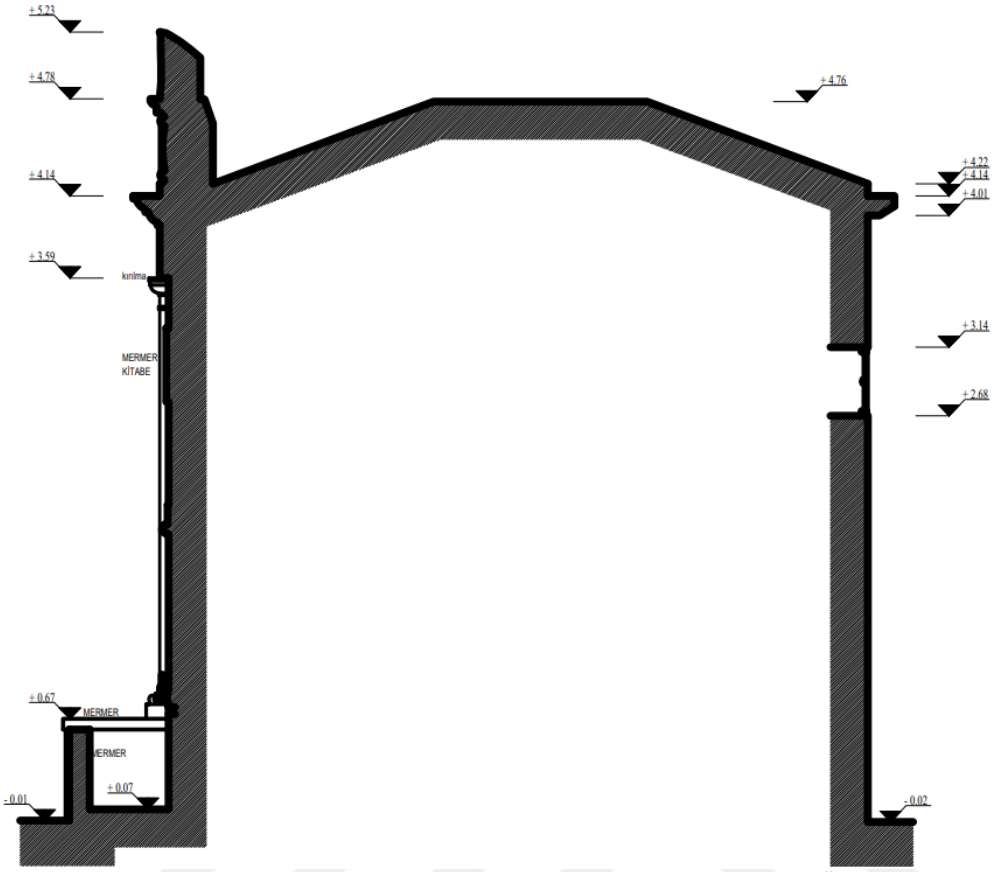

Ölçek: 1/20

Çizim 208: Baba Oğul Çeşmesi'nin A – A Kesiti (Rölöve Projesi)

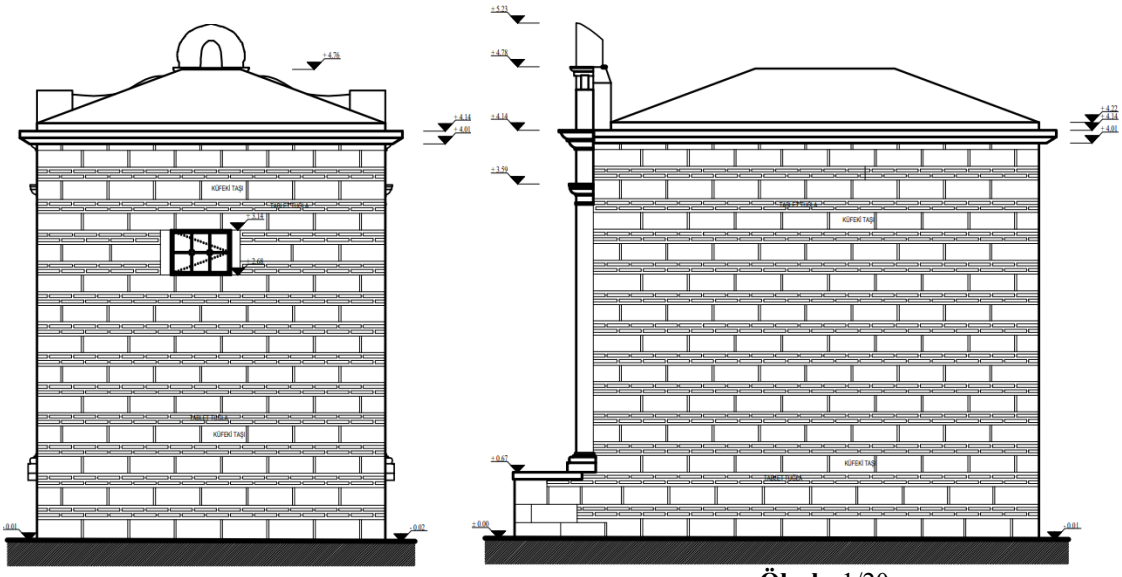

Ölçek: 1/20

Çizim 209a: Baba Oğul Çeşmesi'nin Arka Cephesi (Rölöve Projesi)
Çizim 209b: Baba Oğul Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Rölöve Projesi)

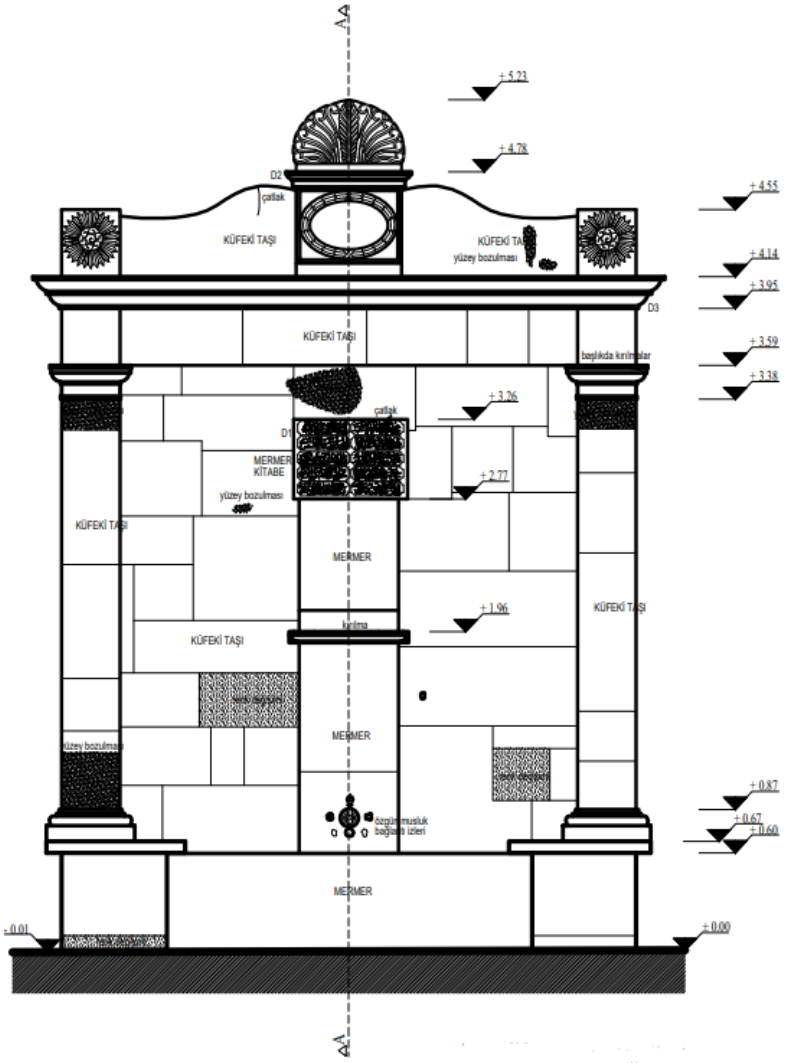

Ölçek: 1/20

Çizim 210: Baba Oğul Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)

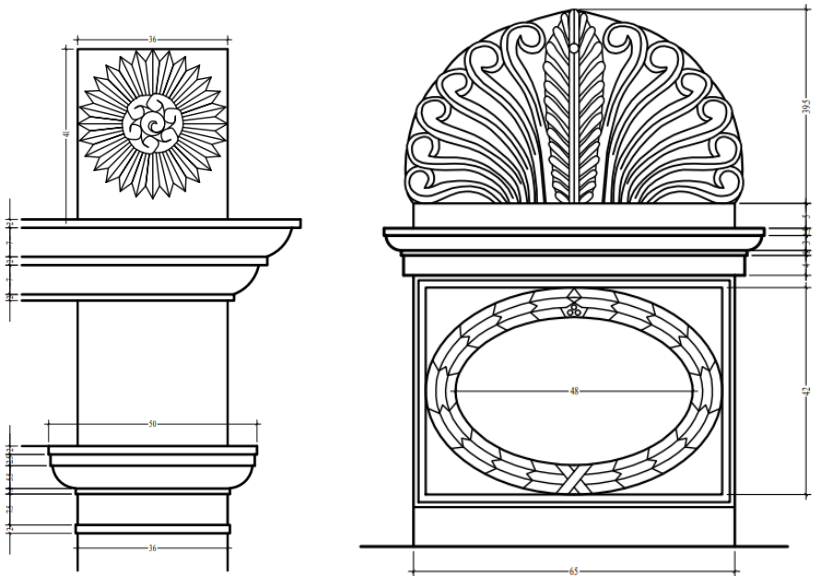

Çizim 211a: Baba Oğul Çeşmesi'nin Güneş Motifi, Saçağı ve Pilastr Başlığı (Rölöve Projesi)

Çizim 211b: Baba Oğul Çeşmesi'nin Bezeme ve Oval Madalyonu (Rölöve Projesi)

Fotoğraf 136: Baba Oğul Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 137: Baba Oğul Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 138: Baba Oğul Çeşmesi'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 139: Baba Oğul Çeşmesi'nin Sağ Yan ve Arka Cephesi

3.2.5. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı)

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi'nde, Topkapı Semti, Arpa Emini Mahallesi, Gureba Hastanesi Caddesi'nde, Bezmiâlem Camii'nin avlu kapısının yanında yer almaktadır. 1827 Ada / 6-7 Parsel

Yapım Yılı: H.1261 / M.1845-46

Banisi: Bezmiâlem Valide Sultan

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 20/21.06.2023

Çizim No: 212-219

Fotoğraf No: 140-143

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan inşa kitabesinden, H.1261 (M.1845-46) yılında, dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır[257]. Tuğralı inşa kitabesi kartuşlarla üç sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş olup dördüncü satırın birinci ve üçüncü sütunlarında sadece bezeme unsurları bulunmaktadır (Çizim 212) (Fotoğraf 140). Celî Tâlik hatlı inşa kitabesi, Ahmed Sadık Ziver Paşa tarafından kaleme alınmıştır[258]. İnşa kitabesini transkripsiyonu şöyledir:

"*Bezm-i âlem nâm Sultân mâder-i Şâh-ı cihân*

Menba'-ı cûd ü mekârim çeşme-i âb-ı vefâ

Dehri sîr-âb edecek mâ'ü'l-hayâtı lütfile

Kıldı feyz-i zindegânîden cihân kesb-i devâ

[257] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214.
[258] B. Demirsar (1994). Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 225-226.

Yapdırıp bu çeşme-sârı hastahâne nezdine

Zâhir oldu def'-i emrâz-ı ibâda mâcerâ

Eylesün şâh-ı cihânla Vâlide Sultânı Hak

Haşre dek nûş-i zülâl-i âfiyetle pür-safâ

Zîver etsün def'-i illet nazmdan târîh-i tâm

Yapdı dil-cû mâder-i şâh-ı zaman aynü'ş-şifâ

1261"[259]

İnşa kitabesini üstünde yer alan oval madalyonun üzerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası ve H.1261 tarihi bulunmaktadır[260] (Çizim 213). Banisi ve inşa tarihi bilinen çeşmenin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Bezmiâlem Camii'nin avlu duvarında yer alan tek yüzlü bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 214-215a-215b-216a-216b-217-218a-218b) (Fotoğraf 140-141a-141b-142). Yol kotunun yükselmesinden dolayı bir kısmı yol seviyesinde altında kalan eserin arka cephesi 4.06 m., ön cephesi ise takriben 3.56 m. yüksekliğindedir. Çeşme, 2.20,5 genişliğinde ve sağ tarafı 0.81 m., sol tarafı ise 0.87 m. derinliğindedir. Eserin yan ve arka cephelerin üzerin sıvanmış ve kiremit rengine boyanmıştır. Arka cephesinde yaklaşık olarak 0.18 x 0.18 m. ölçülerinde, metal kapaklı bir hazne boşluğu bulunmaktadır.

Eserin ana cephesi olan güneybatı cephesine yerleştirilen dikdörtgen prizma gövdeli çeşme tamamen mermer malzeme inşa edilmiştir. Çeşme, yatay düzlemde üç ve dikey düzlemde bir olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

[259] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 237.
[260] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214.

Eserin en üstteki yatay düzlem 0.79 m. yüksekliğinde olup üzerinde 0.16 m. yüksekliğinde üç kademeli profilli silme kuşakları geçmektedir. Silme kuşaklarından yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradakiler düz yüzeyli ve ikinci sıradaki ise dışbükey olarak tasarlanmıştır. Düzlemin üzerinde, 0.67 m. yüksekliğinde, yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, yanlara ve yukarıya doğru uzayan ışınsallar oluşturulmuş üçgen formlu bir taç yer almaktadır. Üçgen tacın merkezine, 0.52 m. yüksekliğinde, içerisinde altı yaldızla boyalı Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunan çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Çerçeve; yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, gül goncası motifleri ile elde edilmiştir. Tuğranın sağ alt köşesine 1261 tarihi yazılmış, sağ üst köşesine ise yapraklı dal üzerinde üzüm motifi tasvir edilmiş ve rakamlar ile üzüm altın yaldız ile boyanmıştır.

Üçgen alınlıktan sonra gelen yatay düzlem, üst ve alt kısımlarında yer alan üç kademeli profilli yatay silme kuşakları ile sınırlandırılmış ve bu düzleme çeşmenin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Düzlemin hem üstünde hem alt kısmında yer alan silme kuşakları 0.13 m. yüksekliğindedirler. Üst kısımda yer alan silme kuşakları, yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradakiler düz yüzeyli, ikinci sıradaki ise dışbükey; alt kısımda yer alan silme kuşakları ise, yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradakiler düz yüzeyli, ikinci sıradaki ise dışbükey-içbükey formda düzenlenmiştir. Kabartma tekniği ile yazılmış olan çeşmenin inşa kitabesi 0.34 x 164 m. ölçülerindedir. Kitabenin dördüncü satırın birinci ve üçüncü sütunlarında bulunan kartuşların içerisine, kabartma tekniğiyle yapılmış, ortada bir kurdele ile bağlanmış ve iki yana doğru simetrik olarak uzayan yemişleri olan defne yapraklı dal motifleri işlenmiştir. Kurdele motifi fiyonk şekillinde bağlanmış ve kurdelenin uçları iki yandan aşağı doğru sarkmaktadır. Kitabenin yazıları, çerçeveleri ve bezemeler altın yaldız ile boyanmıştır.

Eserin dikey düzleminde çeşmenin asıl kullanım alanı bulunmaktadır. Düzlemin sağ kenarında 0.32,5 m., ve sol kenarında ise 0.33 m. genişliğine ve 1.64 m. yüksekliğine sahip, bezemesi ve düz alanlar bulunmaktadır. Çeşme nişi, dinlenme sekilerinin üzerinde yükselen iki pilastr ile taşınan düz lento ile örtülüdür. Pilastrları oturduğu, 0.18 m. yüksekliğine sahip dikdörtgen kaidelerin üstünde üç kademeli silmeler bulunmaktadır. Yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme düz, ikinci sıradaki silme kavisli ve üçüncü sıradaki silme dışbükey formda tasarlanmıştır. Bu silmeler kesintisiz bir şekilde kenarlarda bulunan düz alanlara doğru devam etmektedirler. Pilastların gövdeleri

başlıkları ile birlikte 1.46 m. yüksekliğinde olup sağdaki pilastr gövdesinin 0.22 m. ve soldaki pilastr gövdesi ise 0.23 m. genişliğindedir. Gövdelerin üzerinde bulunan altışar yarım daire formlu silmeyle 0.15 m. genişliğinde yivler meydana getirilmiştir. Gövdeler, düz yüzeyli bir silme ile kesintiye uğratmak ve sonrasında pilastrlar toskana düzendeki başlıklarla son bulmaktadır.

Çeşme nişi, yaklaşık olarak 1.60 m. yüksekliğinde ve 1.11,5 m. genişliğindedir. Nişin alt kısmında, 1.23 m. yüksekliğine sahip, yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki kazandırılmış yoğun bezemeli bir ayna taşı bulunmaktadır (Çizim 219). Bezemelerle dikey oval bir madalyon formunda düzenlenmiş ayna taşının alt bağlantı yerinde aşınmalar meydana geldiği için tam olarak algılanamayan fakat gülbezek motifine benzeyen daire şeklinde bir kabartma bulunmaktadır. Bu motifin üstünden çift yöne ve yukarıya doğru uzayarak "S" kıvrımlar yapan, uçları volütlü, stilize edilmiş yapraklı dallar tasvir edilmiştir. Dikey doğrultuda simetrik olarak yapılmış olan bu yapraklı dalların arasında birer ışın motifi ve tam ortasında da saplı bir lale motifi işlenmiştir. Lale motifinin üzerinden de yapraklarla bezeli yanan bir meşale yükselmektedir. Ayna taşının bağlantı noktasındaki gülbezek her iki yanından simetrik olarak uzayan yapraklı dalları dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapmaktadır. Tam merkezine ise musluğu takılı olan lüle deliği bulunmaktadır. Ayna taşının sağ tarafından bulunan demir halka, çeşme tasının zincirin bağlandığı nokta olmalıdır.

Çeşmenin önünde yer alan su teknesinin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır ve günümüzde takriben 0.44 m. yüksekliğinde ve 1.02 m. genişliğindedir. Mermer malzeme ile yapılmış su teknesinin ön cephesine oyma tekniği ile dikdörtgen bir pano yapılmıştır. Panonun içerisine, merkezinde silmeyle çerçeve içerisine alınmış oval bir kabartmadan çıkan yirmi sekiz tane ışın kollu ile elde edilmiş, oval şekilli bir güneş kursu motifi tasvir edilmişti. Dikdörtgen panonun köşelerine ise stilize edilmiş, üç yapraklı birer çiçek motifi işlenmiştir. Su teknesinin sağ tarafında 0.58.5 m., sol tarafından ise 0.60 m. genişliğinde birer tane dinlenme sekisi yer almaktadır. Günümüzde dinlenme sekilerinin yüksekliği takriben 0.53 m. ölçüsünde olup sağdaki seki 0.54 m., soldaki ise 0.53 m. derinliğindedir. Mermer malzeme ile yapılmış dinlenme sekilerinin ön yüzüne oyma tekniği ile pano yapılmış ve bu panoların içerisine tam merkezinde yer alan sekiz kollu yıldızdan çıkan, yirmi dört tane ışın kollu ile elde edilmiş, birer tane güneş kursu motifi yer almaktadır. Teknede ve sekilerde yüksek kabartma tekniğinde plastik bir etkiyle

işlenmiş olan güneş kursu motifleri "*Sultan Mahmud Güneşi*" olarak adlandırılmaktadır[261]. Burada işlenen güneş kursu motifleri bitkisel formda tasarlanmıştır.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme karakterleri Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Çelenk çerçeveli madalyonu, tuğrasında işlenen üzüm salkımı, kitabesindeki kurdele ile bağlanmış defne yapraklı dallar, yoğun bezemeli ayna taşında işlenen "S" kıvrımlı dallar, lale, gülbezek ile meşale motifleri, teknenin ve dinlenme sekilerin ön yüzeyinde yer alan güneş kursları çeşmeden yer alan bezemelerdir.

Özel mülkiyet olan eser, 2007-2008 yıllarında Fatih Belediyesi tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır. Belediye tarafında yapılan onarımlar kapsamında eserin üzerinde büyüyen bitkiler kesilmiş, plastik onarımları yapılmış, mermer yüzeyler temizlenmiş, arka ve yan cephelerin sıvası yapılmış, eserin kırılan, dökülen ve çatlayan yerleri onartılmıştır. Su teknesi ve dinlenme sekilerin yol seviyesinin altında kalan yerlerin bir kısmı açığa çıkartılmıştır. Kitabe ve tuğradan altın varak uygulaması yapılmıştır. Günümüzde işlevini devam ettiren çeşmenin musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır.

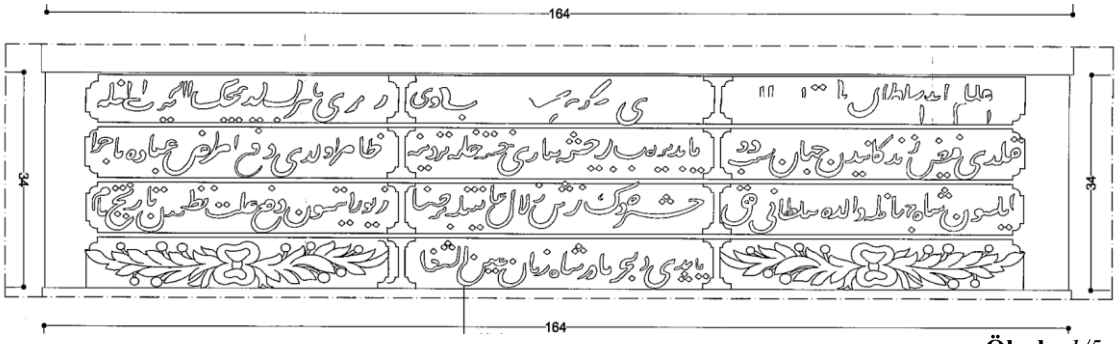

Ölçek: *1/5*

Çizim 212: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) İnşa Kitabesi (Restitüsyon Projesi)*

[261] Demirsar, 1994, **a.g.k.**, 225-226.

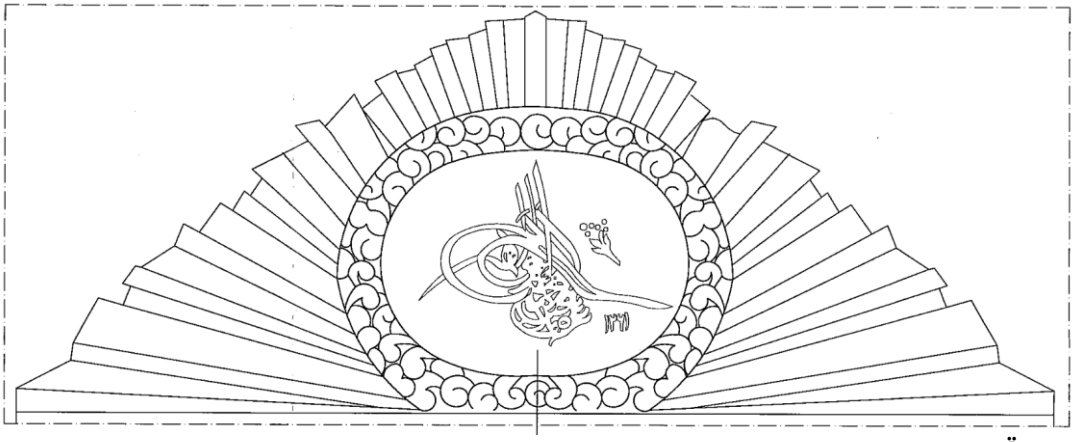

Ölçek: *1/5*

Çizim 213: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Üçgen Tacı ve Tuğrası (Restitüsyon Projesi)*

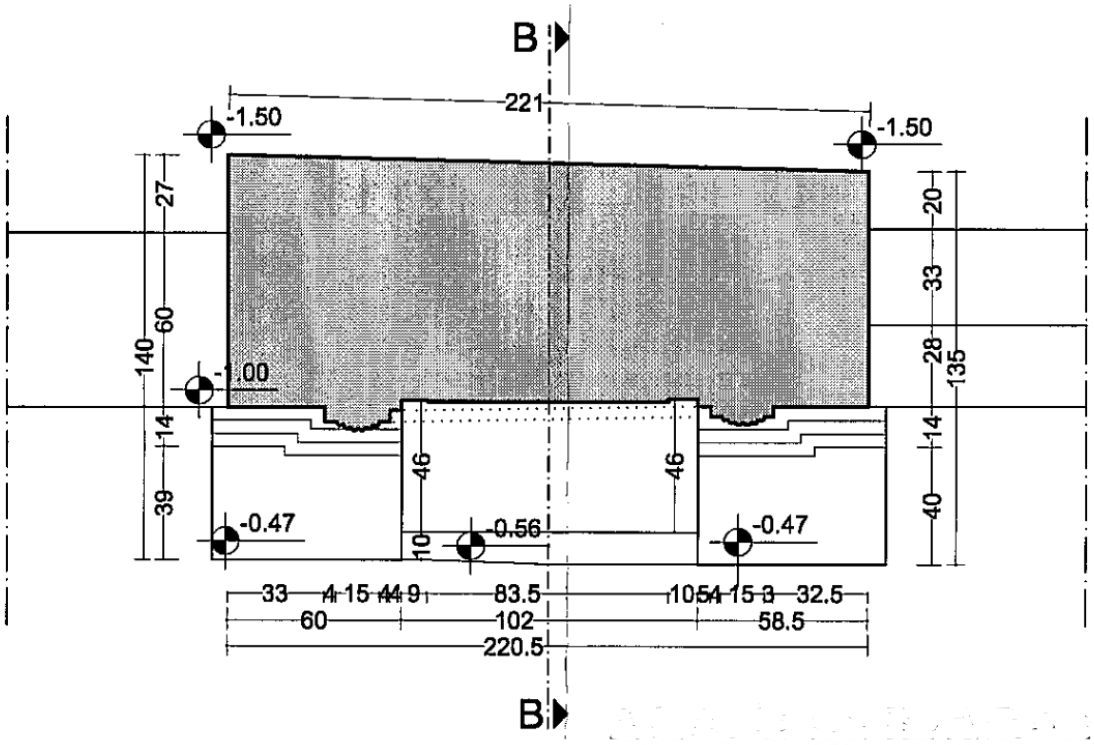

Ölçek: *1/20*

Çizim 214: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Planı (Restitüsyon Projesi)*

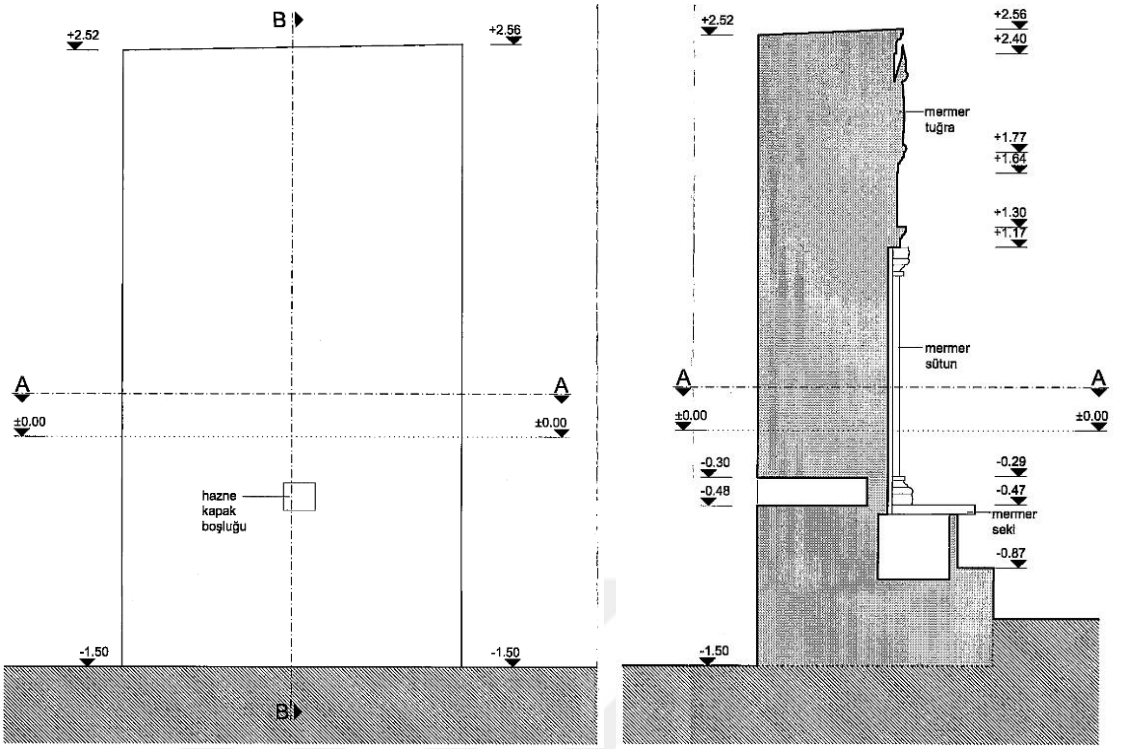

Ölçek: *1/20*

Çizim 215a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Arka Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 215b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

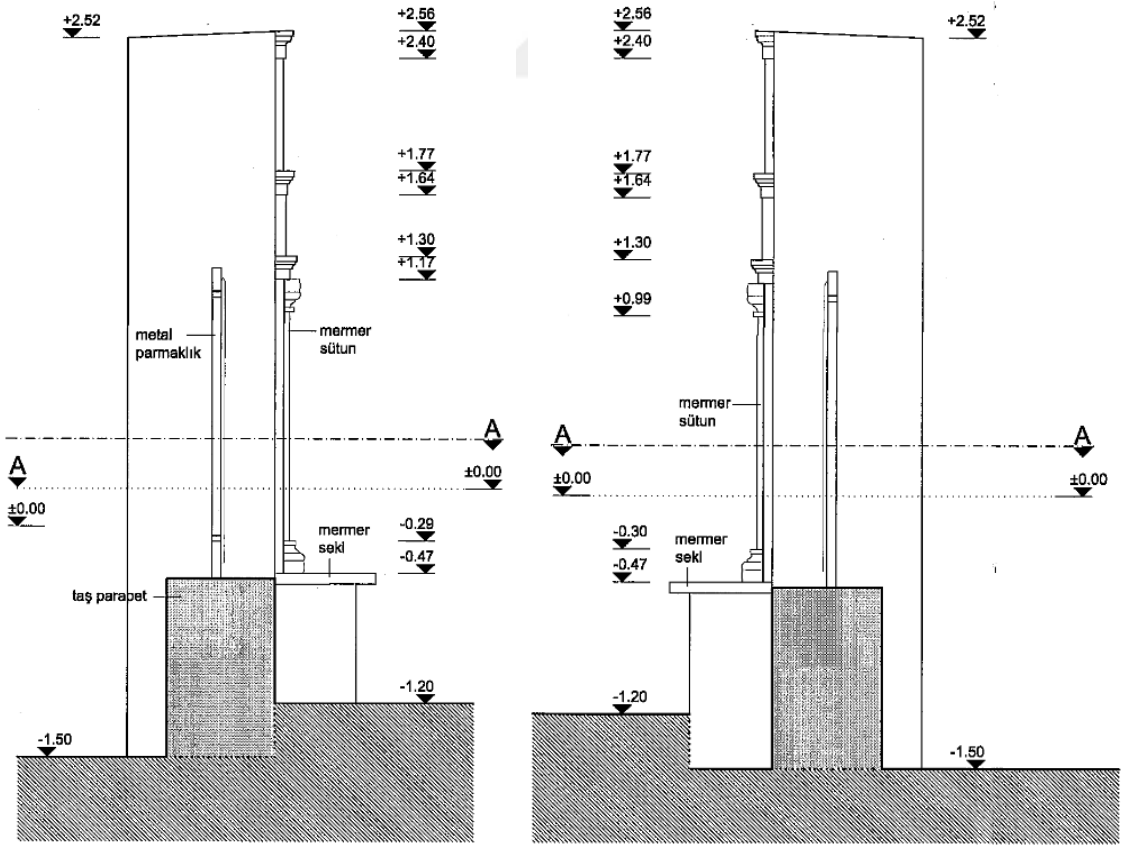

Ölçek: *1/20*

Çizim 216a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 216b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

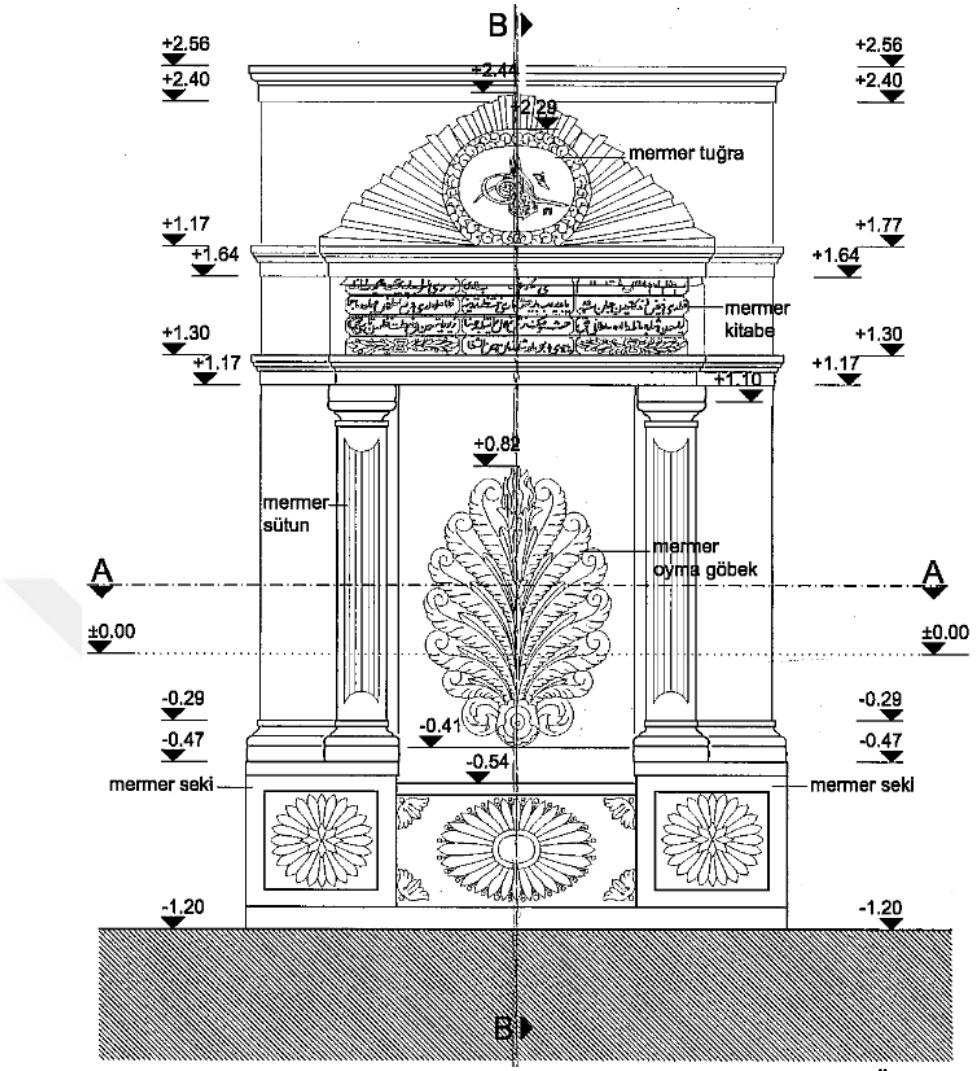

Ölçek: *1/20*

Çizim 217: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

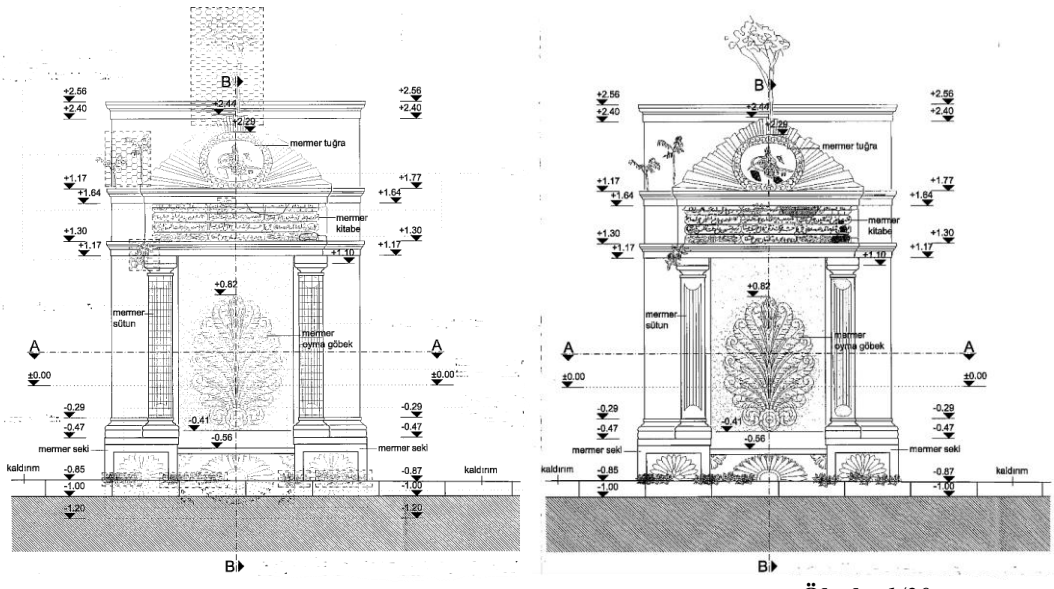

Ölçek: *1/20*

Çizim 218a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 218b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

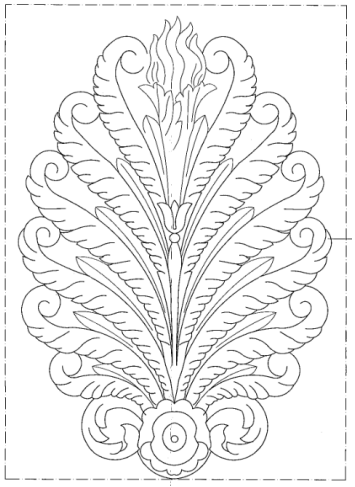

Ölçek: *1/5*

Çizim 219: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ayna Taşı (Restitüsyon Projesi)*

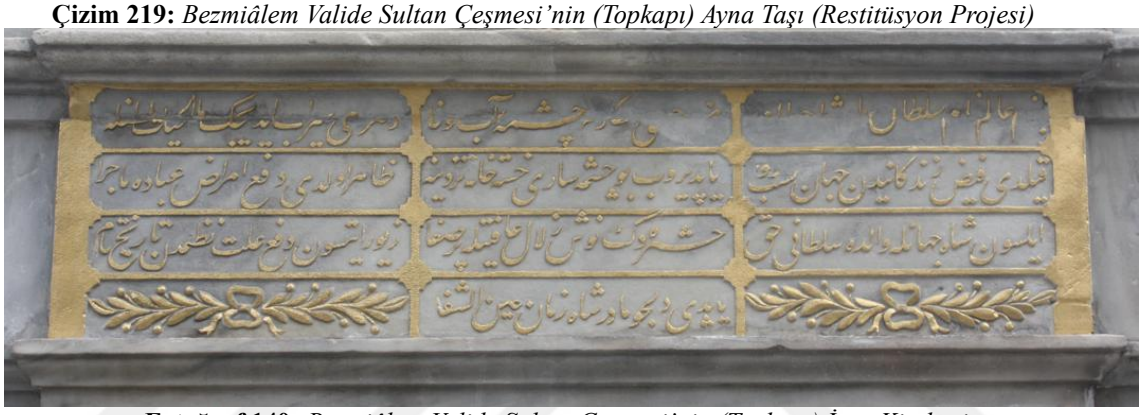

Fotoğraf 140: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 141: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Sol Yan Görünüşü*

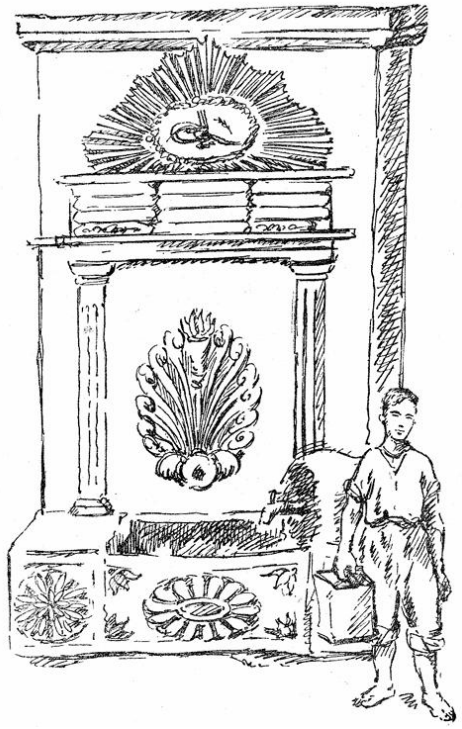

Fotoğraf 142a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Ön Görünüşü*
Fotoğraf 142b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Sabiha Bozcalı'dan)*[262]

Fotoğraf 143: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) Arka Cephesi*

[262] R. E. Koçu (1961). Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 2733-2735.

3.2.6. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy)

Bulunduğu Yer: Kadıköy İlçesi, Osmanağa Mahallesi, Serasker Caddesi, Osmancık Sokağı'nın köşesinde yer almaktadır. 13 Pafta / 46 Ada / 19 Parsel

Yapım Yılı: H.1261 / M.1845-46

Banisi: Serasker Hasan Rıza Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 220-227

Fotoğraf No: 144-146

Tarihçesi: Eser üzerinde bulunan kitabeye göre; H.1261 (M.1845-46) yılında Serasker Hasan Rıza Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[263]. Çeşmenin âyet-i kerimenin yazılı olduğu kitabenin üzerine oklu Celî Sülüs hatlı "*Besmele-i Şerif*" ve sin harfinin keşidesi üstüne "*ve cealnâ min'el-mâi külle şey'in hayy*"[264] âyet-i kerimesi yazılmıştır (Çizim 220) (Fotoğraf 144). Bu kitabenin altında Talîk hatla Abbas Kemal Efendi'nin imzası bulunmaktadır[265], ketebenin transkripsiyonu şöyledir: "*El - fakir Abbas Katib-i Hazret-i Rıza Paşa gufire lehuma (1261)*" yazısı bulunmaktadır[266].

Sultan Abdülmecid Dönemi'nde yapılan çeşmenin banisi ve yapım yılı bilinmesine karşın mimari veya tasarımcısı ise bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser, basık kemerli, tek yüzlü ve su depolu bir köşe çeşmesi olarak inşa edilmiştir. (Çizim 221-222-223-224a--224b-224c-225a-225b-225c) (Fotoğraf 145-146). Üzeri beşik tonoz ile örtülü su deposu ise bir sıra moloz taş - iki sıra tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiştir. Genişliği yaklaşık olarak 3.78 m., derinliği ise sağ tarafta 3.50 sol tarafta ise 3.49 m. olan su deposunun yüksekliği ise üst örtüsü ile birlikte 5.13 m. olmasına karşın yol kotunun yükselmesinde dolayı yer yer yol

[263] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 355.
[264] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık.*" Enbiyâ 21/30.
[265] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 745.
[266] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 150.

seviyesinin altınında kaldığı görülmektedir. Su deposunun üstünde bulunan küfeki taşından yapılmış, üç kademeli profilli düz yüzeyli silme kuşakları hem öne hem yanlara taşırılarak takriben 0.22 m. yüksekliğine sahip bir saçak oluşturulmuştur. Eserin kuzeybatı cephesinde 0.65 m. genişliğinde depo giriş açıklığı, kuzeydoğu cephesinde ise bir su terazisi bulunmaktadır. Bir sıra küfeki taşı, iki sıra tuğla almaşıklığı ile örülmüş su terazisinin özgün mimarisindeki yüksekliği 7.79 m. iken 1.11 – 0.70 m. arasında yol seviyesinin altında kalmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan su terazisinin alt tarafı 1.51 m. genişliğinde ve cepheden taşıntı yapan kısmı sağ tarafta 0.79 m. sol tarafta 0.82 m. derinliğinde olup en üst tarafı ise yaklaşık olarak 0.96 x 0.98 m. ölçüsündedir. Su deposunun üstünde bulunan saçak terazinin üzerinde de devam etmektedir.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güneybatı cephesinde yerleştirilen çeşme düzgün kesme küfeki taşından yapılmıştır. Çeşme, üzerinde yer alan alınlıkla birlikte özgün mimarisindeki yüksekliği 5.13 m. olmasına rağmen bir kısmı yol seviyesinin altında kalmış ve günümüzden alınlıkla birlikte sağ tarafı 4.67 m. sol tarafı ise 4.85 m. yüksekliğinde olup yaklaşık olarak 3.98 m. genişliğine ve 0.49 m. derinliğine sahiptir (Çizim 226-227). Çeşmenin üzerinde bulunan iki kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.23 m. yüksekliğinde bir saçak meydana gelmiştir. Küfeki taşından yapılmış olan saçağın üstteki silme kuşağı içbükey-dışbükey ve alttaki silme kuşağı ise düz yüzeyli formda tasarlanmıştır. Saçağın hemen üzerinden altı tane, düzgün küfeki taşının yan yan dizilmesi ile oluşmuş, takriben 0.47 x 398 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli bir alınlık yükselmektedir. Saçağın altında ise yine yan yana dizilmiş taşlarla, yüksekliği 0.51 m. olan, bir platform yapılmış ve üzeri bezemesiz bırakılan bu platformun ortasına çeşmenin kitabesi ve altına ise 0.18 m. yüksekliğindeki, alnı bezemesiz bırakılmış, taştan bir bordür yerleştirilmiştir. Mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılan kitabenin harfleri altın yaldız ile boyanmıştır.

Çeşmenin iki köşesine, dinlenme sekilerin üzerinde yukarıda bulunan platforma kadar yükselen ve küfeki taşından yapılmış birer pilastr yerleştirilmiştir. Sağdaki pilastr gövdesi 2.39 m., soldaki pilastr gövdesi 2.37 m. yüksekliğinde ve 0.48 m. genişliğinde olup dikdörtgen kaidelere oturmaktadırlar. Dikdörtgen kaidelerin üzerinde dışbükey formda yapılmış birer silme bulunmakta ve sağdaki kaide 0.26 m., soldaki kaide ise 0.24 m. yüksekliğindedir. Pilastrlar, toskana düzenin de yapılmış başlıklarla son bulmuştur ve sağdaki başlık 0.18 m., soldaki ise 0.19 m. yüksekliğine sahiptir.

Cephenin ortasına yerleştirilen dikdörtgen prizma gövdeli çeşme nişinin yüksekliği 2.35 m., genişliği 1.71 m. ve derinliği ise 0.12 m. olup üzeri basık kemer ile örtülüdür. Kemer, blok taşlarla örülmüş ayaklar tarafından taşınmaktadır. Kemerin her iki yanında yatay olarak dizilen düzgün kesme küfeki taşlar, niş kemerinde merkezden çıkan şua şeklinde çevreye yayılıp, yatay taş sırasına göre kırılıp devam etmektedir. Kemerin kilit taşı 0.35 m. yüksekliğinde ve ileri tutulmuş ve böylece vurgulanmıştır. Kilit taşının üzerinde takriben 0.24 x 0.24 m. ölçülerinde, kare şekilli bir kabartma bulunmaktadır. Çeşme nişinin alt kısmına iki kademeli, düz yüzeyli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış, 1.45 x 0.76 m. ölçülerine sahip bir ayna taşı yerleştirilmiştir. Mermerden yapılan ayna taşının üzeri herhangi bir bezeme unsuru bulunmamakta ve alt tarafında musluğu takılan olan bir lüle deliği bulunmaktadır.

Çeşmenin önünde tek bölümlü, 1.79 m. genişliğinde ve takriben 0.72 m. derinliğinde olan bezemesiz bir su teknesi bulunmaktadır. Su teknesinin iki yanında yer alan dinlenme sekilerinin bir kısmı yol seviyesinin altında kalmış ve mermer malzemeden yapılmıştır. İki kademeli olarak yapılmış olan dinlenme sekilerinden sağdaki 0.45 m., soldaki ise 0.65 m. yüksekliğinde olup her ikisi de 1.44 m. genişliğindedir.

Üzerinde herhangi bir bezeme öğesi bulunmayan çeşme, dönemine kıyasla oldukça sade olarak inşa edilmiş ve klasik özellikleri taşımaktadır. İncelenen eserler içerisinde su terazisi olan tek eserdir. Basık kemer, büyük ölçülerde yapılan pilastrlar, dikdörtgen şekilli alınlık ve silmelerden oluşan saçaklar eserin önemli yapı elemanlarıdır. Çeşmenin inşa kitabesinde yer alan Besmele-i Şerif'in sin harfinin keşidesi üstüne "*ve cealnâ min'el-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimenin yazılması ender örneklerde olup kitabeyi özel kılmaktadır.

Mülkiyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde olan eser, 2010-2011 yıllarında Kadıköy Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü tarafından rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır. Restorasyon çalışmaları 2014 yılında tamamlanmış ve restorasyon çalışması sırasında eserde niteliğini yitirmiş veya zayıflamış taş kaplamaların üzeri çimento esaslı imitasyon sıva ile sıvanmıştır. Yapının üst örtüsü aynı şekilde imitasyon sıva ile tamiratlar ve sıva yapılmış ve eriyen ve yok olan saçak profilleri mevcut izler takip edilerek onartılmıştır. Niteliksiz müdahaleler eserden arındırılmış,

çeşmenin ve su deposunun üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte büyüyen bitkiler temizlenmiştir. İnşa kitabesinin üzerine bulunan yazılara altın yaldız kullanılarak belirginleştirilmiştir. Günümüzde işlevine devam ettirilen çeşmenin musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır.

Ölçek: *1/5*

Çizim 220: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kitabesi (Restitüsyon Projesi)*

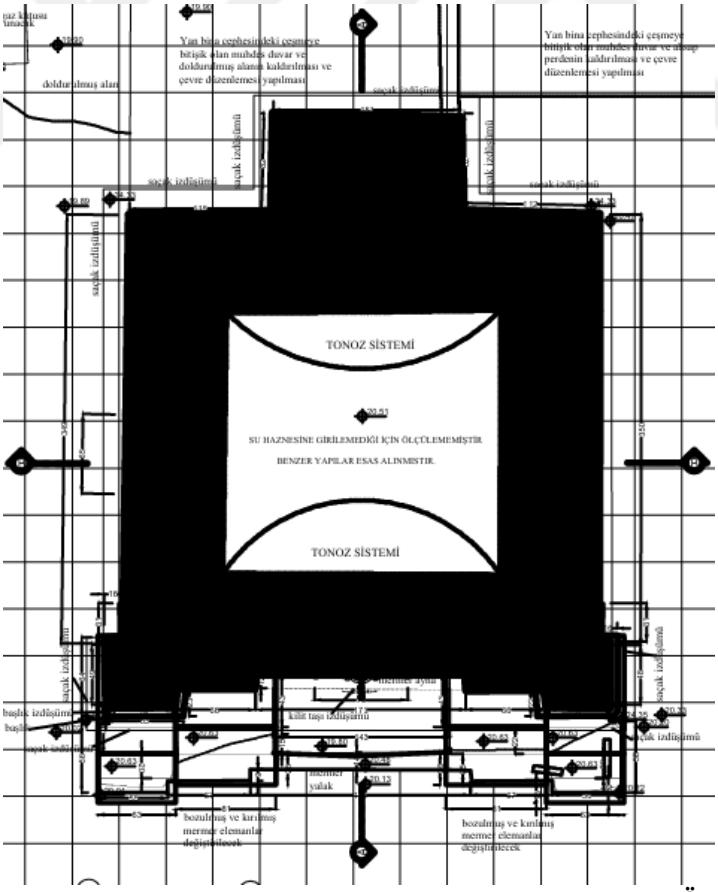

Ölçek: *1/20*

Çizim 221: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) 19.50 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*

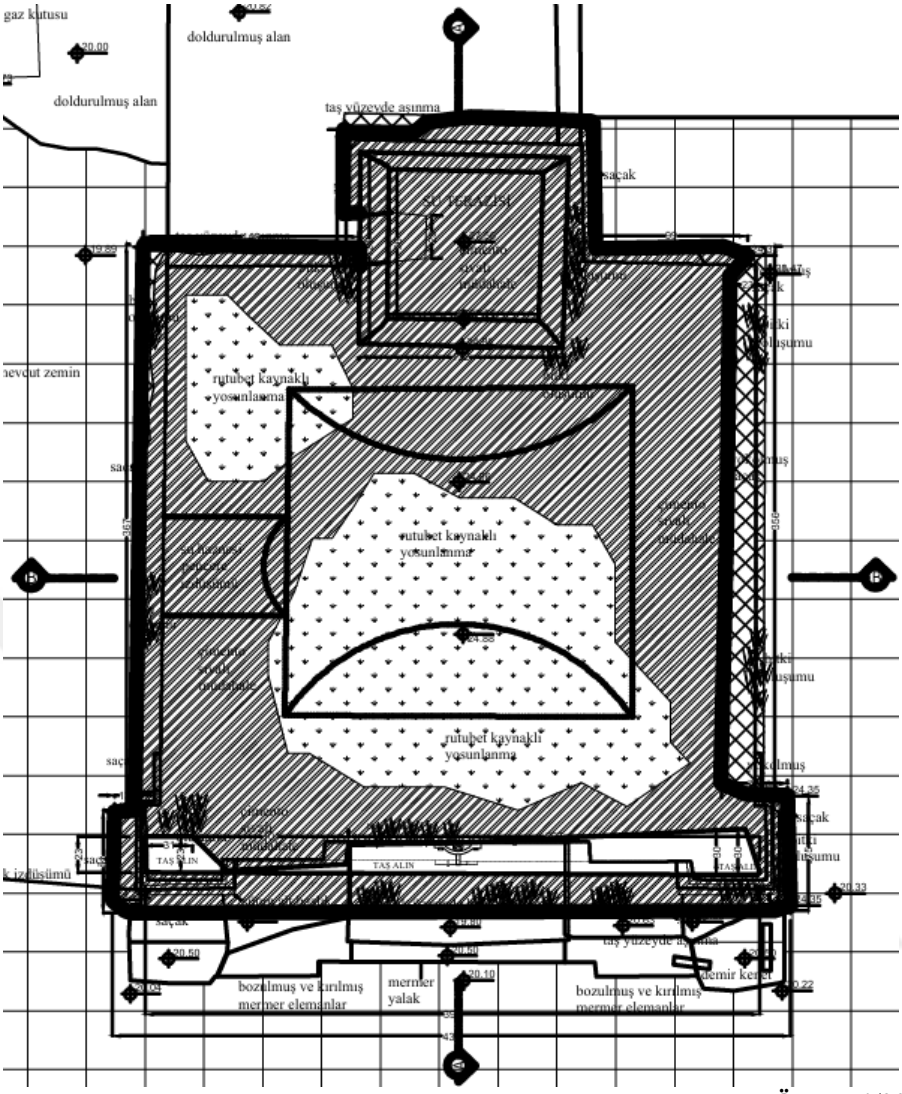

Ölçek: *1/20*

Çizim 222: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Üst Örtü Planı (Rölöve Projesi)*

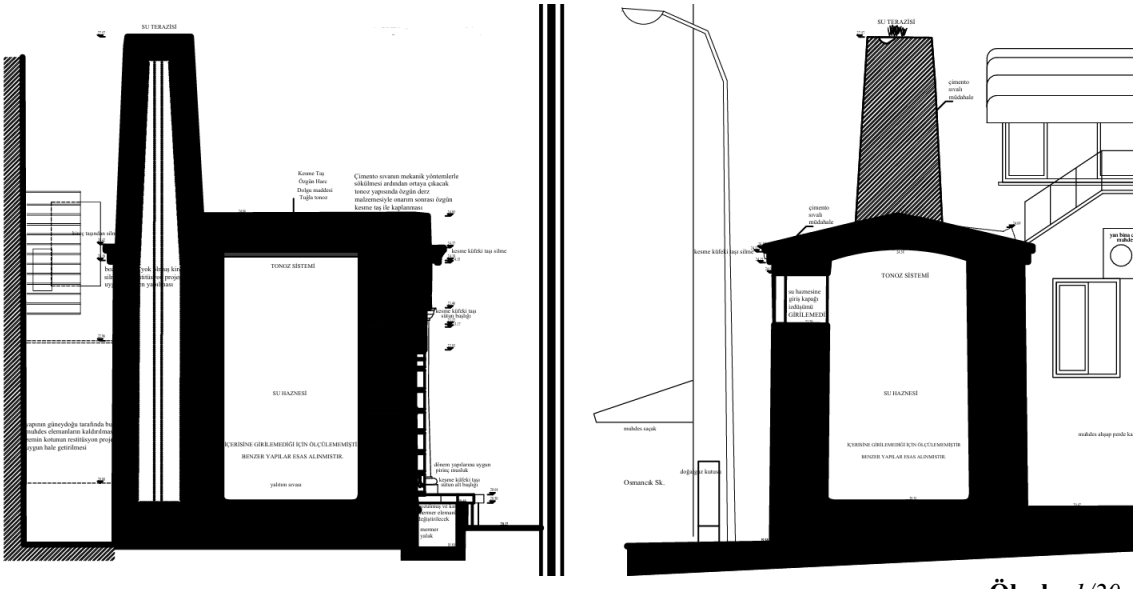

Ölçek: *1/20*

Çizim 223: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kesitleri (Restorasyon Projesi)*

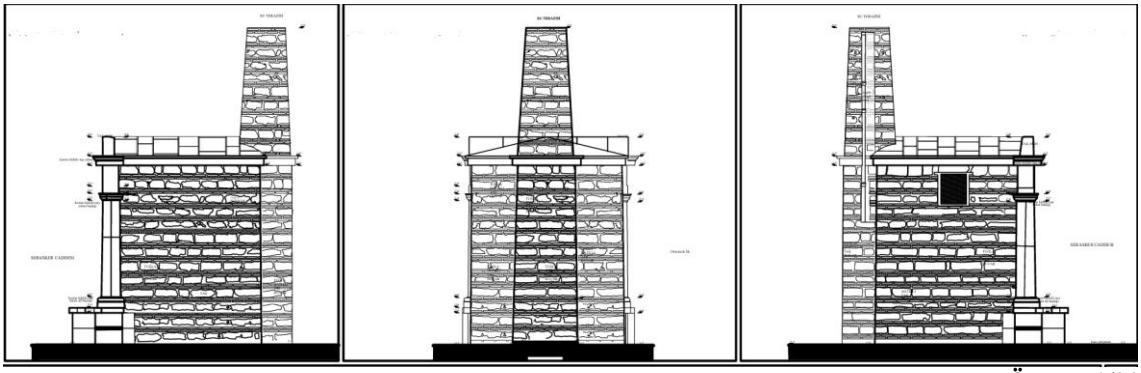

Ölçek: *1/20*

Çizim 224a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 224b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeydoğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 224c: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeybatı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

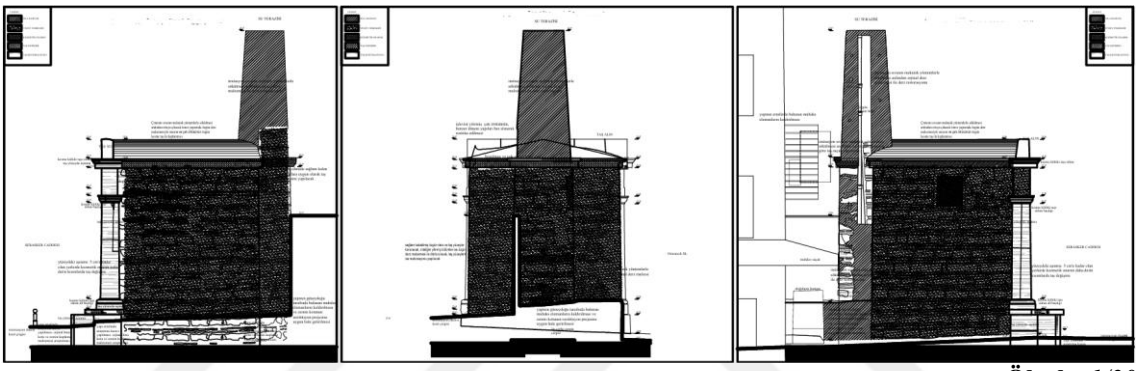

Ölçek: *1/20*

Çizim 225a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 225b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 225c: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*

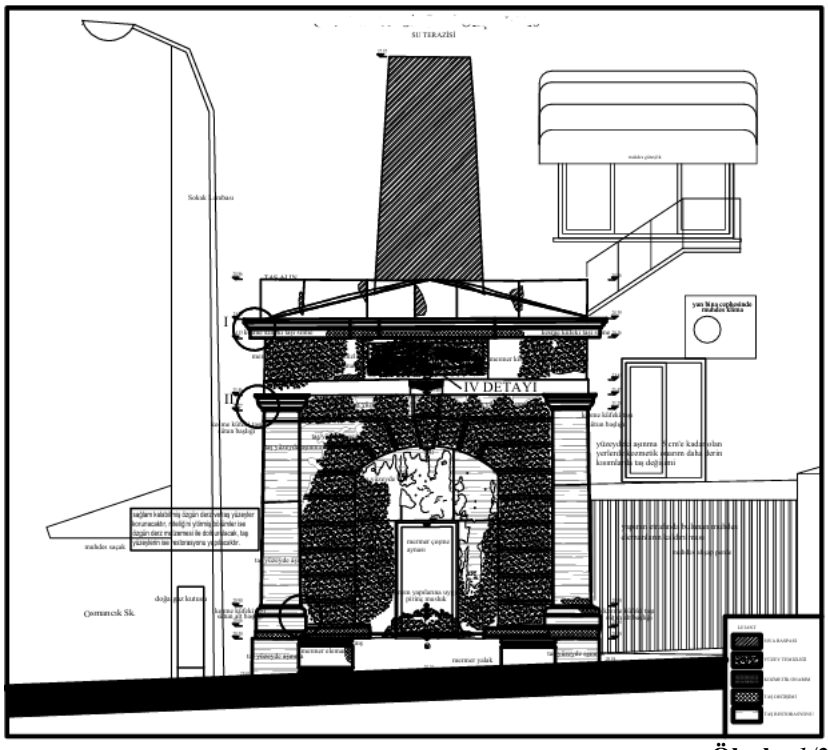

Ölçek: *1/20*

Çizim 226: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

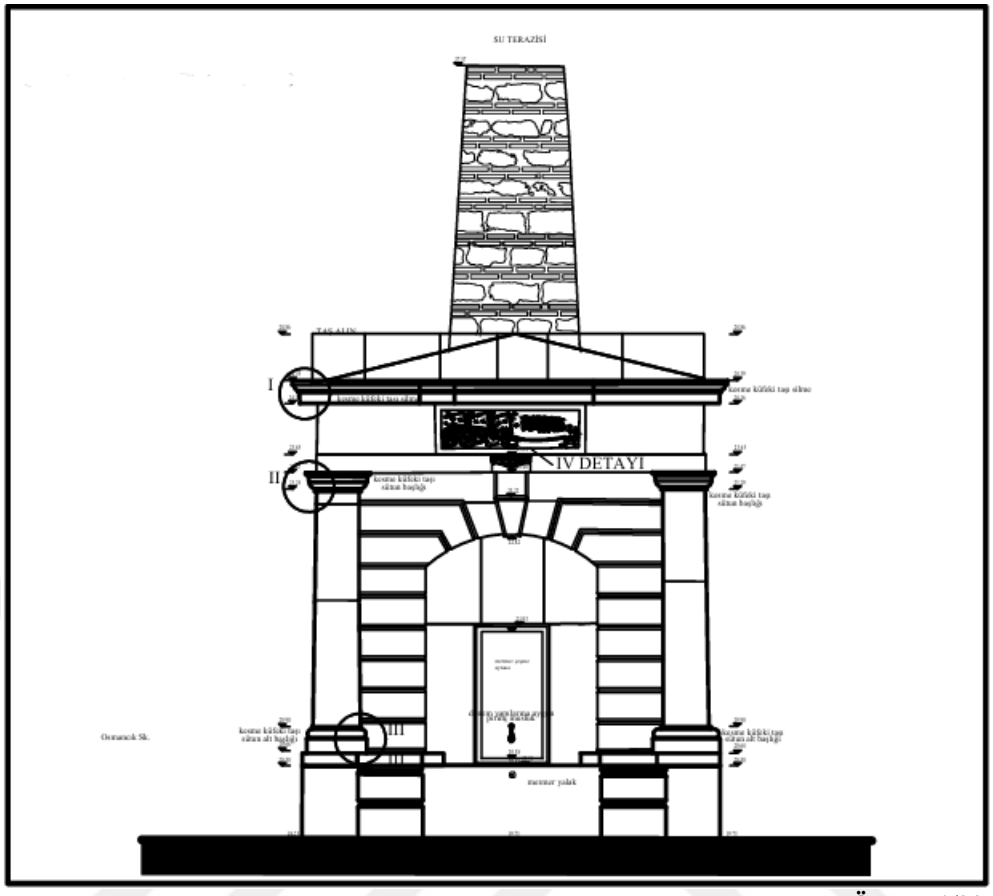

Ölçek: *1/20*

Çizim 227: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

Fotoğraf 144: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Kitabesi*

Fotoğraf 145: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Ön Görünüşü*

Fotoğraf 146: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) Güneydoğu Cephesi*

3.2.7. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Serencebey Yokuşu)

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi, Yıldız Mahallesi, Serencebey Yokuşu Sokak'ında yer almaktadır. 267 Ada / 45 Parsel

Yapım Yılı: H.1262 / M.1846-47

Banisi: Bezmiâlem Valide Sultan

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: Mayıs - Haziran 2023

Çizim No: 228-232

Fotoğraf No: 147-150

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan kitabeden eskiden mevcut harap bir çeşmenin H.1262 (M.1846-47) yılında Bezmiâlem Valide Sultan tarafından onattırıldığı anlaşılmaktadır[267] (Çizim 228) (Fotoğraf 147). Tamir kitabesi kartuşlarla beş satır şeklinde düzenlenmiş olup ilk dört satır üç sütuna, beşinci satır ise dört sütuna ayrılmıştır. Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi'nin Celî Tâlik hatla yazmış olduğu kitabe Şair Şükrî tarafından kaleme alınmıştır[268]. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Serlevendan çiftliği ser-çeşmesi Veli benâm*

Gerçi hayre mazhar olmuş sonra bulmuş inhidâm

Sâye-i şevketde işbu çeşme-i gümkerdenin

Hazret-i ser-tac Sultan kıldı ihyâsın merâm

Şark-ü garbe Bezmiâlem hayri oldu rayegân

Nüsha-i hayr ezberinde sû gibi okur müdam

[267] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214-215.
[268] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214-215.

Hâtem-i Tây'e sehâvet dersini ta'lim ider

Hep sehâvet-senc olanlar dergehinde çün gulâm

Mâder-i Sultan Mecid'in medhini vasfeyleyen

Zer kalemle mermer üzre yazılı hatt-ı ruhâm

Hastegâne çün devâlar hem atâlar neşr idüb

Ser-te-ser hem lûtfile ihsâne gark oldu enâm[269]

El-fakir Yesârîzade

Vâdi-i hayretde herkes sû ararken Şükriyâ

Nehr-i kevser bunda câri söyledim tarih-i tam (1262)[270]

Mustafa İzzet gufire lehu"[271]

Çeşmenin mimari veya tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Günümüzde bir apartmanın duvarına bitişik olan eser; tamamen mermer malzemeden inşa edilmiş tek yüzlü bir çeşmedir. Bulunduğu yapının güneydoğu cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme 3.08. yüksekliğinde, 1.95 m. genişliğinde ve takriben 0.17 m. derinliğinde olup yatay düzlemde iki, dikey düzlemde bir olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Çizim 229-230a-230b-231a-231b-232) (Fotoğraf 148). Çeşmenin üzerinde yer alan iki kademeli silme kuşakları öne ve yanlara taşırılarak dar bir saçak oluşturulmuştur. Bezemesiz silme kuşaklarından üst kısımdaki düz yüzeyli alt kısımdaki ise dışbükey-içbükey formda tasarlanmıştır. Çeşmenin üst bölümünde yer alan yatay düzlem saçakla birlikte 0.70 m. yüksekliğinde ve 1.95 m. genişliğine sahiptir. Yatay düzlemin her iki yanında pilastr

[269] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214-215.
[270] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 214-215.
[271] Beşinci satırın ilk ve son sütunu Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi'nin imzasıdır.

benzeri birer çıkma bulunmaktadır. Bezemesiz düz yüzeyli çıkmalar takriben 0.55 m. yüksekliğinde olup saçaklara çıkmaların üzerinde geçerken daha iler tutularak vurgulanmıştır. Çıkmalarla sınırlandırılan düzleme takriben 0.55 x 1.47 m. ölçüsünde, kabartma tekniği ile yazılmış çeşmenin tamir kitabesi yerleştirilmiştir.

Ana çeşmenin yer aldığı dikey düzlemin iki yanına üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan birer bordür yer almaktadır. Yüksekliği 1.78 m. olan bordürlerden sağ tarafta bulunan 0.25 m., sol tarafta bulunan ise 0.21 m. genişliğindedir. Çeşmenin nişi takriben 1.85 m. yüksekliğinde, 1.41 m. genişliğinde ve takriben 0.13 m. derinliğinde olup iki pilastr tarafından taşınan düz lento ile örtülüdür. Çeşme nişinin içerisine, ana çeşmenin iki yanına yerleştirilen bu pilastrlar 1.78 m. yüksekliğinde ve günümüzde mevcut olmayan dinlenme sekilerin hizasından yükselmektedir. Sağ taraftaki pilastrın gövdesi 0.16 m., sol taraftaki pilastrın gövdesi 0.19 m. genişliğindedir. Bezemesiz, düz yüzeyli gövdelerin üzerine oturduğu basit kütleler halinde bırakılmış kaideler 0.27 m. yüksekliğindedir. Pilastrlar, oldukça dar olan dikdörtgen şekilli başlıklara sahiptirler. Genişliği 1.06 m. olan nişin duvarının üzeri kabartma tekniğiyle işlenmiş nesneli ve bitkisel kompozisyonlu bezemelerle süslemiştir (Fotoğraf 149). Niş duvarının alt bölümünde yer alan ayna taşı düz yüzeyli bir silmeyle oluşturulmuş dikdörtgen formlu olup ayna taşının üzeri “S ve C” kıvrımları yapan bir silmenin üzerinde yükselen üç kademeli, oldukça büyük, kenarları “C” kıvrımlar yapan stilize edilmiş akant yapraklarından oluşan dekoratif kemerlidir. Yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradaki akant yaprakları asimetrik formda, ikinci sıradaki akant yaprağı ise istiridye görünümlü akant yaprağı olarak tasarlanmıştır. İlk kademede yer alan akant yaprağın iki yanında dalga hareketi içeren birer bezeme vardır. Bu dalgalanmaların üst kısımlar yaprak sırtlı “S” kıvrımı ve yan kenarları ise “C” kıvrımı şeklinde tasarlanmıştır. Dalgaların yüzeyi verev şeklinde yerleştirilmiş çizgilerle hareketlendirilmiştir. Sağ taraftaki dalgalanmaların üzerinde ciddi aşınmalar meydana gelmiştir. Dalgalanmaların üzerinden şükûfe tasarımlı çiçek buketleri yükselmektedir. Simetrik işlenmiş olan bu buketler karşılıklı olarak birbirlerine eğilmekte ve akant yapraklı dekoratif kemerin üzerinde birleşmektedir. Ayna taşının yanlarında dikey dikdörtgen formlu iki pano bulunmaktadır. Sol tarafında yer alan panonun içerinde yüksek ayaklı, yukarı doğru daralan şişkin gövdeli ve dar ağızlı bir vazo (laledan) işlenmiştir (Fotoğraf 150a). Vazonun gövdesinin üzerinde üç yan yana bir ise yukarıda olmak üzere dört yumurta motifi yapılmıştır.

Vazonun içerisinde yapraklı dalları olan çiçek ve lale motifleri betimlenmiş ve bu çiçekler, dikey düzlemde simetri göstermektedirler. Vazonun içerisinde, bir gövdenin üzerinden gelişen ve yukarıya doğru uzayan sivri uçlu yaprakları olan lale motifleri bulunmaktadır. Bu gövdenden uzayan ve gelincik, karanfil çiçeklerine benzeyen natüralist üslupta yapılmış çiçekler sağa veya sola doğru eğilmiş yapraklı gövdelerle tasvir edilmiştir. Panonun en üst kısmında yüzeyinde aşınlar meydana gelmiş bir gülbezek yer almaktadır. Aşınmalardan dolayı gülbezeğin yüzeyinde yer alan bezemeler tam olarak algılanamamaktadır. Sağ tarafta yer alan panonun içerisinde bulunan bezemelerin de büyük bir kısmı ne yazık ki günümüze gelememiştir (Fotoğraf 150b). Günümüzde vazonun gövdesi ile sağa veya sola doğru eğilmiş yapraklı gövdeleri olan çiçeklerin bir kısmı mevcuttur. Bu motiflerden yola çıkarak sol panoda bulunan bezemeler, simetrik bir şekilde burada da yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayna taşının alt kısmında günümüzde musluğu bulunmayan bir lüle deliği açılmıştır. Ayna taşının sağ üst köşesinde yer alan demir parçası tas zincirinin bağlantı noktası olmalıdır.

Çeşmenin alt tarafında yer alan yatay düzlemde orijinalinde su teknesi ve dinlenme sekileri bulunmaktaydı. Ne yazık ki dinlenme sekileri günümüze ulaşamamış, su teknesinin ise sadece tabanı ve yan cepheleri mevcuttur. Mermerden yapılmış su 1.06 m. genişliğinde olup günümüzde mevcut olan sağ cephe takriben 0.56 m. ve sol cephe ise 0.54 m. yüksekliğindedir.

Eser, Bezmiâlem Valide Sultan'ın inşa ettirdiği çeşmeler arasında en gösterişsizlerden ve küçük boyutlu olanlardandır. Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta inşa edilmiş çeşmenin özellikler Rokoko-Barok ve Ampir üslupların etkisi altında şekillenmiş olduğu söylenebilir. Bezeme açısından zengin çeşmenin bezemeler çeşme nişinin duvarında toplanmıştır. Ayna taşının akant yapraklarından oluşan dekoratif kemer tasarımlı bir kemeri bulunmaktadır. Çeşme nişinde yer alan "S" ve "C" kıvrımlı dalga motifleri Barok sanatının bir uygulamasıdır. Niş duvarının geometrik şekillere bölünmesi Rokokonun hem düşey ve yatay bölünme ilkesinin hem de baroğun mekanı parçalama anlayışına uygundur. Panoların içinde vazo (laledan) içerisinde farklı çiçeklerle birlikte betimlenen lale motifleri ve üzerinde yer alan gülbezek Osmanlı sanatında görülen bir

kompozisyondur. Niş duvarının üst kısmı şükûfe[272] tarzında natüralist bezemelerle dolgulanmıştır.

Özel mülkiyet olan çeşme 2016-2017 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü tarafından rölöve ve restorasyon projeleri yapılmıştır. İşlevin kaybetmiş ve suyu akmayan çeşme, günümüzde kötü bir vaziyettir. Dinlenme sekileri yıkılmış, su teknesinin ise sadece yan cepheleri ve tabanı mevcuttur. Eserin yüzeyinde yapısal çatlaklar, kütle kaybı, erimeler, aşınmalar ve kararma gibi ciddi hasarlar meydana gelmiştir.

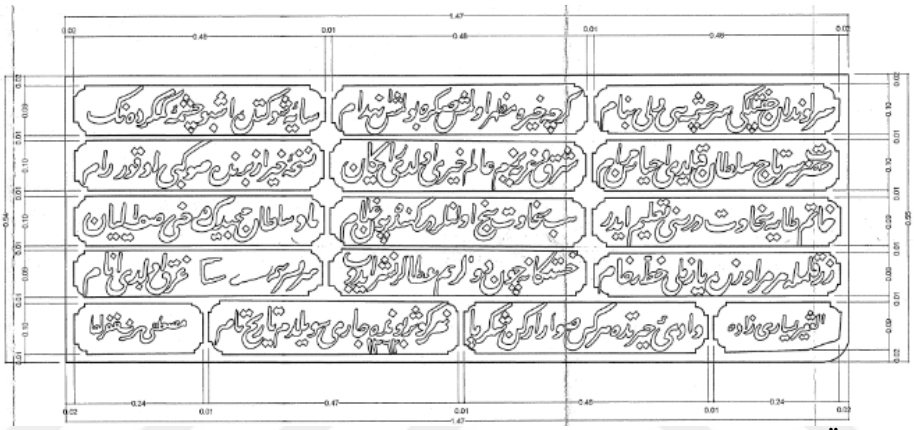

Ölçek: *1/5*

Çizim 228: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Tamir Kitabesi (Rölöve Projesi)*

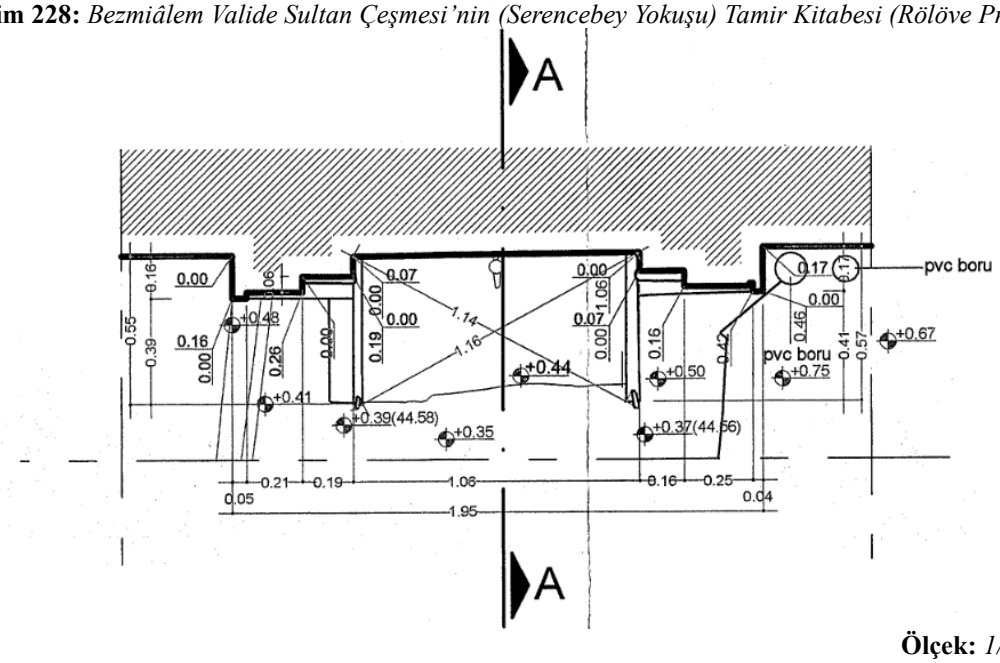

Ölçek: *1/20*

Çizim 229: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) 1.76 Kot Planı (Rölöve Projesi)*

[272] Şükûfe tarzı bezemeler XVIII. yüzyılın birinci yarısında Avrupa resim sanatı etkisiyle ortaya çıkan çiçek minyatürleri için kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: İ. A. Birol (2010). Şükûfe. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, s. 258-259.

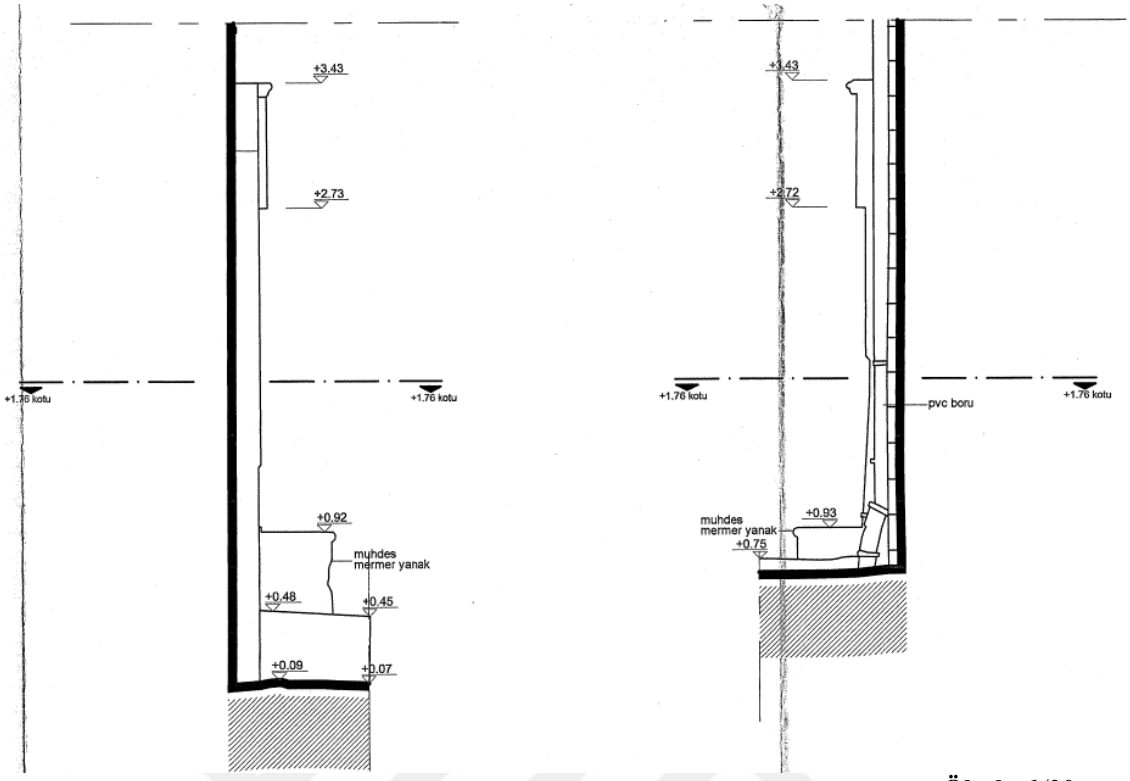

Ölçek: *1/20*

Çizim 230a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*

Çizim 230b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

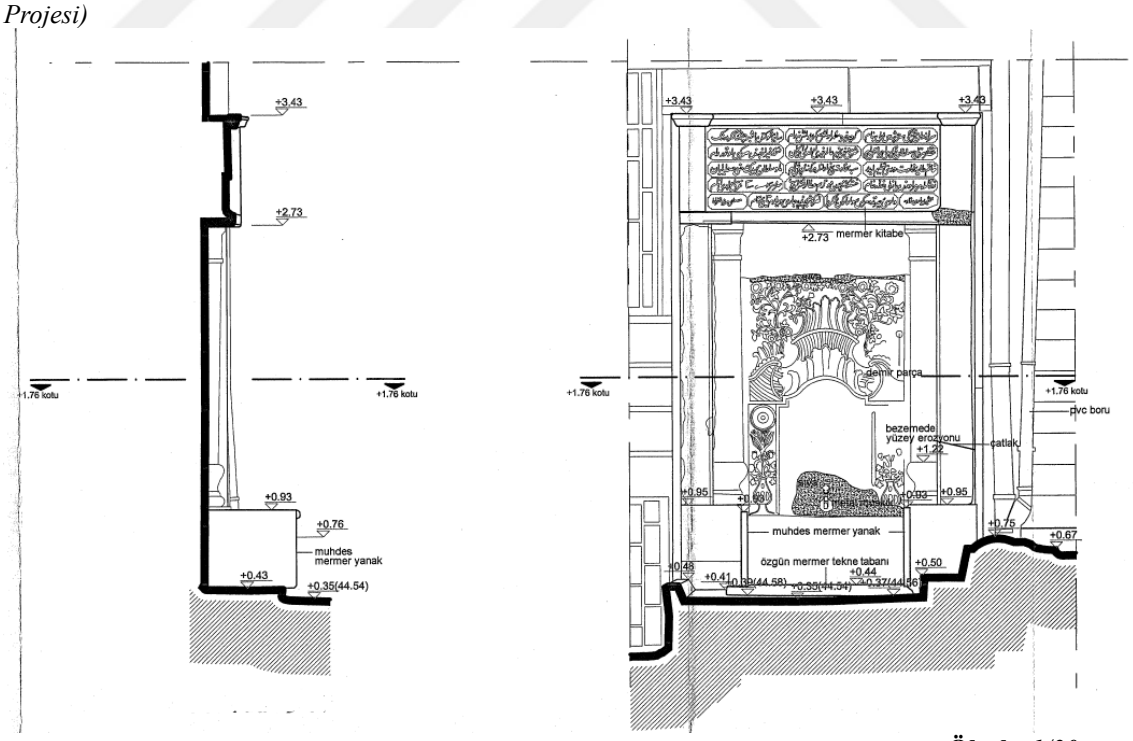

Ölçek: *1/20*

Çizim 231a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

Çizim 231b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

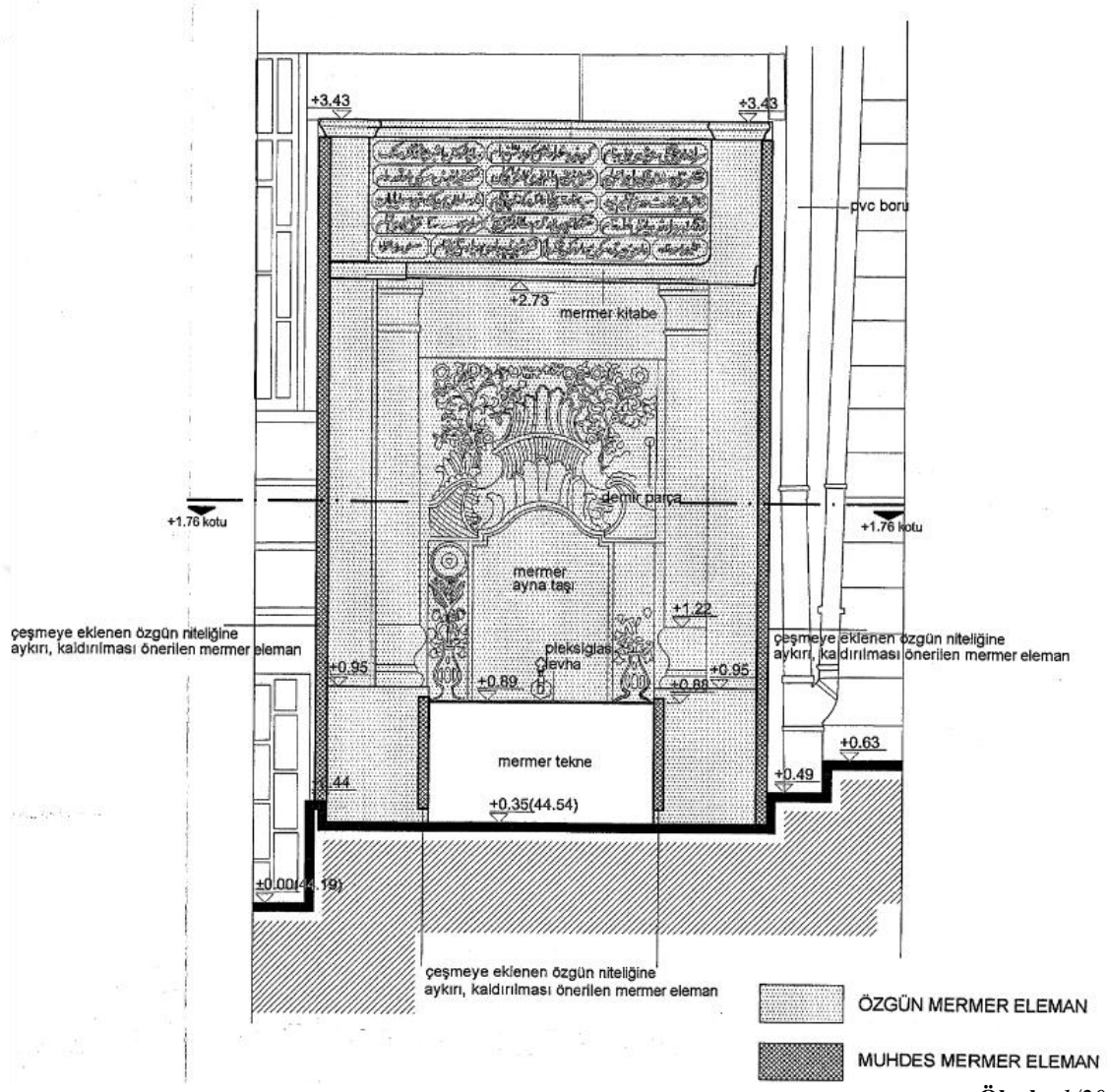

Ölçek: *1/20*

Çizim 232: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

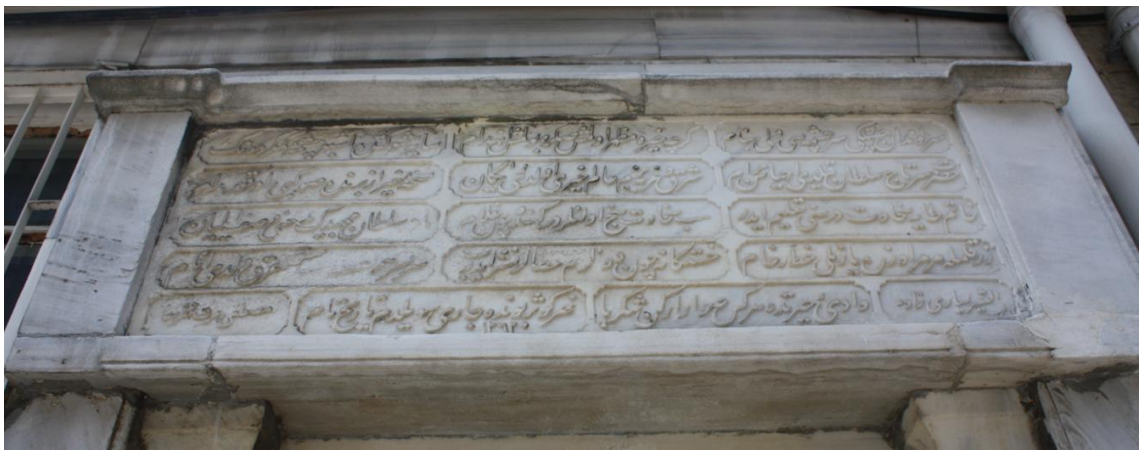

Fotoğraf 147: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Tamir Kitabesi*

Fotoğraf 148: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Genel Görünüşü*

Fotoğraf 149: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Bezeme Detayı*

Fotoğraf 150a: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Sol Tarafının Detayı*
Fotoğraf 150b: *Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) Sağ Tarafının Detayı*

3.2.8. Musahip Besim Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Cerrahpaşa Semti, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi kampüsünün içinde yer almaktadır. 1125 Ada / 17 Parsel

Yapım Yılı: H.1263 / M.1846-47

Banisi: Musahip Besim Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 233-239

Fotoğraf No: 151-154

Tarihçesi: Çeşmenin inşa kitabesinden H.1263 (M.1846-47) yılında Sultan Abdülmecid'in musahibi Besim Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[273]. Tuğralı inşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve iki satır şeklinde düzenlenmiş olup Tâlik hatla yazılmıştır (Çizim 233) (Fotoğraf 151). Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*O'dur Abdülmecid Han'a musâhib*

Yapup çeşme bu semti eyledi şâd

Akıp âb oldı târîh-i mücevher

Besim Ağa bu aynı kıldı bünyâd 1263"[274]

Oval madalyon içerisine yerleştirilen tuğrada "*Sultan Abdülmecid bin Mahmud*" yazısı yer almaktadır[275]. İnşa tarihi ve banisi bilinen eserin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

[273]Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 48.
[274] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 68.
[275] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 68.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Dalgalı kaş kemerli, Tek yüzlü ve su depolu olarak inşa edilmiş çeşmenin kuzey cephesi Çavuşzade Cami'nin avlu duvarına bitişiktir (Çizim 234-235a-235b-236a-236b-237a-237b-238a-238b) (Fotoğraf 152-153) (Harita 2). Beden duvarları moloz taş ile örülmüş olan su deposunun üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Üzeri sıvalı olan beşik tonozun kemer kısmı dikey bir şekilde yerleştirilmiş tuğlalar ile örülmüştür. Su deposunun orijinal yüksekliği 3.71 m. iken büyük oranda kot alında kalmış ve günümüzde takriben 2.88 m. yüksekliğinde olup batı cephesi 3.38,5 m., doğu cephesi ise 3.33 m. genişliğinde, sağ tarafı 2.93 m., sol tarafı ise 2.30 m. derinliğindedir. Su deposunun kuzeydoğu köşesi 0.49 m., kuzeybatı köşesi 0.93,5 m. ve güneydoğu köşesi ise 0.44.5 m. genişliğinde pahlanmıştır. Güney cephesinde 0.63 m. yüksekliğinde, basık yuvarlak kemerli bir açıklık bulunmaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun batı cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir (239a-239b). Bir kısmı kot altında kalan çeşme günümüzde 3.39 m. yüksekliğinde, 2.38,5 m. genişliğinde ve takriben 0.11 m. derinliğine sahiptir. Çeşme, nişi taşıyan ayakların alt bölümünden başlayan ve üç yönden bezemesiz, üç sıra silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Silmelerin yüzeyinde meydana gelmiş aşınmalardan dolayı formları net algılanmamakla birlikte dıştan içe doğru birinci ve üçüncü sıradaki silmeler dışbükey formda ve ikinci sıradaki silme düz yüzeyli olarak düzenlenmiştir. Çeşme nişini örten kemerin hemen üzerinde yer alan inşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmış olup 0.29 x 1.38,5 m. ölçüsündedir. İnşa kitabesinin hemen üzerinden yükselen oval madalyon 039,5 m. yüksekliğinde ve takriben 0.54,5 m. genişliğindedir. Mermer malzemeden yapılmış olan çelenk çerçeveli bu madalyonun içerisinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Çelenk çerçeve, kabartma tekniği ile yapılmış, defne yaprakların birbirine eklenmesiyle elde edilmiştir. Çelengin üst kısmındaki birleşim noktasında üzüm taneleri ve alt kısmında ise dalgalı kıvrımlar yapmış kurdele motifi işlenmiştir. Tuğranın sağ üst köşesinde ise yapraklı bir ince bir dal üzerinde iki nar motifi tasvir edilmiştir.

Çeşme nişi takriben 1.83 m. yüksekliğinde, 1.40,5 m. genişliğinde ve 0.20 m. derinliğine sahiptir. Çeşme nişin üzeri, yanlarda bulunan blok taş ayaklar üzerine oturan iki kademeli dalgalı kaş kemerle örtülmüştür. Yüksekliği 0.58 m. olan bu kemerin etrafı dıştan 0.04 m. genişliğinde bezemesiz, iki kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Dıştaki silme düz yüzeyli ve içteki silme ise dışbükey formda tasarlanmıştır.

Çeşme nişinin iç kısmı, üzengi taşı hizasında iki tane silme ile iki parçaya bölünmüştür. Silmelerin yüzeyinde meydana gelen aşınmalarından dolayı formları net olarak algılanmamaktadır. Takriben 0.75 m. yüksekliğine sahip ayna taşı dikdörtgen formlu olup üzerine iki kademeli, dekoratif bir dalgalı kaş kemer yapılmıştır (Fotoğraf 154). Dalgalı kaş kemerin iç orta kısmında yer alana madalyona, kabartma tekniğiyle Mühr-ü Süleyman motifi işlenmiştir. Yüzeyinde gerçekleşen aşınmalardan dolayı kesin olmamakla birlikte Mühr-ü Süleyman motifinin merkezinde altı yapraklı bir çiçek betimlenmiştir. Ayna taşın üzerinde bulunan lülenin iki tarafında da birer adet uçları birbirine doğru kıvrılmış şekilde işlenmiş selvi ağacı motifleri yer almaktadır. Kabartma tekniği ile simetrik bir şekilde yapılmış olan bu selvi ağaçların gövde kısmının yüzeyinde gerçekleşen taş aşınmalarında dolayı büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır.

Çeşmenin önünde yer alan su teknesi kırılmış ve günümüze ulaşamamıştır ancak kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla eserin 0.60 m. yüksekliğine, 1.40,5 m. genişliğine ve 0.61,5 m. derinliğinde olup taştan yapılmıştır. Su teknesinin iki yanına yerleştirilmiş olan dinlenme sekileri büyük oranda kırılmış ve tahrip olmuştur. Yine taş malzemeden yapılmış dinlenme sekiler 0.69 m. yüksekliğinde ve 0.49 m. genişliğine sahiptirler.

Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmelerden sadece Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nde dalgalı kaş kemer kullanılmıştır. Lale Devri'nde ve öncesinde dalgalı kemer formlu çeşmelerin inşa edildiği görülmektedir. Çeşmenin özellikleri Lale Devri'nde inşa edilen bazı çeşmelerle büyük benzerlik göstermektedir. Dekoratif kaş kemerli ayna taşında işlenen selvi ağaçları ve Mühr-ü Süleyman motifleri Türk sanatında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Çeşmede bezeme unsurların görüldüğü bir diğer yer ise üzerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunan çelenk çerçeveli madalyondur.

Mülkiyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan eserin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Fatih Belediyesi tarafından hazırlatılmıştır. Günümüzde harap bir vaziyette olan eserin yine Fatih Belediyesi tarafından restore edilmektedir. Su deposunun taşları sökülmüş ve tonoz örtüsünün sıvaları yer yer dökülmüştür. Çeşmenin üzerinde kırıklar, çatlaklar, kararmalar ve aşınmalar gibi ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Çeşmenin üzerinde yer alan silmelerin ve ayna taşının yüzeyinde taş erimesi nedeniyle büyük aşınmalar meydana gelmiş ve algılanması güçleşmiştir. Eserin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte bitkiler büyümeye başlamıştır. Su teknesi yıkılmış ve dinlenme

sekileri ise kırılmış ve büyük tahribatlar oluşmuştur. Günümüzde işlevini kaybetmiş olan çeşmenin musluğu bulunmamakta ve suyu da akmamaktadır.

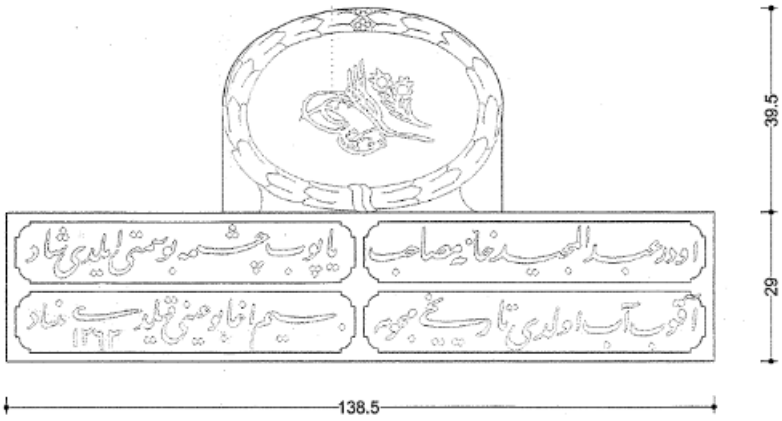

Ölçek: *1/5*

Çizim 233: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)*

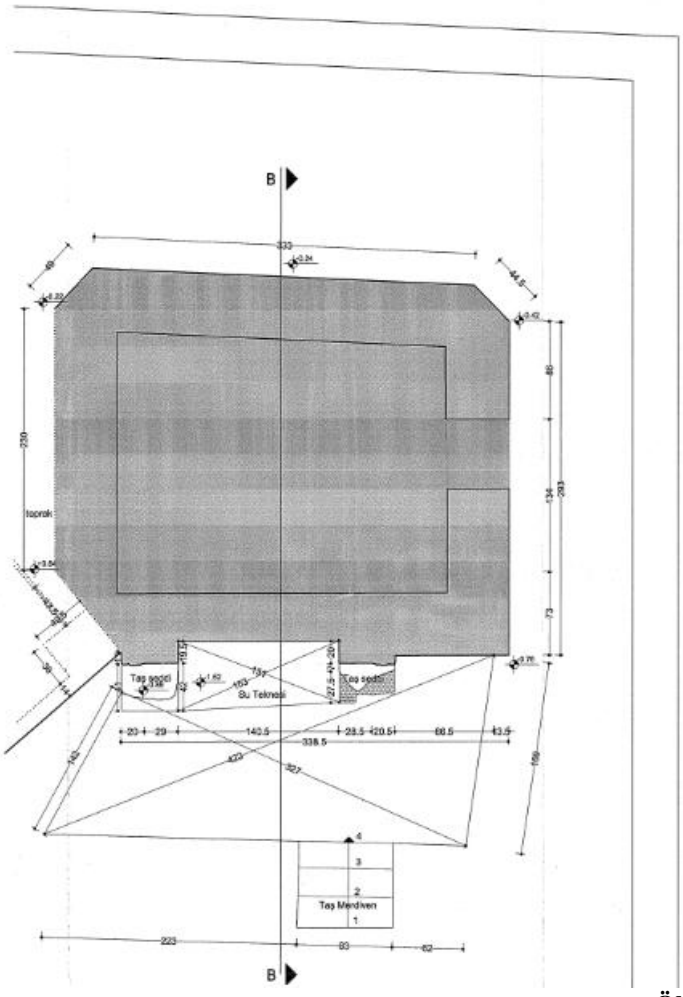

Ölçek: *1/20*

Çizim 234: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

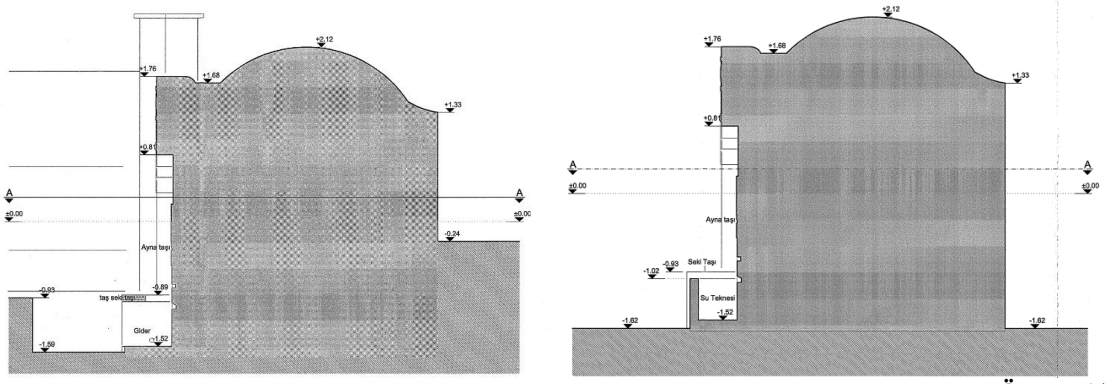

Ölçek: *1/20*

Çizim 235a: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 235b: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restitüsyon Projesi)*

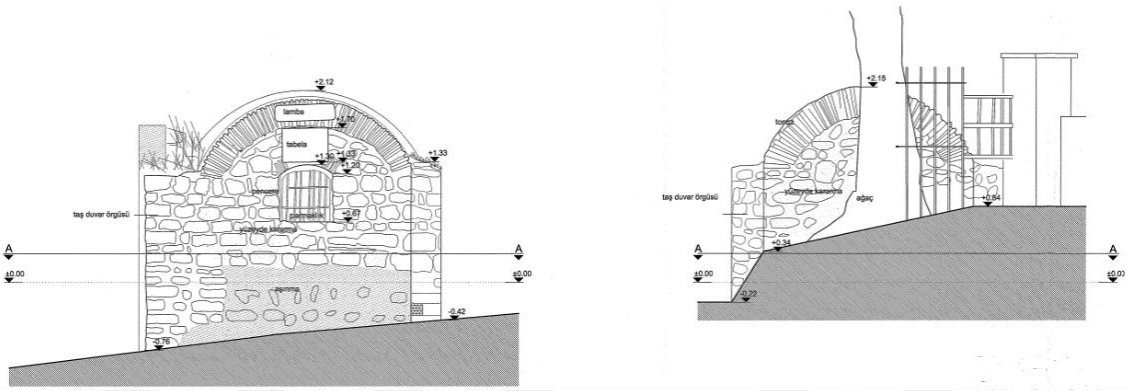

Ölçek: *1/20*

Çizim 236a: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ (Güney) Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 236b: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sol (Kuzey) Cephesi (Rölöve Projesi)*

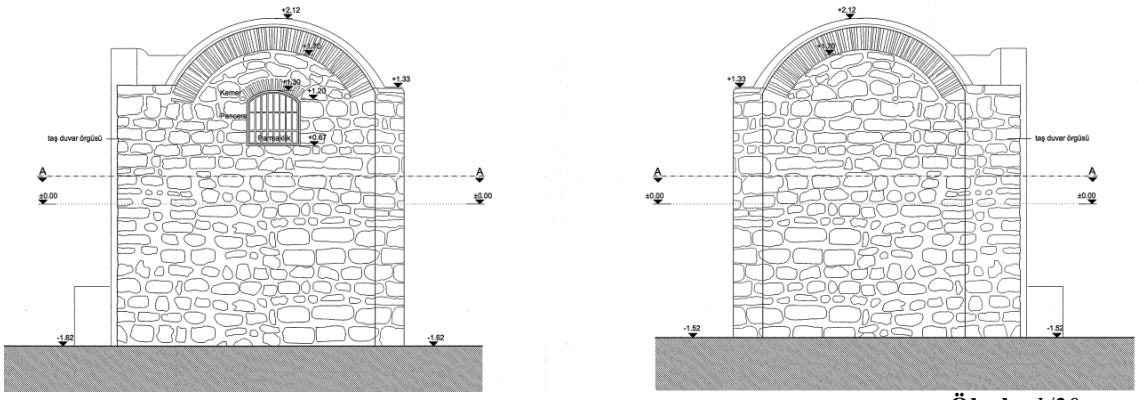

Ölçek: *1/20*

Çizim 237a: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ (Güney) Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 237b: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sol (Kuzey) Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

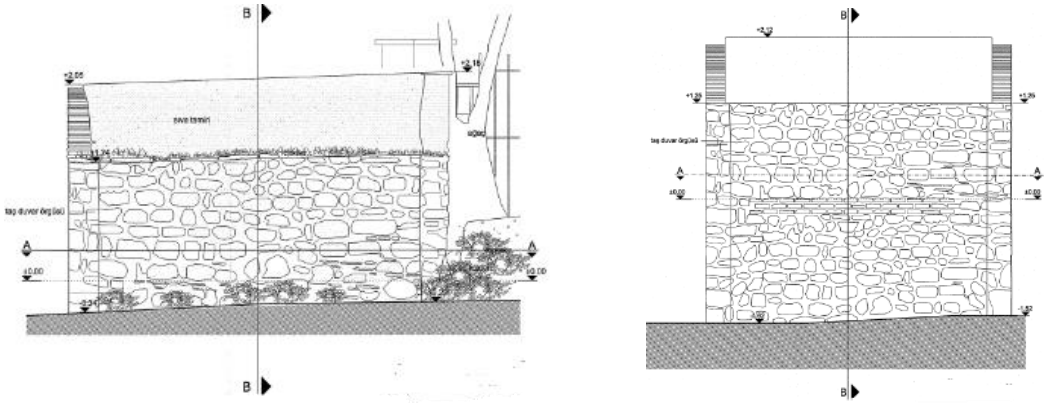

Ölçek: *1/20*

Çizim 238a: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Arka (Doğu) Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 238b: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Arka (Doğu) Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

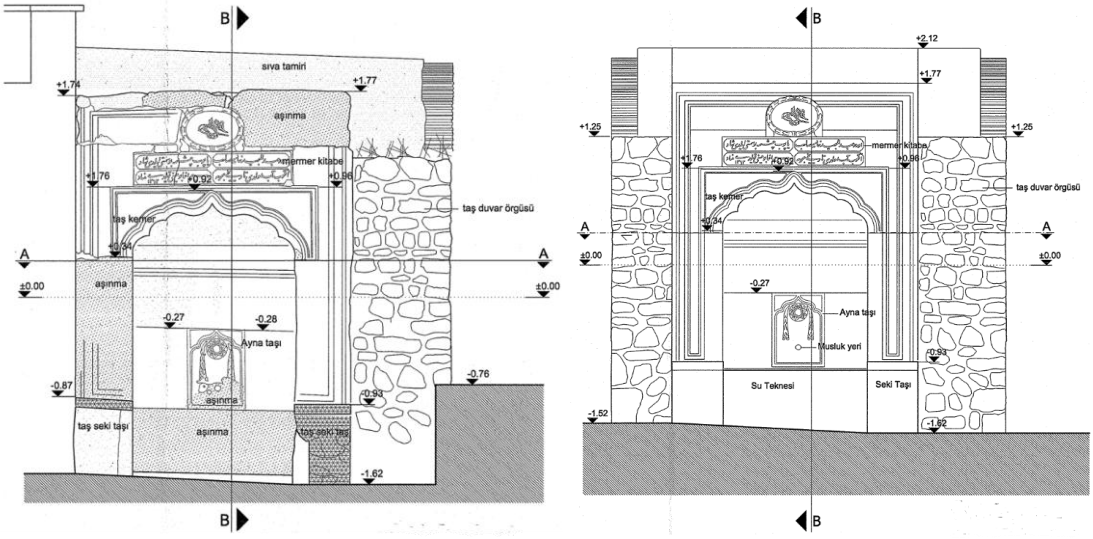

Ölçek: *1/20*

Çizim 239a: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 239b: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

Fotoğraf 151: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 152: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 153: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi*

Fotoğraf 154: *Musahip Besim Ağa Çeşmesi*

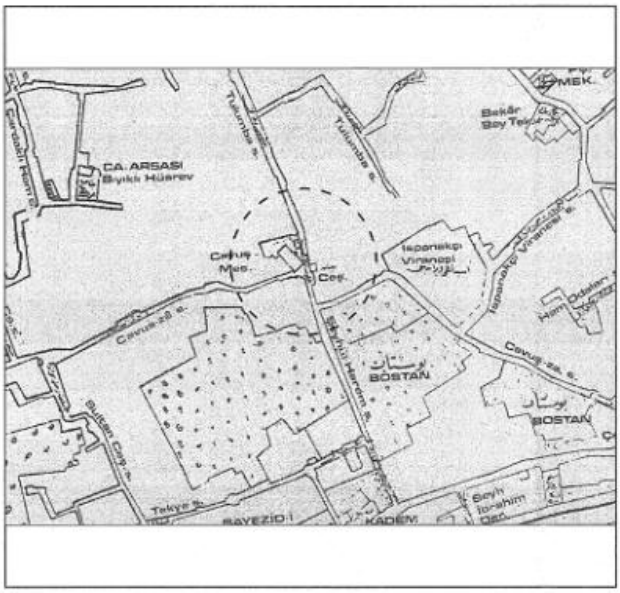

Harita 2: *XIX.. Yüzyıl İstanbul Haritası (Fatih Belediyesi'nden)*[276]

[276] Fatih Belediyesi kaynak olarak Ekrem Hakkı Ayverdi'nin ismini vermiştir.

3.2.9. Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi, Türkali Semti, Uzuncaova Caddesi ile Selaltı Sokak'ın birleştiği köşede yer almaktadır. 503 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1267 / M.1850-51

Banisi: Sultan Abdülmecid

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 26.05.2023 – 01.06.2023

Çizim No: 240-243

Fotoğraf No: 155-159

Tarihçesi: Eserin üzerinde bulunan kitabeden H.1267 (M.1850-51) tarihinde, Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmiş olduğunu öğrenilmektedir[277]. İnşa kitabesi, kartuşlarla bir sütun ve iki satır şeklinde düzenlenmiş olup kitabenin üzerinde yer alan oval madalyon içerisinde hattatın imzası ve eserin yapım tarihi bulunmaktadır (Fotoğraf 155). Şair Hüseyin tarafından yazılan Tâlik hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Okudu Hüseyn kulu atşana tarih-i selis*

Cûd-i Han Abdülmecidî yapdı bâlâ çeşmeyi"[278]

Oval madalyon içerisinde yer alan hattatın imzasının transkripsiyonu ise şöyledir: "*Ketebehu es-Seyyid Mehmed Râcih / 1267*"[279].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen eser; tek yüzlü ve su depolu bir meydan çeşmesidir (Çizim 240-241a-241b-241c-241d-241e-241f) (Fotoğraf 156-157-158). Su deposu, üst örtüsü ile birlikte yaklaşık olarak 4.50 m. yüksekliğinde, 3.76 m. genişliğinde ve 3.76 m. derinliğindedir. İçten tonoz, dıştan ise çift yöne meyilli kırma (beşik) çatı ile örtülü olan su deposunun beden duvarları sıvalı olup üzeri boyanmıştır. Betonarme plak örtü ile kaplı olan çatı, cepheden taşıntı yapılarak

[277] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 202.
[278] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 44.
[279] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 57.

deponun üzerinde, 0.12 m yüksekliğinde dar bir saçak elde edilmiştir. Su deposunun kuzeydoğu cephesinde dikdörtgen şekilli, düz lentolu, demir kapaklı bir hazne girişi yapılmıştır. Kuzeybatı cephesinin hemen bitişiğinde de merdiven bulunmaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun güneybatı cephesinde yer alan çeşmeden mermer malzemeden yapılmış, taç ve gövde olmak üzere iki bölümden oluşan ayna taşı günümüze gelebilmiştir (Çizim 242a-242b-242c). Ayna taşının tacı, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış, on yedi ışın kollarından elde edilmiş yarım daire şeklindeki güneş kursu motifinden oluşmaktadır. Yüksekliği 0.62 m. ve genişliği ise takriben 1.06 m. olan güneş kursu motifinin ortasına, dalgalı bir silmeyle çerçeve içerisine alınmış oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Oval madalyonun içerisinde herhangi bir yazı ve bezeme unsuruna rastlanmamıştır. Ayna taşının gövde kısmı takriben 1.60 m. yüksekliğinde ve 1.06 m. genişliğinde olup yüzeyi silmelerle, yanlarda, alt ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Bu dikdörtgen yüzeylerin üzerinde oluklu silmelerle yivler yapılmış ve kesişim noktalarına ise takriben 0.15 x 0.15 m. ölçülerinde ve üzerinde yer alan birer tane rozet çiçeği motifi işlenmiş olan rozet motifi yerleştirilmiştir. Rozet yüksek kabartma tekniğiyle uçları dıştan içe doğru kıvrılmış, beş yapraklı olarak tasvir edilmiş ve bu yaprakların arasında da birer tane sivri uçlu yapraklar yapılmıştır. Gövdenin en üst bölümünde, kabartma tekniği ile yazılmış, harfleri ve çerçevesi altın yaldız ile boyanmış, çeşmenin inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabenin üzerinde bulunan dikdörtgen yüzeyli silmenin üzerindeki oyma tekniği ile yapılmış dikey oval madalyonun içerisine kabartma tekniği ile hattatın imzası ve çeşmenin yapım tarihi yazılmıştır. Gövdenin alt bölümünde ise musluğu takılı olan lüle deliği bulunmaktadır. Ayna taşı ile çatının oluşturduğu üçgen alınlığın arasında 0.75 m. yüksekliğinde bir açıklık bulunmaktadır.

Çeşmenin önünde yer alan su teknesi ve dinlenme sekileri mermer malzemeden yapılmış ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Yol kotunun yükselmesinde dolayı bir kısmı yol seviyesinin altında kalan su teknesi 1.06 m., dinlenme sekileri ise 0.55 m. genişliğinde ve takriben 0.80 m. derinliğindedirler. Dinlenme sekilerin yanlarında koruma altına alınmış birer tane ulu çınar ağacı bulunmaktadır.

Çeşme, Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Ampir üslupta yapılmış ayna taşının taç kısmını oluşturan güneş kursu "*Sultan Mahmud güneşi*" olarak adlandırılmaktadır.

Taksim Suyu Tesisleri'ne bağlı olarak inşa edilmiş olan çeşme, Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım tarafından onartılmıştır[280]. Zübeyde Hanım'ın onarımını gösteren kitabe günümüzde mevcut değildir. Hattat Hamid imzalı kitabenin transkripsiyonu şöyledir: "*İşbu çeşme ile aşağıdaki çeşme Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin valideleri Zübeyde Hanımefendinin fevkalâde ve ehali-i hamiyetmendanın muavenetleriyle tamir ve termim edilmiştir 1340 (1921 M.) 30 Şaban-ı şerif*"[281].

O.E.E. ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile "*Türk Kadınlar Birliği, Atatürk 100. Yıl Kutlama Programı Projesi*" kapsamında, 1981 yılında çeşmenin rölöve ve restorasyonu projeleri yapılmıştır. Projelerde onarım kitabesine ait hem çizim hem de fotoğraf bulunmaktadır (Çizim 243) (Fotoğraf 159a). Projelerde yer alan diğer fotoğraflarda ise ayna taşının üstünde yer alan kapağın ay-yıldızlı motifli olduğu ve eserin üzerinde onarımı kitabesinin Latin alfabesi ile yazılmış şeklinde bir levhanın yer aldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 159b-159c).

Esere ait eski fotoğraflarda, su deposunun beden duvarları moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örüldüğü görülmektedir. Mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan eserin, son yıllarda yapılan basit bakım onarımda beden duvarlarının üzeri sıvanmış ve boyası yapılmıştır. Projelerde eserin güneydoğu köşesinin kamyon çarpması sonucunda parçalandığı, güneydoğu cephesinin taş taklidi sıva sıvanmış olduğu ve kuzeydoğu köşesinde İETT direklerin olduğu anlaşılmaktadır. Ayna taşının üzerinde bulunan kitabe altın yaldız ile boyanmış ve böylelikle kitabe vurgulanmıştır. Eser, günümüzde iyi bir vaziyete olmakla birlikte üzerinde aşınma, çatlak ve kararma gibi hasarla meydan gelmiş ve bunların yanı sıra eser üzerine sprey gibi boyalarla yazılmış yazılar çirkin bir görünüm arz etmektedir.

[280] Ş. Akalın (1994). Zübeyde Hanım Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 567.
[281] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 202-203.

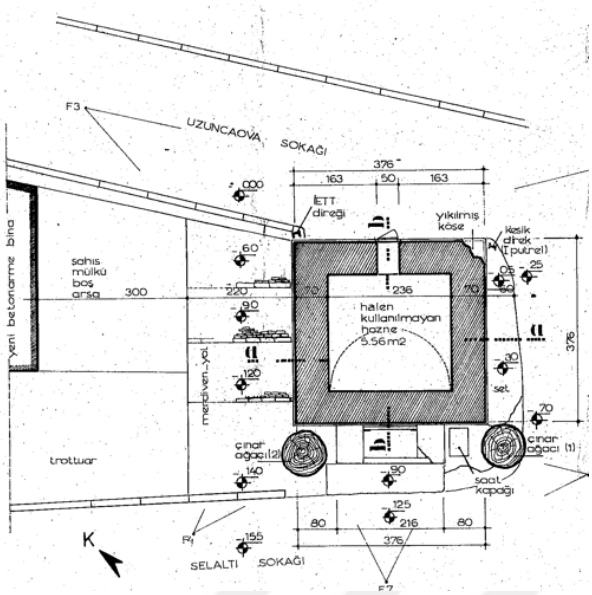

Ölçek: *1/50*

Çizim 240: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

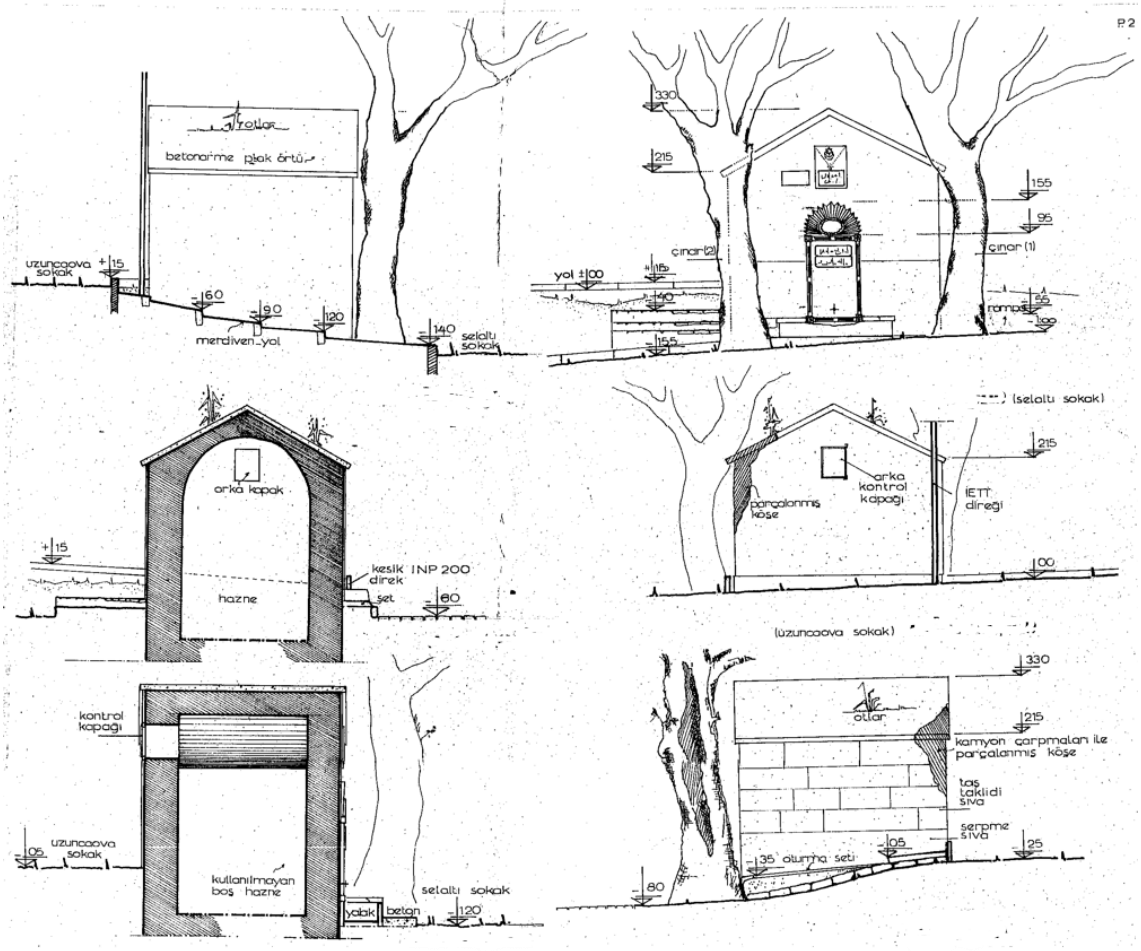

Ölçek: *1/50*

Çizim 241a: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 241b: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 241c: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 241d: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 241e: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 241f: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

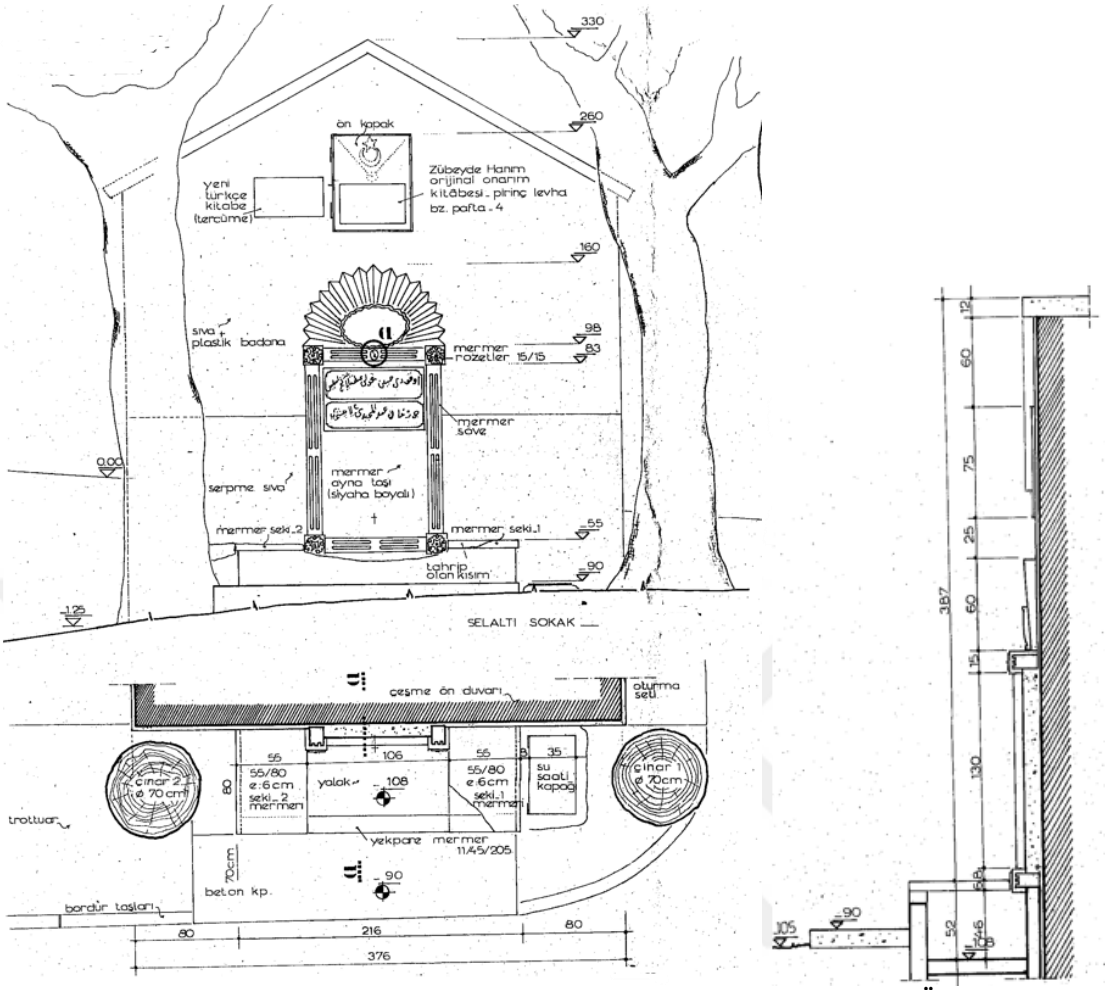

Ölçek: *1/20*

Çizim 242a: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 242b: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 242c: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

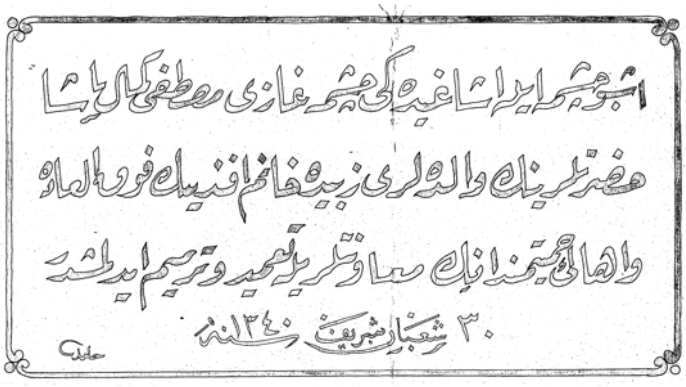

Ölçek: *1/1*

Çizim 243: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 155: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 156: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 157: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri*

Fotoğraf 158: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheleri*

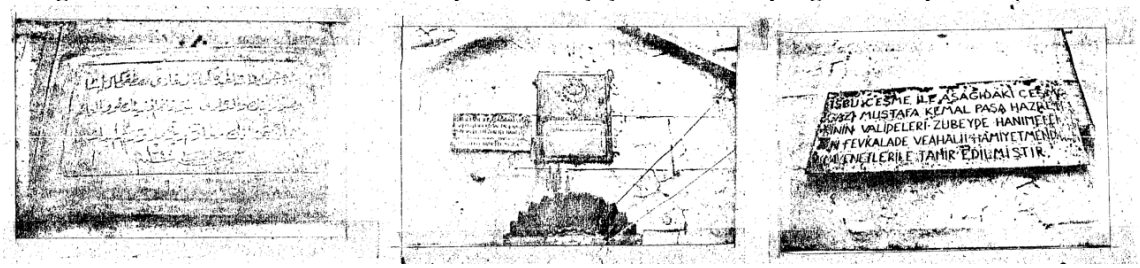

Fotoğraf 159a: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi*
Fotoğraf 159b: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Üzerinde Yer alan Ay-Yıldız Kapağı ve Latin Alfabeli Onarım Levhası*
Fotoğraf 159c: *Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin Latin Alfabeli Onarım Levhası*

3.2.10. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, İskenderpaşa Mahallesi, Hacı Halit Efendi Sokak ile Çıngıraklı Bostan Sokak kavşağında yer almaktadır. 933 Ada / 30 Parsel

Yapım Yılı: H.1269 / M.1852-53

Banisi: Kethüda Halid Efendi

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 13/14.06.2023

Çizim No: 244-253

Fotoğraf No: 160-164

Tarihçesi: Çeşmenin üzerinde yer alan inşa kitabesinde H.1269 (M.1852-53) yılında kapı kethüdalarının ileri gelenlerinden Halid Efendi tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[282]. Kabartma tekniği ile yazılmış inşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve üç satır şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 244a-244b) (Fotoğraf 160). Tâlik hatlı kitabe Şair Safvet tarafından kaleme alınmıştır[283]. İnşa kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Ricâl-i kethüdâ-yı bâbdan Hâlid Efendi'dir*

Mükemmel yapdırıp bu ayn-ı hayrı etdiren icrâ

Şehîd-i Kerbelânın etdi rûh-ı pâkini şâdân

Zülâl-i cûd ile atşân-ı nâsı eyleyip irvâ

Hudâ sîr-âb-ı ecr etsin dedim târîhini Safvet

[282] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 251.
[283] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 316.

Bu vâlâ çeşmeyi Hâlid Efendi eyledi ihyâ (1269)"[284]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Su depolu ve tek yüzlü bir çeşme olarak inşa edilen eserin kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri iki yapıya bitişik bir vaziyettedir (Çizim 245a-245b-245c-246-247-248a-248b-248c) (Fotoğraf 161-162-163-164a-164b). Çeşmenin bağımlı bulunduğu su deposu, kubbe ile örtülü olup üst örtüsü ile birlikte 5.50 m. yüksekliğine sahiptir. Su deposu düzgün geometrik bir şekle sahip değildir ve her cephe farklı genişliklerde inşa edilmiştir. Güneybatı cephesi takriben 6.25 m., güneydoğu cephesi 3.30 m., kuzeybatı cephesi 2.69 m., kuzeydoğu cephesi ise 2.89 m. genişliğindedir ve kuzeydoğu cephesinin güneye dönen köşesi 0.37 m. pahlanmıştır. Üzeri sıvanmış ve kiremit rengine boyanmış olan su deposunun üzerinde 0.10 m. yüksekliğinde bezemesiz bir saçağı bulunmaktadır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, su deposunun güneybatı cephesinin sağ kenarında yer almaktadır (Çizim 249-250a-250b-251a-251b). Mermer malzemeden inşa edilmiş olan çeşmenin yüksekliği 3.28 m. yüksekliğinde, 1.85 m. genişliğinde ve 0.62 m. derinliğindedir. Çeşmenin damı eğimli olup üzerinde masif bir mermer plaka yerleştirilmiştir. Çeşme üç yönden 0.06 m. genişliğinde, bezemesiz iki silme ile çevrelemektedir. Takriben 0.22 m. genişliğine sahip içbükey-dışbükey silme vasıtasıyla 2.66 m. yüksekliğinde ve 1.31 m. genişliğinde sahip çeşme nişine geçiş sağlanmaktadır. Çeşme nişinin üst kısmına mermer üzerine yazılmış, 0.30,9 x 0.87 m. ölçüsünde olan inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Zemini kırmızı renge, çerçevesi ile yazıları ise altın rengine boyanmış olan inşa kitabesi, dört kademeli, profilli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır. Taştan ve 0.04,4 m. genişliğinde yapılmış bu silme kuşaklardan dıştan içe doğru birinci, ikinci ve dördüncü sırada bulunan düz yüzeyli, üçüncü sırada bulunan ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Çeşme nişini içerisinde yer alan ana çeşme 2.12 m. yüksekliğinde olup üzerine kenarları "S ve C" kıvrımlar yapan üç bölümlü bir kemer örülmüştür. İki kademeli silmelerle elde edilmiş kemer 0.47 m. yüksekliğindedir. Genişliği 0.10 m. olan silmelerden dış kısımdaki dışbükey ve iç kısımdaki ise içbükey formda tasarlanmış olup içbükey silme çeşmenin gövdesi boyunca uzanmaktadır. Bu silmenin hemen yanında 0.02 m. genişliğinde düz yüzeyli birer silme yerleştirilmiştir. Kemerin etrafı dıştan 0.06 m. genişliğinde bezemesiz, düz yüzeyli iki kademeli silme

[284] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 251.

kuşakları ile çerçeve içerisine alınmıştır ve kemer köşelerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Kemer, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen iki pilastr tarafından taşınmaktadır. Pilastrlar, 0.11 m. yüksekliğinde, üzerinde silmelerin bulunduğu yatay dikdörtgen kaideler üzerine oturmaktadır (Çizim 252a-252b). Pilastrların bezemesiz, düz yüzeyli gövdeleri 1.14 m. yüksekliğinde ve 0.11 m. genişliğindedir. Pilastrlar gövdeleri dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta sonrasında dışa doğru açılan kavisli, dışbükey, içbükey ve düz silmelerle elde edilmiş 0.18 yüksekliğinde başlıklarla sonlanmaktadır (Çizim 253a-253b). Ana çeşmenin 1.87 m. yüksekliğine ve 0.65 m. genişliğine sahip niş duvarı özgünlüğünü kaybetmiş, üzerine herhangi bir bezeme unsuru ve ayna taşı bulunmamaktadır. Nişi alt kısmında musluğu takılı olan bir lüle deliği yer almaktadır.

Orijinal olmayan su teknesi mermer malzemeden yapılmış ve takriben 0.22 m. yüksekliğindedir. Dinlenene sekilerinde ise taş ve mermer malzeme bir arada kullanılmıştır. Takriben 0.28 m. yüksekliğinde olan sekilerin iç kenarları "C" kıvrımı şeklinde içbükey kıvrımı yapmaktadır.

Oldukça sade olan çeşmenin Barok-Rokoko üslupta yapılmış ayna taşı günümüzde mevcut değildir. Çeşme nişi geçişi sağlayan içbükey-dışbükey silme, çeşmenin kenarları "S ve C" kıvrımlar yapan Barok hatlı kemeri ve kenarları "C" kıvrımı şeklinde içbükey kıvrımlı dinlenme sekileri cepheye bir hareketlilik vermektedir. Çeşmenin üzerinde yer alan silmeler hem elemanın meydana gelmesinde hem de dekoratif amaçlı düzenlemesinde kullanılmıştır. Günümüzde çeşmenin üzerinde herhangi bezeme öğesi yer almamaktadır.

Eserin, 2022 yılında Fatih Belediyesi, Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü tarafından rölöve ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Restorasyon projesinde ve esere ait eski fotoğraflarında çeşme nişinin duvarının orijinalinde Barok-Rokoko üslubunda işlenmiş bitkisel motiflerle bezeli, görkemli bir ayna taşı bulunduğu anlaşılmaktadır ancak bu ayna taşı günümüze ulaşamamıştır. Yüksek kabartma tekniği ile yapılan ayna taşının üst kısmında görkemli bir tacı bulunmaktadır. İki pilastr tarafından taşınan tacın merkezinde silmeden elde edilmiş kareye yakın yatay dikdörtgen bir form ve bu formun üzerine "S ve C" kıvrımları yapan dekoratif bir kemer yapılmıştır. Kemerin kilit noktasında stilize edilmiş akant yaprağı işlenmiştir. Dikdörtgen formun iki yanında

simetrik bir şekilde “S ve C” kıvrımlar yapan bitkisel bezemelerin betimlendiği ve içerisine ise yanlardan birer “C” kıvrım ve üst ile alt kısımlarında ise bitkisel bezemler ile sınırlandırılmış bir madalyonun yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Oyma tekniği ile elde edilmiş ayna taşın gövdesi, tacı taşıyan pilastrlar tarafından sınırlandırmıştır. Bu pilastrların arasında kalan yüzeyde kenarları “S ve C” kıvrımı yapan yuvarlak bir kemer formu yapılmıştır. Kemerin üst kısmına ve köşelerine bitkisel bezemelerin işlendiği görülmektedir. Gövdenin içerisinde de ise dört yönden stilize edilmiş bitkisel motiflerle kuşatılmış bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun hemen altında musluğu takılı olmayan bir lüle deliği vardır.

İnceleme tarihinde çeşmenin üzerinde kopmalar, kırıklar, çatlaklar, erimeler, aşınmalar ve kararmalar gibi ciddi hasarlar tespit edilmiştir. Yapıya zarar verecek nitelikte bitkilerin eserin üzerinde büyümekteydi. Mevcut olmayan su teknesi ile dinlenme sekilerin yerine tel örgülü bir çit örülmüştü. İnceleme tarihinde sonra çeşmenin bakım ve onarımı yapılmıştır. Çeşmenin hasar görülen yeleri onartılmış, kitabesi boyanmış, su teknesi ile dinlenme sekileri yeniden yapılmış, lüle deliğine madeni bir musluk takılmıştır. Çeşmenin üzerini örten kemerin kopmuş kısmı doldurulmuş ve sağ tarafta bulunun pilastrın mevcut olmayan başlığı tekrardan yapılmıştır. Su deposunun saçağı ve tamamen dökülmüş sıvaları yeniden yapılmış ve üzeri boyanmıştır.

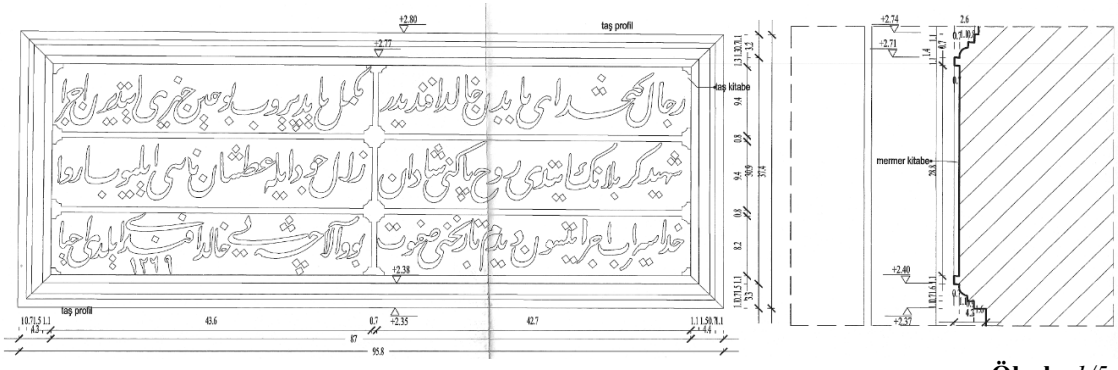

Ölçek: *1/5*

Çizim 244a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi’nin İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 244b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi’nin İnşa Kitabesinin Kesiti (Restorasyon Projesi)*

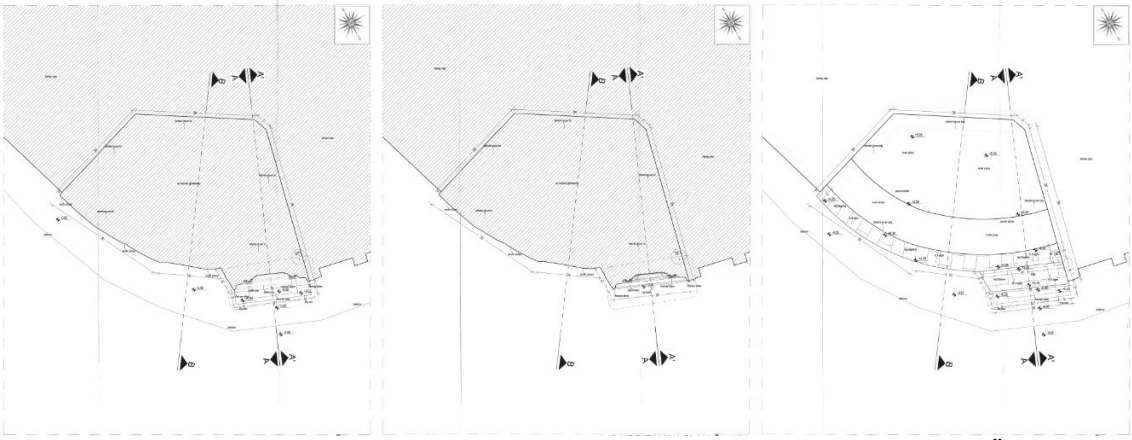

Ölçek: *1/20*

Çizim 245a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin +1.13 Kot Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 245b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin +1.13 Kot Tavan Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 245c: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Dam Planı (Restorasyon Projesi)*

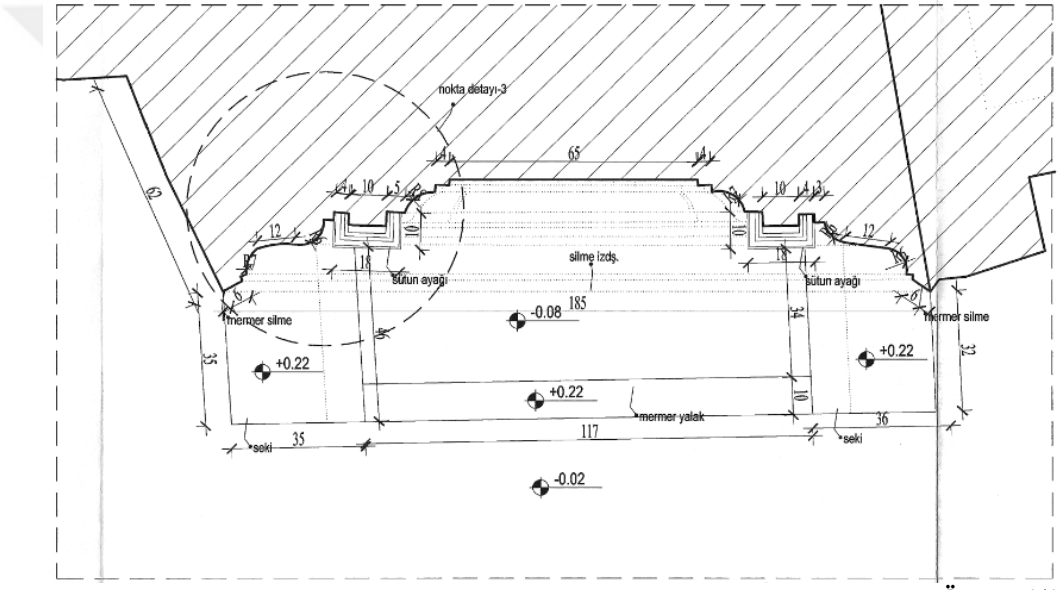

Ölçek: *1/10*

Çizim 246: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

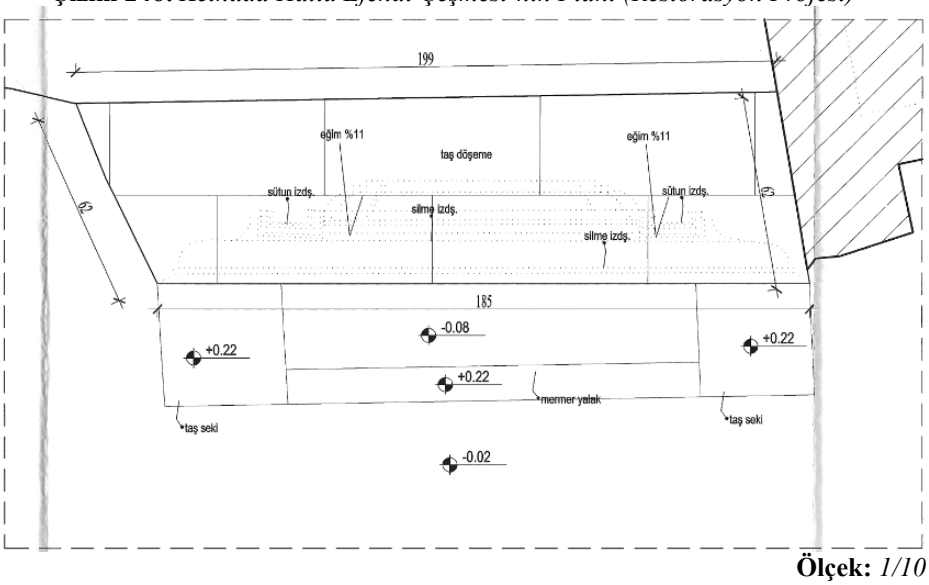

Ölçek: *1/10*

Çizim 247: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Dam Planı (Restorasyon Projesi)*

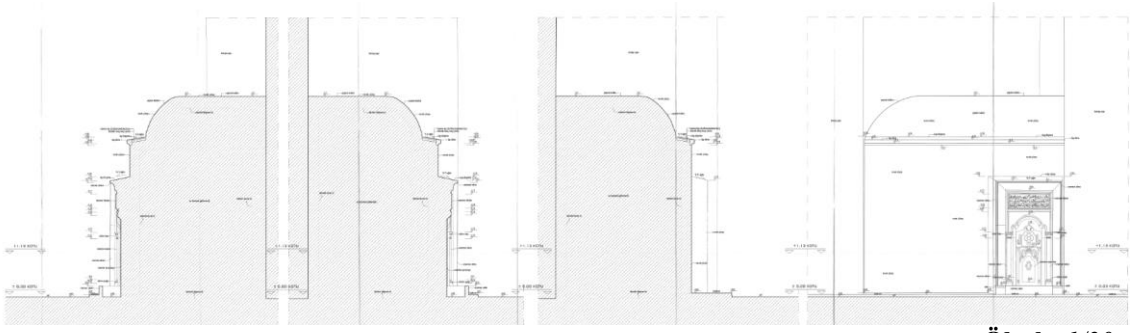

Ölçek: *1/20*

Çizim 248a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 248b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 248c: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*

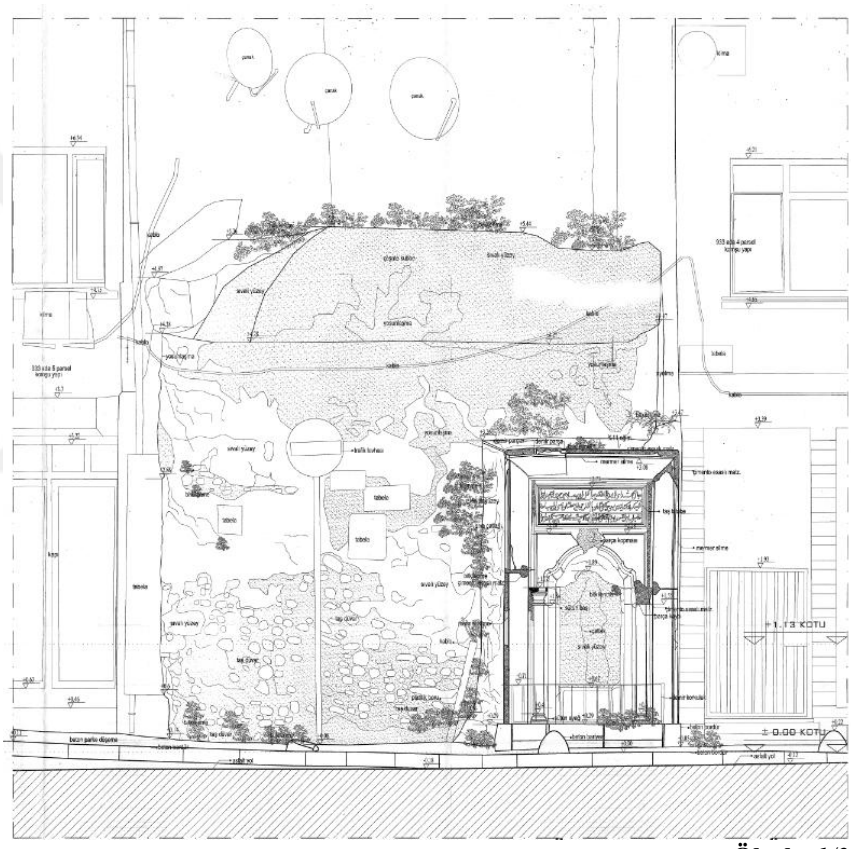

Ölçek: *1/20*

Çizim 249: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Rölöve Projesi)*

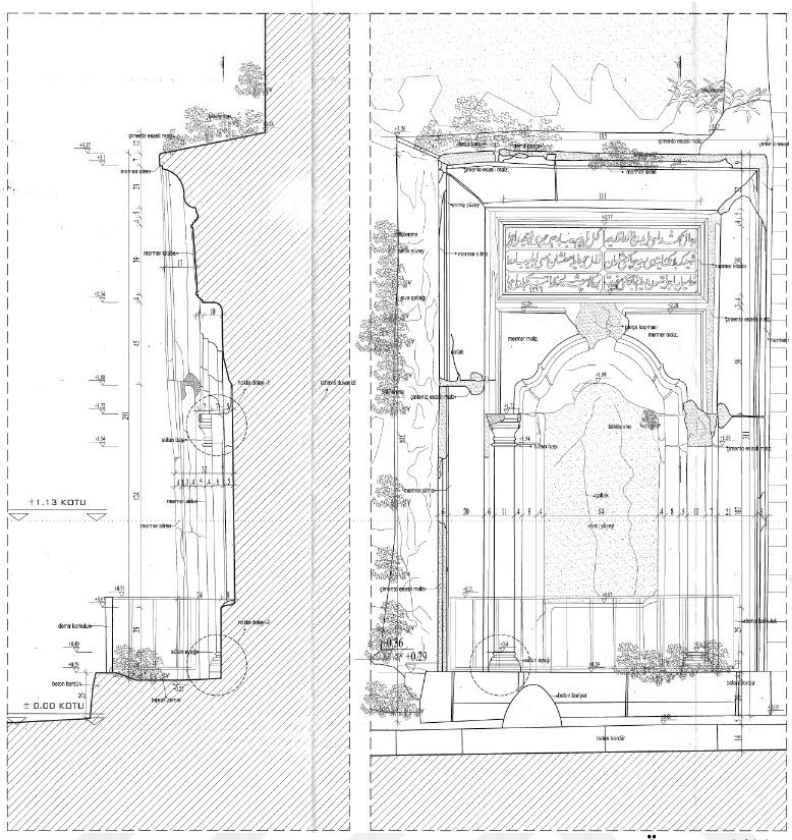

Ölçek: *1/10*

Çizim 250a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 250b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Rölöve Projesi)*

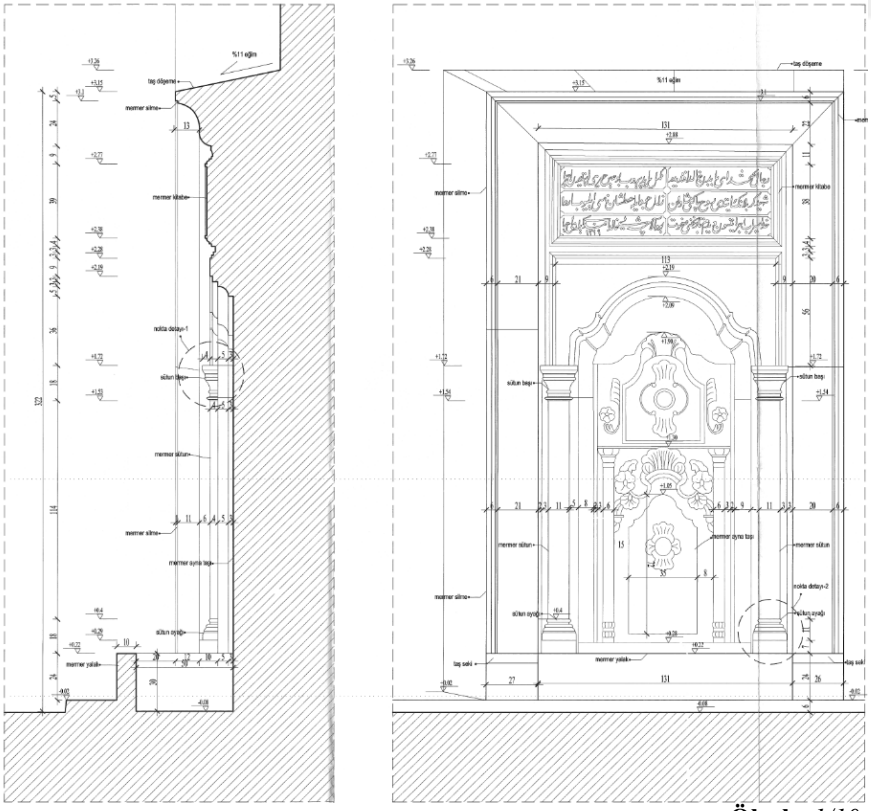

Ölçek: *1/10*

Çizim 251a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 251b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Restorasyon Projesi)*

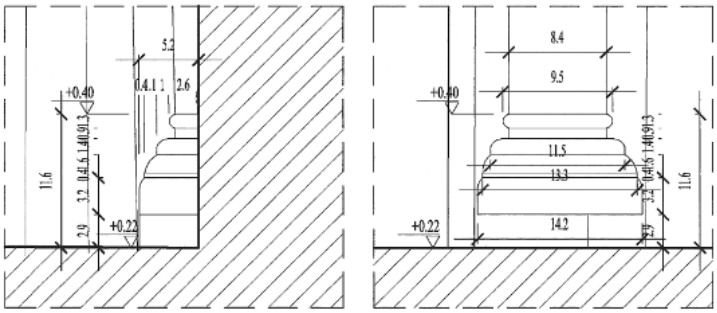

Ölçek: *1/5*

Çizim 252a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 252b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi Pilastr Kaidesi (Restorasyon Projesi)*

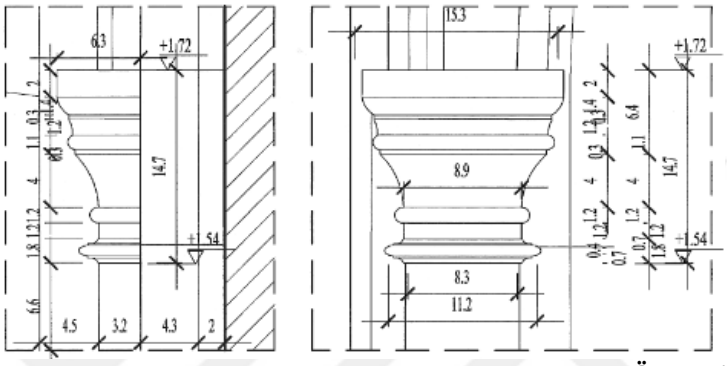

Ölçek: *1/5*

Çizim 253a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Pilastr Başlığı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 253b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi Pilastr Başlığı (Restorasyon Projesi)*

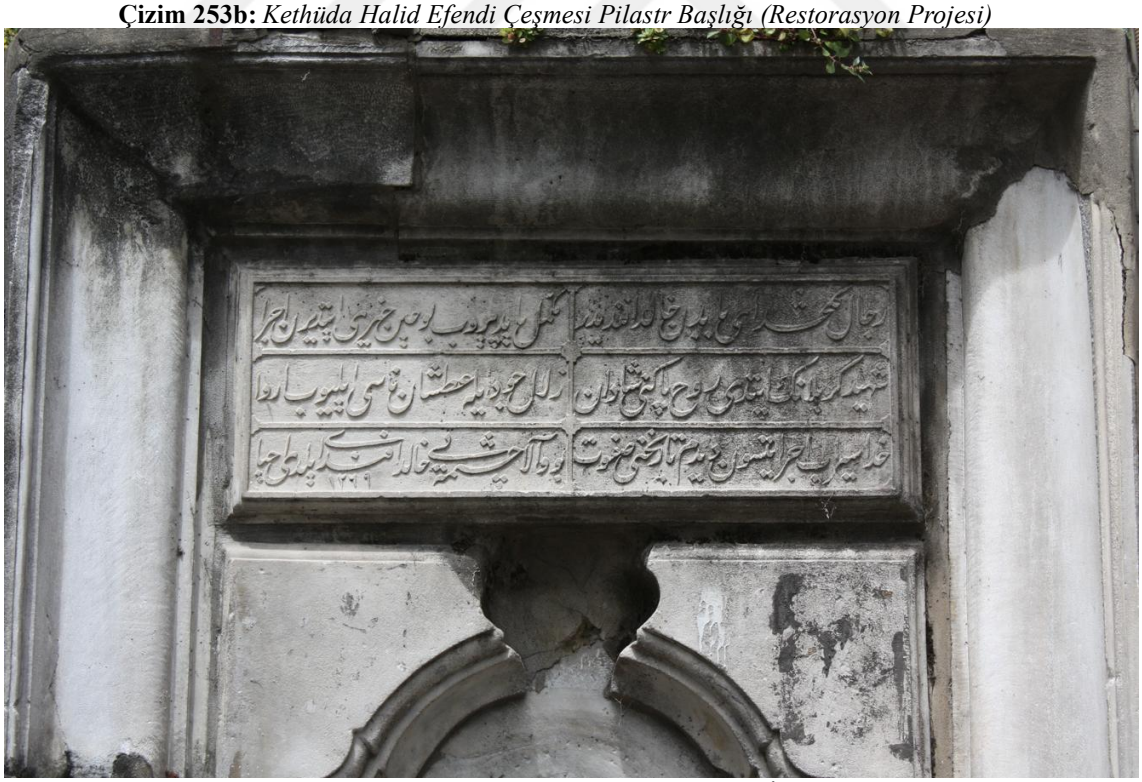

Fotoğraf 160: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 161: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 162: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 163: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (https://kulturenvanteri.com/yer/kethuda-halit-efendi-cesmesi/#17.1/41.011887/28.951303)*

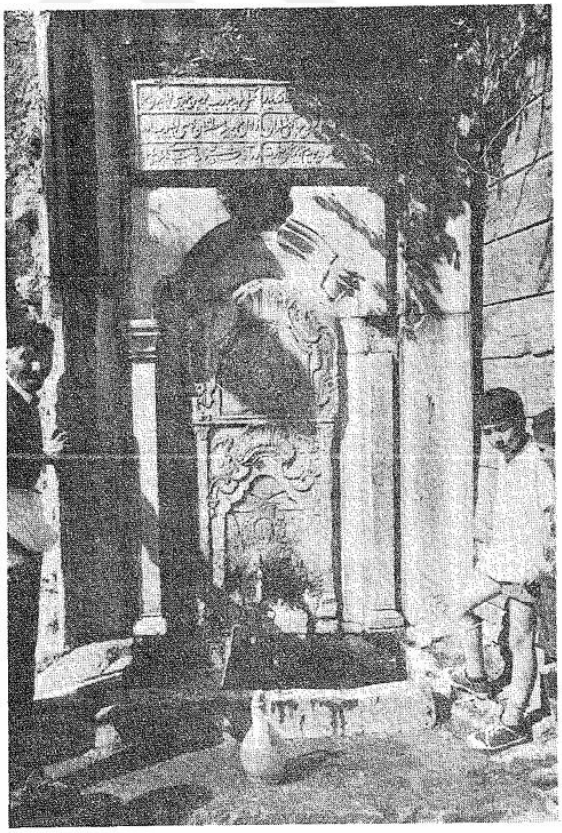

Fotoğraf 164a: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C.I, 269)*
Fotoğraf 164b: *Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.315)*

3.2.11. Hacı Arif Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Cibali Mahallesi, Haydar Caddesi üzerinde Haydar Medresesi'nin karşısında yer almaktadır. 2181 Ada / 38 Parsel

Yapım Yılı: H.1269 / M.1852-53

Banisi: Hacı Arif Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 254-261

Fotoğraf No: 165-168

Tarihçesi: Eserin üzerinde bulunan inşa kitabesine göre; vefat eden Hacı Arif Ağa'nın ruhu için H.1269 (M.1852-53) yılında yaptırılmıştır[285]. İnşa kitabesi, kartuşlarla iki sütun ve iki satır şeklinde düzenlenmiş olup Şair Senih'a tarafından kaleme alınmıştır (Çizim 254) (Fotoğraf 165). Talik hatlı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

Etmişdi Hacı Ârif Ağa rıhlet-i bekâ

Rûhu için oldu bunda revân âb-ı can-fezâ

Dil-teşnegâna söyledi târîhini Senîh

Âb iç bu çeşmeden gel et o merhûma du'â 1269 [286]

İnşa kitabesinin üzerinde yer alan kartuş içerisine ise Celi Sülüs hatla "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*[287]" âyet-i kerimesi yazılmıştır[288].

[285] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 338-340.
[286] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 205.
[287] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık.*" Enbiyâ 21/30.
[288] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 146.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Ampir üslubun özelliklerine sahip olan eser; nişsiz, tek yüzlü ve su depolu bir çeşmedir (Çizim 255a-255b-256a-256b-257a-257b-257c) (Fotoğraf 166-167-168). Moloz taş – tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş su deposunun yüksekliği saçak da dahil 4.14 m., genişliği 4.61 m., ve derinliği sağ tarafta 5.36 m., sol tarafta ise 5.25 m. ölçüsündedir. Yol kotunun yükselmesinden dolayı su deposunun beden duvarların bir kısmı kot seviyesinin altında kalmıştır. Su deposunun üzeri düz dam ile örtülü olup 0.11 m. yüksekliğine sahip, taştan yapılmış bezemesiz bir saçağı bulunmaktadır. Güney cephesi, günümüzde bir apartmanın yan tarafına geçiş yapılan küçük bir avlu ile birleşmiş durumdadır. Doğu cephesinin sol üst tarafına 0.60 m. yüksekliğine sahip bir hazne açıklığı yerleştirilmiştir. Kuzey cephesinde ise yuvarlak kemerli bir açıklık yer almaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunu doğu cephesinin ortasına yerleştirilen çeşme tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir (Çizim 258-259-260a-260b). Çeşmenin her iki yanında, üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan, dikey doğrultuda birer mermer blok bulunmaktadır. Bu bloklar hariç dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, 2.06 m. yüksekliğine ve 1.26 m. genişliğine sahiptir. Çeşme üzerinde tuğla örgüsü ile örülmüş yuvarlak kemer formu bulunmaktadır. Tuğla örgüsünün arası derzle doldurulmuş ve kemer formun içi tuğla dizisi ile kaplanmıştır. Çeşmenin üzerinde bulunan beş kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.17 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur (Çizim 261). Yukarıdan aşağı doğru silme kuşaklarından birinci ile beşinci sıradakiler düz, ikinci sıradaki içbükey ve üçüncü ile dördüncü sıradakiler ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Saçağın altına 0.48 x 1.04 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli mermer levha bulunmaktadır. Levhanın üzerinde dalgalı silme ile elde edilmiş ve iki bölümden oluşan bir çerçeve yer almaktadır. Üst bölüme uçları yuvarlatılmış bir kartuş içerisine yazılmış âyet-i kerime yazılmıştır. Kartuşun yuvarlatılmış uçlarına, yanlara doğru uzayan, yüksek kabartma tekniği ile birer adet üç yapraklı lale motifi işlenmiştir. Çerçevenin alt bölümünde ise iki sütun olarak düzenlenmiş, eserin inşa kitabesi yer almaktadır. İki sütun arasına, yüksek kabartma tekniğinde yapılmış sekiz adet sivri yapraklı bir çiçek motifi betimlenmiştir. Her iki kitabe kabartma tekniği ile yazılmış olup zemin kırmızı renk ve harfler, kartuşların çerçeveleri ile bezemeler ise altın yaldızla boyanmıştır. Ayna taşı her iki yanına yerleştirilen birer pilastr ile sınırlandırılmıştır. Pilastrların gövdeleri, 0.12 m. yüksekliğine ve 0.28 m. genişliğine sahip ve üzerlerinde

dışbükey silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Pilastrların gövdeleri, toskana düzenine benzeyen başlıklarla birlikte 1.21 m. yüksekliğinde olup gövdelerin üzerine dikey doğrultuda dikdörtgen formlu, dışbükey ve düz silmelerle birer tane çerçeve yapılmıştır. Çerçeve içerisine yarım daire formlu silmelerle yivler açılmıştır. Çeşmenin ayna taşı, takriben 1.33 m. yüksekliğine ve yaklaşık olarak 0.70 m. genişliğine sahip, düz yüzeyli ve dikdörtgen şekilli mermer bir bloktan ibaretti. Alt tarafından musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunan ayna taşının üzerinde herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır.

Yol kotunun yükselmesi nedeniyle su teknesi ve dinlenme sekilerinin büyük bir kısmı yol seviyesinin altında kalmış ve günümüzde ölçülebilen yükseklikleri yaklaşık olarak 0.20 m.dir. Çeşmenin önünde bulunan mermer malzemeden yapılmış olan su teknesinin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Su teknesinin her iki yanında yer alan ve yine mermer malzemeden yapılmış olan dinlenme sekileri takriben 0.65 m. genişliğine ve 0.94 m. derinliğine sahiptirler.

Günümüzde iyi bir durumda olan çeşmenin kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme karakterleri Ampir üslubun özelliklerini yansıtmaktadır. Çeşmenin üzerinde farklı formlardaki silme kuşakları ve pilastrlar hem elemanların oluşumunu hem de cephelerin hareketlendirilmesini sağlamıştır. Oldukça sade bir görünüme sahip olan çeşmede kitabelerde yer alan lale ve sekiz yapraklı çiçek motifleri eserde yer alan bezeme ögeleridir.

Fatih Belediyesi, Kültürel Mirası Koruma Müdürlüğü tarafından eserin rölöve ve restorasyon projeleri hazırlatılmış, 2023 yılında da restore edilmiştir. Onarım kapsamında niteliksiz müdahaleler eserden arındırılmıştır. Çeşmenin ve su deposunun üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte olan bitkiler temizlenmiştir. Su deposunun derz onarımları tamamlanarak eksik bölümlerinde taş-tuğla bütünlenmesi gerçekleştirilmiştir. Hem su deposunun beden duvarlarında hem de düz damda bulunan betonlar sökülmüş, düz damın üzeri yonu taş ile kaplanmıştır. Restorasyon öncesi mevcut izler dikkate alınarak çeşmenin iki yanına mermer bloklar eklenmiştir. Çeşmenin yüzey temizliği yapılmış, kitabelerinde renklendirme ve altın yaldız çalışması yapılmıştır. Oldukça harap olan su teknesi ve dinlenme sekilerinin kırılan yerleri onartılmıştır. Madeni bir musluk takılan çeşme, bu restorasyonda suyuna kavuşturulmuştur.

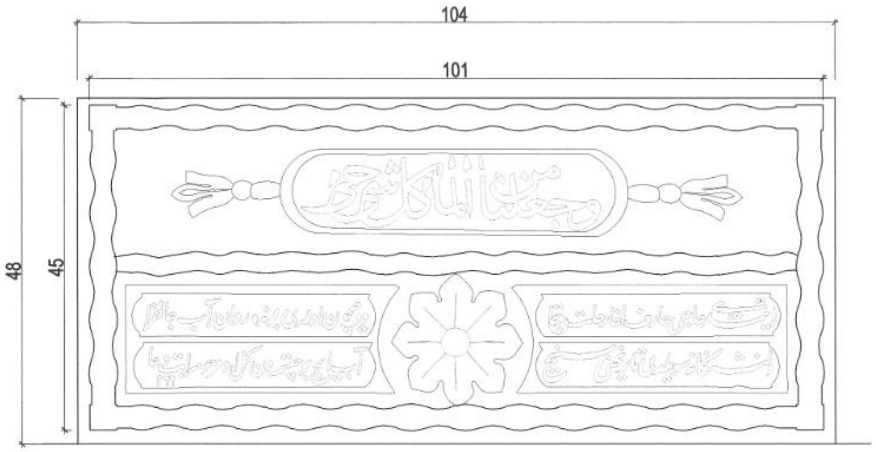

Ölçek: 1/5

Çizim 254: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı ve İnşa Kitabesi (Restorasyon Projesi)

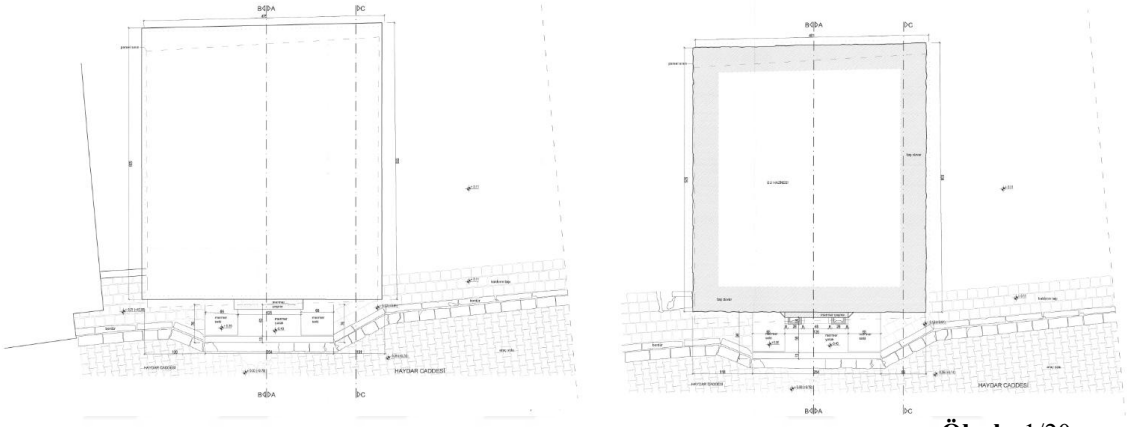

Ölçek: 1/20

Çizim 255a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)
Çizim 255b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin +0.82 Kot Planı (Restorasyon Projesi)

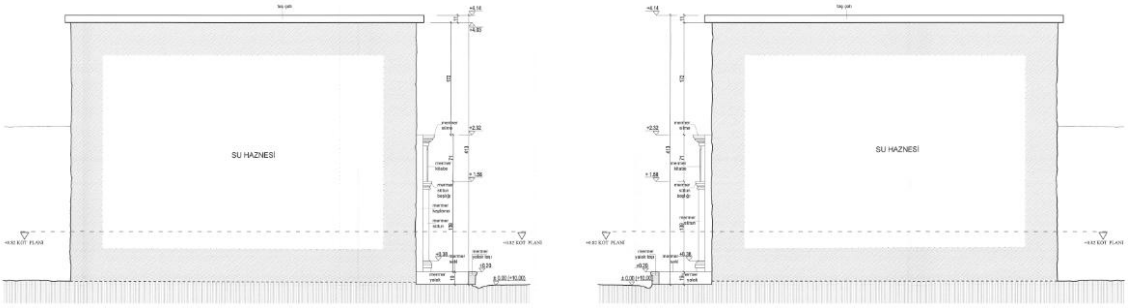

Ölçek: 1/20

Çizim 256a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)
Çizim 256b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)

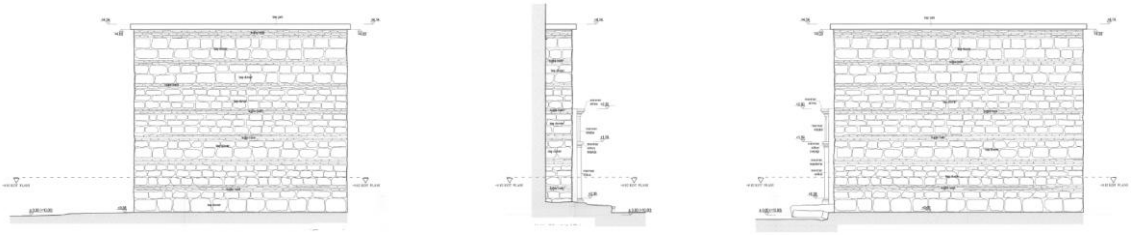

Ölçek: 1/20

Çizim 257a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 257b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)
Çizim 257c: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi (Restorasyon Projesi)

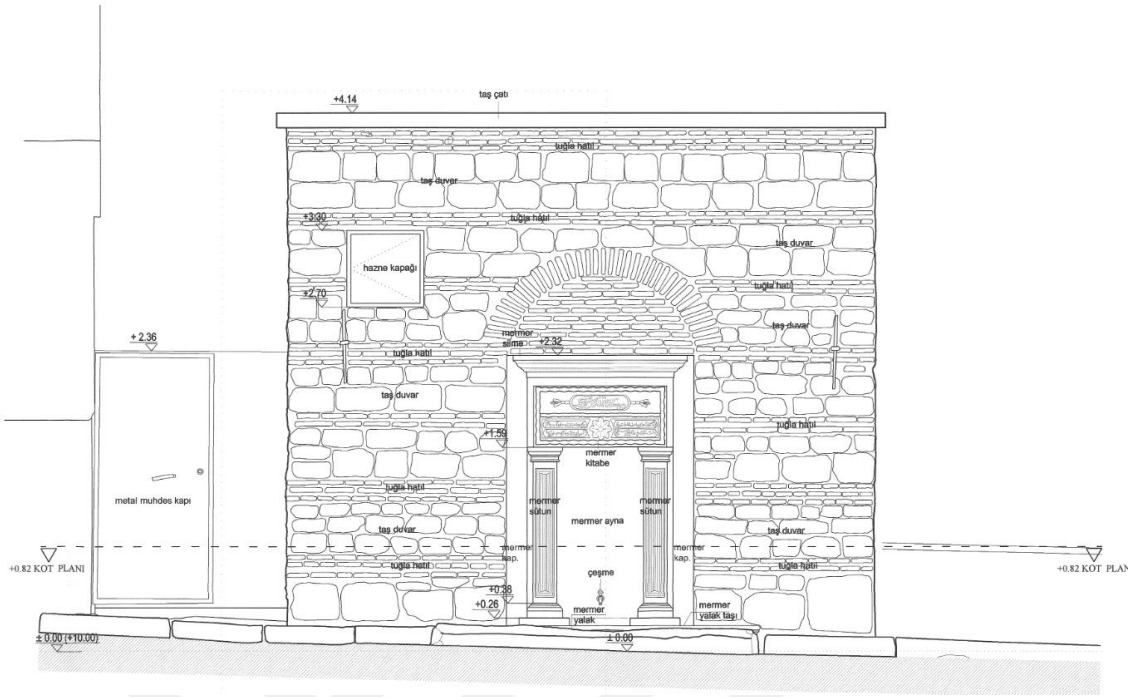

Ölçek: 1/20

Çizim 258: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

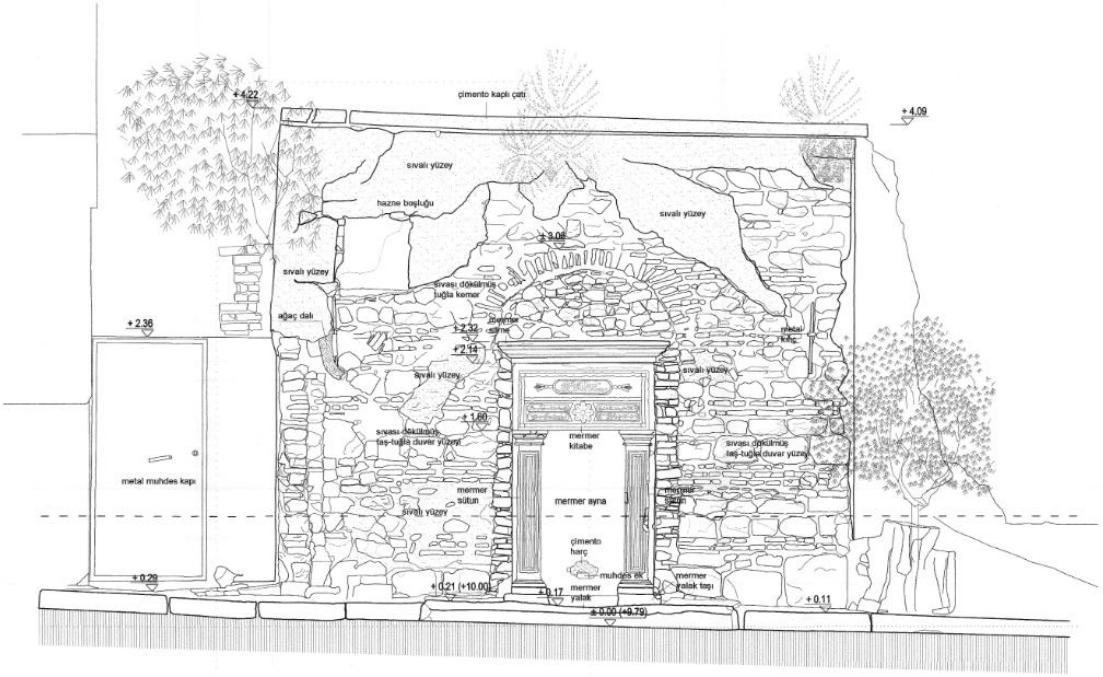

Ölçek: 1/20

Çizim 259: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)

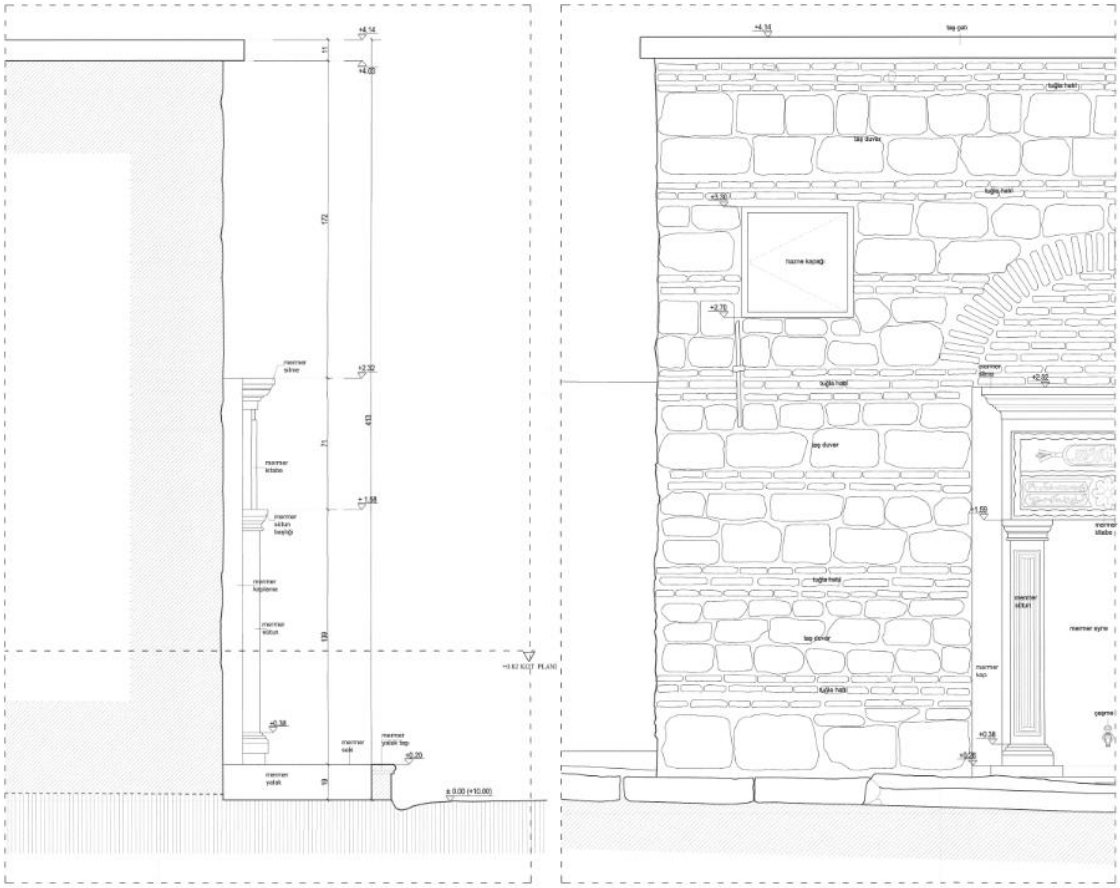

Ölçek: 1/10

Çizim 260a: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kısmi A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)
Çizim 260b: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kısmi Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)

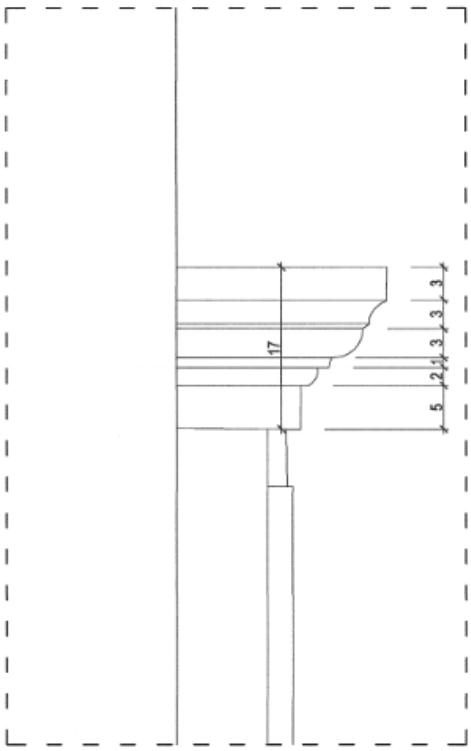

Ölçek: 1/5

Çizim 261: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Saçak Detayı (Restorasyon Projesi)

Fotoğraf 165: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı ve İnşa Kitabesi

Fotoğraf 166: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü

Fotoğraf 167: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Sol Yan Görünüşü

Fotoğraf 168: Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

3.2.12. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş)

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi, Abbasağa Mahallesi, Salnameci Sokak ile Jandarma Kışlası Sokak'ın kesiştiği kavşak üzerinde yer almaktadır. 505 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1271 / M.1854-55

Banisi: Hasan Rıza Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 26.05.2023

Çizim No: 262-267

Fotoğraf No: 169-172

Tarihçesi: Eserin üzerinde yer alan inşa kitabelerinde, H.1271 (M.1854-55) yılında Hasan Rıza Paşa[289] tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır[290]. Hasan Rıza Paşa H.1294 (M.1877) yılında vefat etmiştir, çeşmenin inşa kitabeleri ise H.1271 tarihli olduğuna göre, kuvvetle muhtemel kitabeler Hasan Rıza Paşanın vefatından sonra yerleştirilmiştir[291]. Oval madalyonlar içerisine, kabartma tekniği ile yazılmış olan kitabeler ikişer satırdan oluşmaktadır ve düz çizgiler birbirinde ayrılmış satırların altında da tarih paftası bulunmaktadır (Çizim 262a-262b) (Fotoğraf 169-170). Talik hatlı inşa kitabelerinin transkripsiyonun şöyledir:

---

[289] Hasan Rıza Paşa ya da Cihan Seraskeri Rıza Paşa, 1809 yılında Attar Memiş Ağa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. II. Mahmud Han tarafından saraya alınmış, Mabeyn'de yetiştirilmiştir. Sultan Abdülmecid Han tahta çıkınca vezir rütbesiyle Hassa Müşiri unvanın almış ve taşrada Halep, İzmir ve Konya'da valiliklere atanmıştır. Temmuz 1843- Temmuz 1845, Mayıs 1848 - Mart 1849, Ocak 1854 - Haziran 1855, Aralık 1856 -Temmuz 1857, Ekim 1857 - Eylül 1861, Haziran 1866 - Şubat 1867, Eylül - Kasım 1875 ve Ocak - Nisan 1876 tarihlerinde toplamda sekiz kere seraskerlik makamına getirilmiştir. Aralık 1853 ve Ocak 1854 tarihleri arasında Kaptan- Derya görevini üstlenmiştir. Nisan 1840- Ocak 1843 ve Eylül 1843- Aralık 1845 tarihlerinde Hassa Ordusu Komutanı, Mayıs 1841-Temmuz 1843 ve Nisan - Ağustos 1849 ve tarihlerinde Hüdavendigar valisi, Ağustos 1849-Temmuz 1850 tarihlerinde Selanik valisi, Ağustos 1858 - Haziran 1861, Mayıs 1866 - Şubat 1867 ve Haziran - Ekim 1876 tarihlerinde üç kez Tophane müşiri, Temmuz 1846 - Mayıs 1848 ve 6 - 20 Ekim 1876 tarihlerinde iki kez Ticaret Nazırı, Şubat - Haziran 1873, Eylül 1875 ve Kasım 1875 - Ocak 1876 tarihlerinde de üç kez Bahriye Nazırı olmuştur. Mart 1877 yılında Meclis-i Ayan üyesidir. 24 Kasım 1877 tarihinde vefat etmiştir. Detaylı Bilgi için Bakınız: S. Kuneralp (1999). *Son Dönem Osmanlı erkân ve ricali (1839-1922) prosopografik rehber*. İstanbul: İsis, s. 77. M. Ünver (2016). Tanzimat Dönemi bir Osmanlı paşasının biyografisini yazmak: Cihan Seraskeri Hasan Rıza Paşa. *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, s. 205-222.

[290] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 205-207.

[291] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 355.

"*Ser-asker-i esbak merhûm*

Hasan Rıza Paşa çeşmesi hayratı

sene 1271"[292]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiş olan eser günümüzde iki yüzlü bir köşe çeşmesidir (Çizim 263a-263b-264-265a-265b-266a-266b-267a-267b) (Fotoğraf 171-172). Eğimli bir arazi üzerinde yer aldığından dolayı bazı kısımları kot altında kalan su deposu üst örtüsüne kadar, takriben 5.20 m. yüksekliğinde, 3.86 m. genişliğinde ve 3.88 m. derinliğindedir. Dört cephesi de moloz taş ve tuğla malzemeyle almaşık duvar örgüsü ile inşa edilmiş olup üst tarafı sadece tuğla ile örülmüştür. Günümüzde su deposunun üzeri bir çatı ile kapatılmış olup üzerinde bezemesiz, oldukça dar, betonarme bir saçak bulunmaktadır. Su deposunun kuzey ve güney cephelerin hemen bitişiğinde merdivenler yer almaktadır. Güney cephede 0.51 x 0.50 m. ölçüsünde demir kapaklı bir hazne girişi bulunmaktadır.

Büyük oranda özgünlüğünün kaybeden eserin, batı ve doğu cephelerine çeşme yerleştirilmiştir. Her iki çeşmede de sadece mermer malzeme ile yapılmış, taç ve gövde olmak üzere iki bölümden oluşan ayna taşları günümüze gelebilmiştir. Batı cephesinde yer alan taç yarım daire formunda olup üzerinde çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Yaprakların birbirine eklenmesiyle elde edilen çelengin tepe noktasında yukarıya doğru açılan kurdele motifle işlenmiştir. Oval madalyonun içerisinde çeşmenin inşa kitabesi yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki ayna taşının gövde kısmı 0.55 m. genişliğinde olup üzerinde genişliği 0.10 m. olan düz yüzeyli silme ile çerçeve içeresine alınmıştır. Silmelerin birleştiği üst bölümün her iki köşesine de dekoratif birer kare şekilli kabartma işlenmiştir. Ayna taşının üzerinde lüle deliği bulunmamaktadır. Eserin önünde yer alan, mermer malzemeden yapılmış su teknesi ve dinlenme sekileri orijinal değildir.

Doğu cephesinde yer alan çeşmenin de ayna taşı benzer şekilli yapılmıştır. Mermerden yapılmış ayna taşının taç kısmı, oval formludur ve üzerinde yaprakların birbirine eklenmesiyle elde edilmiş çelenk çerçeveli oval bir madalyon yer almaktadır. Çelengin tepe noktasında yukarıya doğru açılan kurdele motifli işlenmiştir. Madalyon

[292] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 151.

bombeli iç yüzeyine, batı cephesinde bulunan inşa kitabesinde yer alan bilgilerin yazılmıştır. Ayna taşının gövde kısmı 0.55 m. genişliğinde olup bezemesiz düz silmelerle, yanlarda, alt ve üst kısımlarda birbirini kesen dikdörtgen yüzeylere ayrılmıştır. Genişliği 0.10 m. olan bu dikdörtgen yüzeylerin kesişim noktalarına ise kabartma şeklinde birer adet kare şekilli kabartma işlenmiştir. Ayna taşının üzerinde lüle deliği bulunmamakta ve su teknesi tamamen kot altında kalmıştır.

Özgün şekliyle günümüze ulaşamadığı için üslupsal açıdan tam bir değerlendirme yapmak pek mümkün değildir. Çeşmenin yalnızca ayna taşı günümüze gelebilmiş ve ayna taşı ise Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Ayna taşlarında yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş çelenk çerçeveli madalyonlar ile kare şekilli motifler dışından eserde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

İSKİ Su İsale ve Dağıtım Daire Başkanlığı, Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından 2006-2009 yıllarından eserin, rölöve projesi hazırlatılmıştır. Rölöve projesinde eserin üzeri düz dam ile örtülü olup küfeki taşı ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Harap bir vaziyette iken son yıllarında eserin basit bakım işleri yapılmıştır. Bu çalışma sırasında eserin üzeri çatı ile örtülmüş ve betonarme bir saçak yapılmıştır. Çalışma sırasında su deposunun tahribata uğrayan ve kırılmış olan kaplamaları sökülmüş ve böylelikle esas yapı elemanları ortaya çıkmıştır. Dinlenme sekileri ve tekneler onartılmış, kitabeler temizletilmiş ve ayna taşının kırılan kısımları yenide yaptırılmıştır. Günümüzde işlevini kaybetmiş olan çeşmenin musluğu ile lüle deliği bulunmamakta ve suyu da akmamaktadır.

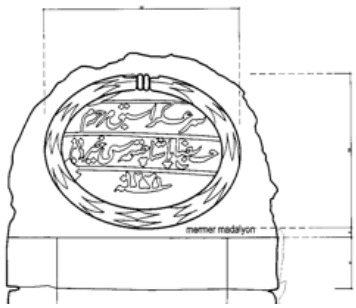

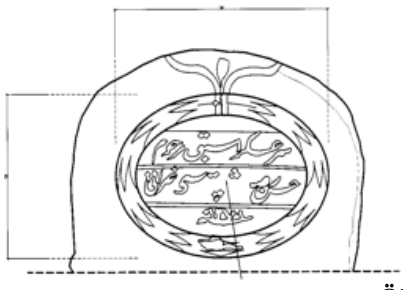

Ölçek: *1/5*

Çizim 262a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 262b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin Doğu (Beşiktaş) Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

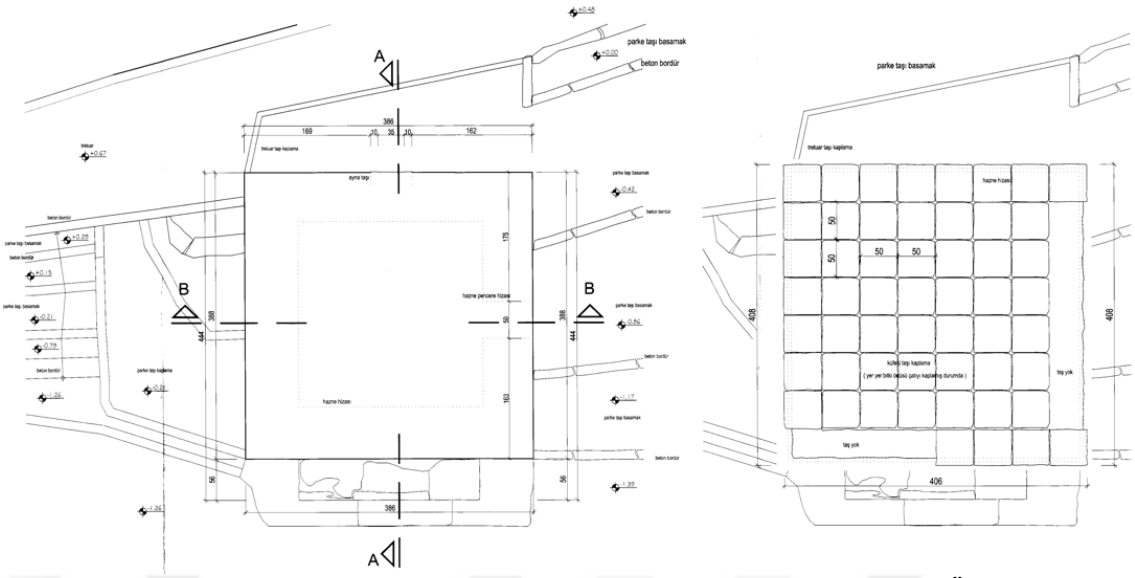

Ölçek: *1/20*

Çizim 263a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) +1.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 263b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

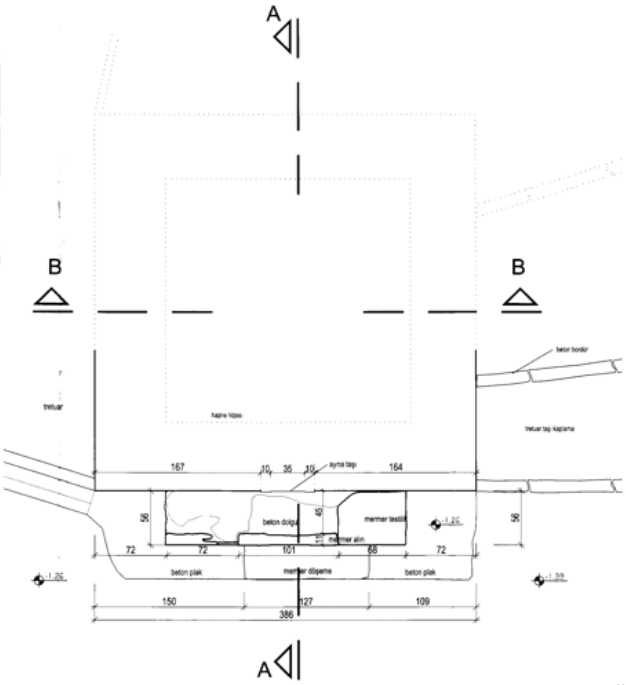

Ölçek: *1/20*

Çizim 264: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) +0.00 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

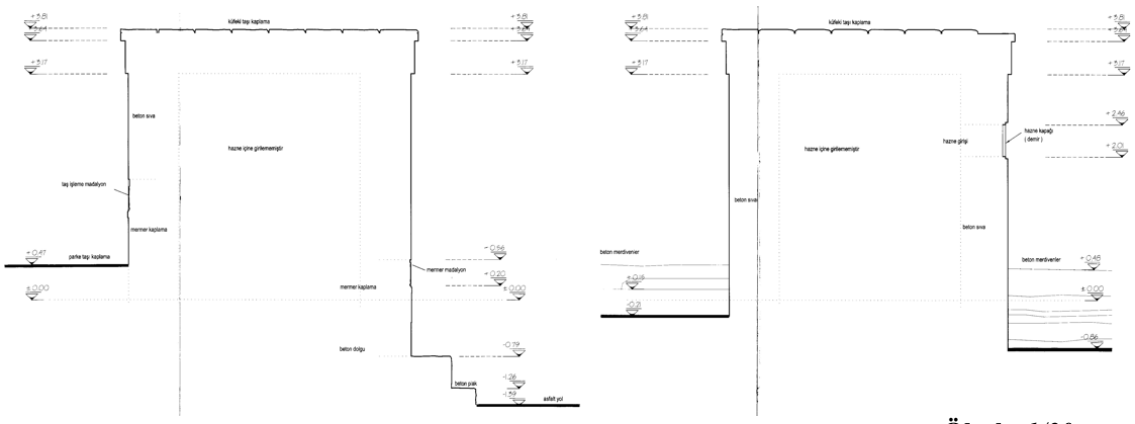

Ölçek: *1/20*

Çizim 265a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 265b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

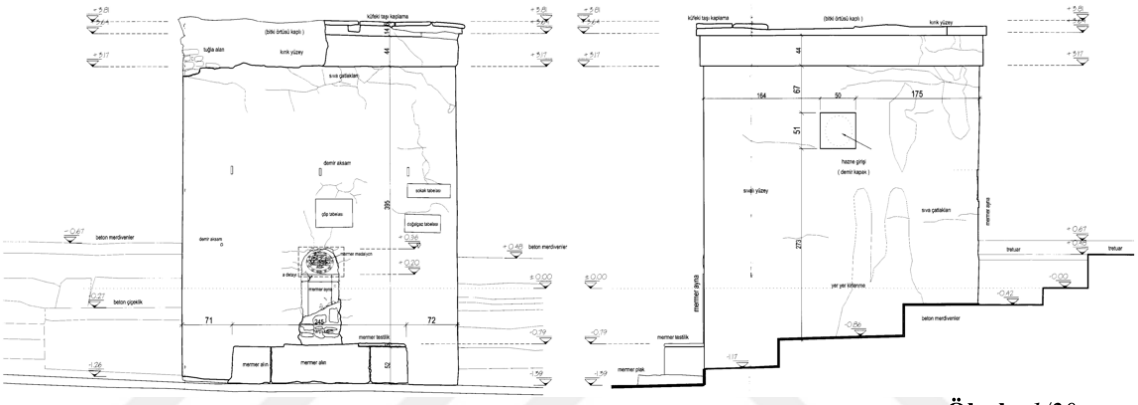

Ölçek: *1/20*

Çizim 266a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 266b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Güney Cephesi (Rölöve Projesi)*

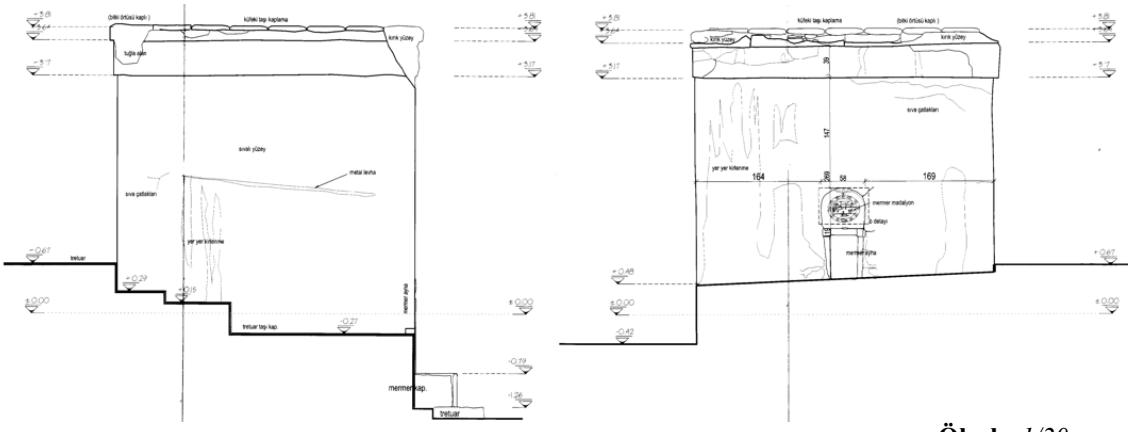

Ölçek: *1/20*

Çizim 267a: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Kuzey Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 267b: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)*

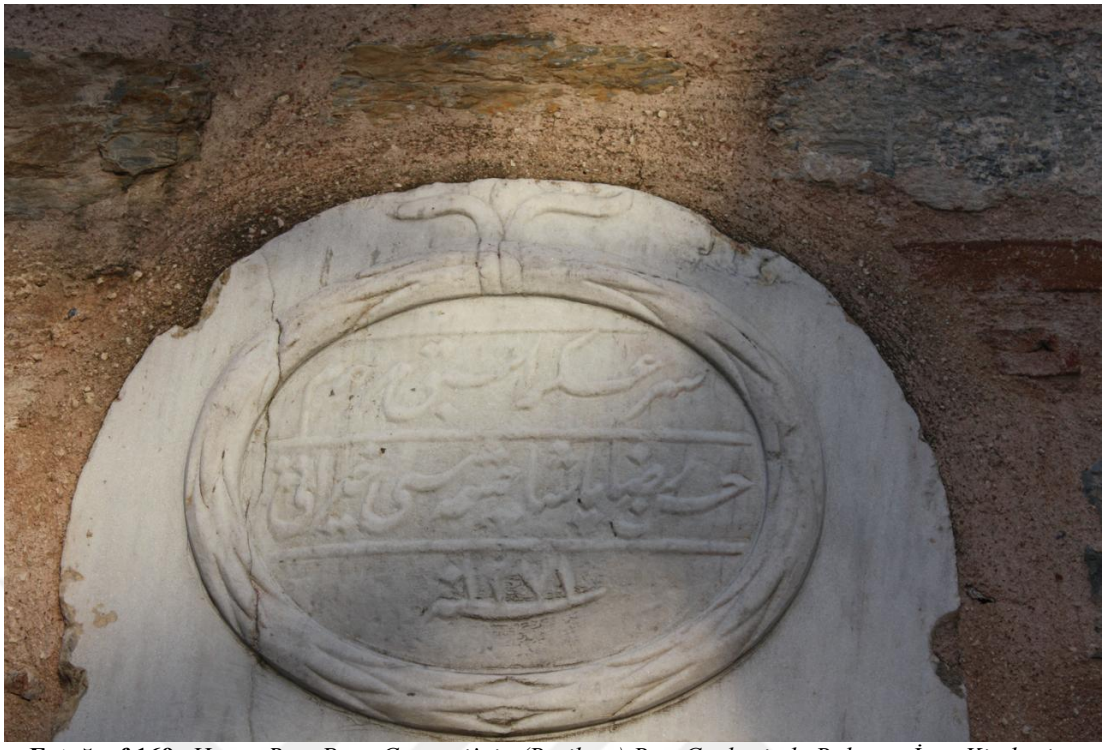

Fotoğraf 169: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 170: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 171: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Batı ve Güney Cepheleri*

Fotoğraf 172: *Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Beşiktaş) Doğu Cephesi*

3.2.13. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Eyüpsultan İlçesi, Defterdar Mahallesi, Yavedud Caddesi üzerinde Haliç tarafında, çevre yolu köprüsünün altında yer almaktadır. 3 Pafta /80 Ada / 7 Parsel

Yapım Yılı: H.1273 / M.1856-57

Banisi: Pertevniyal Valide Sultan

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2023

Çizim No: 268-281

Fotoğraf No: 173-183

Tarihçesi: Çeşmenin üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; H.1273 (M.1856-57) yılında Pertevniyal Valide Sultan tarafından inşa ettirilmiştir[293]. Celi Tâlik hatlı inşa kitabesi kartuşlarla üç sütun ve beş satır olarak düzenlenmiş olup Şair Muhtar Tahsin tarafından kaleme alınmıştır[294] (Fotoğraf 173). Hattat Mehmed Emin Efendi'nin imzası bulunan inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Ferzend-i Mahmud Hân-ı adlî nûr-ı ayn-ı kâ'inât*

Eyvân-ı kasr-ı ismetin rûşen çerâğ-ı zîveri

Ashâb-ı fahr-ı âlemîne hürmeten bu beldeyi

Abdülaziz'in mâder-i sa'd ahteri pâkîze zât

Pertevniyal Kadın Efendi serfirâz-ı kânitât

Tezyîn içün bünyâd kıldı çeşme-i nûri'l-cihât

[293] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 689.
[294] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 270.

Hayrâta icrâ eylemekdir şân-ı Nil-cûdunu

Nûş eyledikce teşneler âsâr-ı hayrından zülâl

Allah nahl-i gül-i vücûdun goncasıyla muttasıl

Mehd-i mu'allâyı kerem-fermâ-yı memdûhü's-sıfât

Ruh-ı şehîdân ola şâd ve sâbikîn-i sâbıkât

İkbâl-i ömr ile kıla ferah-bahş-ı gülzâr-ı sebât

Bir su içüp Muhtâr tahsîn eyledim hayrâtını sene 1273

Pertev-nümâ susuzlara nev çeşmeden âb-ı hayat

Harrerehu el-müznib ed-dâ'î[295] *Hâfız Mehmed Emin el-Eyyûb*"[296]

Çeşmenin tacının üzerinde bulunan oval madalyonda istifli bir şekilde yazılmış "*Bismillâhirrahmânirrahîm*" yazısı Recai Efendi hattıdır. (Çizim 268) (Fotoğraf 174). Madalyonun altındaki kartuşta Celî Sülüs hatla tek satır şeklinde "*Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külle şey'in hayy. / Efelâ yü'minûn. Sadakallâhü'l-azîm*"[297] âyet-i kerimesi yazılmıştır (Çizim 269) (Fotoğraf 175). Çeşme nişini örten kemerin kilit taşındaki dairevi madalyonun üzerinde "*Mâşallah*" yazısı bulunmaktadır (Çizim 270) (Fotoğraf 176). Ayna taşına yerleştirilen dairevi madalyonun üzerine yer alan Celî Sülüs hatlı kitabedeki hadîs-i şerifi şöyledir: "*Kale'n-Nebiyyü aleyhi's-selâm / Hayrü'l-mâl mâ ünfika fî sebilillâh*[298] */ Harrerahu Emin 1273*"[299] (Çizim 271) (Fotoğraf 177). Bu kitabede de Hattat Mehmed Emin Efendi'nin imzası bulunmaktadır[300]. Ayna taşının üzerinde ise günümüz Türkçesi ile "*Harab olan bu çeşmeyi Haydar Süleymangil tarafından yeniden imar edilerek H.z.*

[295] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 194.
[296] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 447.
[297] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmayacaklar mı?*" Enbiyâ 21/30. "*Azîm olan Allah ne güzel ne doğru söyledi*".
[298] "*Nebi Aleyhisselam der ki: Malın hayırlısı Allah yolunda infak edilendir.*"
[299] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 195.
[300] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 451.

Fatımetüzzehra annemize hediye edilmiştir." cümlesi yer almaktadır. Pertevniyal Kadın Efendi çeşmesi olarak da adlandırılan eserin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser, su depolu, tek yüzlü ve üçgen alınlık bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 272a-272b-273a-273b) (Fotoğraf 178-179). Çeşmenin bağımlı olduğu su deposunun beden duvarları moloz taş - tuğla almaşıklığı ile örülmüştür (Çizim 274a-274b-274c). Su deposunun üzeri taş tonozla ile örtülmüş ve üst kısmına yağmur ve kar sularının daha hızlı akması için harpuşta konulmuştur. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan su deposunun bir kısmı kot altında kalmış ve günümüzde mevcut yüksekliği harpuşta ile birlikte takriben 5.34 m., genişliği 5.80,5 m., derinliği ise sağ tarafta 4.51 m., ve sol tarafta ise 4.60,5 m.dir. Deponun doğu cephesinde 0.80 m. yüksekliğinde bir açıklık bulunmaktadır.

Su deposunun güney cephesinin iki tarafına içbükey ve üzeri tamamen bezemesiz bırakılmış yan kanatlar yapılmıştır. Dinlenme sekileri üzerinden yükselen yan kanatlar üstünde bulunan beton harpuşta ile birlikte 4.50 m. yüksekliğinde ve sağ tarafta 0.85 m., sol tarafta ise 0.83,5 m. genişliğinde olup kanatların ortasına çeşme oturtulmuştur. Tamamen mermer malzemeden inşa edilmiş olan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme üçgen tacı ile birlikte 6.62 m. yüksekliğinde ve 4.00 m. genişliğindedir (Çizim 275). Çeşmenin yüksek kabartma tekniğiyle plastik bir etki kazandırılmış yoğun bezemeli bir tacı bulunmaktadır (Fotoğraf 180). Taç "C ve S" kıvrımlı bitkisel kompozisyonun oluşturduğu üçgen bir düzenlemeye sahiptir. Bitkisel kompozisyonun merkezine yüksekliği 0.35 m., genişliği ise 0.48 m. olan çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Yapraklarla elde edilmiş bu çelenk çerçeve 0.03,5 m. genişliğinde olup alt kısmında çapraz şeklinde yerleştirilmiş kurdele motifi bulunmaktadır. İçi bombeli olan madalyonun üzerine harfleri altın yaldız ile boyanmış, kabartma tekniğiyle Besmele-i Şerif yazılmıştır. Madalyonun alt tarafından çıkan "C" kıvrımlı akant yapraklı dallar iki yana doğru uzanıp dıştan içe ve içten dışa doğru sarmal kıvrımlar yapmaktadır. Bu sarmal kıvrımların iki tanesine gramofon çiçeği, diğer ikisine ise üzüm salkımı motifleri yerleştirilmiştir. Madalyonun hemen üstüne ise iki akant yaprağı arasında yer alan gül motifleri işlenmiştir. Tacın tepe noktası bu güllerin üzerinden merkezden çevreye yayılan ışınlarla sonlandırılmıştır. Tacın her iki yanında mermer malzemeden yapılmış birer tepelik yer almaktadır. Tepeliklerin sadece 0.05.5 m. yüksekliğindeki kare kaidesi ile yivli gövdenin bir bölümü günümüzde mevcuttur (Çizim 276a-276b). Tacın altında kabartma tekniği ile Enbiyâ Sûresi 30. âyet-

i kerimenin yazılı olduğu bir kitabe bulunmaktadır. Silme üzerine oturan kitabe 1.63,8 x 0.33 m. ölçülerinde olup harfleri altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır. Kitabenin iki yanına, tepeliklerin de üzerine oturduğu 0.50 x 0.32,5 m. ölçülerinde dikdörtgen panolar yapılmıştır (Çizim 277a) (Fotoğraf 181). Panoların içinde yüksek kabartma tekniğiyle simetri ekseninde stilize edilmiş akant yaprağı motiflerinde oluşmuş bir demet işlenmiş ve demetin üst tarafında üzüme benzeyen birer de motif betimlenmiştir.

Çeşmenin inşa kitabesinin yer aldığı yatay düzlem iki üçüz pilastr ile sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 181). Birinci kademedeki silmeler üzerine oturan kaidesiz pilastrların gövdeleri takriben 0.58 m. başlıkları ise takriben 0.23 m. yüksekliğindedir. Pilastrların gövdeleri takriben 0.35 m. genişliğinde olup üzerinde yüksek kabartma tekniği ile yapılmış vazo ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Çizim 277b). Ayaklı, yivli gövdeli ve geniş ağızlı olarak betimlenen vazolar alışagelmişten farklı olarak gövdelerinin alt kısmı iki akant yaprağı motifi sarkmaktadır. Vazo içinden ise simetri ekseninde stilize edilmiş bitkisel motifler yükselmektedir. Pilastrların başlıkları kademeli silme kuşakları hareketlendirilmiştir ve bu silme kuşakları iki pilastr arasında kesintisiz bir şekilde devam etmekte ve aynı şekilde bezenmiştir. Silmelerden üçü bezemeli diğerleri ise bezemesiz olup ortadaki silmenin yüzeyi yumurta dizisi, en alttaki ile üstteki silmelerin yüzeyi ise birbirine bağlı bir şekilde ilerleyen stilize edilmiş palmet motifleri ile bezelidir. Pilastrların üzerine oturduğu kademeli yatay silme kuşakları ise 0.22,5 m. yüksekliğindedir. Üstte bulunan dışbükey-içbükey silmenin üzerine yan yana dizilmiş alev dili motifleri ve altta bulunan dışbükey-içbükey silme üzerine ise yine birbirine bağlı bir şekilde ilerleyen stilize edilmiş palmet motifler işlenmiştir. Diğer düz formlu silmeler ise bezemesiz bırakılmıştır. Yanlardan pilastrlar ve üst ile alt kısımları ise silme kuşakları ile sınırlandırılmış yatay düzlemde eserin üç sütun ve beş satırdan oluşan inşa kitabesi yer almaktadır. Takriben 0.58 m. yüksekliğindeki kitabenin harfleri ve çerçeveleri altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır.

Çeşme nişinin iki yanında, dinlenme sekileri üzerinden silme kuşaklarında kadar yükselen üçüz pilastrlar yer almaktadır. Sağ tarafta bulunan pilastr 3.46 m. sol tarafta bulunan pilastr ise 3.44 m. yüksekliğinde olup üstünde kademeli olarak yerleştirilmiş silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturmaktadır (Çizim 278a-278b-278c). Pilastrların gövdeleri takriben 0.36 m. genişliğinde olup üzerinde beş oluklu silme ile

yivler oluşturulmuştur. Pilastrların başlıkları volütlü olup volütlerin arasında yumurta motifi ve çiçek motifi işlenmiştir.

Derin yapılmayan çeşme nişini üzeri, 1.93 m. yüksekliğindeki pilastrlar tarafından taşınan yuvarlak bir kemer ile örtülmüştür (Fotoğraf 182). Düz, bezemesiz pilastrların gövdelerinin genişliği 0.15 m. ölçüsünde olup üstünde kademeli olarak yerleştirilmiş silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Üç kademeli yatay silmeden meydan gelen başlıklar 0.15 m. yüksekliğindedir. Üstteki silmenin üzerinde yan yana dizilmiş alev dili motifleri bulunmakta ve düz yüzeyli diğer iki silmenin üzeri ise bezemesiz bırakılmıştır. Farklı ölçülerdeki, üç kademeli silmelerle elde edilmiş yuvarlak kemerin yüzeyi 0.15 m. genişliğinde olup üstteki dışbükey silmenin üzerine yine yan yana dizilmiş alev dili motifleri işlenmiştir. Düz yüzeyli silmelerin üzerinde ise herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Yuvarlak kemerin tepe noktasına üzerinde "*Maşallah*" yazısının bulunduğu dairevi bir madalyon yapılmıştır. Kabartma tekniği ile yazılmış olan yazının üzeri altın yaldızla boyanmıştır. Madalyon, tepesinde ve altında yer alan volütlü saplardan uzayan akant yapraklarıyla kuşatılmıştır. Kabara şeklinde yapılan bu bezeme 0.62 m. yüksekliğinde, uzun kenarı 0.59,7 m., kısa kenarı ise 0.27,2 m. genişliğindedir. Kemerin köşelikleri yüksek kabartma tekniğiyle simetrik olarak işlenmiş, "S ve C" kıvrımlar yapan akant yapraklı dallardan oluşan bitkisel bir kompozisyonla doldurulmuştur (Çizim 279a). Sapları volütlü olan akant yapraklı dallar dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapmaktadır.

Genişliği 1.70,5 m. olan niş duvarının üzerine yerleştirilen ayna taşında iki süsleme programı görülmektedir (Fotoğraf 182). İlk programda yuvarlak kemerin iç kısmına etrafı yumurta dizisi ile çevrelenmiş büyük dairevi bir madalyon ve bu madalyonu kuşatan akant yapraklı dallar ile girland motifi işlenmiştir. Madalyonun içinde bulunan inşa tarihi, hattat imzası ve hadîs-i şerif yazısı kabartma tekniğinde yazılmış ve harfleri altın yaldız ile boyanmıştır. Madalyonun tepesinde simetri eksenin de stilize edilmiş bir akant yaprağı yükselmekte ve akant yaprağının her iki yanında üçer kıvrımlı dallar uzanmaktadır. Üzerinden de "S" kıvrımlar yapan akant yapraklı iki dal uzanmaktadır. Akant yapraklı dalların dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapan uçlarından sarkan bir girland motifi yapılmıştır. Bitkisel bezemelerden oluşan girlandın tam ortasında ve iki ucunda büyük birer gül motifi, diğer kısımlarında ise simetrik bir şekilde nergis, rozet çiçeği, yıldızçiçeği, yaprak ve kiraz gibi natüralist motifler betimlenmiştir.

İkinci programda 1.27,3 m. yüksekliğine sahip sevr tipi bir vazo işlenmiştir (Çizim 279b). Ayaklı vazonun sapları gövdenin üstünde ve altında bulunan volütlü saplardan uzayan ve ortada birer çizgiyle birleşen akant yapraklarından oluşmaktadır. Gövdenin üzerinde üstte bulunan volütlü saptan sarkan bir girland motifi bulunmaktadır. Girland motifinin tam ortasında büyük bir gül motifi, yan kısımları ise bitkisel bezemeler işlenmiştir. Girland motifinin hemen altında lüle deliği yerleştirilmiş ve üzerinde ise volütlü bir saptan iki yana doğru uzayan akant yaprakları yapılmıştır. Sevr tipi vazonun boyun ve ağız kısmı içinde çiçekleri bulunan bir vazo görünümündedir. Buradaki vazo yivli ayaklı, geniş yivli gövdeli ve geniş ağızlı olup vazonun gövdesi akant yaprağı motifleri ile bezenmiştir. Vazonun içi dalları olmayan gül, şebboy, armut ve akant yaprağı gibi natüralist motiflerle doldurulmuştur. Ayna taşında yer alan bezemeler yüksek kabartma tekniğinde üç boyutlu olarak betimlenmiştir. Ayna taşının üzerine oyma tekniği ile bir onarım yazısı yazılmıştır.

Çeşmenin önünde mermerden yapılmış bir su teknesi ve teknenin iki yanında birer dinlenme seki yer almaktadır (Fotoğraf 183). Su teknesi yaklaşık olarak 0.65 m. yüksekliğine, takriben 1.80 m. genişliğine ve 0.82,5 m. derinliğine sahiptir. Teknenin ön yüzünde 0.60 x 1.75 m. ölçülerinde, dalgalı bir silmeyle çerçeve içerisine alınmış bir pano bulunmaktadır (Çizim 280). Çerçevenin dört köşesine de dört yapraklı küçük birer çiçek yerleştirilmiştir. Panonun iç kısmının tam ortasında 0.37,7 m. yüksekliğinde gülbezek motifi işlenmiştir. Gülbezek, kenar uçları dıştan içe doğru kıvrılmış sekiz tane yaprağı olan bir çiçek motifinden oluşmaktadır. Gülbezeğin iki yanında stilize edilmiş akant yapraklarında oluşmuş stilize edilmiş bir çiçek motifi tasvir edilmiştir. Çiçek motifin üzerinden ortada oldukça stilize edilmiş bitkisel bir motif ve bu motifin iki yanında uçları dıştan içe doğru kıvrılmış yapraklı dallar uzanmaktadır. Su teknesinin sağ alt köşesinde su tahliye deliği açılmıştır. Çeşmenin dinlenme sekilerinin yüksekliği takriben 0.77 m., sağ tarafta bulunan seki 1.83 m. sol tarafta bulunan seki ise 1.85 m. genişliğindir. Dinlenme sekilerinin ön yüzü 0.60 x 0.77 m. ölçülerinde yine dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmış bir pano yer almaktadır ve çerçevenin tüm köşelerine dört yapraklı birer çiçek motifi işlenmiştir (Çizim 281). Panonun iç kısmına su teknesinde yer alan gülbezeğin aynısı yapılmış ve bu gülbezek yine 0.37,7 m. yüksekliğine ve 0.40 m. genişliğine sahiptir. Hem su teknesinde hem de dinlenme sekilerinde işlenen motifler yüksek kabartma tekniğinde yapılarak plastik bir görünüm kazanmışlarıdır.

Çeşmenin genel kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Yoğun bezemeli çeşmenin üçgen tacında, ayna taşında, pilastrlarında, silmelerinde, ayna taşında, çeşme nişini örten kemerinde, panolarında, madalyonlarında, su teknesinde ve dinlenme sekilerinde bezemelerin görüldüğü bölümleridir. Üçgen tacın kurgusu, tepesindeki merkezden çevreye yayılan ışınlar ve çelenk çerçeveli madalyon Ampir üslubun özelliklerinde taşımakta ve "S ve C" kıvrımlar yapan akant yapraklı dallar ile birlikte kompoze edilmiştir. Çeşme nişinde yer alan kemerin köşelikleri "S ve C" kıvrımlar yapan akant yapraklı dallardan oluşan bitkisel bir kompozisyonla bezelidir. Ayna taşında bulunan dairevi madalyon, natüralist bitkisel motiflerden oluşan girland ile sevr tipi vazo Ampir karakterli bezemelerdir. Barışta eser için şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "*Kitabesine göre 1273/1856'da Abdülaziz'in (hd 1861-1876) annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından, henüz valide sultan olmadan yaptırılan çeşme gerek Dolmabahçe Sarayı ile Mecidiye Köşkü bezemeleri arasındaki geçişi yansıtması, gerek Balyan ekolü ampir üslubundaki süsleme programı ve öğelerini saray dışına taşıyarak Eyüp'te sergilemesi ve gerekse Hafız Mehmed Emin el-Eyyubî ve Remzi gibi hattatların adlarını veren yazılı bezemeleri açısından önemlidir. Ampir üslubu süslemeleri saray dışına taşımada öncü olan bu çeşme pek çok yapıyı bezemede kullanılmış girlandların yanı sıra vazoda çiçeklerden oluşan natürmort çalışmasıyla kendinden sonraki tarihlerde başvurulan bir dekorasyon kataloğu niteliğindedir*"[301].

Egemen eserin Eyüpsultan İlçesi, Defterdar İskelesi yakınında Yavedud Camii sırasında iken Haliç Köprüsü'nün yapılması ve çevre yolunun açılması sırasında köprü ayağına yakın bir yere nakledildiğini belirtmiştir[302]. Çeşmeye ait eski fotoğraflarda günümüzde sadece kaidesi ve gövdesinin bir kısmı mevcut olan tepeliklerin yapraklarla bezeli şişkin gövdeli, vazo biçimli olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde iyi bir durumda olan çeşmenin 1999 yılında İSKİ Su İsale ve Dağıtım Daire Başkanlığı Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından rölöve projesi hazırlanmıştır.

[301] H. Ö. Barışta (1994). Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 245-246.
[302] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 689.

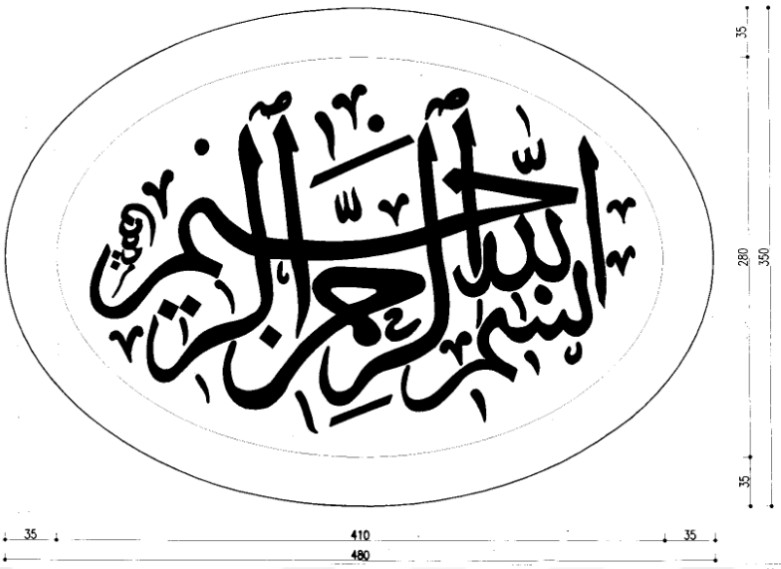

Ölçek: 1/2

Çizim 268: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Besmele-i Şerif Yazısı* (Rölöve Projesi)

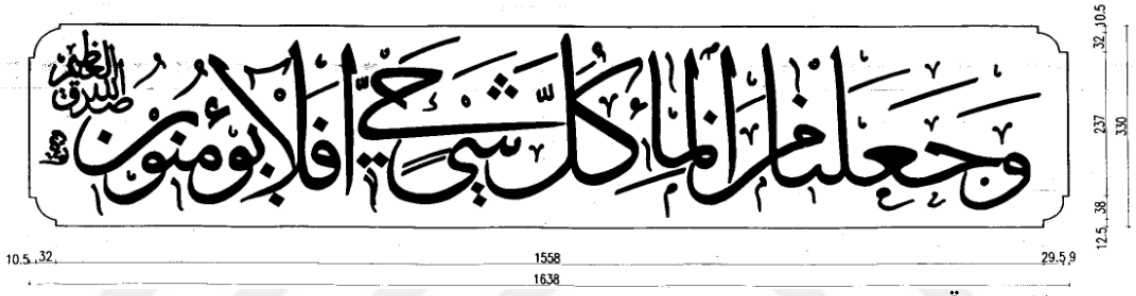

Ölçek: 1/5

Çizim 269: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı* (Rölöve Projesi)

Ölçek: 1/5

Çizim 270: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı* (Rölöve Projesi)

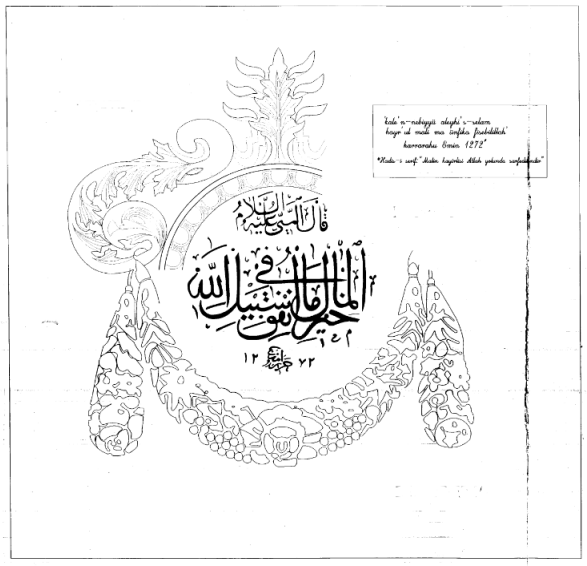

Ölçek: 1/5

Çizim 271: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Hadîs-i Şerif Yazısı* (Rölöve Projesi)

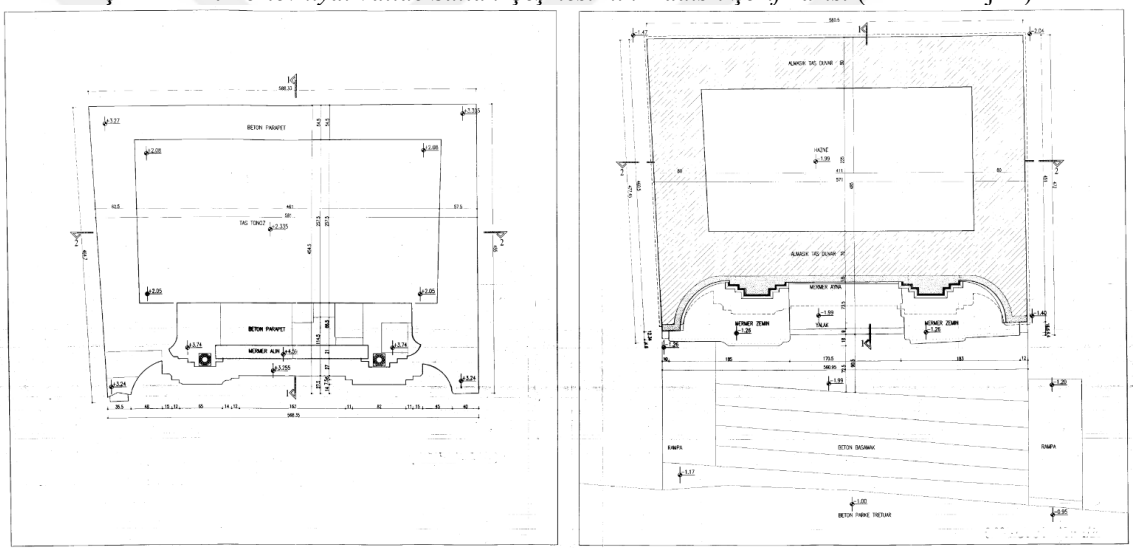

Ölçek: 1/20

Çizim 272a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Çatı Planı* (Rölöve Projesi)
Çizim 272b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 0.00 Kotu Planı* (Rölöve Projesi)

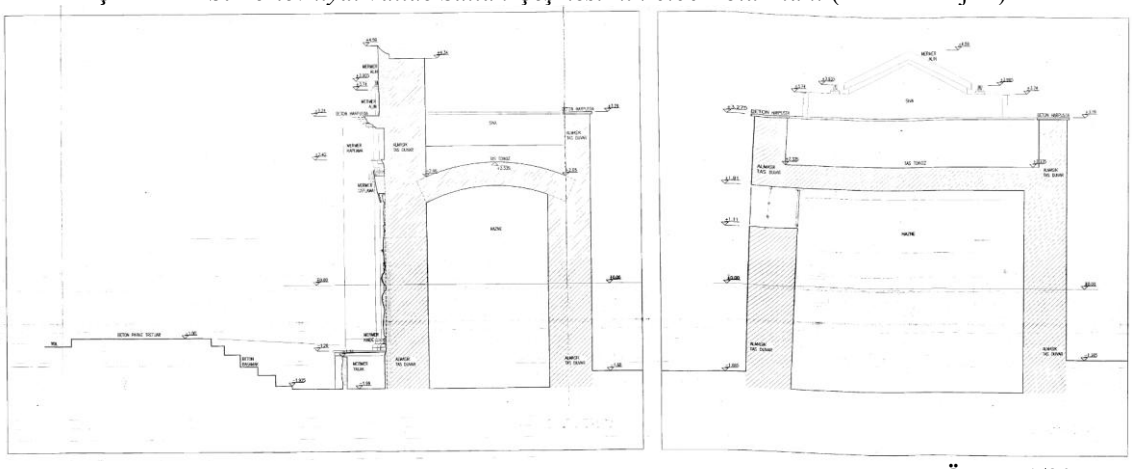

Ölçek: 1/20

Çizim 273a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti* (Rölöve Projesi)
Çizim 273b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin 2-2 Kesiti* (Rölöve Projesi)

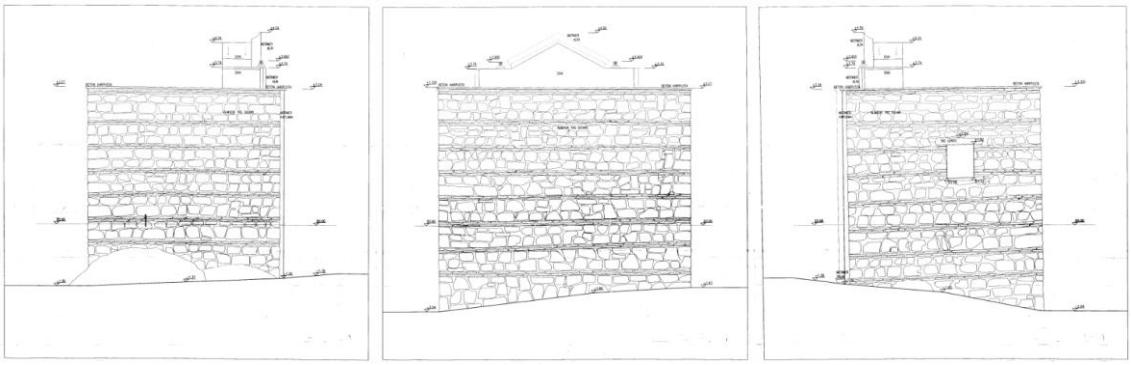

Ölçek: 1/20

Çizim 274a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Batı Cephesi* (Rölöve Projesi)
Çizim 274b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Kuzey Cephesi* (Rölöve Projesi)
Çizim 274c: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Doğu Cephesi* (Rölöve Projesi)

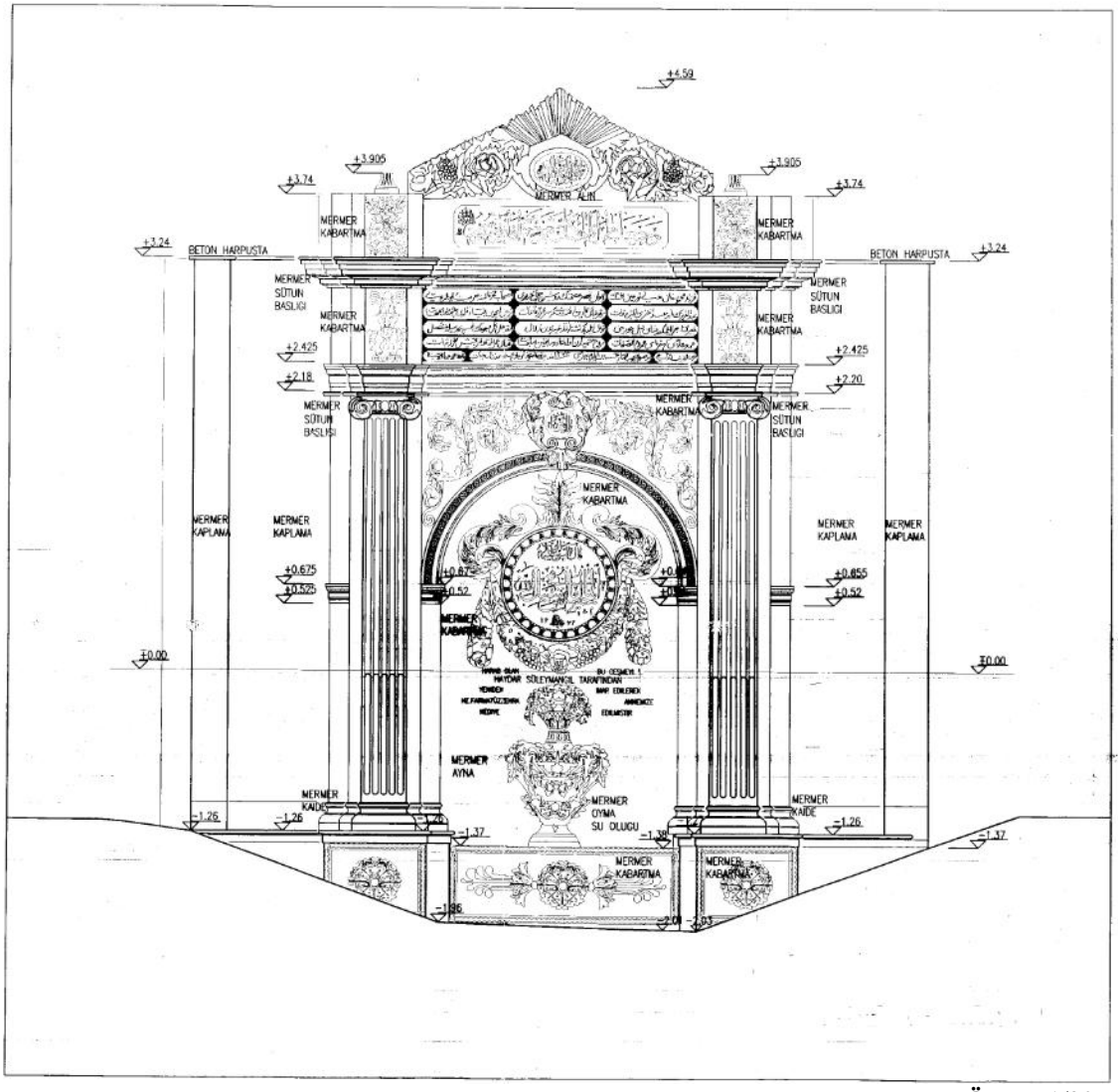

Ölçek: 1/20

Çizim 275: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü* (Rölöve Projesi)

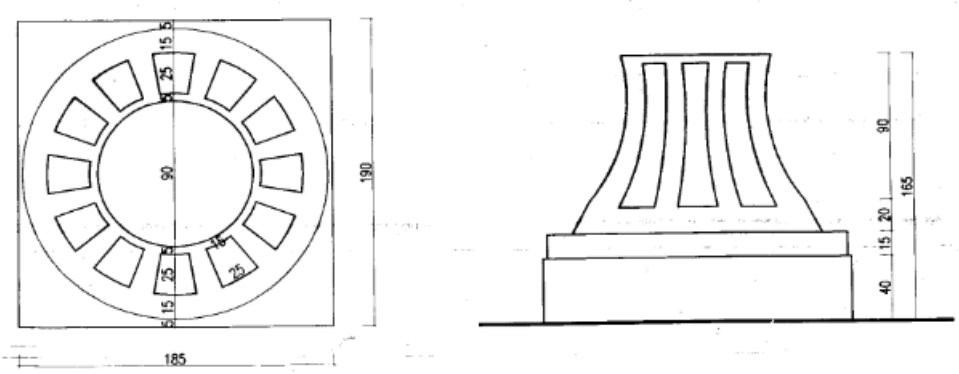

Ölçek: 1/2

Çizim 276a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nde Bulunan Tepeliğinin Planı* (Rölöve Projesi)
Çizim 276b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nde Bulunan Tepeliğinin Ön Görünüşü* (Rölöve Projesi)

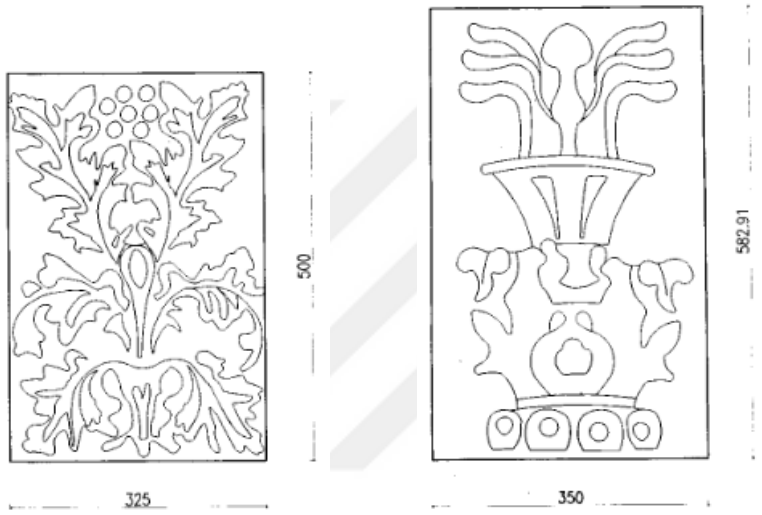

Ölçek: 1/5

Çizim 277a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nde Bulunan Panonun Süsleme Detayı* (Rölöve Projesi)
Çizim 277b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Üzerinde Bulunan Bezeme Detayı* (Rölöve Projesi)

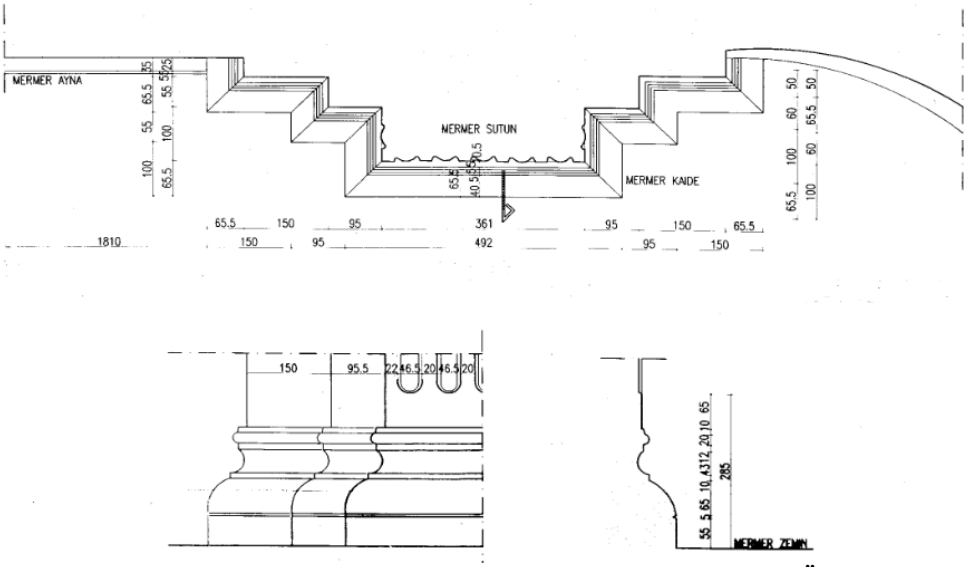

Ölçek: 1/5

Çizim 278a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Planı* (Rölöve Projesi)
Çizim 278b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Ön Görünüşü* (Rölöve Projesi)
Çizim 278c: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Kesiti* (Rölöve Projesi)

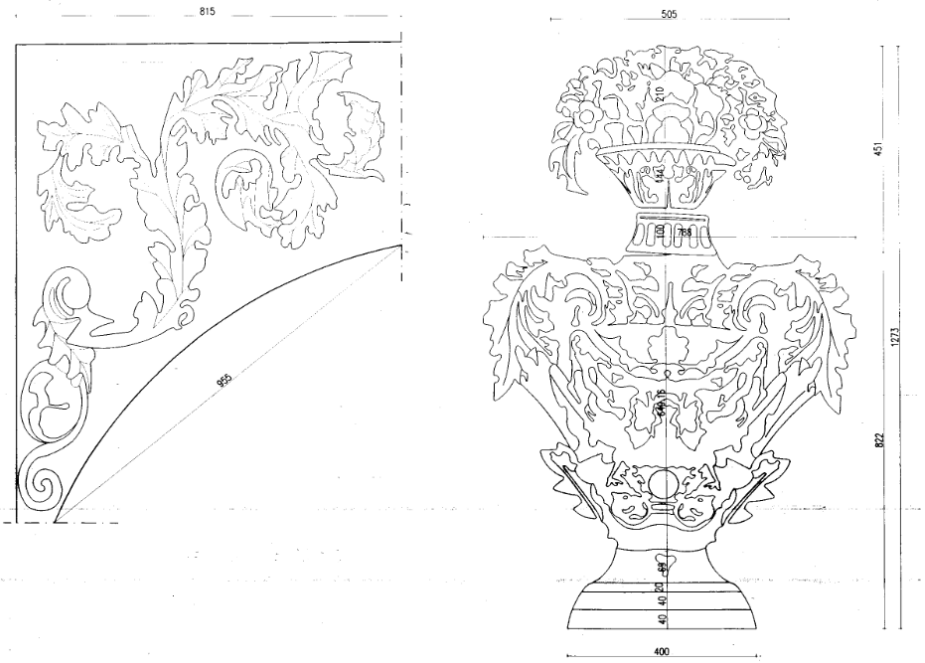

Ölçek: 1/5

Çizim 279a: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Kemer Köşeliğinin Bezeme Detayı* (Rölöve Projesi)
Çizim 279b: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşının Bezeme Detayı* (Rölöve Projesi)

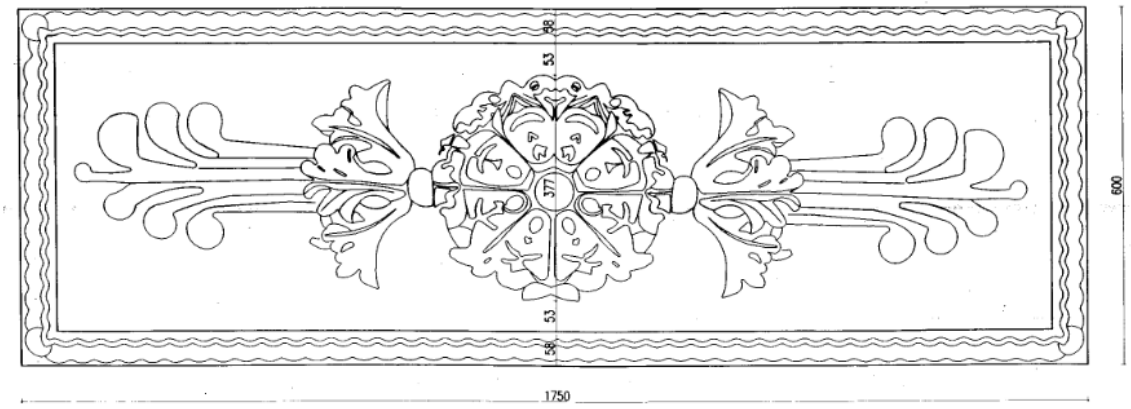

Ölçek: 1/5

Çizim 280: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Su Teknesinin Bezeme Detayı* (Rölöve Projesi)

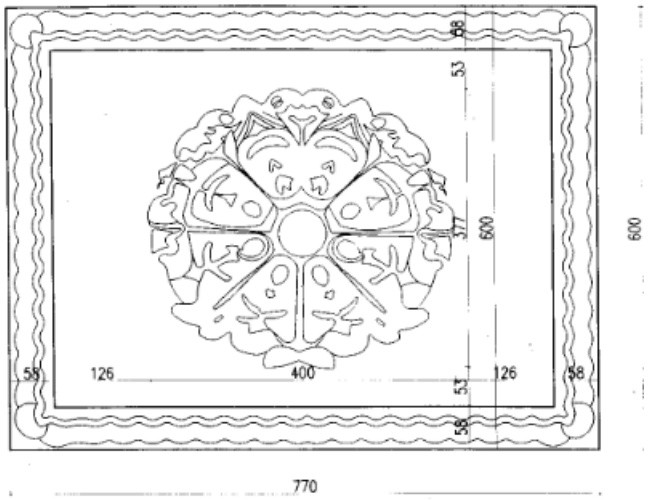

Ölçek: 1/5

Çizim 281: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Dinlenme Sekisinin Bezeme Detayı* (Rölöve Projesi)

Fotoğraf 173: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin* İnşa Kitabesi

Fotoğraf 174: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Besmele-i Şerif Yazısı*

Fotoğraf 175: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 176: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Maşallah Yazısı*

Fotoğraf 177: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Hadîs-i Şerif Yazısı*

Fotoğraf 178: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Güney ve Doğu Cepheleri*

Fotoğraf 179: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 180: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Üçgen Tacı*

Fotoğraf 181: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Pano ve Pilastrların Detayı*

Fotoğraf 182: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Nişi ve Ayna taşı*

Fotoğraf 183: *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri*

3.2.14. Reşid Paşa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi'nde, Reşit Paşa Mahallesi'nde, Şirin Sokak ve Ahmet Celalettin Sokak kavşağının oluşturduğu meydanın tam ortasında yer almaktadır. 44 Pafta / 149 Ada / 1 Parsel

Yapım Yılı: H.1277 / M.1860-61

Banisi: Reşid Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2025

Çizim No: 282-288

Fotoğraf No: 184-189

Tarihçesi: İnşa kitabesine göre eser; H.1277 (M.1860-61) yılında, Reşid Paşa'nın[303] vefatından sonra vakfettiği mallardan evladı tarafından inşa ettirilmiştir[304]. Kartuşlarla düzenlenmiş inşa kitabesi, çeşmenin dört cephesine birer sütun ve ikişer satır olarak yerleştirilmiştir. Mustafa Safvet Efendi tarafından kaleme alınan kitabe Tâlik hat ile yazılmıştır.

Kuzeybatı cephede yer alan kitabenin transkripsiyonu (Fotoğraf 184):

"*Celb-i rahmet eylesünler rûz u şeb ol âsafa*

Var idüp cümle mehâdîm-i kirâmın zü'l-minen"[305]

---

[303] Koca Mustafa Reşid Paşa 13 Mart 1800 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın mimarı ve devrin en önemli devlet adamlarından biridir. Paris ve Londra'da büyükelçi olarak bulunmuş, dört yıllık Paris büyükelçiliğinde sonra iki kez hariciye nazırlığı (1846, 1853-1855) ve altı kez ise sadrazamlık (1846-1848, 1848-1852, 1852, 1854-1855, 1856-1857, 1857) yapmıştır. Siyasi, ekonomik ve askeri reformlar gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan Tanzimat Fermanı'nı 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Bahçesi'nde okuyarak ilan etmiş ve böylelikle XIX. yüzyıl boyunca gerçekleşecek reformlar dönemi başlamıştır. Mustafa Reşid Paşa'nın 1858 yılında vefatı üzerine Bayezid Camii haziresinin güney köşesinde yer alan türbesine defnedilmiştir. K. Beydilli (2006). Mustafa Reşid Paşa (1800-1858). *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.31, s. 348-350. ….. (1995). Mustafa Reşid Paşa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 324. N. Sakaoğlu (1994). Tanzimat'ın ilanı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 206-207. T. Saner (1994). Mustafa Reşid Paşa Türbesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 567-568.
[304] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 209.
[305] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 25.

Güneybatı cephede yer alan kitabenin transkripsiyonu (Fotoğraf 185):

"*İşte bu ayn oldu dil-cû nev mahalle çeşmesi*

Ansın ol sadr-ı Reşîd'i hayr ile âbın içen"[306]

Güneydoğu cephede yer alan kitabenin transkripsiyonu (Fotoğraf 186):

"*Mülk-i fânîde idüp sular gibi sarf-ı nukûd*

Vakf-ı sadr-ı esbakı etmekdedir evlâdı şen"[307]

Kuzeydoğu cephede yer alan kitabenin transkripsiyonu (Fotoğraf 187):

"*Yazdı Safvet katre-i Kevserle târîhin oku*

Şâd ola rûh-ı Reşîd Paşa bu âlî çeşmeden

(1277)"[308]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Dört cepheli bir meydan çeşmesi olan eser, kare bir plan üzerine oturmaktadır (Çizim 282-283-284a-284b) (Fotoğraf 188-189). Çokgen planlı, granit parke taşı ile döşenmiş ve büyük kısmı yol seviyesinin altında kalmış bir platform üzerinden yükselmektedir. Su deposu üzerinde bulunan parapet ile birlikte 3.60 m. yüksekliğinde, 4.32 m. genişliğinde ve 4.32 m. derinliğinde olup eserin dört köşesi 0.14 m. genişliğinde pahlanmıştır. Düzgün kesme taş ile inşa edilmiş su deposunun üzeri düz dam ile örtülüdür. Düzgün kesme taş ile döşenmiş olan düz dam, dört yönden 0.29 m. yüksekliğinde taştan bir parapet ile çevrilmiş ve damın sağ üst tarafına 0.58 x 0.58 m. ölçülerinde bir havalandırma boşluğu yapılmıştır. Su deposunun

[306] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 25.
[307] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 25.
[308] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 25.

üzerinde bulunan taştan yapılmış, dört kademeli, profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.23,5 m. yüksekliğinde bir saçak oluşturulmuştur. Yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme kuşağı içbükey-dışbükey, ikinci ile dördüncü sırdaki silme kuşakları düz ve üçüncü sıradaki silme kuşağı ise dışbükey olarak tasarlanmıştır. (Çizim 285). Eserin güneybatı cephesinde, saçağın üzerin çörten bulunmaktadır. Saçağın altında yer alan 0.20 m. yüksekliğindeki, üzeri bezemesiz bırakılmış, düz bordür su deposunun bütün cephelerini dolanmaktadır.

Eserin dört cephesinin ortalarına gelecek şekilde, tamamen mermer malzeme ile yapılmış, 2.88 m. yüksekliğine sahip dikdörtgen prizma gövdeli birer tane çeşme yerleştirilmiştir (286a-286b-287a-287b). Çeşmeler aynı ölçülere, cephe tasarımına ve süsleme özelliklerinde sahip oldukları için tek bir çeşme tanımlaması yapılacaktır. Çeşmelerin üzerlerinde beş kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara taşırılarak 0.14,2 m. yüksekliğinde bir saçak meydan getirilmiştir (Çizim 288a). Yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme kuşakları içbükey-dışbükey, ikinci ile dördüncü sırdaki silme kuşakları dışbükey ve üçüncü ile beşinci sıradaki silme kuşakları ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Çeşmelerin kitabeleri yaklaşık olarak 0.36 m. yüksekliğinde olup üst kısmı saçak ve alt kısmı ise silme kuşakları ile sınırlandırılmış düzlemlere yerleştirilmiştir. Kabartma tekniği ile yazılan mermer kitabelerin kartuşlarının çerçeveleri ve harfleri altın yaldız ile boyanmıştır. Kitabelerin altında bulunan üç kademeli yatay silmelerden en üsttekiler dışbükey, diğerleri düz yüzeyli formda tasarlanmışlardır ve 0.15 m. yüksekliğindedirler (Çizim 288b).

Derinliği 0.06 m. olan çeşme nişleri, dinlenme sekilerinin üzerinde yükselen ikişer pilastrın üzerinde oturmuş düz lento ile örtülüdürler. Kaideleri bulunmayan pilastrların, bezemesiz ve düz yüzeyli gövdeleri 1.47 m. yüksekliğindir. Pilastrlar gövdeleri, dışbükey bir silme kesintiye uğramakta ve 0.18,5 m. yüksekliğine sahip toskana düzenine benzeyen birer başlıkla sonlanmıştır (Çizim 288c). Çeşme nişlerin duvarları 1.75 m. yüksekliğinde, yaklaşık olarak 0.84 m. genişliğinde ve 0.06 m. derinliğinde olup bezemesi, düz bir mermer bloktan ibarettir. Alt taraflarına birer adet lüle deliği ve bu deliğine takılmış pirinç musluklar bulunmaktadır.

Çeşmelerin önünde 0.47 m. yüksekliğinde ve takriben 0.84 m. genişliğinde olan mermer malzemeden yapılmış, dikdörtgen şeklinde, bezemesiz su teknesi bulunmaktadır.

Teknelerin her iki yanına, mermer malzemeden yapılmış, bezemesiz birer tane dinlenme sekisi yerleştirilmiştir. Dinlenme sekileri 0.57 m. yüksekliğinde, takriben 0.50 genişliğine ve 0.55 derinliğine sahiptir.

Çeşmenin genel kurgusu ve elemanlarının biçimlenişi Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hakim akımı Ampir üslubunun özelliklerini taşımaktadır. Silme kuşaklar ve pilastrlar hem elemanların oluşumunu sağlayan hem de yüzeyi hareketlendiren unsurlarıdır. Eserin, çokgen planlı bir platform üzerinden yükselmesi ve köşelerin pahlanması ise Barok üslubun bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Mülkiyeti Sarıyer Belediyesine ait olan çeşmenin, İSKİ Su İsale ve Dağıtım Daire Başkanlığı, Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından, 2002 – 2003 yıllarında, rölöve ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Restorasyon sırasında bitkilenme, yosunlaşma, sararma, paslanma, kararma, aşınma, taş oynaması, kabuklanma, kopma ve çatlak gibi hasar tespiti yapılmış ve bu tespitler doğrultusunda onarımlar gerçekleşmiştir. Düz damı zemininin beton sıvası sökülmüş yerine düzgün kesme taş ile kaplanmıştır. Yol kotunun yükselmesinde dolayı yol seviyesini altında kalan çokgen planlı bir platform ile su tekneleri ve dinlenme sekileri kısmen yol seviyesinin altında kalmış ve restore sırasında yol seviyesinin altında kalan kısım ortaya çıkarılmıştır. Çeşme günümüzde işlevine devam etmekte ve suyu akmaktadır.

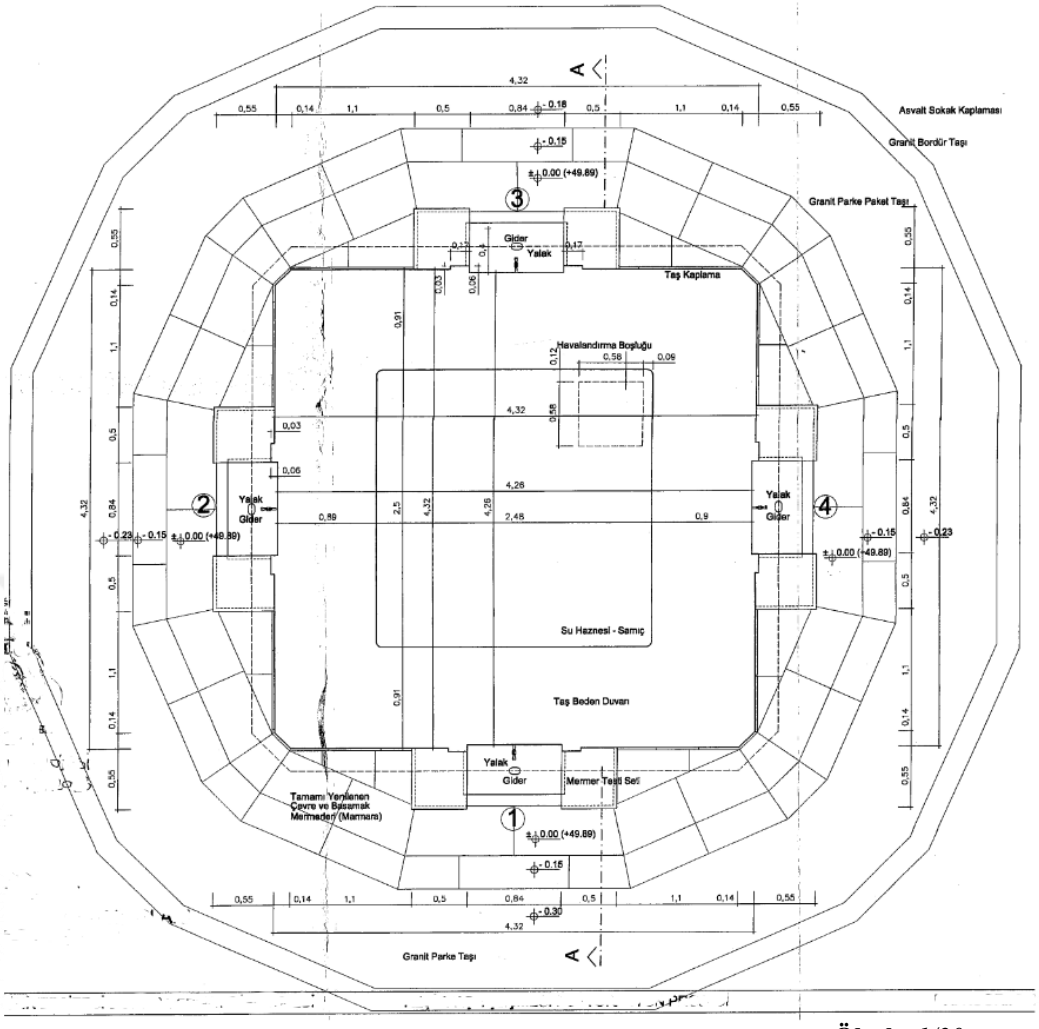

Ölçek: *1/20*

Çizim 282: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Planı (Restorasyon Projesi)*

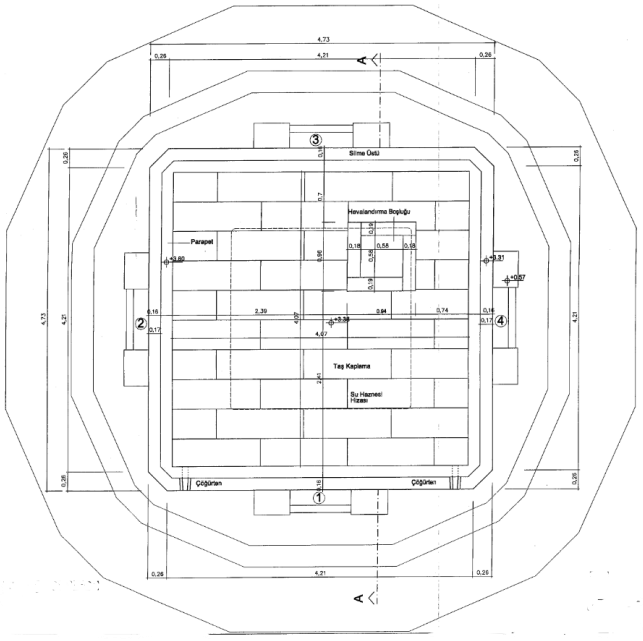

Ölçek: *1/20*

Çizim 283: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Restorasyon Projesi)*

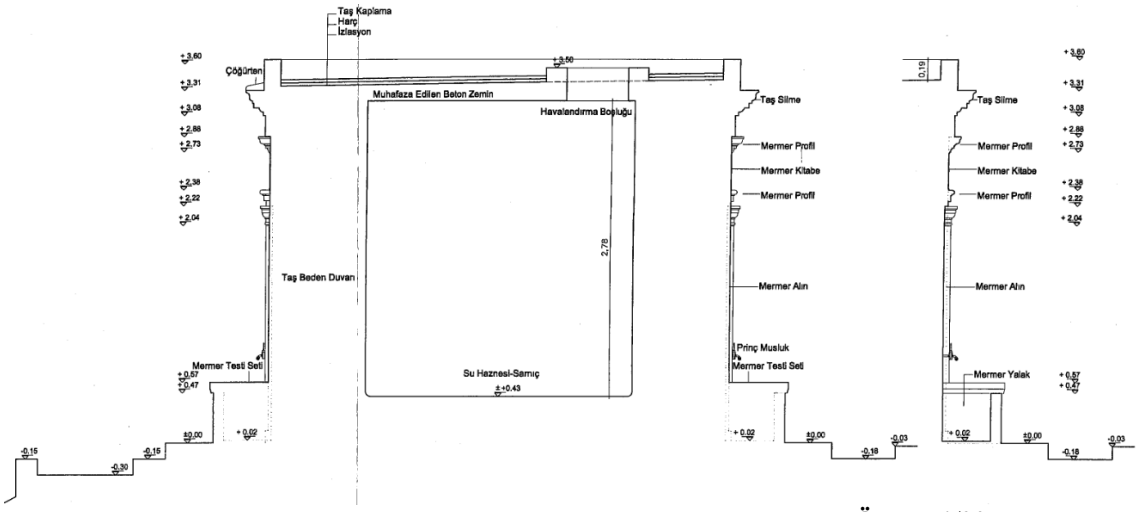

Ölçek: *1/20*

Çizim 284a: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 284b: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin B Kesiti (Restorasyon Projesi)*

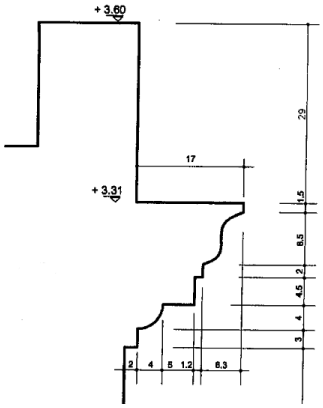

Ölçek: *1/5*

Çizim 285: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Parapet ve Su Deposunun Saçak Kesiti (Restorasyon Projesi)*

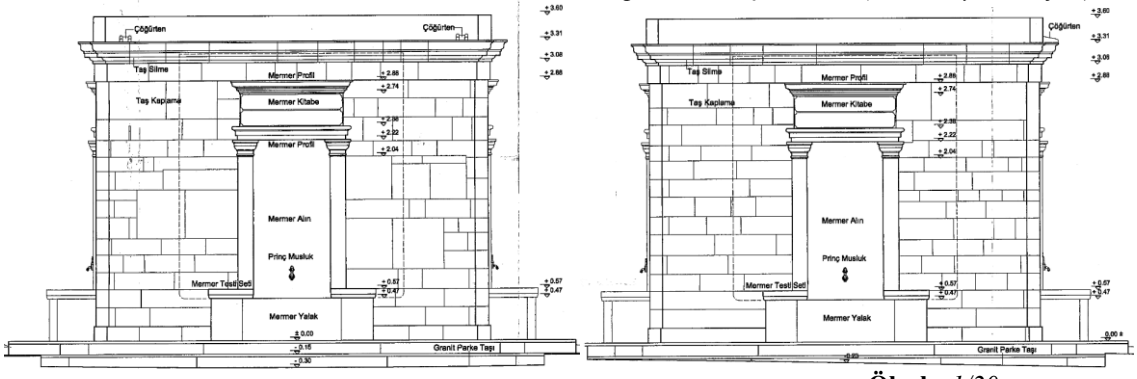

Ölçek: *1/20*

Çizim 286a: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 286b: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*

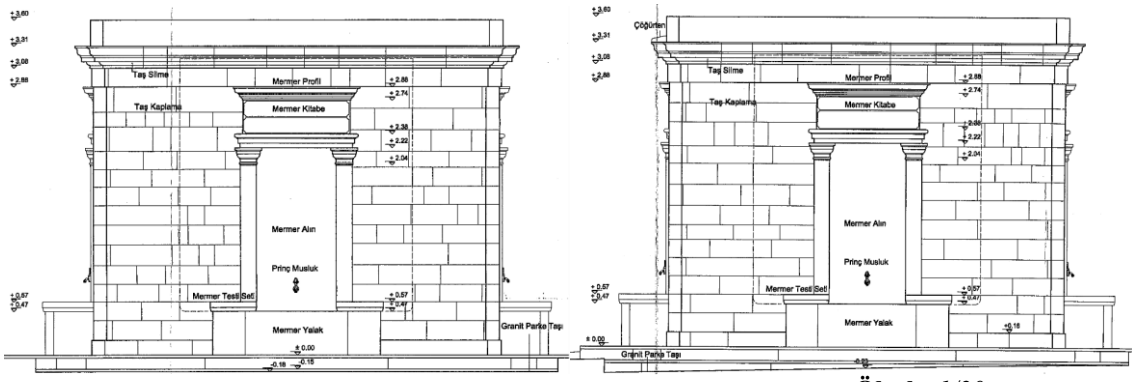

Ölçek: *1/20*

Çizim 287a: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 287b: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

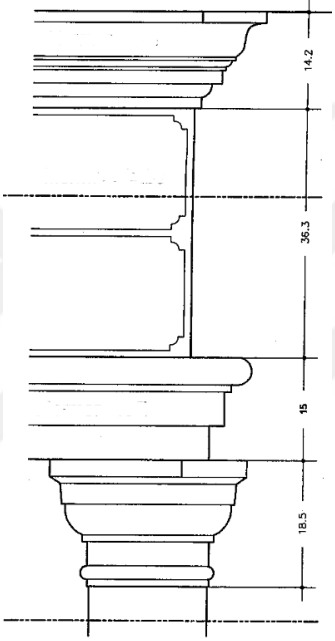

Ölçek: *1/5*

Çizim 288a: *Reşid Paşa Çeşmes'nin Saçağının Detayı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 288b: *Reşid Paşa Çeşmesi Kitabenin Alt Tarafında Yer Alan Silmeler (Restorasyon Projesi)*
Çizim 288c: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Detayı (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 184: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

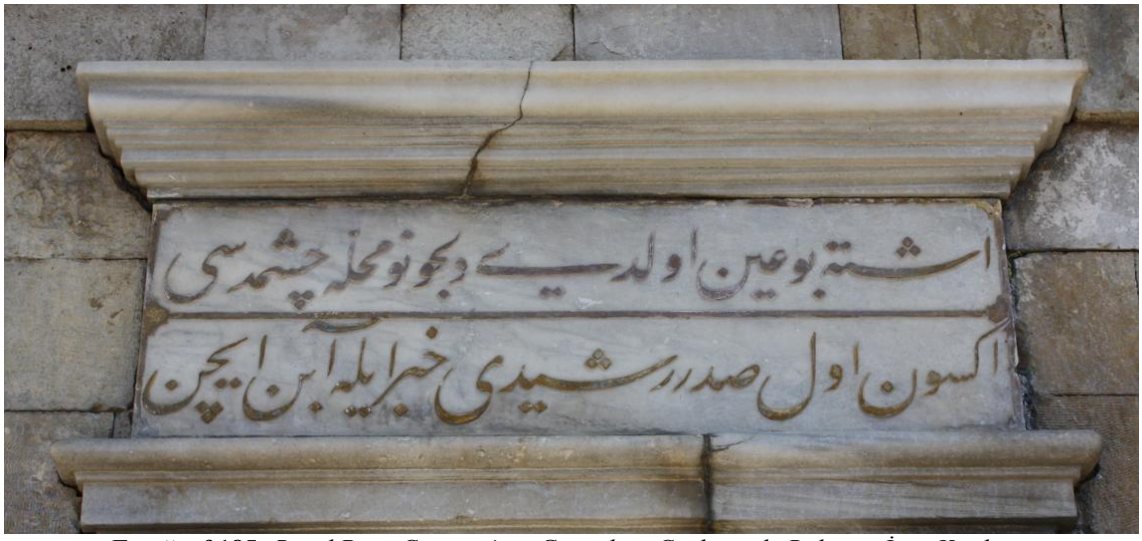

Fotoğraf 185: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

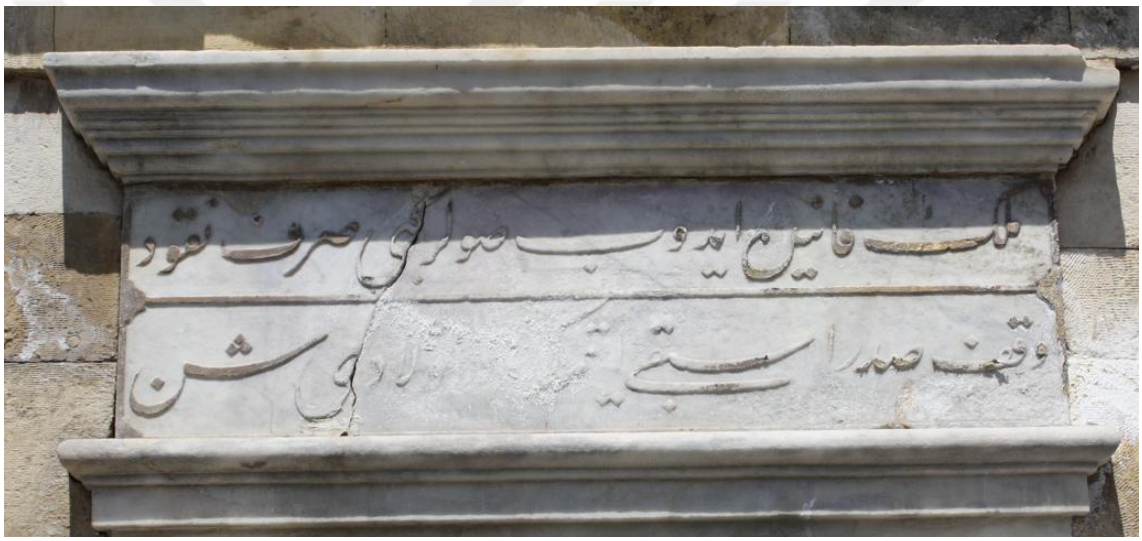

Fotoğraf 186: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

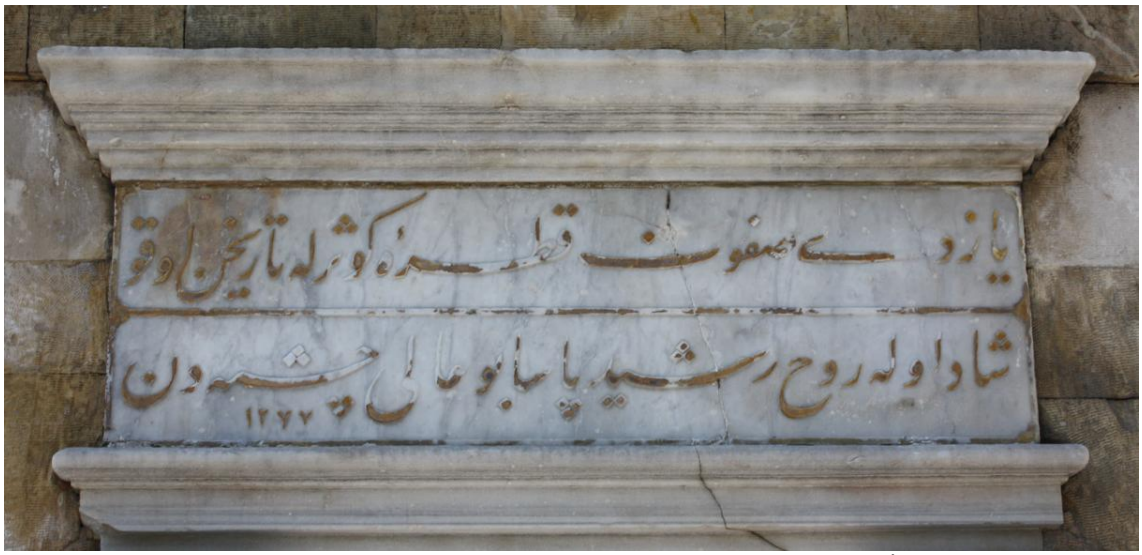

Fotoğraf 187: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesinde Bulunan İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 188: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi*

Fotoğraf 189: *Reşid Paşa Çeşmesi'nin Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri*

3.2.15. Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Zeyrek'te, At Pazarı Sokak, Şeyh Süleyman Mescidi karşında yer almaktadır. 455 Pafta / 2427 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1277 / M.1860-61

Banisi: Hacı Eyüpzade Şükrü Bey

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 289-297

Fotoğraf No: 190-197

Tarihçesi: Eserin inşa kitabesini göre; yağcı esnaflarından Hacı Eyüp ve Hacı Ali isimli zatların ruhları için Hacı Eyüpzade Şükrü Bey[309] tarafından H.1277 (M.1860-61) yılında inşa ettirilmiştir[310]. Tâlik hatlı inşa kitabesi, kartuşlarla iki sütun ve altı satır şeklinde düzenlenmiş olup kabartma tekniği ile yazılmıştır (Çizim 289) (Fotoğraf 190). Şair Kerimî tarafından kaleme alınan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Hacı Eyyûb ile el-Hâc Alînin rûh-ı pâkiyçün*

Bu vâlâ çeşme-i sârı kılıp vârisleri icrâ

Hacı Eyyübîzâde Şükrü Bey kim vâsi-i sâdık

Ol iki zât için yapdı sebîli eyledi ihyâ

Bu zâtlar yağcıyân içre ne hoş âlî-himemlerdi

[309] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 193.
[310] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 274.

Vasiyyetle uluvv-i himmetin hep etdiler îfâ

Zihî âb-ı zülâl-i câvidân kim semt-i Çırçır'da

Letâfetde nazîrin görmemişdir dîde-i dünyâ

İçen içsin Hüseyn-i Kerbelânın rûhu şâd olsun

Dem-â-dem afv kılsın her ikisin Hazret-i Mevlâ

İçip âbın Kerîmî cevher-âsâ yazdı târîhin

Bu ra'nâ çeşme-i anber-safâyı etdiler inşâ

H.1277"[311]

İnşa kitabesini üstünde yer alan dairevi madalyonun içine "*Maşallah 1277*" yazısı yazılmıştır[312]. Yapım tarihi ve banisi bilinen çeşmenin mimari ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü ve su depolu bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 290-291-292) (Fotoğraf 191-192). Su deposu taş-tuğla almaşıklığı ile örülmüş olup üzeri düz dam ile örtülüdür. Eserin üstünde yer alan taştan yapılmış, kademeli profilli silme kuşakları hem öne hem de yanlara doğru taşıntı yaparak deponun saçağını oluşturmaktadır. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan su deposunun beden duvarlarını bir kısmı kot altında kalmış olup genişliği 3.83,5 m., ve derinliği ise sağ tarafta 4.32 m. ve sol tarafta ise 4.19 m.dir. Su deposunun arka cephesi neredeyse yarısına kadar kot altında kalmış ve bir bahçe duvarı ile bitişik bir vaziyettedir. Eserin sol tarafında su tahliye oluğu ve taş basamaklı bir merdiven yer almaktadır (Çizim 293). Sol yan cephenin üst orta kısmında yuvarlak kemer formunda, günümüzde metal bir kapak ile kapatılmış

[311] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 193.
[312] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 109.

bir pencere yer almaktadır. Yüksekliği yaklaşık olarak 0.80 m. olan pencerenin her iki yanında yatay olarak dizilen tuğlalar kemer kısmında kırılarak kemerin üzerinde ışın şeklini almıştır.

Çeşme, bağımlı bulunduğu su deposunun doğu cephesi yer almaktadır. Çeşmenin ana cephesi düzgün kesme taş ile örülmüş olup 3.87 m. genişliğindedir (Çizim 294) (Fotoğraf 193). Yol kotunun yükselmesinden dolayı yüksekliği saçak ile birlikte takriben sağ tarafta 4.47 m. ve sol tarafta ise 4.42 m.dir. Taştan yapılmış, silmelerle kademelendirilmiş dar saçağın hemen üstünde beş adet düzgün küfeki taşının yan yan dizilmesi ile oluşmuş dikdörtgen şekilli bir alınlık yükselmektedir. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan alınlık 0.30 m. yüksekliğinde ve 3.87 m. genişliğindedir.

Cephenin tam orta kısmına, mermer malzemeden yapılmış, tacı ile birlikte su teknesine kadar 3.54 m. yüksekliğine ve 1.73 m. genişliğine sahip dikdörtgen prizma gövdeli çeşme yer almaktadır. Tacın altından itibaren tüm cepheyi kaplayacak uzunlukta ve kademeli bir şekilde yerleştirilmiş profilli silme kuşakları taş malzemeden yapılmış ve 0.15.5 m. yüksekliğindedir. Cephenin iki dış kenarına dinlenme sekilerinin üzerinden çeşmenin saçağına kadar uzanan, taş malzemeden yapılmış birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların üzerinde geçen silme burada daha ileri tutularak vurgulanmıştır. Yaklaşık olarak 2.30 m. yüksekliğine sahip pilastrlardan sağdaki 0.25 m. ve soldaki ise 0.22,5 m. genişliğinde olup sağdaki 0.04 m., soldaki ise 0.05.5 m. cepheden dışa taşıntı yapmaktadır. Pilastrların üzerleri simetrik olarak köşeleri pahlanmış, düşey dikdörtgen formunda düzenlenmiş birer pano ve bu panoların altında ve üstünde bulunan yine köşeleri pahlanmış, kare formlu birer panoyla bezenmiştir. Bu geometrik bölünmeler oyma tekniği ile yapılmış olup içlerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Silme kuşakların üzerine oturan çeşmenin tacı 0.73 m. yüksekliğine ve takriben 1.65 m. genişliğinde olup 0.14 m. yüksekliğindeki ikinci bir kaide ile desteklenmektedir (Çizim 295) (Fotoğraf 194). Mermer malzemeden yapılmış olan taç dairevi bir madalyon, “S” kıvrımlar ve bitkisel kompozisyonun oluşturduğu üçgen bir düzenlemeye sahiptir. Üçgen düzenlenmenin merkezine üç sıra silmelerle çerçeve içerisine alınmış dairevi bir madalyon yerleştirilmiştir. Silmelerden üsteki ve alttaki düz yüzeyli ve ortadaki ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Çerçevenin tepe noktasında istiridye kabuğu ve alt kısmında akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Tepedeki stilize edilmiş istiridye

kabuğunun sapları rokoko tarzında tomar şeklinde volütlü olarak işlenmiş ve her iki yanına da orta kısmında bir düğüm oluşturmuş, akant yapraklı, ince kıvrık birer dal bulunmaktadır. Alt kısımda bulunan akant yaprağı baş aşağı bir vaziyette, ucu kısmı dıştan içe doğru kıvrılmış olarak tasvir edilmiştir. Akant yaprağın iki yanında bulunan akant yapraklı dallar "S" kıvrımlar yaparak yukarıya doğru uzanmaktadır. Madalyonun içine kabartma tekniği ile güzel bir şekilde istiflenmiş "*Maşallah 1277*" yazısı yazılmış ve harfler yukarıda birleşerek arabesk motifini oluşturmuştur. Yazının iki yanına ise kıvrımlı bir şekilde birbirlerine doğru eğilmiş, yaprak ve çiçek motifleri ile bezeli ince zarif birer dal motifi tasvir edilmiştir. Zemin turkuaz rengine ve bezemeler ile yazılar ise altın yaldız ile boyanmıştır. Simetrik olarak yapılmış olan uçları volütlü "S" kıvrımlar madalyonun iki yanından dışa doğru uzanarak üçgen düzenlemeyi tamamlamaktadır. Üzeri yumurta dizisi ile bezeli "S" kıvrımların alt kısmındaki volütlerin üzerinde akant yapraklı birer dal uzanmaktadır. Üst kısmındaki volütler ise daha büyük tutulmuş ve içine stilize edilmiş birer adet çiçek motifi yerleştirilmiştir. Tepesinde ve alt kısmında ise biri ters biri düz olacak şekilde işlenmiş, Fransız rokokosunda sık kullanılan akant yaprağı ile bütünleşik püskül motifine benzeyen stilize edilmiş çiçek motifleri betimlenmiştir. Alt kısmındaki ters olarak yapılmış motifleri ile madalyondan uzayan akant yapraklı dallar stilize edilmiş çiçek motiflerinden oluşmuş birer girland vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır.

Çeşme nişi; iki yanında bulunan mermer malzemeden yapılmış, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen iki pilastr ile sınırlandırılmıştır (Çizim 296) (Fotoğraf 195). Yüksekliği 0.18,5 m. olan pilastrların dikdörtgen kaidelerin üstünde yukarıdan aşağı doğru dışbükey, içbükey, ve dışbükey formada tasarlanmış silmelerden bulunmaktadır. Pilastrların gövdeleri 2.25.5 m. yüksekliğinde ve 0.25,5 m. genişliğinde olup simetrik bir şekilde bezenen gövdelerin üzerinde ikişer düşey dikdörtgen ve biri tam ikisi ise yarım olmak üzere kare formlu üçer de çerçeve bulunmaktadır. İki kademeli dikdörtgen panoların içinde daire formunda ikişer çubuk yer almaktadır. Çubukların alt ve üst kısımlarına stilize edilmiş çiçek motifleri bulunmaktadır. Çiçek formunda düzenlenmiş olan bu akant yapraklarının ortasından üçer gonca motifi uzanmakta ve yanlara doğru uzayan akant yapraklı dallar çubuklara bağlanmaktadır. İki kademeli kare formlu çerçevelerin içine ise birer adet stilize edilmiş çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu geometrik bölünmeler içerisine yer alan bezemeler yüksek kabartma tekniğiyle yapılarak plastik bir

görünüm kazandırılmıştır. Pilastrların üzerinden geçen silme kuşakları daha ileri tutularak vurgulanmıştır.

Çeşme nişinin hemen üzerinde, iki pilastr arasında eserin inşa kitabesi yer almaktadır. Kademeli bir şekilde yerleştirilmiş dört sıra silmeyle çerçeve içerisine alınmış olan inşa kitabesi 0.54 x 1.04,5 m. ölçülerindedir. Mermer kitabenin zemin turkuaz rengine ve harfleri ile çerçevesi ise altın yaldız ile boyanmıştır.

Düz lento ile örtülü olan çeşme nişi 1.97,5 m. yüksekliğinde, 1.04,5 m. genişliğinde ve takriben 0.06,5 m. derinliğine sahip olup niş duvarının üzerinde yüksek kabartma tekniğiyle yuvarlak bir kemer formu ile yapılmış ayna taşı yer almaktadır (Çizim 297) (Fotoğraf 196). Ayna taşı üç yönden stilize edilmiş palmet motifi dizisi ile kuşatılmış ve kemerin tepe noktasında ters olarak işlenmiş, ucu kısmı dıştan içe doğru kıvrılmış bir akant yaprağı motifi bulunmaktadır. Kemer köşelikleri yüksek kabartma tekniği ile simetrik olarak bitkisel bir kompozisyon ile bezenmiştir. Merkezden oval formlu bombeli birer kabartma bulunmakta ve kabartmaların alt ve üst kısımlarında birer tane akant yaprağı motifi tasvir edilmiştir. Alttaki akant yaprağının sap kısmı rokoko tarzda tomar şeklinde volütlü olup volütten iki yana uzanan "C" kıvrımlı akant yapraklı dalların bir kısmı üstteki akant yaprağıyla birleşerek bombeli kabartmaları kuşatmakta ve diğerleri ise yana doğru uzanarak dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapmaktadır. Bu iki kıvrımların arasında ucu dıştan içe doğru kıvrılmış birer çubuk işlenmiştir. Alttaki kıvrımların içinde akant yapraklarıyla oluşmuş stilize edilmiş birer çiçek motifi uzamaktadır. Yukarıdaki kıvrımlar ise içinden geçen girland motifi ile köşeliklerdeki bezemeler birbirine bağlanmıştır. Girland motifinin ortasında büyük bir gül ve gülün yanında buluna ikişer akant yaprağı ile oluşturulmuş çiçek motifi ile gonca motiflerinden meydana gelmiştir. Ayna taşın alt tarafında üzerinde büyük oranda erimelerin meydana geldiği oval formlu bir kabartma üzerinde musluğu takılı lüle deliği bulunmaktadır (Fotoğraf 197). Oval formlu kabartmanın hemen üstünden yüksek kabartma tekniğiyle sırt sırta vermiş bir vaziyette işlenmiş olan iki akant yapraklı "C" kıvrımı yer almaktadır. "C" kıvrımları arasından dallar üzerinde bulunan iki gonca motifi ve yaprak motifleri yükselmektedir. Ayna yaşın sağ tarafında bulunan demir parçaları, çeşme tası zincirinin bağlandığı nokta olmalıdır.

Çeşmenin önünde dikdörtgen bir su teknesi ve kademeli bir şekilde yerleştirilmiş dört dinlenme sekisi bulunmaktadır. Yol kotunun yükselmesinde dolayı tekne ile sekilerin büyük kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Tekne ile sekilerden ikisi mermer malzemeden diğer iki seki ise hem taş hem de mermer malzemeden yapılmıştır. Mermer sekilerin ön yüzünün günümüzde mevcut olan kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla oyma tekniğiyle yapılmış iki kademeli, köşeleri pahlanmış birer dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Çerçevenin içinde yüksek kabartma tekniği ile akant yaprağı ve kıvrımlı akant yapraklı dallar işlenmiştir. Enis Karakaya "*Hacı Eyübzade Çeşmesi*" adlı makalesinde çerçevenin içinde stilize edilmiş bitkisel motifler ile birer çift kulplu ibrik motifinin tasvir edildiğini yazmıştır[313].

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta yapılmış çeşmenin genel kurgusu ve elemanlarının biçimlenişi Ampir üslup; süsleme özelliği ise Barok ve Ampir üslupların etkisiyle şekillenmiştir. Yoğun bezemeli eserde; akant yaprağı, "S ve C" kıvrımı, girland, kıvrımlı dal, çubuk, stilize edilmiş çiçek, gonca, gül, yaprak, istirdye kabuğu ve stilize edilmiş çiçek motifleri ustaca işlenmiştir. Pilastrlar ve saçaklardaki ile kitabedeki silmeler hem elemanların oluşumunu sağlayan hem de yüzeyin hareketlendiren unsurlardır. Kemer köşeliklerinde görülen akant yaprakları ile kompoze edilmiş "S ve C" kıvrımlar Barok hatlıdır. Mavi ve altın yaldız ile boyanmış olan kitabe ve dairevi madalyon vurgulanmıştır.

Eserin 2007-2008 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü (KUDEB) işbirliği ile restorasyonu gerçekleşmiş ve tesisat bağlanarak suyuna kavuşturulmuştur. Eserin çatlayan, kırılan ve dökülen yerleri onartılmıştır. Çeşmenin bulunduğu doğu cephesi hariç su deposunun üstünde mevcut olmayan saçak yeniden yapılmıştır. Su deposunun beden duvarlarının üzerinde bulunan çimento yüzeyli sıva sökülmüştür. Su teknesi ve dinlenme sekileri onartılmış ve sağ tarafta mevcut olmayan dinlenme sekisi yeniden yapılmıştır. Eserin üst örtüsünde, beden duvarlarında, çeşmesinde ve su teknesinde yapıya zarar verecek nitelikte büyüyen bitkiler temizlenmiştir.

[313] E. Karakaya (1994). Hacı Eyübzade Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 475.

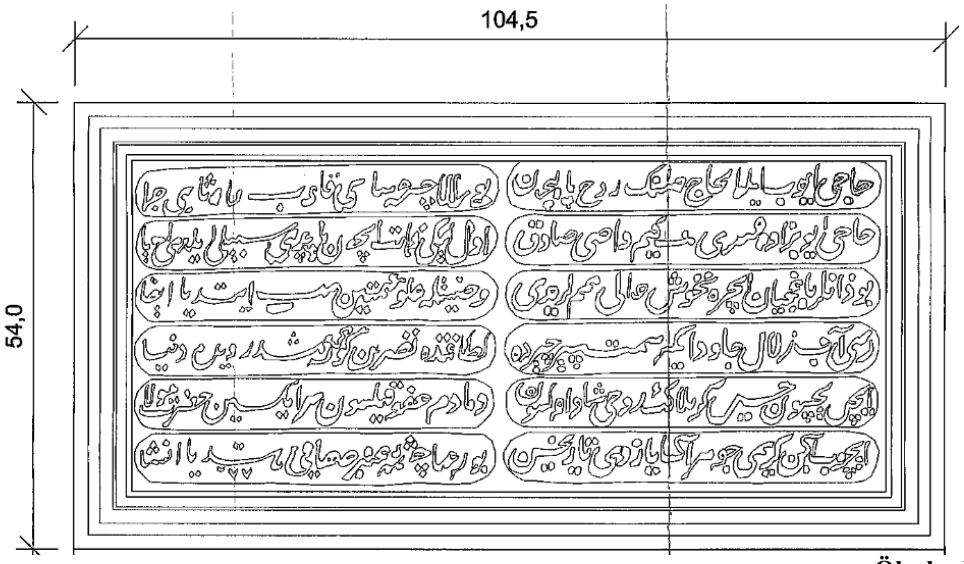

Ölçek: *1/5*

Çizim 289: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

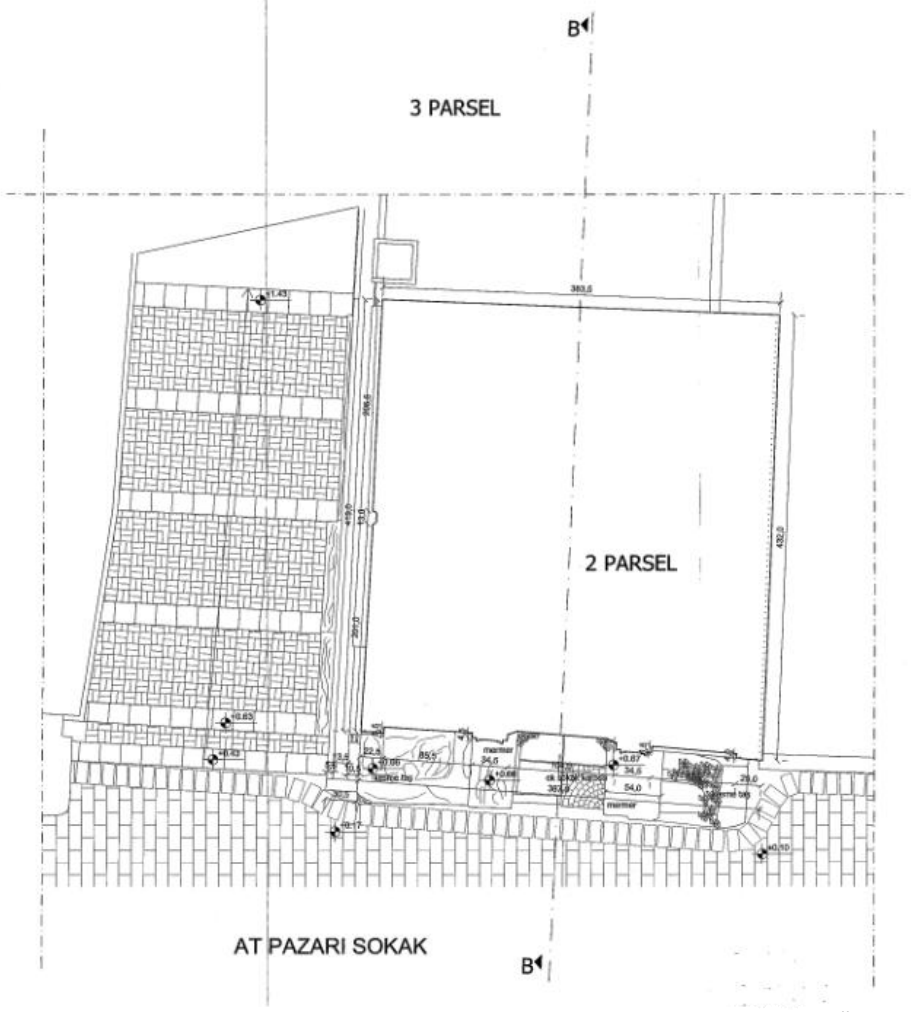

Ölçek: *1/20*

Çizim 290: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

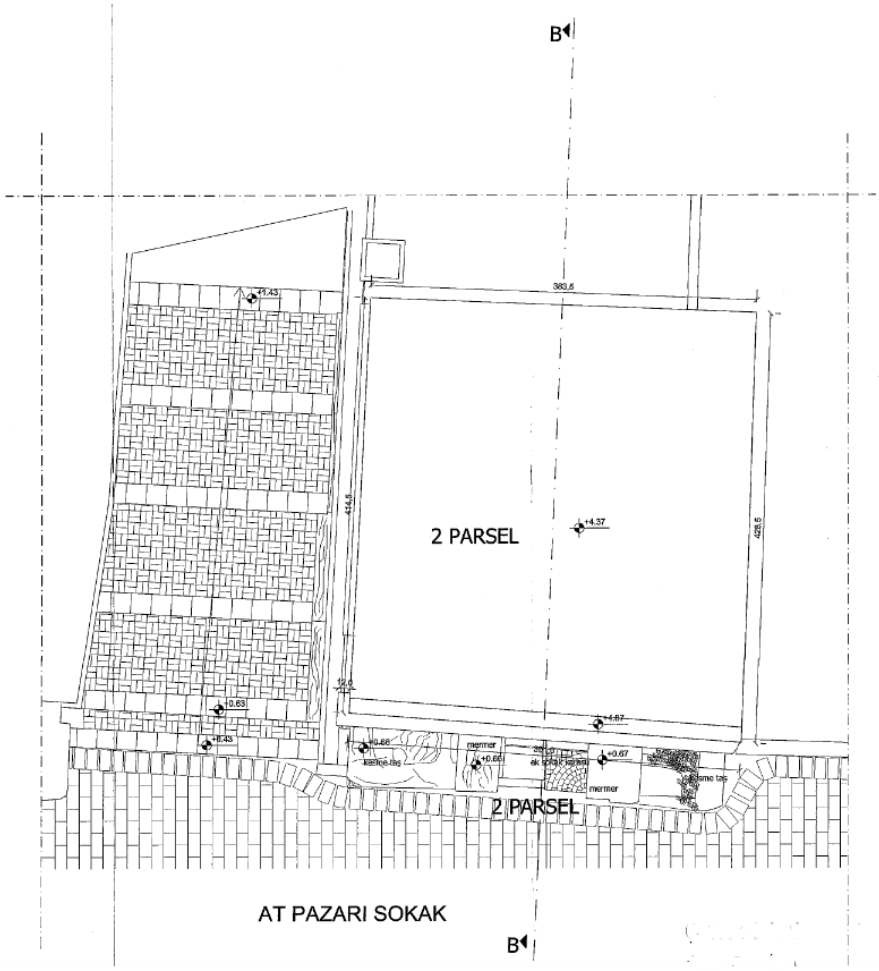

Ölçek: *1/20*

Çizim 291: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

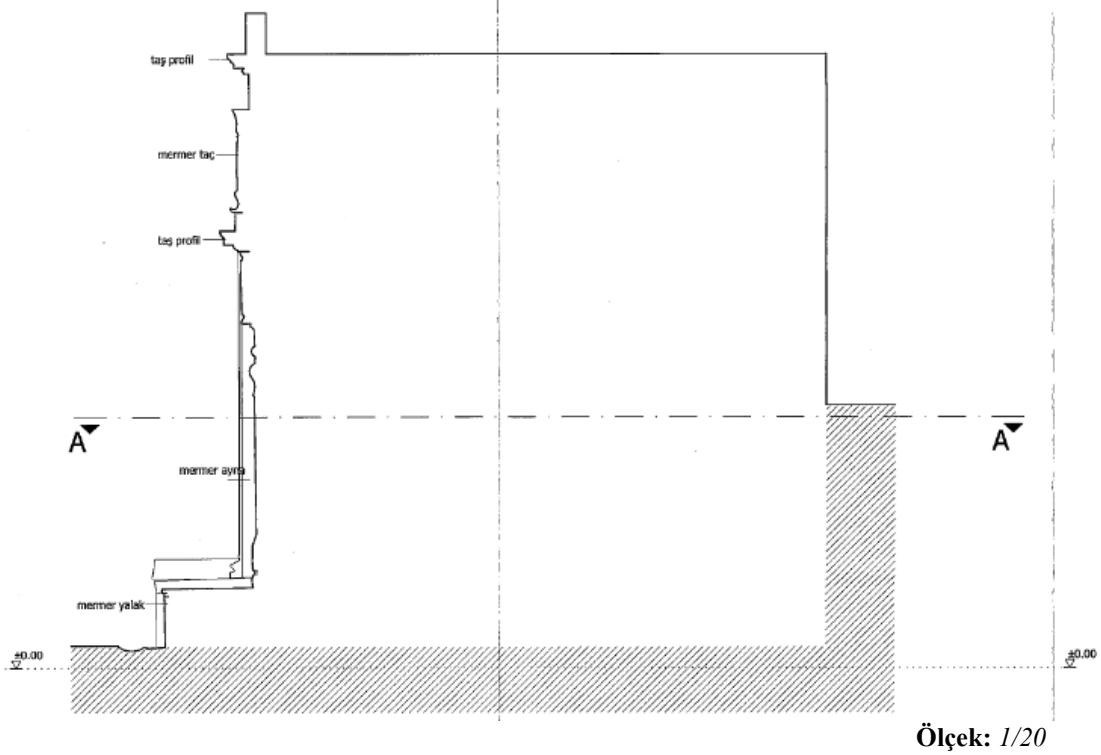

Ölçek: *1/20*

Çizim 292: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Rölöve Projesi)*

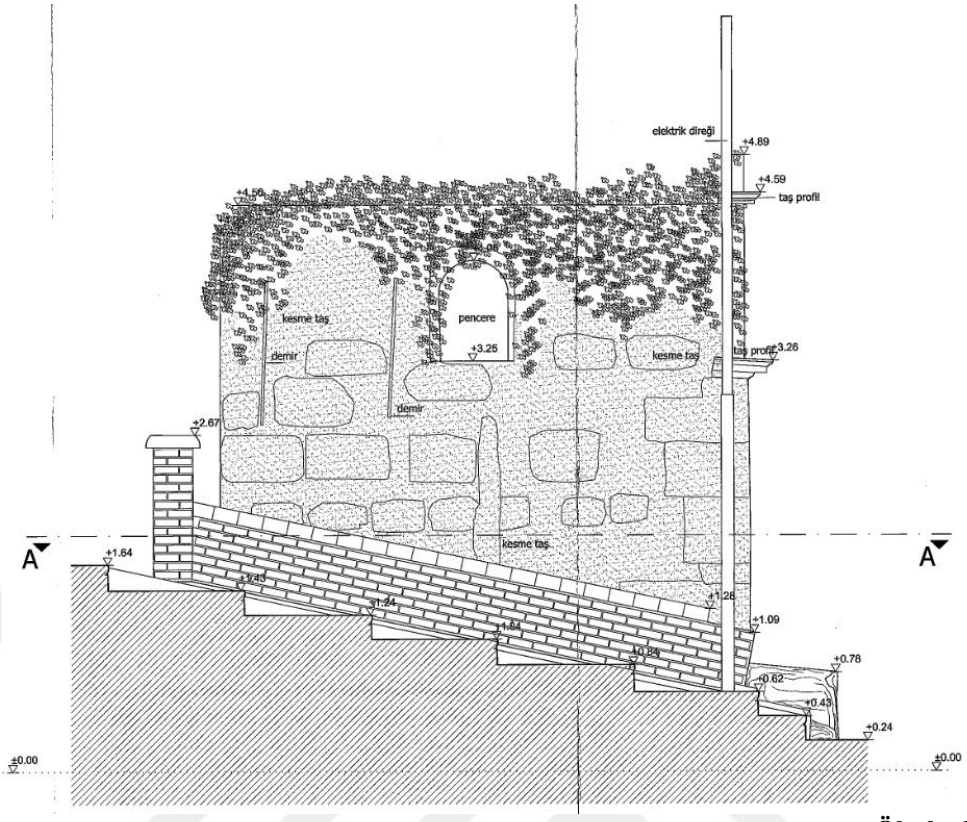

Ölçek: *1/20*

Çizim 293: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*

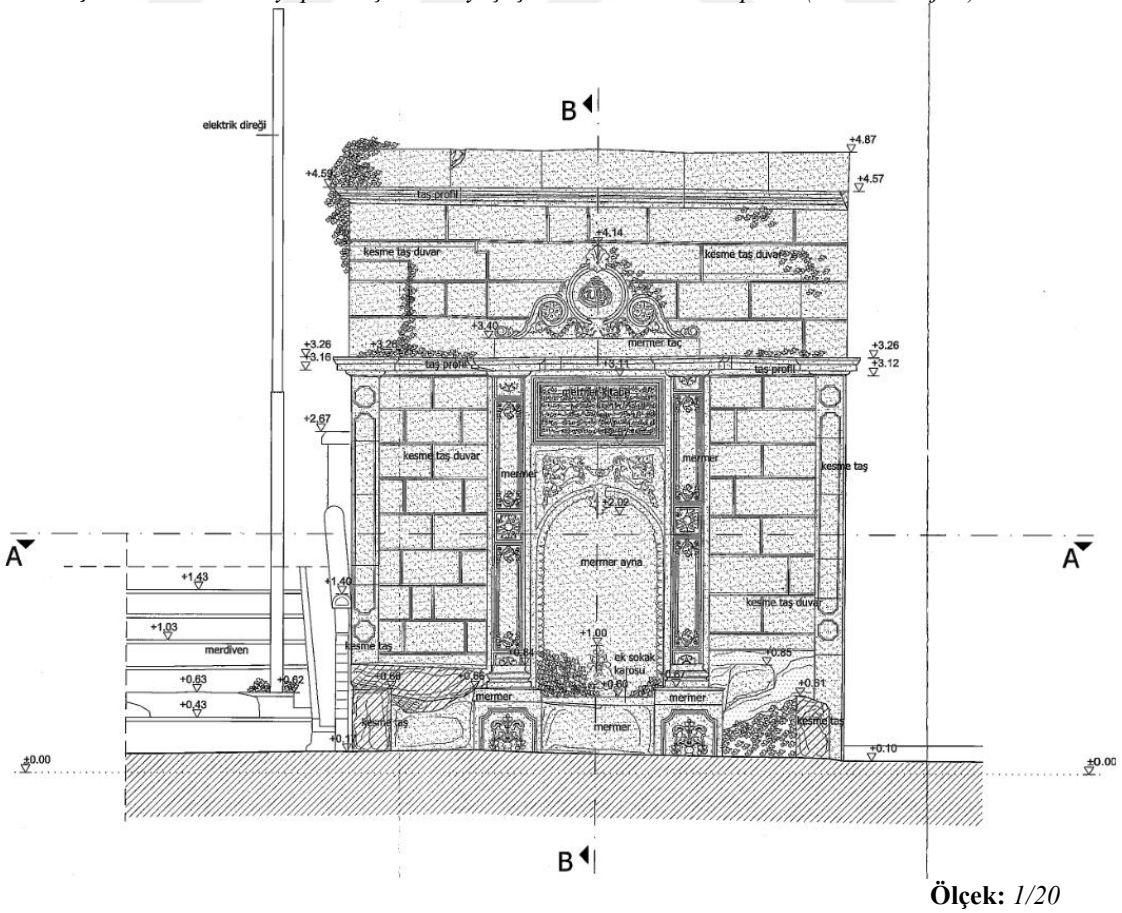

Ölçek: *1/20*

Çizim 294: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

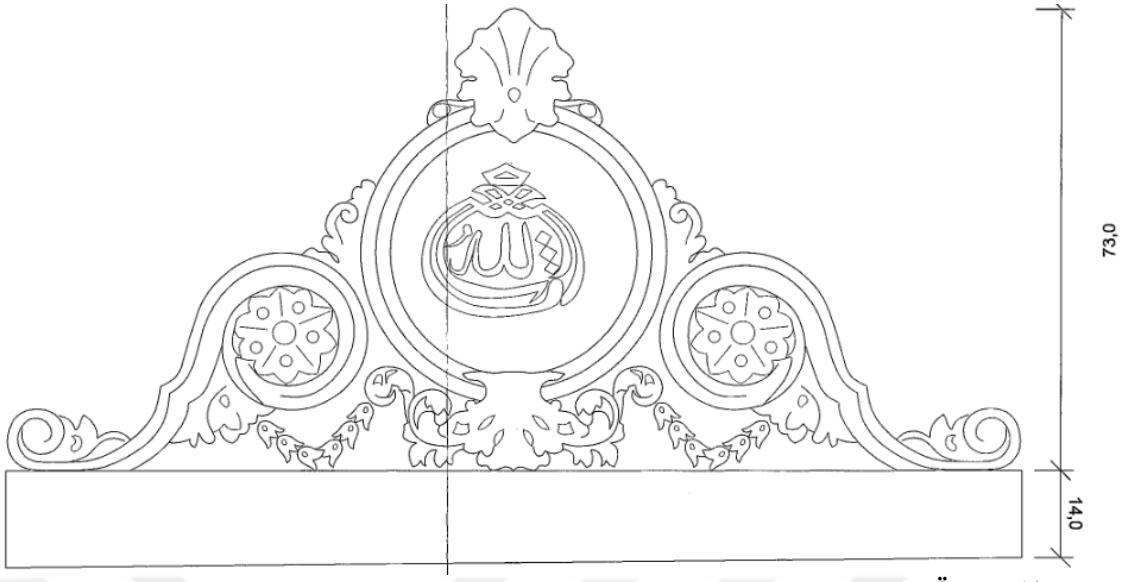

Ölçek: *1/5*

Çizim 295: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Üçgen Tacı (Rölöve Projesi)*

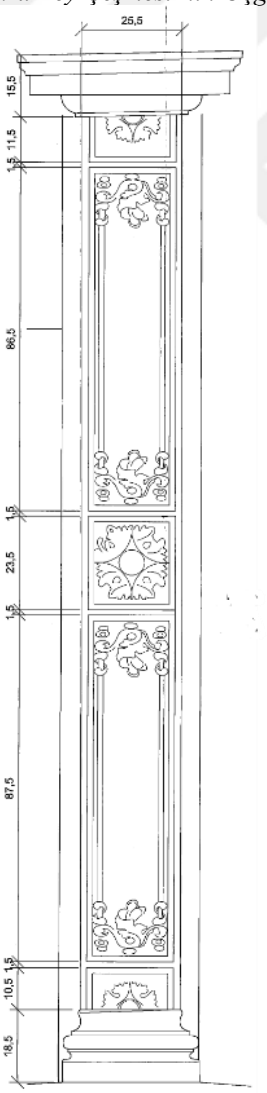

Ölçek: *1/5*

Çizim 296: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Pilastrı (Rölöve Projesi)*

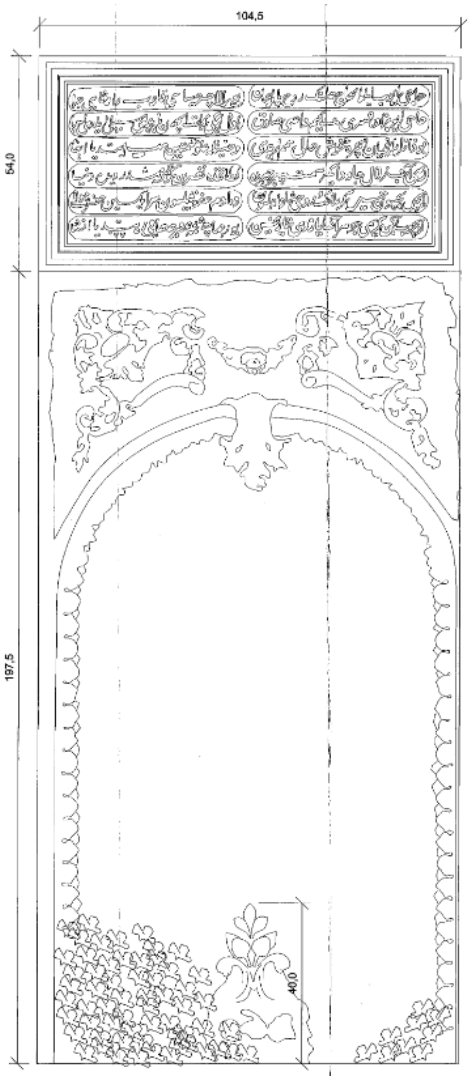

Ölçek: *1/5*

Çizim 297: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi ve Nişi (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 190: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 191: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Arka ve Sol Yan Cepheleri*

Fotoğraf 192: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön ve Sağ Yan Cepheleri*

Fotoğraf 193: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 194: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Üçgen Tacı*

Fotoğraf 195: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Pilastrı*

Fotoğraf 196: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Bezeme Detayı*

Fotoğraf 197: *Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin Lüle Detayı*

3.2.16. Damad İbrahim Paşa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Sarıyer İlçesi, Rumeli Hisarı Mahallesi, Torlak Fırın Sokak'ta yer akmaktadır. 57 Ada / 3 Parsel

Yapım Yılı: H.1277 / M.1860-61

Banisi: İbrahim Paşa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 31.05.2023

Çizim No: 298-301

Fotoğraf No: 198-200

Tarihçesi: Çeşmenin inşa kitabesinden H.1277 (M.1860-61) yılında merhum İbrahim Paşa'nın ruhu için inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[314]. İnşa kitabesi kartuşlarla bir sütun ve üç satır şeklinde düzenlenmiş olup Tâlik hat ile yazılmıştır (Çizim 298) (Fotoğraf 198). Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Mısır Valisi sâbık Abbas Paşa-zâde vâkıf-ı*

Sânî dâmâd-ı hazret-i pâdişâhî merhum ve mağfurün leh

Devletlü İbrâhim İlhami Paşa'nın rûhıyçün Fâtiha Sene 1277"[315]

Yapım yılı ve banisi bilenen eserin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Tek yüzlü ve su depolu olan çeşme bir istinat duvarına bitişiktir. Su deposu yamuk planlı olup her cephenin genişlikleri farklılık göstermektedir (Çizim 299-300-300b). Batı cephesi 4.74 m., doğu cephesi 3.31 m. kuzey cephesi 2.81 m. ve güney cephesi ise 2.20 m. genişliğindedir. İçten tonoz, dıştan ise düz damlı ile örtülü su deposunun beden duvarları sıvalı olup üzerinde takriben 0.08 m. yüksekliğinde, bezemesiz, dar bir saçağı bulunmaktadır. Düz damın sol alt köşesinde 0.45 x 0.45 m. ölçülerinde bir havalandırma boşluğu bulunmaktadır. Havalandırma boşluğun

[314] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 421.
[315] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 129.

kapağı ise takriben 0.69 x 0.69 m. ölçüsündedir. Güney ve batı cepheleri 19 parsel istinat duvarına bitişik olan su deposunun kuzey cephesinin yan tarafında bir merdiven geçmektedir.

Merdiven ile çıkılan doğu cephesi yaklaşık olarak 2.50 m. yüksekliğinde olup kuzeydoğu köşesi 1.29 m. genişliğinde yuvarlatılmıştır (Çizim 301a-301b-301c-301d) (Fotoğraf 199-200). Doğu cephesinde sol tarafında metal oluk borusu vardır. Cephenin ortasına yer alan çeşmenin üzerinde yatay şeklinde açılmış nişin içerisine inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesi 0.37 x 0.62 m. ölçüsündedir. Yuvarlak kemerli bir nişten ibaret olan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme 1.51 m. yüksekliğine ve takriben 0.55 m. genişliğine sahiptir. İki âdet ayak tarafından taşınan yuvarlak kemerin alnı 0.09 m. yüksekliğine sahiptir. Çeşme nişi 1.03 m. yüksekliğinde ve 0.19 m. derinliğindedir ve duvarının üzerinde bir lüle deliği açılmıştır. Çeşmenin hemen önünde yer alan su teknesi takriben 0.39 m. yüksekliğinde olup dış duvarının üst kısmı içbükey kıvrımlıdır.

Oldukça kötü bir durumda ve özgün şeklini kaybetmiş olan eser, günümüzdeki görüntüsüyle herhangi bir döneme ait üslupsal özellikler taşımamaktadır. Çeşmenin üzerinde herhangi bir bezeme öğesi de bulunmamaktadır.

Çeşmenin mülkiyeti Sarıyer Belediyesine ait olup İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, Kültür Varlıları Projeler Müdürlüğü tarafında 08.03.2018/4068 sayılı İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı ile onaylı rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır. Restorasyonu gerçekleşmemiş olan eserin su deposunun üst örtüsünde ile beden duvarlarında ve çeşme nişinin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte bitkiler büyümüştür. Eserin üzerinde çok ciddi ölçüde kırıklar, çatlaklar, erimeler, kopmalar, kararmalar ve yosunlaşmalar meydana gelmiştir. Büyük oranda deformasyona uğrayan çeşmenin musluğu bulunmayan lüle deliğinden sular sızmaktadır.

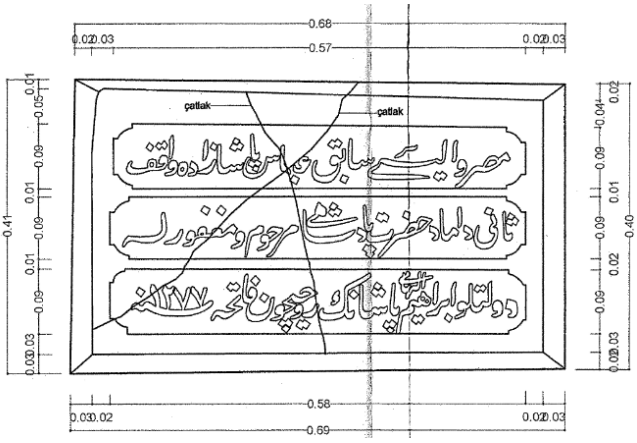

Ölçek: *1/5*

Çizim 298: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

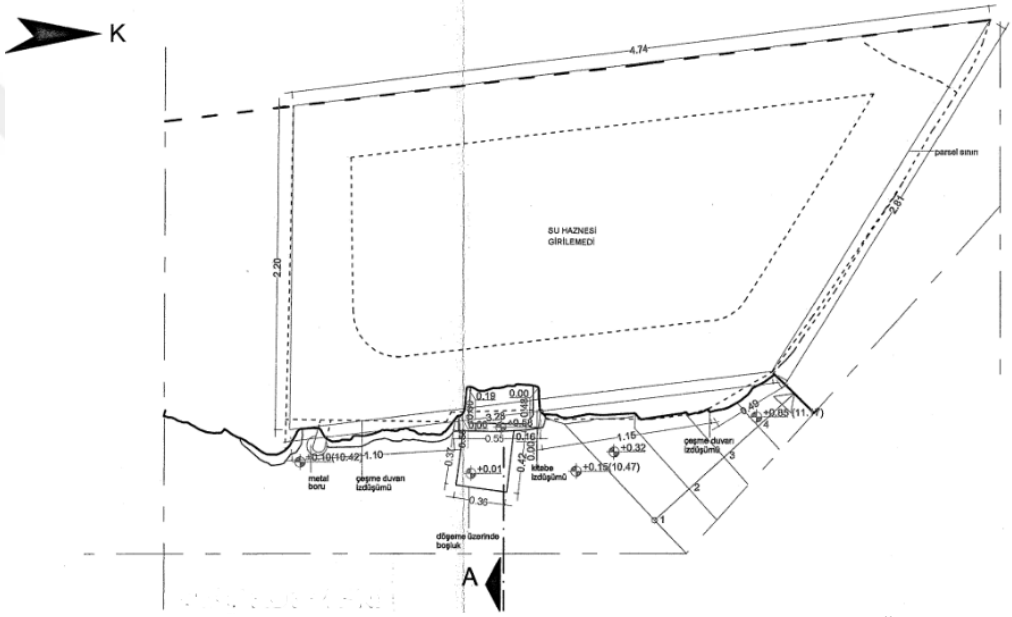

Ölçek: *1/20*

Çizim 299: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin +0.87 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

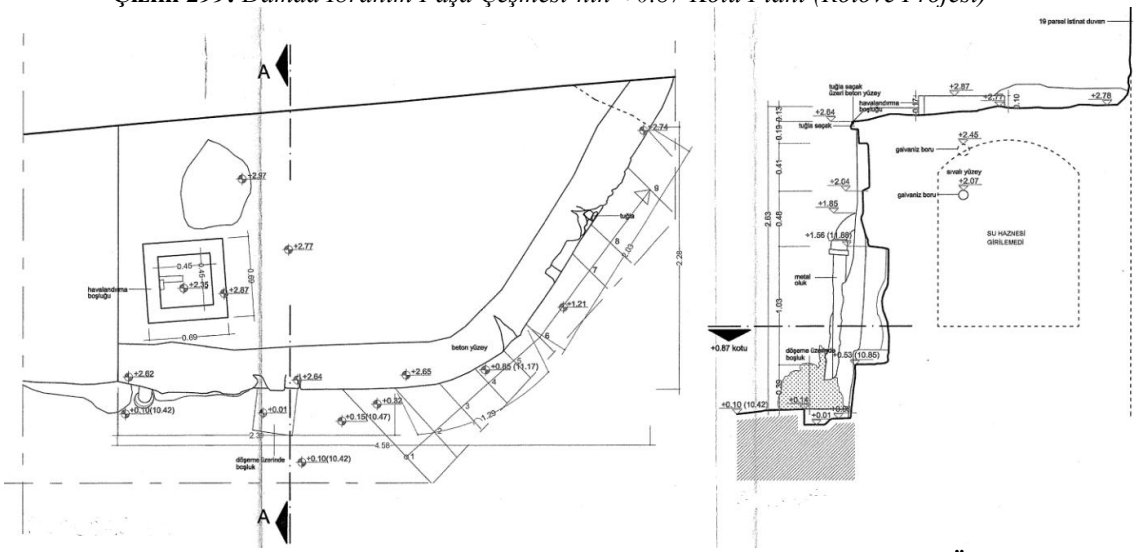

Ölçek: *1/20*

Çizim 300a: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Üst Görünüşü (Rölöve Projesi)*
Çizim 300b: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

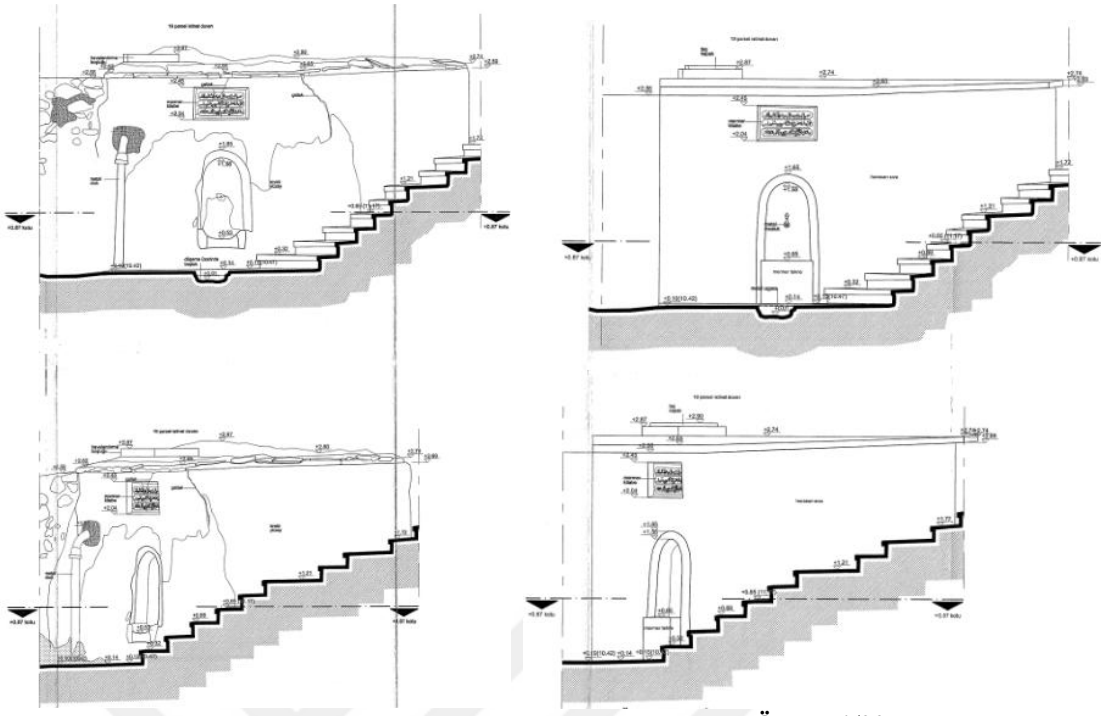

Ölçek: *1/20*

Çizim 301a: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 301b: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 301c: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 301d: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

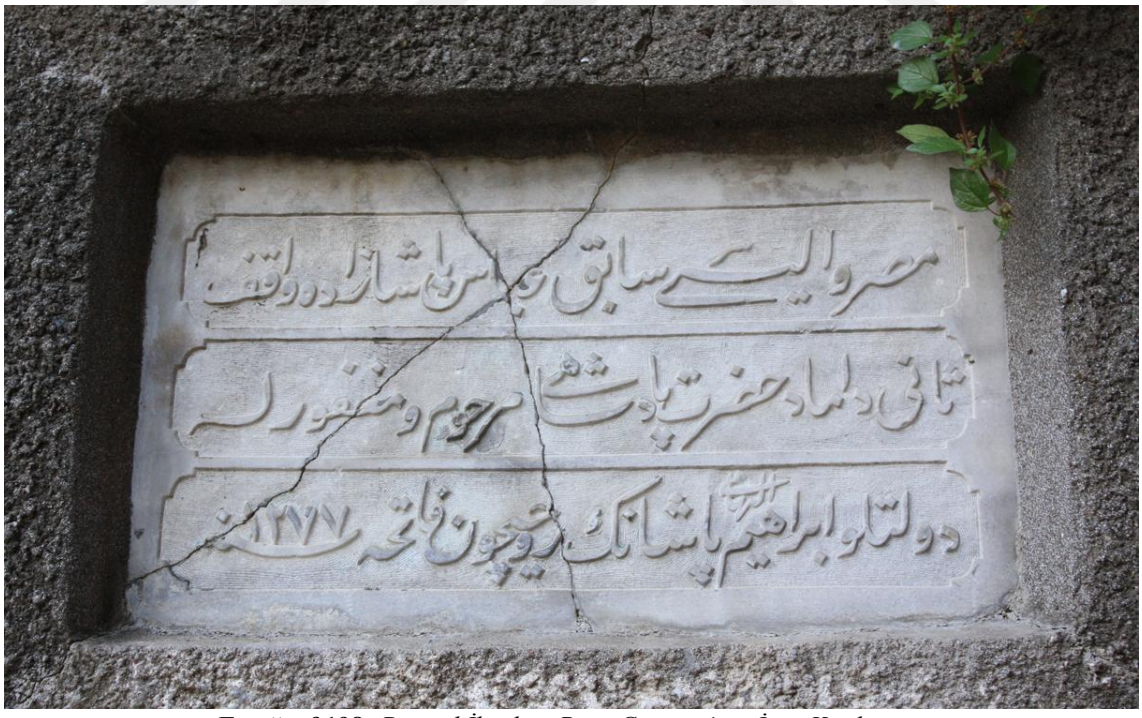

Fotoğraf 198: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 199: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

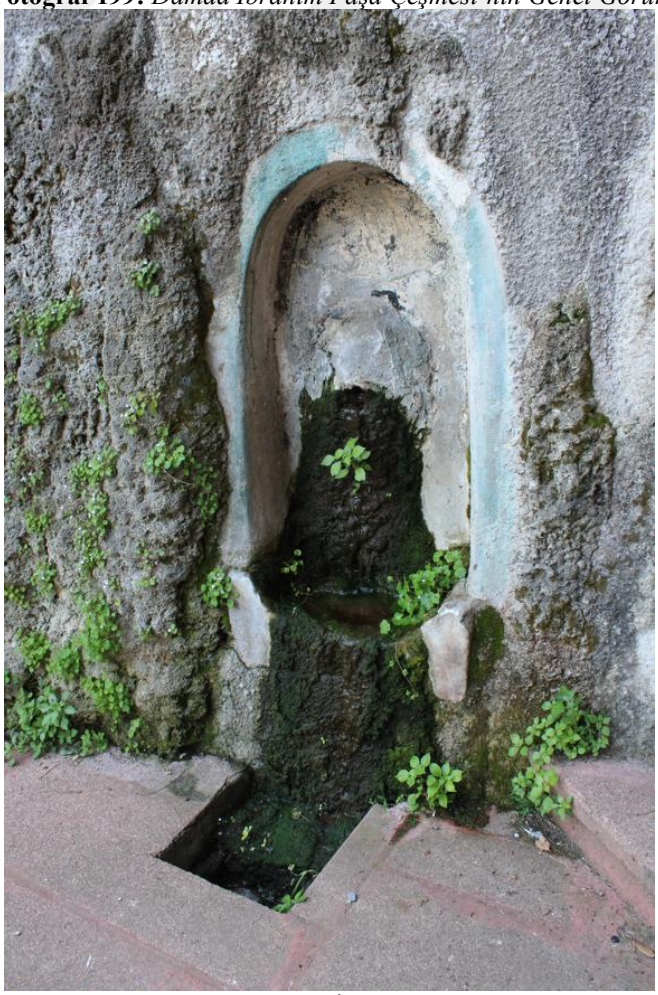

Fotoğraf 200: *Damad İbrahim Paşa Çeşmesi*

3.3. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) İnşa Edilmiş Çeşmeler

3.3.1. Sultan Abdülaziz Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Eyüpsultan İlçesi, Edirnekapı Semti, Topçular Mahallesi, Edirnekapı Rami Caddesi'nde Edirnekapı Şehitliği'nin içerisinde yer almaktadır. 69 Pafta / 162 Ada / 52 Parsel

Yapım Yılı: H.1278 / M.1861-62

Banisi: Sultan Abdülaziz

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 07.06.2023

Çizim No: 302-315

Fotoğraf No: 201-209

Tarihçesi: Çeşme, H. 1278 (M.1861-62) yılında Sultan Abdülaziz tarafından Taksim ile Dolmabahçe arasında yer alan Gümüşsuyu Hastanesi'nin duvarına bağımlı olarak inşa ettirilmiştir[316]. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü'nden alınan bir haritada çeşmenin hastane bahçesine bağımlı su depolu bir eser olduğu anlaşılmaktadır (Harita 3). Gümüşsuyu Çeşmesi olarak da adlandırılan eser yol düzenleme çalışmaları sırasında bulunduğu yerden sökülerek Edirnekapı Şehitliği'ne taşınmıştır. Belediye Encümenine ait Asar-ı Atika dosyaları içerisinde 1028 sıra ve H. 5.4.949 tarihli belgede yer alan günümüzde mevcut olmayan inşa kitabesinin tarih beyti vasıtasıyla çeşmenin banisini ve yapım tarihini öğrenmekteyiz[317]. Asar-ı Atika'da yer alan beyti şu şekildedir:

"*Su gibi atşane işrab eyle tarihin Senih*

Kıldı Han Abdülaziz icra beca ab-i-Zülâl

1278"[318]

[316] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 213.
[317] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 227.
[318] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 228.

İ. H. Tanışık, hem Asar-ı Atika'da yer alan beytine hem de çeşme için Ziyaeddin Abdülhamit Paşa tarafından yazıldığı anlaşılan ve Mirat'ın 323. sahifesinde görülen manzumenin tarihi beytine yer vermiştir. Manzumenin beyti şöyledir:

"*Eyledim tebşir atşana Ziya tarihini*

Oldu cari gel Gümüşsuyunda iç abıhayat

1278 (M.1861)"[319]

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Tamamen mermer malzemeden yapılan eser, orijinalinde su depolu, bağımlı bir çeşmesi olarak inşa edilmiştir fakat 1939 yılında yeri değiştirilmiş ve günümüzde su deposu bulunmayan bağımsız bir çeşme olarak varlığını devam ettirmektedir. Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme tacı ile birlikte 5.16 m. yüksekliğinde, 3.89 m. genişliğinde ve takriben 0.53 m. derinliğindedir (Çizim 302-303a-303b-303c-304) (Fotoğraf 201-202-203). Eser, dikey düzlem üç, yatay düzlemde bir ve tacı olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Eserin kuzey cephesine yerleştirilen çeşmenin üstünde 0.87 m. yüksekliğine sahip bir taç yer almaktadır (Fotoğraf 204). Tacın merkezinde 0.60 m. yüksekliğinde daire şeklinde bir madalyon yerleştirilmiş ve günümüzde içerisine "*TC*" yazısı yazılmıştır. Madalyonun içerisinde orijinalinde Sultan Abdülaziz'e ait bir tuğra bulunmaktaydı (Çizim 305). Madalyonun iç tarafında birbirine bitişik olarak ilerleyen, stilize edilmiş palmet dizisi dolanmaktadır. Madalyonun tepe noktasında akant yaprağı motifi ile bu akant yaprağının iki tarafından aşağı doğru sarkan, gül motifleri gibi natüralist motifleri ile donatılmış girland motifi işlenmiştir.

Tacın altına kademeli silme kuşaklarıyla çerçeve içerisine alınmış takriben 0.69 x 1.53 m. ölçülerinde bir kitabe panosu yerleştirilmiştir (Fotoğraf 204). Dıştan ikinci sıradaki silmenin üzeri stilize edilmiş palmet motifleri ile bezeli olup diğer düz yüzeyli silmelerin üzerinde ise herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Panonun içine "*Bir Türk bin hasma bedeldir. Ne mutlu Türküm diyene*" sözleri yazılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde yazılmış olduğu düşünülen bu yazının yerinde orijinalinde büyük ihtimalle çeşmenin inşa kitabesi bulunmaktaydı. Pano iki tarafında bulunan takriben 0.50 m. yüksekliğinde, "S" kıvrımlar yapan volütlü konsollar tarafından desteklenmektedir.

[319] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 215.

Dikdörtgen kaideler üzerinde oturan bu iki konsolun alttaki volütlü sapların üzerine stilize edilmiş birer çiçek motifi işlenmiştir. Konsolların yan taraflarında vazo görünümlü, 0.57,6 m. yüksekliğinde birer tepelik bulunmaktadır (Çizim 306). Tepeliğin yüksekliği 0.08,2 m., genişliği ise 0.20,3 m. olan bir kaidesi vardır ve kaideden gövdeye geçerken incelme yapan kısmı 0.10,1 m. yüksekliğindedir. Yüksekliği 0.21,5 m. olan gövde iki bölümlü olup üst kısmı oluklu silmelerle alt kısmı ise dışbükey silmelerle gövdenin üzerinde düşey yivler oluşturulmuştur. Tepeliğin 0.04,4 m. yüksekliğindeki yüzeyinde bitkisel bezemeleri olan geniş ağzının üstünde 0.13,4 m. yüksekliğine sahip bezemeler yer almaktadır. Hem ağzın yüzeyinde hem de ağzın üstünde yer alan bezemelerin üzerinde meydana gelen aşınmalar ve kararmalardan dolayı motifler tam olarak algılanamamaktadır.

Dikey düzlemde üç bölümlü olan çeşmenin kitabe panosunun alt kısmından itibaren başlayan kademeli profilli silme kuşaklarıyla 0.36,5 m. yüksekliğinde dar bir saçağı oluşturulmuştur (Çizim 307) (Fotoğraf 205). Üstteki ve alttaki silmelerin üzeri stilize edilmiş palmet motifleri, ortadaki silme dendan benzeri küçük kare dişlerler bezenmiştir. Diğer düz formlu silmelerin üzerinde ise herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Simetrik bir şekilde yapılmış yan kanatlar yaklaşık olarak 2.30 m. yüksekliğinde 0.54 m. genişliğindedir (Fotoğraf 206a-206b). Yan kanatların etrafı iki kademeli silme kuşakları vasıtasıyla 2.03,4 x 0.42 m. ölçülerinde birer dikdörtgen çerçeve oluşturulmuştur (Çizim 308). Dıştaki silme dışbükey formda, içteki silme ise düz yüzeyli olarak tasarlanmış olup her iki silme de 0.02 m. genişliğindedir. Çerçevelerin içerisi yüksek kabartma tekniği ile dikey düzlemde simetrik olarak yapılmış, "C" kıvrımı ile natüralist üslupta bitkisel motifli bir kompozisyonla bezelidir. Kompozisyonun merkezinde natüralist çiçek motiflerinde oluşmuş bir buket betimlenmiştir. Buketin merkezinde dış yaprakları açılmış büyük bir gül motifi işlenmiştir. Bu motifin etrafı yaprak motifleriyle kaplı olup üst ve alt kısımlarında ise yıldızçiçeğine benzeyen beş yapraklı küçük birer çiçek ile beş yapraklı ikişer rozet çiçeği, yan taraflarında ise armuda benzeyen bezemeler tasvir edilmiştir. Buketin iki ucuna sırtları birbirine dönük küçük ikişer "C" kıvrımı yapılmış ve böylelikle buket motifi sonlandırılmıştır. Buketin alt ve üst kısımlarında yüzeyinde ajur tekniği ile yapılmış beneklerin olduğu, akant yaprağı ile sonlandırılan uçları birbirine bakan ve volütlü tomarla birbirine bağlanan iç içe iki "C" kıvrımı yer almakta ve "C" kıvrımları arasında kalan bombeli yüzeyin üzerine de stilize

edilmiş bir akant yaprağı motifi yerleştirilmiştir. Bu motiflerin devamında bu sefer sırt sırta vermiş, bir ucu volütlü, biri ucu ise akant yapraklı iki tane "C" kıvrımı işlenmiştir. Yüzeyinde yine ajur tekniği ile benekler oluşturulmuştur. İki kıvrımın arasındaki tepe noktasına stilize edilmiş bir çiçek motifi yapılarak çerçevenin bezemeleri sonlandırılmıştır.

Çeşmenin yer aldığı orta kanat, dinleme sekileri üzerinde saçağa kadar uzanan 2.30,5 m. yüksekliğine sahip iki sütunçe ile sınırlandırılmıştır (Çizim 307) (Fotoğraf 205-207). Sütunçelerin üzerine oturduğu kaideleri 1.11 m. yüksekliğinde olup akant yaprağı şeklinde tasarlanmıştır. Yüksekliği 0.45 m., geniş kısmı ise 0.21 m. olan akant yaprağının dikey doğrultuda simetrik olarak ortanda ikiye bölen ince çizgi halinde bir sapı bulunmaktadır. Akant yaprağı, 0.66 m. yüksekliğindeki bir atlık üzerine oturmaktadır. Üç kenarlı altlık yukarıya doğru incelmekte ve incelmenin bitme noktasına silme yerleştirilmiştir ve bu uygulama dört kere tekrarlanmıştır. Sütunçelerin 0.94,3 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 0.15 m. genişliğinde olan gövdelerin üzerinde yer alan oluklu silmelerle yivli oluşturulmuştur. Korint düzeninde yapılmış başlıkları ise 0.24,7 m. yüksekliğine sahiptir. Başlıların üstünden geçen saçak daha ileri tutularak vurgulanmıştır.

Çeşmenin bulunduğu orta kanat 2.40 m. yüksekliğinde ve 1.53 m. genişliğinde olup oldukça yoğun bezemelidir (Fotoğraf 207). Merkezinde üç kademeli silme kuşakları ile elde edilmiş bir pano yer almaktadır. Bu silmelerden dıştan içe doğru birinci ve üçüncü sıradakiler düz yüzeyli ve ikinci sıradaki ise dışbükey formda tasarlanmış ve üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Panonun etrafında yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, "S ve C" kıvrımlar yapan motif, stilize edilmiş bitkisel bezeme ve kurdele ile natüralist üslupta betimlenmiş çiçek kompozisyonlu bir kuşak bulunmaktadır. Kuşağın yan taraflarında simetrik olarak işlenmiş bezemelerin üst kısmında uçları volütlü büyük birer "C" kıvrımı yapılmış ve kıvrımın dış yüzeyi tül gibi zarif, dalgalı bir motif, iç yüzeyi ise ajur tekniği ile işlenmiş beneklerle süslüdür. "C" kıvrımların alt ucundan aşağı doğru "S" kıvrımlı birer akant yaprağı uzamaktadır. Bu akant yapraklarında dıştan içe doğru kıvrılmış ucundan çıkan saptan gelişen gül, gül goncası, yaprak ve beş yapraklı çiçek gibi natüralist üsluplu motiflerden meydan gelmiş birer buket yer almaktadır. Baş aşağı olarak işlenen buketlerin ucunda iki sıra halinde kurdele motifi ve bu motiften uzayan "S" kıvrımlı akant yapraklı ikişer dal işlenmiştir. Kuşağın üst tarafının orta

kısmında sapı volütlü, stilize edilmiş istiridye kabuğu tasvir edilmiştir. İstiridye kabuğunun volütlü sapından stilize edilmiş akant yaprakları aşağı doğru sarkmaktadır. İki yanına ise bir düz "C" kıvrımı ile bir ters "C" kıvrımının birbirine eklenmesiyle oluşmuş benekli ve yaprak sırtlı birer "S" kıvrımlar yapılmıştır. Bu motifin üst kısmında uçları volütlü yaprak sırtlı "C" kıvrımlı motifler, alt kısmında ise eklenmeli bir şekilde ilerleyen üzerleri adete tül gibi zarif, dalgalı bir motif ile bezeli "C" kıvrımlar işlenmiştir. Her iki köşede sırt sırta vermiş iki "C" kıvrımı yerleştirilmiş ve bu "C" kıvrımların bir ucu volütlü bir ucu akant yaprağı ile sonlandırılmış olup iç yüzeylerine ajur tekniği ile benekler yapılmıştır. Kuşağı alt tarafının orta kısmında stilize edilmiş bir çiçek motifi ve motifin içinde musluğu takılı olan lüle deliği bulunmaktadır (Çizim 309). Bu motifin her iki yanında uçları volütlü, büyük birer "C" kıvrımı uzanmaktadır. "C" kıvrımın dış yüzeyi tül gibi zarif, dalgalı bir motif, iç yüzeyi ise ajur tekniği ile işlenmiş benekler ile bezelidir. İki köşede de yine sırt sırta vermiş, iç yüzeyi benekli, bir ucu volütlü bir ucu ise akant yaprağı ile sonlamış yaprak sırtlı "C" kıvrımları vardır.

Panonun üzerinde yüksek kabartma tekniğiyle işlenmiş, nesneli ve bitkisel bezemelerin oluşturduğu bir kompozisyon görülmektedir. Alt kısmında büyük bir çelenk motifi tasviri edilmiştir. Çelenk, tepe noktasında bulunan volütlü saplardan çıkan akant yapraklı dallar ve bu akant yapraklı dallardan simetrik olarak uzayan yaprak, gül, gül goncası gibi natüralist üslupta yapılmış iki buketten meydana gelmiştir. Tepe noktasındaki volütlü sapların alt kısmında, sırt sırta vermiş oldukça ufak iki tane "C" kıvrımı ve baş aşağı olarak betimlenmiş üç yapraklı bitkisel bir bezeme bulunmaktadır. Çelengin alt kısmında yatay doğrultuda yılankavi daire hatlı zikzaklar yaparak işlenmiş bir kurdele motifi yer almaktadır. Çelengin üstünde yer alan uçları volütlü istiridye kabuğu gibi yivli bir gövdeye sahip bir kaide üzerine, etrafı inci dizisi ile bezeli oval bir madalyon oturmuştur. Oval madalyonun üzerinde yükselen akant yapraklı dallar "S" kıvrımlar yaprak aşağı doğru sarkmaktadır. Bu iki akant yapraklı dal arasına da ufak boyutlu bir istiridye kabuğu yapılmıştır.

Çeşmenin alt tarafında bulunan yatay düzleme mermer malzeme ile yapılmış bir su teknesi ve su teknesinin yanlarında iki dinlenme sekisi yerleştirilmiştir. Yüksekliği 0.58 m. ve derinliği ise 0.81 m. olan su teknesinin dış ve yan yüzeyleri dışbükey yapılarak ovalimsi bir görüntü elde edilmiştir. Ön yüzünde iki kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış, oyma tekniği ile yapılmış 0.43,3 x 1.49,3 m. ölçülerinde bir pano

bulunmaktadır (Çizim 310) (Fotoğraf 208). Panoyu çevreleyen silmelerden dıştaki dışbükey formunda, içteki ise düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Panonun merkezinde yüksek kabartma tekniğiyle dokuz dilimli bir yelpaze motifi yapılmıştır. Panonun yan taraflarına ise birer stilize edilmiş bir çiçek motifi ve bu motiflerin üzerinde uzayan beş dilimli yelpaze motifi tasvir edilmiştir. Dinlenme sekileri takriben 0.68 m. yüksekliğinde ve 1.23 m. genişliğinde olup yan ve ön yüzeylerinde dıştaki dışbükey formunda, içteki ise düz yüzeyli olan iki kademeli silme kuşağı ile çerçeve içerisine alınmış birer pano yer almaktadır. Ön yüzeyde bulunan panolar 0.43,5 x 1.01 m. ölçülerindedir ve dışbükey silmeler 0.02,2 m. düz silmeler ise 0.01,7 m. genişliğindedir (Çizim 311) (Fotoğraf 209). Panoların üzerinde yüksek kabartma tekniği ile simetrik bezemeler işlenmiştir. Panoların merkezinde ortada dört yapraklı bir gonca ve bu goncanın etrafında on yapraklı stilize edilmiş birer çiçek tasvir edilmiştir. Bu motiflerin iki yanından yedi dilimli birer yelpaze uzanmaktadır. Dinlenme sekilerinin yan yüzeylerinde ise yine su teknesindeki gibi yarım yapılmış stilize bir çiçek motifi ve bu çiçeğin yan taraflarında uzayan beş dilimli birer yelpaze motifi işlenmiştir.

Çeşmeye iki basamaklı merdiven ile çıkılmakta ve 0.31 m. genişliğindeki basamaklardan birincisi 0.15 m., ikinci basamağı ise 0.13 m. yüksekliğinde olup merdivenin orta kısmı dışbükey olarak yapılmıştır. Çeşmenin iki yanına sonradan mermer birer blok yerleştirilmiştir. Sağdaki mermer blok 0.98 m. yüksekliğinde ve 0.94 m. genişliğinde olup üzerine "*1939 senesinde de Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından buraya naklolundu*" cümlesi yazılmıştır. Soldaki mermer blok 0.94 m. yüksekliğine, 0.91 m. genişliğine ve 0.49 m. derinliğine sahiptir ve üzerinde "*Bu çeşme 1862 senesinde Gümüş Suyu Hastahanesinin yanında inşa edilmiştir*" yazısı bulunmaktadır.

Çeşmenin ihtişamlı ve nitelikli kurgusu, elemanlarının biçimlenişi ve süsleme özelliği Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı olan Ampir üslubun etkisi ile yapılmıştır. Oldukça yoğun bezemeli eserde işlenen madalyon, tepelik, inci, natüralist üslupta yapılmış çiçek ve yaprak, stilize edilmiş çiçek, girland, çelenk, akant yaprağı, istiridye kabuğu, yelpaze ve kurdele, "C" kıvrımlar, yaprak sırtlı "C" kıvrımlar, "S" kıvrımlı konsol, "S ve C" kıvrımı ve akant yaprağı ve akant yapraklı dallar gibi motifler Ampir üslubun etkisi altında şekillenmiştir. Yüksek kabartma tekniği ile işlenen bezemelere plastik bir etki verilmiştir.

Mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olan çeşmenin üzerinde bulunan çatlaklar, aşınmalar, kararmalar ve kirlenmelere rağmen günümüzde iyi bir durumdadır. Sağ taraftaki tepelik devrilmiş vaziyettedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü tarafından 2017-2018 yıllarında çeşmenin restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır. Restitüsyon projesinde orijinalinde bir Gümüşsuyu hastanesinin bahçe duvarına bağımlı bir çeşme olan eserin su deposunun 3.63 m. yüksekliğinde, 5.11 m. genişliğinde ve 9.51 m. derinliğinde ve üzeri beşik tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Çizim 312-313-314a-314b-315a-315b). Üzerin beşik tonoz ile örtülü olan su deposunun çeşmenin de bulunduğu kuzey cephesindeki beden duvarı küfeki taşında inşa edilmiş ve diğer beden duvarlar ise sıva ile kaplanmıştır.

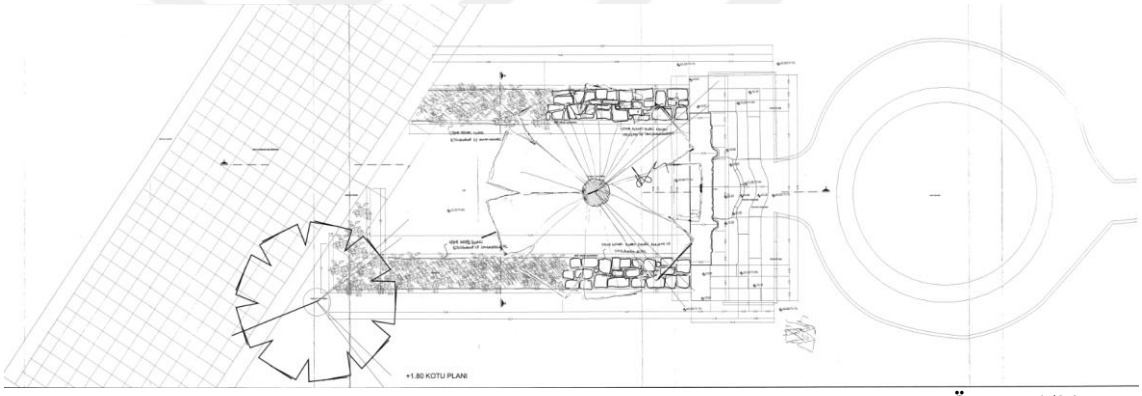

Ölçek: *1/20*

Çizim 302: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin +1.80 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*

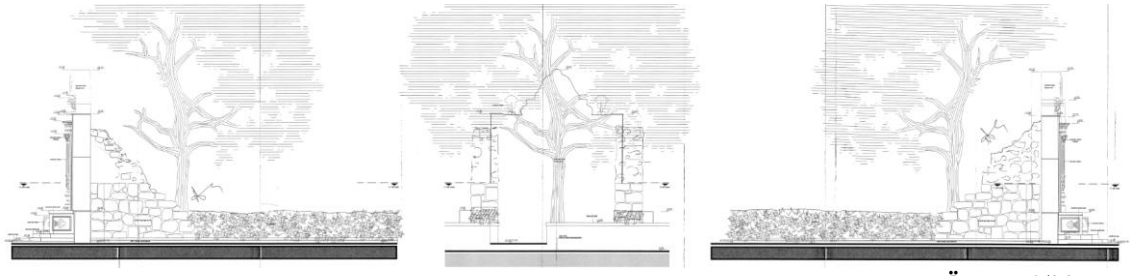

Ölçek: *1/20*

Çizim 303a: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 303b: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 303c: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

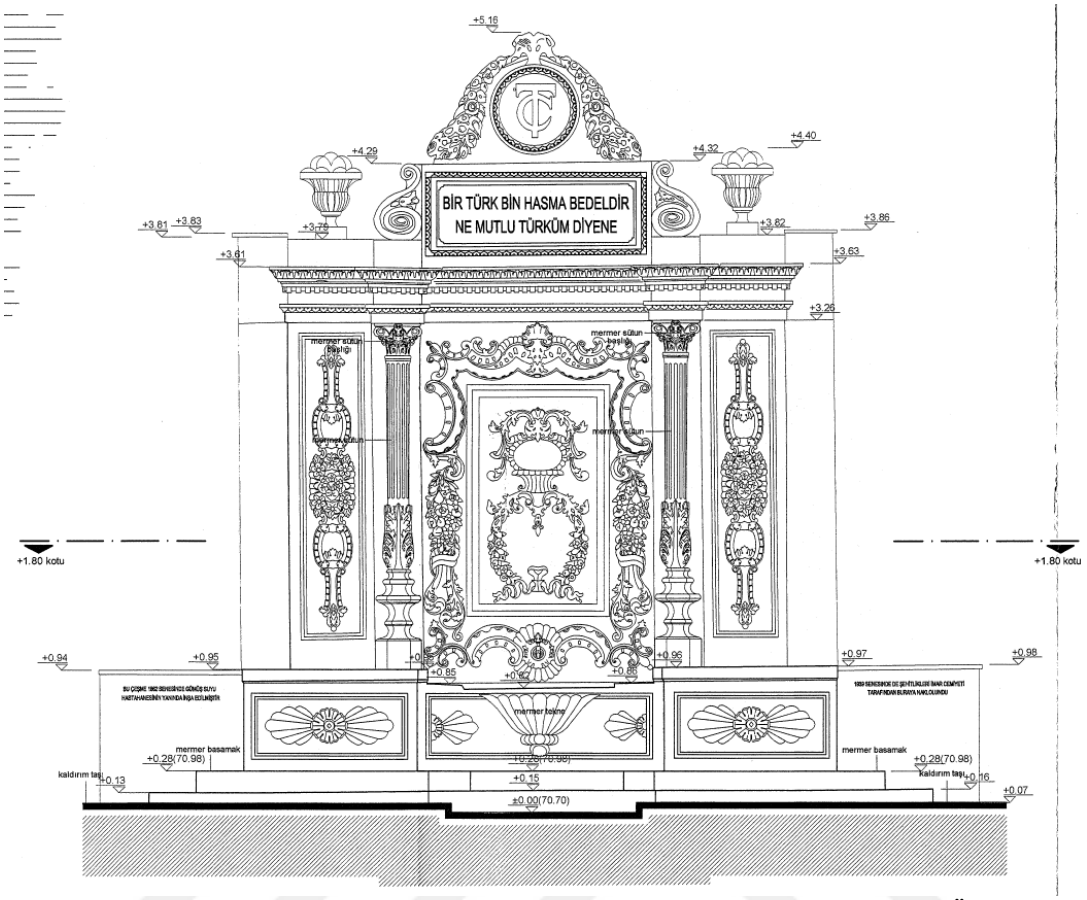

Ölçek: *1/20*

Çizim 304: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*

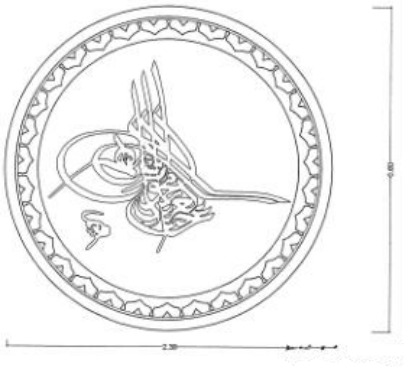

Ölçek: *1/5*

Çizim 305: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Tuğrası (Restitüsyon Projesi)*

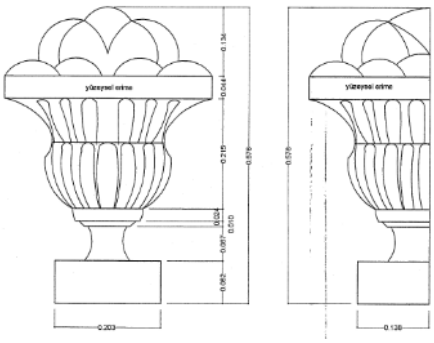

Ölçek: *1/5*

Çizim 306: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Tepelik (Restorasyon Projesi)*

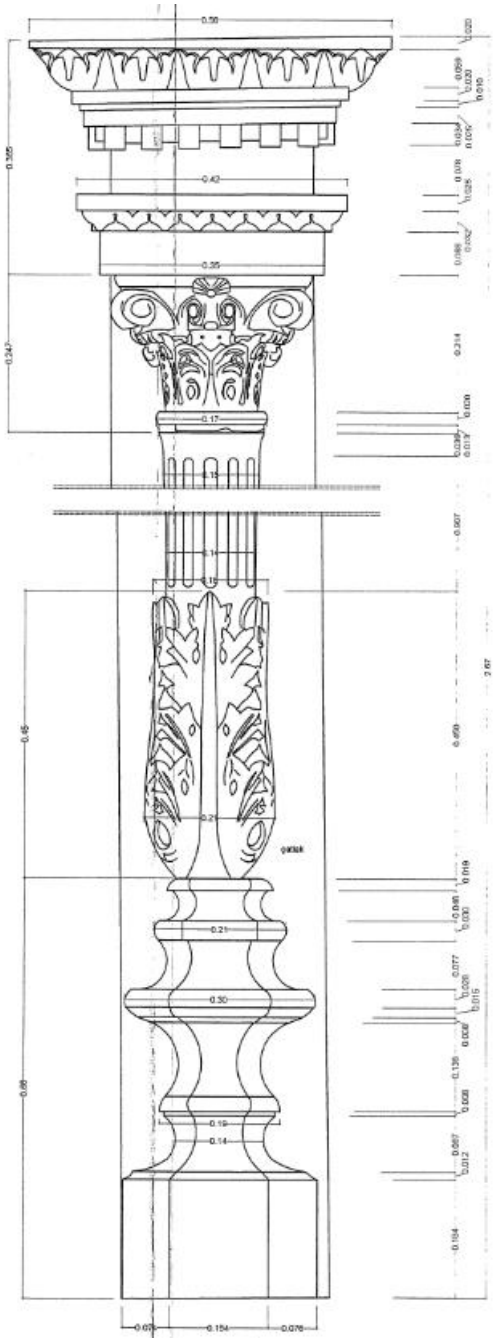

Ölçek: *1/5*

Çizim 307: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ tarafında Bulunan Saçak ve Sütunçe Detayı (Restorasyon Projesi)*

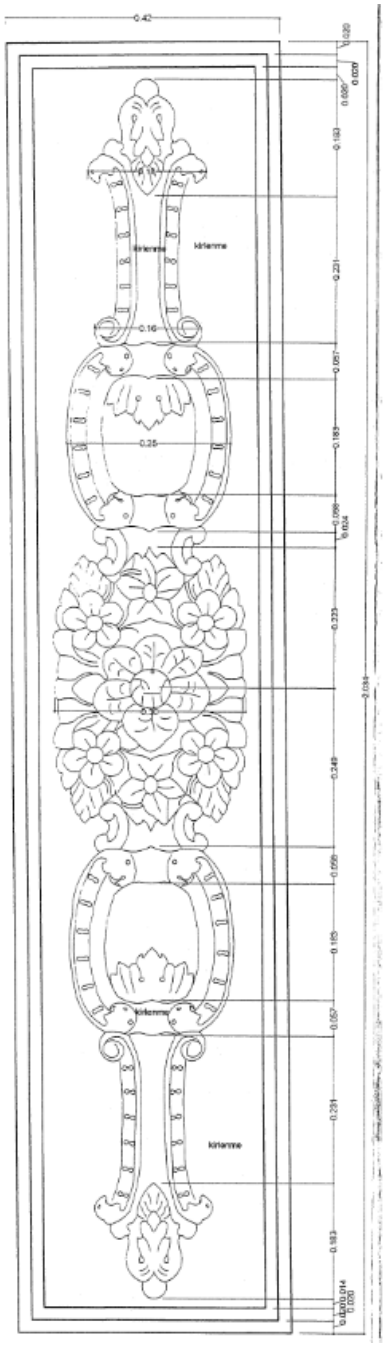

Ölçek: *1/5*

Çizim 308: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Yan Kanadının Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)*

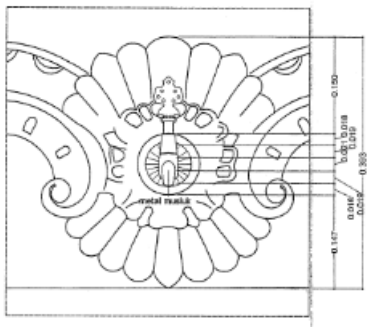

Ölçek: *1/5*

Çizim 309: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Lüle Deliğinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)*

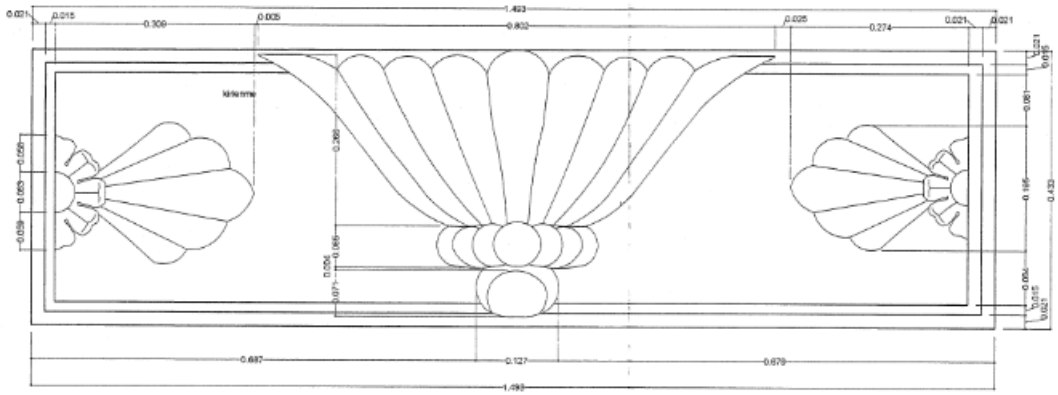

Ölçek: *1/5*

Çizim 310: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Su Teknesinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)*

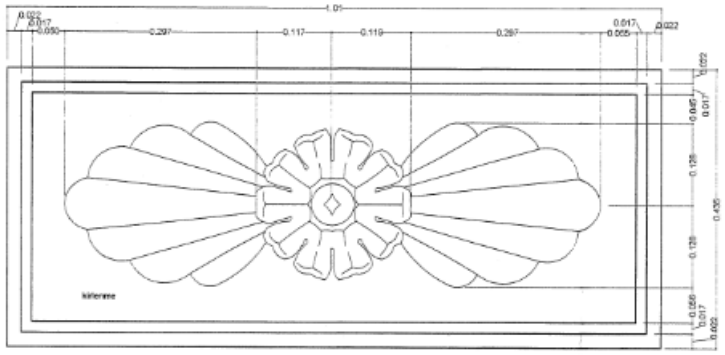

Ölçek: *1/5*

Çizim 311: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Yer Alan Dinleme Sekisinin Süsleme Detayı (Restorasyon Projesi)*

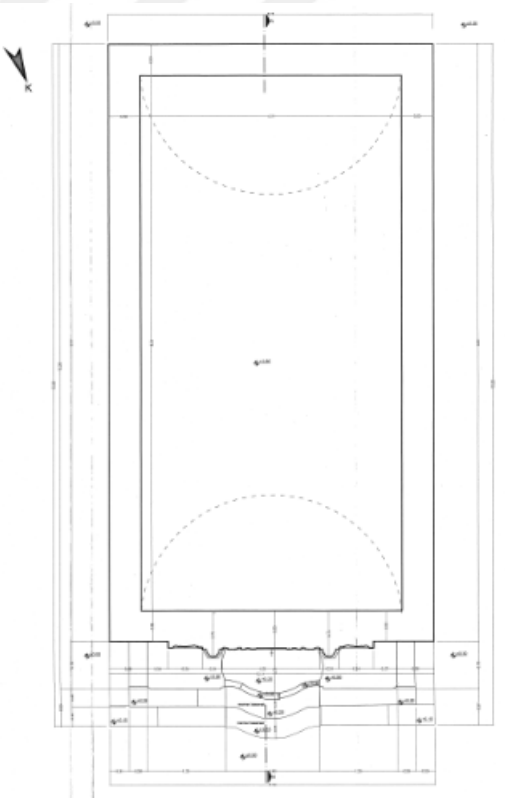

Ölçek: *1/20*

Çizim 312: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin +1.80 Planı (Restitüsyon Projesi)*

Ölçek: *1/20*

Çizim 313: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*

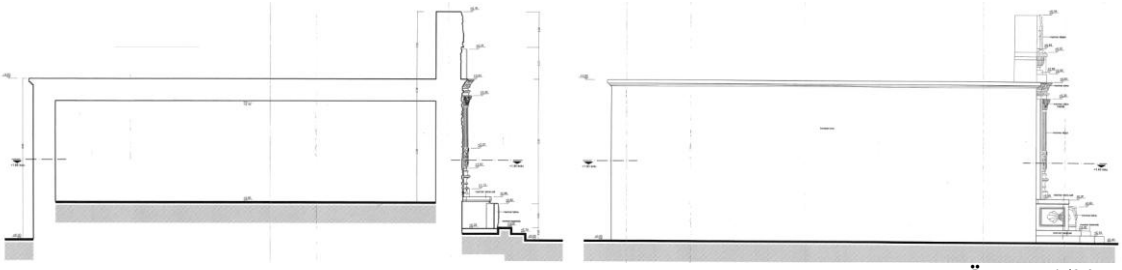

Ölçek: *1/20*

Çizim 314a: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 314b: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Doğu Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

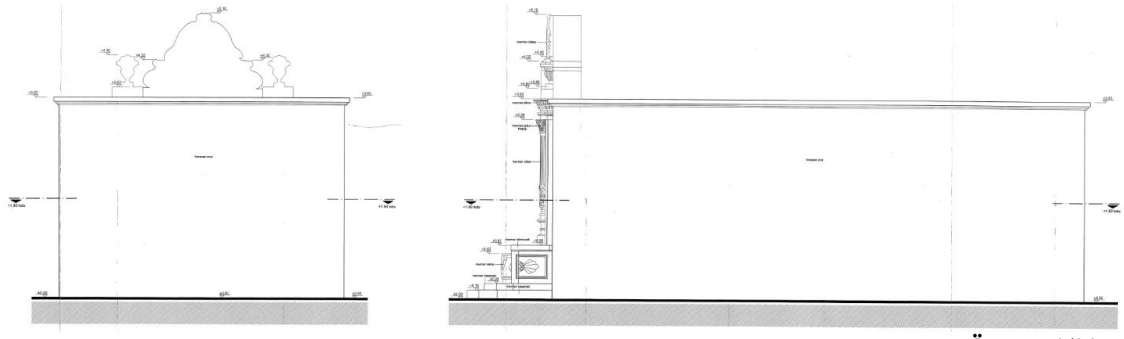

Ölçek: *1/20*

Çizim 315a: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Güney Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 315b: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Batı Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

Fotoğraf 201: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 202: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 203: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Arka Cephesi*

Fotoğraf 204: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Tacı ve Kitabe Panosu*

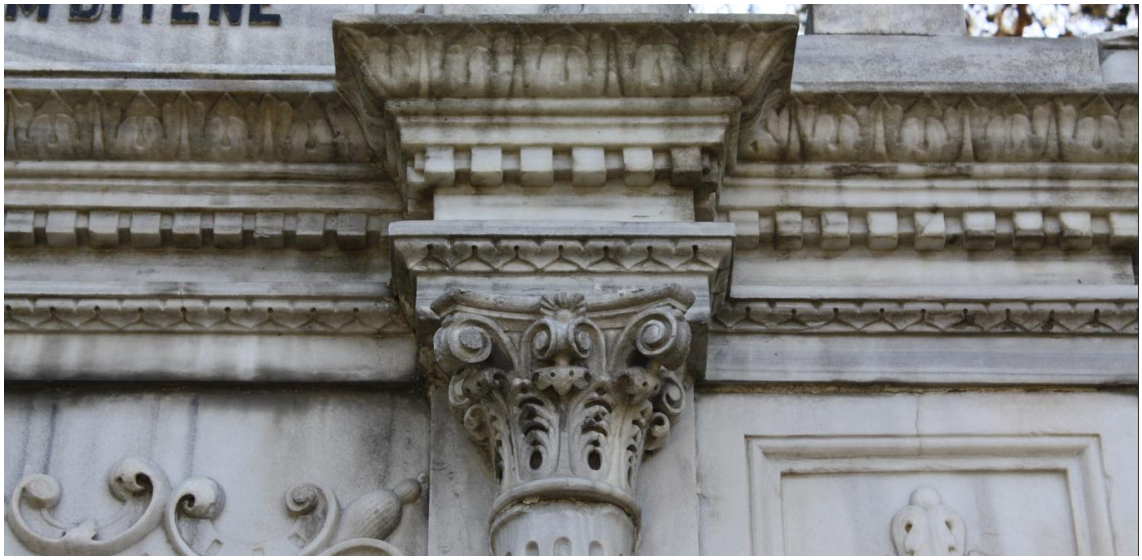

Fotoğraf 205: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Saçak ve Sütunçe Başlığının Süsleme Detayı*

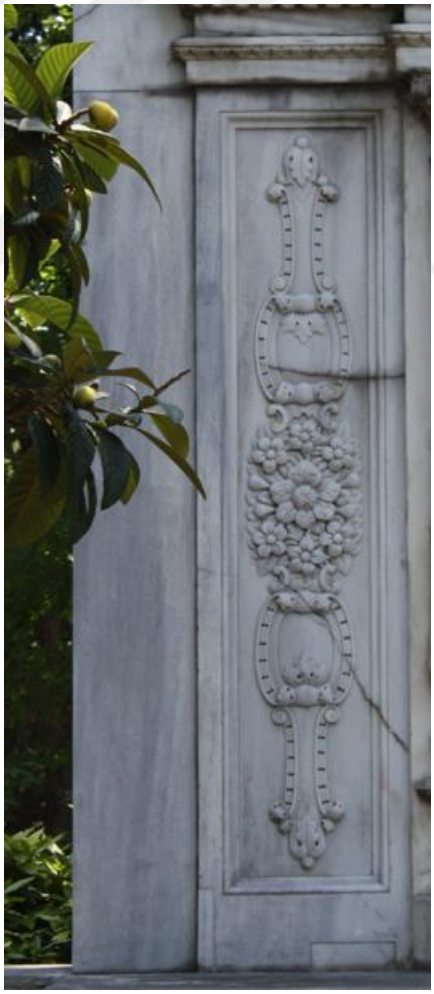

Fotoğraf 206a: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sağ Yan Kanadının Süsleme Detayı*
Fotoğraf 206b: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sol Yan Kanadının Süsleme Detayı*

Fotoğraf 207: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Orta Kanadı*

Fotoğraf 208: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Su Teknesinin Süsleme Detayı*

Fotoğraf 209: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Dinlenme Sekisinin Süsleme Detayı*

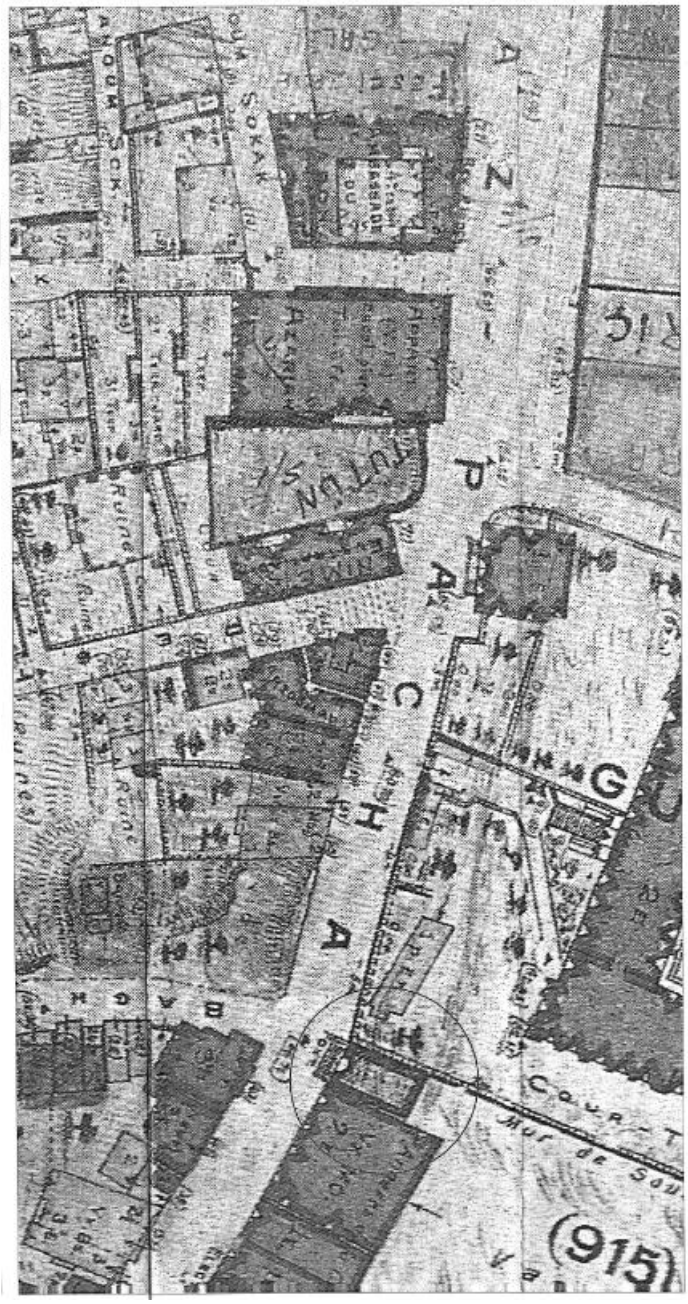

Harita 3: *Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin Orijinal Yerini Gösteren Harita (İBB'den)*

3.3.2. Ramiz Ağa Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Beşiktaş İlçesi, Vişnezade Semti, Çatlak Çeşme Sokak'ta yer almaktadır. 693 Ada / 2 Parsel

Yapım Yılı: H.1278 / M.1861-62

Banisi: Başmusahip Ramiz Mehmed Ağa

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 26.05.2023

Çizim No: 316-327

Fotoğraf No: 210-215

Tarihçesi: Çeşmenin üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; Başmusahip Ramiz Mehmed Ağa tarafından H.1278 (M.1861-62) yılında yaptırılmıştır[320] (Çizim 316) (Fotoğraf 210). Kartuşlarla düzenlenmiş inşa kitabesi dört satır olup ilk üç satırı dört sütuna ayrılmıştır. Dördüncü satırı ise yine dört sütuna ayrılmış fakat birinci ile dördüncü sütun daha kısa, ikinci ile üçüncü sütun ise daha uzun tutulmuştur. Kabartma tekniği ile yazılmış olan Celi Tâlik hatlı inşa kitabesi, Nazif Ahsen Dede tarafından kaleme alınmıştır[321]. Son satırda Hattat Üsküdarlı Mehmed Rif'at'ın imzası bulunan inşa kitabenin transkripsiyonun şöyledir:

"*Âb-ı rû-yi saltanat derya-yi adl-ü merhamet*

Hazret-i Abdülâziz ol Hızr-ı İskender-hisal

İdeli taht-ı hümâyuna saadetle cülûs

Sâyesinde oldu her mevki' bütün cennet-misal

Vârid olmuş çünki en-nasü alâ deyn-ül-mülûk

[320] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 213.
[321] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 213.

Bendegânı itdiler cümle bu isre imtisal

Baş Musahib bendesi ez-cümle ol Şahinşehin

Yoluna celb-i duâya itdi bezl-i nakd-ü mal

Yapdı bu mevki'de işte böyle ra'nâ çeşmeyi

Nâil-i ecr-i cezîli eylesün ol zü-'l-celâl

Katresince devlet-ü ikbal-i şân-ü şevketin

Eylesün efzûn o Sultanın cenâb-ı Lâ-yezâl[322]

Nemke el-fakir-dai

Söyledim târih-i gevher-dârın atşâna Nazîf 1278

Lûtf idüb Ramiz Ağa kıldı revan âb-ı zülâl[323]

Mehmed Rıf'at Üsküdari

Kitabenin sağ tarafında bulunan kartuşta "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*"[324] âyet-i kerimesi ve sol tarafında yer alan kartuşta ise "*Hayrü'l-mâl mâ ünfika fi sebilillâh*"[325] hadîs-i şerifi yazılmıştır[326] (Çizim 317-318) (Fotoğraf 211-212). Sol taraftaki kartuşun altında oyma tekniği ile yapılmış oval pano içerisinde Vasfi'nin imzası yer almaktadır. Kitabeler Celi Sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılmıştır. Çeşmesinin taç kısmında yer alan oval madalyonun içerisinde H.(1)278 tarihli Sultan Abdülaziz Han'ın tuğrası bulunmaktadır[327]. Tuğranın altında bir kartuş içerisine kabartma tekniği ile

[322] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 699.
[323] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 699.
[324] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık*." Enbiyâ 21/30.
[325] "*Malın hayırlısı Allah yolunda infak edilendir.*"
[326] F. Özkafa (2010). Türk su mimarisi kitâbelerinde hat estetiği. *İSTEM*, S. 15, s. 193-219.
[327] "1" rakamı günümüzde mevcut değildir.

Celi Sülüs hatlı Besmele-i Şerif yazılmıştır[328] (Çizim 319). Yapım yılı ve banisi bilinen eserin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; yuvarlak kemerli, tek yüzlü ve su depolu bir köşe çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 320a-320b-321-322a-322b-322c-323a-323b-323c-324) (Fotoğraf 213-214). Düz dam ile örtülü olan su deposu takriben 5.05 m. yüksekliğinde, 5.94 m. genişliğinde ve 9.94 m. derinliğindedir. Eser, meyilli bir arazide inşa edildiği için kuzeybatı cephesinin hemen bitişiğinden yirmi basamaklı merdiven yükselmektedir ve granit küp taşla kaplamalı olan bu merdiven ile su deposunun düz damına çıkılmaktadır (Fotoğraf 215). Etrafı demir korkuluk ile çevrili su deposunun üzerinde bir teras oluşturulmuştur. Kuzeybatı cephesinin yüzey beton ile sıvanmış ve üzeri kiremit rengine boyanmış olup üzerinde 0.54 m. yüksekliğinde, demir kapaklı bir açıklık yer almaktadır.

Bağımlı bulunduğu su deposunun kuzeydoğu cephesinde yer alan dikdörtgen prizma gövdeli çeşme, tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir (Çizim 325). Çeşme üzerinde yer alan üçgen taç ile birlikte 5.89 m. yüksekliğinde ve 5.94 m. genişliğinde olup yatay düzlemde üç, dikey düzlemde ise bir olmak üzere toplamda dört bölümden oluşmaktadır.

Saçağın hemen üstünde yükselen, 0.59 m. yüksekliğindeki yatay düzlemin üst kısmında, kademeli olarak yerleştirilmiş, dışbükey ve düz yüzeyli iki silme kuşağı geçmektedir. Bu düzlemin tam ortasında yüksekliği 1.08,4 m., genişliği ise 2.29 m. çeşmenin üçgen formuna yakın tacı bulunmaktadır. Üçgen tacın tepe noktasına sap kısmı volütlü, stilize edilmiş istiridye kabuğu motifi betimlenmiş ve tacın dış kenarlarına, bir ters bir düz şeklinde yan yana ilerleyen akant yapraklı "C" kıvrımı işlenmiştir. İstiridye kabuğunun hemen altında çelenk çerçeveli, oval bir madalyon yer almaktadır. Yaprakların iç içe geçmesi ile oluşan bu çelenk çerçevenin tepe kısmındaki birleşim noktasında üzüm ve alt kısmında çapraz şeklinde yerleştirilmiş kurdele motifi bulunmaktadır. Madalyonun içerisinde kabartma tekniği ile yazılmış Sultan Abdülaziz Han'ın tuğrası yerleştirilmişti. Oyma tekniği ile madalyonun sağ ve sol alt tarafında, düzgün olmayan, dört kenarlı geometrik bir şekil yapılmış ve bu şeklin içerisi, ajur tekniği ile işlenmiş kafesli dekor ile bezenmiştir. Madalyonun tam alt tarafında, 0.24 x 0.60,7 m. ölçüsünde oyma tekniği ile

[328] Ş. Akalın (1994). Ramiz Ağa Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s.307.

yapılmış bir kartuş içerisine kabartma tekniği ile Besmele-i Şerif yazılmıştır. Çelenk çerçeve, tuğra, kafesli dekor ve Besmele-i Şerif yazısı altın yaldız ile boyanmıştır.

Çeşmenin üzerinde bulunan üç kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak 0.21 m. yüksekliğinde ve 0.18 m. derinliğinde bir saçak oluşturmuştur (Çizim 326a). Yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradaki silme kuşakları düz yüzeyli, ikinci sıradaki içbükey-dışbükey ve dördüncü sıradaki silme kuşağı ise dışbükey formda tasarlanmıştır. Saçağın hemen altında yer alan ikinci yatay düzlem 0.62 m. yüksekliğinde olup tam ortasına 0.62 x 2.83 m. ölçüsüne sahip eserin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. İnşa kitabesi ve üzerinde geçen saçak kısmı daha ileri tutularak vurgulanmıştır. İnşa kitabesinin sağ tarafında âyet-i kerimenin, sol tarafından ise hadîs-i şerifin yazılı olduğu kartuşlar yer almaktadır. Yazılar; 0.38 x 1.31 m. ölçüsünde, oyma tekniği ile yapılmış birer kartuş içerisine yazılmıştır. İnşa kitabesinin çerçevesi ve tüm yazıları altın yaldız ile boyanmıştır.

Eserin, 2.90 m. yüksekliğine sahip dikey düzlemi, dört adet pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. Cephenin sağından başlayarak birinci ve dördüncü pilastrlar cephenin en alt kısmında yer alan dikdörtgen formdaki çıkmaların, ikinci ve üçüncü pilastrlar ise dinlenme sekilerin üzerinden yükselmektedir. Pilastrların bezemesiz, yüz yüzeyli gövdeleri, 2.43,3 m. yüksekliğinde ve sağdan sola doğru üçüncü sıradaki gövde 0.39 m., diğer üçü ise 0.38 m. genişliğinde olup toskana düzeninde yapılmış başlıkları 0.27,7 m. yüksekliğindedir (Çizim 326b). Pilastrların gövdeleri, 0.19 m. yüksekliğine ve 0.44 m. genişliğine sahip gövdelerin birleşim noktasında dışbükey silmeli yatay dikdörtgen kaideler üzerinde oturmaktadır (Çizim 326c). Yan bölümlerinden sağ bulunan 1.20 m., solda bulunan ise 1.15 m. genişliğinde olup üzerlerinde herhangi bir bezeme öğesi bulunmamaktadır.

Eserin orta bölümüne, 2.08 m. genişliğindedir ve içerisine asıl kullanım alanı olan çeşme yerleştirilmiştir. Çeşme nişi, 2.68 m. yüksekliğinde, 1.27 m. genişliğinde ve takriben 0.15 m. derinliğinde olup üzeri yuvarlak kemer ile örtülüdür. Düz silmelerle elde edilmiş yuvarlak kemerin alın kısmı 0.19,5 m. genişliğindedir (Çizim 327a). Kilit taşı, 0.40 m. yüksekliğinde, üzerinde stilize edilmiş bir yaprak motifi bulunan, “S” kıvrımlı bir konsol şeklinde yapılmıştır (Çizim 327b). Yuvarlak kemer, dinlenme sekilerin üzerinde yükselen iki pilastr ile taşınmaktadır. Kaideleri bulunmayan pilastrların

bezemesiz ve düz yüzeyli gövdeleri 1.68 m. yüksekliğinde, 0.20 m. genişliğinde ve cepheden 0.03 m. taşıntı yapmaktadır. Toskana düzeninde yapılmış olan pilastrların başlıkları ise 0.18.5 m. yüksekliğindedir (Çizim 327c). Nişi duvarının üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmaktadır ve alt tarafında musluğu takıl olan bir lüle vardır.

Eserin en alt bölümünde yer alan yatay düzlemde mermer malzemeden yapılmış su teknesi ve dinlenme sekileri bulunmaktadır. Çeşmenin tam önünde yer alan, su teknesi 0.64 m. yüksekliğinde ve 0.66 m. derinliğindedir. Dinlenme sekileri 0.75 m. yüksekliğinde olup sağdaki 1.00 m. soldaki ise 0.96 m. genişliğinde yapılmıştır. Yatay düzlemin sağ ve sol kenarlarında, 0.73 m. yüksekliğinde, sağdaki 0.52 m., soldaki ise 0.57 m. genişliğinde olan iki çıkma vardır. Bu dikdörtgen formlu çıkmalar ile dinlenme sekileri arasında kalan bezemesiz yüzeylerin üzerinden, çıkmaların üzerinde bulunan, kademeli olarak yerleştirilmiş, düz ve kavisli silme kuşakları geçmektedir.

Çeşmenin genel kurgusu ve elemanların şekillenişi, Sultan II. Mahmud Dönemi'nin Ampir üslubuna uygun biçimde tasarlanmıştır. Silme kuşakları, yuvarlak kemer, pilastr kaideleri ve toskana başlıkları, bu tasarım ilkesi çerçevesinde yapılmıştır. Taçta yer alan Barok hatlı istiridye kabuğu ile akant yapraklı "C" kıvrımlı ve Ampir karakterli çelenk çerçeveli madalyon yüksek kabartma tekniği ile yapılmıştır. Bezeme açısında sade olan eser de bir diğer süsleme unsuru ise çeşme nişini örten yuvarlak kemerin "S" kıvrımlı konsol şeklindeki kilit taşıdır. Kitabeler, tuğra, çelenk çerçeve ve madalyonun iki yanında yer alan kafesli bezemeler altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır.

İSKİ Su İsale Dağıtım Daire Başkanlığı, Vakıf Sular Müdürlüğü tarafından eserin; rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlatılmıştır. Çeşmenin sol tarafında yer alan levhadan İSKİ tarafından 2018 yılında restore edildiği öğrenilmektedir. Günümüzde iyi olmakla birlikte çeşmenin üzerinde çatlak, aşınma ve kararma gibi hasarla meydana gelmiştir. Eserin üzerinde yapıya zarar verecek nitelikte bitkiler büyümeye başlamıştır. Taksim Suyu tesislerine bağlı olarak inşa edilen çeşme, günümüzde işlevini devam ettirmekte ve suyu akmaktadır[329].

[329] Akalın, 1994, **a.g.k.**, 307.

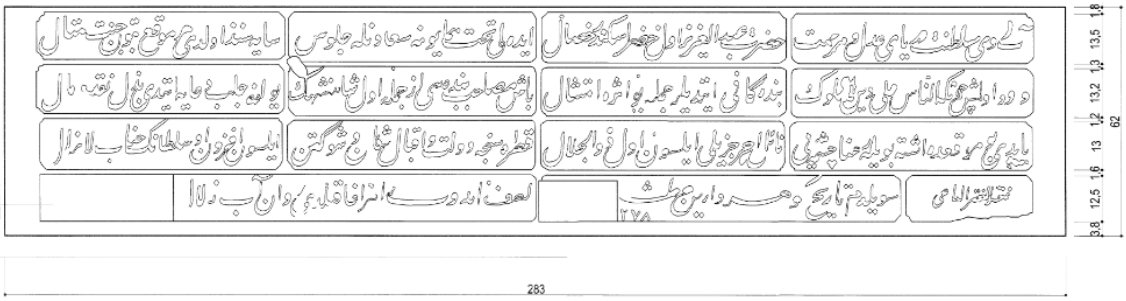

Ölçek: *1/10*

Çizim 316: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

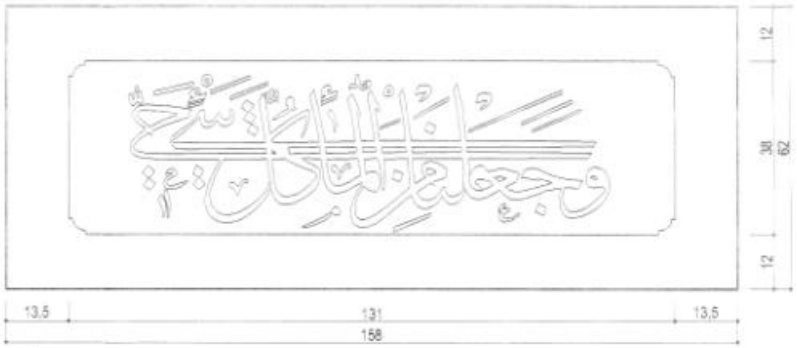

Ölçek: *1/10*

Çizim 317: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Yer Alan Âyet-i Kerîme Yazısı (Rölöve Projesi)*

Ölçek: *1/10*

Çizim 318: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sol Tarafında Yer Alan Hadîs-i Şerif Yazısı (Rölöve Projesi)*

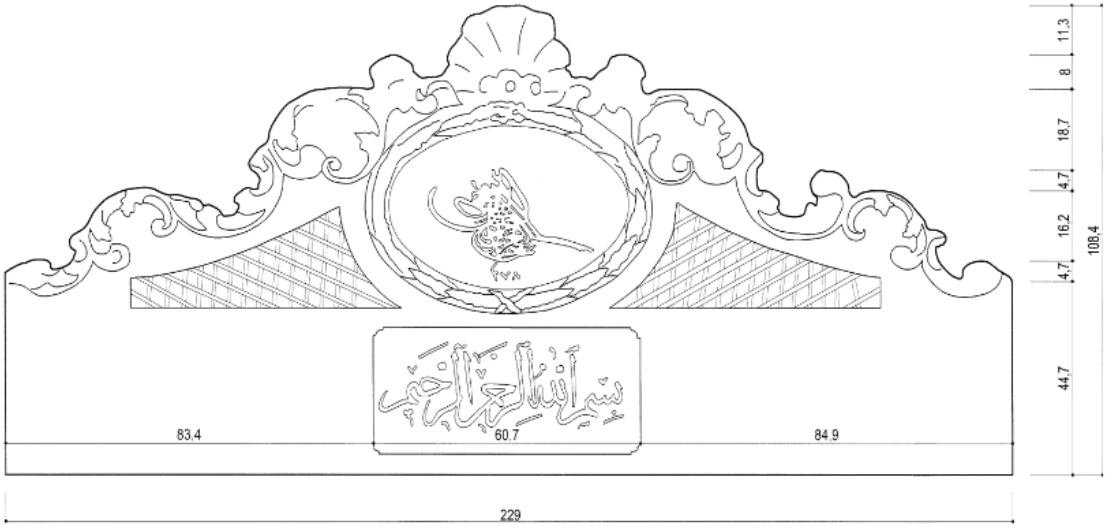

Ölçek: *1/10*

Çizim 319: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nde Yer Alan Tuğra ve Besmele-i Şerîf Yazısı (Rölöve Projesi)*

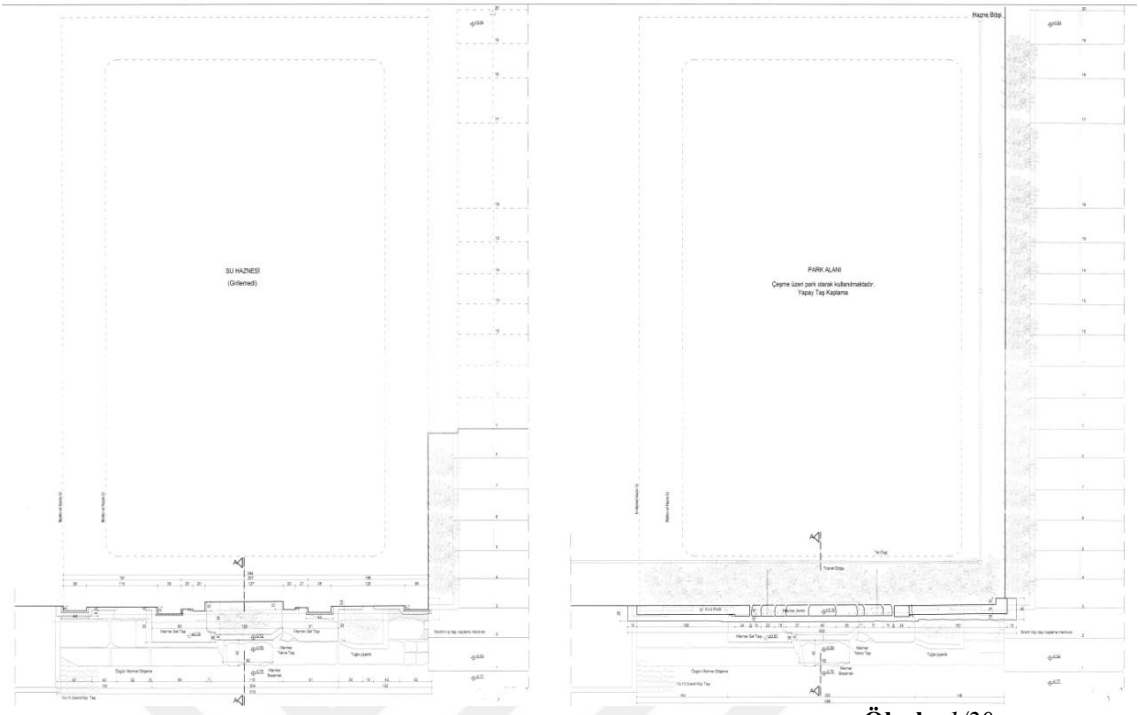

Ölçek: *1/20*

Çizim 320a: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin +1.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*
Çizim 320b: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Çatı Planı (Rölöve Projesi)*

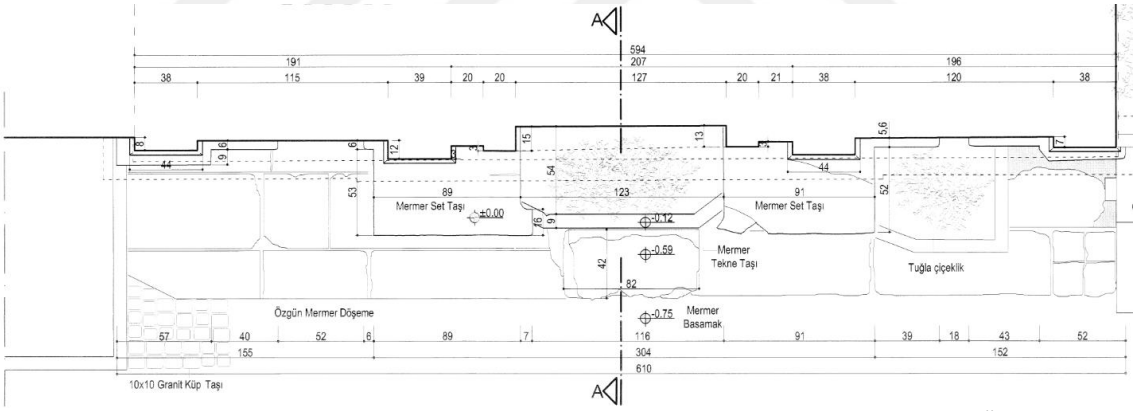

Ölçek: *1/20*

Çizim 321: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin +1.50 Kotu Planı (Rölöve Projesi)*

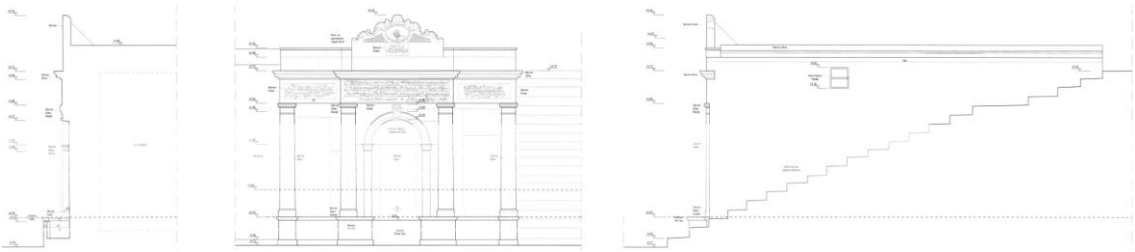

Ölçek: *1/20*

Çizim 322a: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 322b: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 322c: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

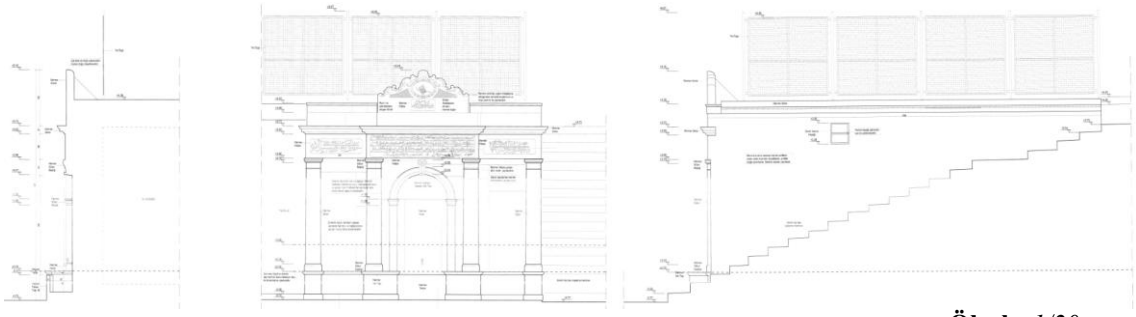

Ölçek: *1/20*

Çizim 323a: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 323b: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 323c: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi (Restorasyon Projesi)*

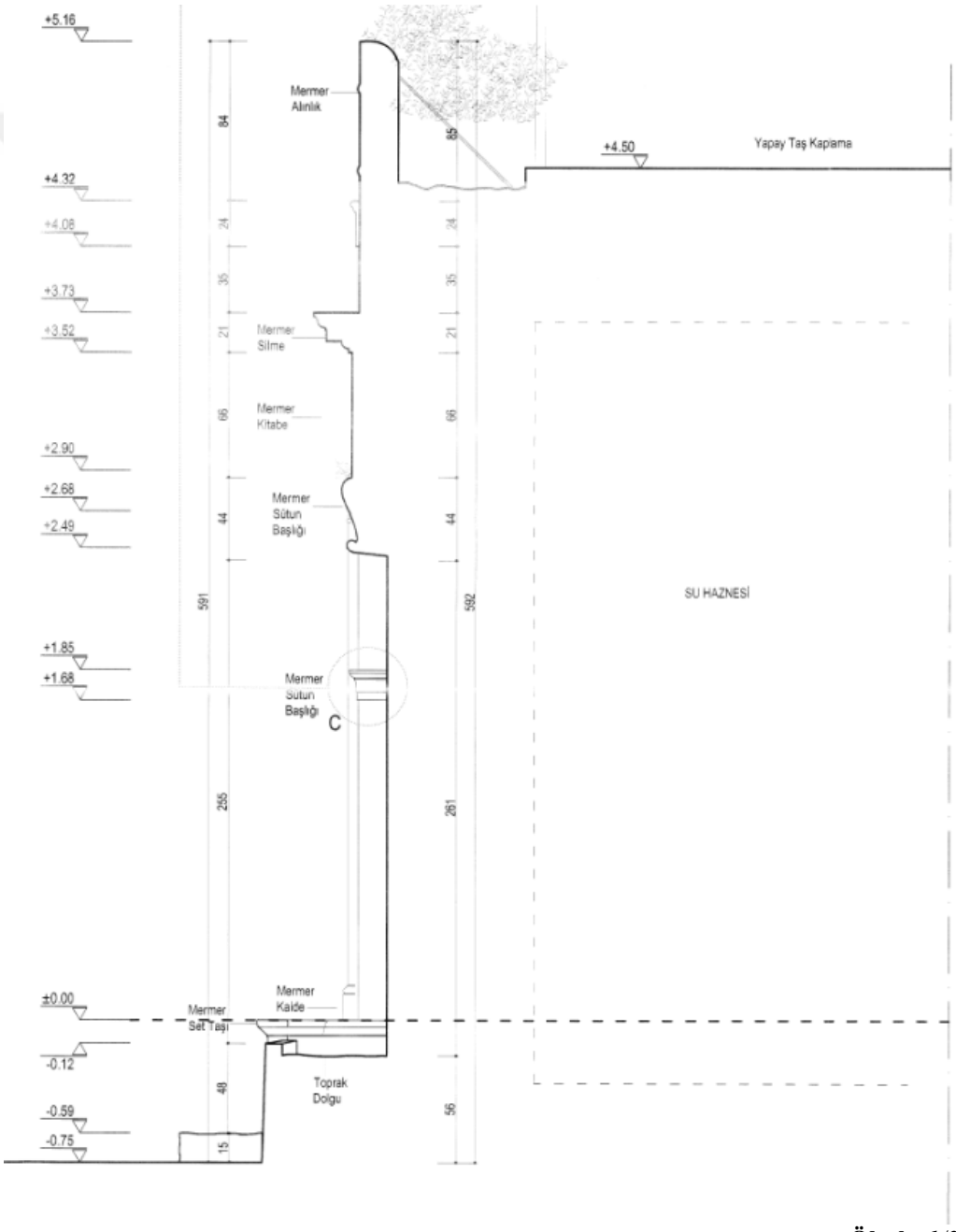

Ölçek: *1/20*

Çizim 324: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Rölöve Projesi)*

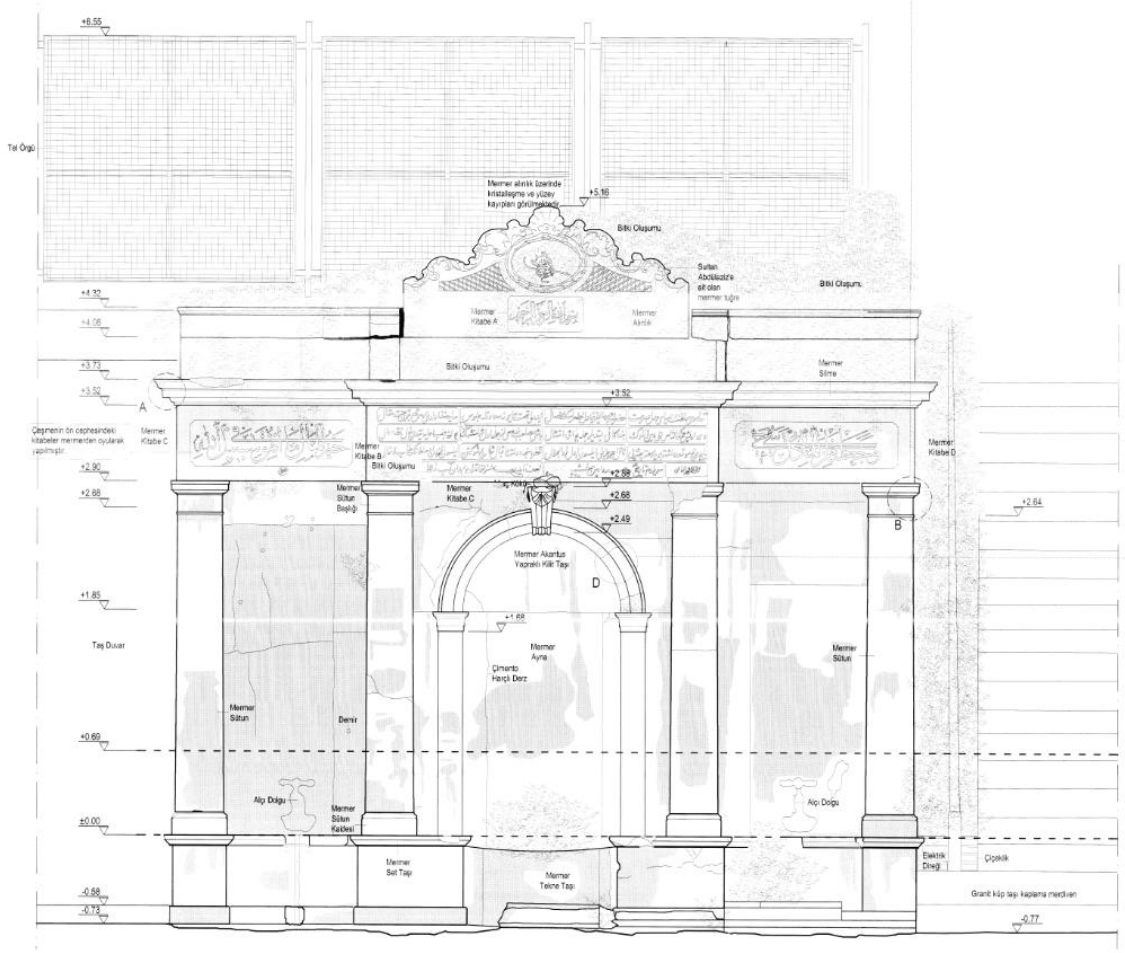

Ölçek: *1/20*

Çizim 325: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

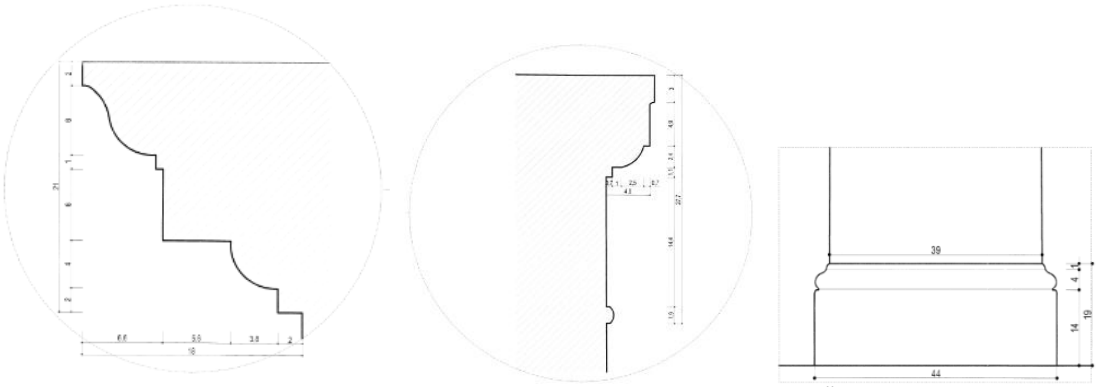

Ölçek: *1/2 - 1/2 - 1/5*

Çizim 326a: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Saçağının Detayı (Rölöve Projesi)*
Çizim 326b: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Detayı (Rölöve Projesi)*
Çizim 326c: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Kaidesinin Detayı (Rölöve Projesi)*

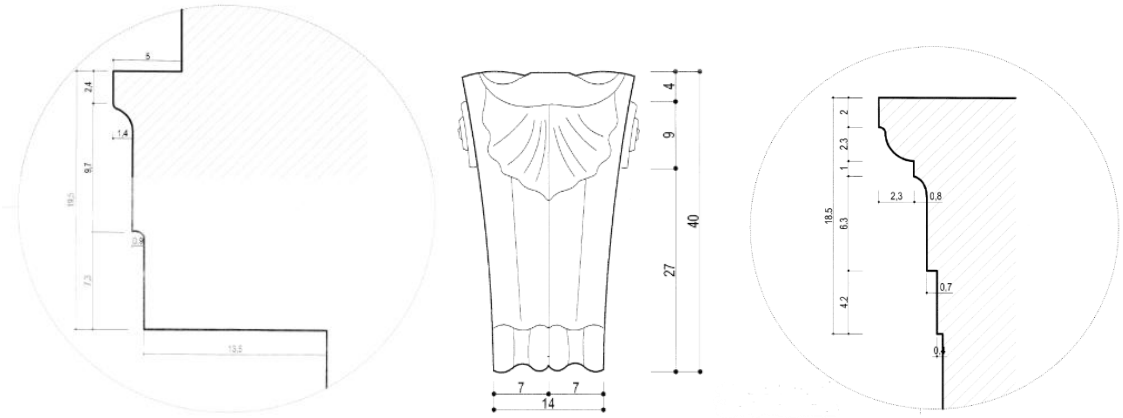

Ölçek: *1/2 – 1/5 – 1/2*

Çizim 327a: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Yuvarlak Kemerinin Kesiti (Rölöve Projesi)*
Çizim 327b: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Kemer Kilit Taşındaki Bezeme Detayı (Rölöve Projesi)*
Çizim 327c: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Pilastr Başlığının Kesiti (Rölöve Projesi)*

Fotoğraf 210: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 211: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Tarafında Bulunan Âyet-i Kerime Yazısı*

Fotoğraf 212: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sol Tarafında Bulunan Hadîs-i Şerif Yazısı*

Fotoğraf 213: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 214: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 215: *Ramiz Ağa Çeşmesi'nin Sağ Yan Cephesi*

3.3.3. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Karagümrük'te, Hırka-ı Şerif Mahallesi, Karabulut Sokak'ın üzerinde yer almaktadır. 1600 Ada / 46 Parsel

Yapım Yılı: H.1279 / M.1862-63

Banisi: Pertevniyal Valide Sultan

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 17.06.2023

Çizim No: 328-334

Fotoğraf No: 216-221

Tarihçesi: Çeşmenin inşa kitabesine göre; H. 1279 (M. 1862-63) yılında Sultan II. Mahmud Han'ın eşi, Sultan Abdülaziz Han'ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan tarafında inşa edilmiştir[330]. Mehmed Şevki Efendi'nin kalem aldığı Celî Sülüs hatlı kitabe kartuşlarla iki sütun ve dört satır şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 328) (Fotoğraf 216). Mermer üzerine kabartma tekniği ile yazılmış tuğralı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

"*Adâlet taht-gâhında kıyâm etdikçe şâhım*

Hatâdan hıfz ede Mevlâ vücûd-ı Abdülazîz Hân

Karagümrük miyânında edipdir hayr ile ihsân

Muvaffak oldu bu hayra getirdi hoş âb-ı revân

İçenler mâ-i zülâlden edeler hayr ile duâ

[330] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 23.

Yapıp bu çeşmeyi ihyâ eyledi Vâlide Sultân

Mezîd ez-diyâd etsin füzûn-ı ömr ü şevketle

Mâderi oldu cihânın Pertevniyal-i ulûvvü'ş-şân

H. 1279"[331]

Kitabenin iki sütunu arasında yer alan Sultan Abdülaziz'ın tuğrasında Abdülfettah Efendi'nin imza ve 1279 tarihi vardır[332]. Tuğradaki 1279 tarihindeki 9 rakamının bir kısmı tahrip olmuştur.

Karagümrük'te bulunan çeşmenin arkasında vaktiyle bir kilise bulunmasından dolayı halk arasında "Kilise Çeşmesi" olarak adlandırılmıştır[333]. İnşa tarihi ve banisi bilinen eserin mimarı ve tasarımcısı bilinmemektedir.

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü, su depolu bir meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 329-330a-330b-331a-331b-331c-331d-332a-332b-332c-332d-333) (Fotoğraf 217-218). Su deposu 4.52 m. yüksekliğinde, ön cephesi 3.95 m., arka cephesi ise 4.01 m. genişliğinde ve 4.00 m. derinliğindedir. Su deposunun beden duvarları moloz taş ile örülmüş olup günümüzde üzeri hidrolik kireç harçlı sıva ile sıvanmıştır. Üzeri yonu taşı ile döşenmiş düz dam ile örtü olan su deposunun en üst kısmında cepheden ve yanlardan çok hafif taşıntı yapan, 0.12 m. yüksekliğinde, alnı bezemesiz bırakılmış, yonu taşından bir saçağı bulunmaktadır. Düz damın ortasında 0.60 x 0.60 m. ölçüsünde metal kapaklı bir depo girişi ve su deposunun kuzeydoğu cephesinde ise 0.52 x 0.61 m. ölçüsünde bir pencere yer almaktadır. Eserin arka tarafında bulunan okulun avlu duvarı ile güneydoğu cephesi günümüzde birleşmiş vaziyettedir.

Bulunduğu su deposunun kuzeybatı cephesinde yer alan çeşme, cephenin tam ortasına konumlandırılmamış, sağ tarafından 1.59 m. ve sol tarafından ise 0.80 m. mesafe kalacak şekilde yerleştirilmiştir (Çizim 334a-334b). Dikdörtgen prizma gövdeli çeşme,

[331] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 66.
[332] Arpacı, 2020, **a.g.k.**, 286.
[333] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 689.

mermer malzemeden inşa edilmiş ve üzerinde yer alan tacı ile birlikte yaklaşık olarak 3.50 m. yüksekliğinde ve 1.58 m. genişliğindedir.

Çeşmenin en üst bölümünde, takriben 0.50 m. yüksekliğinde, mermer malzemeden yapılmış, yarım daire formlu bir taç yer almaktadır (Fotoğraf 219). Taç, silme kuşakların üzerine oturmuş ve yüksek kabartma tekniğiyle işlenmiş Barok-Rokoko tarzda bitkisel bir kompozisyonla yoğun bir şekilde bezenmiştir. Tacın en alt kısmında 0.07 m. yüksekliğine sahip ve üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan düz bir bordür bulunmaktadır. Tacın merkezine, bir silme ile çerçeve içerisine alınmış, içi bombeli oval şekilli bir kabartma yerleştirilmiştir. Bu kabartma, her iki yanında yer alan "C" kıvrımlı, stilize edilmiş birer akant yapraklı dal ile sınırlandırılmıştır. "C" kıvrımlı akant yapraklı dalların volütlü uçları ve sapları abartılarak kağıt tomar haline dönüşmüş ve bu tomarlar vasıtasıyla, akant yapraklı dalların uç ve sap kısımları birbiriyle birleşmiştir. Uç kısımların birleşim noktasının üzerinde stilize edilmiş bir çiçek motifi betimlenmiştir. Sap kısımlarından uzayan akant yapraklı dallar simetrik bir şekilde yanlara ve yukarıya doğru açılmaktadır. Yanlara doğru uzayan dallar dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar oluşturmak ve yukarıya doğru uzayan dallar ise uçları dıştan içe doğru kıvrılmış "S" kıvrımlar yapmaktadır. Tacın sağ ve sol üst köşelerinde dış bükey formda, yedi dilimli istiridye kabuğu motifi tasvir edilmiştir. İstiridye kabuklarını içine alacak şekilde hemen alt taraflarına uçları dıştan içe doğru kıvrılmış, akant yapraklı birer tane "C" kıvrımı işlenmiştir. Tacın her iki yanında vazo görünümlü, 0.36 m. yüksekliğinde ve silme kuşakların üzerinden yükselen mermerden yapılmış birer tepelik bulunmaktadır. Silindir şeklinde bir kaide üzerinde oturan tepeliklerin şişkin gövdelerin üzerlerinde yarım daire formundaki silmelerle yivle yapılmıştır. İnce ve kısa boyunlu tepeliklerin ağız kısımları beş dilimli olup konik külah ile sonlanmıştır.

Taçtan sonra gelen yatay düzlem, üst ve alt kısımlarında bulunan silme kuşakları ile sınırlandırılmış ve bu düzelme çeşmenin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Üst kısımdaki iki kademeli silme kuşakları 0.08 m. yüksekliğinde ve takriben 1.68 m. genişliğinde olup düz yüzeyli olarak düzenlenmiştir. Alt kısımdaki üç kademeli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak çeşmenin saçağı oluşturulmuştur. Yüksekliği 0.14 m. ve genişliği ise 1.74 m. olan silme kuşakların, yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki içbükey-dışbükey ve ikinci ve üçüncü sıradakiler düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Yatay düzleme yerleştirilen çeşmenin mermerden yapılmış, tuğralı inşa kitabesi 0.54 x 1.53 m.

ölçüsünde ve üzerinde üç sıra silme kuşakları ile hareketlendirilmiştir. Yüksekliği 0.09 m. olan silmeler, yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki düz, ikinci sıradaki dışbükey ve üçüncü sıradaki ise içbükey-dışbükey formda düzenlenmiştir. İki sütundan oluşan kitabenin ortasında, 0.53 m. yüksekliğinde ve 0.57 m. genişliğinde oyma tekniği ile köşeleri yuvarlatılmış sekizgen şekilli bir pano yapılmıştır. Panonun merkezine Sultan Abdülaziz'in tuğrası yerleştirilmiş ve tuğranın sağ alt köşesinde tarih, sol alt köşesinde Hattat Abdülfettah Efendi'nin imza ve sağ üst köşesine ise kabartma tekniği ile baş aşağı şeklinde tasvir edilmiş bir dal üzerinde iki yapraklı üzüm motifi bulunmaktadır. Tuğra, yemişleri olan defne yapraklı dallardan oluşan bir çelenk içerisine alınmıştır. Defne yapraklı dallar yanlardan yukarıya doğru uzayarak tuğranın üzerinde birleşmekte ve bu birleşme noktasında beş yapraklı bir çiçek motifi işlenmiştir. Defne yapraklı dallar sapları alt kısımda bir kurdele ile bağlanmakta ve bu kurdelenin uçları dalgalı kıvrımlar yaprak iki yandan aşağı doğru sarkmaktadır.

Dikdörtgen prizma gövdeli çeşmenin nişi 1.62 m. yüksekliğinde ve 1.44 m. genişliğinde olup düz lento ile örtülüdür. Nişin içerisine ve ayna taşının iki yanına, dinlenme sekilerin üzerinde lentoya kadar uzanan birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların gövdeleri, silmelerle elde edilmiş, 0.09 m. yüksekliğine sahip, üzerinde içbükey ve dışbükey silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelerin üzerine oturmaktadır. Mermer malzeme ile yapılmış pilastrların bezemesiz, düz gövdeleri, 1.27 m. yüksekliğinde ve 0.23 m. genişliğindedir. Gövdeler birer silme ile kesintiye uğramakta ve sonrasında beş sıra silme ile elde edilmiş, 0.18 m. yüksekliğinde başlıklarla son bulmuşlardır. Beş sıra silmenin, yukarıdan aşağı doğru birinci ve üçüncü sıradakiler düz, ikinci sıradaki içbükey-dışbükey, dördüncü sıradaki dışbükey ve beşinci sıradaki ise kavisli olarak düzenlenmiş ve bu silmeler kesintisiz bir şekilde devam ederek ayna taşının üzerinden geçmektedir. İki pilastr ile sınırlandırılan ayna taşı, 1.34 m. yüksekliğinde ve 0.88 m. genişliğinde olup üzerine dört kademeli, yuvarlak bir kemer yapılmıştır. Kemeri oluşturan düz ve dışbükey silmeler 0.09 m. yüksekliğindedir. Ayna taşın iç tarafı dört yönden, dalgalı bir silmeyle çevrelenmektedir ve ayna taşının her bir köşeye kare şekli birer kabartma işlenmiştir. Ayna taşının alt tarafında musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır.

Çeşmenin önünde dikdörtgen şeklinde bezemesiz bir su teknesi ve iki tarafında dinlenme sekisi vardır. Yol kotunun yükselmesinden dolayı su teknesi ve dinlenme

sekileri kısmen yol seviyesinin altında kalmıştır. Su teknesi, 0.74 m. ve dinlenme sekileri ise 0.41 m. genişliğindedirler. Mermer malzeme ile yapılmış su teknesi ve dinlenme sekilerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üsluptan inşa edilen çeşmenin genel kurgusu ve elemanlarının biçimlenişi Ampir üslup, süsleme karakterleri ise Barok ve Ampir üslupların etkisi ile yapılmıştır. Eserin süsleme açısından en önemli yeri çeşmenin en üst bölümünde yer alan yoğun bezemeli tacıdır. Yarım daire formlu tacın yüzeyine işlenen bitkisel kompozisyonda işlenen akant yapraklı dallar, "C" kıvrımlar, tomarlar ve istiridye kabuklar Barok üslupları etkisinde altında şekillendirilmiştir. Tuğrada işlenen defne yapraklı çelenk, üzüm motifi, ayna taşında yer alan kare şekilli motifleri ve tepelikler çeşme de görülen bezemeler Ampir karakterlidir. Yüksek kabartma tekniğinde yapılan bitkisel bezemelere üçüncü boyut kazandırılarak plastik etki artırılmıştır. Çeşmenin kitabesinde, saçağında ve ayna taşında kullanılan farklı formlardaki silmeler, pilastrlar ve ayna taşı cepheyi hareketlendiren unsurlardır.

Mülkiyeti Fatih Belediyesine ait olan eserin 2021-2022 yıllarında Fatih Belediyesi, Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü tarafından rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri yaptırılmıştır. Çeşme harap bir vaziyette iken Fatih Belediyesi tarafında restore edilmiştir. Eserin kuzeybatı cephesinde üzerinde "*Bu çeşmenin restorasyonu 2022 yılında Fatih Belediyesi tarafından yapılmıştır*" yazılı bir levha bulunmaktadır. Restorasyon sırasında su deposunun ve çeşmenin yıkılan, kırılan, çatlayan ve dökülen yerler onartılmış, cepheler yapıya zarar verecek nitelikte olan bitkilerden temizlenmiş, eserin üzerinde bulunan afiş ve ilanlar kaldırılmış ve yazılar silinmiştir. Cephe üzerinde bulunan çimento esaslı niteliksiz sıvalar kaldırılmış, özgün hidrolik kireç harçlı sıva ile sıvanmış, ayna taşı temizlenmiş ve çeşmenin önüne mermerden su teknesi ve dinlenme sekileri yapılmıştır. İhya edilen çeşmenin günümüzde musluğu bulunmakta ve suyu akmaktadır. Günümüzde mevcut olan kayıp taç için Fatih Belediyesi'nin resmi sayfasında şu açıklama yapılmıştır: "*Çeşmenin süslemeli mermer taç bölümünün bakımsızlık sebebiyle yıllar önce düştüğü ve hayırsever bir vatandaş tarafından alınarak, evinde muhafaza edildiği bilgisini edinen Fatih Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğümüz ekipleri hemen harekete geçti. Mermer parçanın hayırsever vatandaşın vefat etmesi üzerine muhtar tarafından fark edildiği ve Vakıflar İdaresi'ne teslim edildiği anlaşıldı. Konuyla ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü, ilgili kurum ve müzeler ile irtibata*

geçilerek, özgün mermer taç bölümünün İSKİ Vakıf Sular Şube Müdürlüğü arşivinde olduğu tespit edildi. Yapılan resmi yazışmalar sonucunda Koruma Kurulu izniyle teslim alınan iki parça halindeki mermer tacın atölye ortamında itinalı temizlik ve birleştirme çalışmaları yapılarak, kitabenin üzerinde bulunan özgün yerine monte edildi"[334] (Fotoğraf 220-221).

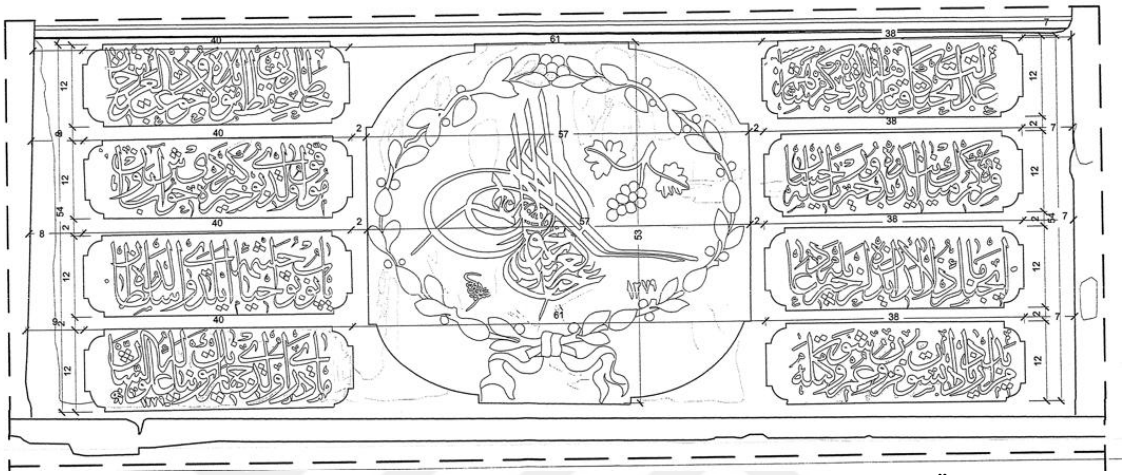

Ölçek: *1/5*

Çizim 328: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tuğralı İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*

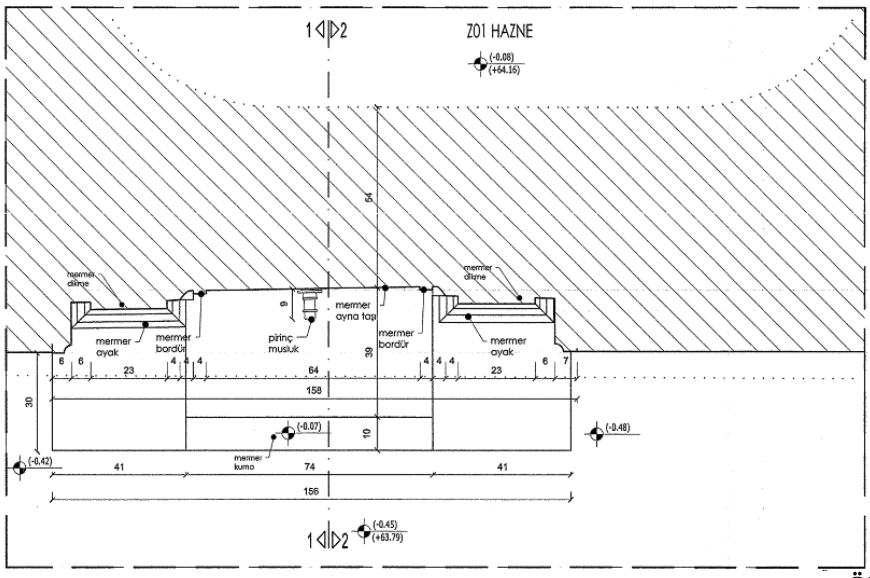

Ölçek: *1/10*

Çizim 329: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin +0.53 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*

[334] https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/pertevniyal-valide-sultan-cesmesinin-restoras/3740

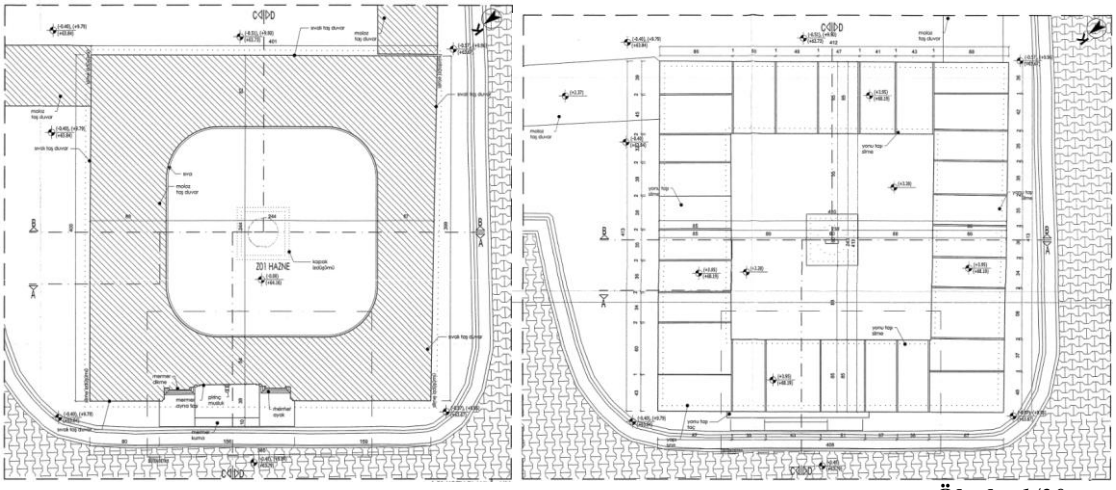

Ölçek: *1/20*

Çizim 330a: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin +0.53 Kotu Planı (Restorasyon Projesi)*
Çizim 330b: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Çatı Katı Planı (Restorasyon Projesi)*

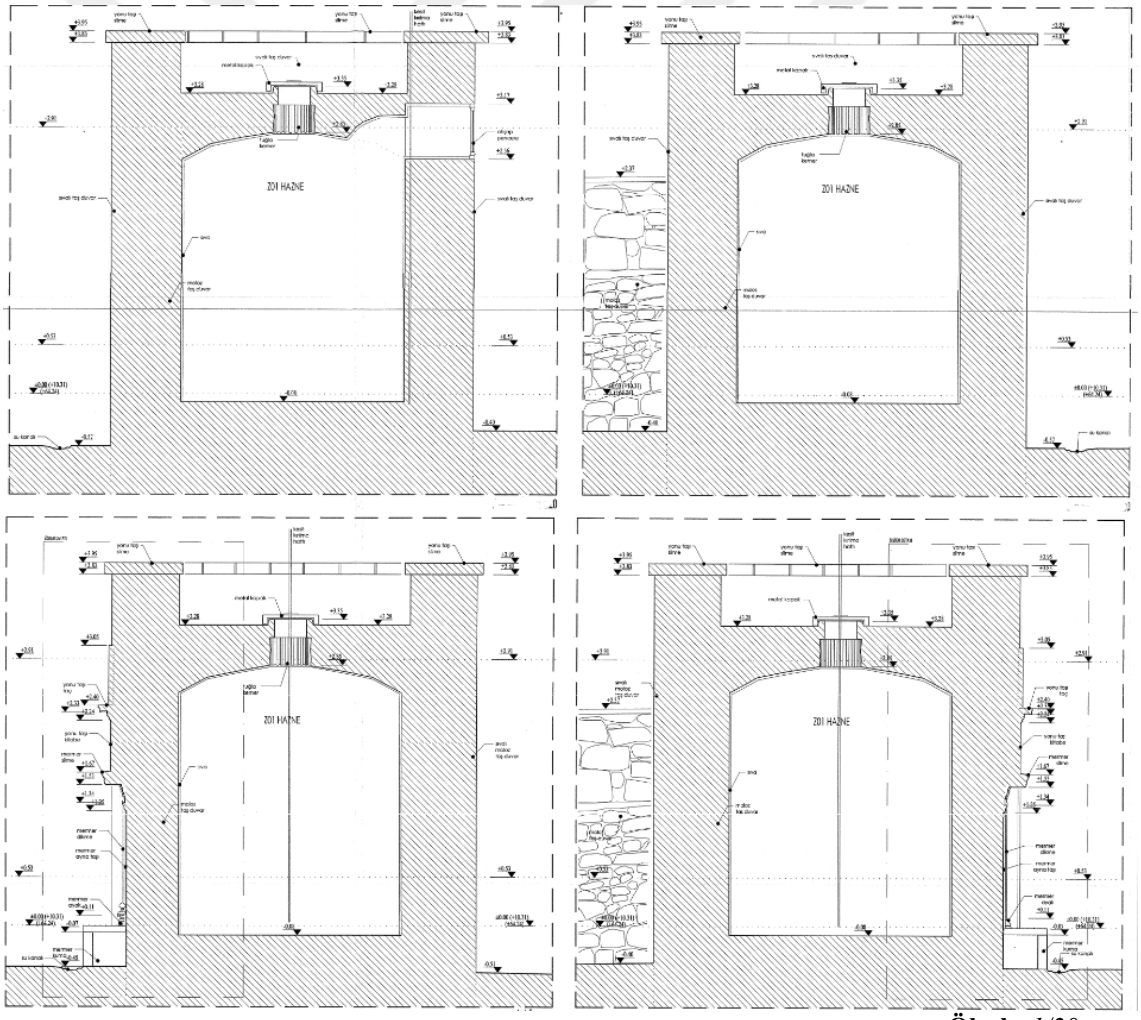

Ölçek: *1/20*

Çizim 331a: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin A-A Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 331b: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin B-B Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 331c: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin C-C Kesiti (Restorasyon Projesi)*
Çizim 331d: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin D-D Kesiti (Restorasyon Projesi)*

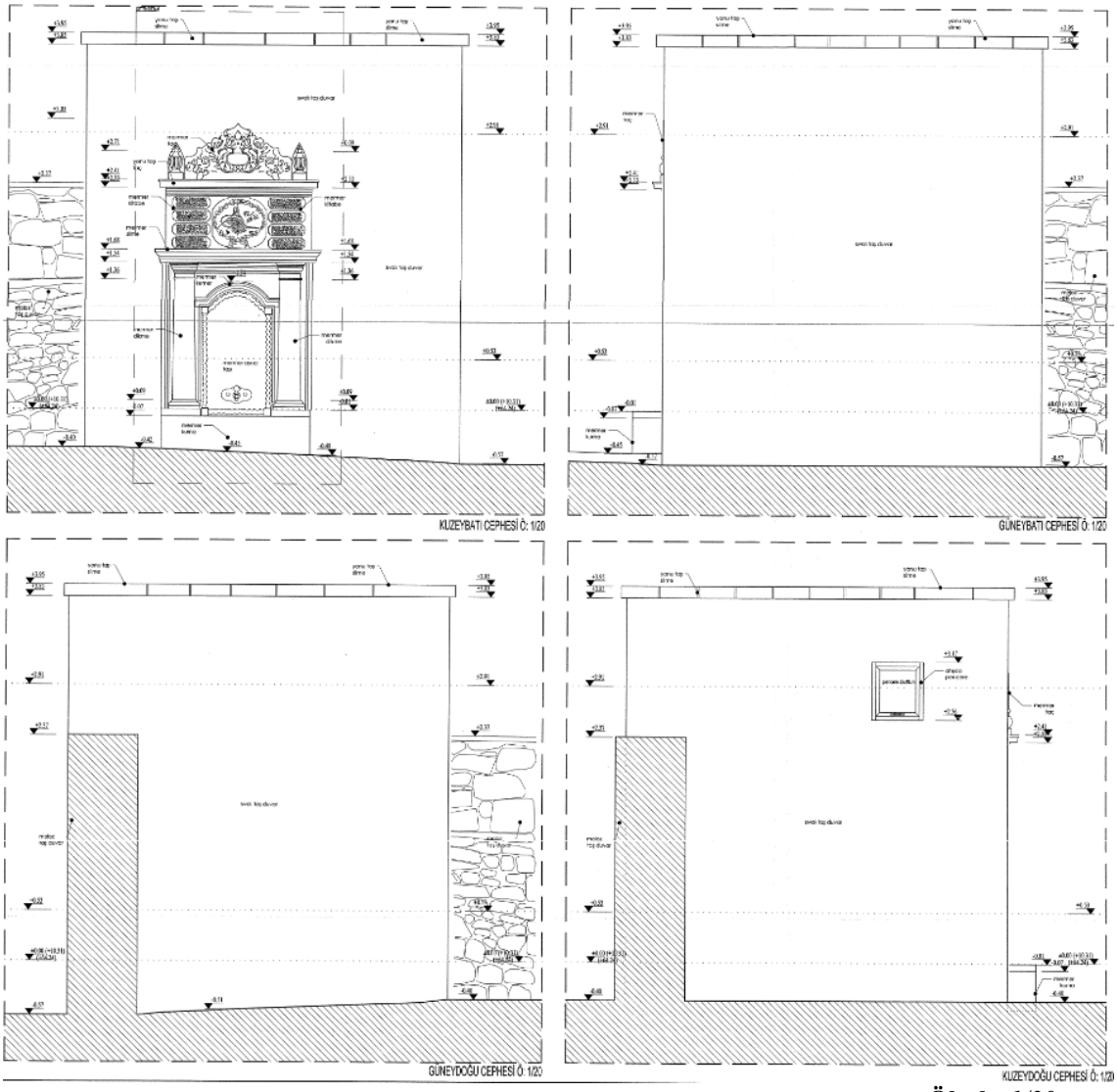

Ölçek: *1/20*

Çizim 332a: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 332b: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Güneybatı Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 332c: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Güneydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*
Çizim 332d: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeydoğu Cephesi (Restorasyon Projesi)*

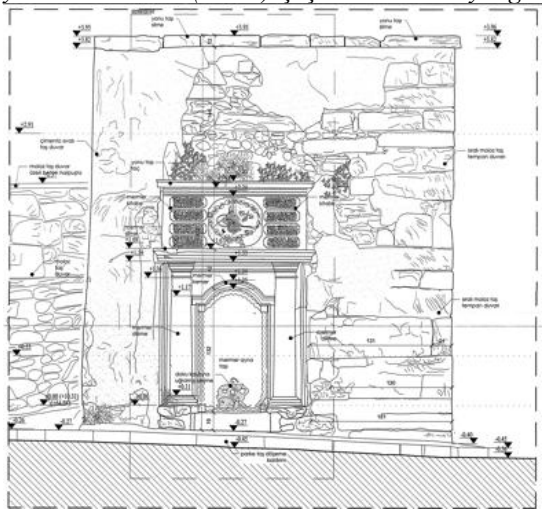

Ölçek: *1/20*

Çizim 333: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Rölöve Projesi)*

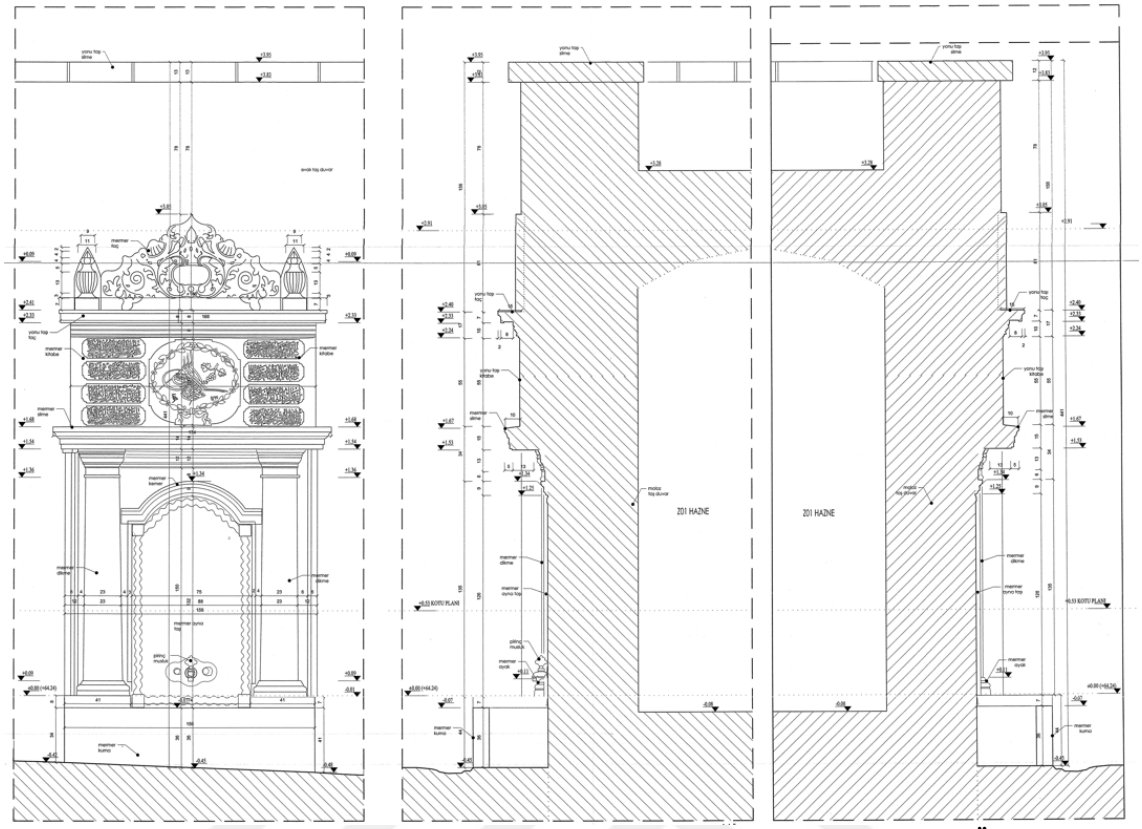

Ölçek: *1/10*

Çizim 334a: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü (Restorasyon Projesi)*
Çizim 334b: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin 1-1 Kesiti (Restorasyon Projesi)*

Fotoğraf 216: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 217: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 218: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Kuzeybatı ve Güneybatı Cepheleri*

Fotoğraf 219: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tacı*

Fotoğraf 220: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Restorasyon Öncesi Görünüşü (Fatih Belediyesi'nden)*

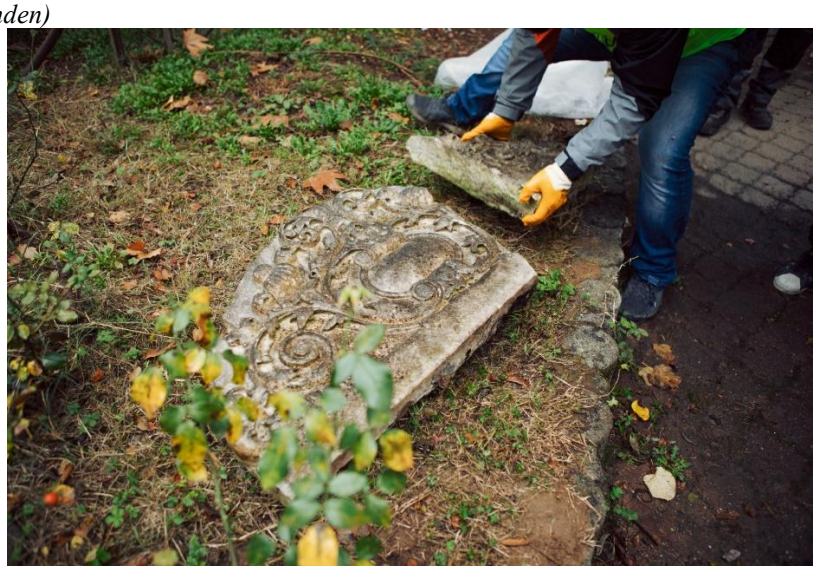

Fotoğraf 221: *Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin Tacı (https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/pertevniyal-valide-sultan-cesmesinin-restoras/3740)*

3.3.4. Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Fatih İlçesi, Hobyar Mahallesi, Cağaloğlu Yokuşu Sokak'ta yer almaktadır. 61 Pafta / 301 Ada / 10 Parsel

Yapım Yılı: H.1287 / M.1870-71

Banisi: Şerife Zeliha Hanım

Mimarı/Tasarımcısı: Bilinmemektedir.

İnceleme Tarihi: 14.06.2023

Çizim No: 335-342

Fotoğraf No: 222-226

Tarihçesi: Çeşmenin inşa kitabesinden H. 1287 (M.1870-71) Ebniye-i Hassa Müdürü merhum Seyit Abdülhalim Efendi'nin hanımı Şerife Zeliha Hanım'ın ve çeşmenin bânî-i evvelinin ruhları için yaptırıldığı anlaşılmaktadır[335]. Kabartma tekniği ile yazılmış olan inşa kitabesi kartuşlarla iki sütun ve iki satır şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 335) (Fotoğraf 222a-222b). Tâlik hatlı inşa kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

"*Ricâl-i Devlet-i Aliyyeden Ebniye-i Hâssa Müdür-i*

esbak merhûm es-Seyyid Abdülhalîm Efendinin

halîlesi Şerife Zeliha Hanım'ın ve bânî-i evvelinin

rûhları içün el-Fâtiha 1287 – Receb"[336]

Ayna taşında yer alan oval madalyonun üzerinde ise Talîk hatla *"Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy*"[337] âyet-i kerimesi yazılmıştır[338] (Fotoğraf 223). İlk banisi ile yapım tarihi bilinmeyen eserin mimarı ve tasarımcısı da bilinememektedir. Çeşme, "*İstanbul*

[335] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 280. Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 174.
[336] Delibaş, Samsakçı ve Karavelioğlu, 2016, **a.g.k.**, 174.
[337] "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık.*" Enbiyâ 21/30.
[338] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 137.

Tarihî Çeşmeler Külliyatı" adlı eserde "*Cağaloğlu Yokuşu Çeşmesi*" olarak adlandırılmaktadır[339].

Cephe Tasarımı ve Süsleme Özelliği: Eser; tek yüzlü ve su depolu bir çeşme olarak inşa edilmiştir (Çizim 336-337-338a-338b-339a-339b) (Fotoğraf 224-225-226). Yol kotunun yükselmesinde dolayı bir kısmı yol seviyesinin altında kalan su deposunun genişliği 2.56 m., derinliği ise sağ tarafta 4.15 m., sol tarafta 4.00 m.dir. Düz dam ile örtülü olan su deposunun üzerinde yer alan iki kademeli, profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak bir saçak oluşturulmuştur. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmayan silme kuşaklarından üst kısımdaki düz yüzeyli, alt kısımdaki ise içbükey kavisli olarak tasarlanmıştır. Su deposunun beden duvarları tuğla ile örülmüş olup günümüzde üzeri sıvanarak kiremit rengine boyanmıştır. Güneybatı ve güneydoğu cepheleri günümüzde iki sivil yapının beden duvarlarıyla bitişik vaziyettedir. Kuzeydoğu cephesinin sol üst tarafında bir çörten, orta kısmında ise takriben 0.39 m. genişliğinde ve 0.57 m. yüksekliğine sahip yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır. Metal kapak ile kapatılmış olan pencerenin etrafı çevreleyen söve küfeki taşından yapılmıştır.

Su deposunun kuzeybatı cephesinde yer alan çeşme yaklaşık olarak 2.50 m. genişliğinde olup dikey düzlemde üç kanattan meydana gelmektedir. Yan kanatlar üç bölümden oluşmaktadır. Saçağın hemen altında başlayan en üst bölümlerin üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamakta ve üzerleri sıvanarak kiremit rengine boyanmıştır. Orta bölümlerinin üst ve alt kısımlarında taştan yapılmış, beş kademeli profilli silme kuşakları yer almaktadır. Üst kısımda yer alan silme kuşakları 0.17,5 m. yüksekliğinde ve 0.18 m. derinliğine sahiptirler (Çizim 340a). Yukarıdan aşağı doğru birinci silme kuşakları düz yüzeyli, ikinci, üçüncü ve beşinci silme kuşakları içbükey ve dördüncü silme kuşakları ise dışbükey formdadır. Alt kısımda yer alan silme kuşakları ise takriben 0.12 yüksekliğinde ve 0.06 m. derinliğinde olup üzerlerinde taş erimeler meydana geldiğinden dolayı silme kuşakların formlarını tanımlamakta güçlük yaşanmaktadır (Çizim 340b). Yukarıdan aşağı doğru birinci ve beşinci silme kuşakları düz yüzeyli, ikinci silme kuşakları içbükey ve üçüncü ve dördüncü silme kuşakları dışbükey formda tasarlandığı kesin olmamakla birlikte anlaşılmaktadır. Silme kuşakları ile sınırlandırılmış yatay düzlemlerle 0.26 m. yüksekliğinde ve takriben 0.70 m.

[339] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 137.

genişliğine sahiptirler. Bu yatay düzlemlere çeşmenin mermer malzemeden yapılmış olan inşa kitabesi yerleştirilmiştir. İki sütun ve iki satırdan oluşan inşa kitabesinin her bir sütunu 0.18 x 0.52 m. ölçüsünde olup harfleri altın yaldız ile boyanarak vurgulanmıştır. Yan kanatların alt bölümleri ise sağ tarafta 0.70 m., sol tarafta 0.71 m. genişliğinde olup bu bölümlere ikişer pilastr yerleştirilmiştir. İki pilastr arasındaki mesafe sağ tarafta 0.18 m., sol tarafta ise 0.20 m.dir. Pilastrların gövdelerinin oturduğu kaideler taştan yapılmış, kademeli profilli silme kuşaklarından oluşmakta ve bu silme kuşakların büyük ölçüde üzerlerinde erimeler olmasından dolayı formları tam olarak algılanamamaktadır (Çizim 340c). En dışta yer alan kaideler taştan yapılmış çıkmalar üzerinde yükselmekte ve takriben 0.22 m. yüksekliğinde; iç tarafta yer alan kaideler ise dinlenme sekilerinin üzerinde yükselmek ve takriben 0.18 m. yüksekliğindedir. Pilastrların düz ve bezemesiz gövdeleri tuğla ile örülmüş olup üzeriler sıvanarak kiremit rengine boyanmıştır. Gövdelerden sağ taraftaki 0.25 m., diğer üçü ise 0.26 m. genişliğinde olup 1.54 m. yüksekliğine sahiptirler. Pilastrların başlıkları da taştan yapılmış profilli silme kuşaklarından meydan gelmiştir (Çizim 340b). Burada da taş erimelerinden dolayı silme kuşaklarından deformeler oluşmuştur. Yukarıdan aşağı doğru birinci, üçüncü, beşinci ve altıncı silme kuşakları düz yüzeyli, ikinci silme kuşakları içbükey ve dördüncü silme kuşakları dışbükey formda oldukları kesin olmamakla birlikte söylenebilir.

Çeşmenin yerleştirildiği orta kanat da üç bölümden oluşmakta ve yan kanatlardan 0.44 m. daha derin tutulmuştur. Üst bölüm, yan kanatlarda bir devamı niteliğinde olup aynı özelliklere sahiptir. Tamamen mermerle kaplı olan orta bölümde yan kanatların devamı şeklinde olup silme kuşakları kesintisiz bir şekilde bu bölümde de devam etmektedir. Tek fark yan kanatların orta bölümünde inşa kitabesi bulunmaktadır. Orta kanadın alt bölümüne ise yan kanatlardan yer alan pilastrlar ile sınırlandırılmış takriben 1.75 m. yüksekliğinde ve 1.09 m. genişliğinde sahip olan çeşme nişi bulunmaktadır (Çizim 341). Üst kısmında yer alan silme kuşakları ile çeşme nişine geçiş yapılmaktadır. Mermerden yapılmış niş duvarının üzerinde yazı ve bitkisel bir kompozisyondan oluşmuş, 1.10 m. yüksekliğine sahip ayna taşı yer almaktadır (Çizim 342a-342b). Ayna taşı iki kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış ve bu çerçeve 1.58 x 0.79 m. ölçüsündedir. Dıştaki silme kuşağı 0.04 m. genişliğinde ve dışbükey formludur; içteki silme kuşağı ise 0.02 m. genişliğinde ve düz yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Yüksek kabartma tekniği ile mermer malzemeden yapılmış ayna taşının en üst kısmında oval

şekilli bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun bombeli iç yüzeyin üzerine kabartma tekniği ile Enbiyâ Sûresi'nden 30. âyet-i kerimesi yazılmıştır. Madalyonun etrafı ise düz bir silmeyle çerçeve içerisine alınmış ve çerçevenin tepe noktasına stilize edilmiş yaprak motifi işlenmiştir. Alt kısmında ise Barok hatlı iki ucu volütlü sap bulunmakta ve bu saptan yine Barok hatlı akant yaprakları çıkmaktadır. Oldukça iri akant yapraklardan ikisi yukarıya doğru uzayarak madalyonun iki yandan kuşatmaktadır. Volütlü saptan uzayan diğer akant yaprakları ise iç içe geçmiş ikişer iri akant yaprağı şeklinde olup aşağı doğru "S ve C" kıvrımlar yaparak uzamaktadır. Bu akant yaprakların ucundan gelişen ince, zarif, akant yapraklı dallar da aşağı doğru "S ve C" kıvrımlar yapmaktadır. Akant yaprakların altından geçen iki çubuk, volütlü sapın alt tarafında dört "C" kıvrımı yaparak birleşmektedir. Birleşim noktası bir halka ile tutturulmuş ve bu birleşim noktasında sonra çubuklar grift bir şekilde geçmeler yaparak birisi büyük, ikisi ise küçük olmak üzere üç düğüm meydana getirmişlerdir. Büyük olan düğümün içerisinden yanlarda bulunan ince, zarif, akant yapraklı dallar grift bir şekilde geçmektedir. Akant yapraklı dalların uç tarafları ile ucu akant yaprağı ile sonlandırılmış birer "C" kıvrımı ile yine grift bir şekilde geçmeler yapmaktadır. "C" kıvrımından gelişen çubuklar aşağı doğru uzanmakta ve iki çubuk alt taraflarında yan yana ilerleyen iki "C" kıvrımı vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır. Ayna taşın üzerinde ve sağ tarafında yer alan izler muhtemelen çeşme tası zincirinin bağlandığı nokta olmalıdır. Ayna taşın altında musluğu takılı olan bir lüle deliği bulunmaktadır. Çeşme nişinin en alt kısmında yatay doğrultuda niş boyunda uzanan kademeli silme kuşakları yer almaktadır. Silme kuşakların üzerine meydana gelen erimelerden dolayı sayısı ve formları tam olarak algılanamamaktadır

Çeşmenin orta kanadı önünde taştan yapılmış bir su teknesi ve tekneni iki yanında birer dinlenme sekisi yer almaktadır. Yol kotunun yükselmesinden dolayı su teknesi ile dinlenme sekileri büyük oranda yol seviyesinin altında kalmıştır. Su teknesi yaklaşık olarak 1.09 m. genişliğinde ve takriben 0.81 m. derinliğine sahiptir ve duş duvarın üst kısmı içbükey kıvrımlıdır. Dinlenme sekileri ise yaklaşık olarak 0.41 m. genişliğinde ve yaklaşık olarak 0.39 m. derinliğindedir. Su teknesi ile dinlenme sekilerin ön yüzü yekpare olup günümüzde mevcut olan kısmından ön yüzde köşeleri içbükey olarak pahlanmış, yatay dikdörtgen şekilli bir panonun yer aldığı görülmektedir. Dinlenme sekilerinin yan yüzlerinde ve sol yan kanatta bulunan çıkmanın ön yüzeyinde köşeleri içbükey olarak pahlanmış, düşey dikdörtgen formlu birer panonun olduğu anlaşılmaktadır.

Seçmeci (Karma-Eklektik) üslupta yapılmış çeşmenin genel kurgusu Ampir, süsleme özelliği ise Barok-Rokoko üslupları çerçevesinde yorumlanmıştır. Çıkmalar, su teknesi ve dinlenme sekilerinde yer alan panolarda Barok-Rokoko etkisiyle "C" kıvrımı şeklinde içbükey pahlanmalar yapılmıştır. Böylelikle su teknesi ve dinlenme sekilerin kütleselliği basit geometrik bölünmelerle dengelenmiştir. Çeşmede bulunan farklı formdaki silmeler cepheyi hareketlendiren unsurlardadır. Ayna taşını meydana getiren madalyon, akant yaprağı, akant yapraklı dallar, "C" kıvrımı ve çubukların oluşturduğu kompozisyon Barok-Rokoko etkisi altında şekillendirilmiştir. Bu motifler yüksek kabartma tekniğinde yapılarak plastik bir görünüm kazanmışlardır.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan çeşmenin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Fatih Belediye Başkanlığı Etüt Proje Müdürlüğü tarafından hazırlatılmıştır. Hem projelerden hem de çeşmeye ait eski fotoğraflardan eserin restore edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin üstünde yer alan duvarlar kaldırılmış, yeni bir saçak yapılmış ve eserin tahribatta uğrayan kısımları onartılmıştır. Su deposunun beden duvarlarının ve çeşmenin cephe yüzeylerindeki özgün tuğla duvar örgüsünü üzerindeki muhdes çimento harcı sökülmüş ve yerine özgün malzeme ile yeniden sıvanmış ve kiremit rengine boyanmıştır. Bu restorasyona rağmen eser günümüzde çok iyi bir durumda değildir. Çeşme cephesinde ve pilastrların başlıkları ile kaidelerinde yer alan silmelerde taş erimesi nedeniyle büyük oranda aşınmalar meydana gelmiş ve algılanması güçleşmiştir. Oldukça kirlenmiş ve kararmış eserin inşa kitabesinde, çeşme nişinde ve ayna taşında kırıklar, çatlaklar ve mermer erimeler de meydan gelmiştir. Su deposunun kuzeybatı cephesine sprey boyalarla yazılmış yazılar ve resimler kötü bir görünüm sunmaktadır. Musluğu takılı olan lüle deliğin etrafında form bozukluğu oluşmuştur. Yukarıda bahsedilen projelerde çıkmaların hem yan hem de ön yüzlerinde köşeleri içbükey şeklinde pahlanmış düşey panoların yer aldığı görülmektedir fakat günümüzde sadece sol cephede bulunan çıkmanın ön yüzeyinde bir pano mevcuttur. Su deposunun kuzeydoğu cephesinde yer alan çörten sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.

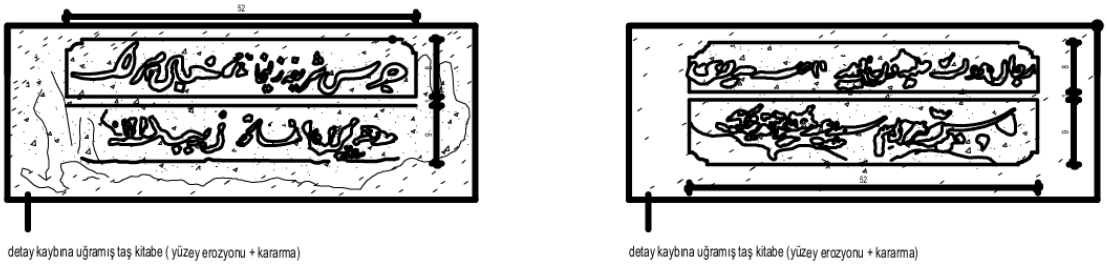

Ölçek: *1/5*

Çizim 335: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi (Rölöve Projesi)*[340]

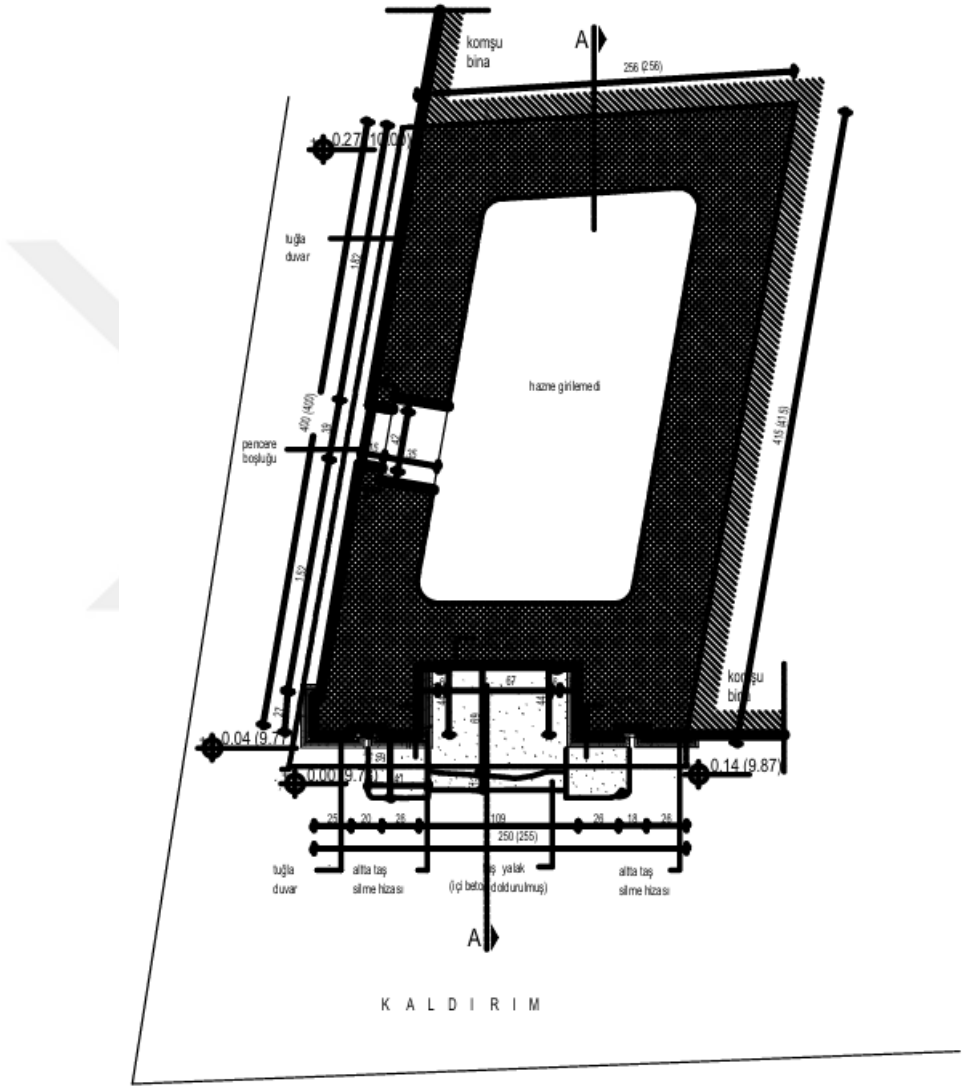

Ölçek: *1/20*

Çizim 336: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Planı (Rölöve Projesi)*

[340] Rölöve projesinde kitabe tam olarak okunamadığı için kitabe metinde eksiklikler bulunmaktadır. Çizim ölçülendirme için verilmiştir.

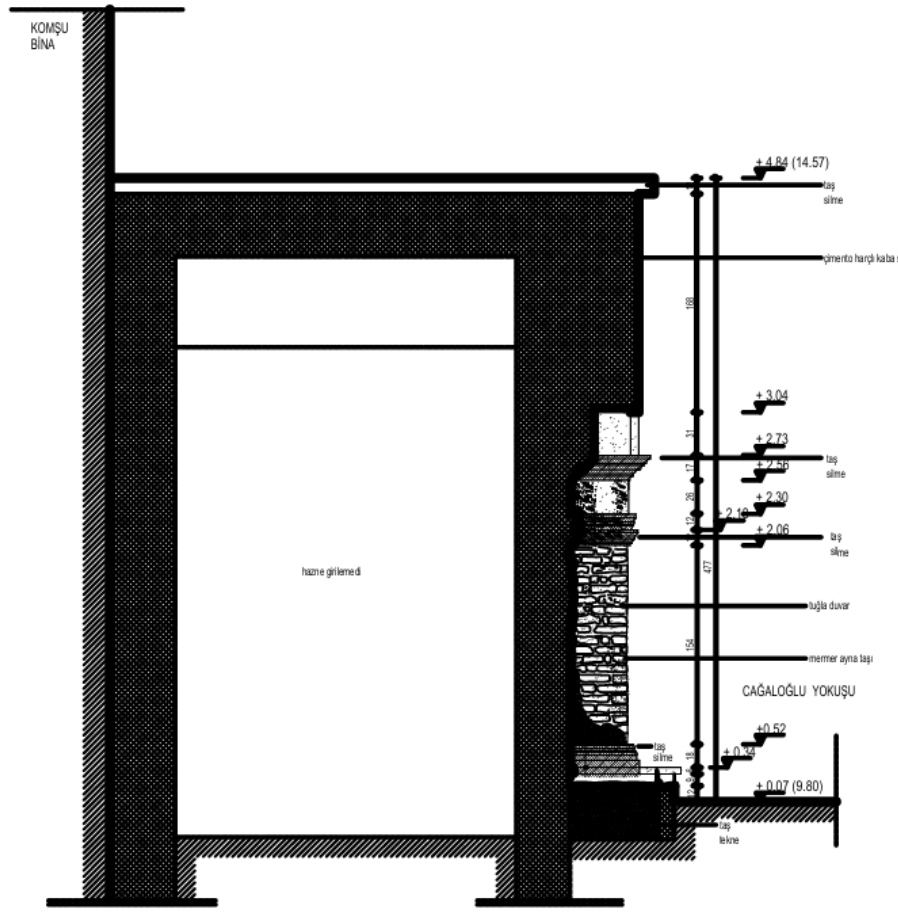

Ölçek: *1/20*

Çizim 337: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Kesiti (Rölöve Projesi)*

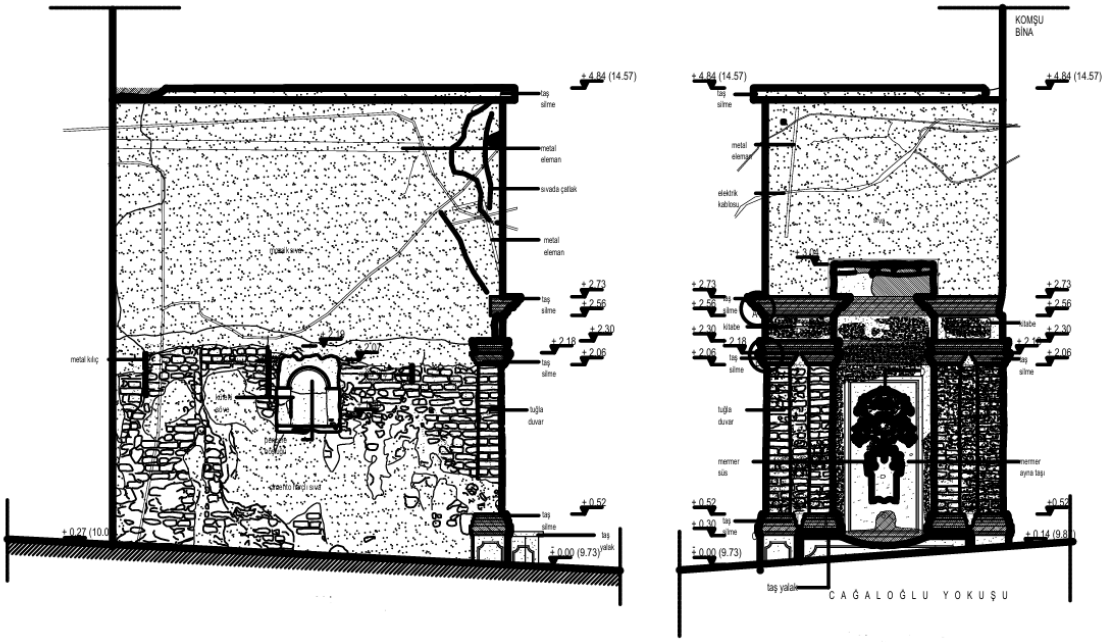

Ölçek: *1/20*

Çizim 338a: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Rölöve Projesi)*
Çizim 338b: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Rölöve Projesi)*

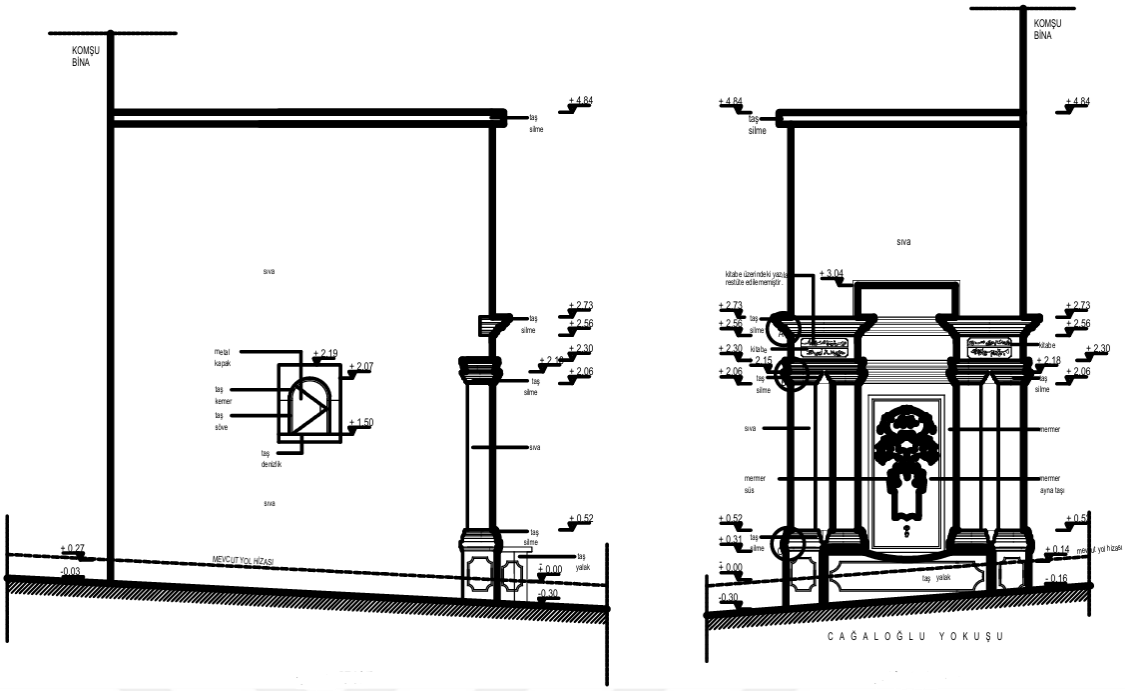

Ölçek: *1/20*

Çizim 339a: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Yan Cephesi (Restitüsyon Projesi)*
Çizim 339b: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Cephesi (Restitüsyon Projesi)*

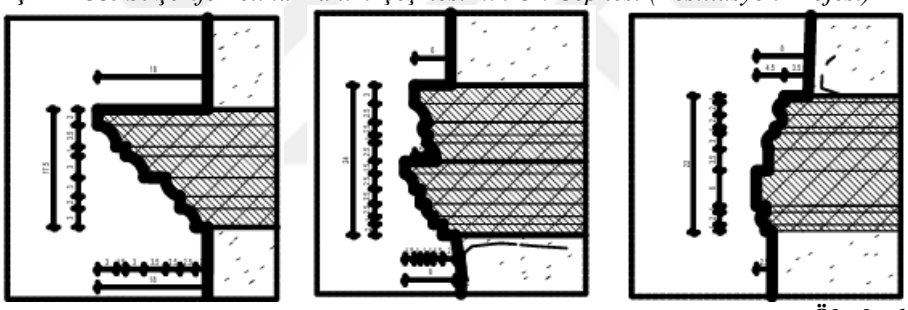

Ölçek: *1/5*

Çizim 340a: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Silme Kuşakları (Rölöve Projesi)*
Çizim 340b: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Silme Kuşakları ve Pilastr Başlığı (Rölöve Projesi)*
Çizim 340c: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Sol Kanatta Yer Alan Pilastr Kaidesi (Rölöve Projesi)*

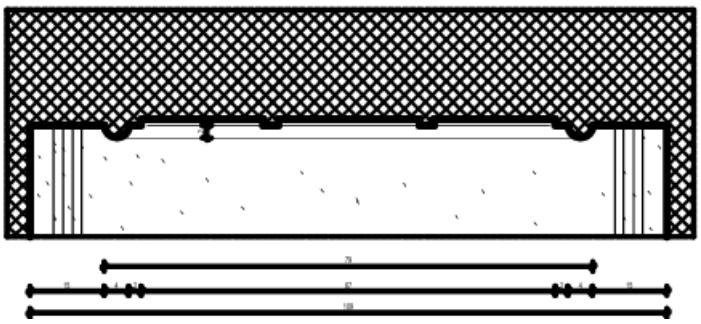

Ölçek: *1/5*

Çizim 341: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Niş Planı (Rölöve Projesi)*

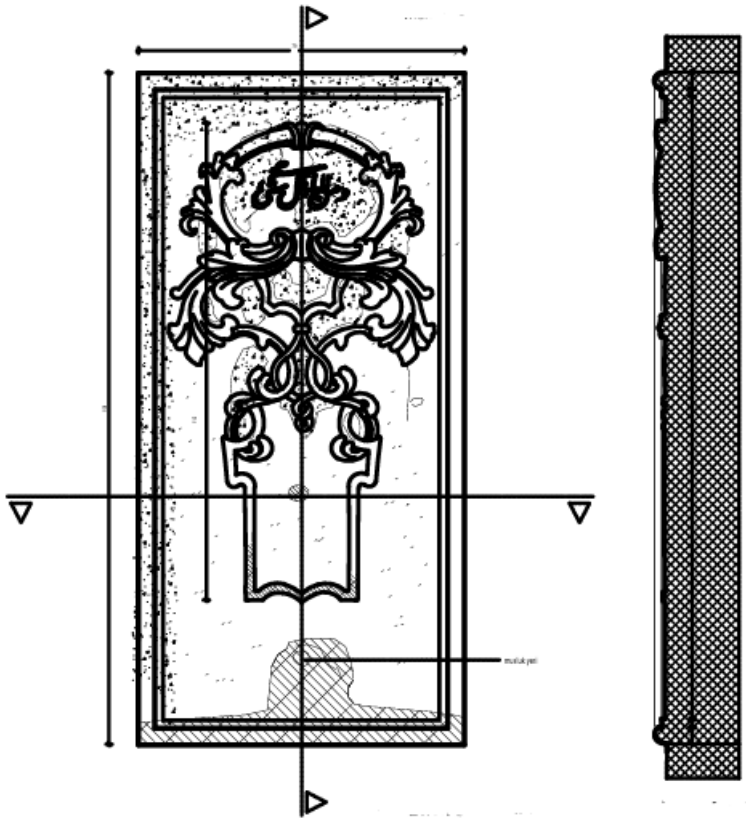

Ölçek: *1/5*

Çizim 342a: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşı (Rölöve Projesi)*
Çizim 342b: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşının Kesiti (Rölöve Projesi)*

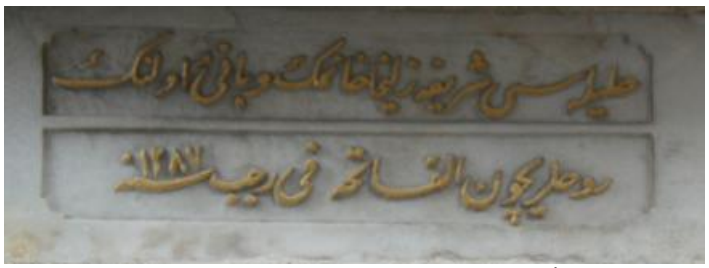

Fotoğraf 222a: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*
Fotoğraf 222b: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi*

Fotoğraf 223: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ayna Taşında Bulunan Âyet-i Kerîme Yazısı*

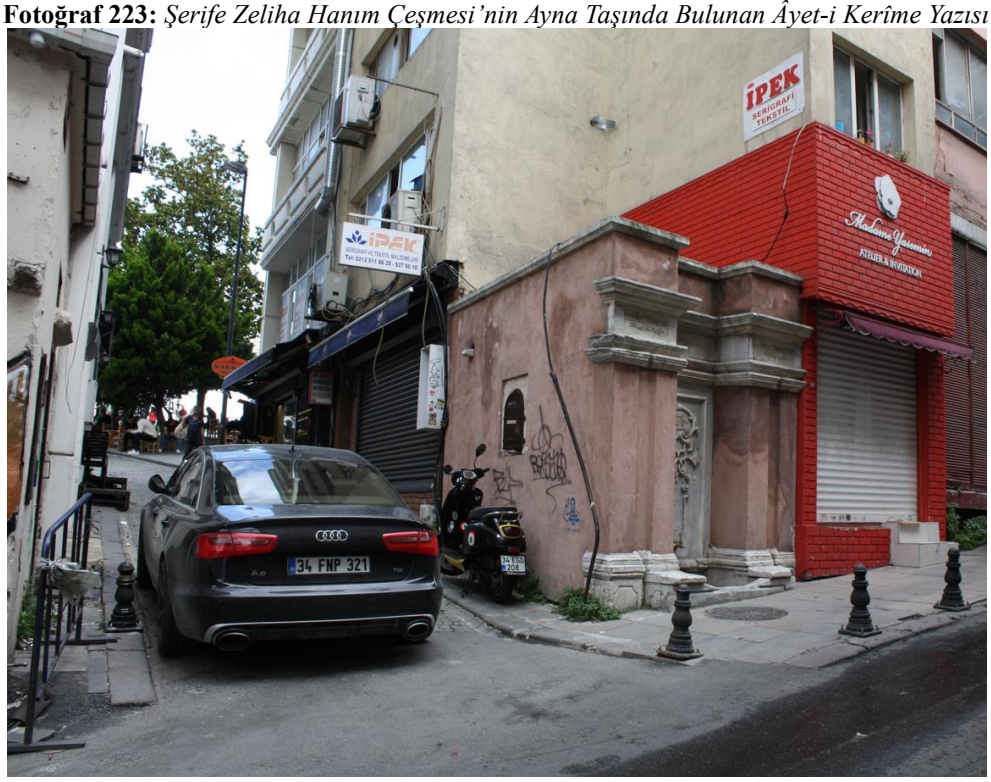

Fotoğraf 224: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Genel Görünüşü*

Fotoğraf 225: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin Ön Görünüşü*

Fotoğraf 226: *Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi (https://www.suvakfi.org.tr/cesme/adalar/serife-zeliha-hanim-cesmesi-h-1287-m-1870)*

4. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

Bu araştırmada 1808-1876 yıllarında İstanbul'da inşa edilmiş kırk dört çeşmenin cephe tasarımları ve süsleme özellikleri incelenmiş ve dönemin genel eğilimleri içinde sanat tarihi disiplini açısından ele alınmıştır. Katalog bölümünde ayrıntılı olarak tanıtımları yapılan çeşmeler aşağıda; tipoloji, malzeme, yapı elemanları, süsleme, kitabe, tuğra ve bani gibi ana başlıklarla değerlendirilmiştir.

4.1. TİPOLOJİ

Tipolojik olarak, çeşmelerin yapısal özellikleri dikkate alınarak, cephe kompozisyonları ve bulundukları yere göre iki ana grupta incelemek mümkün olmuştur. Cephe kompozisyonuna göre çeşmeler; tek kemerli (yuvarlak kemerli, düz atkı kemerli, basık kemerli, dalgalı kaş kemerli ve silme ile örtülü), tek cepheli, iki cepheli, üç cepheli, dört cepheli ve nişsiz düz cepheli çeşmeler olmak üzere altı başlık altında değerlendirilmiştir. Bulundukları yere göre çeşmeler; bağımlı ve bağımsız çeşmeler olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır.

4.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler

Diğer anıt eserlere göre daha küçük ölçekli yapılar olan çeşmelerin tipolojileri ön cepheleri dikkate alınarak yapılmıştır. Çeşme mimarisinde cephe tasarımının en belirleyici özelliklerinden biri kemer olup çalışma kapsamına giren dönemde yuvarlak kemerli, basık kemerli, dalgalı kemerli, düz atkı kemerli ve nişsiz/kemersiz çeşmeler şeklinde inşa edilmiştir.

4.1.1.1. Tek Kemerli Çeşmeler

Araştırma konusuna dâhil edilen kemerli çeşmelerin hepsi tek kemerli olarak yapılmıştır.

4.1.1.1.1 Yuvarlak Kemerli Çeşmeler

Araştırma konusuna dâhil ettiğimiz kırk dört çeşmenin on ikisini nişleri yuvarlak kemerle kapatılmıştır. Kayış Mustafa Ağa (Kat 3.1.4.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat 3.1.5.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat 3.1.6.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.),

Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.) ve Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) çeşmelerin nişleri yuvarlak kemerle örtülüdür.

Yuvarlak kemer çeşme mimarisinde yoğun olarak kullanımı XVIII. yüzyıldan sonra başlamakla birlikte daha öncesinde de yuvarlak kemerlerin kullanılmış olduğu bilinmektedir. Lale Devri'nde İstanbul'da inşa edilen Ayşe Hanım (M.1719), Ahmediye (M.1722), Hibetullah Hanım (M.1724), Ayşe Behri Kadın (M.1727), Hacı Beşir Ağa (M.1728) ve Damad İbrahim Paşa (Orta Çeşme) (M.1720) çeşmelerinde yuvarlak kemerler kullanılmış fakat buradaki kemerler dönemin en belirgin özelliği olarak istiridye dilimleriyle doldurulmuştur[341]. İstanbul'da inşa edilmiş olan İbnülemin Ahmet Ağa (Beyoğlu-Kasımpaşa) (M.1728)[342], Zeynep Sultan (M.1770)[343], Silahdar Yahya Efendi (M.1788)[344], Sultan III. Selim (1802)[345], Mihrişah Valide Sultan (M.1806)[346], Paşa Baba (M.1812) ve Sultan Abdülmecid (Bakırköy) (M.1842)[347] çeşmeler, yuvarlak kemerli cephe düzenlemesine sahip eserlerden sadece bazılarıdır. Afyon-Çay Taş Medrese (M.1278-79)[348], Afyon Kara Katip (M.1786)[349], Karaman Ali Dede Tartan (M.1809)[350], Malatya Kadı İbrahim (M.1813)[351], Bursa Kayabaşı Caddesi (1833)[352] ve Kocaeli Ali Ağa (M.1884/1885)[353] çeşmeleri, Anadolu'da yuvarlak kemerli inşa edilmiş çeşmelere örnek olarak verebiliriz.

4.1.1.1.2. Düz Atkı Kemerli Çeşmeler

Katalogda incelenen çeşmelerden yedisi düz atkı kemerli olarak inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud (Kuru Çeşme) (Kat. 3.1.21.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.) Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Bezmiâlem Valide Sultan

---

[341] F. Koçyiğit (2013). *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 130.
[342] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 130.
[343] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 844.
[344] Koçyiğit, 2018, **a.g.k.**, 142.
[345] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 402.
[346] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 80.
[347] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 20.
[348] A. Altun (1993). Çay Medresesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.VIII, s. 239.
[349] G. Karasu (2006). Afyon çeşmeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 62.
[350]İ. Konyalı (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Konya, s.625.
[351] D. Derici (2017). Malatya çeşmeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 40-41.
[352] E. Çetinkaya (2012). Bursa çeşmeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51.
[353] F. Ölmez (2012). Kocaeli çeşmeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23.

(Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerin nişleri düz atkı kemer ile örtülüdür.

İstanbul ve Anadolu'da düz atkı kemerle inşa edilmiş çeşmelere; Bursa Beşir Ağa (M. 1743)[354], Nevşehir Orduoğlu (M.1726)[355], İstanbul Mehmed Said Efendi (M.1781)[356], Çankırı İncili (M.1800-01)[357], İstanbul Huşyar Kadın (M.1840)[358], İstanbul Ali Rıza Paşa (M.1843)[359] ve Kastamonu Su Yolu Sokak (M. 1910-11)[360] çeşmeleri örnek olarak verilebilir.

4.1.1.1.3. Basık Kemerli Çeşmeler

Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmeler arasında sadece Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) basık kemer ile inşa edilmiştir. Manisa Muradiye Külliyesi (M.1583-1593)[361], İstanbul Ayşe Hatun (M.1650)[362], İstanbul Canfeda Kadın Çeşmesi (1780)[363], İstanbul Pirinççi İbrahim Efendi (1869)[364], İstanbul Ahmed Kethüda (M.1879)[365] ve Balıkesir Manyas Cumhuriyet Köyü (M. 1885)[366] çeşmeleri, basık kemerin kullanıldığı çeşmelere örnek olarak verilebilir.

4.1.1.1.4. Dalgalı Kaş Kemerli Çeşmeler

Katalogda incelenen çeşmeler içerisinde sadece Musahip Besim Ağa Çeşmesi (Kat. 3.2.8.) dalgalı kaş kemerli olarak inşa edilmiştir. İstanbul'da XIX. yüzyılda dalgalı kemerlerin kullanımı çok nadir olmasına rağmen Lale Devri'nde yoğun olarak

---

354 Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 39.
355 A. Sevim (2015). *Nevşehir ve ilçelerindeki çeşme mimarisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 27-28.
356 Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 252.
357 M. Demirtaş (2022). *Çankırı çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23.
358 Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 193.
359 Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 196.
360 F. Gür (2019). *Kastamonu çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 319.
361 H. Uçar (2009). *Manisa çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51.
362 Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 268.
363 Egemen, 1993, **a.g.k.**, 228.
364 D. Bayfidan (2018). *19. Yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65.
365 Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 36.
366 A. Işıkakdoğan (2013). *Balıkesir çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51.

kullanılmıştır. Dalgalı kemerli inşa edilmiş çeşmelere; Edirne İbrahim Paşa (M.1495)[367], İstanbul Haydar Paşa (M.1569)[368], İstanbul Nurbanu Valide Sultan (M.1579)[369], İstanbul Damad İbrahim Paşa (M.1721)[370], İstanbul Başkadın Meydan (Emetullah Kadın) (M.1729)[371], İstanbul Kethüda Mehmed Paşa (M.1729)[372], İstanbul Mehmed Paşa (Genç) (M.1729)[373] ve İstanbul Damadzade Mehmed Murad Efendi (M.1756)[374] çeşmeleri, örnek olarak verilebilir.

4.1.1.1.5. Nişleri Silme ile Örtülü Çeşmeler

Araştırma konusuna dâhil edilen beş çeşmenin nişleri silmeler vasıtasıyla örtülmüştür. Alemdar Mustafa Paşa (Kat 3.1.1.), Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.) ve Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.) çeşmelerine çeşme nişine geçiş silmelerle sağlanmıştır. Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi (Kat. 3.3.4.) ise farklı bir tasarım anlayışı ile inşa edilmiştir. Çeşmenin yerleştirildiği orta kanat yan kanatlardan 0.44 m. daha derin tutularak bir niş oluşturulmuş ve üzerinde herhangi bir örtü sistemine yer verilmemiştir. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) nişine geçiş içbükey-dışbükey silme ile sağlanmıştır fakat nişin içerisinden yer alan çeşme yuvarlak kemer ile örtülü olduğu için yuvarlak kemerli çeşmelerle birlikte değerlendirilmiştir.

Silme vasıtasıyla çeşme nişine geçiş yapılan çeşmelere: Bursa Hacılar (M. 1749)[375]İstanbul Hacı Beşir Ağa (1744-45)[376] ve İstanbul Hibetullah Valide Sultan (1791)[377] çeşmeleri, örnek olarak verilebilir.

4.1.1.2. Tek Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler

Katalogda incelenen çeşmelerden otuz sekizi tek cepheli (yüzlü) olarak inşa edilmiştir. Alemdar Mustafa Paşa (Kat 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.),

---

[367] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 277.
[368] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 24.
[369] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 666.
[370] H. Aynur ve H. T. Karateke (1995*). III. Ahmed Devri İstanbul çeşmeleri (1703-1730)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, s. 143-144.
[371] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 163.
[372] Aynur ve Karateke, 1995, **a.g.k.**, 160.
[373] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 208.
[374] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 245.
[375] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 45.
[376] L. Tay (2015). Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeler. *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.8, S.16, s. 12-50.
[377] H. Ö. Barışta (1994). Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, s. 70.-71.

Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3), Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Sultan II. Mahmud (Divanyolu) (Kat. 3.2.2.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Hasan Rıza Paşa (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.), Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.), Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.), Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmeleri tek cepheli (yüzlü) olarak inşa edilmiştir.

İstanbul ve Anadolu'da pek çok çeşme tek cepheli (yüzlü) olarak inşa edilmiştir. El Hac Mehmed Ağa (1586-87)[378], Ayşe Hatun (1650)[379], Hünkar (1659)[380], Ayşe Hanım (1728-29)[381], Kürkçübaşı Külhanı Sokağı (1732-33)[382], Bereketzade (1732-33)[383], Esma Sultan (1779-80)[384] ve Akbaba (1872-73)[385] çeşmeleri İstanbul'da tek cepheli (yüzlü) olarak inşa edilmiş çeşmelerden sadece birkaçıdır.

4.1.1.3. İki Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler

Katalogda incelenen Sultan II. Mahmud (Tarabya) (Kat. 3.1.20.) ve Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.) çeşmeleri iki cepheli olarak inşa edilmiştir. İki cepheli çeşmelerin Lale Devri'nde geniş bir uygulama alanı bulduğu bilinmekle birlikte daha

[378] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 109.
[379] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 58.
[380] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 124.
[381] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 57.
[382] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 215.
[383] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 231.
[384] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 132.
[385] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 41.

öncesinde de iki yüzlü çeşmeler yapılmıştır. İstanbul ve Anadolu'da bu uygulamanın görüldüğü çeşmelerden bazıları şunlardır: Bursa Selçuk Hatun Camii (M.1450)[386]İstanbul Mehmed Ağa (Hisar) (M.1721)[387], İstanbul Kandilli İskele (M.1816)[388], İstanbul Hatice Hanım ve Mustafa Tahir Efendi (1825)[389], Bursa Münir Paşa (M.1895)[390]Balıkesir Manyas Cumhuriyet Köyü (1885)[391] ve İstanbul Laleli ((20. yy.'nın başları) çeşmeleri.

4.1.1.4. Üç Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler

İncelenen çeşmeler arasında sadece Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) üç yüzlü olarak inşa edilmiştir. Hafız Ahmed Ağa (M.1732)[392], Dülgeroğlu Camii (M.1780)[393], Sineperver Valide Sultan (M.1780)[394], Nakşıdil Valide Sultan (M.1788)[395], Halid Ağa (M.1794)[396], Halife Cilvenaz (1842)[397] ve Ayasofya Üç yüzlü (M.1911)[398] çeşmeleri, İstanbul'da inşa edilmiş üç yüzlü çeşmelerden bazılarıdır.

4.1.1.5. Dört Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler

Katalogda işlenen Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.) ve Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.) çeşmeleri dört cepheli olarak yapılmıştır. Dört cepheli çeşmeler genellikle önemli kişilerin inşa ettikleri büyük ölçekli meydan çeşmelerinde görülmektedir. Ali Bey Çeşmesi ve Reşit Paşa meydan çeşmeleri oldukça sade olmasına karşı Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi Ampir üslupta yapılmış, oldukça bezemeli ve büyük boyutlu bir eserdir.

İstanbul İbnülemin Ahmet Ağa Çeşmesi (Beyoğlu-Kasımpaşa) (M.1728)[399], İstanbul III. Ahmed Meydan (M.1728)[400], İstanbul Emetullah Gülnuş Valide Sultan (III.

---

[386] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 20.
[387] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 71.
[388] Ersan, 2022, **a.g.k.**, 443.
[389] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 152.
[390] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 57-58.
[391] Işıkakdoğan, 2013, **a.g.k.**, 51.
[392] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 74.
[393] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 96.
[394] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 81.
[395] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 82.
[396] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 83.
[397] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 135.
[398] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 199.
[399] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 130.
[400] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.I, 134.

Ahmed Meydan) (M.1728-29)[401], İstanbul Feyzullah Efendi (M.1729)[402], Bursa Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) (1895)[403], Bursa Çinili (Münir Paşa) (M.1903)[404] ve Kastamonu Yadigâr (M.1908-09)[405] çeşmeleri, dört cepheli olarak İstanbul ve Anadolu'da inşa edilmiş örneklerden bazılarıdır.

4.1.1.6. Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler

Bu yüzyılda yoğun olarak nişsiz düz cepheli çeşmelerin yoğun olarak inşa edilmiştir. Katalogda da incelenen çeşmelerden on yedisi; Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Sultan II. Mahmud (Tarabya) (Kat. 3.1.20.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.) Sultan II. Mahmud (Divanyolu) (Kat. 3.2.2.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmeleri nişsiz düz cepheli olarak yapılmıştır.

Nişsiz düz cepheli çeşme örneklerine İstanbul ve Anadolu'da rastlanmaktadır. İstanbul Hacı Mustafa Ağa (M.1718)[406], Bursa Kavaklı Camii (M.1778)[407], İstanbul Hatice Kadın (M.1779)[408], İstanbul Fesahat Usta (M.1807)[409], Balıkesir Edincik Hacı Kadir (M.1834-35)[410] ve Bursa Münir Paşa (M.1895)[411] çeşmeleri örnekler arasındadır.

4.1.2. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler

Araştırma konusuna dâhil ettiğimiz çeşmeler aşağıda bulundukları yer ve konumları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

---

[401] S. Eyice (1992). Ahmet III Çeşmesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. II, s. 39-40.
[402] Aynur ve Karateke, 1995, **a.g.k.**, 196-167.
[403] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 59.
[404] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 63.
[405] Gür, 2019, **a.g.k.**, 176.
[406] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 33.
[407] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 48.
[408] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 155.
[409] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 285.
[410] Işıkakdoğan, 2013, **a.g.k.**, 38.
[411] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 57-58.

4.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler

4.1.2.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler

Bu bölümde bir yapının duvar ile birlikte aynı anda tasarlanan ve inşa edilmiş çeşmeler örnek verilecektir. Katalogda incelenen beş çeşme bu grupta yer almaktadır. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) ve Sultan II. Mahmud (Divanyolu) (Kat. 3.2.2.) herhangi bir yapının duvarına bağımlı olarak yapılmıştır. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa 59 Pafta, 71 Ada 1/2 parselde bulunan tarihi sivil bir yapının güney cephesinin doğu yönünde yer almaktadır. Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin güney cephesine yer alan bu yapının çeşmenin banisi olan Ali Efendi'ye ait bir türbe olduğu tahmin edilmektedir. Sebilli çeşmeler grubunda yer alan Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi, Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nin güney duvarına bağımlı olarak yapılmıştır. Küçük Efendi (Feyziyye) Külliyesi, Şeyh Mehmed Abdürreşid Efendi tarafından M.1825 yılında yeniden inşa ettirilmiş ve cami-tevhidhaneye iki kütüphane eklenmiştir. Sultan II. Mahmud tarafından da çevre duvarları kısmen yenilenmiş ve buraya Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) yaptırılmıştır[412]. Sultan II. Mahmud (Divanyolu) Çeşmesi, Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Divanyolu Caddesi bakan hazire duvarının doğu köşesine mermer malzemeden yapılmış çeşme konumlandırılmıştır ve kaidesi avlu duvarına bitişik olduğu için bu gruba dahil edilmiştir.

Sivas Gök Medrese (M.1271)[413]Erzurum Hatuniye (M.1291)[414], İstanbul Mihrimah Sultan (M.1680)[415],İstanbul Mehmed Paşa (M.1724)[416], İstanbul Ebu Bekir Ağa (M.1725)[417], İstanbul Hacı Beşir Ağa (M.1728)[418], İstanbul Hacı Süleyman Efendi (M.1729)[419] ve İstanbul Galata Mevlevihanesi (1819)[420] çeşmeleri, yapının duvar ile birlikte aynı anda tasarlanan ve inşa edilen çeşmelere örnektir.

[412] Tanman, 1994, **a.g.k.**,150-152.
[413] Önge, 1997, **a.g.k.**, 49-50.
[414] Önge, 1997, **a.g.k.**, 54-55.
[415] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 281.
[416] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 103.
[417] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 106.
[418] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 123.
[419] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 192.
[420] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 295.

4.1.2.1.2. Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler

Bu bölümde herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenmiş olan çeşmeler değerlendirilecektir. Katalogda incelenen beş çeşme bu grupta yer almaktadır. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmeleri bir yapının duvarına sonradan eklenmiştir. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi, Lala Hayreddin Paşa Camii'nin (M.1486) kuzeydoğuya bakan avlu duvarına bağımlıdır. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi, Kirazlı Mescit Camii'nin (M.1536) beden duvarına bitişik bir vaziyet inşa edilmiştir. Hacı İsmail Ağa Çeşmesi günümüzde üç yapının arasında kalmıştır. Sağ tarafında bulunan Fatih Külliyesi'nin Baş Tetimme Medresesi'ne (M.1470) bitişik olarak yapılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Serencebey Yokuşu) bağımlı olduğu 29 numaralı apartmanın zemin katında yer almakta ve apartman, çeşmenin yapım tarihinden sonra inşa edilmiştir. Taksim ile Dolmabahçe arasında yer alan Gümüşsuyu Hastanesi'nin duvarına bağımlı olarak inşa edilmiş olan Sultan Abdülaziz Çeşmesi günümüzde Edirnekapı Şehitliği'nin içerisinde bağımsız bir çeşme olarak yer almaktadır.

İstanbul ve Anadolu'da bu türde inşa edilmiş birçok çeşmeye rastlamak mümkündür. İstanbul Hacı Mustafa Ağa (M.1718)[421], İstanbul Âşub Kadın (M.1721)[422], İstanbul Kâtip Muslihüddin (M.1721)[423] ve Trabzon Abdullah Paşa (M.1844)[424] çeşmeleri, bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmelere örnektir.

4.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler

4.1.2.2.1. Meydan Çeşmeleri

Katalogda işlenen eserlerden üçü meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir. Meydanlara inşa edilen meydan çeşmeleri genellikle büyük boyutlarda olup bir veya çok cepheli (yüzlü) olarak yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde daha geniş hacimli ve daha yoğun bezemeli meydan çeşmeleri Lale Devri'nde itibaren inşa edilmeye başlanmıştır. Bütün cephelere çeşme yerleştirilmiş ve çatıları özenle tasarlanmış meydan çeşmeleri her

[421] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 33.
[422] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 59.
[423] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 68.
[424] İ. Aktürk (2021). Trabzon'da Osmanlı Dönemi yapılan tarihî çeşmelerin mimari özelliklerinin incelenmesi ve korumaya yönelik değerlendirilmesi. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.14, s. 137-151.

yönden algılanan yapılar olarak çevrelerinde kent mekanları öngörmesi bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca meydan çeşmeleri kent planlanması olgusunun başlangıç noktası olarak da kabul edilebilir[425]. Araştırma konusuna dahil ettiğimiz XIX. yüzyıl çeşmelerinin birçoğu da meydan çeşmesi olarak inşa edilmiştir. Ali Bey (Kat. 3.1.23), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.) ve Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.) çeşmeleri dört yüzlü meydan çeşmesi olarak yapılmıştır.

İstanbul Halil Çevkân (M.1590)[426], (İstanbul Damad İbrahim Paşa (Orta) (M.1720)[427], İstanbul III. Ahmed Meydan (M.1728-29)[428], İstanbul Emetullah Gülnuş Valide Sultan (III. Ahmed Meydan) (M.1729)[429], İstanbul Tophane Çeşmesi (M.1732)[430], İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa (M.1732)[431], İstanbul Mihrişah Valide Sultan (Küçüksu) (M.1806)[432], Kütahya Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi (M. 1810-11)[433], Bursa Fatma Hanım Çeşmesi (M.1838)[434], İstanbul Alman Çeşmesi (M.1898)[435] ve İstanbul Sultan II. Abdülhamid (M.1901)[436] çeşmeleri, İstanbul ve Anadolu'da inşa edilmiş meydan çeşmelerinden bazılarıdır.

4.1.2.2.2. Su Depolu Çeşmeler

Araştırma konusuna incelenen yirmi üç eser orijinalinde su depolu olarak inşa edilmiştir. Osmanlı su mimarisinde sık sık inşa edilen su depolu çeşmeler XIX. yüzyılda yoğun olarak görülür. Su depoları isale hattı ile gelen suyun depolanması ve kullanılması için yapılmıştır. Su depoları kesme veya moloz taş, tuğla ya da almaşık sistem dediğimiz taş ile tuğlanın birlikte kullanılması ile inşa edilmiştir. Genellikle çatılı olan su depoların çatısız örnekleri de bulunmaktadır. Su depoları çoğunlukla dört cepheli olarak yapılmakla birlikte üç, beş, altı ve sekiz planlı olanlar mevcuttur[437]. Araştırma konusuna dâhil

[425] Kuban, 2016, **a.g.k.**, 510.
[426] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 320.
[427] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 44.
[428] Eyice, 1992, **a.g.k.**, 38-39.
[429] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 175.
[430] Kuban, 2007, **a.g.k.**, 511.
[431] A. Talasoğlu (1998). Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XVII, s.168-169.
[432] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 611.
[433] A. Tekin (2021). *Kütahya ve ilçelerindeki su yapıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 271-272.
[434] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 52.
[435] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 145.
[436] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II, 229.
[437] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 56.

ettiğimiz çeşmelerin birçoğu su depoludur. Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.1.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmeleri su depolu olarak inşa edilmiştir. Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.) ve İhsaniye (Kat. 3.1.15.) ve çeşmeleri ise diğer çeşmeler göre oldukça küçük ölçekli birer su deposuna sahiptir.

İstanbul ve Anadolu'da su depolu inşa edilen çeşmelerden bazıları şunlardır: Isparta Uluborlu Büyük Çeşme (1236)[438], İstanbul Hasan Paşa (M.1705)[439], İstanbul Hibetullah Hanım (M.1724)[440], İstanbul Fındıklılı Mehmed Ağa (M.1726)[441], İstanbul Canfeda Kadın (M.1780)[442], İstanbul Mihrişah Valide Sultan (M.1791)[443], İstanbul Kuzguncuk İskele (M.1792)[444], Kastamonu Kuru Çeşme (M.1800-01)[445] ve İstanbul Bulgurlu Köyü (M.1875)[446] çeşmeleri.

4.1.2.2.3. Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri

Osmanlı Devleti'nde su mimarisinde yaşanan gelişmeler sonucunda XVIII. yüzyıldan itibaren su deposu olmayan bağımsız çeşmeler inşa edilmiştir. Katalogda işlenen Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.) ve Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) çeşmeleri bu grupta inşa edilmiş çeşmelere dahil edilmiştir.

---

[438] M. Akbaş (2012). *Isparta ili ve ilçeleri Türk Dönemi çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 193-194.
[439] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II., 294.
[440] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 97.
[441] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 110.
[442] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 211.
[443] Tanışık, 1945, **a.g.k.**, C.II., 386.
[444] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 476.
[445] Gür, 2019, **a.g.k.**, 111-112.
[446] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 101.

İstanbul Erenköy İstasyon Çeşmesi (M.1922)[447] ve İstanbul Def'i Gam Hatun (M. 1811)[448] çeşmeleri, bu grupta değerlendirilecek çeşmelerden bazılarıdır.

4.1.2.2.4. Köşe Çeşmeleri

Katalogda incelenen Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Hasan Rıza Paşa (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.) ve Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) çeşmeleri birer köşe çeşmesidir.

Mahpeyker Kösem Valide Sultan (M.1642)[449], Yahyazade Ahmed Efendi (M.1726)[450], Saliha Sultan (M.1726)[451], Mustafa (M.1760)[452], Hatice Kadın (M.1779)[453], Sultan III. Selim (M.1802)[454], Ümmügülsüm Hanım (M.1817)[455], Sultan Abdülmecid (M.1842)[456], Halife Cilvenaz (M.1842)[457], Yusuf Ziya Paşa (M.1863)[458] ve Hasan Rıza Paşa (M1863)[459] çeşmeleri, İstanbul inşa edilen diğer köşe çeşmelerinden bazılarıdır.

4.1.2.2.5. Sütun Çeşmeleri

Plan açısından bir yenilik olarak karşımıza çıkan sütun çeşmelerinin ilk örnekleri XVIII. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Araştırma konusuna dahil edilen Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) (Kat. 3.1.20.) sütun çeşmesi olarak inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud (Divanyolu) Çeşmesi (Kat. 3.2.2.) de bir sütun çeşmesidir fakat bağımlı olduğu için bağımlı çeşmeler grubundan değerlendirilmiştir.

---

[447] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 98.
[448] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 253.
[449] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 240.
[450] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 118.
[451] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 113.
[452] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 267.
[453] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 155.
[454] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 42.
[455] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 805.
[456] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 20.
[457] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 135.
[458] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 837.
[459] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 85.

İstanbul Hacı Beşir Ağa (1737)[460], İstanbul Ahmed Ağa (Lahana) (M.1854)[461] İstanbul Hüsrev Paşa (M.1858)[462] ve Balıkesir Merkez Kurtuluş (M.1922)[463] çeşmeleri sütun çeşmesi olarak inşa edilmiştir.

4.1.2.3. Menzil Çeşmeleri

Katalogda işlenen Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) orijinalinde İstanbul-Şam-Bağdat yolu güzergahı üzerinde inşa edilmiş bir menzil çeşmesi iken günümüzde orijinal yerinden taşınmış bir sokak çeşmesidir[464]. Menzil çeşmeleri; şehirler arası yollar, kervan yolları ve diğer konaklama yerlerinde yer alan yolcuların ve hayvanların su ihtiyacı karşılayan eserlerdir. İstanbul Çatal (M.1550)[465], İstanbul Ayrılık (M.1741)[466], İstanbul Sultan Abdülmecid (M.1839)[467], İstanbul Selami Ali (1800)[468] ve İstanbul Hafız İsa Ağa (M.1811)[469] çeşmeleri, menzil çeşmelerine örnektir.

4.2. MALZEME

Araştırma konusuna dahil edilen kırk dört çeşmenin inşasında mermer, moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Çeşmelerin bazı bölümlerinde çok nadirde olsa ahşap kullanıldığı görülmektedir. On beş çeşmenin su deposu ve bir çeşmenin ise sadece arka cephesi taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiştir. Yedi çeşmenin su deposu kesme taş; iki çeşmenin su deposu moloz taş; biri çeşmenin su deposu ile tuğla ile malzeme ile örülmüştür. Beş çeşmenin su depolarının cepheleri sıvanmış olduğundan dolayı malzemeleri tespit edilememiştir. Yirmi dokuz çeşme mermer; yedi çeşme mermer ile taş; bir çeşmede taş, mermer ve tuğla; bir çeşme mermer ve yan kanatlar ise ile tuğla; bir çeşme ise tamamen taş malzeme ile yapılmıştır. Bir çeşme restore edildiği için tam olarak incelenememekle birlikte mermer malzeme kullanılmış ve yer yer mermer taklidi sıva ile sıvanmıştır. İki çeşme sıvalı olduğu için malzemeleri tespit edilmiş fakat yer yer mermer

[460] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 195.
[461] Egemen, 1993, **a.g.k.**, 63.
[462] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 167.
[463] Işıkakdoğan, 2013, **a.g.k.**, 73.
[464] Eyice, 1958, **a.g.k.**, 81-110.
[465] Eyice, 1958, **a.g.k.**, 81-110.
[466] Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2004, **a.g.k.**, 77.
[467] Eyice, 1958, **a.g.k.**, 81-110.
[468] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.III, 39.
[469] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 110.

kullanılmış. İki çeşme mermer malzeme ile yapılmış, yan ve arka cephelerin yüzeyleri sıvanmış ve kiremit rengine boyanmış olduğu için malzemeleri tespit edilememiştir.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Kat. 3.1.1.) mermer malzeme ile yapılmış ve su deposu ise bir sıra kesme taş – iki sıra tuğla almaşıklığı ile örülmüştür. Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.) ve Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.) çeşmeleri mermer malzeme, su depoları ise kesme taş ile inşa edilmiştir. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi (Kat. 3.1.3.) restore edildiği için tam olarak incelenememekle birlikte mermer malzeme kullanılmış ve yer yer mermer taklidi sıva ile sıvanmıştır. Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.4.) taş, ayna taşında mermer ve kemerinde tuğla kullanılmış, su deposu ise tuğla-kesme taş almaşıklığı ile yapılmıştır. Ali Efendi (Tavanlı) ve Damad İbrahim Paşa çeşmeleri sıvalı olduğu için malzemeleri tespit edilmemiş, Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.5.) ayna taşı mermerden yapılmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) mermer malzeme ile yapılmış, su deposunun cepheleri ise sıvalı olduğunda dolayı malzemeleri tespit edilmemiştir. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) (Kat. 3.1.20.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Sultan II. Mahmud (Divanyolu) (Kat. 3.2.2.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.3.) çeşmeleri mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi (Kat. 3.1.8.) taş ve mermer malzeme birlikte kullanılarak yapılmış ve su deposu ise kesme taşla örülmüştür. Nefise Hanım Çeşmesi (Kat. 3.1.9.) mermer ve su deposu ise düzgün kesme taş malzeme ile yapılmıştır. Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.) ve Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.) çeşmelerinde mermer ve kesme taş birlikte kullanılmış, su depoları ise moloz taş – tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiştir. Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.) çeşmeleri mermer malzeme, su depoları ise moloz taş – tuğla almaşıklığı inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) mermer malzeme inşa edilmiş, arka cephesi ise moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüştür. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi (Kat. 3.1.17.) düzgün kesme taşından ve ayna taşı ise mermer malzeme ile

yapılmış, su deposu moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüş olup günümüzde üzeri sıvanmış ve badana edilmiştir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiş olup çeşmenin arka tarafında düzgün kesme küfeki taş ile örülmüş bir destek duvarı bulunmaktadır. Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.) ve Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) çeşmeleri mermer malzeme ile yapılmış, yan ve arka cephelerin yüzeyleri sıvanmış ve kiremit rengine boyanmış olduğu için malzemeleri tespit edilememiştir. Baba Oğul Çeşmesi (Kat. 3.2.4.) kesme taşı ile inşa edilmiş olup yer yer mermer malzeme kullanılmıştır, su deposunun beden duvarları ise bir sıra düzgün kesme taşı – iki sıra tuğla almaşıklığı ile örülmüştür. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) düzgün kesme taşı ile yapılmış ayna taşı mermerdir ve su deposu ise bir sıra moloz taş - iki sıra tuğla almaşıklığı inşa edilmiştir. Musahip Besim Ağa Çeşmesi (Kat. 3.2.8.) kesme taş malzeme ve su deposu moloz taş ile örülmüştür. Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi (Kat. 3.2.9.) mermer malzemeden yapılmış ve su deposu moloz taş ve tuğla almaşıklığı ile örülmüş olup üzeri sıvanarak boyanmıştır. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi (Kat. 3.2.10.) mermer malzemeyle yapılmış ve su deposunun üzeri ise sıvanmış ve kiremit rengine boyanmış olduğu için tespit edilememiştir. Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi (Kat. 3.2.15.) kesme taş ve mermer ile yapılmış, su deposu ise moloz taş-tuğla almaşıklığı ile örülmüştür. Ramiz Ağa Çeşmesi (Kat. 3.3.2.) mermer malzeme ile yapılmış, su deposu ise sıvanmış ve üzeri kiremit rengine boyanmış olduğunda dolayı malzemeleri tespit edilmemiştir. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi (Kat. 3.3.3.) mermer malzeme ile inşa edilmiş, su deposunun beden duvarları moloz taş ile örülmüş olup günümüzde üzeri hidrolik kireç harçlı sıva ile sıvanmıştır. Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.3.) asıl kullanım alan mermer ile yapılmış, yan kanatlar ile su deposu ise tuğla ile örülmüş olup üzeri sıvanarak kiremit rengine boyanmış ve yer yer mermer malzeme kullanılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin çatısı cepheden taşırılarak, deponun üzerinde ahşap ile kaplanmış, bir saçak bulunmaktadır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) taştan yapılmış üst damı, kiremit ile kaplı olup kiremit ile çeşmenin üst kısmı arasında kalan boşluklar ahşap ile doldurulmuştur. Ali Bey Çeşmesi'nin su deposunun konstrüksiyon ve saçağı ahşap olup saçak eteğinin alt yüzeyindeki çıralı çam kaplaması kesintisiz bir şekilde saçağın alt kısmında da devem etmekte ve çeşmenin dört tarafının dolamaktadır. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin saçakları ahşaptan yapılmıştır.

4.3. YAPI ELEMANLARI

Çeşmelerin yapı elemanları olan ayak, kemer, örtü, saçak, taç (alınlık), ayna taşı, dinlenme sekileri, tas yuvaları, su depoları, suluklar, su teknesi ve dinlenme sekileri bu bölümde değerlendirilecektir.

4.3.1. Örtü Öğeleri

Katalog işlenen çeşmelerin su depoları; düz dam, beşik tonoz, dört yöne meyilli kırma çatı, çift yöne meyilli kırma (beşik) çatı, basık çatı, kubbe, tuğla eğrisel bir örtü ve altı yüzeyli tonoz ile örtülüdür.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.) ve Ali Bey (Kat. 3.1.23.) çeşmelerinin su depoları içten beşik tonoz, dıştan ise dört yöne meyilli kırma çatı; Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.) ve Baba Oğul (Kat. 3.2.4.) çeşmelerinin su depoları üzeri dört yöne meyilli kırma çatı; Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.) çeşmelerin su depolarının üzeri beşik tonoz; Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.1.15.), Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerinin su depoları düz dam; ve Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.) ve Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.1.16.) çeşmelerinin su depoları içten beşik tonoz dıştan ise düz dam; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) su deposunun üzeri altı yüzeyli tonoz; Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.) ve Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.) çeşmelerinin su depoları içten beşik tonoz, dıştan ise çift yöne meyilli kırma (beşik) çatı; İhsaniye Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.15.) su deposu dıştan iki yöne meyilli çatı; Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) taştan yapılmış hafif iki yöne meyilli dam; Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.17.) su deposunun üzeri tuğla eğrisel bir örtü; Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) su deposu içten kubbe ile dıştan ise düz dam; Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) su deposu kubbe; Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.12.)

su deposunun üzeri basık çatı ile örtülüdür. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) su depolarının üzeri beşik tonoz ile örtülü olup üzerine harpuşta konulmuştur.

4.3.2. Saçak

Katalogda işlenen on dokuz çeşmenin ve on çeşmenin su deposunun saçakları profilli silme kuşakların kademeli olarak yerleştirilmesi ile elde edilmiştir. On iki çeşmenin su deposu ve iki çeşmenin düz saçakları bulunmaktadır. Bir çeşmenin su deposunun saçağı iki kademeli olarak düz ve şevli olarak yapılmıştır. İki çeşmesinin su deposunun iki kademeli düz bir saçağı vardır. Saçakların büyük çoğunluğu mermerden, diğerleri ise taştan veya betonarme olarak yapılmıştır. Sadece Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.) ve Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.) çeşmelerinin saçakları ahşaptandır. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Kat. 3.1.1.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmelerin saçakları bezemeli olup diğer çeşmelerin saçakları bezemesiz olarak yapılmıştır.

Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Sultan II. Mahmud (Divanyolu) (Kat. 3.2.2.), Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Hasan Rıza Paşa (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.), Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerinin üzerinde yer alan kademeli profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak çeşmelerin saçakları elde edilmiştir.

Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerin su depolarının üzerinde bulunan kademeli, profilli silme kuşakları öne ve yanlara doğru taşırılarak birer saçak oluşturulmuştur.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.), Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerinin su depolarının düz birer saçağı bulunmaktadır.

Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşme'nin (Kat. 3.1.2.) bezemesiz, düz bir saçağı; Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.21.) su deposunun üst kademesi düz, alt kademe ise şevli olarak yapılmış iki kademeli bir saçağı; Ali Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.23.) su deposunun iki kademeli, alnı bezemesiz bırakılmış düz bir saçağı; Baba Oğul Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.4.) su deposunun bezemesiz olan iki kademeli düz bir saçağı bulunmaktadır.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin saçağın alının alt kısmı yan yan dizilmiş yarım daire şekiller yapılarak hareketlendirilmiştir. Nefise Hanım Çeşmesi'nin üstünde bulunan iki kademeli profilli silme kuşakları yanlara doğru taşırılarak bir saçak elde edilmiştir. Saçağın alt kısmı üçgen prizma şeklinde dönemin özelliklerini yansıtan mukarnas dizisi ile bezelidir. İhsaniye Çeşmesi'nin kademeli olarak yerleştirilmiş düz yüzeyli ve içbükey formlu silme kuşaklarıyla elde edilmiş ve "C" kıvrımı yapan, dalgalı ve oldukça geniş bir saçağı bulunmaktadır. Sarı renkli alçıyla sıvanmış saçağın içbükey girinti yapan kısmın üzeri, siyah ve koyu renkler kullanarak yazı, bitkisel ve geometrik motifli kalem işleriyle süslüdür. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin su deposunun üzeri ahşap saçağı alın kısmı kurşun ile kaplanmıştır. Güneybatı cephesinde daha geniş tutulmuştu ve saçağın ahşap yüzeyine iç içe geçmiş üç çerçeve işlenmiştir. Silmelerden meydana getirilmiş olan yatay dikdörtgen formundaki bu çerçeveler altın yaldız ile boyanmışlardır. Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin üzerinde bulunan kademeli olarak yerleştirilmiş silme kuşakları ile bir saçak meydana getirilmiştir. Silme kuşakların üzeri stilize edilmiş palmet motifleri, dendan benzeri küçük kare dişlerler bezenmiştir.

4.3.3. Çörten

İncelenen çeşmeler arasında Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Bezmiâlem

Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerinde çörten tespit edilmiştir. Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nde bulunan iki çörten diğer çörtenlerden farklı olarak yapılmıştır. Kuzey cephesinin iki köşesinde saçağın alt yüzeyinde yer alan pirinçten yapılmış bu çörtenler ördek ağızlı olarak tasarlanmıştır.

4.3.4. Su Terazisi

Suların kaynağından gelirken yolda kaybettiği basıncı yeniden kazandıran ve yüksek rakamlı mahallere aynı basınçla dağıtan yüksek kulelere su terazisi denmektedir[470]. İncelenen çeşmeler arasında sadece Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nde (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) su terazisi bulunmaktadır. Su terazisi bir sıra küfeki taşı, iki sıra tuğla almaşıklığı ile örülmüştür.

Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde (M.1744-45), Üsküdar Nuh Kuyusu'nda, Şehzade Camii dış avlusunda ve Topkapı Sarayı Alay Meydan'ında bulunan su terazileri İstanbul'daki örneklerinden bazılarıdır[471].

4.3.5. Taç (Alınlık)

İncelenen çeşmeler içerisinde on beş çeşmenin tacı veya alınlığı bulunmaktadır. İstanbul'da XIX. yüzyılda inşa edilmiş çeşmelerin taçları çeşmelerin en bezemeli öğelerinden biridir.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Kat. 3.1.1.), silmeler üzerine oturan istiridye kabuğu görünümünde oldukça büyük bir akant yaprağının oluşturduğu yarım daire şeklinde taca sahiptir. Tacın içerisinde "*Maşallah*" yazılı bir madalyon vardır. Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nin saçak üzerinde yükselen üçgen formuna bir taç vardır ve bu taç akant yaprağı ve "S ve C" kıvrımlar ile bezemelerdir. Tacın merkezine, üzerinde İnsan Suresi'nin 76/21 âyet-i kerimenin yazılı olduğu dairevi bir madalyon yerleştirilmiştir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.); üç kademeli dalgalı hatlara sahip bir alınlık bulunmaktadır. Nefise Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.9.) en üst bölümünde yarım daire formunda bir tacı bulunmaktadır. Tacın ortasına, içinde "*Maşallah*" kelimesinin yazılı olduğu çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir.

[470] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 55.
[471] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 55-139.

Madalyonun üzerinden ışınsal açılımlı, stilize edilmiş büyük bir akant yaprağı motifi tasvir edilmiştir. Bu bitkisel bezeme ile yarım daire formunda bir kompozisyon oluşturulmuştur. Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.14.) üst kısmında, merkezinde oval bir madalyon ile akant yapraklarla üçgen formuna yakın bir kompozisyon oluşturulmuş bir taç yer almaktadır. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.17.) üst kısmında taçlandıran, kavisli bir şekilde yükselen üçgen formuna yakın bir alınlık vardır. Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.18.) üstünde bezemeli bir tacı bulunmaktadır. Tacın tepe noktasına işlenen akant yapraklı dal motifi iki yandan aşağı doğru uzanarak, tacı her iki yönden de kuşatmakta ve merkezine ise ay ile sekiz kollu yıldız motifleri işlenmiştir. Baba Oğul Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.4.) dalgalı hatlara sahip bir alınlığı mevcuttur. Alınlığın iki kenarında güneş kursu motifleri ile bezeli birer tabanlık yer almaktadır. Alınlığın ortasında, üzerinde çelenk çerçeveli bir madalyon bulunan bir pano yerleştirilmiş, üstünde de yaprak ve uçları dıştan içe doğru kıvrılmış ve "S" kıvrımlar yapan altışar adet dal ile bezeli yarım daire formlu bir kompozisyon işlenmiştir. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) yanlara ve yukarıya doğru uzayan ışınsallar oluşturulmuş üçgen formlu bir taç yer almaktadır. Üçgen tacın merkezine Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunan, çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) üzerinde altı tane, düzgün küfeki taşının yan yan dizilmesi ile oluşmuş, üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunamayan, dikdörtgen şekilli bir alınlık yükselmektedir. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) tacı; "C ve S" kıvrımlı bitkisel kompozisyonun oluşturduğu üçgen bir düzenlemeye sahiptir. Üçgen tacın üzerinde çelenk çerçeveli oval bir madalyon yerleştirilmiştir. Tacın tepe noktası bu güllerin üzerinden merkezden çevreye yayılan ışınlarla sonlandırılmıştır. Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.15.) üzerinde beş düzgün küfeki taşının yan yan dizilmesi ile oluşmuş dikdörtgen şekilli bir alınlık yükselmektedir. Çeşmenin saçağa oturan taç ise merkezinde dairevi bir madalyon ve bu madalyonun etrafında yer alan bitkisel kompozisyonun oluşturduğu üçgen bir düzenlemeye sahiptir. Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.1.) tacı; dairevi bir madalyon ve madalyonun tepe noktasında akant yaprağı motifi ile bu akant yaprağının iki tarafından aşağı doğru sarkan, gül motifleri ile donatılmış girland motifi ile oluşturulmuştur. Ramiz Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) üçgen formuna yakın tacın tepe noktasına sap kısmı volütlü, stilize edilmiş istiridye kabuğu motifi betimlenmiş ve tacın dış kenarlarına, bir ters bir düz şeklinde yan yana ilerleyen "C" kıvrımlı yapraklar

işlenmiştir. İstiridye kabuğunun hemen altında içerisinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası bulunan çelenk çerçeveli, oval bir madalyon yer almaktadır. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.3.) yarım daire formlu bir tacı bitkisel bir kompozisyonla yoğun bir şekilde bezenmiş yarım daire formlu bir tacı yer almaktadır.

İstanbul III. Ahmed Kütüphane (M.1719)[472], İstanbul Hacı Halil Efendi (M.1729)[473], Bursa Beşir Ağa (M.1743)[474], Bursa Hacılar (M. 1749)[475], Bursa Kavaklı Camii (M. 1778)[476], İstanbul Sultan II. Mahmud (M.1811-1812)[477], İstanbul Hamidiye (M.1900-01)[478] ve İstanbul Kadın Efendi (M.1909-10)[479] çeşmeleri, tacı (alınlık) bulunan çeşmelerden bazılarıdır.

4.3.6. Pilastrlar, Sütunlar, Sütunceler ve Ayaklar

Araştırma konusuna dâhil edilen kırk dört çeşmenin otuz yedisinde pilastr, sütun, sütunce veya ayaklar yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda en fazla pilastrların kullanıldığı tespit edilmiştir. Cephe tasarımım ayrılmaz bir parçacı olan pilasrtlar hem elemanların oluşumunda hem de yüzeylerin hareketlendirilmesinde kullanılmıştır. On yedi çeşmede sadece mermer pilastrlar; üç çeşmede mermer ve taş pilastrlar; dört çeşmede sadece taş pilastrlar; iki çeşmede mermer sütun ve mermer pilastrlar; bir çeşmede taş pilastr ve taş ayaklar; yedi çeşmede sadece ayaklar; bir çeşmede tuğla pilastrlar; iki çeşmede ise mermer sütunceler kullanılmıştır. On üç çeşmede silmelerle elde edilmiş; sekiz çeşmede toskana düzeninde; iki çeşmede stilize edilmiş yaprakları ile elde edilmiş; iki çeşmede dikdörtgen; bir çeşmede dairevi; bir çeşmede akant yaprakları ile bezenmiş volütlü; bir çeşmede iyon düzeninde; bir çeşmede dikdörtgen şeklinde impost ve altında kare kaideli; bir çeşmede stilize edilmiş akant yapraklı; bir çeşmede volütlü; bir çeşmede korint düzeninde yapılmış başlıklar vardır. On dokuz çeşmede dikdörtgen; iki çeşmede armudi; bir çeşmede dairevi; bir çeşmede iki kademeli dikdörtgen ve akant yapraklı; bir çeşmede basit kütleler halinde; bir çeşmede altlık üzerine akant yapraklı; bir çeşmede ise silmelerle elde edilmiş kaideler bulunmaktadır.

---

[472] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 35.
[473] Koçyiğit, 2013, **a.g.k.**, 194.
[474] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 39.
[475] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 45.
[476] Çetinkaya, 2012, **a.g.k.**, 48.
[477] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 238.
[478] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 143.
[479] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.II, 187.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.1.) iki köşesi pahlanarak birer sütun yerleştirilmiştir. Mermer sütunların, dairevi şeklinde yapılmış kaideleri ile başlıklar aynı şekilde tasarlanmış olup sırasıyla düz, dış bükey, düz ve kavisli ve dışbükey silme geçişleri ile oluşturulmuştur. Çeşmenin yan kanatların üzerine yerleştirilen mermer malzeme ile yapılmış, iki kademeli pilastrları ile sınırlandırılmıştır. İlk kademedeki kaidesiz üçüz pilastrların başlıkları silmelerle elde edilmiş ve gövdenin üzeri stilize edilmiş yaprak ile bezelidir. Alt kademedeki üçüz pilastrların gövdeleri yivli olup dikdörtgen kaideler üzerinde oturmakta ve başlıklar ise stilize edilmiş yapraklarından meydana gelmiştir.

Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi (Kat. 3.1.2.); mermer malzeme ile yapılmış, dikdörtgen kaidelere oturan ve dikdörtgen şekilli başlıklarla sonlanan iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.4.) yuvarlak kemer ile örtülü olup kemer, taş ve tuğla ile yapılmış, iki yığma ayak tarafından taşınmaktadır. Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.5.) yuvarlak kemerler ayaklar tarafından taşınmaktadır. Üzeri sıvanmış olduğu için malzemesi tespit edilmemiştir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) düz lento ile örtülü nişleri ve çeşme nişinin yuvarlak kemeri ayaklar üzerine oturmaktadır. Üzeri sıvanmış olduğu için malzemesi tespit edilmemiştir.

Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.7.) üst kısmında bulunan yatay düzlemde dikdörtgen kaidelere oturan, düz ve içbükey-dışbükey silmelerle elde edilmiş başlıkları olan iki mermer pilastr bulunmaktadır. Çeşmenin yan kanatlarında ise iki sütun bulunmaktadır. Dikdörtgen kaideler üzerine oturan sütunların yivli gövdeleri, volütlü ve akant yaprakları ile bezeli, antik etkili başlıklarla sonlandırılmıştır. Nefise Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.9.) yuvarlak kemeri, mermer ile yapılmış, iki pilastr ile taşınmaktadır. Gövdelerin ön yüzeyinde geometrik motiflerle bezeli olup dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Pilastrların gövdeleri, stilize edilmiş yapraklarla bezeli başlıklarla son bulmuşlardır.

Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.1.) her cephesinde dörder olmak üzere toplamda on altı pilastr bulunmaktadır. Zemin üzerinden yükselen kaidesiz pilastların başlıkları ilk önce beş sıra silme ile gövdeyi kesintiye uğramakta sonrasında düz, dışbükey-içbükey ve dışbükey formda tasarlanmış üç silme ile yukarıya doğru

genişlemektedir. Su deposunun cephelerinde bulunan pilastrlar taş, çeşmenin üzerinde bulunan pilastrlar ise mermer malzeme ile yapılmıştır.

Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi (Kat. 3.1.11.) yan taraflarda bulunan, mermerden yapılmış birer pilastr tarafından sınırlandırılmaktadır. Kaideleri bulunmayan pilastrlar, iyon tarzında yapılmış başlıklarla son bulmuştur. Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.12.) dört pilastrı bulunmaktadır. Dikdörtgen kaide üzerinde yükselen pilastrların bezemesiz gövdeleri, taş bloklarla örülmüştür. İki pilastrın başlığı bulunmamakta, diğer ikisinin ise mermer ile yapılmış, düz ve dışbükey-içbükey formlu silmelerle elde edilmiş birer başlığı bulunmaktadır.

Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.14.) ayna taşı iki yanda bulunan iki mermer sütunce tarafından sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin üzeri üst üste verev şeklinde münavebeli olarak dizilmiş düz silme ile iç içe geçmiş yaprak motifleri ile bezelidir. İhsaniye Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.15.) yuvarlak kemeri, mermer malzemeden yapılmış iki sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların gövdeleri dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta ve sonrasında dikdörtgen şeklinde impost ve altında kare kaideli başlıklar üzerine yerleştirilmiştir. Çeşmenin üst kısmında kaidesiz, silmelerle elde edilmiş başlıkları olan iki pilastr ile bulunmaktadır. Çeşme nişinin yanında ise armudi kaideli, silmelerle oluşmuş başlığı olan iki tane mermer pilastr ile sınırlandırılmıştır.

Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) arka cephesinde yer alan nişin üzerini örten yuvarlak kemer iki ayak tarafından taşınmaktadır. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.17.) ön cephesi; dinlenme sekilerinin üzerinde cephe boyunca uzanan, taş malzeme ile yapılmış, dört pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. Armudi kaideler oturan pilastrların gövdeleri üç sıra silme ile gövdeyi kesintiye uğratmakta ve sonrasında düz ve içbükey-dışbükey formda tasarlanmış iki silme ile yukarıya doğru genişlemektedir. Üç sıra silmeler ise yukardan aşağı doğru birinci sıradaki düz, ikinci sıradaki içbükey-kavisli ve üçüncü sıradaki ise dışbükey olarak düzenlenmiştir.

Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.18.) üst bölümünde yer alan yatay düzlem iki ikiz pilastr ile sınırlandırılmıştır. Kaidesiz pilastrların gövdelerin üzerlerinde üç sıra oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur. Pilastrlar, üç kademeli silmelerle elde edilmiş başlıklarla son bulmuşlardır. Ayna taşı; dinlenme sekilerin üzerinde yükselen,

mermerden yapılmış, iki ikiz pilastr ile sınırlandırılmıştır. Kaideleri bulunmayan pilastrların gövdelerinin yüzeyinde üç sıra oluk silme ile yivler elde edilmiştir. Pilastrlar, silmeler oluşmuş başlıklarla sonlandırılmıştır.

Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.21.) iki yanında bulunan ve sekilerinin üzerinde yükselen iki mermer pilastr, dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Pilastrların gövdeler dışbükey bir silme kesintiye uğramakta ve sonrasında silmelerle elde edilmiş başlıklar ile sonlandırılmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) arka cephesinde her iki köşesine zemin üzerinden yükselen, üçüz pilastrlar yerleştirilmiştir. Taş bloklarla yapılmış pilastrların gövdeleri, dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta ve sonrasında toskana düzenindeki başlıklarla sonlanmaktadır. Çeşmenin bulunduğu cephenin iki köşesine mermer malzeme ile yapılmış, zeminden silme kuşaklarına kadar yükselen üçüz pilastrlar yerleştirilmiştir. Pilastrların düz ve bezemesiz olan gövdeleri dikdörtgen kaidelere oturmaktadırlar. Pilastrların gövdeleri, dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta ve sonrasında toskana düzenindeki başlıklarla sonlanmaktadır. Ayna taşı her iki yanında bulunan ikişer pilastr ile sınırlandırılmıştır ve dış tarafta yer alan pilastrlar ikiz pilastr olarak tasarlanmıştır. Mermer pilastrlar dikdörtgen kaidelere oturmakta ve toskana başlılar ile son bulmuştur.

Ali Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.23.) bir köşesine, dinlenme sekilerinin üzerinden ahşap kaplamaya kadar yükselen birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların küfeki taş ile örülmüş gövdeleri, mermerden yapılmış dikdörtgen kaidelerin üzerine oturmakta ve pilastrların başlıkları silmelerle elde edilmiştir.

Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.24.) yuvarlak kemerin kenarlarındaki yatay uzantıları iki pilastrın üzerine oturmaktadır. Su teknesinin üzerinde yükselen pilastrlar iki kademeli kaide üzerine oturmaktadır. Alttaki kademedeki kaide düzey dikdörtgen formundadır ve üzerine eşkenar dörtgen motifi işlenmiştir. Üst kademedeki kaide akant yaprağı formunda olup bu kaideye farklı formlardaki silmelerle geçiş yapılmaktadır. Pilastrların yivli gövdelerin başlıklar uçları dıştan içe doğru kıvrılmış, ortasında birer sap geçen akant yapraklardan meydana gelmektedir.

Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) dört köşesine de dinlenme sekilerinin üzerinden bordüre kadar yükselen birer pilastr yerleştirilmiştir. Dikdörtgen kaideler üzerine oturan pilastrların gövdeleri dikdörtgen blokları şeklinde

bölünmüş olup toskana düzenindeki antik etkili başlıklarla sona ermiştir. Bu pilastrlardan sonra çeşme nişlerinin iki anına aynı boyutlarda ve aynı özelliklerde birer pilastr daha yapılmıştır. Tek fark buradaki pilastrların gövdelerinde yedi düşey oluk silme ile yivler oluşturulmasıdır.

Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.3.) üst bölümünde yer alan yatay düzlemin iki yanında alt kısımda yer alan pilastrların başlıkları üzerinden yükselen mermer pilastrlar yer almaktadır. Pilastr gövdelerin üzerinde oturduğu bezemesiz dikdörtgen kaidelerin üzerinde silmeler bulunmakta, başlıklar ise kademeli silmelerden meydan gelmiştir. Düz yüzeyli pilastrların gövdeleri üzerinde altın yaldız ile boyanmış üçer sekiz kollu yıldız yerleştirilmiştir. Çeşmenin iki yanında, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen üçüz pilastrlar yer almaktadır. Mermer pilastrların kaideleri dikdörtgen, başlıkları ise farklı formlardaki silmelerle elde edilmiştir.

Baba Oğul Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.4.) iki yanında düzgün kesme küfeki taşından yapılmış pilastrların düz bezemesiz dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Gövdeler düz yüzeyli bir silme ile kesintiye uğratmakta ve sonrasında toskana düzenine benzeyen başlıklarla son bulmaktadırlar.

Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) nişi örten düz lento, sekilerinin üzerinde yükselen iki mermer pilastr ile taşınmaktadır. Pilastrları oturduğu, dikdörtgen kaidelerin üstünde yukarıdan aşağı doğru birinci sıradaki silme düz, ikinci sıradaki silme kavisli ve üçüncü sıradaki silme dışbükey formda tasarlanmış silmeler bulunmaktadır. Gövdelerin üzerinde bulunan altışar tane yarım daire formlu silmeyle yivler meydana getirilmiştir. Gövdeler, düz yüzeyli bir silme ile kesintiye uğratmak ve sonrasında pilastrlar toskana düzenindeki başlıklarla sonlanmaktadır.

Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) iki köşesine, dinlenme sekilerin üzerinde yukarıda bulunan platforma kadar yükselen ve küfeki taşından yapılmış birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların; üstünde dikdörtgen bir silmenin bulunduğu dikdörtgen kaideleri ve toskana düzeninde başlıkları bulunmaktadır. Çeşmenin basık kemeri blok taşlarla örülmüş ayaklarla taşınmaktadır.

Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) nişinin örten düz lento, çeşmenin iki yanına yerleştirilen iki mermer pilastr ile taşınmaktadır.

Bezemesiz ve düz yüzeyli gövdeler basit kütleler halinde bırakılmış kaidelere oturmakta ve oldukça dar olan dikdörtgen şekilli başlıklara sahiptirler. Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.8.) dalgalı kaş kemeri blok taş ayaklar tarafından taşınmaktadır.

Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) kemeri, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen iki mermer pilastr tarafından taşınmaktadır. Pilastrların bezemesiz ve düz yüzeyli pilastrlar gövdeleri, üzerinde silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelerin üzerine oturmaktadır. Gövdeleri dışbükey silmelerle kesintiye uğramakta sonrasında dışa doğru açılan kavisli, dışbükey, içbükey ve düz silmelerle elde edilmiş başlıklarla sonlanmaktadır.

Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.11.) her iki yanına yerleştirilen birer pilastr ile sınırlandırılmıştır. Üstünde dışbükey silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturan pilastrların gövdelerin üzerinde oyma tekniğiyle, dikey doğrultuda dikdörtgen bir pano yapılmıştır. İç tarafı dışbükey ve düz silmelerle çerçeve içerisinde alınmış panonun içerisine yarım daire formlu silmelerle yivler açılmıştır. Pilastrların gövdeleri bir silme ile kesintiye uğramakta ve sonrasında toskana düzenine benzeyen birer başlıkla son bulmuştur.

Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) üst kısmında yer alan yatay düzlemde iki üçüz pilastr bulunmaktadır. Gövdelerini üzerinde vazo ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Pilastrların başlıkları kademeli silme kuşakları ile elde edilmiş. Silmelerden üçü bezemeli diğerleri ise bezemesiz olup ortadaki silmenin yüzeyi yumurta dizisi, en alttaki ile üstteki silmelerin yüzeyi ise birbirine bağlı bir şekilde ilerleyen palmet motifleri ile süslüdür. Çeşmenin dikey düzleminin iki yanında dinlenme sekileri üzerinden silme kuşaklarında kadar yükselen üçüz pilastrlar çeşme nişinin iki yanında yer almaktadır. Üstünde silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturan pilastrların gövdelerin üzerinde beş oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur. Pilastrların başlıkları, volütlerin arasında yumurta dizisi bulunan bir biçimde düzenlenmiş ve yumurta dizisinin üzerinde de birer çiçek motifi işlenmiştir. Çeşme nişinin örten yuvarlak kemeri taşıyan pilastrlar düz ve bezemesiz pilastrların gövdeleri, üstünde silmelerin bulunduğu dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Başlıklar ise üç kademeli silmelerle elde edilmiştir. Üstteki silmenin üzerinde yan yana dizilmiş alev dili motifleri bulunmakta ve düz yüzeyli

diğer iki silmenin üzeri ise bezemesiz bırakılmıştır. Tüm pilastrlar mermer malzeme ile yapılmıştır.

Reşid Paşa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.14.) nişlerini örten düz lentolar ikişer mermer pilastr ile taşınmaktadır. Kaideleri bulunmayan pilastrların gövdeleri dışbükey bir silme kesintiye uğramakta ve sonrasında toskana düzenini benzeyen birer başlıkla sonlanmaktadır.

Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.15.) doğu cephenin iki dış kenarına dinlenme sekilerinin üzerinden çeşmenin saçağına kadar uzanan, taş malzemeden yapılmış birer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların üzerleri simetrik olarak köşeleri pahlanmış, düşey dikdörtgen formunda düzenlenmiş birer pano ve bu panoların altında ve üstünde bulunan yine köşeleri pahlanmış, kare formlu birer panoyla bezenmiştir. Başlıları ise farklı formlarda oluşan silmelerden meydan gelmiştir. Çeşme nişi, iki yanında bulunan mermer malzemeden yapılmış, dinlenme sekilerin üzerinden yükselen iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Üstünde silmeler bulunan dikdörtgen kaideler üzerinde oturan pilastrların gövdeleri üzerinde ikişer düşey dikdörtgen ve biri tam ikisi yarım olmak üzere üçer de kare formlu çerçeve bulunmaktadır. İki kademeli dikdörtgen çerçevelerin içinde daire formunda ikişer çubuk yer almaktadır. İçerisi stilize edilmiş akant yaprakları, stilize edilmiş çiçek ve gonca motifleri ile bezelidir. Farklı formlarda yapılmış silmelerle elde edilmiş başlıklara sahiptir.

Damad İbrahim Paşa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.16.) yuvarlak kemeri ayaklar tarafından taşınmaktadır. Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin orta bölümünde yer alan çeşme nişi dinleme sekileri üzerinde saçağa kadar uzanan iki mermer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin üzerine oturduğu kaideleri akant yaprağı şeklinde tasarlanmıştır. Akant yaprağı bir atlık üzerine oturmaktadır. Üç kenarlı altlık yukarıya doğru incelmekte ve incelmenin bitme noktasına silme yerleştirilmiştir ve bu uygulama dört kere tekrarlanmıştır. Sütunçelerin gövdelerin üzerinde yer alan oluklu silmelerle yivli oluşturulmuştur. Korint düzeninde yapılmış başlıklarla silmeler sonlandırılmıştır.

Ramiz Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) dikey düzlemi, dört mermer pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. Pilastrların bezemesiz, yüz yüzeyli gövdeleri dikdörtgen kaideler oturmakta ve toskana düzeninde yapılmış başlıkları bulunmaktadır. Çeşme nişini örten yuvarlak kemer dinlenme sekilerin üzerinde yükselen iki pilastr ile taşınmaktadır.

Kaideleri bulunmayan pilastrların bezemesiz, düz gövdelerin toskana düzeninde yapılmış başlıkları bulunmaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.3.) nişin içerisine ve ayna taşının iki yanında, dinlenme sekilerin üzerinde lentoya kadar uzanan birer mermer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastr düz ve bezemesiz gövdelerinin üzerine oturduğu dikdörtgen kaideler üzerinde silmeler bulunmaktadır. Gövdeler birer silme ile kesintiye uğramakta ve sonrasında beş sıra silme ile elde edilmiş başlıklarla son bulmuşlardır.

Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.4.) yan kanatların alt bölümlerine ikişer pilastr yerleştirilmiştir. Pilastrların düz ve bezemesiz gövdeleri tuğla ile örülmüş olup üzeriler sıvanarak kiremit rengine boyanmıştır. Pilastrların gövdelerinin oturduğu kaideler ve başlıkları taştan yapılmış kademeli profilli silme kuşaklarından oluşmaktadır.

4.3.7. Kemerler

Kemerler; çeşme mimarisinde cephe kompozisyonun en belirleyici unsurlarındadır. "*Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler*" ve "*Pilastr, Sütun, Sütunce ve Ayaklar*" başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınmasından dolayı burada detaylandırılmayacaktır.

Katalogda işlenen on iki çeşme yuvarlak kemerli; sekiz çeşme düz atkı kemerli; bir çeşme basık kemerli; bir çeşme dalgalı kaş kemerli olarak inşa edilmiştir. İncelenen çeşmeler içerinde en çok yuvarlak kemer formu kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nefise Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.9.) beş kademeli bir yuvarlak kemerin uç kısımları "S ve C" kıvrımlar yapmaktadır. Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.10.) yuvarlak kemeri; dışbükey-içbükey ve dışbükey formlu iki silme ile elde edilmiştir. Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.11.) yuvarlak kemeri; silme kuşakları ile oluşturulmuştur. İhsaniye Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.15.) yuvarlak kemeri; kademeli olarak yerleştirilmiş, dış bükey ve içbükey silme kuşaklarıyla oluşmaktadır. Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.24.) yuvarlak kemeri; üç kademeli profilli silme kuşaklarından meydana gelmiştir. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) iki kademeli silmelerle elde edilmiş yuvarlak kemerinin kenarları "S ve C" kıvrımlar yapmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.), farklı ölçülerdeki, üç kademeli silmeden oluşan yuvarlak kemerin üstteki dışbükey silmesinin üzerine yine yan yana

dizilmiş alev dili motifleri işlenmiştir. Düz yüzeyli silmelerin üzerinde ise herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Ramiz Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) yuvarlak kemeri; düz silmelerle elde edilmiştir.

4.3.8. Silmeler

"*Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler*", "*Saçak*", "*Kemer*" ve "*Pilastr Sütun, Sütunce ve Ayak*" gibi başlıkları altında ele alınmasından dolayı burada detaylandırılmayacaktır. İncelenen çeşmelerde düz, içbükey, dışbükey ve kavisli gibi formlarda tasarlanmış, çoğunlukla bezemesiz olarak yapılmış profilli silmeler yoğun olarak kullanılmıştır. Saçakların, kemerlerin ve pilastr ile sütunların başlıkların birçoğu silmeler vasıtasıyla elde edilmiştir. Çeşme nişine geçiş kimi zaman kademeli bir şekilde yerleştirilen farklı formlardaki silmelerle sağlanmıştır Pano, tuğra ve kitabe gibi bölümleri çerçevelerinde, pilastr ile sütunların kaidelerinde ve su teknesi ile dinlenme sekilerinde gibi bölümlerde farklı formlar işlenmiş silmelere yer verilmiştir. Silmeler hem elemanların oluşumunu sağlayan hem de cepheyi hareketlendiren unsurların başında gelmektedir.

4.3.9. Tas Yuvaları (Maşrapalık)

Su içme taslarının konulduğu nişler; taş yuvaları, taş nişleri; maşrapalık, taslık veya bardaklık gibi isimler verilmiştir. Her çeşmeden bulunmayan tas yuvaları, genellikle ayna taşlarının yanlarına veya üst kısmına yerleştirilmiştir. İncelenen eserler içerisinde sadece Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.12.) bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde yer alan tas yuvası üzeri basık, yuvarlak kemer formunda yatay dikdörtgen şekilli olarak tasarlanmıştır.

4.3.10. Ayna Taşları

Ayna taşı; çoğu zaman bir niş içerisinde yer alan, lüle ya da musluk takılmak için üzerinde delik veya deliklerin açıldığı taş veya mermer levhalar verilen isimdir[480]. Ayna taşı; XIX. yüzyılda inşa edilmiş çeşmelerin en bezemeli olan öğelerinden biridir. Yapılan incelemeler sonucundan katalogda işlenen kırk dört çeşmenin otuz beşinde ayna taşı tespit edilmiştir. Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin ayna taşı taş malzeme, diğer ayna taşların hepsi mermer malzeme ile yapılmıştır.

[480] Karakuş vd., 2006, **a.g.k.**, C.I, 56.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) ve Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.) çeşmelerinin ayna taşlarında bitkisel bezemeler tasvir edilmiştir. Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.) çeşmelerin ayna taşlarında hem bitkisel hem de nesneli süslemeler işlenmiştir. Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.21.), Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Hasan Rıza Paşa (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.) çeşmelerin ayna taşları mermer dikdörtgen bloktan oluşmaktadır. Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.21.) ayna taşının üzerinde köşeleri pahlanmış dikdörtgen bir pano yer almaktadır. Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin ayna taşı (Kat. 3.1.10.) bezemesiz, yuvarlak kemer formundadır. Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.8.) ayna taşının üzerine dekoratif dalgalı kaş kemerin içerisine Mühr-ü Süleyman motifi ve iki tane selvi ağacı yapılmıştır. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.3.) ayna taşı, dört kademeli, yuvarlak bir kemerli olarak yapılmıştır, iç tarafı dört yönden, dalgalı bir silmeyle çevrelenmekte, her bir köşeye kare şekli birer kabartma işlenmiştir. Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) günümüzde ayna taşı bulunmamaktadır fakat restitüsyon projesinde Barok-Rokoko üslubunda yapılmış, yoğun bezemeli bir ayna taşının olduğunu öğrenilmektedir.

Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat.

3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Bezmiâem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerinin ayna taşında betimlenen süslemeler yüksek kabartma tekniği ile yapılmıştır. Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) ve Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.) çeşmelerinde bulunan ayna taşlarında yüksek kabartma ile oyma teknikleri bir arada kullanılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nde (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ayna taşında yapılan bezemelere alçak kabartma tekniği ile işlenmiştir.

4.3.11. Su Tekneleri (Yalak) ve Dinlenme Sekileri

Çeşmeden akan suyun içinde biriktiği ve boşaltıldığı kısım olan su teknesi, suyun insanların üzerine sıçramasını ve çeşmenin etrafında çamur oluşumunu engellemektedir. Genellikle su teknelerin iki yanında yer alan dinlenme sekileri ise insanların oturup dinlendiği, serinlendiği ve gölgelendiği yerlerdir.

Araştırma konusunu dâhil edilen üç çeşmenin su teknesi, sekiz çeşmenin ise dinlenme sekisi bulunmamaktadır. Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nde (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ve Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.) çeşmelerin su tekneleri ve dinlenme sekileri yıkılmış sadece kalıntıları günümüzde mevcuttur. Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.) ve Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.) çeşmelerin de sadece dinlenme sekileri bulunmamaktadır.

Çeşmelerin büyük çoğunluğu mermer malzeme, bir kısmı ise taş veya taş ile mermer malzeme ile yapılmıştır. Katalogda incelenen on bir çeşmenin üzeri bitkisel,

nesneli veya geometrik motiflerle bezelidir. Bazı çeşmelerin su teknesi ve dinlenme sekileri, farklı formlarda yapılmış silmelerle hareketlendirilmiştir.

Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.7.) su teknesinin ön yüzüne oyma tekniğinde dikdörtgen şekilli bir pano yapılmış ve panonun içerisine yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş bir kartuş yerleştirilmiştir. İki kademeli kartuşun uçları yuvarlatılmış ve köşeleri ise içbükey şeklinde pahlanmıştır. Kartuşun yuvarlatılmış uçları püskül motifi işlenmiştir.

Nefise Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.9.) önünde yer alan su teknesinin ön yüzünde dışbükey bir silme ile sınırlandırılmış dikdörtgen bir pano bulunmaktadır. Panonun üst tarafına üç kademeli dekoratif bir dalgalı kaş kemer ve kemerin alt orta kısmına kabartma tekniği ile yapılmış bir adet gülbezek motifi işlenmiştir.

Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) su teknesinin dış yüzü dışbükey yapılarak ovalimsi bir görünüm elde edilmiştir. Ön yüzünde yüksek kabartma tekniği ile kartuş motifi işlenmiştir. Kartuşun kısa kenarları yuvarlatılmış ve birer tane püskül motifi ile sonlandırılmıştır. İçbükey ve dışbükey kıvrımlar yapan dinlenme sekileri ön ve yan yüzlerine yüksek kabartma tekniği ile kordonlu püskül ve perde motifi betimlenmiştir.

Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.18.) su teknesi ön yüzeyi dışbükey bir eğimle dışa meyilli olarak yapılmıştır. Su teknesinin ön yüzü, üst ve alt kısmında yer alan iki kademeli düz yüzeyli silme kuşakları ile sınırlandırılmış ve üzerine yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış bir kartuş işlenmiştir. Kartuşun şekilli panonun tam merkezine bezemesiz dairevi şeklinde bir kabartma bulunmakta ve yuvarlatılmış uç kısımları ise birer püskül motifi ile sonlandırılmıştır. Dinlenme ön yüzü üç sıra oluklu silme ile yivler oluşturulmuştur ve yivlerin üst ve alt kısımların üzerinden iki kademeli düz yüzeyli silme kuşakları geçmektedir.

Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) su teknesinin ön yüzü "S ve C" kıvrımı yapmaktadır. Ön yüze, oyma tekniği ile bir pano yapılmış ve panonun içerisine yüksek kabartma tekniği ile büyük bir baklava motifi ve köşelerine ise birer adet dik üçgen işlenmiştir. Dinlenme sekilerinin yan yüzleri "S ve C" kıvrımı yapmaktadır. Yan yüzlere, yüksek kabartma tekniği ile birer kare şekilli yapılmış ve karenin alt ve üst

tarafında yatay, yanlarda ise dikey doğrultuda, oyma tekniği ile işlenmiş dikdörtgen şekiller bulunmaktadır.

Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) su teknelerin ön kısmı dışbükey yapılarak ovalaştırılmıştır. Ön yüzlerde dışbükey ve düz yüzeyli silmelerle oyma tekniğinde birer dikdörtgen çerçeve yapılmıştır. Dinlenme sekilerin ön yüzünde dışbükey ve düz yüzeyli silmelerle birer çerçeve içerisine alınmıştır. Oyma tekniği ile yapılmış çerçevenin içerisinde yüksek kabartma tekniğiyle gülbezek ve gülbezeğin iki yanında stilize edilmiş birer çiçek motif işlenmiştir. Bu çiçekten uzayan, uçları volütlü kıvrımlı dallarla çevrili, stilize edilmiş bitkisel bir motif işlenmiştir.

Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) su teknesinin oyma tekniği ile dikdörtgen bir pano ve panonun içerisine, merkezinde silmeyle çerçeve içerisine alınmış oval bir kabartmadan çıkan yirmi sekiz ışın kollu ile elde edilmiş, oval şekilli bir güneş kursu motifi tasvir edilmişti. Dikdörtgen panonun köşelerine ise stilize edilmiş, üç yapraklı birer çiçek motifi işlenmiştir. Dinlenme sekilerinin ön yüzüne oyma tekniği ile pano yapılmış ve bu panoların içerisine tam merkezinde yer alan sekiz kollu yıldızdan çıkan, yirmi dört ışın kollu ile elde edilmiş, birer güneş kursu motifi yer almaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) su teknesinin ön yüzünde dalgalı bir silmeyle çerçeve içerisine alınmış bir pano bulunmaktadır. Çerçevenin dört köşesine de dört yapraklı küçük birer çiçek yerleştirilmiştir. Panonun iç kısmının tam ortasında gülbezek motifi işlenmiştir. Gülbezek, kenar uçları dıştan içe doğru kıvrılmış sekiz yapraklı bir çiçek motifinden oluşmaktadır. Gülbezeğin iki yanında stilize edilmiş akant yapraklarında oluşmuş, palmet motifine benzeyen bir çiçek motifi tasvir edilmiştir. Çiçek motifin üzerinden ortada oldukça stilize edilmiş bir bitkisel motif ve bu motifin iki yanında uçları dıştan içe doğru kıvrılmış yapraklı dallar uzanmaktadır. Dinlenme sekilerinin ön yüzünde dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmış bir pano yer almaktadır ve çerçevenin tüm köşelerine dört yapraklı birer çiçek motifi işlenmiştir Panonun iç kısmına da su teknesinde yer alan gülbezeğin aynısı yapılmıştır.

Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.15.) büyük oranda yol kotunun altında kalmış önünde dikdörtgen bir su teknesi ve kademeli bir şekilde yerleştirilmiş dört dinlenme sekisi bulunmaktadır. Mermer sekilerin ön yüzünün günümüzde mevcut olan

kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla oyma tekniğiyle yapılmış iki kademeli, köşeleri pahlanmış birer dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Çerçevenin içinde yüksek kabartma tekniği ile bitkisel motifler yapılmıştır.

Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.1.) su teknesinin dış ve yan yüzeyleri dışbükey yapılarak ovalimsi bir görüntü elde edilmiştir. Ön yüzünde iki kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış, oyma tekniği ile panonun merkezinde yüksek kabartma tekniğiyle dokuz dilimli yelpaze motifi yapılmıştır. Panonun yan taraflarına ise birer stilize edilmiş bir çiçek motifi ve bu motiflerin üzerinde uzayan beş dilimli yelpaze motifi tasvir edilmiştir. Dinlenme sekileri kademeli silme kuşakları ile çerçeve içerisine alınmış birer pano yer almaktadır. Ön yüzeyde bulunan panoların merkezinde ortada dört yapraklı gonca ve bu goncanın etrafında on yapraklı stilize edilmiş birer çiçek tasvir edilmiştir. Bu motiflerin iki yanından yedi dilimli birer yelpaze uzanmaktadır. Dinlenme sekilerinin yan yüzeylerinde ise yine su teknesindeki gibi yarım yapılmış stilize bir çiçek motifi ve bu çiçeğin yan taraflarında uzayan beş dilimli birer yelpaze motifi işlenmiştir.

Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.4.) su teknesinin ön yüzünde ve dinlenme sekilerini yan yüzünde köşeleri içbükey olarak pahlanmış, dikdörtgen şekilli birer pano yer almaktadır.

4.3.12. Suluklar

Suluklar; insanların eğilmeden su içmeğe imkân veren küçük çeşmecikleridir. Araştırma konusuna dahil edilen çeşmelerden sadece iki çeşmede suluk tespit edilmiştir.

Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) arka cephenin sol tarafına mermer malzeme ile yapılmış bir suluk yerleştirilmiştir. Suluk, bitkisel ve nesneli kompozisyonlu bir ayna taşına sahiptir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye) Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) yan yüzlerinde ise yine mermer malzeme ile yapılmış birer suluk yer almaktadır. Sulukların nişleri, yarım daire planlı olup nişlerin üzerinde, yüksek kabartma tekniği ile asimetrik şeklinde yapılmış, stilize edilmiş akant yaprağı formunda dekoratif birer kemeri bulunmaktadır. Sulukların yarım daire şeklindeki kurnalarının dış kenarları dalgalı, gövde kısmı, yüksek kabartma tekniği ile dilimli olarak yapılmış ve en alt kısmı püskül motifiyle sonlandırılmıştı.

4.3.13. Su Depoları

Su depolarının özellikleri "*Su Depolu Çeşmeler*", "*Malzeme*", "*Üst Örtü*" "*Saçak*" ve "*Pilastrlar, Sütunlar*, *Sütunceler ve Ayaklar*" gibi başlıkları altında ele alınmasından dolayı burada tekrar detaylandırılmayacaktır.

Araştırma konusunu dâhil edilen çeşmelerin birçoğu su depolu olarak inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) su deposu oval prizmatik gövdeli olup beden duvarları sekizgen cepheli olarak yapılmıştır. Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.) ve Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.) çeşmelerin su deposu düzgün geometrik bir şekle sahip değildir ve her cephe farklı genişliklerde yapılmıştır. Diğer çeşmeler ise kare ya da dikdörtgen prizmatik gövdeli olarak inşa edilmiştir.

4.3.14. Kitabe

Arapça "*ketben*" kökünden gelen kitabe, yapıların kimlikleri hakkında bilgi veren levhalara verilen isimdir[481]. Çeşme mimarisinde XVIII. ve XIX. yüzyılda yaşanan değişim kitabelerine de yansımıştır. Kitabeler; su ile ilgili âyet-i kerime ile hadîs-i şerifler, kelime-i tevhidi, bani, çeşmenin yapım ve onarım tarihleri ile birlikte çeşmenin yapılış amacını, dönemin padişahi veya baniyi övgüler içeren metinler yazılmıştır. Kitabelerde şair ve hattat imzaların bulanmasının bu yüzyılların bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma konusuna dâhil ettiğimiz çeşmelerin uzun metinli kitabelerin büyük bir kısmı Talîk/Celî Talîk hatla, kısa metinli kitabelerin ise büyük bir kısmı ise Sülüs/Celî Sülüs hatla yazılmıştır. Çeşmelerden sadece üç çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Sultan II. Mahmud (Tarabya) (Kat. 3.1.20.), Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.),

[481] Önkal, 1989, **a.g.k.**, 307-343.

Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.), Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.), Kethüda Halid Efendi (Kat. 3.2.10.), Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.), Hasan Rıza Paşa (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.), Reşid Paşa (Kat. 3.2.14.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Damad İbrahim Paşa (Kat. 3.2.16.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmeleri inşa kitabesi Talîk hatla; Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.) ve Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) çeşmeleri inşa kitabesi ise Celî Talîk hatla yazılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) tamir kitabesi Celî Talîk hatlıdır.

Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.) ve Baba Oğul (Kat. 3.2.4.) çeşmelerin inşa kitabesi Sülüs hatla; Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmeleri inşa kitabesi ise Celî Sülüs hatla yazılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.1.) inşa kitabesi Fâzıl; Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.) ile Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.) çeşmelerin inşa kitabesi Enderunlu Vâsıf; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) inşa kitabesi İzzet Mustafa Efendi; Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.8.) inşa kitabesi Hayrî; Nefise Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.9.) inşa kitabesi Necati; Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.10.) inşa kitabesi Kenzî; Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.11.) inşa kitabesi Keçecizade İzzet Molla; Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.12.) inşa kitabesi Yesarizade Mustafa İzzet Efendi; Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.14.) inşa kitabesi Hâtif; Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) ile Ali Bey (Kat. 3.1.23.) çeşmelerinin inşa kitabeleri Pertev; Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.18.) inşa kitabesi Esad; Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) ile Sultan II. Mahmud (Tarabya) (Kat. 3.1.20.) çeşmelerin inşa kitabesi Rı'fat; Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.21.) inşa kitabesi Mehmed Lebîb Efendi; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) inşa kitabesi Akif Mehmed Paşa; Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) inşa kitabeleri Şükrî ve Ziver Paşa; Baba Oğul Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.4.) inşa kitabesi Nazif Mehmed Efendi;

Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) inşa kitabesi Ahmed Sadık Ziver Paşa; Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) tamir kitabesi Şükrî; Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.9.) inşa kitabesi Hüseyin; Kethüda Halid Efendi Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.10.) inşa kitabesi Safvet; Hacı Arif Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.11.) inşa kitabesi Senih; Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) inşa kitabesi Şair Muhtar Tahsin; Reşid Paşa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.14.) inşa kitabesi Mustafa Safvet Efendi; Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.15.) inşa kitabesi Kerimî; Ramiz Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) inşa kitabesi Nazif Ahsen Dede; Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) inşa kitabesi Mehmed Şevki Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

Sultan II. Mahmud (Kuru) (Kat. 3.1.21.) ve Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) çeşmelerinin inşa kitabeleri ile Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nin (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) tamir kitabesi Hattat Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi; Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.7.) inşa kitabesi Hattat Mustafa Râkım Efendi; Sineperver Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.17.) inşa kitabesi Hattat İbrahim Sükûtî; Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.3.) inşa kitabesi Hattat Mehmed Rıfat Efendi; Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.9.) inşa kitabesi Hattat Seyyid Mehmed Râcih; Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.13.) inşa kitabesi Hattat Mehmed Emin Efendi; Ramiz Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.2.) inşa kitabesi Hattat Üsküdarlı Mehmed Rif'at tarafından yazılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.) ve Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) çeşmelerin üzerinde "*Maşallah*" ya da "*Maşallah kân*" yazılmış madalyonlar bulunmaktadır. Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.2.) bulunan kitabede Celî Sülüs hatla "*Ve sekahüm Rabbühüm şeraben tahurâ 1226"* âyet-i kerimesi yazılmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) "*Ve sekâhum Rabbuhum şerâben tahurâ 1237" ve "Aynen fîha tusemmâ selsebîlâ 1237*" Celî Sülüs hatla yazılmış kitabeler bulunmaktadır.

Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.14.) orijinal olmayan "*Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimenin yazlı olduğu bir kitabe vardır. İhsaniye

Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.15.) Celi Sülüs istifli kitabesinde "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy 1240*" âyet-i kerimesi yazılmıştır. Hattın Hattat Mustafa Râkım tarafından yazıldığını düşünülmektedir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) namazgah taşında Celî Sülüs hatla "*Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâb*" âyet-i kerimesi yazılmıştır.

Ali Bey Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.23.) "*Bismillâhirrahmânirrahîm / Ve sekâhüm rabbühüm şarâben tahurâ*" âyet-i kerimesi Celî Sülüs; "*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem / Efdalü's-sadakati sakyü'l-mâ'i*", "*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem / Leyse sadakatün a'zamu ecren min mâ*" ve "*Kâle Resûlüllâh sallallâhu aleyhi ve sellem / El-Mâ'ü lâ yahillü men'uhu*" hadîs-i şerifin yazılı olduğu kitabeler ise Talîk hatlıdır.

Bezmiâem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.1.) "*Hayru'l-mâli mâ ünfika fî sebîlillah*" hadîs-i şerifi ve "*Ve ce'alnâ mine'l-mâi külle şeyin hayy*" âyet-i kerimesinin yazılı olduğu Celî Sülüs hatlı kitabeler yer almaktadır. Kitabelerin üstünde "*Kâlellâhu Te'âla*" cümlesinin yer aldığı birer oval madalyon mevcuttur. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.3.) inşa kitabesinin içerisinde "*Ve sekâhum Rabbuhum şerâben tahurâ*" âyet-i kerimesi yer almaktadır. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) kitabesinde Celî Sülüs hatla "*Bismillâhirrahmânirrahîm*" ve "*Ve cealnâ min'el-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimesi yazılmıştır. Bu kitabenin altında ise Talîk hatlı Abbas Kemal Efendi'nin imzası bulunmaktadır.

Hacı Arif Ağa Çeşmesi (Kat. 3.2.11.) Celi Sülüs hatla "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimesi yazılmıştır. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.13.) istifli bir şekilde yazılmış besmele-i şerif Recai Efendi hattıdır. Celî Sülüs hatla "*Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külle şey'in hayy / Efelâ yü'minûn / Sadakallâhü'lazîm*" âyet-i kerimesinin, "*Kale'n-Nebiyyü aleyhi's-selâm / Hayrü'l-mâl mâ ünfika fî sebilillâh / Harrerahu Emin 1273*" hadîs-i şerifin yazılı olduğu kitabeler yer almaktadır. Hâdis-i şerifinin yazılı olduğu kitabede ayrıca Hattat Mehmed Emin Efendi'nin imzası bulunmaktadır.

Ramiz Ağa Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.2.) yer alan "*Bismillâhirrahmânirrahîm*", "*Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimenin ve "*Hayrü'l-mâl mâ ünfika fî sebilillâh*" hadîs-i şerifin yazılı kitabeler Celi Sülüs hatla yazılmıştır. Hadîs-i şerifi yazılı

kitabenin altın Hattat Vasfi'nin imza vardır. Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.4.) Talik hatla "*Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy*" âyet-i kerimen yazılmıştır.

4.3.15. Tuğra

Tuğra; Oğuz hakanlarından Osmanlı padişahlarına kadar Türk hükümdarlarını temsilen için kullanılan yazılı işaretler verilen isimdir. Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmelerden yedi çeşmede Sultan II. Mahmud'un; üç çeşmede Sultan Abdülmecid'in; iki çeşmede Sultan Abdülaziz'in; bir çeşmede ise Sultan V. Murad'ın tuğrası bulunmaktadır.

Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) ve Ali Bey (Kat. 3.1.23.) çeşmelerinde "*Adlî*" mahlaslı Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Sultan II. Mahmud Çeşme'sinde (Kadıköy) "Adlî" mahlaslın üzeri kazındığı için günümüzde mevcut değildir. Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi'nin ise Mustafa Râkım Efendi'nin imzalı tuğrası orijinal değildir. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) tuğrası Abdülfettah Efendi, Ali Bey Çeşmesi'nin tuğrası ise Haşim Efendi imzalıdır.

Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) ve Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.) çeşmelerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) tuğrası Haşim Efendi imzalıdır. Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.3.) tuğrasında Abdülfettah Efendi'nin imzası bulunmaktadır. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.3.) üzerinde bulunan oval madalyonun içerisine Sami Efendi imzalı Sultan V. Murad'ın tuğrası işlenmiştir.

Kitabe sütunların arasına ya da taçların merkezine yerleştirilen tuğralar mermer malzeme ile yapılmış ve cephe tasarımın bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi (Kat. 3.3.3.) hariç diğer çeşmelerin tuğraları yüksek kabartma tekniği ile yapılmış madalyonlar içerisine yerleştirilmiştir. Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii)

(Kat. 3.1.12.), Sultan II. Mahmud (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Musahip Besim Ağa (Kat. 3.2.8.) ve Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) çeşmelerin madalyonları yaprak ile elde edilmiş çelenk çerçevelidir. Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.) ve Ali Bey (Kat. 3.1.23.) çeşmelerin madalyonları silme ile çerçeve içerisine alınmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) madalyonunun kenarları yuvarlatılmış, üst ve alt kısımları hafif dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) gül goncaları ile bir oluşmuş bir çerçevesi bulunmaktadır. Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.3.) istiridye kabuğu ve akant yapraklar ile bezelidir.

Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.3.) tuğrası oyma tekniği ile köşeleri yuvarlatılmış sekizgen şekilli bir pano içerisine yerleştirilmiştir. Tuğra, kurdele bağlanmış yemişleri olan defne yapraklı dallardan oluşan bir çelenk içerisine alınmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) tuğrası bu dönem çeşmeleri arasında tek örnektir. Oval madalyonun iç tarafı dalgalı bir silme ile çerçeve içerisine alınmış ve etrafı ise yüksek kabartma ve ajur teknikleri ile nesneli bir kompozisyon oluşturur. Hançer, trompet, sancak, davul ve zil motifleri ile tuğranın dört bir yanı âdete bir dantel gibi işlenmiştir.

4.5. SÜSLEME

Katalogda incelene çeşmelerin temel yapı elemanları mermer olduğu için eserlerde mermer süsleme hakimdir. Çeşmelerin süsleme programı; bitkisel, nesneli, geometrik, figürlü, kalemişi ve yazı olmak üzere altı başlık altında değerlendirilecektir.

Bezemeler başta ayna taşı ile taç bölümleri başta olmak üzere tuğralarda, suluklarda, pilastr, sütun ile sütuncelerde, kemer ile kemer köşeliklerinde, silmelerde, lüle deliğinin etrafında ve su teknesi ile dinlenme sekilerinde işlenmiştir. Bezemeler genellikle yüksek kabartma tekniği işlenmiş, sadece birkaç çeşmede alçak kabartma, oyma ve ajur teknikleri de kullanılmıştır.

4.5.1. Bitkisel Süsleme

Çeşmelerde yoğun olarak bitkisel bezemeli kompozisyonlar hakimdir. Bitkisel bezeme programı içerisinde; akant yaprağı, "C" kıvrımı ve yaprak sırtlı "C" kıvrımı, "S" kıvrımı ve yaprak sırtlı "S" kıvrımı, istiridye kabuğu, defne yaprağı, rozet gülbezek,

palmet, püskül, üzüm ve natüralist/stilize edilmiş çiçek, selvi ağacı, lale, gül, gonca, rozet çiçeği, volüt, nar, mısır, düz ve eğri çubuklar ve arabesk gibi motifler tasvir edilmiştir.

Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmelerin birçoğunda başlıca bezeme unsuru akant yaprağı olduğu tespit edilmiştir. Akdeniz ikliminde yetişen bir bitki olan akant yaprağı kalın, sert, dik yapraklı, dikenli ve otsu bir bitki olup Türkçe' de "*ayı pençesi*" olarak da adlandırılmaktadır. İlk Çağ'dan beri başta Roma ve Bizans Dönemleri olmak üzere, çeşitli çevrelerin sanatına etkin alanın girmiştir. Korint ve kompozit başlıkların ayrılmaz bir parçası olmuştur[482]. Akant yaprağın ilk görüldüğü yapılardan biri Lale Devri'nde inşa edilen Sultan III. Ahmed Çeşmesi'dir[483].

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), İhsaniye (Kat. 3.1.15.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.), Sultan II. Mahmud (Tarabya) (Kat. 3.1.20.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.), Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.), Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerinde ve Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) yanında bulunan namazgah taşında akant yaprak, akant yapraklı dallar, "S" ve "C" kıvrımı motiflerin bir kısmı veya tamamının bulunduğu çeşmelere örnektir. Farklı formlarda tasarlanmış bu motifler başta çeşmelerin ayna taşı ve taç bölümleri olmakla üzere kemer köşelikleri ile kilit taşında, pilastr, sütun ve sütuncelerde, suluklarda, çeşme yüzeylerinde ve su tekneleri gibi bölümlerde yer almaktadır.

Bazı çeşmelerin ayna taşlarında akant yaprağını istiridye kabuğu motifiyle birleştirme ve bu iki öğeyi bir kompozisyon içinde bütünleştirme uygulaması

[482] Y. Demiriz (1984). A C A N T H U S ; Türkiye'nin arkeoloji ve sanat tarihi terminolojisine yanlış adla girmiş bir bitki motifi. *Sanat Tarihi Dergisi*, C.3, S.3, s. 19-24.
[483] Kuban, 1994, **a.g.k.**, 61-65.

görülmektedir. Ayna taşları ve taç kısımlarında yer alan akant yapraklı motiflerin üsluplaştırılmasıyla, dışbükey/içbükey veya çizgili-yivli doku gibi düzenlemelerle bir tür kabuksu yapraklar elde edilmiş ve böylelikle istiridye kabuğu biçimini alan akant yaprakları tasvir edilmiştir. Bazı akant yaprakları yanlara doğru açılıp yayvanlaşmış, dolgun ve katmerli bir görünüm sergilemektedir. Bu dolgun görünümler ışık-gölge oyunlarını beraberinde getirerek Barok bir etki yaratmıştır. Akant yaprakları kimi zaman bir vazodan yükselmekte kimi zaman ise ayna taşların dekoratif kemer kısımlarını oluşturmaktadır. Taçların tepe noktasında iki yana doğru açılarak, taçların üçgen veya yarım daire formunu almasını sağlamaktadır. Çeşmelerde bulunan bazı taşıyıcıların kaide ve başlıkları antik etkili akant yapraklarla dengeli bir bitkisel görünümüne sahip olmuştur. Bazı örneklerde "S", "C" veya "S ve C" kıvrımlar yapan, simetrik ya da asimetrik akant yaprağı ve akant yapraklı dallar tasvir edilmiştir. Bazı örneklerde de dıştan içe doğru sarmal kıvrımlar yapan akant yapraklı dallar, yan yana dizilmiş ortasında bir sap geçen simetrik akant yaprakları ve akant yaprakları ile elde edilmiş stilize edilmiş çiçek motifleri yapılmıştır. Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.5.) ayna taşına işlenen "C" kıvrımları ve bağlantı çubuklarıyla yapılan yaprak motifli dolamadallar tek örnektir. Çeşmelerde "C" ve yaprak sırtlı "C" kıvrımlı, kısa bağlantı çubuklu "C" kıvrımı, "C" kıvrımı eklemli, "S" kıvrımı, yapraklı sırlı "S" kıvrımı, "S ve C" kıvrımı motifleri de çeşmelerde işlenmiştir.

Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.), Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.), Ramiz Ağa (Kat. 3.3.2.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerinde istiridye kabuğu motiflerin bulunduğu örneklerdendir. İstiridye kabukları genellikle "yapraksı" kabuklar ya da "kabuksu" yapraklar şeklinde stilize edilmiş vaziyette tasarlanmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Kethüda Seyyid Mehmed Ağa (Kat. 3.1.3.), Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.) ve Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) çeşmelerinde düz veya eğri çubuklar bulunmaktadır. Genellikle ayna taşların akant yaprakları elde edilmiş kemerleri taşımaktadır. Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.15.) pilastrların üzerinde

bulunan panoların bezemelerini birleştirici unsur olarak kullanılmıştır. Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nin (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) sulukların akant yaprağı ile bezemeli birer kemeri bulunmaktadır. Çubuklar çeşme tasarımında hem çerçeveleme hem de motifler arası geçiş ve birleştirme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Baba Oğul (Kat. 3.2.4.), Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) ve Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.) çeşmelerinde işlenen güneş kursu motifleri bitkisel formlarda tasarlanmıştır. Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.), Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.), Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) (Kat. 3.1.12.), Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) (Kat. 3.1.14.), Ali Bey (Kat. 3.1.23.) ve Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım (Kat. 3.2.9.) çeşmelerin bitkisel bezemeli rozetleri bulunmaktadır. Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.) çeşmelerinde gülbezeklerin bulunduğu örneklerdendir.

Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Bezmiâlem Valide Sultan (Topkapı) (Kat. 3.2.5.), Bezmiâlem Valide Sultan (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) ve Hacı Arif Ağa (Kat. 3.2.11.) çeşmelerinde Türk bezeme sanatında sıklıkla kullanılan lale motifi bulunmaktadır. Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Kasapbaşı Hasan Efendi (Kat. 3.1.8.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Hâfız Ahmed Ağa (Kat. 3.1.10.), Hacı İsmail Ağa (Kat. 3.1.13.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külleyisi) (Kat. 3.1.6.), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22.), Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.2.1.), Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.1.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmelerinde palmet veya stilize edilmiş palmet motifleri işlenmiştir. Çeşmelerde yer alan tuğralar genellikle yaprak motifleri ile elde edilmiş çelenklerle çerçevelenmiş ve çelenkler genellikle üst birleşim noktalarında üzüm taneleri yerleştirilmiştir. Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) ile Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) (Kat. 3.3.1.) çeşmelerin ayna taşında ve Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nin (Kat. 3.3.1.) ise panosunda bitkisel bezemelerden oluşan çelenkler işlenmiştir. Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmelerinde natüralist bitkisel motiflerle elde edilmiş girland motifler bulunmaktadır.

Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) ile Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi (Kat. 3.3.3.) tuğrasının sağ üst köşesinde; Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin (Kat. 3.1.13.) taç kısmında üzüm motifleri tasvir edilmiştir. Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.8.) tuğrasının sağ üst kısmında yapraklı bir ince bir dal üzerinde iki nar; Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) tuğrasının sağ üst kısmında yapraklı dal motifleri yapılmıştır. Arabesk motifinin bulunduğu tek eser Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi'dir (Kat. 3.2.15.). Çeşmenin taç kısmında yer alan madalyonun içerisine yazılmış "*Maşallah 1277*" yazısının harfler yukarıda birleşerek arabesk motifini oluşturmuştur. Selvi ağacı motifi de Türk sanatında yaygın bir şekilde kullanılan motiflerden biri olup incelenen çeşmeler içerisinde sadece Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.8.) ayna taşında yer almaktadır. Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.1.) ayna taşlarından ikişer tane mısır motifi tasvir edilmiştir. Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) ve Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18.) çeşmeler, püskül motiflerin görüldüğü çeşmelerdendir. Araştırma konusuna dâhil edilen pek çok çeşmede natüralist ve stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır.

4.5.2. Nesneli Süsleme

İncelenen çeşmelerde en çok işlenen bezeme gruplarından biri nesneli bezemelerdir. Başlıca nesneli bezeme öğeleri; vazo, perde, tepelik, kurdele, püsküllü kordon, meşale, ay-yıldız, kumaş, hançer, trompet, sancak, davul ve zil motifleridir.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.) ve Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) (Kat. 3.3.3.) çeşmelerinde tepelik; Kayış Mustafa Ağa (Kat. 3.1.4.) ve Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) çeşmelerinde vazo; Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.7.) perde; Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.8.) kurdele; Nefise Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.9.) tepelik, vazo ve perde; Cevri Usta (Kalfa) (Kat. 3.1.11.) ve Sineperver Valide Sultan (Kat. 3.1.17.) çeşmelerinde vazo ile perde; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) püsküllü kordonlu perde ve kurdele; Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.18.) püsküllü kordonlu perde, kumaş ve ay-yıldız; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Kadıköy) (Kat. 3.1.19.) ay-yıldız; Sultan II. Mahmud Çeşmesi'nde (Emirgan) (Kat. 3.1.22.) hançer, trompet, sancak, davul ve zil; Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.1.) kurdele ve meşale; Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.3.) kurdele ve püsküllü kordonlu perde; Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nde (Topkapı) (Kat.

3.2.5.) meşale; Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi'nde (Serencebey Yokuşu) (Kat. 3.2.7.) vazo; Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.13.) vazo ve tepelik; Sultan Abdülaziz Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.1.) tepelik, yelpaze ve kurdele motifleri tasvir edilmiştir. Çeşmelerde bulunan çelenk çerçeveli madalyonların alt kısımlarında genellikle kurdele motifi yerleştirilmiştir.

4.5.3. Geometrik Süsleme

Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmeler içerisinde geometrik bezeme yoğunlukta değildir. Geometrik bezeme başlığı altında değerlendirebileceğimiz şeklinde yumurta, inci, diş ve alev dili dizisi, kafes örgü, yıldız, mukarnas, eşkenar dörtgen, yıldız, kartuşlar, dairevi madalyon, dikdörtgen, kare veya daire gibi motiflerdir.

Yumurta, inci, diş veya alev dili dizisi; Pertevniyal Valide Sultan (Kat. 3.2.13.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15.) ve Sultan Abdülaziz (Kat. 3.3.1.) çeşmelerinde karşımıza çıkmaktadır. Nefise Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.9.) mukarnas; Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.8.) Mühr-ü Süleyman; Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.3.) yıldız; Ramiz Ağa Çeşmesi'nde (Kat. 3.3.2.) kafes örgü; motifleri yapılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa (Kat. 3.1.1.), Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) (Kat. 3.1.2.), Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa (Kat. 3.1.7.), Ali Efendi (Tavanlı) (Kat. 3.1.5.), Nefise Hanım (Kat. 3.1.9.), Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16), Selim Paşa (İkizli) (Kat. 3.1.18), Sultan II. Mahmud (Emirgan) (Kat. 3.1.22), Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) (Kat. 3.1.24.), Şerife Ayşe Sıdıka Hanım (Kat. 3.2.3.), Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş) (Kat. 3.2.12.), Hacı Eyüpzade Şükrü Bey (Kat. 3.2.15) ve Şerife Zeliha Hanım (Kat. 3.3.4.) çeşmelerin kartuş, eşkenar dörtgen, dikdörtgen, daire veya kare formlu bezemeler bulunmaktadır.

4.5.4. Figürlü Süsleme

İncelenen çeşmelerden sadece Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nde (Kat. 3.2.1) figürlü bezeme bulunmaktadır. Çeşmenin kuzey cephesindeki saçağın alt yüzeyine pirinçten iki çörten yapılmış ve bu çörtenler ördek ağızlı olarak tasarlanmıştır.

4.5.5. Kalemişi Süsleme

Araştırma konusuna dâhil edilen İhsaniye Çeşmesi'nde (Kat. 3.1.15.) kalemişi süslemeler bulunmaktadır. İhsaniye Çeşmesi'nin sarı renkli alçıyla sıvanmış saçağın içbükey girinti yapan kısmın üzeri, siyah ve koyu renkler kullanarak yazı, bitkisel ve geometrik motifli kalemişleriyle süslenmiştir. Bezemede; "*Allah*" yazısı, sarmaşık dallar, kısa kenarları "C" kıvrımı şeklinde pahlanmış dikdörtgen ve küre motiflerin münavebeli bir şekilde dizilmesi ile oluşmuş bir kuşak yer almaktadır. Çeşmenin içerisine yerleştirildiği niş duvarının üzerine, tuğla kemerini taklit eden tuğla dizisi görünümlü kalemişi süslemeler işlenmiştir. Bu motifin yan tarafında bulunan sarmaşıklı dallı kalemişi, nişi duvarını üç yönden çevrelemektedir. Çeşmenin hemen üzeri, nesneli ve bitkisel motiflerden oluşan Rokoko kompozisyonlu kalemişleriyle bezenmiştir. Bezemelerde krem, sarı, kahverengi, siyah ve yeşil gibi renkler kullanılmıştır. Kompozisyonda hayali bir mekan tasvir edilmiş ve stilize edilmiş akant yaprakları, antik yapı, ağaç ve sarmaşık dallar betimlenmiştir. Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.3.) de saçağın yüzeyinde günümüzde mevcut olmayan kalemişi ile süslü olduğu bilinmektedir.

4.5.6. Yazı

Osmanlı mimarisinde yazı (hat) kullanımı alanına göre hem bilgilendirme hem de bir süsleme unsuru olarak değerlendirilmiştir. İncelen çeşmelerin kitabelerinde, eserin yapım tarihi, onarım, banisi, şair ve hattat hakkında bilgi veren, kimi zaman da su ile ilgili âyet-i kerimelerin ve hadîs-i şerifler yazılmıştır.

Çeşme mimarisinde hat sanatına çok önem verilmiş hem cephe tasarımın hem de süslemenin ayrılmaz bir parçası olarak yapılmıştır. Kitabeler, eserin amacı hakkında bilgi veren kaynakları olmasının yanı sıra baninin kişiliği, dindarlığı, liderliği, zaferleri ve çeşmenin güzelliği övülmektedir.

Kitabelerde metnin içeriği ve hattın güzelliği aynı oranda önem verdiği görülmektedir. Kitabe ve tuğralarda, şair ve hattatların imzalarının yer alması bunun en önemli kanıtıdır. Mustafa Râkım Efendi, XIX. yüzyılda tuğra üzerinde birtakım değişiklikleri yapmıştır. Sülüs ve Celî Sülüs'te çığır açmış ve harfleri kendi zevkine göre teker teker ıslah etmiştir. Harflerin üst üste istiflenmesiyle meydana gelen tuğra düzeninde eski biçiminde harf aralarındaki boşlukların uyumlu bir dağılma göstermesine

dikkat edilmemiştir. Mustafa Râkım Efendi, tuğranın sağ üst köşesine padişahın ikinci ismini veya mahlasını sülüs hattıyla yazmaya başlamıştır. Sultan II. Mahmud'un "Adlî" mahlası bu tuğraları yaygın bir şekilde işlenmiştir. Mustafa Râkım Efendi'nin vefatından sonra öğrencisi Hâşim Efendi aynı yolda tuğrakeşliğe devam etmiştir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi Talîk hatla Sultan II. Mahmud için tuğralar yazmıştır[484]. Mustafa Râkım Efendi, Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi, Haşim Efendi, Abdülfettah, İbrahim Sükûtî, Mehmed Rıfat Efendi, Seyyid Mehmed Râcih Mehmed Emin Efendi ve Hattat Üsküdarlı Mehmed Rif'at dönemin önemli hattatlarındandır.

4.6. BANİLER

Çeşmelerin banileri, şairleri ve hattatların kim olduğuna dair bilgileri eserlerin kitabelerinden öğrenmek mümkün iken çeşmelerin inşa eden mimarlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Diğer yüzyıllara göre kadın banilerin sayısında bir artış olduğu söylemek mümkündür. Banilerin sadece saray mensupları olmadığı halktan kişilerin de çeşme yaptırdığı görülmektedir.

Katalogda; Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yirmi dört, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde on altı ve Sultan Abdülaziz Dönemi'nde ise dört olmak üzere toplamda kırk dört çeşme incelenmiştir. Katalogda işlenen çeşmelerin dönemlere göre dağılımı şöyledir:

Sultan II. Mahmud Dönemi (1808-1839); Sultan II. Mahmud sekiz çeşme, saray mensupları dokuz çeşme, Sineperver Valide Sultan, bir kadın bani ve halktan bir kişi birer çeşme inşa ettirmiştir. Bu dönemde inşa edilen üç çeşmenin banisi bilinmemekte; bir çeşmenin ise banisi bilinmekte fakat hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861); Sultan Abdülmecid iki çeşme, Bezmiâlem Valide Sultan üç çeşme, Pertevniyal Valide Sultan bir çeşme, saray mensupları yedi çeşme, kadın bani bir çeşme, halktan iki kişi ise birer çeşme inşa ettirmiştir.

Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876); Sultan Abdülaziz, Pertevniyal Valide Sultan, saray mensubu ve kadın bani birer çeşme yaptırmıştır.

[484] M. U. Derman (2012). Tuğra. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XLI, s. 336-339.

Hanım Sultan, Osmanlı mimarisinde büyük imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hem İslam inancına hizmet etmek hem de halk arasında saygınlıklarını arttırmak için sarayda güç sahibi hanım sultanlar birçok külliye yaptırmışlardır. Külliyelerin yapı grubu içerisinde yer alan cami, medrese, dârülkurra gibi dini kurumlarının yanı sıra imaret-aşevi ve darüşşifa gibi hayır yapılarını da inşa ettirmişlerdir. Hanım sultanların hayır eseri yaptırmalar Osmanlı'nın son döneminde de devam etmiştir. XVIII. yüzyılda kadın baniliğin ilgi alanı genişleme başlamış ve XIX. yüzyılda daha da artmıştır. Bu dönemden su yolu, su bendi, sebil, çeşme, muvakkithâne, sahilsaray, yalı, köşk, hastane, çamaşırhane, fabrika ve gemi inşa havuzları gibi farklı yapıların inşasını da üstlenmişlerdir[485].

Sultan I. Abdülhamid'in eşi olan Ayşe Sineperver Valide Sultan Şehzade Mustafa'nın tahta geçmesi ile birlikte valide sultan olmuştur. Üsküdar ve Fatih'te birer çeşme inşa ettirmiştir. Valide Sultan olmadan önce İstanbul Atpazarı civarında Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi'nde sıbyan mektebi ile bir çeşme yaptırmıştır[486].

Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülmecid'in annesi olan Bezmiâlem Valide Sultan pek çok hayır eseri ve vakıf meydana getirmiş, bunların devamlılığını sağlamak için gelir getiren çok sayıda emlâk ve "nukūd-i mevkūfe" bırakmıştır. Hastahane, mektep, cami, köprü ve çeşme gibi birçok eser inşa ettirmiştir. Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın yaptırdığı veya tamir ettirdiği çeşme ve sebiller Osmanlı sivil mimari arasında önemli bir yere sahiptir. Tespit edilebilen on iki çeşme İstanbul'da, üç sebilin de ikisi Medine'de, birisi Kerbelâ bulunmaktadır[487]. Bu çalışmada Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırılmış üç çeşme incelenmiştir.

Pertevniyal Valide Sultan; Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesidir. Pertevniyal Valide Sultan'ın en önemli eserleri arasında İstanbul Aksaray'da inşa ettirmiş olduğu inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan cami, mektep, muvakkithâne, sebil ve türbeden oluşan külliyesidir. İstanbul'un pek çok yerinde çeşmeler yaptırmıştır. Kâtib Camii'nin önünde, Eyüpsultan, Aksaray Valide Sultan Camii avlu kapısında ve Karagümrük'te birer çeşme yaptırmış ve Vakıf Gureba Hastahanesi'ne inen yolun sağ

[485] P. Şahin (2021). *XIX. yüzyıl İstanbul şehir dokusunda saray kadınlarının etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 8.
[486] Şahin, 2021, **a.g.k.**, 17.
[487] Şentürk, 1992, **a.g.k.**, 108-113.

başında yaptırdığı çeşme günümüzde mevcut değildir. Şebinkarahisar'da biri Suboyu (Bige) köyü, ikisi Karaköy yolu üzerinde olmak üzere üç çeşme inşa ettirmiştir. Kadıköy'de Hâlid Ağa Çeşmesi su yolunu onartmıştır[488]. Bu çalışmada iki çeşmesi incelenmiştir.

Nefise Hanım, Şerife Ayşe Sıdıka Hanım ve Şerife Zeliha Hanım çeşme yaptıran kadın banilerdir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada 1808-1876 yılları arasında İstanbul'da inşa edilmiş kırk dört çeşme incelenmiştir. Çeşmelerin cephe tasarımları ve süsleme özellikleri incelenmiş, söz konusu çeşmeler dönemin genel eğilimleri içinde sanat tarihi disiplini açısından değerlendirilmiştir.

İstanbul'da XIX. yüzyılda inşa edilen çeşmelerin cephe tasarımları ve bezemelerinde kullanılan motiflerle klasik formlardan belirgin bir biçimde ayrıldığı görülmektedir. Bu çeşmelerin devletin yeniden güçlenme ve Tanzimat ideolojini yansıtmak için yeni imar düzenlemeleri ve kurallar çerçevesinde tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Çeşmeler; başta akant yaprağı olmak üzere "S ve C" kıvrımlar, istiridye kabuğu, girland, çelenk, meşale ve perde gibi motiflerle zengin bir bezeme kompozisyona sahiptir. Bezeme repertuarının zenginliğine karşı XIX. yüzyıl çeşmelerinden özellikle yüzyılın ortalarına doğru inşa edilen çeşmelerin daha yalın formlarla biçimlenen kütlelere dönüşmüştür. Bu yüzyılda inşa edilen çeşme tiplerinden biri sütun çeşmeler olmuştur. Katalogda işlenen Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya) (Kat. 3.1.20.) gibi bu çeşmeler genellikle bitkisel biçimli yontularla sonlandırılmıştır. Katalogda yer alan bir diğer çeşme Sultan II. Mahmud (Divanyolu) Çeşmesi (Kat. 3.2.2.) ise bir küre ile sonlandırılarak kendi özgü bir tasarıma sahiptir. Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı) (Kat. 3.2.5.) örneğinde olduğu gibi XIX. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde artık su deposuna ihtiyaç duyulmayan çeşmeler inşa edilmiştir.

[488] A. Akyıldız (2007). Pertevniyal Vâlide Sultan. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV. s. 239-240.

Araştırma konusuna dâhil edilen çeşmelerin büyük bölümü Sultan II. Mahmud Dönemi'nin hâkim akımı Ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Barok-Rokoko üsluplarına göre bezemenin daha az kullanıldığı Ampir üslupta Antik Yunan ve Roma biçimleri daha yalın olarak kullanılmıştır. Bu üslupta akant yaprakları, "S ve C" kıvrımlar, girland, çelenk, perde, püskül, meşale, vazo, müzik aletleri, hançer ve bayrak gibi bezemeler işlenmiştir. Yapılan incelemelerde Ampir üsluba geçiş keskin bir şekilde olmamış, Baroğun etkilerini kısmen de olsa devam ettirmiştir. Böylece Barok ve Ampirin birlikte kullanılması ile Seçmeci (Eklektik-Karma) üsluplu / karakterli çeşmeler inşa edilmiştir. Barok üslup, bezeme repertuarı ve mimari öğeler dalgalı ve hareketli hatlara sahiptir. Duvar yüzeyleri geometrik bölünmelere ayrılmış ve böylelikle simetri bozulmuştur. İncelenen çeşmeler içerisinde sadece ayna taşı Rokoko, Barok veya Barok-Rokoko üslupta yapılmış eserler bulunmaktadır. Musahip Besim Ağa Çeşmesi (Kat. 3.2.8.) ise Lale Dönemi ve Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) klasik özelliklerde inşa edilmiştir.

Bu dönemde inşa edilmiş çeşmelerin yapısal özellikleri dikkate alındığında cephe kompozisyonları ve bulundukları yere göre iki grupta incelenmektedir. Çeşmeler cephe kompozisyona göre tek kemerli (yuvarlak kemer, düz atkı kemer, basık kemer, dalgalı kaş kemerli ve silmelerle örtülü), tek cepheli (yüzlü), iki cepheli (yüzlü), üç cepheli (yüzlü), dört cepheli (yüzlü) ve nişsiz düz cepheli olmak üzere altı başlık altında değerlendirilmiştir. Bulundukları yere göre çeşmeler; bağımlı (bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilen çeşmeler, herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmeler) ve bağımsız çeşmeler (meydan çeşmeleri, su depolu çeşmeler, su deposu bulunmaya sokak çeşmeleri, köşe çeşmeleri, sütun çeşmeleri) olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmiş ve menzil çeşmeleri ise ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

İncelenen dönem içerisinde çeşmelerin birkaç örnek dışında çeşmelerin geneli mermer malzeme ve su depoları ise genel olarak ise taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiştir. Çeşmelerin su depoları düz dam, beşik tonoz, dört yöne meyilli kırma çatı, çift yöne meyilli kırma (beşik) çatı, basık çatı, kubbe, tuğla eğrisel bir örtü ve altı yüzeyli tonoz ile örtülüdür. Eserlerin büyük bir kısmının saçakları profilli silme kuşakların kademeli olarak yerleştirilmesi ile elde edilmiş, geriye kalanlar ise düz saçak olarak yapılmıştır.

Osmanlı sanatında baklavalı ve mukarnaslı sütunların yerine silmelerle elde edilmiş başlık veya Antik Yunan kökenli toskana ve iyon gibi düzenlemelerde, yoğunlukla pilastr ve sütun/sütunce ile cepheler veya çeşmeler sınırlandırılmıştır. Üçgen, yarım daire formlu ve geniş biçimli ışınsal taçlar cephe tasarımının bir parçası olmuş ve Ampir ve Barok üsluplarla yapılmış motiflerle bezenmiştir. İncelenen çeşmelere içerisinde on beş çeşmenin tacı veya alınlığı bulunmaktadır. Genellikler Ampir, Barok veya Rokoko üslubunda bezenmiş ayna taşlar, çeşmelerin en bezemeli yerlerini oluşturmaktadır. Musahip Besim Ağa Çeşmesi'nin (Kat. 3.2.8.) ayna taşı taş malzeme, diğer tüm çeşmelerin ayna taşları mermer malzeme ile yapılmıştır. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nde (Kadıköy) (Kat. 3.2.6.) su terazisi; Sultan II. Mahmud (Haydar Aliyev Caddesi) (Kat. 3.1.6.) ve Sultan II. Mahmud (Feyziyye Külliyesi) (Kat. 3.1.16.) çeşmelerinde suluk; Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi'nde tas yuvası bulunmaktadır. Çeşmelerin altısında çörten tespit edilmiş ve sadece Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi'nin çörtenleri bezemeli olup ördek şeklinde tasarlanmıştır. Birkaç çeşme dışında tüm çeşmelerin su tekneleri ve dinlenme sekileri yer almaktadır. Su teknesi ve dinlenme sekilerinin büyük çoğunluğu mermer malzeme ile, çok az bir kısmı ise taş veya taş ile mermer malzeme ile yapılmıştır. İncelenen çeşmelerden on bir çeşmenin su teknesi ve/veya dinlenme sekilerinin üzeri bitkisel, nesneli veya geometrik motiflerle bezenmiş, bazıları ise sadece silmelerle hareketlendirilmiştir.

Çeşmelerin uzun metinli kitabelerin büyük bir kısmı Talîk/Celî Talîk hatla, kısa metinli kitabelerin ise büyük bir kısmı ise Sülüs/Celî Sülüs hatla yazılmıştır. Kitabeler ve tuğralar cephe tasarımın vazgeçilme bir parçası haline gelmiş ve özellikle oval çerçeveli tuğralar süsleme açısında da çeşme mimarisinin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşmelerin bezeme programı; bitkisel, nesneli, geometrik, figürlü, kalemişi ve yazı olmak üzere altı başlık altında incelenmiştir. Bezemeler; başta ayna taşı ve taç bölümleri başta olmak üzere tuğralarda, suluklarda, pilastr, sütun ile sütuncelerde, kemer ile kemer köşeliklerinde, silmelerde, lüle deliğinin etrafında ve su teknesi ile dinlenme sekilerinde bulunmaktadır. Bezemeler genellikle yüksek kabartma tekniği işlenmiş olup çoğunlukla Ampir, Barok veya Rokoko karakterli motifler işlenmiştir.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. (1994). Ramiz Ağa Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s.307.

Akalın, Ş. (1994). Zübeyde Hanım Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 567.

Akbaş, M. (2012). *Isparta ili ve ilçeleri Türk Dönemi çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akçıl, N. Ç. (2008). Üsküdar'da İhsaniye Çeşmesi. (Ed. Çoşkun Yılmaz), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*. C.I, s. 291-296.

Akın, G. (1994). Mahmud II. Türbesi ve Sebili. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 263-265.

Aktürk, İ. (2021). Trabzon'da Osmanlı Dönemi yapılan tarihî çeşmelerin mimari özelliklerinin incelenmesi ve korumaya yönelik değerlendirilmesi. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.14, s. 137-151.

Akyıldız, A. (2007). Pertevniyal Vâlide Sultan. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV. s. 239-240.

Altun, A. (1993). Çay Medresesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, s. 239.

Arpacı, K. (2020). *İstanbul mimarisinde sanatkâr imzaları (1800-1923)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü.

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*. (2. Baskı), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Atasoy, N. (1992). Barok. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.V, s. 81-83.

Aynur, H. ve Karateke, H. T. (1995). *III. Ahmed Devri İstanbul çeşmeleri* (1703-1730). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Barışta, H. Ö. (1989). *İstanbul çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1991). *İstanbul çeşmeleri (Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler), Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1992). *İstanbul çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1993). İ*stanbul çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1994). Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, s. 70.-71.

Barışta, H. Ö. (1994). Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 245-246.

Barışta, H. Ö. (1995). *İstanbul çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (2009). Osmanlı dönemi Üsküdar eşmelerinden bazı ayna taşları ve sorunları. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, (6-9 Kasım 2008 Bildiriler)*, C.I., s.281-290.

Batur A. (1993). Art Nouveau. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, s. 327-333.

Batur, A. (1994). Oryantalist Mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 148-149.

Bayfidan, D. (2018). *19. Yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayrak Ferlibaş, M. (2009). Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.21, s. 63-120.

Berk, S. (1999). *Hattat Mustafa Râkım'da celî sülüs ve tuğra estetiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beydilli, K. (1989). Alemdar Mustafa Paşa (1765-1808). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.II, s. 364-365.

Beydilli, K. (2006). Mustafa Reşid Paşa (1800-1858). *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s. 348-350.

Birol, İ. A. (2010). Şükûfe. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, s. 258-259.

Bulut, M. (2012). *Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Can, S. (2002*). Osmanlı mimarlık teşkilatının XIX. yüzyıldaki değişim süreci ve eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeçen, K. (1979). *İstanbul'da Osmanlı devrinde su tesisleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Çeçen, K. (1986). *Süleymaniye Suyolları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Araştırma Merkezi Yayınları.

Çeçen, K. (1988). *Mimar Sinan ve Kırkçeşme tesisleri*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçen, K. (1991). *Halkalı suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçen, K. (1991). *Üsküdar suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçen, K. (1992). *İstanbul'un vakıf sularında Taksim ve Hamidiye suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçen, K. (1997). *II. Bayezid suyolu haritaları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçen, K. (1999*). İstanbul'un Osmanlı Dönemi suyolları*. İstanbul: İSKİ Yayınları.

Çeçener, H. B. (2007). *Üsküdar merkez mahalleleri Osmanlı Dönemi su uygarlığı eserleri*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Çetinkaya, E. (2012). *Bursa çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çolak, O. M. (2009). Sultan II. Mahmud'un Hazinedar Ustası Cevri Kalfa ve vakıfları. *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağan*, (Haz. İ. Keskin, M. H. Kutluoğlu, S. S. Kurbanoğlu), İstanbul, Pamuk Yayıncılık, s. 117-153.

Delibaş, N., Samsakçı, M. ve Karavelioğlu, M. A. (2016). *Kitabelerin kitabı Fatih/ Fatih İlçesi Türk-İslam devri kitabeler envanteri*. İstanbul: Bayem Ajans.

Demiriz, Y. (1984). A C A N T H U S ; Türkiye'nin arkeoloji ve sanat tarihi terminolojisine yanlış adla girmiş bir bitki motifi. *Sanat Tarihi Dergisi*, C.3, S.3, s. 19-24.

Demirsar, B. (1994). Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 225-226.

Demirtaş, M. (2022). *Çankırı çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Derici, D. (2017). *Malatya çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Derman, M. U. (2012). Tuğra. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XLI, s. 336-339.

Egemen, A. (1993). *İstanbul'un çeşme ve sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Ersan, K. (2022). *Üsküdar çeşme ve sebil kitâbeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Eyice, S. (1958). İstanbul-Bağdad-Şam yolu üzerindeki mimarî eserler. *Tarih Dergisi*, C.9, S.13, s. 81-110.

Eyice, S. (1981). XVIII. yüzyılda Türk sanatı ve Türk mimarisinde Avrupa Neoklasik üslup. *Sanata Tarihi Yıllığı IX-X*, s. 163-189.

Eyice, S. (1992). Ahmet III Çeşmesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, s. 39-40.

Eyice, S. (1993). Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VII, s. 461-462.

Eyice, S. (1993). Çeşme. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, s. 277-287.

Eyice, S. (1994). Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 423.

Eyice, S. (1995). Empire. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XI, s. 159-163.

Gür, F. (2019). *Kastamonu çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar C.I.-II.-III*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Işıkakdoğan, A. (2013). *Balıkesir çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakaya, E. (1994). Hacı Eyübzade Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 475.

Karakuş, R. vd. (2006). *İstanbul tarihi çeşmeler külliyatı C.I.-II.-III*. İstanbul: Forart Basımevi.

Karasu, G. (2006). *Afyon çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kargı, H. (1994). Mahmud H Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 261.

Kılınçer, G. (2007). *Kaybolan çeşmeler*. İstanbul: Kuveyt Türk Yayınevi.

Kızılkayak, G. ve Özgen, H. (2011). *Kaynaktan mahalleye ab-ı hayat Kadıköy çeşmeleri*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi.

Koçu, R. E. (1961). Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi. İstanbul Ansiklopedisi, C.V, s. 2733-2735.

Koçu, R. E. (1963). Bostancıbaşı Derbendi Çeşmesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 2999-3000.

Koçyiğit, F. (2013). *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçyiğit, F. (2018). *Değişimin izinden geç dönem İstanbul çeşmeleri (1731-1923)*. Lambert Academic Publishing.

Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Konya.

Kökrek, M. (2020). Yoğurtçu Çeşmesi'nin meçhul tarihini aydınlatan mezar taşı. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, s. 34-37.

Köse, N. ve Meyveci, M. (2017). *İstanbul'un 100 Hanım Çeşmesi*. İstanbul: İBB Yayınları.

Kuban, D. (1994). Barok Mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s. 61-65.

Kuban, D. (1994). Rokoko. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 339-340.

Kuban, D. (2016). *Osmanlı Mimarisi*. (2. Baskı), İstanbul: YEM Yayınları.

Kuban, D. (2019). *Mimarlık kavramları, tarihsel perspektif içinde mimarlığın kuramsal sözlüğüne giriş*. (15. Baskı), İstanbul: YEM Yayınları.

Kumbaracılar, İ. (1938). *İstanbul sebilleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Kuneralp, S. (1999). *Son dönem Osmanlı erkân ve ricali (1839-1922) prosopografik rehber*. İstanbul: İsis.

Oğuz, B. (1998). *Bizans'tan günümüze İstanbul suları*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Ödekan, A. (1993). Ampir üslubu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, s. 247-249.

Ödekan, A. (1994). Çeşmeler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s.488-491.

Ödekan, A. (1994). Neoklasik mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, s. 65-66.

Ödekan, A. (1994). Valide Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 362.

Ölmez, F. (2012). *Kocaeli çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Önge, Y. (1997). *Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde su yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Önkal H. (1989). Osmanlı türbelerinin kitabeleri hakkında. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.VI. s. 307-343.

Özdeniz, E. (1995). *İstanbul'daki kaptan-ı derya çeşmeleri ve sebilleri*. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları.

Özgüven, H. B. (2003). Mahmud II Türbesi, Sebili, Çeşmesi ve Hazîresi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 357-358.

Özkafa, F. (2010). Türk su mimarisi kitâbelerinde hat estetiği. *İSTEM*, S. 15, s. 193-219.

Pervititch, J. (2000). *Jacques Pervititch sigorta haritalarında İstanbul*. (Haz. S. Ersoy, Ç. Anadol), İstanbul: Tarih Vakfı / AXA OYAK Holding.

Pilehvarian, N. K. (2000). Osmanlı çeşme mimarisinde XIX. yüzyıl değişimleri. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüb Sultan Sempozyumu*, s. 68-75.

Pilehvarian, N. K., Urfalıoğlu, N. ve Yazıcıoğlu, L. (2004). *Osmanlı başkenti İstanbul'da çeşmeler*. (2. Baskı), İstanbul: Yapı Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1994). Tanzimat'ın ilanı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 206-207.

Sakaoğlu, N. (1994). Vaka i Hayriye. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 357-359.

Saner, T. (1994). Mustafa Reşid Paşa Türbesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 567-568.

Selçuk, H. (2019). *Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa'nın hayatı, idari ve siyası faaliyetleri (1771-1831)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevim, A. (2015). *Nevşehir ve ilçelerindeki çeşme mimarisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sinemoğlu, N. (1985). Tarihi İstanbul çeşmeleri. *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır, I. Seminer Bildirileri*, s.89-91.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin, P. (2021). *XIX. yüzyıl İstanbul şehir dokusunda saray kadınlarının etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Şentürk, M. H. (1992). Bezmiâlem Vâlide Sultan. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, s. 108-113.

Talasoğlu, A. (1994). Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, s. 491.

Talasoğlu, A. (1998). Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XVII, s.168-169.

Tanışık, İ. H. (1943). *İstanbul çeşmeleri*. C.I.-II., İstanbul: Maarif Matbaası.

Tanman, M. B. (1994). Küçük Efendi Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 150-152.

Tay, L. (2015). Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeler. *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.8, S.16, s. 12-50.

Tekin, A. (2021). *Kütahya ve ilçelerindeki su yapıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçar, H. (2009). *Manisa çeşmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünver, M. (2016). Tanzimat dönemi bir Osmanlı paşasının biyografisini yazmak: Cihan Seraskeri Hasan Rıza Paşa. *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları.

Yavaş, D. (1994). Mahmud II Meydan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 262.

Yavaş, D. (1994). Sineperver Valide Sultan Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, s. 9-10.

…… (1995). Mehmed Selim Paşa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 301.

…… (1995). Mustafa Reşid Paşa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 324.

……. (2010). *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri-I-II*. (Haz. Nazlıgül Bulut), İstanbul: İBB Yayınları.

…… (2016). *Alman mavileri, 1913-1914. 1. Dünya Savaşı öncesi İstanbul haritaları*. (Haz. İ. Dağdelen), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://sozluk.gov.tr/

https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/pertevniyal-valide-sultan-cesmesinin-restoras/3740

https://ttk.gov.tr/osmanli-padisahlari/

https://tr.wikipedia.org/wiki/Divanyolu_%C3%87e%C5%9Fmesi

https://kulturenvanteri.com/yer/ii-mahmut-han-cesmesi-bostanci/#17.1/40.953249/29.0956

https://kulturenvanteri.com/yer/nefise-hanim-cesmesi-2/#17.1/41.0033/28.941753

https://www.eskiistanbul.net/4349/sultan-iimahmut-han-cesmesi-tarabya

https://kulturenvanteri.com/yer/kethuda-halit-efendi-cesmesi/#17.1/41.011887/28.951303

https://www.suvakfi.org.tr/cesme/adalar/serife-zeliha-hanim-cesmesi-h-1287-m-1870

EKLER

CEPHE KOMPOZİSYONLARINA GÖRE ÇEŞMELER										
	Yuvarlak Kemerli	Düz Atkı Kemerli	Basık Kemerli	Dalgalı Kaş Kemerli	Nişleri Silme ile Örtülü	Tek Cepheli (Yüzlü)	İki Cepheli (Yüzlü)	Üç Cepheli (Yüzlü)	Dört Cepheli (Yüzlü)	Nişsiz Düz Cepheli
Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi					X	X				
Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi						X				X
Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi					X	X				
Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi	X					X				
Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi	X					X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi)	X					X				
Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi					X	X				
Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi					X	X				
Nefise Hanım Çeşmesi	X					X				

	Yuvarlak Kemerli	Düz Atkı Kemerli	Basık Kemerli	Dalgalı Kaş Kemerli	Nişleri Silme ile Örtülü	Tek Cepheli (Yüzlü)	İki Cepheli (Yüzlü)	Üç Cepheli (Yüzlü)	Dört Cepheli (Yüzlü)	Nişsiz Düz Cepheli
Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi	X					X				
Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi	X					X				
Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi						X				X
Hacı İsmail Ağa Çeşmesi					X	X				
Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi						X				X
İhsaniye Çeşmesi	X					X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi)								X		X
Sineperver Valide Sultan Çeşmesi						X				X
Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi						X				X
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy)						X				X

	Yuvarlak Kemerli	Düz Atkı Kemerli	Basık Kemerli	Dalgalı Kaş Kemerli	Nişleri Silme ile Örtülü	Tek Cepheli (Yüzlü)	İki Cepheli (Yüzlü)	Üç Cepheli (Yüzlü)	Dört Cepheli (Yüzlü)	Nişsiz Düz Cepheli
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya)							X			X
Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi		X				X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)						X				X
Ali Bey Çeşmesi									X	X
Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi	X					X				
Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi		X							X	
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Divanyolu)						X				X
Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi						X				X
Baba Oğul Çeşmesi						X				X
Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı)		X				X				
Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy)			X			X				

	Yuvarlak Kemerli	Düz Atkı Kemerli	Basık Kemerli	Dalgalı Kaş Kemerli	Nişleri Silme ile Örtülü	Tek Cepheli (Yüzlü)	İki Cepheli (Yüzlü)	Üç Cepheli (Yüzlü)	Dört Cepheli (Yüzlü)	Nişsiz Düz Cepheli
Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Serencebey Yokuşu)		X				X				
Musahip Besim Ağa Çeşmesi				X		X				
Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi						X				X
Kethüda Halid Efendi Çeşmesi	X					X				
Hacı Arif Ağa Çeşmesi						X				X
Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş)							X			X
Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi	X					X				
Reşid Paşa Çeşmesi		X							X	
Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi		X				X				
Damad İbrahim Paşa Çeşmesi	X					X				
Sultan Abdülaziz Çeşmesi						X				X
Ramiz Ağa Çeşmesi	X					X				
Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi		X				X				

	Yuvarlak Kemerli	Düz Atkı Kemerli	Basık Kemerli	Dalgalı Kaş Kemerli	Nişleri Silme ile Örtülü	Tek Cepheli (Yüzlü)	İki Cepheli (Yüzlü)	Üç Cepheli (Yüzlü)	Dört Cepheli (Yüzlü)	Nişsiz Düz Cepheli
Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi[489]						X				

[489] Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi ise farklı bir tasarım anlayışı ile inşa edilmiştir. Çeşmenin yerleştirildiği orta kanat yan kanatlardan 0.44 m. daha derin tutularak bir niş oluşturulmuş ve üzerine herhangi bir örtü sistemi bulunmamaktadır.

BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELERE								
	Bağımlı Çeşmeler		**Bağımsız Çeşmeler**					
	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	**Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler**	**Meydan Çeşmeleri**	**Su Depolu Çeşmeler**	**Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri**	**Köşe Çeşmeleri**	**Sütun Çeşmeleri**	**Menzil Çeşmeleri**
Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi			X	X				
Yoğurtçu (Yoğurtçu Park) Çeşmesi				X				
Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi	X							
Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi				X				
Ali Efendi (Tavanlı) Çeşmesi	X			X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Haydar Aliyev Caddesi)			X	X				
Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi		X						
Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi				X				
Nefise Hanım Çeşmesi				X				

BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELERE								
	Bağımlı Çeşmeler		**Bağımsız Çeşmeler**					
	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	**Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler**	**Meydan Çeşmeleri**	**Su Depolu Çeşmeler**	**Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri**	**Köşe Çeşmeleri**	**Sütun Çeşmeleri**	**Menzil Çeşmeleri**
Hâfız Ahmed Ağa Çeşmesi			X	X				
Cevri Usta (Kalfa) Çeşmesi	X							
Sultan II. Mahmud (Emin Sinan Camii) Çeşmesi				X				
Hacı İsmail Ağa Çeşmesi		X						
Hâfız İsa Ağa (Gazanfer Ağa) Çeşmesi				X				
İhsaniye Çeşmesi				X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Feyziyye Külliyesi)	X							
Sineperver Valide Sultan Çeşmesi				X				
Selim Paşa (İkizli) Çeşmesi			X	X				

BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELERE								
	Bağımlı Çeşmeler		Bağımsız Çeşmeler					
	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	**Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler**	**Meydan Çeşmeleri**	**Su Depolu Çeşmeler**	**Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri**	**Köşe Çeşmeleri**	**Sütun Çeşmeleri**	**Menzil Çeşmeleri**
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Kadıköy)								X
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Tarabya)							X	
Sultan II. Mahmud (Kuru) Çeşmesi				X				
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Emirgan)			X	X				
Ali Bey Çeşmesi			X					
Boyacıköy (Sultan II. Mahmud) Çeşmesi					X			
Bezmiâlem Valide Sultan (Valide) Çeşmesi			X					
Sultan II. Mahmud Çeşmesi (Divanyolu)	X						X	
Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi		X						

BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELERE								
	Bağımlı Çeşmeler		**Bağımsız Çeşmeler**					
	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	**Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler**	**Meydan Çeşmeleri**	**Su Depolu Çeşmeler**	**Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri**	**Köşe Çeşmeleri**	**Sütun Çeşmeleri**	**Menzil Çeşmeleri**
Baba Oğul Çeşmesi				X		X		
Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Topkapı)					X			
Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Kadıköy)				X		X		
Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (Serencebey Yokuşu)		X						
Musahip Besim Ağa Çeşmesi				X				
Sultan Abdülmecid ve Zübeyde Hanım Çeşmesi			X	X				
Kethüda Halid Efendi Çeşmesi				X				
Hacı Arif Ağa Çeşmesi				X				
Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (Beşiktaş)						X		

BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELERE								
	Bağımlı Çeşmeler		**Bağımsız Çeşmeler**					
	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	**Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler**	**Meydan Çeşmeleri**	**Su Depolu Çeşmeler**	**Su Deposu Bulunmayan Sokak Çeşmeleri**	**Köşe Çeşmeleri**	**Sütun Çeşmeleri**	**Menzil Çeşmeleri**
Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi				X				
Reşid Paşa Çeşmesi			X					
Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi				X				
Damad İbrahim Paşa Çeşmesi				X				
Sultan Abdülaziz Çeşmesi[490]		X		X				
Ramiz Ağa Çeşmesi				X		X		
Pertevniyal Valide Sultan (Kilise) Çeşmesi			X	X				
Şerife Zeliha Hanım Çeşmesi				X				

[490] Gümüşsuyu Hastanesi'nin duvarına bağımlı olarak inşa edilmiş olan çeşmesi günümüzde Edirnekapı Şehitliği'nin içerisinde su deposuz bağımsız bir eser olarak yer almaktadır.

ÇEŞMELERİN İLÇELERE GÖRE DAĞILIMI						
Fatih İlçesi	**Beşiktaş İlçesi**	**Sarıyer İlçesi**	**Eyüpsultan İlçesi**	**Silivri İlçesi**	**Kadıköy İlçesi**	**Üsküdar İlçesi**
20	6	6	4	1	4	3